REPRODUCTION OF EARLIE EDITION OF THE
SABDARTHACINTAMANIH

शब्दार्थचिन्तामणिः

ŚABDĀRTHACINTĀMAṆIH

तृतीय खण्ड

भाग - अ

ब्राह्मावधूत श्रीसुखानन्दनाथः

प्रिन्टवैल

जयपुर- 302 004

Accession No 039162
Shantarakshita Library
Tibetan Institute, Sarnath

Published by
PRINTWELL
S 12, Shopping Complex
Tilak Nagar Jaipur - 302 004

Distributed by
RUPA BOOKS PVT LTD
H O S-12 Shopping Complex Tilak Nagar Jaipur - 302 004
B O 295-B Bharti Nagar P N Pudur Coimbatore - 641 041

ISBN 81 7044-369 5 (Set)

SABADARTH CHINTAMANI
First Published 1860
Reprint 1992

Printed at
Efficient Offset Printers
215, Shahzada Bagh Indl Complex
Phase II, Phone 533736, 533762
Delhi 110035

श ब्दा र्थ चि न्ता म णि : को श :

श्रीसुखानन्दनाथेन विरचित :

(*—†*†—*)

राज्यन्तेखिलदिव्यसिद्धिसहितखड्गप्रतापोज्ज्वलश्रीवैभवमस्तुतेचिरतर
पौरन्दरीयम्परम् । धर्मं श्रीयशसैधता मनुदिनं नीरोग दीर्घायुषा
श्रीमन्सज्जनसिंहवीरनृपतेश्रीशम्भुतुष्ट्यासदा ॥ १ ॥ गर्वाडम्बर
सयुतादरिगणान्मानसमुत्सारयन् तत्पत्नीहृदिलोकशोकमनिश
सस्थापयन्दुस्सहम् ॥ नम्रीभावयुतेसुहृद्जनगणेमानंसमावेश
यनभूयात् सज्जनसिंहभूपतिलको विख्यातनामावनौ ॥ २ ॥
यावत्तेनिकटनयान्तिमनुजास्सयाचकार्थिनो मन्यन्ते
हृदयेनदीनसभयानत्यन्तोत्सवान्स्वान्भृशम् ॥
प्राप्तास्तेत्वरमेव दातृपदवींसम्यक्चरन्तोवर
श्रीमन्सज्जनसिंहवीरनृपतेतेदान
दातुर्धनम् ॥ ३ ॥

•—•**†*•—•

तृतीयोभाग पवर्गीय :

श्रीमन्महाराजाधिराजरविकुलावतसमहीमहेन्द्रयावदार्यकुलकमल
दिवाकर मेदपाटदेशे श्री१०८ श्रीसज्जनभूपशिरोमण्याज्ञया कवि
राजिराजप्रेरणयाएकोनविंशत्यधिकचत्वारिंशत्तमे १९ ४० वैक्रमे
ब्देराजधान्युदयपुरे श्रीसज्जनयन्त्रालये वाजपेयिवंशीधरप्रबन्ध
त . श्रीमेद पाटेश्वरकोशधनव्ययान्मुद्रित :

श्रीमदेकलिङ्गोविजयते

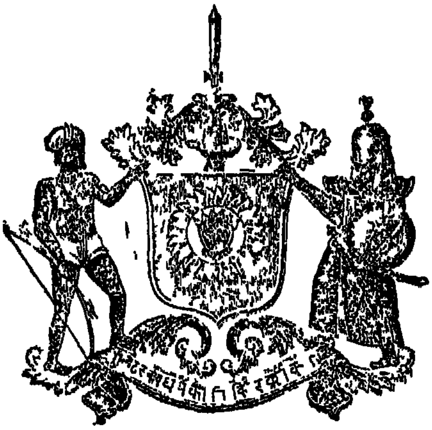

प ' पुं० पकारे ॥ वाते । पवने ॥ अण्डे ॥ पूते ॥ पर्णे ॥ पाने ॥ पातरि ॥

पक्कण : पुं० शवरालये । भिल्लग्रामे ॥ पचन्ति । पचे . क्विप् । कणन्ति कण शब्दे पचाद्यच् । पच , कणायच । पाककलहाद्येव प्रधानंतत्रनान्यत्

पक्तपीड पु० पखौडा इ० भा० प्र० वृ० त्रि० पचक्रत्ये । वर्द्धने ॥ इति रा०नि० ॥

पक्तव्य. त्रि० कर्त्तुरनायासेनस्वयपक्वे । पचेलिमे ॥ पचेस्तव्य ॥

पक्ति. स्त्री० गौरवे ॥ पाके ॥ फलोत्पत्तौ ॥ पचनम् । डुपचष्पाके । वा० क्तिः ॥

पक्तिशूलम् न० परिणामशूले । पाकजे ॥ इ० रा०नि० ॥

पक्ता पुं ० अग्नौ ॥ त्रि ० पाचके । पाककर्त्तरि ॥ पचति । डुपचष् ० । एवुल्तृचाविति तृच् ॥

पक्त्रम् न० गार्हपत्याग्नौ ॥ पच्यतेऽनेन डुपचप्० गुधृवीपचिवचीत्यादिनात्रः ॥ तेजसि ॥

पक्त्रिम त्रि० पाकिमे । पाकजे ॥ डुपचष्० भावे । ड्वित.क्त्रि' । पाकेन निर्वृत्तम् त्रेर्मम्नित्यम् ॥

पक्वः त्रि० परिणते । पका० इ० भा० विनाशाभिमुखे ॥ पच्यतेस्म, डुपचष् ० क्त' । पचोव इति निष्ठातस्यवः ।

निष्ठाम्प्राप्ते । सुदृढइ०यावत् । पक्का० इ० भाषा । निवृत्ते ॥ यथा, कषाये कर्मभि. पक्वे० इति ॥

पक्वकृत् पु० निम्बवृक्षे ॥ पक्वंकरोति कृञ्० । क्विप् । त्रि । पाककर्त्तरि ॥

पक्वरस: पुं मद्ये ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥

पक्ववटिका । स्त्री० । पकौडी०इ०भा० प्र० वेशनवटिकायाम् ॥ वटिका वेशनस्यापि क्वथितायां निमज्जिता ॥ रुच्या विष्टम्भ जननी वल्या पुष्टिकारी स्मृता ॥

पक्ववारि न० काञ्जिके पक्व त्व तत्

वारि च ॥ पक्कजले ॥
पक्काधानम् न० पक्काशये ॥
पक्कान्नम् न० कृतपाकतण्डुलादौ ॥ यथा । यतीच ब्रह्मचारीच पक्कान्नस्वामिनावुभौ । तयो रन्न मदत्वा तु भुक्त्वा चान्द्रायणं चरे दिति सदाचारः आमशूद्रस्य पक्कान्नं पक्व मुत्सृष्ट मुच्यते । इतितिथितत्वम् ॥
पक्काशयः पुं० नाभ्यधःस्थले ॥ पक्काशय स्त्वधोनाभेरूर्द्धमामाशयः स्मृतः ॥ पक्कस्य आशयः ।
पक्षः । पुं० मासार्द्धे ॥ पक्ष्यते०परिगृह्यतेदेवकार्यार्थिंपितृकार्यार्थिंवाय' कालविशेषःपक्षः । सचशुक्लकृष्णभेदाद् द्विविधः । शुक्लपक्षेतिथिर्ग्राह्या यस्यामभ्युदितोरविः । कृष्णपक्षे तिथिर्ग्राह्या यस्यामस्तमितोरविः ॥ पक्षपरिग्रहे। कर्मणिघञ् ॥ पक्षयति । पक्ष्यतेवा । अच् । घञ्वा ॥ यद्वा । पक्ष्यते चन्द्रस्यपञ्चदशानां कलानामापूरणं क्षयोवागृह्यतेसः ॥ रूढोवापक्षशब्दोविभक्तोमासस्यैकैकमर्द्धं ब्रूते ॥ यद्वा । पचते । पच० । गृधिपच्योर्दकोचेतिसः धातोः कान्तादेशः॥ पार्श्वगृहे ॥ साध्ये ॥ विरोधे॥ केशादेः परतोवृन्दे ॥ मित्रवले ॥ सहायवले ॥ चुल्लीरन्ध्रे ॥ पतत्रे ॥ पक्षिपक्षे । गरुत्ति ॥ राजकुञ्जरे ॥ पार्श्वे । पाखाइतिभाषा ॥ वर्गे ॥
देहाङ्गे ॥ सहाये ॥ यथा । श्रुतिशिरः पक्ष समाश्रीयतामित्युपदेश ॥ शरपक्षे । वाजे॥ भित्तौ ॥ एकतरकोटौ ॥सन्दिग्धसाध्यवति ॥ यथा०धूमवत्त्वहेतौपर्वतः ॥ सिषाधयिषितधर्मविशिष्टो धर्मी पक्षः । यथा । महानसेधूमवह्न्योः सम्बन्धे तत्पूर्वक पर्वतेवह्निज्ञानम् ॥
पक्षक' । पु० पार्श्वद्वारे खडकिकायाम् खिडकीद्वारइ० भा० ॥ पार्श्वमात्रे ॥ पक्षइव । इवेप्रतिकृताविति कन् ॥ स्वार्थेकोवा ॥ सहाये ॥
पक्षघातः । पुं० पक्षाघाताभिधेवातरोगे
पक्षचरः । पुं० चन्द्रे । विधौ ॥ यूथभ्रष्ट पृथक्चारिगजे ॥
पक्षच्छिद्रम् । न० तिथिविशेषे ॥ अष्टमी द्वादशी चैव चतुर्थी च चतुर्दशी ॥ अमावास्याच मुनिभिः पक्षच्छिद्र मुदाहृतम् ॥
पक्षज' । पुं० चन्द्रमसि ॥ पक्षेजातः । जनी० डः ॥ त्रि० । पक्षजन्मनि ॥
पक्षजन्मा । पुं० चन्द्रे ॥ पक्षेजन्मास्य॥ त्रि० । पक्षजाते ॥
पक्षता । स्त्री० अनुमित्साविरहविशिष्टासिद्ध्यभावे ॥ इयमनुमितिकारणम् तत्र । पर्वतेवन्ह्यनुमितौअनुमित्साविरहविशिष्टपर्वतधर्मिकवन्हिनिश्चयाभाव : । यथा । सिषाधयिषयाशून्या सिद्धिर्यत्रनतिष्ठति। सपक्षस्तत्रहत्तित्व

ज्ञानादनुमितिर्भवेदिति ॥ भाषापरिच्छेदः ॥
पक्षति.। स्त्री० पक्षमूले ॥ प्रतिपत्तिथौ पक्षस्यमूलम्। पक्षात्ति ॥
पक्षद्वारम्। न० पक्षके ॥ पक्षेपार्श्वेद्वारम् ॥
पक्षधरः। पु० सुधांशौ ॥ इन्दौ ॥ यज्ञपत्युपाध्यायच्छात्रे। चिन्तामणेरलोककारे। मिश्रे ॥ चि। पक्षधारणकर्त्तरि ॥
पक्षधर्म्मता। स्त्री० व्याप्यस्यपर्वतादिवृत्तित्वे ॥
पक्षपातः। पु० आसक्तिविशेषे ॥ अन्याय्यसाहाय्यकरणे ॥ पक्षेपात. ॥ पक्षिणांज्वरे ॥ पक्षपात.पतङ्गानामित्युक्तं ॥
पक्षपातिता। स्त्री० सहायतायाम् ॥
पक्षपालि.। स्त्री० खडक्किकायाम् ॥
पक्षभागः। पु० गजस्यपार्श्वभागे ॥ पक्षयत्यनेन। पक्ष०। चु०। पुसीति घः। पक्षस्यपक्षएववाभागः ॥
पक्षमूलम्। न० पक्षती। डानक्० इ० गौड़० भा० ॥ पक्षस्यमूलं ॥
पक्षवाहनः। पुं० खगे। विहगे ॥
पक्षः। न० पक्षे। गच्छति ॥ पचति। डुपचष्। पचिवचिभ्यांसु ट्चेत्यसुन्। पक्षसीतुस्मृतौपक्षाविति शुभाङ्कः ॥ त्यनीकाधिकरणेपूर्वोत्तरेद्वे पक्षसी इतिशबरस्वाम्यादयः ॥ माधवस्तु पक्षपरिग्रहइत्यस्मादसुन्। पक्षशब्दे. सवत्सरार्द्धंचेत्याह ॥
पक्षसुन्दरः। पुं० लोध्रे ॥ इतिहारावली ॥
पक्षाघातः। पुं० अर्धाङ्गइतिख्याते भावप्रकाशोक्तवातजन्येरोगविशेषे॥ पक्षेआहननम् ॥
पक्षान्तः। पुं० द्वयोः पक्षदश्योः ॥ अमायाम् ॥ पूर्णिमायाम् ॥ पक्षस्य अन्त. ॥
पक्षालुः। पुं० पक्षिणि ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥
पक्षावसरः। पुं० पूर्णिमायाम् ॥ अमायां ॥
पक्षिणी। स्त्री० पूर्णिमायाम्॥ खग्याम्। विहग्याम् ॥ शाकिनीभेदे ॥ आगामिवर्त्तमानाहर्युक्तायानिशि ॥ आगामिवर्त्तमानेअहनीयुक्तेयस्यां साराचिः पक्षिणी। यथा। द्वेअह्नी एकाराचिश्च पक्षिणीत्यभिधीयते। इति। राचिरित्युपलक्षणम्। तेन पूर्वोत्तरराचियुतदिनमपिपक्षिणी। पूर्वापरदिनेराची वा पक्षाविवस्तो यस्याम्। अत इनि ॥
पक्षी। पु० खगे। विहगे। शकुनौ ॥ पच्छी। इतिपंक्षी० इतिचभा० ॥ पक्षावस्यस्तः। अतइनिठनाविती निः ॥ धान्याङ्कुरचपुयेचतेषांमांसं लघूत्तमम्। आनूपवलकृन्मांसस्निग्धं

गुरुतरंस्मृतम् ॥ पक्ष्यविशेष वि
ष्किरे ॥ लिङ्गदेहे ॥ पचमाचिकस्य
द्वितीयप्रभेदे ऽ । ऽ वाणे ॥

पक्षिपानीयशाला । स्त्री० (चुरटीव
पक्षिपानीयशालिका । स्त्री० (तालवाले।
पक्षिजलपानस्थाने ॥

पक्षिराज : । पु० सम्पातौ ॥ पक्षिणा
राजा । टच् ॥ शलभरूपेशिवे ॥

पक्षिल . । पु० वात्स्यायनमुनौ ॥

पक्षिशाला । स्त्री० कुलायिकायाम् ।
नीडे ॥

पक्षिसिंह : । पुं तार्क्ष्ये । गरुडे ॥
पक्षीसिंह इव पक्षिणांसिंहोवा ॥

पक्षिस्वामी । पु० गरुडे ॥

पक्षीन्द्र . । पु० जटायौ ॥ तार्क्ष्ये ॥

पक्तृ : । त्रि० पाककर्त्तरि । पक्तरि ॥
पचेः स्तृरितिवोपदेवः ॥

पक्ष्म ॥ न० सूत्रादिसूक्ष्मांशे ॥ किञ्ज-
ल्के । कुसुमच्छदे ॥ नेत्रलोमनि ॥
अणीयसि । गरुति ॥ पच्यतेऽनेनवा ॥
पच० । कर्मकरणादौमनिन् ॥

पङ्क . । पु० न० पापे ॥ कर्दमे ॥ पङ्को
दाहास्त्रपित्तार्त्तिशोथघ्नःशीतलःसरः ॥
पञ्च्यतेदुःखमनेन । पचिव्यक्तीकरणे
हलश्चेतिकरणे घञ् । कुत्वम् ॥ पञ्
च्यतेवा । पचिविस्तारे । कर्मणिघञ् ॥

पङ्ककर्वट : पु० दलाढ्ये । जलमुक्तपङ्के ।
दलदल० इ० भा० ॥

पङ्ककीरः । पु० कोयष्टिखगे ॥

पङ्कगड । पु० }
पङ्कगडक । पु० } पाकाल० इ० गौ० भा०

पङ्कगति । स्त्री० मत्स्ये ॥
ब्रह्म्याम् ॥

पङ्कग्राह . । पुं० मकरे ॥ इ० हारा
वली ॥

पङ्कजम् । न० }
पङ्कजन्म । न० } पद्मे । कमले, ॥ इति
राजनिर्घण्ट :

पङ्कजिनी । स्त्री० पद्मसमूहे ॥ जलजा
करे ॥ पङ्कजानिसन्त्यस्याम् । पुष्क
रादिभ्योदेशेइतिइनि . ॥

पङ्कधूम . । पु० नरकभूभेदे ॥ पङ्कइव
धूमोऽस्मिन् ॥

पङ्कप्रभा स्त्री० कर्दमयुक्तनरकवि० ॥

पङ्कमण्डूक . पुं० शम्बूके । जलडिम्बे ॥

पङ्कवली ॥ स्त्री० वृत्तविशेषे ॥ पादकु-
सुमरवगन्धमनोहरनायकयुगलकरूप
मपाहर । नागनृपतिवरभाषितसु-
द्युतिवृत्तममलमिहपङ्कवलीतिहि ॥
यथा । शारदविशदनिशामयिनिन्द
तिसम्प्रतिहृदयभिदामपिविन्दति ।
मन्मथविशिखभयेननिमीलतिमाधव
तवविरहेणविषीदतीति ॥

पङ्कवासः । पु० कर्कटे ॥ इ० स० नि ॥

पङ्कशुक्तिः । स्त्री० सितालिकायाम् ।
दुर्नामायाम् ॥

पङ्कशूरणा . । पुं० शालूके ॥ इ० चि० ॥

पङ्कारः पु० शैवले ॥ सेतौ ॥ सोपाने ।

जलकुब्जके ॥ इतिमे ० ॥

पङ्किल' । त्रि० सजम्बाले । पङ्काढ्ये॥ पङ्कोऽस्मिन्नस्ति। पिच्छादित्वात् इलच्॥

पङ्किलत्वम् । न० आर्द्रतायाम् ॥

पङ्कजम् । न० पद्मे ॥ पङ्केजातम् । जनी ० । सप्तम्यामितिड' । तत्पुरुषइत्यलुक् ॥

पङ्केरुहम् । न ० पद्मे ॥ पङ्केरोहति। रुह०.। इगुपधेतिकः। तत्पुरुषे कृतीत्यलुक् ॥

पङ्क्तिः ॥ स्त्री० सजातीयसंस्थानविशेषे । वीथ्याम् । श्रेण्याम् ॥ पङ्क्तिसाङ्कर्ये दोषा यथा। नसहसेद्यपतितैर्नचाण्डालैर्नपुल्कशैः। न मूर्खैर्नावलिप्तैश्च नान्त्यैर्नान्त्यावसायिभि' ॥ एकशय्यासनपङ्क्ति भाण्डपक्वान्नमिश्रणम् । याजनाध्यापनेयोनि स्तथैवसहभोजनम् ॥ सहाध्यायस्तु दशम' सहयाजनमेवच ॥ एकादशसमुद्दिष्टा दोषा. साङ्कर्य्यसञ्ज्ञिता. ॥ समीपे चाप्यवस्थानात् पापसंक्रमतेन्नृणाम् । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन साङ्कर्य्यं परिवर्ज्जयेत् ॥ पङ्क्तिसाङ्कर्य्यदोषनिवारणोपायो यथा। एक पङ्क्त्युपविष्टायेनस्पृशन्ति परस्परम्। भस्मनाकृतमर्यादा नतेषा सङ्करोभवेत् ॥ अग्निनाभस्मनाचैव षड्भि: पङ्क्तिर्विभिद्यते । इतिकूर्म्मेप्रथमदशाध्याय. ॥ सान्तरवीथ्याम्॥ पञ्चनम् । पचि व्यक्तीकरणे । क्तिन् ॥ यद्वा। पच्यते । पचिविस्तारे। क्तिच् ॥ दशाक्षरच्छन्दसि ॥ दशसङ्ख्यायाम्॥ सुप्रतिष्ठाभेदे । पञ्चाक्षर पादच्छन्दोभेदे । यथा । भृङ्गौगितिपङ्क्ति ॥ यथा। कृष्णसनाथा तर्णकपङ्क्ति:। यामुनकच्छे चारुचचार ॥ क्षितौ ॥ सङ्ख्येये ॥ पञ्चकद्वयम् पञ्चपदानि वा परिमाणमस्य । पङ्क्तिविंशतित्रिंशदिति निपातनात्प्रकृते' पञ्चन् शब्दस्य टिलोप' तिप्रत्ययः। चो. कुरितिकुत्वम् । पदशब्दोत्रपादपर्याय' । रूढिशब्दोयम् । तथाचात्रनावयवार्थेऽभिनिवेष्टव्यम् । पङ्क्तिशब्दोऽस्तिनानार्थे' । अस्तिक्रमसन्निवेशे यथा ब्राह्मणपङ्क्ति. पिपीलिकापङ्क्तिरिति। अस्तिचदशसङ्ख्यायाम् । कृतवान्पङ्क्तिरथोविलङ्घयदिति दशरथइत्यर्थ. अस्तिच्छन्दोविशेषे यथा। यस्यपञ्चाक्षराः पादा । तथाचछन्दोविशेषएवार्थइतिबोध्य॥

पङ्क्तिग्रीव. । पु ० रावणे ॥

पङ्क्तिचर. । पु ० कुररपक्षिणि। कुब्जइ०भा० ॥

पङ्क्तिदूषक: । पुं ० अपाङ्क्तेये । मन्वादिस्मृत्युक्त श्राद्धभोजनानर्हब्राह्मणे ॥

पङ्क्तिपावन. । पुं ० श्राद्धभोजनार्हब्राह्मणे ॥ पञ्चाग्निगृहस्थे ॥ यथाह

हारीत ' । पवनः पावनस्त्रेतायस्य पञ्चाग्नयोगृहे । सायम्प्रातःप्रदीप्य न्तेसविप्र . पङ्क्तिपावन . ॥ इति अग्न्या सर्वेषुवेदेषुसर्वप्रवचनेषुच श्रोत्रियान्वयजाश्चैवविज्ञेया पङ्क्ति पावना . ॥ इत्यादिनामनूक्तेषुब्रा ह्मणेषु ॥

पङ्क्तिरथ ' पुं ० दशरथनृपे ॥

पङ्क्तिबीज , पु ० बर्बूरवृक्षे ॥

पङ्गुः । पु ० शनैश्चरे ॥ परिव्राजि ॥ यथा भिक्षार्थंगमनयस्यविण्मूत्रकरणायच । योजनान्नपरयातिसर्वथापङ्गुरेवसः ॥ त्रि० श्रोणे । जङ्घावैकल्येनचलनाक्षमे । जङ्घाहीने ॥ पनतिपन० बा० गुः ॥

पङ्गुकायः । पु ० शनैश्चरयहे ॥

पङ्गुल . । पु ० सितकाचाभघोटके ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

पङ्गुल्यहारिणी । स्त्री० शिम्बडीवृक्षे ॥

पङ्गूः । स्त्री ० विकलजङ्घायाम ॥ पङ्गोश्चेत्यूङ् ॥

पच ' । त्रि० पाककर्त्तरि ॥ पचति । डुपचष् । पचाद्यच् ॥

पचकः । पुं० पचे ॥ स्वा० कः ॥

पचत् । त्रि० पचमाने ॥ पचति । लटः शत्रितिपचे शतृ ॥

पचतः । पुं० चन्द्रे ॥ सूर्ये ॥ वह्नौ ॥ पचति । डुपचष्० । भृमृदृशियजि- पर्विपच्यमितमिनमिहर्यिभ्योतच् ॥

पचतपुटः । पु० सूर्यमणिवृक्षे ॥

पचन । पु० अग्नौ ॥ न० पाके ॥ त्रि० पाककर्त्तरि ॥

पचनी । स्त्री० वनबीजपूरके ॥

पचन्ती । स्त्री० पाककर्त्र्याम् ॥

पचमान । पु० वह्नौ ॥ त्रि० पाकक- र्त्तरि ॥ पचति । पचते । डुपचष्० । लटः शतृशानचावितिशानजादे- श . । आनेमुक् ॥

पचम्पचा । स्त्री० दार्व्याम् । दारुहरि- द्रायाम् ॥ पचलि । पचे ' पचाद्यच् । पृ० ॥

पचा । स्त्री० पाके ॥ पचनम् । पचे षित्वादङ् ॥ टाप् ॥

पचि । पु० अग्नौ ॥ पचति । डुपच- ष्० । सर्व ० इन् ॥

पचेलिमः । पुं० सूर्ये ॥ वह्नौ ॥ पच- ति । पचएलिमच् । त्रि० पक्तव्ये ॥ यथापचेलिमाः शालयः पक्तव्या इत्यर्थः पच्यते । पचेः कर्मणि के- लिमरउपसङ्ख्यान ॥

पचेलुक ' । पुं० पाचके । सूदे ॥ इति त्रिकाण्डशेषः ॥

पच्छः । अ० पादम्पादमित्यर्थे ॥

पच्यमानः । त्रि० वर्त्तमानपचनकर्म- ताश्रये । वर्त्तमानपाकविशिष्टतण्डु- लादौ ॥

पज्जः । पु० शूद्रे पदो जातः । जनी० । डः ॥

पञ्झटिका । स्त्री० मात्राछन्दोभेदे ॥

पञ्चकषाया :

यथा । प्रतिपद्यमकितषोडशमात्रा नवमगुरुत्वविभूषितगात्रा । पञ्चझटिकायाएषविवेक . क्वापिनमध्यगुरुर्गणएक ॥ यथा । तरलवतंसाश्लिष्टस्कन्धस्खलतर पञ्चझटिका कटिबन्ध. । मौलिचपलशिखिचन्द्रकवृन्द कालियशिरसिननर्त्तमुकुंद ' ॥

पञ्चकम् । न० धनिष्ठादिपञ्चनक्षत्रेषु ॥ अचगृहनिमित्तत्वणकाष्टहरणेदोषो यथा । अग्निचौरभयरोगो राजपीडा धनक्षति : । सङ्ग्रहे तृणकाष्ठानां कृतेवस्वादिपञ्चके ॥ त्रि० पञ्चसङ्ख्यापरिमाणविशिष्टे ॥ पञ्चसङ्ख्यापरिमाणमस्य । तदस्यपरिमाणमित्यनुवृत्तौसङ्ख्याया ॰ सञ्ज्ञासंघसूत्राध्ययनेष्विति पञ्चसङ्ख्यापरिमितिसर्वार्थेकन्प्रत्यय ' ॥ पञ्चभि . क्रीते ॥ सङ्ख्यायाअतिशदन्तायाइतिकन् ॥ पञ्चानानिमित्तंसंयोगउत्पातोवा ॥

पञ्चकपाल . । पुं० पञ्चसुकपालेषु संस्कृतेपुरोडाशे ॥ संस्कृतभक्ष्याइत्यणोद्विगोर्लुगनपत्यइतिलुक् ॥ न० ॥ पञ्चानांकपालानांसमाहारे ॥

पञ्चकर्म । न० पञ्चप्रकारशारीरकचिकित्साविशेषे ॥ यथा । वमन रेचन नस्यं निरूहश्चानुवासनम् । पञ्चकर्मेदमन्यत्र करउत्क्षेपणादिकम् ॥ इति श० चं० ॥

पंचकषाया : । पुं० महाज्ञानीयप्रच

पञ्चकोषा :

प्रकारकषायद्रव्ये ॥ यथा । जम्बुशाल्मलिवाट्यालं वकुलबदरंतथा । कषाया पञ्चविज्ञेया देव्या प्रीतिकरा' शुभा. ॥पञ्चचतेकषायाश्च ॥

पञ्चकारुकी । स्त्री० कुलालकर्मारवर्द्धकिनापितरजकेषु ॥

पञ्चकृत्य ' पु० पक्षपीडे ॥ न० ॥ सृष्ट्यादिषु ॥ यथा । यस्मिन्सृष्टिस्थितिध्वंसपिधानानुग्रहात्मकम् । कृत्यंपञ्चविधशश्वद्भासतेतनुम शिवमिति ॥

पञ्चकोलम् । न० पञ्चौषधे । पाचनविशेषे ॥ यथा । पञ्चकोलकणामूलकृष्णाचव्याग्निनागरै ' । पञ्चकोलरसेपाकेकटुकरुचिकृन्मतम् ॥ तीक्ष्णोष्णपाचनश्रेष्ठंदीपनकफवातनुत् गुल्मप्लीहोदरानाहशूलघ्नपित्तकोपनम् ॥ इतिभावप्रकाश . ॥

पञ्चकोषा: । पु० अन्नमयप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानन्दमयेषु ॥ कोषाइवात्माच्छादकत्वात्कोषा . । पञ्चचतेकोषाश्च ॥ यथाहुर्विद्यारण्यगुरव. पितृभुक्तान्नजाद्वीर्याज्जातोऽन्नेनैवच र्द्धते । देह .सोन्नमयोनात्माप्राक्चोर्द्ध तदभावत . ॥ १ ॥ पूर्णोदेहे बलयच्छन्नचाणांय: प्रवर्तक । वायु.प्राणमयोनास्य आत्माचैतन्यवर्जनात् ॥ २ ॥ अहन्तांममतांदेहेग्रहादौचकरोतिय: । कामाद्यवस्थयाभ्रा

न्तो नासावात्मामनोमय ॥ ३ ॥ लो नासुप्तौवपुर्बोधे व्यामृयादानखाग्रगा चिच्छायोपेतधीर्नानात्मा विज्ञान मयशब्दभाक् ॥ ४ ॥ काचिदन्तर्मुखा वृत्तिरानन्दप्रतिविम्बभाक् ॥ पुण्यभो गेभोगशान्तौनिद्रारूपेणलीयते ॥ ५॥ कादाचित्कत्वतोनात्मास्यादानन्दम योप्ययम् ॥

पञ्चक्लेशा' । पु० अविद्यास्मिता राग द्वेषाभिनिवेशेषु ॥ पंचतेक्लेशाश्च ।

पञ्चक्षारगण : । पुं० क्षारपञ्चके । पंचलवणे ॥ क्षारेस्तुपचभि ' प्रोक्तः पचक्षाराभिधोगण : । काचसैन्धव सामुद्र विट्सौवर्चलकै : समै ॥ स्यात्पचलवणतञ्च मृक्षोपेतषडा ह्वयम् ॥

पंचगणयोग . । पुं० विदारिगन्धा वृहती पृश्निपर्णीनिदिग्धिका : ॥

पञ्चगव्यम् । न० गोर्दध्यादिपञ्चसु॥ यथा । पञ्चगव्यंदधिक्षीरघृतगोमूत्र गोमये रिति ॥ तन्मान यथा । पल मात्रं दुग्धभागं गोमूत्रं तावदिष्यते । घृतचपलमाचस्याद् गोमयतोलक त्रयम् ॥ दधिप्रसृति मात्रं स्यात् पञ्चगव्यमिदमृतम् । अथवा पञ्च गव्याना समानोभागइष्यतइति गौतमीयतन्त्रम् ॥ अपिच । गोश कृद्द्विगुणमूत्रं पय : स्यात्तच्चतुर्गु णम् । घृततद्द्विगुणंप्रोक्तं पञ्च गव्ये तथादधीति ॥

पञ्चगुप्त ' । पु ० चार्वाकदर्शने ॥ कमठे ॥

पञ्चगुप्तिरसा । स्त्री० स्पृक्कायाम ॥

पञ्चचामरम् । न० षोडशाक्षरपादे छन्दोविशेषे ॥ यथा ॥ प्रमाणिका पदद्वयम् वदन्तिपञ्चचामरम् ॥ यथा । सुरद्रुमूलमण्डपे विचित्ररत्न निर्मिते लसद्वितानभूषिते सलीलविभ्रमाल सम् । सुराङ्गनासवल्लवी करप्रपञ्च चामरस्फुरत्समीरवीजितं सदाच्युत भजामितमिति ॥

पञ्चचीर : । पु ० मञ्जुघोषे ॥

पञ्चचूडा । स्त्री० अप्सरोविशेषे ॥

पञ्चजन' । पुं० नरे । पुरुषे॥ पञ्चभिर्भू तैर्जन्यते । जनी० । घञ् । अनिव ध्यौमेतिनवृद्धि ' ॥ यद्वा । पञ्चजना उत्पादकायस्य ॥ सङ्खादपुरे दैत्य विशेषे ॥ गन्धर्वा : पितरोदेवा असु राश्चांसिपञ्चजनपदवाच्यानिभ- वन्ति ॥ निषादपञ्चमावर्णाश्च ॥

पंचजनीन: । पुं० भाण्डे ॥ त्रि । पञ्च जनहिते ॥ रथकारपंचमाश्चत्वारो वर्णा : पञ्चजना : । दिक्सङ्ख्ये सञ्ज्ञायामिति० समास : । पञ्चजने भ्योहितम् । पञ्चजनादुपसङ्ख्यान मितिख : । उपसङ्ख्यानस्यकर्मधा रयविषयत्वात् । षष्ठीसमासात्बहु व्रीहेश्च छएव । पंचजनीयम् ॥

पचज्ञान । पुं० बुद्धे ॥

पचत् । पुं० पञ्चके । वर्गे ॥ पच परिमाणमस्य । पञ्चदशतौवर्गेवेति निपातनादतिप्रत्यय ॥

पचतत्वम् । न० आकाशादि पच भूतेषु ॥ मद्यादिपंचसु ॥

पञ्चतन्मात्रम् । न० तामसाहङ्कारोत् पन्नमहाभूतोपादानकारण शब्दस्पर्श रूपरसगन्धेषु ॥ तदाश्रय द्रव्येषुच॥

पञ्चतपा । त्रि० अग्निचतुष्टयसूर्य्य तत्पञ्चकसाध्यतपोविशिष्टे ॥

पञ्चतय: । त्रि० पञ्चावयवे ॥

पञ्चता । स्त्री० मरणे । पांचभौतिकस्यशरीरस्यपचधाभावे । देहारम्भकाणापृथिव्यादिपञ्चमहाभूतानांस्वांशसङ्क्रमणात्पृथक्त्वे ॥ पञ्चभावे ॥ पञ्चानांभाव: । तल् ॥

पञ्चतिक्तम् । न० तिक्तद्रव्यपंचके ॥ निम्ब . पटोल . क्षुद्राचगुडूचीवासकस्तथा । विसर्पकुष्ठनुत्ख्यातो गणो यपञ्चतिक्तक . ॥

पञ्चत्वम् । न० पञ्चभावे ॥ पञ्चतायाम् । मरणे ॥ पञ्चधासम्भृत . कायोयदिपञ्चत्वमागत । कर्मभि . स्वशरीरोत्थैस्तत्रकापरिदेवना ॥

पञ्चदश: । त्रि० पचदशानांपूरणे । पन्द्रवा भू० भाषा० प्र० ॥ तस्यपूरणेडट् ॥

पचदश । त्रि० पंचाधिकदशसङ्ख्याया म् ॥ सङ्ख्येये ॥ पंचचदशच ॥

पञ्चदशी । स्त्री० अमावास्यायाम् ॥ पौर्णिमास्याम् ॥ पचदशानांपूरणी ॥ डट् । ङीप् ॥ देवीविशेषे ॥ विद्यारण्यकृतेवेदान्तग्रन्थविशेषे ॥

पचधा । अ० पचप्रकारे ॥ सङ्ख्याया विधार्थेधा ॥

पञ्च । त्रि० सङ्ख्याविशेषे ॥ पचसङ्ख्याविशिष्टे ॥ यथापचमहाभूतानि ॥

पञ्चनख । पुं० व्याघ्रगजकूर्मादौ ॥

पञ्चनद.। पुं० पचनदीयुक्तदेशविशेषे । पञ्चाप० भू० भा० वाहीके । तीर्थविशेषे ॥ न० । पंचानांनदीनासमाहारे ॥ तीर्थान्तरे ॥

पञ्चनिम्बम् । न० निम्बवृक्षस्यपुष्पादौ ॥ यथाह । पंचनिम्बन्तुतत्पुष्पमूलवल्कफलच्छदैरिति ॥

पंचनी । स्त्री० शारिशृङ्खलायाम् ॥

पंचपक्षी । पुं० पारिभाषिकपक्षिपञ्चकाहाराचिकालबोधकेशिवोक्तेप्रश्नग्रन्थे ॥

पचपर्व्वा । स्त्री० अविद्यायाम् ॥ यथा । तमोमोहोमहामोहस्तामिस्रो ह्यन्धसञ्ज्ञित । अविद्यापचपर्वैषा प्रादुर्भूतामहात्मन ॥ पचपर्वाण्यस्या . । अनोवहुव्रीहेरितिनङीप् । पंचपर्व्वाणी० पचपर्वाण . ॥ डाप्-पक्षतु । पचपर्व्व ० पंचपर्वा . ० - भूत्यादिवोध्यम् ॥

पञ्चपल्लवम् । न० आम्रादिपञ्चपत्र-के ॥ यथा । आम्रजम्बूकपित्था नाबीजपूरकबिल्वयो . । गन्धकर्मणि सर्वत्र पत्राणिपञ्चपल्लवमितिशब्दच न्द्रिका ॥ वैदिकेकर्मणिघटोपरिदे येपञ्चपल्लवे ॥ यथा ॥ आम्राश्वत्थ वटपर्कटीयज्ञोदुम्बराणिपञ्चपल्लवा नि ॥ पनसोदुम्बराश्वत्थवकुलाम्रस मुद्भवपत्रेषु ॥ अपिच । पनसाम्रंतथा श्वत्थंवटवकुलमेवच । पञ्चपल्लवमु क्तञ्चमुनिभिस्तन्त्रवेदिभिरिति ॥ प ञ्चानांपल्लवानांसमाहार : ॥

पञ्चपात्रम् । न० पञ्चानांपात्राणां समाहारे ॥ श्राद्धविशेषे ॥

पञ्चपित्तम् । न० पित्तपञ्चके ॥ यथा । वराहच्छागमहिषमत्स्यमायूर पित्तकम् । पञ्चपित्तमितिख्यातंस र्वत्रैवहिकर्मसु ॥ वृ० वै० म०

पञ्चपुष्पम् । न० करवीरादिषु ॥ यथा । करवीरंतथाजातीचम्पकंसर सीरुहम् । पाटलाकुसुमंचापिपञ्च पुष्पप्रकीर्त्तितमिति ॥

पञ्चप्रासाद : । पु० देवगृहविशेषे ॥

पंचबन्धः । पु नष्टद्रव्यस्यपञ्चमांशदण्डे॥

पञ्चभद्रः । पु० पञ्चस्थानेषुपुष्पितेऽ श्वविशेषे ॥ यथा । पञ्चभद्रस्तुहृत् पृष्ठमुखपार्श्वेषुपुष्पित : ॥ पाचन वि० ॥ यथा । छिन्नोद्भवापर्पटवारि वाहभूनिम्बशुण्ठीजनित : कषाय : समीरपित्तज्वरजर्ज्जराणांकरोतिभद्रं खलुपञ्चभद्र . ॥ चि० । विस्तृत व्यसनिनि ॥

पञ्चभूतम् । पु० क्षित्यप्तेजोमरुद्व्यो मात्मकेषुपञ्चसु ॥ पञ्चानांभूतानां समाहार : ॥ शब्दाद्व्योमस्पर्शत स्तेनवायुस्ताभ्यांरूपाद्वह्निरितैरसाच्च अम्भांसितैर्गन्धतोभूर्धराद्याभूता : प ञ्चस्युर्गुणोना:क्रमेणेति प्रपञ्चसारे १ पटल: ॥ गुरु : स्निग्धस्तीक्ष्णरूक्षौ लघुरेतेगुणा : स्मृता : । पञ्चभूतेषु तिष्ठन्तिआधिक्यादुपलक्षयेत् पृथिव्या दिगुणाधिक्याद्गुणद्रव्येप्रकल्पयेत् ॥*

पंचम. । पुं० षड्रागाणामध्येतृतीयरा गे ॥ अस्यगानसमय: शरदृतु: प्रात कालश्च ॥ तन्त्रीकण्ठोत्थितेस्वरविशे षे ॥ अस्योत्पत्तिस्तु । वायु : समुद्ग तोनाभेरुरोहृत्कण्ठमूर्द्धसु । विचरन् पंचमस्थानप्राप्त्यापञ्चमउच्यते ॥ त त्जन्यत्वात्स्वर : पञ्चम . । अपिच । प्राणोऽपान'समानश्चउदानोव्यानए वच । एतेषांसमवायेनजायतेपञ्चम' स्वर: । पुष्पसाधारणेकाले कोकिलो रौतिपञ्चमम् ॥ पञ्चमादिनिषेधेभ रत . । प्रभातेसुरतोनिन्द्य: ऋषभ: पञ्चमोपिच । जनयेत्प्रथमं क्षुधा पञ्चत्वं पञ्चमोपिच ॥ पञ्चमस्यविशे षोयंकथित:पूर्वसूरिभि: । प्रगेप्रगीतो जनयेद्दमनस्यविपर्ययम् ॥ इति ॥

न० मैथुने ॥ त्रि० । पंचानांपूरणे ॥ रुचिरे ॥ दक्षे ॥ पचानापूरणः । तस्यपूरणेडट् ॥ नान्तादितिमट् ॥

पचमवेद । पु० भारते ॥

पचमहायज्ञा. । पुं० गृहस्थकर्त्तव्येषुपचविधनित्यकर्मसु ॥ यथा । पाठोहोमश्चातिथीनांसपर्यातर्पणंबलि : । एतेपचमहायज्ञाब्रह्मयज्ञादिनामकाः । तथाचमनु पंचसूना गृहस्थस्यचुल्लीपेषण्युपस्करः । कण्डनीचोदकुम्भश्चबध्यतेयास्तुवाहयन् ॥ तासांक्रमेणसर्वासां निष्कृत्यर्थंमहात्मभि. । पचकॢप्तामहायज्ञा : प्रत्यहगृहमेधिनाम् ॥ अध्यापनब्रह्मयज्ञ पितृयज्ञस्तुतर्पणम् । होमोदैवोबलिर्भौतो नृयज्ञोतिथिपूजनम् इति ॥ बध्यतेहन्तीत्यर्थं . आर्षत्वात् । अथवाबध्यतेहिंसाजनितदुरितेनसम्बध्यतेहन्यतेवेत्यर्थं । वाहयन् प्रवर्त्तयन् ॥

पञ्चमार । पुं० बलदेवस्यपुत्रे ॥

पञ्चमास्य. । पु० कोकिले ॥ पञ्चमोरागः स्वरोवाआस्येयस्य ॥ *

पञ्चमी । त्रि० पञ्चमासादिकेत्वष्टादौ ॥ पञ्चमोमासोवर्षोवास्य । वयसिपूरणादितीनिः ॥

पञ्चमी । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ तिथिवि० । साचन्द्रस्यपञ्चमकलाक्रियारूपा । तदुपलक्षितकालश्च । अस्यांजातस्यफलम् । यथा । भूपालमान्योमनुजंसुगात्रः कृपासमेतोविदुषांवरिष्ठः । वाग्मीगुणीबन्धुजनैकमान्य प्रसूतिकालेयदिपञ्चमीस्यात् ॥ ङसि० भ्याम्० भ्यस्० ङ० त्रिके ॥ पञ्चानांपूरणी ॥ डट् । मट् । ङीप ॥ विद्याविशेषे ॥ रागिणीविशेषे । वसन्तरागभार्यायाम् ॥ अस्याध्यान यथा । सङ्गीतगोष्ठीषुगरिष्ठभावसमाश्रिता गायनसम्प्रदायै : । खर्वाङ्गिनीनूपुरपादपद्मासापचमीपचमवेदवेत्त्रीतिसङ्गीतदर्पणे ॥

पचमुख . । पुं० शिवे ॥ पञ्चमुखान्यस्य ॥ सिंहे । मृगेन्द्रे ॥ पञ्चते । पचि० । अच् । पञ्चंविस्तृतमुखमस्य । यद्वा । मुखंपादाश्च० पञ्चमुखानीवयस्य ॥

पचमुखी । स्त्री० सिंहभार्यायाम् ॥ वासके ॥ जवापुष्पविशेषे ॥ शिवायाम् इति शब्दाम्बुधि . ॥

पञ्चमीव्रतम् । न० माघशुक्लपञ्चमीमारभ्यषड्वर्षपर्यन्त प्रतिमासीय शुक्लपञ्चम्याभविष्य पुराणोक्तेस्त्रीकर्त्तव्येनियमविशेषे ॥

पञ्चमुद्रा । स्त्री० सन्न्यासिनांत्रिदण्डकमण्डलुशिक्यपात्र जलपवित्र रूपेलिङ्गे ॥ पूजायामावाहन्यादिषु ॥

पञ्चसूत्रम् । न० गोजाविमहिषीगर्दभीनामूत्रे ॥ पञ्चानांमूत्राणां

समाहार ॥

पञ्चमूर्त्तिः । पुं० सदाशिवे ॥ सृष्टिस्थितिसंहारनिरोधानुग्रह लक्षणपञ्चकृत्यसिद्ध्यर्थ मीशानतत्पुरुषाघोरवामदेवसद्योजातलक्षणा. पञ्चमूर्त्तयोयस्य ॥

पञ्चमूलम् । न० स्वनामाप्रसिद्धेपाचनविशेषे ॥ तस्त्रिविधम्यथा। श्रीफल सर्वतोभद्रापाटलागणिकारिका। स्योनाक : पञ्चभिश्चैतै : पञ्चमूलंमहन्मतम् ॥ पचमूलंमहत् तिक्तकषायकफवातनुत्। मधुरकासश्वासघ्नमुष्णंलघ्वग्निदीपनम् ॥ * लघुपञ्चमूलन्तु । शालपर्णीपृश्निपर्णीवार्ताकीकण्टकारिका। गोक्षुर' पञ्चभिश्चैतै' कनिष्ठपञ्चमूलकम् ॥ पञ्चमूललघुस्वादुवल्यंपित्तानिलापहम् । नात्युष्णंबृंहणंग्राहिज्वरश्वासाश्मरीप्रणुत् ॥ * तृतीयतृणाख्यतत्तु । कुश .काशः शरोदर्भइक्षुश्चेतितृणोद्भवम् । पित्तकृच्छ्रहरपञ्चमूलंबस्तिविशोधनमिति ॥

पञ्चमूली । स्त्री० लघुपंचमूलपाचने ॥ पञ्चानांमूलानां समाहार : । द्विगोरितिङीप् ॥

पञ्चरक्षक :। पुं० पत्रपीडवृक्षे ॥

पञ्चरत्नम् । न० कनकादिरत्नपञ्चके ॥ यथा । कनकंहीरकंनीलं पद्मरागश्च मौक्तिकम् । पंचरत्नमिदंप्रोक्तमृषिभि पूर्वदर्शिभि ॥ रत्नानामप्यभावेतुस्वर्णंकर्षार्द्धमेववा। सुवर्णंस्याप्यभावेतुआज्यञ्चेयंविचक्षणैरितिहेमाद्रि'॥ पञ्चानांरत्नानांसमाहार . ॥

पञ्चरसा । स्त्री० आमलक्याम् ॥

पंचरात्रम् । न० ग्रन्थविशेषे ॥ यथा। रात्रञ्चज्ञानवचनं ज्ञानंपंचविधंस्मृतम् । तेनेदंपञ्चरात्रञ्चप्रवदन्तिमनीषिण : ॥ तत्सप्तविधयथा । पञ्चरात्रंसप्तविधंज्ञानिनोज्ञानदंपरम् । ब्राह्मं शैवंचकौमारंवाशिष्ठंकापिलंपरम्॥ गौतमीयनारदीय मिदंसप्तविधंस्मृतम् । कृतिनारदपञ्चरात्रेप्रथमरात्रम् ॥ एतदतिरिक्तानिहयशीर्षपृथुभुवादिपञ्चरात्राणिसन्ति ॥ पञ्चमुनिशास्तु ॥

पञ्चलक्षणम् । न० पुराणे ॥ यथा । सर्गश्चप्रतिसर्गश्च वंशोमन्वन्तराणिच । वंशानुचरितञ्चैव पुराणपञ्चलक्षणमिति ॥ पुं० । पुरुषविशेषे ॥

पञ्चलवणम् । न० सैंधवादिपञ्चसु ॥ यथा । सैंधवंरुचकंचैवविडंसामुद्रकंगुडमिति ॥ पञ्चानांलवणानां समाहार : ॥

पञ्चलाङ्गलकम। न० महादान विशेषे॥

पञ्चलोहम् । न० सौराष्ट्रकलोहेइति हेमचन्द्र : ॥ स्वर्णरूप्यताम्रसीसकवङ्गेषु ॥

पञ्चलोहकम् । न० स्वर्णं रजत ताम्र

वङ्गनागेषु ॥

पञ्चवक्त्र . । पु० शिवे ॥ पञ्चवक्त्राणियस्यस । तानियथा । विभाव्यमुखपद्मंहि शिवस्यवरवर्णिनि । सद्योजातवामदेवमघोरचतत . परम् ॥ तत्पुरुषतथेशानपञ्चवक्त्रंप्रकीर्तितम् ॥ सद्योजातचवैशुक्ल शुद्धस्फटिकसन्निभम् । पीतवर्णंतथासौम्य वामदेवमनोहरम् ॥ कृष्णवर्णमघोरच समभीमविमर्दनम् । रक्ततत्पुरुषदेविदिव्यमूर्तिमनोहरम् ॥ श्यामलचतथेशान सर्वदेव शिवात्मकम् । चिंतयेत्पश्चिमेचाद्यन्तितीयचतथोत्तरे ॥ अघोरंदक्षिणेदेवपूर्वेतत्पुरुषतथा । ईशानमध्यतोज्ञेयचिन्तयेत्भक्तितत्परइति निर्वाणतन्त्रे षष्ठ पटल . ॥ सिद्धे ॥

पञ्चवट . । पुं० उरस्कटे । जोटिङ्गे । बालयज्ञोपवीतके । तीर्थविशेषे ॥

पञ्चवटी । स्त्री० दण्डकारण्यान्तर्भूते स्थलविशेषे ॥ पञ्चानावटानां समाहार ' । द्विगोरितिङीप् । तदुपलक्षितत्वात् । पञ्चवटीत्यभिविश्रुत : प्रसिद्धोदेशउच्यते ॥ तप : करणार्थपञ्चप्रकारवृक्षविशेषे ॥ यथा । अश्वत्थोबिल्ववृक्षश्चवटोधात्रीह्यशोकक : । वटीपञ्चकमित्युक्तस्थापयेत् पञ्चदिक्षुच ॥ अश्वत्थस्थापयेत्प्राचिबिल्वमुत्तरभागत ' । वटपश्चिमभागेतुधात्रींदक्षिणतस्तथा ॥ अशोकंवह्निदिक्स्थाप्यतपस्यार्थंसुरेश्वरि । मध्येवेदी चतुर्हस्ता सुन्दरीं सुमनोहराम् ॥ प्रतिष्ठा कारयेत्तस्या : पञ्चवर्षोत्तरशिवे । अनन्तफलधात्री सा तपस्याफलदायिनी ॥ इयपञ्चवटीप्रोक्ताबृहत्पञ्चवटींशृणु । बिल्वबृक्षमध्यभागेचतुर्दिक्षुचतुष्टयम् । बटवृक्षचतुष्कोणे वेदसङ्ख्या प्ररोपयेत् । अशोकवर्तुलाकारपचविंशति सम्मितम् ॥ दिग्विदिक्ष्वामलकींच एकैकपरमेश्वरि । अश्वत्थचचतुर्दिक्षु बृहत्पञ्चवटीभवेत् ॥ य करोति महेशानि साक्षादिन्द्रसमोभवेत् । इहलोके मन्त्रसिद्धि परेचपरमागति ॥ इति हेमाद्रीयव्रतखण्डधृतस्कन्दपुराण वचनानि ॥

पञ्चवर्ग . । पुं० कापटिकोदास्थितगृहपतिवैदेहिकताप्सव्यञ्जनात्मके राज्ञांपञ्चविधेचारवर्गे ॥ यथा । तत्र परमर्मज्ञ ' प्रगल्भच्छात्र ' कपटव्यवहारित्वात्कापटिक । तमर्थ्थिनमर्थमानाभ्यामुपगृह्यरहसिराजा ब्रूयात्यस्यदुर्वृत्त पश्यसितत्तदानीमेवमयिवक्तव्यमिति ॥ १ ॥ प्रव्रज्यारूढपतित उदास्थित . । त लोकेषु विदित दोषं प्रज्ञाशौच युक्तं ह्यर्थिनं ज्ञात्वारहसिराजापूर्ववद्

ब्रूयात् । वहुत्पत्तिकमठे स्थाप येत्० प्रचुर सस्योत्पत्तिकभूम्यन्त रच तद्वृत्त्यर्थमुपकल्पयेत् सचान्ये षामपिप्रव्रजितानां राज चारकर्म कारिणां ग्रासाच्छादनादिकंदद्यात् ॥ २ ॥ कर्षक ' चीणवृत्ति प्रज्ञा शौचयुक्तोगृहपतिव्यञ्जन' ॥ तमपि पूर्ववदुक्त्वास्वभूमौकृषिकर्मकारयेत् ॥ ३ ॥ वाणिजक : चीणवृत्तिर्वैदेहि कव्यञ्जनः । तपूर्ववदुक्त्वाधनमाना भ्या मात्मीकृत्य वाणिज्यङ्कारयेत् ॥ ४ ॥ मुण्डोजटिलोवावृत्तिकाम स्तापसव्यञ्जन : । सोपिक्वचिदाश्रमेव सन् वहुमुण्डजटिलान्तर कपटशिष्य गणवृत्तोगुप्तराजोपकल्पितवृत्तिस्ता पस्यकुर्यात् । मासद्विमासान्तरित प्रकाशं वदरादि मुष्टिमश्नीयात् । रहसिचराजोपकल्पितं यथेष्टमाहा रंकल्पयेत् । शिष्यास्तस्यातीताना गतज्ञानादिकं ख्यापयेयु : तेनवहु लोकवेष्टनमासाद्य सर्वेषां विश्वस नीयत्वात् सर्वेकार्यं मकार्यंच पृच्छ 'न्ति अन्यस्यचकुक्रियादिक कथय न्ति ॥ ५ ॥ एवंपञ्चवर्गं प्रकल्प्यनेन राज्ञ . प्रतिराजस्य आत्मीयानां चामात्यादीना मनुरागविरागज्ञानं भवति ॥ पञ्चानां वर्गः ॥

पञ्चवल्कलम् । न० त्वक्पञ्चके ॥ यथा । न्यग्रोधोदुम्बराश्वत्थप्लक्षवेतस वल्कलैः । सर्वैरेकत्रसयुक्तै ' पंचव ल्कलमुच्यते ॥ अपिच । न्यग्रोधोदु म्बराश्वत्थ प्लक्षपिप्पल पीतना । चीरिवृक्षाश्च पञ्चैषां वल्कल पञ्चवल्कलम् ॥ पञ्चैते चीरिणो वृक्षास्तेषा त्वक्पञ्च लक्षणम् । त्वक्पञ्च कफिम ग्राहिव्रण शोथ विसर्पजिदितिराजनिर्घण्ट . ॥

पञ्चवाण. पु० कामदेवे । स्मरे ॥ पञ्च वाणा : द्रावणाद्याअस्य । तेच । द्र वणं शोषणं वाणं तापन मोहनाऽभि धम् । उन्मादनञ्चकामस्यवाणा ' प ञ्चप्रकीर्त्तिता ' ॥ अपिच अरविन्दम शोकच चूतञ्चनवमल्लिका । नीलो त्पलञ्चपञ्चैते पञ्चवाणस्यसायका: ॥ पञ्चानां वाणाना समाहारे ॥ त्रि० । पंचवाण विशिष्टे ॥

पंचवायव . । पुं० प्राणापानव्यानोदा न समानाख्येषु ॥ पंचचते वाय वश्च ॥

पंचविधकृत्यम् । न० जगज्जन्मस्थि तिध्वंसतिरोभावविमुक्तिषु ॥

पंचविपर्ययभेदाः । पुं० अविद्यास्मि ता रागद्वेषाभिनिवेशेषु यथासङ्ख्यंतमोमोहमहामोहतामिस्राअन्धता मिस्रसंज्ञकेषु ॥ विपर्यय प्रभा वानामप्यस्मिता दीनां विपर्यय स्व भावत्वात् ॥ यद्वा । यदविद्ययाविप र्ययेणा वधार्यते वस्तु अस्मिता दय

सत्त्वभावा सन्तस्तदभि निविश ते । अतएव पच पर्वा अविद्ये स्याह वार्षगण्य . ॥ *

पचशर ' । पुं० कामे । मकरध्वजे ॥ प चशरास्य । तेच उन्मादनस्तापनश्च शोषणस्तम्भनस्तथा । सम्मोहनश्च कामस्यपंचबाणा' प्रकीर्त्तिता ॥ पञ्चेन्द्रियार्था.शरा . अस्येत्यन्ये ॥

पचशलाका । स्त्री० विवाहोपयोगिवेध विशेषे ॥

पञ्चशस्यम् । न० धान्य मुद्गतिल यव श्वेतसर्षपरूपे शस्यपञ्चके ॥ सर्षपस्थाने माषोपीतिदुर्गोत्सव पद्धति . ॥

पञ्चशाख' । पुं० शये । पाणौ । हस्ते ॥ पञ्च शाखा इव अङ्गुलयोऽस्य ॥ न० पञ्च शाखाना समाहारे ॥ त्रि० । पञ्च शाखा विशिष्टे ॥

पचशिख । पु० सिद्धे ॥ धर्मस्य हिंसाभार्यायां जातेमुनिविशेषे ॥ यथोक्त वामन पुराणे ५ अध्याये । धर्मस्यभार्याहिंसाख्या तस्या पुत्र चतुष्टयम् । सम्प्राप्त मुनि शार्दूल योगशास्त्रविचारकम् ॥ ज्येष्ठ ' सन त्कुमारोभूद्द्वितीयश्च सनातन । तृ तीय : सनकोनाम चतुर्थश्च सनन्द न ॥ साङ्ख्य वेत्तारमपरं कपि लम्वोढु मासुरिम् । दृष्ट्वा पञ्च शिख श्रेष्ठ योगनिष्ठं तपोनिधिम् ।

ज्ञानयोगंनतो दद्युर्ज्यायांसो पिकनी यसामिति ॥

पंचशूरण : । पुं पचप्रकारशूरणे ॥ यथा । अत्यम्लपर्णीकाण्डीर माला कन्द द्विशूरणै: । कृष्णोभवतियोगोय पञ्चशूरणसञ्ज्ञक : । इतिराजनिर्घंट. शूरण' श्वेतशूरणश्चेति शूरणद्वयम् ।

पञ्चशैरीषकम् । न० शिरीषस्यत्वगादि पचसु ॥ त्वक्पत्रफलमूलानिकुसुम श्चैवपचमम् ॥

पचषा . । त्रि० पंचवाषड्वापरिमाणयेषां तेषु ॥ बहुवचनान्तोयम् ॥

पंचसिद्धौषधय ' । पुं० पचप्रकारौ षधिविशेषे ॥ यथा । तैलकन्द सुधा कन्द क्रोडकन्द रुदन्तिका' । सर्प नेत्रयुता : पच सिद्धौषधिकसञ्ज्ञक'॥

पञ्चसुगन्धकम् । न० पचप्रकार सुगन्धद्रव्ये ॥ यथा । कर्पूरकक्कोल लवङ्गपुष्प गुवाकजाती फलपंच कैन । समांशभागेनचयोजितेनम नोहर पचसुगन्धकस्यात् ॥

पचसूना । स्त्री० पंचप्रकारप्राणिव धस्थाने ॥ यथा । पचसूनागृहस्थस्य चुल्लीपेषण्युपस्कर : । कण्डनीचोद कुम्भश्च बध्यते यास्तुवाहयन् ॥

पंचसूरणम् । न० पचशूरणे ॥

पचस्कन्धी । पुं० रूपविज्ञानादिस्क न्धानासमुदाये ॥

पंचस्रोत : । पुं० शैवशास्त्रे ॥

पचखरा । स्त्री० ज्योतिर्ग्रन्थविशेषे ॥
पचखरोदय । पु० ज्योति शास्त्र विशेषे ॥
पचाग्नि । पुं० अग्निहोत्रिणि ॥ गार्हपत्यदक्षिणाग्न्याह्वनीयसभ्यावसथ्याख्या: पचाग्नयोयस्यतथोक्तोगृहे ॥ पवनः पावनस्त्रेतायस्य पचाग्नयोगृहे । सायप्रात : प्रदीप्यन्ते सविप्र, पङ्क्तिपावन ॥ द्युपर्जन्यपृथिवीपुरुषयोषित्सुअग्निदृष्टिंय ' कुरुते ० सोऽग्निहोत्रादिकारीवापचाग्नि : ॥
पंचाङ्ग : । पु० पुष्पिताश्वे । पंच-भेदे ॥ कूर्मे ॥ प्रणामविशेषे ॥ यथा। बाहुभ्यांचैवजानुभ्यां शिरसावचसा दृशा । पचाङ्गोयप्रणाम : स्यात्-पूजायांप्रवरोह्यसौ ॥ राज्ञांनये ॥ यथा । सहाया . साधनोपायाविभागोदेशकालयो : । विनिपातप्रतीकार . सिद्धि : पंचाङ्गइष्यतेइति ॥ न० । वृक्षत्वगादिषु ॥ यथा ॥ त्वक्पत्रंकुसुममूल फलमेकस्यशाखिन . । एकत्रमिलितञ्चैतत्पंचाङ्ग मितिसंज्ञितम् ॥ अधिकरणे ॥ यथा ॥ विषयोविषयश्चैव पूर्वपक्षस्तथोत्तरम् । निर्णयश्चेतिपचाङ्गशास्त्रेधिकरणस्मृतमिति ॥ देवाराधना र्थस्तोत्रादिषु ॥ यथा ॥ स्तोत्रंच कवच चैवपद्धति . पटलतथा । नाम्नासहस्रमित्येतत्पंचाङ्ग तन्त्रवेदिन इति ॥ तिथिवारादयात्मकेपत्रे । यथा । तिथिर्वारश्चनक्षत्रयोग करणमेवच। पंचागस्यफलश्रुत्वागङ्गास्नानफललभेदिति ॥ अपिच । वारोहरतिदुःस्वप्ननक्षत्रपापनाशनम् । तिथिर्भवतिगङ्गायायोग . सागरमज्जन ॥ करणसर्वतीर्थानिश्रृयतेयत्रपचिकेति ॥
पञ्चाङ्गगुप्त । पु० कमठे । कच्छपे॥
पञ्चाङ्गप्रणाम . । पु ० भक्तिश्रद्धातिशययुक्तोगुर्वादिप्रणतिविशषे ॥ यथा। जानुभ्याचसपाणिभ्या मुरसाशिरसागिरा । पचाङ्गताप्रणामस्यपूजायाप्रवरामतेति ॥
पंचाङ्गुल । पु ० मण्डे । एरण्डे ॥ शुक्लैरण्डे ॥ त्रि । पचाङ्गुलिमिते ॥ पचाङ्गुलयोस्य । तत्पुरुषस्याङ्गुलेरित्यच् ॥ अङ्गुलिसदृशावयवेधान्यादिविक्षेपकेकाष्ठे ॥ पचाङ्गुलयोयस्य । अङ्गुलेर्दारुणीतिषच्समासान्त : ॥
पंचाङ्गुली । स्त्री० तक्राह्वाक्षुपे ॥ इ० राजनि० ॥
पचातपा । स्त्री० तपस्या विशेषे ॥ यथा । चर्या पचा तपाचिन्ताशाम्भवी शाम्भवो जप : । यन्त्रिये र्दारुभि . शुष्कै श्चतुर्दिक्षुज्ज्वलत्कृतम् ॥ वह्नि संस्थापनं ग्रीष्मे तीव्रांशुस्तु पचम : । हस्तान्तरे चतुर्वह्नीन् कृत्वावैश्वानरेष्टिना ॥ तन्मध्यस्था सूर्यबिम्ब वीक्षती बद्धलांशुकी

तिकालिका पुराणम् ॥

पञ्चात्मक '। चि० पाञ्चभौतिके ॥

पञ्चानन . । पु० शिवे । पञ्चआनना न्यस्य ॥ सिंहे ॥ पञ्चविस्तृत मानन यस्यस ' ॥ यद्वा । मुख पादाश्च पञ्च आननानीव यस्यस' ॥ अत्युग्रे ॥

पञ्चाप्सर . । न० दण्डकारण्यस्थे तटाक विशेषे ॥ पञ्चाप्सरसोनिवसन्त्यत्र ॥

पञ्चामरा । स्त्री० पञ्चप्रकारामरलतासु ॥ यथा । एकातु अमरा दूर्वा तस्याग्रन्थिं समानयेत् । अन्यातु विजया देवी सिद्धिरूपा सरस्वती । अन्यातु विल्वपत्रस्था शिव सन्तोषकारिणी । अन्यातु योग सिद्ध्यर्थे निर्गुण्डीचामरालता ॥ अन्यास्तु काल तुलसी श्री विष्णो . प्रियतोषणी । एता पञ्चा मरा ज्ञेया : योगसाधनकर्मणीति रुद्रयामलोत्तर खण्डे ३६ पटल' ॥

पञ्चामृतम् । न० दुग्धादि पञ्चसु । यथा । दुग्ध सशर्कराचैव घृत दधि तथामधु । पञ्चामृत मिद प्रोक्तं विधेय सर्व कर्मसु ॥ पञ्चानाममृतानां समाहारः ॥

पञ्चामृतयोगः । पु० गुडूच्यादि पञ्चानांयोगे ॥ यथा । गुडूची गोक्षुरश्चैव मुसलीमुण्डिकातथा । शतावरीति पञ्चानां योग. पञ्चामृताभिध इ०

राज० नि० ॥

पञ्चाम्नाय '। पुं० शिव पञ्चमुख निर्गत पञ्चप्रकार शैवशास्त्र विशेषे ॥ ॥ यथा ॥ पूर्वाम्नाय : पूर्वमुख . पश्चिम पश्चिमा मुख: । दक्षिणोद क्षिणस्तद्व दुत्तरश्चोत्तर पर । निरुत्तरतथाचोर्द्ध सिद्धान्तागमरूपिणाम् । ऊर्द्ध्वाम्नायपरिज्ञान नाल्पस्यतपस . फलम् ॥ पूर्वाम्नाय . शब्दरूपो दक्षिण . कर्णरूपक . । पश्चिम प्रश्नरूप : स्यादुत्तरश्चोत्तरस्तथा ॥ ऊर्द्ध्वाम्नायस्तत्त्वबोध . केवलानुभवात्मक . इति भैरव तन्त्रादि ॥

पञ्चाम्रवापी । त्रि० पञ्चानामाम्रसहितानां वृक्षविशेषाणांसमारोपके॥ यथा। अश्वत्थमेकपिचुमर्दमेकं न्यग्रोधमेक दशपुष्पजाती . । द्वे द्वे तथादाडिम मातुलुङ्गे पञ्चाम्रवापी नरकंनयाती तिवाराहपु० ॥

पञ्चाम्लम् । न० अम्लवेतसादिपञ्चसु ॥ यथा। अम्लवेतसवृक्षाम्ल बृहज्जम्बीरनिम्बुकै . । चतुरम्लंहि पञ्चाम्लं बीजपूरयुतै र्भवेत् ॥

पञ्चारी । स्त्री ० शारिशृङ्खलायाम् ॥ इतिशब्दरत्नमाला ॥

पंचार्चि' । पुं० बुधग्रहे ॥ इ ० चि० ॥

पंचाल ' । पुं० वर्णवृत्तप्रभेदे ॥ यथा । कर्णेनदण्डेन पंचालमाख्याहि ॥ यथा । शर्मांशिसर्वाणि । देयानि

रुद्राणि ॥ प्रभूम्नि । पञ्चाला . । नीवृद्विशेषे । कान्यकुब्जाहिच्छत्राभिधदेशेषु ॥ पंचते । पचिविस्तारे । तमि विशि विडीत्यादिना कालन ॥ पञ्चाला . क्षत्रिया . तेषान्निवासी जनपद पञ्चाला । निवासेऽयोजनपदे लुप् । लुपियुक्तवद्व्यक्तिवचने ॥ पुराणोक्ता व्युत्पत्तिस्तु हर्यश्वान्मुद्गल सृञ्जय बृहदिषु यवीनर काम्पिल्लसंज्ञाः पञ्चानामेतेषां विषयाणा रक्षणायालमेतेमत्पुत्रा इति पुत्रा ऽभिहिता इति पंचालाः । इ० वि० पु० ४ अंशे १९ अध्याय' ॥ कुरुक्षेत्रात् पश्चिमेतु तथाचोत्तरभागत . । इन्द्रप्रस्थान्महेशानि दश योजनकद्वये ॥ पञ्चालदेशो देवेशि सौन्दर्यगर्वभूषित इति तन्त्रशास्त्रम् ॥

पञ्चालिका । स्त्री ० वस्त्रादिकृत पुत्रिकायाम् ॥ गीतिविशेषे ॥ पञ्चभिर्वर्णैरल्यते । अलभूषणादौ । घञ् । स्वार्थेकन् । टाप् । प्रत्ययस्थादितीत्वम् ॥ संज्ञायामितिएवुल्वा ॥ संज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः ॥

पंचाली । स्त्री ० पंचालिकार्थे ॥ शारिशृङ्खलायाम् ॥

पञ्चावटम् । न० उरस्कटे । बालोपवीते ॥

पंचावयव । पुं ० अनुमाने ॥ पंच अवयवा अस्य । तेचयथा । प्रतिज्ञाहेतूदाहरणोपनयनिगमनानि पञ्चात्रयथा । यथा । पर्वतोवह्निमानिति प्रतिज्ञा ० धूमवत्त्वादिति हेतु योयोधूमवान् ससोऽग्निमान् यथामहानसम् इत्युदाहरणम् तथाचायमित्युपनय . तस्मात्तथेति निगमनम् ॥

पञ्चावस्थ' । त्रि० मृते । शवे ॥

पञ्चावस्था । स्त्री० भूम्नि । कौमार पञ्चमाब्दस्यात्पौगण्डदशमावधि । कैशोरमापञ्चदशाद्यौवनञ्चततः परम् । वार्द्धकञ्चततःप्रोक्तं पञ्चावस्था . प्रकीर्त्तिता ॥ त्रि ० । पञ्चावस्थायुक्ते ॥

पञ्चाशत् । त्रि० सङ्ख्याविशेषे ॥ पञ्चदशत . परिमाणऽमस्य । पङ्क्तिविंशति त्रिंशदित्यादिना निपातनात् प्रकृतेपञ्चाभाव . शत्प्रत्यय' ॥ सङ्ख्येये ॥

पंचास्यः । पुं० सिंहे ॥ पञ्चते । पचि अच् । पञ्चविस्तृतमास्यमस्य यद्वा । मुख पादाश्च पञ्चास्यानीवयस्यस' ॥ शिवे ॥ पञ्चआस्यान्यस्य ॥

पञ्चिका । स्त्री० द्यूतविशेषे ॥ सतुपञ्चभिरक्षै . पञ्चभि' कपर्दै . पंचभिशलाकाभिर्वाभवति । तत्रयदा सर्वे उत्ताना : पतन्ति अवाची वा तदा पातयिता न्य' जयति । तस्मै वान्यथापाते सतिपातयिताऽन्येन जीयते ॥

पचकारणम् । न ० आकाशादिसूक्ष्मभूताना परस्परव्यवहर्त्त प्राणिनिकाय व्यवहार निर्वाहकतदीय धर्माधर्मापेक्षपरमेश्वर सान्निध्यादि निमित्तापेक्षया विभागेन मिलितानां स्थूलतापत्ती ॥ तत्प्रकारस्तु । आकाशादिषु पञ्चसु एकैक द्विधासमविभज्य तेषु दशभागेषु प्राथमिकान् पञ्चभागान् प्रत्येक चतुर्द्धासमविभज्यते षां चतुर्णां भागानां स्वस्वद्वितीयार्द्ध भाग परित्यागेन भागान्तरेषुयोजनमिति । तदुक्तम् । द्विधाविधायचैकैक चतुर्द्धाप्रथमं पुनः । स्वस्वेतरद्वितीयांशैर्योजनात् पञ्चपञ्चतेति ॥ स्वार्द्धेषु स्वेतरार्द्धानां पादशो योजनन्तुतदितिच ॥ अपिच । द्विधाकृतस्यभूम्यादे रर्द्धमेकचतुष्कृतम् । स्वान्यद्वितीयकार्द्धेषु सयुक्तपञ्चताकरम् ॥ एवमर्द्धद्विभूताना मितराष्टमभागजम् । स्वाशाधिक्येनभूम्यादि व्यपदेशोप्यस स्फुट इति ॥

पञ्चेन्द्रियम् । न० श्रोत्रादिषु । श्रोत्र त्वक्चक्षुषी जिह्वा घ्राण पञ्चेन्द्रियमतम् । पञ्चानामिन्द्रियाणावै शुभेश्रवणदर्शने । श्रवणादस्तुविज्ञान दर्शनाच्चित्तरञ्जन मिति भागवतम् ॥ वागादिषु ॥ वाक् पाणि पाद पायू पस्थाख्यं कर्मेन्द्रिय मतमित्युक्तेः ॥

पञ्चेषु । पु० मदने ॥ पञ्चवाणवोऽस्य ॥

पञ्चोपविषम् । न० उपविषाणां पचके ॥ यथा । स्नुह्यर्क करवी राणि लाङ्गली विषमुष्टिका । एतान्युपविषाण्याहु पचपांडित्य शालिन इ० रा० नि० ॥

पञ्चोषणम् । न० पञ्चकोले ॥

पञ्चोष्माण । पु ० भूमि आहार पाचक शरीरस्थ पञ्चाग्निषु ॥ यथा ॥ भौमाऽऽप्याग्नेय वायव्या . पञ्चोष्माण. सनाभसाः । पञ्चाहार गुणान् स्वान् स्वान् पार्थिवादीन् पचन्त्यनु ॥ पार्थिवा पार्थिवानेव शेषाः शेषाश्चदेहगान् ॥ इति सारकौमुदी ॥

पञ्जर. । पु० शरीरे ॥ देहास्थि समूहे । कङ्काले ॥ कलियुगे ॥ गवां नीराजनाविधौ चेति सारस्वताभिधान मिति राधाकान्त. । न० । कायास्थिवृन्दे । शरीरास्थिपञ्जरे ॥ शालारे । पक्ष्यादिबन्धगृहे । पिंजरा० इ० भा० ॥

पिंजराखेट . । पु ० पोलो ० इ० गौ० भाषा प्रसिद्धे पलवे । मत्स्यमारणोपाये ॥

पञ्जल . । पु० कोलकंदे ॥

पञ्जि . । स्त्री० सूचनालिकायाम् । पाइज० इ० गौ० भा० ॥ पञ्जि

कायाम् ॥

पञ्जिका । स्त्री० तूलनालिकायाम् । पाइज० गौ० भा० ॥ टीकाविशेषे ॥ यथा । टीकानिरन्तर व्याख्या पञ्जिकापद भञ्जिकेति हेमचन्द्र ' ॥ आयसन्धान्याम् ॥ पञ्चाङ्गे । पत्रा इ० भा० । तिथिवारादि बोधके पत्रे ॥ आयव्यय लेखनार्थपत्रे । बही० खाता इ० भा० ॥ सकल पदव्याख्यायाम् ॥ पिञ्ज्यतेऽर्थोऽस्याम् । पिजिर्भाषार्थं । गुरोश्च हल इत्य : । पृ० । इकारस्याकार ' । स्वार्थेक : ॥ पिञ्जयतिवा । ण्वुन् ॥

पञ्जिकारक: । पुं० कायस्थजातौ ॥ चि० । टीकाकारके ॥

पञ्जी । स्त्री० तिथ्यादिज्ञापके पत्र विशेषे । तिथिपत्र० इ०प्र० । पञ्जिकायाम् ॥ यथा । य . शूद्रदेव ज्ञ मुखेन पञ्जीं शृणोति राजा नरक प्रयाति । दैवज्ञ वक्त्राच्च शृणोति पञ्जींशचु : क्षयाति शशीव कृष्णे ॥ग्रन्थवि० ॥ टीकायाम् ॥

पञ्चीकार : । पुं कायस्थे । पञ्जिकाकृति ॥

पट : । पु० चायालद्रुमे ॥ पुरस्कृते ॥ न० । चाले । पटले । छदिषि ॥ पु० सुचेलके । शोभनवस्त्रे ॥ वस्त्रे ॥ चित्रपटे । चच० इ०भा० ॥ पटति । पटगतौ० पटविस्तारे वा । पचाद्यच् ॥ यद्वा । पट्यतेऽनेन पटभासने । खनोघचेतिघ घित्वा दन्यस्मादपि ॥ हलश्चेतिघञ् सञ्ज्ञा पूर्वकत्वाद् वृद्ध्यभाव : । क्वचिद् चवाद् विषयेऽप्युत्सर्गोभिनिविशते इतिघञ् विषये पुसीतिघोवा ॥

पटक ' । पु० सेनानिवेशे । शिबिरे ॥

पटकार ' । पु० तन्तवाये ॥ चित्रकरे ॥ चातेरा ० इ० भा० ॥ पटंशोभन वस्त्र चित्रपटंवा करोति । कृञ् । कर्मण्यण् ॥

पटकुटी । स्त्री० वस्त्र वेश्मनि । दूष्ये । गुणालयनिकायाम् । तंबू । इ० भा० ॥

पटच्चरम् । न० जीर्णवस्त्रे ॥ पटते । पट० वा० अत् । भूतपूर्वपटत् । भूतपूर्वचरट् ॥ यद्वा । पटत्इत्य व्यक्तं शब्दं चरति करोति । अच् ॥ यद्वा । पटइवाचरति । सर्वप्रातिप दिकेभ्य : क्विब्वा । आचारक्विपिश त्वाच्चरट् ॥ पुं० । चौरे ॥

पटबन्ध । पु० पटका इतिख्यातेकटिबन्धवि० पटस्यबन्ध : ॥

पटभवनम् । न० उपकार्यायाम् । पटमण्डपादिराजसदने ॥

पटकमठ : । पुं० पशुकालये ॥

पटमण्डप : । पुं० पटभवने । दूष्ये ॥

पटमयम् । न० बस्त्रालये । दूष्ये ॥
शाव्याम् । पटवासे ॥

पटरक । पुं० गुन्द्रवृक्षे । पटेरा इ०भा०

पटलम् । न० पिटके ॥ परिच्छदे। परिवारे ॥ छदिषि । गृहाच्छादने । छानिइ०भा० तिलके ॥ दृग्रोगे । दृष्टेरावरके । आखकापडदा इ० भा०यथा । प्रथमे पटलेदोषो यस्यदृष्ट्यांव्यवस्थित: । अव्यक्तानिसरूपाणि कदाचिद्दथपश्यति ॥ दृष्ट्याचत्वारि पटलानिसन्ति रसरक्ताश्रयबाह्यम् द्वितीयमांससश्रयम् । तृतीयमेद सश्रितम् चतुर्थङ्कालकाश्रितम् ॥ तथा चसुश्रुत. । तेजोजलाश्रितबाह्यं तेष्वन्यत्पिशिताश्रितम् । मेदस्तृतीयपटल माश्रितत्वचिचापरम् ॥ पञ्चमांशसमदृष्टे स्तेषाबाहुल्यमिष्यते०इ-ति० ॥ अत्रतेज. शब्देनरक्तम् जलशब्देनरसोव्याख्यात. । तेषुपटलेषु बाह्यादिभेदेनाधिष्ठानविशेषप्रभावात् दोषाणा लिङ्गविशेषमाह प्रथमे पटले इत्यादि । प्रथमेपटलेसर्वाभ्यन्तरेनतुवाह्ये ०इ० विजयरक्षित. ॥ स्त्री०न० । व्रजे । वृन्दे । सञ्चये ॥ पु० न० ग्रन्थप्रभेदे ॥ पटविस्तारलाति।ला० । आतोनुपेतिक: ॥ पटल्युदकवा । पटगतौत्यर्थ: । वृषादित्वात्कलच् ॥

पटलप्रान्तम् । न० वलीकनीध्रे ।परीती इति० परावली इतिच भाषा० ॥ पटस्य छदिष.प्रातम् ॥

पटली।स्त्री० छदिषि ॥ गौ० ङीष् ॥

पटवाप' । पुं० अशुकालये ॥ चूर्णविशेषे । पटस्यबास. ॥ पटोबास्यते येनबा । बास० । चु । घ. ।

पटवासक. । पुं० चूर्णवि० । पिष्टाते । वुक्का इ० भा० ॥ पटोवास्यते येन । वासउपसेवायाम् । चु० । घ. । स्वा० कन् ॥ पटवासयतिवा । कर्मण्यण् । कन् ॥ *

पटह :। पु० समारम्भे । आरम्भे ॥ युद्धवाद्यमानढक्कायाम्। आडम्वरे॥ पटहोदुन्दुभिरितिस्वामी॥ हिसने॥ पु०। न० । आनके । ढोल इ० भा० ॥ पटहन्ति । हन्० । अन्येभ्योपीतिड ॥ पटेतिशब्द जहाति । ओहाक्त्यागे । आतोनुपेतिक:॥

पटाक' । पुं० पक्षिविशेषे ॥ पट-ति । पट० । पिना० आक: ॥

पटाका । स्त्री० पताकायाम् ॥ टाप् ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥

पटालुका । स्त्री० जलौकायाम् ॥

पटि .। स्त्री० पटविशेषे ॥ वागुली ॥ कुंभिकाद्रुमे ॥ इतिमेदिनी ॥

पटिका । स्त्री० वस्त्रे ॥

पटिमा । पुं० पटुतायाम् । पाटवे ॥ पटोर्भाव .। पृथ्० इमनिच् ॥

पटिष्ठ : । त्रि० पटुतमे ॥ अयमेषा

अतिशयेनपटु । अतिशायनेतम-
बिष्ठनाविति० इष्ठन् ॥

पटी । स्त्री० तिरस्करिण्याम् । यव-
निकायाम् ॥ वस्त्रविशेषे ॥ गौरा-
दित्वान्ङीष् ॥

पटीयान् । त्रि० पटुतरे ॥ अयमनयो-
रतिशयेनपटु । द्विवचनविभज्यो
पपदेतरबीयसुनौ ॥ स्त्री० । उगित
श्चेतिङीपि० पटीयसी ॥ समर्थतरे
त्रिलिङ्ग ः ॥

पटीर । पु० पाटीरार्थेषु ॥ पटति
पटगतौ । कृशृपृकटिपटिशौटिभ्य-
ईरन् ॥

पटु । पु० पटोले । काण्डीरलता
याम् ॥ कारवेल्ले ॥ चौरके ॥ पटोल
पत्रे ॥ न० । छत्रायाम् ॥ लवणे ॥
पांशुलवणे ॥ त्रि० । दक्षे ॥ चतुरे ॥
मधुरे ॥ नीरोगे । रोगविहीने ॥
तीक्ष्णे ॥ स्फुटे ॥ निर्दये ॥ निष्ठुरे ॥
धूर्ते ॥ पाटयति । पटगतौ । ण्य-
न्तः । फलिपाटीत्युः पटादेशश्च ॥

पटुक । पु० पटोले ॥

पटुतम ः । त्रि० पटिष्ठे ॥ अयमेषाम-
तिशयेनपटुः । अतिशायनेतमप् ॥

पटुत्वचकम् । न० लवणत्वचे ॥

पटुपत्रिका । स्त्री० क्षुद्रचञ्चुक्षुपे ॥

पटुपर्णिका । स्त्री० क्षीरिणीवृक्षे ॥

पटुपर्णी । स्त्री० स्वर्णक्षीर्याम् ॥ हैमा
क्षायाम् ॥ पटूनिपर्णान्यस्याः ॥

पाककर्णेतिङीष् ॥

पटोटजम् । न० छत्राके ॥

पटोल । पुं० औषधि विशेषे । कर्क
च्छदे । तिक्तके । परवर इ० पलवल
इतिचभा० ॥ पटोल पाचन हृद्य
वृष्यलघ्वग्निदीपनम् । स्निग्धोष्णा
हन्तिकासास्र ज्वरदोषत्रयक्रमीन् ॥
पटोलस्यभवेन्मूल विरेचनकरंसुखा
त् । नालस्त्रप्तहरपत्रं पित्तहारिफ
लंपुन ः । दोषत्रयहरंप्रोक्तं तद्वत्ति
क्तापटोलिका ॥ अपिच । पटोलप
त्रपित्तघ्न मूलंतस्यविरेचकम् । फलं
तस्यत्रिदोषघ्ननाडीतस्यकफापहा ॥
पटति । पट ० । अन्तर्भावितण्यर्थो
वा । कपिगडिगण्डीत्योलच् ॥ न०
वस्त्रान्तरे ॥

पटोलक ः । पुं० शुक्तौ ॥

पटोलपत्रम् । न० पलवलपत्तीतिप्रसि
द्धशाके ॥ पटोलपत्रपित्तघ्नं दीपन
पाचनलघु । स्निग्ध वृष्यं तथोष्णास्र
ज्वरकासक्रमिप्रणुत् ॥

पटोलिका । स्त्री० ज्योत्स्न्याम्पचेंडा
० इ० प्र० दीर्घफले । पटति । पट०
। ओलजन्तात् ० स्वा ० कन्० ।
टाबित्वञ्च ॥

पटोली । स्त्री० ज्योत्स्नाम् । चचेंडा०
पडोल० इ० भा० प्र० दीर्घफले ॥
जातेरिति० गौरादित्वाद्वाङीष् ॥

पट्ट ः । पुं० पेषणपाषाणे । शिल० इ

तिभाषा ॥ व्रणादीनावन्धने । पट्टी इ० भा० ॥ चतुष्पथे । चौवाटा० इ० भा० राजादिशासनवि० पट्टा० इ० भा० ॥ पीठे । पट्टा इति पटड़ा० इतिच भा० ॥ फलके । ढाल० इतिभाषा० ॥ शाकप्रभेदे ॥ कौषेये ॥ नृपादीना किरीटविशेषे ॥

पट्टक ' । पुं० पट्टार्थे ॥

पट्टजम् । न० वस्त्रान्तरे । पट्टवस्त्रे ॥

पट्टदेवी । स्त्री० महाराज्ञ्याम् । पटरा णी० इ० भाषा० ॥

पट्टनम् । न० पत्तने ॥ पटन्तिजनायच पटगती ॥ वा० तनन् ॥ .

पट्टनी । स्त्री० पत्तने ॥

पट्टरङ्गम् । न० पतङ्गे । वकम्० इ०भा

पट्टरञ्जनकम् । न० पट्टरङ्गे ॥

पट्टलक्षणम् । न० नृपादीनां किरीट विशेषस्वरूपे ।। यथा । विस्तरशोनि र्द्दिष्ट पट्टाना लक्षण यदाचार्यैं । तत्सङ्क्षेप. क्रियते मयात्रसकला र्थसम्पन्न : ।। पट्ट ' शुभदोराज्ञा म ध्येष्टावङ्गुलानि विस्तीर्ण . । सप्तन रेन्द्र महिष्या षड्युवराजस्य नि र्दिष्ट . ।। चतुरङ्गुल विस्तार : पट्ट: सेनापते र्भवतिमध्ये । द्वेचप्रसाद पट्ट : पञ्चैते कीर्तिता : पट्टा : ॥ सर्वेद्विगुणा यामा मध्यादर्द्धेन पा- र्श्व विस्तीर्णा : । सर्वेच शुद्धकांचन विनिर्मिता : श्रेयसो वृद्ध्यै ॥ अन्ये

व शुभाशुभज्ञानमाह । क्रियमाण यदिपत्रं सुखेन विस्तारमेति पट्टस्य । वृद्धिजयौ भूमिपतेस्तथा प्रजानाच सुखसम्पत् ॥ जीवितराज्य विना शंकरोति मध्येव्रण . समुत्पन्न' । मध्ये स्फुटितस्त्याज्यो विघ्नकर : पार्श्वयो स्फुटित : ॥ अशुभेलक्ष णे दृष्टे किङ्कुर्यादित्याह । अशुभ निमित्तोत्पत्तौ शास्त्रज्ञ. शान्तिमा दिशेद्राज्ञ : । शस्तनिमित्त . पट्टो नृपराष्ट्रविवृद्धये भवति ॥

पट्टशाकम् । न० नाडीचे । नालिता शाक० इ० गौ० भा० । नालीकाशा क ॥ इ० दे० भा० ॥

पट्टारोहा । स्त्री० पट्टदेव्या ॥ पट्टे आ रोहोयस्या सा ॥

पट्टाही । स्त्री० पट्टदेव्याम् ॥

पट्टिका । स्त्री० अल्पविस्तारेपट्टवस्त्र विशेषे ।। पट्टी० इ० प्र० वस्त्रे ।। वितस्तिविस्तारेवस्त्रे ॥ पट्टिकाख्य लोध्रे ॥

पट्टिकाख्य : । पुं० क्रमुके । रक्तलोध्रे ॥ पट्टिका आख्यायस्य ।।

पट्टिकालोध्र : । पुं० क्रमुके । लाक्षाप्र सादने । रक्तलोध्रे ।।

पट्टी । पु० रक्तलोध्रे । पट्टिकाख्ये ॥ त्रि० । पट्टविशिष्टे ।। पट्टोस्यास्ती ति । अतइनि ' ॥

पट्टिल : । पुं० पूतिकरञ्जे ॥

पट्टिश । पुं० खड्गविशेषे । अस्त्रविशेषे ॥

पट्टिस । पु० परशु . पट्टिशोनाम सएवचपरश्वध इतिभरत . ॥

पट्टी । स्त्री० ललाट भूषायाम् ॥ पट्टिकालोध्रे ॥ तलसारके । अश्ववचोबन्धनरज्जौ ॥ प्रावृतौ ॥ त्रिज न्तात्पट्टिशब्दात्ङीष् ॥

पट्टोलिका । स्त्री० व्यवस्थापत्रे ॥ पट्ट इ० भा० प्र० इ० केचित् ॥

पटुः । पु० रथे ॥ भूलोके ॥ पट्यते पटगतौ । सर्वनिघृष्वरिष्वेति साधु ॥

पठकः । पु० पठनकर्त्तरि ॥ पठति । पठ० । अच् । स्वा ० कः ॥

पठनम् । न० वाचने ॥ यथा । भूतप्रेत पिशाचानांपठनादेवनाशनमिति ॥

पठमञ्जरी । स्त्री० श्रीरागस्यचतुर्थरागि ण्याम् । अस्यालक्षणंयथा । वियोगिनी कान्तवितीर्णपुष्पां स्रजंवहन्तीवपुषा तिमुग्धा । आश्वास्यमानाप्रिययाच सख्याविधूसराङ्गीपठमञ्जरीयमि तिदामोदरः ॥

पठसमञ्जरी । स्त्री० रागिणीविशेषे ॥ इतिहलायुधः ॥

पठिः । स्त्री० पठने ॥ इ० शब्द० ॥

पठितः । त्रि० वाचिते । अधीते । कृत पाठे । यथा । मयान पठिताचण्डी त्वयानापिचिकित्सितम् । अकस्मा न्नगरोपान्ते वार्यधूमा इतीचितेतिच

स्यार्णव ॥

पठितव्य । त्रि० पठनीये । पाठ्ये ॥

पड्वीशशङ्कु । पुं० अश्वस्य पादबन्ध नकीले ॥ पद्नशीला पादा । तेषास हति . पड्वी । तस्याईशो नियामक पड्वीश वर्णविकारश्छान्दस . । सचासौशङ्कुश्चेतिवैदिकोयम् ॥

पण । पु० वराटकानाविंशतिगण्डके ॥ मूल्ये ॥ कार्षापणे ॥ क्रय्यशाका दिकायाम् ।विक्रय्यशाकादिमुष्टौ ॥ व्यवहारे ॥ भृतौ ॥ धने ॥ द्यूतादौ तुरुष्टे ॥ इतिहेमचन्द्र ॥ पणनम् पण्यते ऽनेनवापण० । नित्य पण परिमाण इत्यप्पुंसीति चौवा ।हल श्चेतिघञ्वा ।सञ्ज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धि । शौण्डिके ॥ पणितव्यूतवेतने ॥ ग्लहे । कौडइतिभाषा ॥ पण्यते. उत्सृज्यते । इ०स. ॥ द्यूते ॥ पणो ग्लहो ऽस्त्यस्मिन् । अर्शआद्यच् ॥

पणग्रन्थि . । पुं० हट्टे ॥

पणनम् । न० विक्रये ॥

पणफरम् । न० लग्नाद्द्वितीय पंचमा ष्टमैकादशलग्नेषु ॥

पणबन्धः । पुं० सन्धौ ॥ फलसिद्धौ ॥

पणवः । पुं० वाद्यविशेषे ॥ गायन प टहे ढोलकी० इ० प्र० ॥ करताल इ० ख्याते ॥ मुखवाद्यवि० । नेपा लेगुर्जरेच भूकार इ० नाम्ना प्रसिद्धे क्षुद्रे ॥ करयालइ० भाषा० प्र०

व्वाद्ये ॥ पणवातिº गच्छति । आ
त इº क ॥ पणायति अन्तस्त
लोकः पणवइति स्वामी ॥

पणवा । स्त्रीº पणव वाद्ये ॥ इतिद्विº ॥

पणस । पुº पनसे । पण्यद्रव्ये ॥
पणायतेस्म । पणव्यवहारेस्तुतौच ।
अत्यविचमीत्यसच् ॥

पणाङ्गना । स्त्रीº वेश्यायाम् ॥ इº हैº

पणाया । स्त्रीº क्रय विक्रयरूपे व्यव
हारे ॥

पणायितः । त्रिº ईडिते । स्तुते ॥ पणा
य्यतेस्म । पणº । क्तः । आयादय
आर्द्धधातुकेवा ॥

पणास्थि । नº वराटके ॥ पणस्यअस्थि ॥

पणास्थिकम् । नº वराटके । कपर्दके ॥

पणि: । पुº चौरे ॥

पणित । त्रिº पणायिते । स्तुते ॥
पणाय्यतेस्म । पणº । क्तः । आया
भावः ॥

पणितव्यः । त्रिº विक्रेयद्रव्ये ॥ स्तो
तव्ये ॥ व्यवहार्ये ॥ पण्यते । पणº ।
तव्यत्तव्यानीयरः ॥

पण्ड । पुº क्लीवे । नपुंसके ॥
पड्यते । पडिगतौ । अच् ॥ यद्वा
पणते ॥ पणº । अमन्ताड्ड ॥
त्रिº । निष्फले ॥

पण्डकः । पुº पण्डे ॥ भिक्षौ । परि
व्राजि ॥ यथा । अप्रजातां यथा
नारींतथा षोडश वार्षिकीम् । शत

वर्षांच योदृष्ट्वा निर्विकारः सपण्ड
क इतिº ॥

पण्डा । स्त्रीº धियि । बुद्धौ ॥ पण्ड्य
तेऽनया । पडिº । गुरोश्चेत्य' । टा
प् । तत्त्वानुगायां बुद्धौ ॥ निर्णया
त्मज्ञाने ॥

पण्डापूर्वम् । नº फलजनकापूर्वे ॥
त्रिº । तद्विशिष्टे ॥

पण्डित । पुंº विदुषि । दोषज्ञे ।
सद्भावति । कवौ । धीरे । निषेवते
प्रशस्तानि निन्दितानिन सेवते ।
अनास्तिकः श्रद्दधान एतत् पण्डि
त लक्षणम् ॥ पठका' पाठकाश्चैव
येचान्ये शास्त्र चिन्तकाः । सर्वे व्य
सिनोमूर्खायः क्रियावान् सपण्डित
इत्यस्यलक्षणं महाभारते वनपर्वण्यु
क्तम् ॥ सम्यदर्शिनि । समदर्शिनि ।
ज्ञानिनि विचार जन्यात्म तत्त्वज्ञा
नवति ॥ शास्त्रकुशले ॥ उपदि
ष्टार्थग्रहणसमर्थे ॥ पण्डाजाता ऽस्य
ताº । इतच् ॥ यद्वा ॥ पण्डतेऽस्मात्
पडिº । गत्यर्थेतिक्त । इट् ॥ ना-
तः परतरलोकेक्वचिदाश्चर्यमद्भुतम् ।
पुत्रदारगृहासक्त . पण्डित . परिगी
यते ॥ सिल्हके ॥

पण्डितम्मन्यः । त्रिº आत्मानपण्डि-
तमन्यतेयस्तस्मिन् ॥

पण्डितमानी । त्रिº पण्डिताभि मा-
निनि ॥

पण्यम् । त्रि० विक्रेये । विक्रयक्रिया कर्मणि । पणितव्ये ॥ पण्यते । पण० अवद्यपण्य वर्य्यागर्ह्यपणितव्याऽनिरोधेष्वितिसाधु ॥ व्यवहर्त्तव्ये ॥ स्तुत्यर्हे ॥

पण्यवीथिका । स्त्री० विपणौ ॥ पण्यानावीथी । स्वार्थेकन् । वाणीआवीथीइतिवजार० इतिचभाषा ॥ आपण, पण्यवीथीचहट्टवीथीतिसञ्ज्ञितमितिशाश्वत ' ॥

पण्यवीथी । स्त्री० विपणौ । हट्टशून्ये ' विक्रयस्थाने ॥ क्रयविक्रयस्थाने ॥ हट्टमार्गे ॥ पण्यानांवीथी ॥

पण्यशाला । स्त्री० हट्टे । विक्रयगृहे ॥ पण्यानांशाला ॥

पण्यस्त्री । स्त्री० वेश्यायाम् ॥

पण्या । स्त्री० ज्योतिष्मत्याम् । मालकाँगणी० इ० भा० ॥ टाप् ॥

पण्याङ्गना । स्त्री० वेश्यायाम् ॥

पण्याजीवः । पुं० क्रयविक्रयिके । वणिजि ॥ पण्यमाजीवोस्य ॥

पण्याजीवकम् । न० हट्टे ॥

पण्यान्धा । स्त्री० तृणविशेषे । कङ्गुनीपत्रायाम् ॥ दीर्घामध्यातथाह्रस्वापण्यान्धाचत्रिविधास्मृता । रसवीर्यविपाकेषुमध्यमा गुणदायिकेतिराजनिर्घण्ट ॥

पतम् । न० पत्रे ॥

पतगः । पुं० पक्षिणि ॥ पतेनपक्षेणगच्छति । गम्लृ० । ड ' ।

पतगोत्तम ' । पु गरुडे ॥ पतगेषुउत्तम ॥

पतङ्ग । पु० शलभे ॥ शालिप्रभेदे ॥ पक्षिणि ॥ सूर्ये ॥ कन्दुके ॥ योमीस्वजाकारसरोरुहत पतङ्गइतिलक्ष्यम् । जलमधूके ॥ पतति । पत्लृ० । पतेरङ्गच्पक्षिणि । बाहुलकात्अर्थान्तरेप्यङ्गच् । न० । सूते । पारदे ॥ पटरञ्जनके । वक्कम० इ० भा० प्र० । पतङ्गंमधुरंशीतपित्तघ्नमस्रनाशनुत् । हरिचन्दनवद्दद्य विशेषाद्दाहनाशनम् ॥

पतङ्गिका । स्त्री० पुत्तिकायाम् । मधुमक्षिकाप्रभेदे ॥ अङ्गजन्मात्पतते . स्वार्थेकन्सञ्ज्ञायावा ॥

पतञ्चिका । स्त्री० धनुर्ज्यायाम् ॥ इ० शब्द ० ॥

पतञ्जलि . । पु० गोनर्दीये । वार्षगण्ये । महाभाष्यकारमुनौ ॥ वररुचौ० इतिशब्दरत्नावली ॥

पतन् । पु० खगे ॥ त्रि० । पातुके । पतनशीले ॥ पतति । पत्लृ० । लटशत्रादेश . ॥

पतत्पति ' । पुं० अण्डजमण्डलेश्वरे । गरुडे ॥ पततां पति ' ॥

पतत्रम् । न० पक्षिपक्षे । पङ्ख० इ० भा० ॥ पतन्तंत्रायते । त्रैङ् । आतोनुपेतिक : ॥ पतत्यनेनवा ।

पतेर्वाहुलकादचन् ॥ पतति । पत्लृ० । अमिनचीत्यत्रन् वा ॥

पतत्रि. । पुं० खगे । पक्षिणि ॥ पतति । पत्लृ० । पतेरत्रिन् ॥

पतत्री । पुं० विहगे । पक्षिणि ॥ पतत्रमस्त्यस्य । अतइनि: ॥

पतद्ग्रह. । पु० काटकौले । प्रतिग्राहे । प्रोष्ठे । निष्ठीवनपात्रे । पीकदानी इति भा० ॥ पतन्तंगृह्णाति । ग्रह० । विभाषाग्रह इतिपक्षे ऽच् ॥ पततो ग्रह इतिवा ॥

पतनम् । न० पाते । पडना० इ० भा० ॥ यथा । अशने ' पतने नवेदना पतनञ्चान मतीवदु ' स्सह मिति ॥ पापे ॥ यथा । अकुर्वन्विहित कर्म निन्दितञ्चसमारन् । प्रसज्जश्चेन्द्रियार्थेषु नर: पतन मृच्छतीति ॥ पतेर्ल्युट् ॥

पतयालु . । त्रि० पातुके । पतनशीले ॥ पतयति ॥ पतगतौ । चु० । अदन्त ' । स्पृहिगृहीत्यालुच् ॥

पतस ' । पु० पक्षिणि ॥ पक्षिविशेषे ॥ पतगे ॥ चन्द्रे ॥ पतति । पत्लृ० । अत्यविचमीत्यादिना ऽसच् ॥

पताका । स्त्री० ध्वजाञ्चले । वैजयन्त्याम् । केतने ॥ शोभमाना ध्वजाग्रेयापताकासा प्रकीर्त्तिता ॥ पततिपक्ष्यतेज्ञायतेयोधभेदो ऽनया वा । पत्लृ० । बलाकादयश्चेति साधु ॥ ध्वजे ॥ सौभाग्ये ॥ नाटकाङ्के ॥ केतौ ॥

पताकिक ' । त्रि० पताकावति ॥ पताकाऽस्त्यस्य ॥ व्री० ठन् ॥

पताकी । त्रि० पताकासयुक्ते । वैजयन्तिके ॥ पताकाऽस्त्यस्मिन्नि० इनि' । रिष्टारिष्ट बोधके ज्योतिर्विदां चक्र विशेषे ॥

पताकिनी । स्त्री० सेनायाम् ॥ नान्त लक्षणोङीप् ॥

पति: । पुं० कान्ते । धवे । प्रिये । भर्त्तरि । विधिनापाणिग्राहके । भर्तार० इ० भा० ॥ अनुकूल दक्षिण धृष्टशठभेदात् पतिश्चतुर्विध . ॥ परमेश्वरे ॥ यथा । सर्वेपति स्यादकुतोभय: स्वयम् समन्तत . पाति भयातुरजनम् । सएकएवेतरथामिथोभयनैवात्मलाभादधि मन्यतेपर मिति ॥ मूले ॥ गतौ ॥ त्रि० । ईशे ॥ चाणशीले ॥ पाति । पारक्षणे । पातेर्डति . ॥

पतिम्बरा । स्त्री० स्वयम्बरायाम् । स्वेच्छया पतिकृति कन्यायाम् ॥ पतिं वृणोति । वृञ ० । संज्ञायांभृतॄवृजीत्यादिना खचिपूर्वं पदस्यमुम् ॥ पतिवृणीतेवा । वृङ्सम्भक्तौ ॥ कृष्णजीरके ॥ इ० भा० च० ॥

पतिघ्नी । स्त्री० पाणिरेखाविशेषे ॥ पतिंहन्ति । हन० । अमनुष्यकर्तृके चेतिटक् ॥ स्वामिहन्त्र्याम् ॥ लक्षणे जायापत्योष्टक् । उपधालोप' कुत्वम् ॥

पतित : । त्रि० महापातकिनि । स्वधर्मच्युते । पातित्यविशिष्टे ॥ स्वधर्मं य समुच्छिद्य परधर्मं समाश्रयेत् । अनापदि स विद्वद्भि : पतित . परिकीर्तित : ॥ गलिते । पतनाश्रये । प्रस्कन्ने । पञ्चा० द्व० भा० ॥ पत्लृ० । क्त. । द्वितीयाश्रितातीतपतित इतिनिपातादिट् ॥ पतितागुरवस्त्याज्या नतुमाता कदाचन । गर्भधारणपोषाभ्या तेभ्यो माता गरीयसी ॥

पतिदेवता । स्त्री० पतिव्रतायाम् ॥ पतिरेव देवतायस्या . ॥

पतिबान्धव : । पुं० पत्युर्भातृ प्रभृतिषु ॥ यथा । पत्युर्माता पिताभ्राता पत्युर्भ्रातु : स्वसु सुता । पत्यु : पितु : सोदराश्च विज्ञेया' पतिबान्धवा : ॥ इतिमहानिर्वाणतन्त्रम् ।

पतिवत्नी । स्त्री० सधवायाम् । सभर्तृकायाम् ॥ पतिर्विद्यते यस्या ' । मतुप् । अन्तर्वत्पतिवतोर्नुगित्यनेन निपातनात् वत्व' नुगागम विधानञ्च । ततश्चन्नेभ्योङीप् ॥

पतिव्रता । स्त्री० सुचरित्रायाम् । सत्याम् । साध्व्याम् । पतिशुश्रूषा व्रता याम् ॥ पत्यौव्रतं नियमोऽस्या : । पतिर्व्रतमस्यावा । पतिशब्द पतिसेवाया लाक्षणिक . ॥ यथा । आर्त्तार्त्ते मुदिता हृष्टे प्रोषिते मलिना कृशा । मृतेम्रियेत या पत्यौ साध्वी ज्ञेया पतिव्रता ॥ अपिच । सुप्तेप श्चाच्चयाशेते पूर्वमेव प्रबुध्यते । नान्य कामयते चित्ते सास्त्रीज्ञेया पतिव्रतेति ॥ धर्मार्थकामेषु मनोवाक् काय कर्मभि : पतिरेव मया परिचरणीय इति व्रतयस्या:सा ॥

पतेर । पु० खगे ॥ पक्षिणि ॥ त्रि० । गन्तरि । गमनशीले ॥ पतति । पत्लृ० । पतिकठिकुठीत्यैरक् ॥

पत्तङ्गम् । न० रक्तचन्दने ॥ वकम् ० द्व० भा० प्र०वृत्तवि० ॥ पतङ्ग । रक्तकाष्ठ । सुरङ्गदे ॥ पत्तङ्गन्तुरक्तसारं सुरङ्गरञ्जन तथा । पटरञ्जन माख्यात' पत्तूरंचकुचन्दनम् ॥ पत्तङ्ग' मधुरशीत पित्तघ्नं मव्रणास्रनुत् । हरिचन्द वज्ज्ञेयंविशेषाद्दाहनाशनम् ॥

पत्तनम् । न० नगरे । पुटभेदने ॥ पतन्तिजनायत्र ॥ पत्लृ० । विपतिभ्यां तनन् ॥ यत्रराजातत्परिचारकाश्च तिष्ठन्तिततपत्तनम् ॥ महत्यांपुर्याम् ॥ मृदङ्गे ॥

पत्तनवणिक् । पुं० स्वाध्यायिनि । नगरवणिजि ॥ इतिचिकाण्डशेष. । पत्त

नख्यवणिक् ॥

पत्तलम् । न० अधनगुग्धे ॥ इति प्रा काक्षणाशब्दाम्बुधि ॥

पत्ति । पु० पदगे । पदातिके ॥ पद्यते । पद० । बाहुलकात्तिः । क्तिज्वा ॥ वीरमात्रे ॥ चतुर्माचिकस्य चतुर्थभेदे ॥ स्त्री० । गतौ ॥ सेनाविशेषे ॥ एकेभैकरथात्र्यश्वापत्ति. पच पदातिकेत्युक्तो ॥ अपिच । एको रथोगजश्चैकोनरा . प-पदातय । चयश्चतुरगास्तज्ञ्ज्ञैः पत्तिरित्यभिधीयते ॥ समस्तमडल्यया पत्त्या दृशते परिकीर्त्तिता . ॥ पततिप स्यतेवा पत्त्त्र० । क्तिन् ॥ पद्यते पद०स्त्रियाक्तिन् । क्तिज्वा ॥

पत्तिक । पु० पत्तिपतौ ॥ हस्त्यश्वरथ पदात्यात्मकस्याङ्गदृशकस्यैक पति' कार्यः सचपत्तिकउच्यते ॥

पत्तिसंहतिः । स्त्री० पादाते । पत्तीनां सहतिः ॥

पत्तूरः । पुं० शालिञ्चशाके । लोहमारके ॥ न० । पत्तङ्गे । कुचन्दने ॥

पत्नी । स्त्री० द्वितीयायाम् । पाणिगृहीत्याम् । सहधर्मिण्याम् ॥ पतिव्रता रूपवती स्वाचारासयतेन्द्रिया । पत्नीयदातदावेहि नाल्पस्यतपसःफलम् ॥ पत्युर्यज्ञसयोगो ययादम्पत्यो. सहाधिकारात् पत्युर्नीयज्ञसंयोगे० इ० नकाराता देशोडीप्च ॥

सर्वावयवसपूर्णा सुवृत्तामुदहेन्नर । क्रयक्रीताचयानारी पत्नीसानविधीयते ॥

पत्नीगयाज । पु० यागविशेषे ॥

पत्न्याट' । पु० वासागारे । भोगगृहे । ,नष्कुटे ॥ इ० चि० शे० ॥

पत्नः । पु० अन्तरीक्षे ॥ पतन्ति पक्षिणोऽस्मिन् । अन्येभ्यो० इ० पततेर्मनिन् ॥

पत्त्रम् । पुं०। न० अश्वादिवाहने। यानमात्रे ॥ पलाशे । पर्णे । दले ॥ शरपक्षे ॥ पक्षिपक्षे ॥ कुर्याम् ॥ पतन्त्यऽनेनेत्यर्थे दामनीशसेत्यादिनाकरणेष्ट्रन् ॥ पततिवा । पत्त्र० । सर्वधातुभ्य ष्ट्रन् ॥ तेजपत्रे । तमालपत्रे । पत्त्रके । लेखनाधारे । पत्ता० इ० भा० ॥ यथा । षाण्मासिकेतुसम्प्राप्ते भ्रान्ति' सञ्जायते यत: । धात्राक्षराणि सृष्टानि पत्त्रारूढान्यत: पुरा ॥ धातुमय पत्ताकृति द्रव्ये । पत्तर० इ० भा० ॥ दूरदेशस्थ सुहृदादीना वार्त्ताबोधक लिपिविशेषे । चिट्ठी० पत्री० इ० भा० ॥ अथ पत्त्ररञ्जनम् । सुवर्णकृत्य रङ्गाद्यै रञ्जयेत् पत्त्रमुत्तमम् । सामान्योत्तम मध्यानां पत्त्ररञ्जनमीरितम् ॥ अथ पत्त्रप्रमाणम् । षडङ्गुलाधिकं हस्तं पत्त्रमुत्तममीरितम् । मध्यम हस्तमात्त्र स्यात् सा

पत्रम्

मान्य मुष्टिहीनकम् ॥ अथ पत्रभ ङ्गप्रकार ' । पत्रन्तु त्रिगुणी कृत्य ऊर्द्ध्वं तु द्विगुण त्यजेत् । शेषभागे लिखेद्वर्णान् गद्यपद्यादि सयुतान् ॥ अथ पत्रस्यरचनक्रम ' । राजले खकमाहूय नृपो ब्रूयात् प्रयत्नत' । पत्र कुरुयथायोग्य गद्यपद्यादिसयु तम् ॥ पण्डितद्वय मानीय लेख कोरहसिस्थित : । यथायोग्यानु सारेणपत्र कुर्यान् मनोरमम् ॥ दिन द्वयत्रयवापि विचार्यपण्डितेनवै । स्व भ्रान्तिर्दूषणंज्ञात्वा विलिखेत्पत्रपुस्त के ॥ सामान्यपत्र'मंलिख्य रहसिश्राव येन्नृपम् । नृपाज्ञयाशुभेपत्रे विलि खेद्राजलेखक. ॥ अथ लेखनप्रका र : । अङ्कुश प्रथमं दद्यान् मङ्ग लार्थं विचक्षण ' । मध्ये विंदु समा युक्त मत्र ' सप्ताङ्क संयुतम् ॥ तदूर्ध : स्वस्ति विन्यस्य ततोगद्य सुशोभनम् । तत : श्री शब्दरूपाणि पदन्यासक्रमंलिखेत् ॥ भाषयासक्त तेनैव कुशलविलिखेत्सुधी: । तत: शुभाशुभांवार्तां संस्कृतै . प्राकृतै स्तथा ॥ तत ' प्रमाणसंदेशं ततोवा र्तांनियोजयेत् । कीर्तिंप्रीतियुतपद्यं तत : किमधिकादिकम् ॥ पत्रप्रे षणश्लोकंच अङ्कमासादिसयुतम् । सर्वेषामेव पत्रेषु लिखनं चैवमीरि तम् ॥ सर्वेषामेव पत्राणां विधिज्ञा

पत्रम्

त्वालिखेत्तु य . । स्वदेशे कीर्तिमा प्नोति तथा देशान्तरेष्वपि ॥ एव शास्त्रक्रमज्ञात्वा योलिखेत्राजपत्र कम् । सराज मन्त्रिभि सार्द्ध यश प्राप्नोत्यनुत्तमम् ॥ शास्त्रसन्दर्भम ज्ञात्वा योलिखेद्राजपत्रकम् । स राज मन्त्रिभि सार्द्ध दुर्यशोमहद्ा प्नुयात् ॥ * ॥ अथ पत्रनयनक्रम । राजपत्र नयेन्मूर्ध्नि ललाटेमन्त्रिणा मतम् । गुरुपत्र'नयेन्मूर्ध्नि ब्राह्मणा नांतथैवच ॥ यतिसन्न्यासिनाचै व स्वामिनस्ततथैवच । मादरेणैवय त्नेन तथामूर्द्ध निधारयेत् ॥ भार्यापु त्रस्यमित्रस्य हृदयेधारयेत्सुधी ' । प्रवीराणांकण्ठदेशे पत्रधारणमीरि तम् ॥ एतेषांचैवपत्राणा मुक्तधार णलक्षणम् । अन्येषामपिपत्राणां नि यमोनात्रदर्शित : ॥

अथपत्रपठनप्रकार . । पत्र'धृत्वान मस्कृत्य पूर्वाग्रस्थापयेत्सुधी ' । द क्षिणार्थे णसदसि नृपाग्रेराजलेक: ॥ पत्र'वितत्यसदसि द्विवारंमनसा पठेत् । स्फुटपश्चात्प्रवक्तव्य मच्चोभो राजलेखक : ॥ रहसिश्रावयेत्पत्र' शुभवायदिवाऽशुभम् । पत्रंश्रुत्वावि दित्वार्थं सभायाश्रावयेत्तत : ॥ रहस्यपत्र'रहसि नृपाग्रेश्रावयेत्द्विज: । अशुभंनैवसदसि शुभंपत्र'नृपाज्ञ या ॥ एवंक्रमेणपत्रार्थं श्रावयित्वा

पत्रम्

द्विजोत्तम ' ।। नृपतेः सन्निधौस्थित्वा नृपाज्ञामनुवर्त्तते ।।
अथ पत्रचिह्नानि । ऊर्द्ध्वे षडङ्गुलं त्यक्त्वा वर्त्तुलचन्द्रबिम्बवत् । कस्तूरी कुङ्कुमै कुर्यात् राजपत्रंसुचिह्नितम् ।। मन्त्रिणांकुङ्कुमेनैव पण्डितस्यैवचन्दनै. । गुरूणांचन्दनेनैव सिंदूरेणैव स्वामिनः ।। भार्यायाश्चाप्यलक्तेन चन्दनैः पितृपुत्रयो । सन्यासिनांचन्दनेन यतीनाकुङ्कुमेनच ।।रक्तचन्दनपङ्केन भृत्यस्यसमुदीरितम् ।। शोणितेनैवशत्रूणां पत्रचिह्नप्रकल्पयेत् ।। एतेषांचैवसर्वेषां यथायोग्यानुसारतः । पत्रस्योर्द्ध्वेतुमतिमान् कुर्यात् चिह्नसुवर्त्तुलम् ।। अथ राजपत्रस्यकोणच्छेदनप्रकार । दक्षिणेपत्रकोणस्य अधस्ताच्छेदयेत्सुधी ।।एकांगुलप्रमाणेन राजपत्रस्यचैवहि ।। अथ राजपत्रादेः पदन्यासः । महाराजाधिराजश्च दानशौण्डतथैवच ।तथासच्चरितयोज्य कल्पवृक्षादिकन्यसेत् ।। यथायोग्यानुसारेण तथैवगुणभेदतः । राजपत्रेषुसर्वेषु पदन्यासक्रमविदुः ॥
अथमन्त्रिपत्रस्य । प्रवरगुणभेदेन तथासच्चरितादिकम् । विन्यस्यविलिखेत्प्राज्ञो मन्त्रिपत्रेपदक्रमम् ॥ अथ पण्डितस्य । सद्भावद्वन्दितपदं शास्त्रार्थनिपुणादिकम् । पण्डितानांच पत्रेषु विलिखेद्वैपदक्रमम् ।। अथ

पत्रम्

गुरुपत्रस्य । साङ्ख्यसिद्धान्तनिपुणसनमस्कारकंपदम् । विन्यस्यविलिखेत् प्राज्ञो गुरुपत्रे पदक्रमम् ।। * ।। अथ स्वामिपत्रस्य । प्रवर्यं सनमस्कार प्राणप्रियादिकंपदम् । विन्यस्यविलिखेद्धीमान् स्वामिपत्रे पदक्रमम् ।। ०
अथ भार्या पत्रस्य । प्राण प्रियापद साध्वीं तथासच्चरिता दिकम् ।भार्यापत्रे लिखेद् विद्वान् पदक्रममनुत्तमम् ।। ० ।। अथ पुत्रस्य प्राणपुत्रपदं तद्वत्तथासच्चरितादिकम् । आशीर्वचनसयुतं पुत्रपत्रे पदक्रमम् ।।
। अथपितृपत्रस्य। प्रभुवर्यंनमस्कार तथासच्चरितादिकम् । विन्यस्यविलिखेत्पुत्र पितृपत्रे पदक्रमम् ।।
अथ सन्न्यासियतिपत्रस्य । सर्ववाञ्छाविनिर्मुक्तं सर्वशास्त्रार्थपारगम् । सन्न्यासियतिपत्रेषु विलिखेत्पदक्रमम् ।। सामान्यस्य । सामान्यभृत्यशत्रूणां विनियोज्यामुकंप्रति । शस्त्रावशेषितपद छागतुल्यादिकंतथा ।। एतेषामेवपत्रेषु यथायोग्यानुसारत . । विन्यस्यविलिखेत्प्राज्ञ . पदक्रममनुत्तमम् ।। अथश्रीशब्दविन्यास सङ्ख्या षड्गुरो. स्वामिनःपञ्च द्वे भृत्ये चतुरो रिपौ । श्रीशब्दानां त्रयंमित्रे एकैकंपुत्रभार्ययो . ।। अथराज्ञ . प्रशस्ति . । स्वस्तिगीर्वाण चयचूडारत्नराजिरोचि

पत्रम्

श्रुम्बितचन्द्रचूडचरणनखेन्दुवृन्दच
न्द्रिकासदोहाखादचतुरचेतश्चकोरव
रविषमसमरसञ्चरत्प्रबलतरतुरगखु
रपुटपटलदलितभूपृष्ठोत्थितदभूयिष्ठ
धूलिधाराधूसरितसकलहरिदन्तरप्र
चण्डभुजदण्डभ्राजमानखरतरासि
विलासितप्रत्यर्थिपृथ्वीपतिसार्थप्रा
र्थितानुकम्पासुधासम्पातानवरतवि
इहारिद्र्यविद्रावणद्रविणराशिवि
श्राणनसमुपार्जितोर्जितयशोमराला
वलिकवलितवलिदधीचिसञ्चितोय
शोमृणालजालभूपालकुलतिलकश्री
युतमहाराजाधिराजेषु ॥ १ ॥
स्वस्तिप्रचण्डदोर्दण्डखण्डखण्डिता
रिमण्डलमुण्डोन्मुक्तमुक्तावलीमण्डि
तसङ्ग्रामाङ्गनरिङ्गमाणानेकवारण
वाहादिकायकाण्डवक्रतरनक्रचक्रच
ङ्क्रमणदुरतिक्रमणीयापगापतिप्रभू
तयशश्चन्द्रचन्द्रिकाद्योतविद्योतिता
खिलजगन्मण्डलविविधद्रविणार्पणस
न्तोषितसूरिसमूहस्तूयमानावदात
कीर्तिनर्तकीनर्तनलीलालेपनेपितगी
तिधुरीणोर्वश्यादिवेश्याजनसविला
सगीयमानगुणश्रवणान्दोलिताखण्ड
श्रवणकुण्डलपरित'प्रसर्पितप्रतापात
पनोतापितारातिसमध्यासितनि
कुञ्जकुञ्जप्रस्तुतसौन्दर्यगाथामुदितश्री
मन्नारायणचरणकिङ्करश्रीयुतमहारा
जदानशौण्डेषु ॥ २ ॥

पत्रम्

अथमन्त्रिप्रशस्ति । स्वस्तिश्रीमत्स
मस्तसामन्तसेवक निर्वाहकेषु को
षगोलक्षितकुषोवल गजवाजिरथपरि
वारहर्षहेतुनीतिसेतुरचणनिपुणेषु
अस्मद्विश्वासैकनिकेतनेषु श्रीश्रीमन्त्रि
प्रवीरेषु आशीराशिनिवेदनकोऽय
वर्णभूतोऽत्रत्य भव्यमावेदयन् तत्र
त्य भव्यमव्याहत मनुदिनमनुक्षण
पृच्छतिस्म ॥ ॥
अथगुरुप्रशस्ति : ॥ स्वस्तिश्रीनाराय
णपदपाथोरुहनिस्सरन् मकरन्दमधु
पायमानमानसेषु । विविधविद्या
विद्योतिताखिलगुणगणालङ्कृत
वेदवेदाङ्ग पारग स्वाश्रमोचिताचार
सम्पन्नपरमहंसपरिव्राजकाचार्यसेव्य
मान श्रीगोविन्दस्वरूपगुरुचरणारवि
न्देषुकोटिश : प्रणामा . ॥
अथभार्याया. स्वामिप्रशस्ति । स्वस्ति
श्रीमदुद्दाम प्रेमश्रेमभूषितास्मदा
दिभक्तजनेषु । कर्णयोरधिष्ठानेषु ।
नेत्रयोरधिदेवतेषु । कामस्यपरि
णामेषु । चतुवर्गप्रदायकेषु । म
मापररूपेषु । श्रीमत् स्वामिचरणा
रविन्देषु । गोविन्दवेदिराया :
शङ्करइव गिरिजाया महेन्द्र इव
पुलोमजाया : प्रतिदिनं वर्द्धमाना
समाराधना प्रणामपूर्वमास्ताम् ॥
* ॥ अथभर्तुर्भार्या प्रशस्ति : ।
स्वस्तिश्रीमत् समस्तप्रेमपारलावण्य

पत्रम्

मूर्तौप्रियतमायां नेत्रयुग्मस्यकनीनिकायामिव चन्द्रस्यचन्द्रिकायामिव कमलाकरस्य कमलिन्यामिव पथिकस्य छायायामिवतृषातुरस्य शीतलामृतधारायामिव ममसप्रेमनिवेदयन्ती पत्नीशुभाशीराशीन् निवेदयतुसर्वदा ॥ * ॥ अथपुत्रस्यपितरं प्रतिप्रशस्तिः । स्वस्तिश्रीमदभिनववशंवदचित्तचिन्तितस्वीयानुरागानुरञ्जितानुगृहीत स्वगृह्यवर्गेषु । निजचरणसरोजरजितपरागसंरक्तास्मदादि भालस्थलविशालभाग्य सभावुकेषु । श्रीयुतपितृचरण सरोरुहेषु । अकिञ्चत्कारकिङ्करस्यमम बद्धकर सम्पुटस्यावनीपृष्ठलग्नाः साष्टाङ्गप्रणतयः सहस्रमजस्र विज्ञाप्यन्त ॥ * ॥ अथपितु पुत्र प्रति प्रशस्तिः । स्वस्तिश्री विश्वेश्वर चरणसरोरुहानुग्रहसमासादिताविततानवद्यविद्याविलासपीयूषपरम्पराभावुकानुपममाधुरीधुरीणविविधगुणालङ्कृतनिजवशावतससकलविश्वासनिधाननिजकुलपवित्रीकृतात्मप्रायेषु । श्रीयुत शुद्धाचारपरिपूरितपुत्रेषुशुभाशिषा राशयः सन्तुविज्ञाप्यन्त ॥ * ॥ अथ सन्न्यासियतिप्रशस्तिः । स्वस्तिश्रीमत्परहंसपरिव्राजकाचार्यकरण निपुणतापराङ्मुखेषु । विषमविष

पत्रम्

यदोषदर्शनदूषितप्रपञ्चरचनाविभावेषु । वेदवेदान्तसाङ्ख्यसिद्धान्तवद्धदेवप्रकृतिपुरुषविवेकज्ञानशीलेषु । सङ्ख्यावन्मुख्यवन्दितचरणारविन्दस्वाश्रमोचिताचारपरिपालनपवित्रीकृतधरित्रीतलेषु । सकलभूदेवपूजितश्रीयुतगोस्वामिचरणारविन्देषु । ममावनीसलग्नंसाष्टाङ्गप्रणामसहस्रमजस्रमोंनमोनारायणायेतिमन्त्रेणाकलितमस्तु ॥ * ॥ अथ भृत्यप्रशस्तिः । स्वस्तिभगवच्चरणपरायणसकलद्रवणाधिरक्षकगोमहिष्यादिप्रतिपालकनिखिलवशानुसेवकवशवदामुकभृत्यंप्रति ॥ * ॥ ॥ * ॥ अथारिप्रशस्तिः । स्वस्ति समराङ्गनभ्रष्टप्रतिभटायशः परिपूरितसकलसामन्तराजधानीविजृम्भितवीरशस्त्रावशेषितनिजवशानुरक्षकसततपरित्रस्तशरणागतामुकं प्रति ॥ * ॥ * ॥ अथविवेकिनाप्रशस्तिः । स्वस्तिश्रीभगवत्पदपङ्कजपूजनोपचितपुण्यपुञ्जपवित्रीकृतान्तःकरणदिग्विलासिनीविसरधम्मिल्लमिलन्मल्लीमालाकलायशोनुबन्धिनिरवधिवसुविश्राणनाधरीकृतसुरपुरभूमिरुहेषु । स्वस्तिश्रीमत्परमेश्वरपादपाथोरुहास्वादचतुरचित्तचञ्चरीकभूवृन्दारकवृन्दावनजनितामितयशः पटीरपङ्कपट

लालङ्कृतदिगङ्गनागणास्तनतटप्र
वलप्रतापोर्वंखर्वीकृतप्रत्यर्थिमार्थग
वाक्पारपारेषु ॥ इतिवररुचिकृता
पत्रकौमुदी ॥ ॰ ॥ ॰ ॥ ॰ ॥ पत्र
पात्रेत्यादिलिङ्गानुशासनात्पुंस्त्वम
पिज्ञेयम्
पत्रकम् । न० पालाशे । तेजपत्रे । ते
जपात् ० इ० भा० ॥ पत्रक मधुर
किंचित् तीक्ष्णोष्ण पिच्छल लघु ।
निहन्तिकफ वातार्शो हृल्लासा रुचि
पीनसान् ॥ पत्रावल्याम् ॥ पुं० ।
शालिंचशाके ॥
पत्रकाहला । स्त्री० पत्रशब्दे । पिञ्छो
लाया ॥
पत्रकृच्छ्र । पु० पर्णकृच्छ्रव्रते ॥ यथा ।
पर्णोदुम्बरराजीव विल्वपत्र कुशोद
कैः । प्रत्येक प्रत्यह पीतैः पर्ण
कृच्छ्रउदाहृत इति याज्ञवल्क्य
॥ पलाशोदुम्बरारविन्दश्रीवृक्षपर्णा
नामेकैकेन क्वथितमुदकं प्रत्यहंपिबे
त् कुशोदकचैकस्मिन्नहनीति पञ्चाह
साध्यः पर्णकृच्छ्र इतिमिताक्षरा ॥
पत्रगुप्त । पुं० स्नुहीभेदे । त्रिकण्टे ॥
पत्रघना । स्त्री० सातलायाम् ॥
पत्रङ्गम् । न० पत्राङ्गे । रक्तचन्दने ॥
पत्रभङ्कार । पु० रायभाटी० इ० गौ
० भा० प्रसिद्धे ॥ पुरोटौ ॥
पत्रणा । स्त्री० शरपत्र रचनायाम् ॥
शराणां पत्ररचना पत्रणापरिकीर्त्ति

ते तिहारावली ॥
पत्रतण्डुली । स्त्री० यवतिक्तायाम् ॥
पत्रतरु । पु० दुष्खदिरे ॥
पत्रत्रयम् । न० वर्वरादिषु ॥ वर्वरा तु
लसी विल्व पत्रत्र यमुदाहृतम् ॥
पत्रदारकः । पुं० करपत्रे । क्रकचे ॥
पत्रद्रुम । पु० तालीदलतरौ ॥
पत्रनाडिका । स्त्री० पत्रशिरायाम् ॥
पत्रपरशु । पुं० स्वर्णकारादिना स्वर्णा
दिच्छेदिकायाम् । व्रश्चने । छेनी
इ० भाषा० ॥ पत्रमिवपरशु ॥
पत्रपा । स्त्री० अपत्रपायाम् । लज्जाया
म् ॥ इ० शब्द० ॥
पत्रपाल । पु० आयतायांक्षुरिकाया
म् ॥
पत्रपाली । स्त्री० कर्त्तर्याम् । कैंची०
इ० भा० ॥
पत्रपाश्या । स्त्री० सुवर्णादि रचिते ल
लाटाभरणे ।ललाटिकायाम् ॥ पाशा
नां समूहः पाश्या । पत्रमिवपाश्या ॥
पत्रपिशाचिका । स्त्री० टोका० इ०
गौ० भा० प्र० । मूड़खोले ॥ इ०
वि० जलवायाम् । खर्परे ।वारिवा
याम् । शिरसिपलाशपत्राणा बध
ने ॥ वध. पलाश पत्राणा शीर्षेपत्र
पिशाचिके तिहारावली ॥
पत्रपुष्प । पु० रक्ततुलस्याम् ॥
पत्रपुष्पक । पु० भूर्जपत्रे ॥
पत्रपुष्पा । स्त्री० तुलस्याम् ॥ क्षुद्रपत्र

तुलस्याम् ॥
पत्रबंध: । पुं० पुष्प रचनायाम् ॥ यथा रचनाच परिष्यन्द ' पत्रबध इति त्रयम् । पत्रभङ्ग प्रसूनादि रचनायां निगद्यते ॥ इतिशब्द रत्नावली ॥
पत्रबाल ' । पुं०तुलाघटैदाड इति गौ० भा० ॥
पत्रभग: । पु० स्तनकपोलादौ कस्तूरि कादि रचित पत्रावल्याम् । पत्रलेखायाम् ॥
पत्रभङ्गि. । पुं०)
पाद्यभंङ्गे ॥
पत्रभङ्गी । स्त्री०) ॥
पत्रयौवनम् । न० नवीनपर्णे । पल्लवे किसलये ॥ नवोद्गते किशलय किशल पत्रयौवनम् ॥ इतिजटाधर ॥
पत्ररथ : । पु० अण्डजे । पक्षिणि ॥ पत्ररथइवयस्य ॥
पत्रलम् । न० अघनदधिनि इति हेमचन्द्र : ॥
पत्रलेखा । स्त्री० पत्रभगे । स्तनादौकस्तूरिकादिनारचिते तिलकविशेषे । पत्राङ्गुल्याम् ॥ पत्राकारा लेखा । शा० ॥
पत्रवल्ली । स्त्री० पत्रभंगे ॥ पलाशीलतायाम् ॥ रुद्रजटायाम् ॥
पत्रवाह. । पु० वाणे ॥ पक्षिणि ॥ त्रि० । लिपिवाहके ॥ पत्रस्यवाहोरथो मनुष्यादिर्वा ॥ पत्राणिवहतिवा । अण् ॥
पत्रशाक : । पुं० षड्विध शाकान्तर्गत पत्रात्मकशाके ॥
पत्रशिरा । स्त्री० पत्रनाडिकायाम् । माल्यां ॥
पत्रश्रेणी । स्त्री० द्रवन्त्याम् ॥ पर्णषड्त्याम् ॥
पत्रश्रेष्ठ । पुं०विल्वे । इ० शा० नि० ।
पत्रसूचि' । पुं० कण्टके ॥ इ०त्रि०
पत्रहिमम् । न० हिमदुर्दिने ॥
पत्राख्यम् । न० तेजपत्रे ॥ तालीश पत्रे ॥ हरितालप्रभेदे ॥ यथा ॥स्वर्णवर्णं गुरुस्निग्धं सपत्रचाभ्रपत्रवत् ॥ पत्राख्य तालकं विद्याद्गुणाढ्य तद्रसायन ॥
पत्राङ्गम् । न० रक्तचन्दने ॥ भूर्ज्जे ॥ पद्मके ॥ रक्तचन्दनसदृशे काष्ठविशेषे। वकम् ० पतङ्ग० इभा० ॥ पत्रमेवाङ्गमस्य ॥ पत्रे षुअङ्ग तिवा । अगिगतो । अच् ॥
पत्राङ्गुलि. । स्त्री० भङ्गे० । स्तनकपोलादौकस्तूरिकादि रचितपत्रावल्याम् ॥ पत्रार्थमङ्गुलि : अङ्गुलिव्यापार. ॥
पत्राञ्जनम् । न०मस्या ॥
पत्राढ्यम् । न० पिप्पलीमूले ॥ पर्वततृणे । मृगप्रिये ॥ तालीशे ॥
पत्रान्यम् । न० पत्तङ्गे ॥
पत्राम्ला । स्त्री० चुक्रिकायाम् । चूका०

इ०भा० ॥

पत्रालु. । पु० इक्षुदर्भायाम् ॥ कासालौ ॥

पत्रावलिः । स्त्री० गैरिके । पत्रभङ्ग्याम् ॥

पत्रावली । स्त्री० पत्रलेखायाम् ॥ नवदुर्गा सम्प्रदानमधुमिश्रितयवचूर्णयुक्त नवाश्वत्थपत्रेषु ॥ यथा । अमाया निशिसङ्घेतु पत्रेचाश्वत्थसंज्ञके । क्रमात्पत्रावलीदेयं मधुनायवचूर्णकम् ॥ देवादिसन्निधौसन्दिग्ध वस्तुनोरेकतराव धारणार्थकब्राह्मण वालकौत्तोलिततत्तत्सन्देहकोटिलिखित पत्रसमूहे ॥

पत्राहार' । त्रि०तपोविशेषाल्लब्ध सत्त्वे तापसविशेषे । दीर्घपत्राशने ॥

पत्रिका । स्त्री० लघुपत्रे । चिट्ठी इ० भा० ॥ पत्न्याम् । लिपौ ॥

पत्रिकाख्य' । पुं० कर्पूरविशेषे ॥ त्रि० पत्रिकानामके ॥

पत्रिणी । स्त्री ० पल्लवे ॥

पत्री।पुं०श्येने ॥ पत्ररथे। खगे ॥ काण्डे वाणे ॥ द्रुमे ॥ रथिके ॥ अद्रौ ॥ रथे ॥ तालद्रुमे ॥ श्वेतकिणिह्याम् ॥ गङ्गापत्र्याम् ॥ पाच्याम् ॥ पत्राणि सन्त्यस्यअतइनिठनाविती नि : ॥ अतिशयितम् ० प्रशस्तवापत्रमस्येति वा ॥ त्रि० । पत्रयुक्ते ॥

पत्री।स्त्री० पत्रे ॥ लिपौ ॥ यथा। जन्म पत्री ॥

पत्रोपस्कर: । पुं० कासमर्द्दे ॥

पत्रोर्ण. । पुं० शोणके । स्योनाकवृक्षे । अरलू०इ०भा० ॥ न० । धौतकौषेयवाससि। मुकटा०इ०भा० ॥ पत्रे ऊर्णाऽस्य । पत्रेषुक्रताऊर्णाविटलकुचादिपत्रेषुक्रमिभिरूर्णायाःक्रतत्वात् । पत्रोर्णाऽस्त्यत्र । अर्श्रआद्यच् ॥

पत्मल. । पुं० पथि ॥ पतति । पतत्छ० पतेरस्मलइ०सर: ॥

पथ: । पुं० मार्गे ॥ पथति । पथेगतौ । पं०अच् । बाट: पथश्चमार्गश्चेतिस भूतिचन्द्रपुरुषोत्तमौ । पथः पथीति द्विरूपेषुविश्वस्य ॥

पथक: । पुं०पथिकुशले ॥ तत्रकुशल:पथइतिवुन् ॥

पथरथ. । पु । अध्वरथे ॥

पथिक' । त्रि० अध्वनीने । अध्वगे ॥ पन्थानंगच्छति । पथःष्कन् ॥

पथिकसन्तति : स्त्री०)

पथिकसंहति : स्त्री०) हरौ । पथिकसमूहे ॥

पथिका । स्त्री० कपिलद्राक्षायाम् ॥

पथिकी । स्त्री ० अध्वगायाम् ॥ पन्थानं गच्छति । पथ ष्कन् । षित्वान् ङीष् ॥

पथिद्रुमः । पुं० श्वेतखदिरे ॥

पंथा. ।पु ० अयने । वर्त्मनि । मार्गे । अध्वनि ॥ द्वाविमावथ पन्थानौयत्र

पथ्य :

वेदाः प्रतिष्ठिता . । प्रवृत्तिलक्षणो धर्मोनिवृत्तोचविभाषित : ॥ पथते ऽनेन । पथि० ।पथिमथिभ्यामिनि. ॥ पतन्त्यनेनवा।पतेःस्थश्चेतिवृनि । थान्तादेशश्च ॥ पन्थादेयोब्राह्मणा यस्त्रियैराज्ञे ह्यचक्षुषे । वृद्धायभार युक्तायरोगिणेदुर्बलायच ॥ यथाह्म नु' । चक्रिणोदृशमीस्थस्यरोगिणोभा रिणःस्त्रियाः । स्नातकस्यचराज्ञश्च प न्थादेयो वरस्यच ॥ तेषान्तु समवेता नांमान्यौ स्नातक पार्थिवौ । राजस्ना तकयोश्चैव स्नातको नृपमानभा गि ति ॥ गमनगुणाः । पन्थामेद् क फस्थौल्यसौकुमार्यविनाशन । य त्तुचङ्क्रमणनातिदेहपीडाकरभवे त् ॥ तदायुर्बलमेधाग्निप्रदमिन्द्रि यशोभनम् ॥ उपाये॥ यथा । एषप न्था अमृतत्वप्राप्तये यदेतदात्मज्ञान मिति ॥

पथिप्रज्ञ . ॥ पुं० मार्गाभिज्ञे ॥ पन्था नम् प्रजानाति । प्रेदाज्ञद्रुतिक. ॥

पथिल : । त्रि० पथिके ॥ पथन्ति ऽ ने न । पथि० । मि० वुलच् ॥

पथिवाहक : । पु० निष्ठुरे ॥ शाकुनि के ॥

पथ्य. । पु ० हरीतकीवृक्षे ॥ न० । सैन्धवे ॥ त्रि० । हिते । चिकित्सा दौहितकारके ॥ यथा । अशीति- नाभसासानं पयःपाननवा.स्त्रियः ।

पथ्या

एतद्दोमानवा.पथ्य स्निग्धमल्पश्चभो जनम् ॥मानवा. द्रुतिसम्बोधनम् ॥ विनापिभेजषजैर्व्याधिःपथ्यादेवनिव र्तते । नतुपथ्यविहीनस्य भेषजानांश तैरपि ॥ न० । शुभावहेवचने॥शा स्त्रीयात्पथोनपेतः । धर्मपथ्यर्थेन्या दिनायत् ॥भूयोपिप्रथ्यंवक्तव्यमेवमा द्रुर्हितैषिणः ॥

पथ्यशाकः । पु० तण्डुलीयशाके ॥

पथ्या । स्त्री० हरीतक्याम् । अभया- याम् ॥ विजयारोहिणीचैवपूतना- चामृताभया । जीवन्तीचेतकीचेति पथ्यायाः सप्तजातय. ॥ अलावुवृत्ता विजयावृत्तासारोहिणीस्मृता । पूत नास्थिमती सूक्ष्मा अमृतामांस ला स्मृता ॥ पञ्चरेखाभयाप्रोक्ता जीव न्तीसुवर्णवर्णिनी । त्रिरेखाचेतकीज्ञे या सप्तानामियमाकृति ॥ विजया सर्वरोगेषु रोहिणीव्रणरोहिणी । प्र लेपेपूतनायोज्या शोधनार्थेऽमृताहि ता ॥ अक्षिरोगेऽभयाशस्ता जीवन्ती सर्वरोगहृत् । चूर्णार्थेचेतकीशस्ता यथायुक्तं प्रयोजयेत् ॥ बंध्याकर्कोट क्याम् ॥ मृगेर्वारौ ॥ चिर्भिटायाम् ॥ पथोनपेता । धर्मपथ्यर्थ न्यायाद नपेते०इ०यत् । टाप् ॥ चतुर्दशाक्ष रच्छन्द प्रभेदे । यथा ॥ सजसाय लौचसहगेनपथ्यामता ॥ यथा । स्थ गयनृत्यमूः शमितघातकार्तस्वराः .

पद . | पदजातम्

जलदास्तडित्तुलितकान्तकार्तस्वराः। जगतीरिहस्फुरितचारुचामीकराः सवितुः क्वचित् कपिशयन्तिचामी कराः ॥ * ॥ आर्याप्रभेदेपि ॥ यथा । प्रथमगणत्रयविरतिर्दलयोरुभयोः प्रकीर्त्तितापथ्या ॥ यथा। जयजयजगदीशविभोकेशवकंसान्तमाधवानन्त । कुरुकरुणामितिभणितिः पथ्याभवरोगदुःस्थानाम् ॥ *

पथ्यादिगुग्गुलुः । पुं० भावप्रकाशोक्तौषधविशेषे ॥

पथ्यापथ्यम् । न० रोगाणांहिताहितकारकद्रव्येषु ॥ तत्प्रतिपादकग्रन्थे॥

पथ्यावक्त्रम् । न० विषमवृत्तविशेषे ॥ यथा । युजोश्चतुर्थतोजेन पथ्यावक्त्रं प्रकीर्त्तितम् ॥ यथा । रासकेलिसतृष्णस्य कृष्णस्य मधुवासरे । आसीद्गोपमृगाक्षीणां पथ्यावक्त्रं मधुस्रुति रिति ॥

पत्‌०द् । पुं० चरणे । पादे ॥ पद्यते । पदगतौ । क्विप् ॥ स्वामीतुदान्तमन्यते । पदन्नित्यादेशविधानात् ज्ञापकात् । अन्येतुपद्दादेशएवायमित्याहुः । प्रभृतिग्रहणस्यप्रकारार्थत्वेनशसाद्यनतभूतेपितत्प्रवृत्तेः सम्भवात् । अतएवचोक्तः श्वां काकुदोषणी इति भाष्योदाहरणं सङ्गच्छते ॥

पद : । पुं० किरणे ॥ न० व्यवसितौ । व्यवसाये ॥ त्राणे ॥ स्थाने ॥ शास्त्रस्थितौ ॥ लक्ष्मणि । चिह्ने ॥ अङ्घ्रौ । पादे ॥ पादचिह्ने ॥ वस्तुनि ॥ अङ्के ॥ प्रदेशे ॥ श्लोकपादे ॥ वाक्ये ॥ शब्दे ॥ विभक्त्यन्ते ॥ पदंद्विधाऽन्तेसुप्तिङ्भ्यामव्ययतद्धितवर्ज्जितम् ॥ चत्वारिपदजातानिनामाख्यातेउपसर्गनिपाताश्चेति नैरुक्ताः ॥ चत्वारिपदजातानिनामाख्यातोपसर्गनिपाताश्चेतिमहाभाष्यम् ॥ मिषे । व्याजे ॥ पदनीये आत्मतत्त्वे । आनन्दरूपे । ब्रह्मणि । स्वरूपे ॥ पदति पद्यतेयोगादिसाधनैः सर्वैर्मुनिभिः प्राप्यतेवा । पदस्थैर्ये ० पदगतौवा । पचाद्यच् । भावकर्मकरणेषुवाघञ् । संज्ञापूर्वकत्वाद्वृद्ध्यभाव . । खनोघचेतिघित्करणादन्यतोप्ययमिति ज्ञापनाद्वा ॥

पदकः । पुं० पदग्रन्थाभिज्ञे ॥ पदमधीतेवेदवा । क्रमा० वुन् । त्रि० । पदज्ञातरि ॥ देवपदचिह्नादियुक्तेस्वनामप्रसिद्धेकण्ठभूषणे ॥

पदगः । पुं० पदातौ ॥ पादाभ्यां गच्छति । गम्लृ० । अन्येभ्यो०डः । पादस्यपदाज्यातिगोपहतेष्विति भादस्यपदादेशः ॥

पदजातम् । न० पदसमूहे । परापश्यन्तीमध्यमावैखरीरूपाणीतिवि

पदाति.

वरणकारा: ॥
पदनीय: । त्रि० गमनीये ॥ पदेरनीयर् ॥
पदन्यास: । पुं० गोक्षुरे ॥ पदविन्यासे ॥
पदभञ्जनम् । न० निरुक्तौ । गूढार्थशब्दव्याख्यायाम् ॥
पदभञ्जिका । स्त्री० पञ्जिकायाम् । व्याख्यायाम् ॥ पदानांभञ्जिका ॥
पदवाक्यप्रमाणज्ञ: । त्रि०व्याकरणमीमांसातर्काभिज्ञे ॥
पदवि: । स्त्री० पदव्याम् । मार्गे ॥ पद्यतेऽनया । पदगतौ । पद्यटिभ्यामवि. ॥
पदवी । स्त्री० अयने । वर्त्मनि । पथि । सृतौ ॥ कृदिकारादक्तिनइ० ङीष् ॥
पदमाला । स्त्री०मोहनशीलायाम् विद्यायाम् ॥ इतिदेवीपुराणम् ॥
पदष्ठीवम् । न० पादौचअष्ठीवन्तौच० तयो: ॥ अचतुरविचतुरेति निपातनात् टिलोप: पद्भावश्च ॥
पदाङ्क: । पुं० क्रमाङ्के । पादचिह्ने ॥
पदाङ्गी । स्त्री० हंसपद्याम् ॥
पदाजि: । पुं०पत्तौ । पदगे । पादातिके ॥ पादाभ्यामजति । अज० अज्यतिभ्यांपादेचेतीण् । पादस्यपदाजीतिपदादेशोऽजेर्व्यभावश्च ॥
पदाति: । पुं० पदगे । पादातिके । पत्तौ ॥

पदार्थ.

पादाभ्यामतति । अत० । अज्यतिभ्यांपादेचेतीण् । पादस्यपदाज्यातिगोपहतेष्विति पदादेश. । चतुर्माचिकसाम्तिमप्रभेदे ॥
पदातिक. । पु० पत्तौ । पदगे ॥ स्वा० कन् ॥
पदानुप्रास: । पुं० शब्दालङ्कारेषुलाटानुप्रासे ॥ पदानामनुप्रास. ॥
पदार: । पुं० पादधूलौ ॥ पादालिन्दे ॥
पदार्थ. । पु० भावे । धर्मे । तत्त्वे । वस्तुनि ॥ * ॥ किंपुनराकृति पदार्थ आहोस्विद्द्रव्यम् । कथंज्ञायते । उभयताह्याचार्येणसूत्राणि प्रणीतानि । आकृतिपदार्थं मत्वाजात्याख्यायामेकस्मिन् बहुवचनमन्यतरस्यामित्युच्यते । द्रव्यं पदार्थं मत्वा सरूपाणामेकशेष आरभ्यतेइतिभाष्यम् । तत्रजातिवादिनआहु: । जातिरेवशब्देनप्रतिपाद्यते । व्यक्तीनामानन्त्यात् सम्बन्धग्रहणासम्भवात् ॥ साजाति: सर्वव्यक्तिष्वेकाकारप्रत्ययदर्शनादस्तीत्यवसीयते । तत्र गवादय:शब्दाभिन्नद्रव्यसमवेतां जातिमभिदधति ॥ तस्यांप्रतीतायां तदावेशात्तदवच्छिन्नंद्रव्यंप्रतीयते ॥ शुक्लादय: शब्दागुणसमवेतांजातिमाचक्षते गुणेतुतत्सम्बन्धात्प्रत्यय: । द्रव्ये सम्बन्धि सम्बन्धात् संज्ञाशब्दानामप्युत्पत्ति प्रभृत्याविनाशात्

पदार्थ.

पिण्डस्य कौमार यौवनाद्यवस्था
भेदेपिसएवा यमित्यभिन्न प्रत्यय नि
मित्ता डित्थत्वादिकाजातिर्वाच्या
क्रियास्वपि जातिर्विद्यते सैवधातु
वाच्या पठति पठत: पठन्तीत्यादेर
भिन्नस्य प्रत्ययस्यसद्भावात् तन्निमि
त्तजात्य भ्युपगम ' ॥ व्यक्तिवादिन
स्त्वाहु: शब्दस्य व्यक्तिरेवाभिधेया
जातेस्तू पलक्षणभावेनाश्रयणादान
न्त्यादिदोषानवकाशइतिकैयट ' ॥
पदानां घटपटादीना मर्थोऽभिधेय:
पदार्थ : ॥ द्रव्य गुणकर्म सामान्य
विशेष समवाया भावेषु सप्तसु ॥
यथा । द्रव्य गुणास्तथा कर्म सामा
न्य सविशेषकम् । समवाय स्तथा
भाव : पदार्था सप्त कीर्तिता : ॥
एतेवैशेषिक प्रसिद्धा . पदार्था नैया
यिकानामप्य विरुद्धा : ॥ गोतमो
क्ता: षोडश पदार्थास्तु । यथा । प्र-
माण प्रमेय संशय प्रयोजन दृष्टान्त
सिद्धान्ताऽवयव तर्कनिर्णयवादजल्प
वितण्डा हेत्वाभासच्छल जाति नि
ग्रह स्थानानां तत्त्वज्ञानान्निश्रेयसा
धिगम : ॥ एषा लक्षणानि० यथा
। प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दा प्रमा
णानि ॥ १ ॥ आत्मशरीरेन्द्रियार्थ
बुद्धि मन' प्रवृत्तिदोषप्रेत्यभावफल
दु:खापवर्गास्तुप्रमेयम् ॥ २ ॥ समा
नानेकधर्मोपपत्तेर्विप्रतिपत्तेरुपल

पदार्थ.

ब्ध्यनुपलब्ध्यवस्थातश्चविशेषापेक्षो
विमर्शसंशय' ॥ ३ ॥ यमर्थमधिकृत्य
प्रवर्ततेतत्प्रयोजनम् ॥ ४ ॥ लौकि
कपरीक्षकाणायस्मिन्नर्थेबुद्धिसामान्य
सदृष्टान्त ॥ ५ ॥ प्रतिज्ञा हेतूदा
हरणोपनयनिगमनान्यवयवा. ॥७॥
अविज्ञाततत्त्वेऽर्थेकारणोपपत्तितस्त
त्त्वज्ञानार्थमूहस्तर्क . ॥ ८ ॥ विमृ
श्यपक्षप्रतिपक्षाभ्यामर्थावधारणनि
र्णय : ॥ ९ ॥ प्रमाणतर्कसाधनोपल
म्भ.सिद्धान्ताविरुद्ध:पञ्चावयवोपपन्न.
पक्षप्रतिपक्षपरिग्रहोवाद ॥ १० ॥
यथोपपन्नछलजातिनिग्रहस्थानोपा
लम्भोजल्प:॥ ११ ॥ सत्प्रतिपक्षस्था
पनाहीनोवितण्डा ॥ १२ ॥ सव्यभि
चारविरुद्धप्रकरणसमसाध्यसमकाला
त्ययापदिष्टाहेत्वाभासा ॥ १३ ॥
वचनविघातोर्थविकल्पोपपत्त्याछलम्
॥ १४ ॥ साधर्म्यवैधर्माभ्याप्रत्यवस्था
नजाति : ॥ १५ ॥ विप्रतिपत्तिरप्र
तिपत्तिश्चनिग्रहस्थानमिति ॥ १६ ॥
+ ॥ अनेकान्तवादिनाजीवाजीवा
दिसप्तसु ॥ यथा । इहसप्तपदार्था:
स्युर्जीवाजीवास्रवाश्चय : । संवरो
निर्जरश्चैव बन्धमोक्षावुभावपीति
॥ + ॥ शैवानांपतिपशुपाशेषु त्रि
षु ॥ * ॥ अध्यात्मवादिनां पदार्थो
द्विविध : आत्मा अनात्मा चेति ।
तत्रापित्मापिद्विविध : । ईश्वरोजी

वस्त्रे तिएतावपिशुद्धाशुद्धभेदाद्विविधौ। तत्राशुद्धौ मायाविद्योपाधित्वेन भेदं व्यवहारहेतू । शुद्धौत्वभेदव्यवहारहेतू। अनात्मापि विविध .। कारण सूक्ष्म स्थूलभेदात् एतदेव शरीरत्रय मिति व्यवह्रियते पदस्यअर्थं पदार्थं .। सत्रिविध : शाब्दिको लाचणिकश्चे ति ॥ धर्मार्थकाममोक्षेषु ॥ यथा । द्वावेवस्त पदार्थानाद्वावेवनि धनङ्गतौ । प्रथमश्चतुरीयश्च त्रिषुलोकेषुदुर्लभौ । अर्थकामौ प्रशस्तौद्वौ सर्वेषा सम्मतौ प्रियौ । धर्माधर्मेति वाग्वादो दम्भोयं महतामपि ॥ पश्चात्ताप वचन मेतद्व्रज्वासुरवधेमुनीनाम् ॥

पदार्थाभिनय । पुं० नृत्ये ॥ पदार्थाभिनयोनामर्च्चेयोवागङ्गसत्त्वज । इतिभरत : । सत्त्वमन्त ' करणम् ॥

पदासनम् । न० पादपीठे ॥

पदिक ' । पुं० पदातौ ॥ पादाभ्या चरति । पर्या० छन् । ठस्येक. । इकेचरतावितिपदादेश . ॥

पद्ग : । पुं ० पदातिके ॥ पद्भ्यागच्छति । गम्लृ० । अन्येभ्यो० ड . । पादेनसमानार्थं ' पच्छब्द : ॥

पद्धति. । स्त्री० पङ्क्तौ ॥ वर्त्मनि । । पथि ॥ अनुष्ठानक्रमेग्रन्थे ॥ ग्रन्थार्थबोधकेग्रन्थे ॥ पादाभ्यांहन्यते । हन्० । क्तिन् । हिमकाषिहतिषु चेतिपद्भाव' ॥

पद्धती। स्त्री० पद्धतौ॥ बह्वादिभ्यश्चे ति वाङीष् ॥

पद्धिमम्। न० पादशीतलतायाम् ॥

पद्म. । पुं० नागराजविशेषे॥दाशरथौ ॥ द्वादशजिनचक्रवर्त्यन्तर्गत चक्रवर्ति विशेषे । पद्मोत्तरात्मजे ॥ बलदेवे । रतिबन्धविशेषे ॥ यथा हस्ताभ्याञ्च समालिङ्ग्य नारींपद्मासनोपरि । रमेद्गाढसमाकृष्य वन्धोयपद्मसञ्ज्ञकः ॥ पु० । न० । नलिने । अरविन्दे । कमले । तामरसे । राजीवे ॥ वसन्तेशीतभीताश्च को किलस्यवनेकृतम् । अन्तर्जलगता पद्मा. श्रोतुकामारवोत्थिताइति ॥ पद्मके । इभाननविन्दुवृन्दे । व्यूह विशेषे । निधिप्रभेदे । दशार्बुदे १००००००००० पद्मकाष्ठौषधौ ॥ न० । पुष्करमूले ॥ सीसके ॥ चित्रकाव्यभेप्रदे ॥ पद्मालक्ष्मीरस्मिन्नस्ति । अर्शआद्यच् ॥ पद्यते । पद० । अर्त्तिस्तुखिवितिमन् ॥

पद्मकम् । न० विन्दुजालके । हस्त्याननादिस्थविन्दुवृन्दे ॥ पद्मकाष्ठे । पद्माकइतिपाजाइतिचभाषा ॥ ऋषभाद्रिसमुद्भवे पद्मदलसमानवर्णे चन्दनविशेषे ॥ पुं० सुगधिपुष्पे वृचविशेषे ॥ पद्मकतुवरतिक्तशीतलं वातलंलघु । विसर्पदाहविस्फोटकुष्ठ

श्रेष्माम्लपित्तहृत्। गर्भसंस्थापनं रु च्यं चमित्रयाष्टषाग्रणुत्॥ पद्ममिव। इवेप्रतिकृताविति कन्॥

पद्मकन्द.। पुं॰ शालूके। पद्ममूले॥

पद्मकर्कटी। स्त्री॰ पद्मबीजे॥

पद्मकर्णिका। स्त्री॰ अब्जकर्णिकायाम्॥ पद्मस्य कर्णिकातिक्ताकषाया मधुराहिमा। सुखवैशद्यकृत्तृष्णाष्ठीवश्वासकफपित्तनुत्॥

पद्मपद्मकाष्ठम्। न॰ पद्मके। पीतके केदारजे। पाटलापुष्पसन्निभे॥

पद्मकी। पुं॰ छत्रपत्रके। भूर्जवृक्षे॥

पद्मकेशर। पुं॰। न॰ किञ्जल्के॥

पद्मखण्डम्। न॰ पद्मसमूहे॥ तस्य समूहइत्यधिकारे कमलादिभ्य.ख ण्ड.॥

पद्मगन्धि। न॰ पद्मके। पद्माकृति। पाजा॰ इतिचभा॰॥ पद्मस्यगन्ध इवगन्धोस्य। उपमानाच्चेतीत्वम्

पद्मगर्भ'। पु॰ ब्रह्मणि॥ पद्मोगर्भे जन्मकारणमस्य॥ हरौ॥ पद्मस्य हृदयाख्यस्यमध्येउपास्यत्वात्॥

पद्मचारिणी। स्त्री॰ उत्तरापथभवस्य नामख्यातवृक्ष विशेषे। अव्यथायायाम्। अतिचरायाम्। चारव्याम्॥ स्थलपद्मिन्याम्॥ पद्मचरितुशीलमस्याः। सुपीतिणिनिः॥

पद्मज'। पुं॰ चतुरानने॥ मधुविशेषे॥ पद्मोजातः। जनीड.॥

पद्मतन्तु। पु॰ मृणाले॥

पद्मदर्शन'। पु॰ श्रीवासे। धूपविशेषे॥

पद्मनाभ'। पु॰ मधुरिपौ। विष्णौ॥ पद्मनाभीयस्य। अच्प्रत्यन्ववेत्यचाजितियोगविभागादच्। पद्ममिवसुवर्तुलानाभिरस्यवा॥ यद्वा। पद्मस्यहृदयपद्मस्यनाभीमध्येप्रकाशनात्

पद्मनाभः। पु॰ साधुः॥ भाविजिनविशेषे॥

पद्मनाभिः। पुं॰ पद्मनाभे। विष्णौ॥ पद्मनाभीयस्य। अजितियोगविभागस्यासार्वत्रिकत्त्वान्नाच्॥

पद्मनालम्। न॰ मृणाले॥ इतिहेमचन्द्र॥

पद्मपत्रम्। न॰ पुष्करमूले॥ पद्ममयेवपत्रमस्य॥ अब्जदले॥

पद्मपर्णम्। न॰ पद्मपत्रे॥

पद्मपाणि.। पु॰ ब्रह्मणि॥ सूर्ये॥ बुद्धे॥ त्रि॰। कमलहस्ते॥ पद्मपाणौयस्ये॥

पद्मपुराणम्। न॰ पाद्मे॥ तत्सख्याश्लोकायथा। पञ्चपञ्चाशत्साहस्रपद्माख्यंविपुलमतमिति॥

पद्मपुष्पः। पु॰ कर्णिकारे। पिङ्गाङ्गपक्षिणि॥

पद्मप्रभ:। पुं॰ वृत्ताईद्विशेषे॥ त्रि॰। पद्मसमानप्रभायुक्ते॥ *

पद्मप्रिया। स्त्री॰ लक्ष्म्याम्॥ जरत्कारुमुनि'पत्न्याम्। मनसादेव्याम्॥

पद्मानिप्रियाणियस्याः ॥
पद्मबन्ध' । पु० चित्रकाव्यविशेषे ॥
पद्मबन्धु. । पुं० सूर्य्ये । पद्मानांबन्धु' ॥ भ्रमरे ॥ पद्मानांबंधवोऽस्य ॥
पद्मभू' । पुं० ब्रह्मणि ॥
पद्ममुखः । त्रि० पद्मसमानमुखयुक्ते ॥
पद्ममुखी । स्त्री० दुरालभायाम् । फञ्जिकायाम् ॥ पद्मतुल्यास्यविशिष्टायां ॥
पद्मयोनि' । पुं० धातरि । द्रुहिणे । ब्रह्मणि ॥ पदमंयोनिरुत्पत्तिस्थानयस्य ॥
पद्मरज. । न० त्रसरेणौ । परमाणष्टके ॥
पद्मराग : । पुं० रत्नवर्णमणिविशेषे । शोणरत्ने । लोहितके । माणिक्ये । माणक इ० भा० ॥ पद्ममिवरागोऽस्य ॥ अनेकमन्येतिसमासः॥ अस्योत्पत्त्यादयोयथा ॥ सौगन्धिककुरुविन्दस्फटिकेभ्यः पद्मरागसम्भूति. । सौगन्धिकजाभ्रमराञ्जनाब्जजम्बूरसद्युतयः ॥ कुरुविन्दभवा. शबलामन्दद्युतयश्चधातुभिर्विद्धा । स्फटिकभवाद्युतिमन्तोनानावर्णाविशुद्धाश्च ॥ स्निग्धः प्रभानुलेपीस्वच्छोर्चिष्मानगुरु. सुसंस्थानः । अन्तःप्रभोतिरागोमणिरत्नगुणाः समस्तानाम् ॥ कलुषामन्दद्युतयोलेखाकीर्णाः सधातव' खण्डाः । दुर्विद्धानमनोज्ञा' सशर्कराश्चेतिमणिदोषा' ॥ सर्पमणेर्लक्षणम् भ्रमरशिखिकण्ठवर्णोदीपशिखासप्रभोभुजङ्गानाम् । भवतिमणिकिलमूर्द्धनियोऽनर्घ्योय : सविज्ञेयः ॥ यस्तविभर्त्तिमनुजाधिपतिर्नतस्य दोषाभवन्तिविषरोगकृता' कदाचित् ॥ राष्ट्रेचनित्यमभिवर्षतितस्यदेव. शत्रूश्चनाशयतितस्यमणेः प्रभावात् ॥ ६ ॥ षड्विंशतिसहस्राण्येकस्यमणे. पलप्रमाणस्य । कर्षत्रयस्यविंशतिरुपदिष्टानिपद्मरागस्य ॥ अर्द्धपलस्यद्वादशकर्षस्यैकस्यषट्सहस्राणि । यश्चाष्टमाषकधृतस्तस्यसहस्रत्रयमूल्यम् ॥ माषकचतुष्टयंदशशतत्रयद्वौतुपञ्चशतमूल्यौ । परिकल्प्यमन्तरालेमूल्यंहीनाधिकगुणानाम् ॥ वर्णन्यूनस्यार्द्धंतेजोहीनस्यमूल्यमष्टांशम् । अल्पगुणोवहुदोषोमूल्यात् प्राप्नोतिविंशांशम् ॥ आधूम्रंव्रणबहुलस्वल्पगुणंचाप्नुयाद्द्विशतम्° । इतिपद्मरागमूल्यंपूर्वाचार्य्यैः समुद्दिष्टम् ॥ ११ ॥ इत्येकोनाशीतिवीराध्याम् ॥ विशेषोयुक्तिकल्पतरौद्रष्टव्य. ॥
पद्मलता' । स्त्री० मृणालिन्याम् ॥
पद्मलाञ्छन. । पुं० ब्रह्मणि । वेधसि ॥ भास्करे । रवौ ॥ धनदे ॥ गुह्यकेश्वरे ॥ बुद्धभेदे । लोकेश्वर ॥
पद्मलाञ्छना । स्त्री० तारायाम् ॥ लक्ष्

स्याम्। श्रियाम्॥ वाग्देवतायाम्। सरस्वत्याम्॥ पद्मंलाञ्छनयस्याः

पद्मवर्णकम्। न॰ पुष्करमूले॥ त्रि॰ पद्मसमानवर्णवति॥

पद्मवासा। स्त्री॰, लक्ष्म्याम्॥ पद्मे वासोस्या.॥

पद्मवीजम्। न॰ गालोड्ये। पद्माचे। कमलवीजइतिकमलगट्टा॰ इतिचभाषा॥ पद्मस्यवीजम्॥ पद्मवीजं हिमस्वादुकषायंतिक्तकंगुरु॥ विष्टम्भिवृष्यरूक्षञ्च गर्भसंस्थापकंपरम्॥ कफवातकरवल्य ग्राहि पित्तास्रदाहनुत्॥

पद्मवीजाभम्। न॰ मखान्ने। मखाना इ॰ भा॰ प्र॰पा नीयफले॥

पद्मव्यूह.। पु॰ पद्माकृतौव्यूहविशेषे॥ समविस्तृतपरिमण्डलो मध्योपविष्ट जिगीषुः पद्मव्यूहः॥ तेनराजापुराद्विर्गच्छसर्वदा कपटनिवेशनंकुर्यात्॥

पद्महस्ता। स्त्री॰ श्रियि। लक्ष्म्याम्॥ पद्मंहस्तेयस्याः॥ त्रि॰ पद्मविशिष्टकरे॥

पद्मा। स्त्री॰ फञ्जिकायाम्। भार्गीरे पद्माभंपुष्पमस्त्यस्याः॥ श्रियि। रमायाम्॥ चार्व्याम्। पद्मचार्व्याम्॥ पद्मातुष्णाकटुस्तिक्ता कषायाकफवातजित्। मूत्रकृच्छ्राश्म शूलघ्नी श्वासकास विषापहा॥ पन्नग्याम्। मनसायाम्। जरत्कारुमुनेः पत्न्याम्॥ वर्णाईकमातरि॥ कल्किदेवेनविवाहितायामृहद्रथराजकन्यायाम्॥ कुसुम्भ पुष्पे॥ पद्ममस्त्यस्याः। अर्शआद्यच्॥ यद्वा। पद्यते। पद॰। अर्त्तिस्तुसिति मन्। टाप्॥

पद्माकरः। पु॰ तडागे। कासारे। सपद्मागाधजलाशये॥ योग्यतयानिष्पद्मेचमहाजलाशये॥ पद्मानामाकरःउत्पत्तिस्थानम्॥ क्वचित्पद्मशून्येपि योग्यतयाप्रयोगः॥

पद्माक्षम्। न॰ पद्मवीजे॥ त्रि॰। पद्मलोचने॥

पद्माख्या। स्त्री॰ पद्मालयायाम्॥

पद्माट.। पुं॰ चक्रमर्दके। उरणाख्ये। पवाड॰ इ॰ भा॰॥ पद्ममिवपद्मंवादमपसमूहंवा अटति अटगतौ। कर्मण्यण्॥

पद्मालया। स्त्री॰ लक्ष्म्याम्। कमलायाम्॥ पद्ममालयोऽस्याः॥

पद्मावतिका। स्त्री॰ मात्रावृत्तविशेषे॥ यथा। यत्राष्टचतुष्कलगणनिर्मित पदकरपदकर्णद्विजविहिता सापद्मावतिकाविबुध सुमहिता जगदविरहिता सुकविहिता। इहदशवसुभुवनैर्भवति विरामः सकलाभिमतफलायतदाफणिनायकपिंगलभणित सुमङ्गल रसिकमनः संविहितमदा॥ यथा। विधुरेवविधुरयतिमर्मनिकृन्ततिजनयतिमन्मथ मर्मसदः चन्दनवन पवनोविकलयतिमनो द

लयतिमदनोद्धृदयमदः। प्रियसखि ममनयनपङ्कजनयनंकीर्त्तिसिंहधर धीरमथयदिमिलतिविशालं भवति तदाल विरहपयोनिधिसन्तरणम् ॥

पद्मावती। स्त्री० जरत्कारुमुने. प त्न्याम्। मनसादेव्याम्।नदीप्रभे दे। पद्मा० इ० गौ० भा० ॥ पद्मचारिण्योषधौ ॥ पद्मावतिका वृत्ते ॥ जयदेवकवे पत्न्याम् ॥

पद्मावतीप्रिय'। पुं० जरत्कारुमुनौ ॥

पद्मासनम्। न० योगिनामासनविशेषे ॥ यथा। वामोरूपरिदक्षिणं नियमत ' संस्थाप्य वामतथा दक्षोरूपरि पश्चिमेनविधिनाधृत्वाकराभ्यां धृतम्। अङ्गुष्ठ हृदयेनिधायचिवुकना सायमालोकयेदेतद्व्याधिविकारनाशनकरपद्मासनप्रोच्यते इति ॥ अपिच। उर्वोरुपरिविन्यस्यसम्यक्पाद तलेशुभे। अङ्गुष्ठौचनिवध्नीयाद्धस्ताभ्यांव्युत्क्रमात्तत: ॥ पद्मासनमिति प्रोक्तं योगिना हृदयङ्गममितिदेवीगीता ॥

पद्मासन:। पु० ब्रह्मणि। कमलासने ॥

पद्मासना। स्त्री० लक्ष्म्याम्। पद्मासनयस्या ' ॥

पद्माह्वयम्। न० पद्मके। पद्मा क० इ० भा० ॥

पद्माह्वा। स्त्री० पद्मचारिण्योषधौ ॥

पद्मी। पुं० हस्तिनि ॥ पद्मंबिंदुजालकमस्त्यस्य। इनि:॥ हरौ ॥ पद्मंहस्तेऽस्य ॥

पद्मिनी। स्त्री० पद्मसङ्घाते ॥ नलिन्याम्। विसिन्याम् ॥ मूलनालदलोत्फुल्लफलै समुदितापुन। पद्मिनीप्रोच्यतेप्राज्ञैर्विसिन्यादिश्वसास्मृता ॥ पद्मिनीमधुरा तिक्ता कषाया शिशिरा परा। पित्तकृमिशोष वान्ति भ्रान्ति सन्ताप दोषहृत् ॥ इतिराजनिर्घण्टोक्त लघ्वगुणा.। अन्यत्रापि गुणायथा। पद्मिनी शीतलागुर्वी मधुरालवणा चसा। पित्तासृक्कफनुद्रूक्षावात विष्टम्भकारिणी ॥ सरोरुहे ॥ सरस्याम् ॥ पद्मयुक्तदेशे ॥ पद्मानिसन्त्यत्र। पु० इनि:॥ स्त्रीविशेषे ॥ यथा। भवति कमलनेत्रा नासिकाक्षुद्ररन्ध्रा अविरल कुचयुग्मा दीर्घकेशीकृशाङ्गी।मृदुवचनसुशीला नृत्यगीतानुरक्ता सकलतनुसुवेशा पद्मिनीपद्मगन्धा ॥ हस्तिन्याम् मृणाले ॥ पद्मे ॥ सरोवरे ॥

पद्मिनीकण्टक:। पुं० पद्मकांटा इति गौडेप्रख्याते ॥ भावप्रकाशोक्तेक्षुद्ररोगविशेषे ॥

पद्मिनीकान्त:। पुं० रवौ ॥

पद्मिनीखण्डम्। न० पद्मिनीनां

समूहे ॥ कम०खण्ड : ॥
पद्मिनीवल्लभ . । पुं० सूर्ये ॥
पद्मेशय : । पुं० कृष्णे । विष्णौ ॥
पद्मेशेते । शीङ् । अधिकरणेशेते
रित्यच् । शयवासेत्यलुक् ॥
पद्मोत्तर : । पुं० कुसुम्भे ॥
पद्मोत्तरात्मज : । पुं० जिनचक्रवर्त्ति
विशेषे ॥
पद्मोद्भव : । पुं० अजयोनौ । सुज्ये
ष्ठे ॥ पद्मेउद्भवोऽस्य ॥
पद्मोद्भवा । स्त्री० मनसादेव्याम् ॥
पद्य : । पुं० शूद्रे । अवरवर्णे ॥ न०
श्लोके । कविकृतौ ॥ तल्लक्षणं यथा
। गद्यपद्यमिति प्राहुर्वाङ्मयं द्वि
विधंबुधैः । वर्णमात्राप्रभेदेन पद्य
बहुविधस्मृतम् ॥ अपिच । पद्यंच
तुष्पदीतच्च वृत्तजातिरिति द्विधा ।
वृत्तमक्षरसङ्ख्यातं जातिर्मात्रा कृ
ताभवेदिति ॥ शार्ङ्गे ॥
पद्या । स्त्री० वर्त्मन्याम् । वर्त्मनि ॥
पादायहिता । शरीरावयवाद्यत् ।
पद्यत्यतदर्थइतिपद्भाव : ॥ कर्दमे
पदइष्यमस्मिन् । पदमस्मिन्दृश्य
मितिवायत् ॥ यद्वा ॥ पादौविध्य
न्तिपद्या : शर्करा . । विध्यत्यधनु
षेतियत् ॥ सुतावितिविग्रह : ॥
पद्र : । पुं० ग्रामे ॥ जनपदे ॥ पद्य
तेऽस्मिन् । पद ० । स्फायितञ्ची
तिरक् ॥

पद्व : । पुं० भूर्लोके ॥
पन्था । पुं० पथि ॥ रथे ॥ पद्यते ।
पद० । स्नामदिपदीत्यादिनावनिप् ॥
पद्वरी । स्त्री० गतौ । वनोरचेति
ङीप्रौ ॥
पनस . । पुं० फलवृक्षवि० । कण्ट
किफले । काटहलइतिफनस० इ
तिचभाषा ॥ अस्यपर्यायाद्यो यथा
पनस : कण्टकिफल : फलाशीति
वृहत्फल : । पनसशीतलपक्वस्नि
ग्धंपित्तानिलापहम् ॥ तर्पणंबृंह
णंस्वादुमांसलंश्लेष्मलंभृशम् । वल्यं
शुक्रप्रदंहन्तिरक्तपित्तक्षतक्षयान् ॥
आमंतदेवविष्टम्भिवातलंतुवरंगुरु ।
दाहकृन्मधुरंवल्यं कफमेदोविवर्धन
म् ॥ पनसोद्भूतबीजानिवृष्याणि
मधुराणिच । गुरूणिवद्धवर्चांसिसृ
ष्टमूत्राणिसंवदेत् ॥ मज्जापनसजो
वृष्योवातपित्तकफापह : । विशे
षात्पनसंवर्ज्यं गुल्मिभिर्मन्दवह्नि
भि : । अलंपनसपाकाय फलंकदल
सम्भवम् ॥ इतिभावप्रकाश : ॥
काष्टाफलंसुमधुरं वृंहणंस्निग्धशीत
लम् । दुर्जरंवातपित्तघ्नं श्लेष्मशुक्र
बलप्रदम् ॥ तदेवसर्पिषायुक्तंस्निग्धं
हृद्यंबलप्रदम् । छर्दिघ्नंनचचक्षुष्यं
तृष्णाघ्नवातपित्तनुत् ॥ काष्टाफलम
पक्वन्तुकषायंस्वादुवातलम् । रक्त
पित्तकरंस्वादु तत्फलास्थ्यपितद्गु

षम् ॥ इतिराजवल्लभः ॥ कण्टकी ॥ वानरविशेषे ॥ पनाय्यतेस्तूयते । पन० अत्यविचमितमीत्यादिना असच् ॥

पनसतालिका । स्त्री० पनसस्यफले॥

पनसा । स्त्री० रोगप्रभेदे ॥ राक्षसी विशेषे ॥ वानरीविभेदे । नदीवि शेषे ॥

पनसिका । स्त्री० भावप्रकाशोक्तेकर्ण मध्यजातव्रणेक्षुद्ररोगविशेषे ॥

पनायित : । त्रि० शस्ते ॥ पनाय्यते स्म । पण । पनच । क्त । आ याद्यन्तार्धधातुकेवा ॥

पनित: । त्रि० ईडिते । पनायिते ॥ पन० । क्त । आयाभाव : ॥

पन्थक : । त्रि० पथिजाते ॥ पथ. पन्थ चेतिबुन् ॥

पन्न : । पुं० अधोगमने । नीचैर्गती ॥ पगे : कृत्वजूसीतिनन् ॥ त्रि० । च्युते । गलिते । पतिते ॥ पद्य तेस्म । पद० । क्त : । गत्यर्थेति कर्तरिवाक्त . ॥

पन्नग : । पु० नागेभ्योभिन्नेपवनाशने । सर्पे ॥ पन्न गच्छति । गम्लृ० सर्वत्रपन्नयोरुपसङ्ख्यानमितिड ॥ पद्भ्यांनगच्छतीतिवाविग्रह : ॥ पद्मकाष्ठे ॥

पन्नगकेशर : । पु० नागकेशरपुष्पे ॥ पन्नगाख्य:केशर : ॥

पन्नगाशन : । पुं० गरुडे । वैनतेये ॥ पन्नगान्‌अश्नातिअश० । ल्यु : ॥ पन्नगाअशनंयस्येतिवा ॥

पन्नगी । स्त्री० सर्पिण्याम् ॥ सर्पिणी क्षुपे । मनसादेव्याम् ॥

पन्नद्धा । स्त्री० चर्म्मपादुकायाम् ॥

पन्नध्री । चर्म्मपादुकायाम् ॥ पनद्धा पनद्धी० इतिचभाषा ॥

पपी : । पुं० सोमे । चन्द्रे ॥ सूर्ये ॥ पातिलोकम्‌पिबतिवा । पा० । या पो : किद्द्वेचेतिई : ॥

पपु: । पुं० पालके ॥ स्त्री० । धात्र्याम् ॥ पाति । पा० । कुर्भ्रश्चेतिचकारा दन्यतोपिकुर्वातोद्वेच ॥

पमरा । स्त्री० सल्लकी० इ० गौ० भा० प्र० गंधद्रव्यविशेषे ॥

पम्पा । दण्डकारण्यान्तर्गतसरोविशेषे ॥ ऋष्यमूकसमीपवर्तिन्यां पुष्करि ण्याम् ॥ यथा । पश्यलक्ष्मणपम्पा यावक : परमधार्मिक । शनै ' श्चालयतेपादान्प्राणिनां वधशङ्कया ॥ बक: किंवर्ण्यते रामयेनाहनिष् कुलीकृत: । सहवासी विजानाति चेष्टितंसहवासिनामिति ॥ ओड्रदे शस्थनदीविशेषे ॥

पय : कन्दा । स्त्री० क्षीरविदार्याम् ॥ पय : कन्देयस्या : ।

पय:खञ्ज: । पु० चतुष्पदवहनीयेजला हरणार्थेचर्म्मपुटविशेषे । दृतौ । प

स्वालकृतिभा० ॥

पयः पूरः । पुं० अपांसमूहे ॥

पयः प्रसादि।न० कतके।कालआनिर्मली० वृ० भा० ॥

पयःफेनी । स्त्री० । दुग्धफेनीक्षुपे ॥

पयश्चयः। पुं० अपांसमूहे । पूरे ॥ पयसांचयः ॥

पय. । न० क्षीरे । दुग्धे ॥ नीरे । जले ॥ पय्यते०पयतेवा । पयगतौपीङ्० पानेवा । सर्वधातुभ्यइत्यसुन् ॥

पयस्यः। पुं० मार्जारे ॥ त्रि० । पयःपानकर्त्तरि ॥ पयः पिबति । पा० । सुपीतिकः ॥

पयस्पाशम्। न० कुत्सितेपयसि ॥याप्येपाशप् । पाशकल्पकका स्र्येष्विति विसर्गस्यसः ॥

पयस्यः । त्रि० पयोजाताज्यदध्यादौ ॥ पयोहिते ॥ पयसोविकारः । गोपयसोर्यत् ॥

पयस्या । स्त्री० दुग्धिकायाम् ॥ क्षीरकाकोल्याम् ॥ स्वर्णक्षीर्याम् ॥ सूर्यवल्याम् ॥ कुटम्बिनी क्षुपे ॥ का मिचायामितिहेमचन्द्रः ॥

पयस्वान् । त्रि० पयस्विनि ॥ पयोस्यास्त्यमतुप् ॥

पयस्वला । स्त्री० छाग्याम् ॥ पयोस्यास्याम् । चन्येभ्योपीतिवलः ॥

पयस्विनी । स्त्री० नद्याम् ॥ भारतवर्षस्वविशेषनद्याम् ॥ धेनौ ॥ विभावर्य्याम् । रजन्याम् ॥ काकोल्याम् ॥ दुग्धफेन्याम् ॥ क्षीरविदार्याम् ॥ ॥ छाग्याम् ॥ जीवन्त्याम् ॥ पयोस्यस्याम् ॥ अस्मायामेधेतिविनिः ङीप् ॥

पयोगडः । पुं० द्विपे ॥ घनोपले ॥

पयोघन । पुं० घनोपले ॥ वृ०हा० ॥

पयोजन्मा । पुं० घने । मेघे ॥ पयसोजन्मयस्मात् ॥

पयोदः । पुं० मेघे ॥ पयोददाति॥ डुदाञ्० । कः ॥

पयोदवाम्लम् । न० अम्भःकाथे

पयोधरः । पुं० स्तने ॥ कोषकारे ॥ नारिकेले ॥ स्त्रीस्तने । कुचे ॥ यथा । यापासुपाण्डुरवपुर्विरसापुरासीत् सैवालकाङ्करलतामधुनाविभर्त्ति वक्रा प्रसर्पति तनोर्वितनोति ल क्ष्मीप्राय : पयोधरसमुन्नतिरत्रहेतुरिति ॥ कशेरुणि ॥ मेघे ॥ धरति । धृञ्० । अच् । पयसोधर : ॥ गुरुमध्यगतचतुर्मात्रिकप्रभेदे ॥ क विकारदचे वृत्तिशब्दाम्बुधि : ॥

पयोधा : । पुं० समुद्रे ॥ जलाधारे ॥ पयोदधाति । डुधाञ्० । पयसिचेति धाञोऽसि : ॥ मेघे ॥

पयोधि : पुं० समुद्रे ॥ पयांसिधीयन्तेऽत्र । डुधाञ् । कर्मण्यधिकरणेचेतिकि : ॥

पयोधिकम् । न० समुद्रफेने ॥

पयोनिधि : । पुं० समुद्रे ॥ क्षीराब्धौ ॥ पयांसिनितरांधीयन्तेऽत्र । डुधा ञ्० । अधिकरणेकि . ॥

पयोमुक् । पु० मेघे ॥ पयोमुञ्चति ॥ मुच्लृ० क्विप् ॥

पयोलता । स्त्री० क्षीरविदार्याम् । पयसोलतेव ॥

पयोव्रत: । पुं० पयोमात्रपानरूपव्रतविशेषे । द्वादशाहसाध्ये विष्णु व्रतवि० ॥

पयोष्णिजाता । स्त्री० सरस्वतीसरिति ॥

पयोष्णी । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥ विन्ध्याचलदक्षिणेप्रसिद्धायानद्याम् ॥ पयोष्णी सलिलंपुण्यंपवित्रंपापनाशनम् । सर्वपापहरं सौख्यबलकान्तिप्रदंलक्ष्मितिराजनिर्घण्ट: ॥

पर: । पुं० देहादन्यस्मिन्नात्मनि ॥ ब्रह्मणआयुषि ॥ यथा । कालसङ्ख्यासमासेनपूर्वार्द्धद्वयकल्पिता । सएवस्यात्पर. कालस्तदन्तेपरिपूज्यते ॥ निजेनतस्यमानेन चायुर्वर्षशतस्मृतम् । तत्पराख्यंतदर्द्धञ्चपरार्द्धमभिधीयते ॥ अपिच । चौखिकल्पशतानिस्युस्तथा अष्टिर्द्विजोत्तमा. ॥ ब्रह्मण. कथितवर्षपराख्यंतच्चतत्परम् ॥ इ० कूर्मपुराणे ५ अध्याय. ॥ मायातीतेपरमेश्वरे ॥ न० । पश्चाद्भाविनिकार्ये ॥ न० ॥ केवले ॥ मोक्षे ॥ यथा ॥ यस्यवाङ्मनसी स्यातांसम्यक्प्रणिहितेसदा । तपस्त्यागश्चसत्यञ्चसवै परमवाप्नुयादिति ॥ सत्तायाम् । परसामान्ये ॥ ब्रह्मणि ॥ त्रि० । प्रकृष्टे । श्रेष्ठे ॥ निरतिशये । उत्कृष्टे । प्रकृतिगुणासंस्पृष्टे । अप्रामाण्यशंकाकलङ्कशून्ये ॥ यथा एकाक्षरंपरम्ब्रह्म प्राणायामंपरंतप: । सावित्र्यास्तु परंनास्तिमौनात् सत्यं विशिष्यत इतिमनु. ॥ बहुकालीने ॥ अरौ । शत्रौ ॥ दूरे । अन्यस्मिन् । व्यतिरिक्ते । स्वस्मादितरस्मिन् ॥ उत्तरस्मिन् ॥ पिपर्त्तिरोषम् । पूर्यते०ऽनेनवा । पृ० । प० । ऋदोरप् । पुंसीतिघोवा ॥

पर: शत. । त्रि० शतात्परस्मिन्सङ्ख्येये । शताधिके ॥ शतात्पर: । पञ्चमीतियोगविभागात्समास: । राजदन्तादि: । पारस्करादित्वात् सुट् ॥ पर: शताद्यास्तेयेषांपरासङ्ख्याशतादिकात् ॥

पर:सहस्र । त्रि० सहस्रात्परस्मिन् । सहस्राधिके ॥ सहस्रात्परं । पञ्चमीति योगविभागात् । स० राजदन्तादि: । पारस्० सुट ॥

परकीय. । त्रि० परसम्बन्धिनि ॥ परस्येदम् । गहादिषुकुग् जनस्यपरस्य चेतिछ: ॥

परकीया । स्त्री० नायिका भेदे ॥

परकृति । पुं पुरुषविशेषनिष्ठमिथोविरुद्धकथने । अर्थवादविशेषे ॥

परक्षेत्रम् । न० परभूमौ ॥ यथा । बृषापीह्यपरक्षेत्रादायातिक्षेत्रस्वकं । इति ॥ परपत्न्याम् ॥ परशरीरे ॥

परग्रन्थिः । पुं० पर्व्वविधौ । अङ्गुलि पर्व्वणि ॥ इ० हा० ॥

परच्छिद्रम् । न० परदोषे ॥ नीचः सर्षपमात्राणिपरच्छिद्राणिपश्यति । आत्मनो बिल्वतुल्यानिपश्यन्नपिनपश्यति ॥ इ० ग० पु० ॥

परजातः । पुं० कोकिले ॥ त्रि० । पराचिते । परैधिते ॥ परस्माज्जातः परपोषितत्वात् ॥

परजितः । त्रि० शत्रुणापराजिते ॥

परञ्जः । पुं० तैलयन्त्रे ॥ छुरिकाफले ॥ फेने ॥ असौ ॥

परञ्जन । पुं० वरुणे ॥ इ० तिष्ठेम चन्द्रः ॥

परञ्जयः । पुं० वरुणे ॥ त्रिकाण्डशेषः ॥ त्रि० शत्रुजयकर्त्तरि ॥

परतन्त्रम् । न० परकीयशास्त्रे ॥ व्यक्तौ ॥ यथा । बुद्ध्यादिस्वकार्य्यमहङ्कारं जनयितव्ये प्रकृत्यापूरोऽपेक्ष्यते अन्यथाक्षीणासतीनालमहङ्कारंजनयितुमितिस्थितिः । एवमहङ्कारादिभिरपिस्वकार्य्यजनने प्रकृत्यापूरमपेक्ष्यते । तेनप्रकृतिपरामपेक्ष्यमाणं कारणमपि कार्य्योपजनने परतन्त्रं भवति । त्रि० । परवशे । पराधीने ॥ परस्तन्त्रंप्रधानयस्य ॥ परेषां तन्त्रम् ॥

परत । अ० परस्तादर्थे ॥ परस्मिन्परस्याम्परस्मात्परस्याः परः परावा । वसत्यागतोरमणीयंवा । विभाषापरावराभ्यामित्यतसुच् । तद्धितश्चासर्व्वविभक्तिरित्यव्ययत्वम् ॥

परत्र । अ० परलोके ॥ परस्मिन् । सप्तम्यास्त्रल् ॥

परत्रभीरुः । त्रि० धार्म्मिके । परकालभयशीले ॥

परत्वम् । न० परतायाम् । परव्यवहारकारणे ॥ तद्द्विविधम् । दिक्कृतङ्कालकृतञ्च दूरस्थेदिक्कृतं परत्वम् । ज्येष्ठेकालकृतपरत्वमिति ॥

परदारः । पुं० परभार्य्यायाम् ॥ तद्गमनेदोषोयथा । परदाररताश्चैवपरद्रव्यहराश्चये । अधोधोनरकेयान्ति पीड्यन्तेयमकिङ्करैरिति ॥

परदुःखम् । न० अन्यजनपीडायाम् ॥

परदेवता । स्त्री० परमात्मनि । परब्रह्मणि ॥

परद्वेषी । त्रि० विदूषके । परद्वेष्टरि ॥

परधर्म्मः । पुं० स्वस्वप्रत्यविहिते ॥ पर-

स्वपरेषांवाधर्मः ।
परध्यानम् । न० ध्यानविशेषे ॥
परन्तपः । पु० परतापिनि । शत्रुतापने ॥ जितेन्द्रिये ॥ परेषाकाम क्रोधलोभादिशत्रूणातापजनके । अज्ञानशत्रुदमने ॥ परशत्रुकामक्रोधादिरूपंशत्रुगणशौर्येणबलवता विवेकिनतपसाचभानुरिवतापयती तिविग्रहेतपसन्ताप इत्यस्मात्ध्यन्तात्परेकर्मण्युपपदेद्विषत्परयोस्ता पेरितिखच्प्रत्ययः । खचिह्रस्वः । मुम् ॥
परन्तु । अ० प्रागुक्तविरुद्धार्थे ॥
परपदम् । न० मुक्तौ ॥ श्रेष्ठस्थाने परस्यतत्पदञ्च ॥
परपाकनिवृत्त. । पुं० परोद्देश्यकपाकरहिते । पञ्चयज्ञाकर्त्तरि ॥ यथा । गृहीत्वाग्निसमारोप्यपञ्चयज्ञान्ननिर्वपेत् । परपाकनिवृत्तोऽसौमुनिभि. परिकीर्तितः ॥ इतिमिताक्षरा ॥
परपाकरत । पु० परपाकरुचौ ॥ प्रातः पञ्चयज्ञान्निर्वर्त्यपरान्नभोजिनि ॥ यथा । पञ्चयज्ञान्स्वयंकृत्वापरान्नमुपजीवति । सततप्रातरुत्थायपरपाकरतस्तुसः ॥ परपाकनिवृत्तस्यपरपाकरतस्यच । अपचस्यचभुक्त्वान्नंद्विजश्चान्द्रायणंचरेत् ॥ इतिमिताक्षरायांप्रायश्चित्ताध्यायः ॥

परपिण्डाद : । त्रि० परान्नि । परान्नजीविनि ॥ परस्यपिण्डः । तमत्ति ॥ अद ० । कर्मण्यण् ॥
परपुरुष : । पु० विष्णौ ॥ परश्चासौ पुरुषश्च ॥ अन्यपुंसि ॥ उपनायके ॥
परपुष्ट : । पु० कलकंठे । कोकिले ॥ परेणवायसेनपुष्ट ' पालित ' ॥ त्रि० । अन्यपालिते । परेण पोषिते ॥
परपुष्टमहोत्सव. । पुं० आम्रे ॥ परपुष्टानामहोत्सवोयस्मिन् ॥
परपुष्टमहोत्सवा । स्त्री० वेश्यायाम् ॥ परपुष्टेमहोत्सवोयस्याः ॥
परपुष्टा । स्त्री० पण्याङ्गनायाम् । वारनार्याम् ॥ परैः पुष्टा ॥
परपूर्व्वा । स्त्री० पुनर्भ्वाम् । स्वैरिण्याम् । परोऽन्यःपूर्वोभर्तायस्याः सा । परपूर्वाःस्त्रियस्त्वन्याःसप्तप्रोक्तायथाक्रमम् । पुनर्भूस्त्रिविधातासां स्वैरिणीतुचतुर्विधेति नारद. । पतिंहित्वाऽपकृष्टंस्वमुत्कृष्टं यानिषेवते । निंद्यैवसाभवेल्लोकेपरपूर्व्वेतिचोच्यतेइतिमनुः ॥
परप्रतिनप्ता । स्त्री० (इतिहेम
परप्रपौत्रः । पु० वृद्धप्रपौत्रे ॥(चन्द्रः ॥
परभाषा । स्त्री० अपशब्दे । म्लेच्छिते ॥
परभाग . । पु ० गुणोत्कर्षे ॥ सुसम्पदि ॥ शेषांशे ॥ शोभातिशये ॥

॥ परभागोभवेद्वर्णेष्वयमंसर्गजारुचि:
परभुक्ता । स्त्री० अन्यपुरुषसम्भोगवि शिष्टायाम् ॥ परभुक्तांचकान्तांच योभुङ्क्ते सनराधम '। सपच्यते कालसूत्रे यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ इ त्यादिनाब्रह्मवैवर्त्तेश्रीकृष्णजन्मखण्डे १८३ ध्यायेविशेषोद्रष्टव्य : ॥
परभृत् । पु० काके ॥ परंबिभर्त्ति डुभृञ्० । क्विप् ॥
परभृत: । पुं० कोकिले पिके ॥ परै र्वायसैभृत: ॥ त्रि० ॥ परपो- षिते ॥
परम् । अ० नियोगे ॥ क्षेपे ॥ किन्त्व र्थे ॥ केवले ॥
परम : । पुं० प्रणवे ॥ त्रि० । परे । उत्कृष्टे ॥ अग्रेसरे ॥ प्रथमे ॥ अ- कारे ॥ प्रकृष्टे । उत्पत्तिविनाशशू न्यस्वप्रकाशपरमानन्दरूपे । निरति शयपुरुषार्थपर्यवसायिनि ॥ प्रधाने ॥ पराउत्कृष्टामायस्य . ॥
परमगति '। स्त्री० मुक्तौ ॥ त्रि० मो क्षेतौ ॥ यांविप्रा.सर्वत : शान्ता विशुद्धाज्ञाननिश्चया : । गतिगच्छ न्तिसन्तुष्टास्तामाहु : परमांगति मितिमोक्षधर्मे . ॥
परमन्तप . । न० इन्द्रियजये ॥ मन सश्चेन्द्रियाणाञ्चह्यैकाग्र्यंपरमंतप ' । प्राणायामाश्चाशयश्चयोपिविधि वत्कृता: । व्याहृतिप्रणवैर्युक्ता वि ज्ञेयं परमंतप : ॥ आलोचने ॥
परमपद '। पुं० न० श्रेष्ठस्थाने ॥ परं देवताचरणे ॥ पद्यतेज्ञानिभि ' प्रा प्यते इति पद:परमश्चासौपदश्चेति
परमब्रह्म । न० परमेश्वरे। नारायणे ॥
परमम् । अ० अनुज्ञायाम् । अनुमतौ । शां० इ० भा० ॥ परंमिमीतेमि नोतिमीनातिवा । डम् ॥
परमर्षि : । पु० भेलादृषिविशेषे ॥ सप्तर्षिषु ॥
परमहंस : । पुं० आत्मा नात्मविवेकि परिव्राजिब्राह्मणे । संवर्त्तकारुणि श्वेतकेतुदुर्वासऋभुनिदाघजडभरत दत्तात्रेयरैवतकप्रभृतौ ॥ मुखआमा मयंधर्मो यच्चिष्णोर्लिङ्गधारण । बाहु जातोरुजाताना मयंधर्मो नविद्यते ॥ * ॥ चतुर्विधावधूतेषुतुरीये ॥ यथा । चतुर्णामवधूतानां तुरीयोर्ह सउच्यते । अयोन्ये भोगयोगाढ्या मुक्ता . सर्वेशिवोपमा . ॥ इसोन कुर्यात् स्त्रीसङ्गंनवाधातुपरिग्रहम् । प्रारब्धमश्नन्विहरे न्निषेधविधिवर्जि त : ॥ त्यजेत्स्वजातिचिह्नानि क र्माणिगृहमेधिनाम् । तुरीयोविचरे त्क्षोणीं नि : संकल्पोनिरुद्यम: । सदात्मभावसतुष्ट : शोकमोह विव र्जित : । निर्निकेतस्तितिक्षु : स्या न्नि : शंकोनिरुपद्रव : ॥ नापेक्षाभ क्ष्यपेयानांनचध्यानधारणा: । मु

कोविरक्तोनिर्द्वन्द्वोऽसाचारपरोयति रिति महानिर्वाणतन्त्रम् ॥

परमागतिः। स्त्री० साक्षान्मोक्षइतौ ॥ यथा। कषायपक्तिः कर्माणिज्ञा नन्तुपरमागतिरिति ॥

परमाणुः। पुं० परिमण्डले। परमेणौ। यतोऽणुर्नास्ति सपरमाणुरित्यर्थः ॥ जालान्तरगतेभानौयत्सूक्ष्मदृश्य तेरजः। तस्यय' षष्ठकोभागः पर माणुःसउच्यते ॥ * ॥ सौत्रान्ति कादिमतेचतुष्टयेचपृथिव्यादिपरमा णवःखरस्नेहोष्णेरणस्वभावा। तथा हि कठिनस्वभावा पृथिवीपरमाणव। स्नेहस्वभावा'अपापरमाणवः। उष्ण स्वभावास्तेजस' परमाणव'। ईर णस्वभावावायुपरमाणव' इति ॥ परमस्वासावणुश्च ॥ * ॥ पृथिव्या दिभूतचतुष्टयानाद्व्यणुकानामवय व परमाणु। सचनित्योनिरवय वस्ततः सूक्ष्ममपिनास्ति। यथा। नित्याऽनित्याचसाद्वेधा नित्यास्याद णुलक्षणा। अनित्यातुतदन्यास्यात् सैवावयवयोगिनी ॥ पारिमाण्डल्य मामकतत्परिमाणन्तु नकस्यापिक रणम्। यथा। पारिमाण्डल्यभिन्ना नांकारणत्वमुदाहृतम् ॥ जलादिप रमाणुरूपस्यनित्यत्त्वम्। पार्थिवपर माणुरूपस्याऽनित्यत्त्वम्। यथा। जलादिपरमाणौतन्नित्यमन्यत्रहेतु कम। इ० भा० प० ॥ तैरेवपरमा णुभिराद्युपादानैर्द्व्यणुकत्रसरेण्वा दिक्रमेणस्थूलक्षितिजलतेजोमरुतः सृजतिपरमेश्वर'। यथा। अयोज नपरमाणुकर्मतथाचसर्गाद्यकालीनं द्व्यणुकारम्भकपरमाणुकर्मयत्नजन्य प्रयत्नवदात्मसंयोगजन्यंवाकर्मत्वात् स्मदादिशरीरकर्मवदिति कुसुमाञ्ज लि ॥ प्रलयेऽतिस्थूलस्थूलनाशान न्तरपरमाणुक्रियाविभागपूर्वसंयोग नाशादिक्रमेणद्व्यणुकनाशानात्तिष्ठ न्तिपरमाणवएवेति। यथा। दोधूय मानास्तिष्ठन्तिप्रलयेपरमाणव। इ ति प्राचीनकारिका ॥ तस्यमहत्वा भावादतीन्द्रियत्त्वम्। यथा ॥ मह त्त्वंषड्विधेहेतुरिति० भा० प० ॥ * कालविशेषे ॥ यथा। सकाल पर माणुर्वैयोभुङ्क्तेपरमाणुताम्। सतो विशेषभुग्यस्तुकाल' सपरमोमहा न् ॥ अणुर्द्वौपरमाणूस्यात्त्र्यसरेणु स्त्रय स्मृत। जालार्करश्म्यवग त' खमेवानुपतन्नगात् ॥ इ० श्री भागवते ३स्कन्धे ११ अध्यायः ॥ अस्यार्थः। सत प्रपञ्चस्यपरमाणु तापरमावस्थांयोभुङ्क्तेसकाल' परमाणुःतस्यैवाविशेषसाकल्ययो भुङ्क्तेसपरममहान्। अयमर्थः। ग्रहर्क्षताराचक्रस्थइत्यादिनायत्सूर्य पर्यटनं वक्ष्यति तत्रसूर्यीयावतापर

माणुदेशमतिक्रामतितावान्काल' परमाणु : । यावताचद्दादशराश्या त्मकसर्वभुवनकोषमतिक्रामति । सपरममहान्संवत्सरात्मकः तस्यैवा वृत्त्यायुगमन्वन्तरादिक्रमेणद्विपरार्द्धा न्तत्वमिति।तथाच पञ्चमेसूर्यगत्यैव कालादिविभागवच्यति ॥ इदानी द्व्यणुकादिलक्षणपूर्वकमध्यमकाला वस्थाकथयतिद्दौपरमाणूअणु : स्या त्त्रयोणवस्त्रसरेणुः सतुप्रत्यक्षदृत्या छजालार्केति । गवाक्षप्रविष्टव्वर्कर श्मिष्ववगत : कोसौयोतिलघुत्वेन खमेवानुपतन्अगात्गतः । नगामि तिपाठेखमेवानुपतन्नवगत नतुगा पृथ्वीम् । इति श्रीधरस्वामिन : ॥

परमाणवङ्गक : । पु० विष्णौ ॥

परमात्मा । पुं० चिदात्मनि । स्वप्रका शज्ञानस्वभावात्मनि । कार्यकारण विलक्षणेनित्यशुद्धबुद्धमुक्तस्वभावे ॥ देहादिबुद्ध्यन्तानामविद्ययात्मत्वेन कल्पितानांपरम: प्रकृष्टउपद्रष्टृत्वा दिविशेषणविशिष्टआत्मा ॥ अन्नम यप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानन्द मयेभ्य : पञ्चभ्योऽविद्याकल्पितात्म भ्य : परम प्रकृष्टोऽ कल्पितोब्रह्म पुच्छप्रतिष्ठेत्युक्तः आत्माच सर्वभूता नांप्रत्यक्चेतन . । उत्तम . पुरुषस्त्व न्य : परमात्मेत्युदाहृत : । पराभा माथाशक्ति वायस्यसः : । अतति सर्वव्याप्नोतीत्यात्मा । परमश्चासा वात्माचेतिवा ॥ परमात्मातत्पदा र्थ . सर्वोपाधिविवर्जित . ॥ अत्रो क्तं श्रीदेवीभागवते । यायश्क्ति . पर मात्मासौयोसौसापरमात्मता । अ- न्तरनैतयो ' कोपिसूक्ष्म वेदृचनार देति ॥ अतरभेद : सूक्ष्ममपिनवे द ॥ अस्यध्यानं यथा । हृत्पद्ममध्ये पुरुषपुराणं सत्यात्मकसर्वजगत् स्व रूपम् । ध्यायामिनित्यपरमात्मसञ्ज्ञं चिद्रूपमेकवचसामगम्यमिति ॥

परमाद्वैत . । पु० विष्णौ ॥ मतविशेषे ॥ यथा । निर्गुणवामभागेचसव्यभा गेऽद्भुतानिजा । मध्येनाथ : स्वयं ज्योतिस्तज्ज्योतिर्मेतमोहरमिति ॥

परमानन्द . । पुं० अविनाशिनिरति शयत्वाभ्यामुत्कृष्टे सुखविशेषे ॥ पर मश्चासावानन्दश्च ॥ अतिशयाह्लादे ॥ ब्रह्मानन्दे ॥ सार्वभौमादिहि रण्यगर्भान्तानन्दानामुत्तरोत्कर्षपर मावधित्वात् ॥

परमान्नम् । न० क्षीरिकायाम् ॥ पायसे । खीर इ० भा० ॥ परमञ्च तदन्नञ्च ॥ यथा । परमान्नमुत्तमानांदेवादी नामन्नम् ॥

परमायस्त . । त्रि० अतिश्रान्ते ॥ पर मश्चासौ आयस्तश्च ॥

परमायु : । पुं० विंशत्यधिके वर्षशते । जीवितकाले ॥ यथा । शतंवर्षा

षिविंशत्यानिशाभि : पञ्चभि . स ह । परमायु रिदम्प्रोक्तं नराणांकरि णामिह। अब्दाद्वात्रिंशदश्वानाम्शुनां द्वादशवत्सरा : । पञ्चविंशतिवर्षाणि खरस्यकरभस्यच॥ चतुर्विंशतिरब्दा नावृषस्यमहिषस्यच । मृगशूकरव स्तादिपशूनांषड्दशान्विता . ॥ इ० शब्दमाला ॥

परमायुष । पु० असनद्रुमे ॥

परमार . । पुं० पवार इ० भाषा० प्र० क्षत्रियजातिविशेषे० ॥

परमार्थ. । पुं० सत्ये । एकरूपेणावस्थि तेर्थे ॥ परमार्थोद्विधाप्रोक्तो मयाहि स्वर्गवासिन. । एक: स्वभावत सा क्षात्परमार्थं सदैवतु ॥ सशिव. सत्यचैतन्यसुखानन्तस्वलक्षण.। अपर. कल्पित साक्षात् ब्रह्मण्यध्यस्तमा यया ॥ व्यावहारिकसत्यार्थं साक्षात् सत्यार्थचिद्घन । उभयवक्तिवेदस्तु मार्गाभेदवदन्तिहि ॥ इत्युक्त ब्रह्म गीतायांब्रह्मणाब्रह्मदर्शिना ॥ २ ॥ अध्याये ॥ चतुर्वर्गेषूत्कृष्टे मोक्षे । यथार्थे ॥ प्रपञ्चोयद्विद्य तनिवर्त्त तनसशय : । मायामात्रमिदद्वैतम द्वैतपरमार्थत ' ॥ परमश्चासावर्थश्च ॥ स्वर्गादिषुधर्मादिषुवापरमोमोक्षो र्थ : परमार्थ . ॥

परमार्थवित् । त्रि० ।तत्त्वदर्शिनि ॥ अश्व मेधशतसहस्राण्यथकुरुतेब्रह्मघातल

क्षाणि । परमार्थविन्नपुण्यैर्नचपापै र्लिप्यतेविमल ॥

परमार्हत' । पुं० जैनराजर्षिविशेषे ॥

परमाशक्ति' । पुं०साम्यावस्थमायोपा धिकब्रह्मरूपिण्याम् ॥ यदाहगीता सु । अपरेयमितस्त्वन्याप्रकृतिवि द्धिमेपराम् । जीवभूतामहाबाहोय येदधार्यतेजगदिति ॥

परमृत्यु: । पुं०काके । वायसे ॥ परे भ्योमृत्युरस्य ॥

परमेश । पु० परशिवे॥ परमात्मनि ॥ परमश्चासावीशश्च । परमाइन्द्रादि भ्योप्युत्कृष्टाब्रह्मादय.तेषामीश' ।

परमेश्वर' । पुं०महेश्वरे । शिवे ॥ पर मात्मनि । सर्वजडवर्गसत्तास्फूर्ति प्रदत्वेनबाध्यबाधकभावशून्ये । सर्व दोषानस्कन्दिते । परश्चासावीश्वर श्च । परमउत्कृष्ट'ईश्वरेभ्योहिरण्य गर्भादिभ्य सचासावीश्वरश्च ।

परमेश्वरी । स्त्री । दुर्गायाम् । परदेव तायाम् । पराम्बायाम् ॥ परमा चासावीश्वरीच । यद्वा । परमाणा ब्रह्मादीनामीश्वरीनियन्त्री ॥

परमेष्ठी । पुं० धातरि । पितामहे । अब्ज योनौ ॥ परमेव्योम्निचिदाकाशेब्रह्म पदेवातिष्ठतिष्ठा० । परमेस्थ:किदि तीनि । तत्पुरुषेकृतीत्यलुक् । स्था स्थिन्स्थूणामितिषत्वम्॥ गुरुविशेषे। यथा । चादौसर्वचदेवेशिमन्त्रद:पर

मोगुरुः। परापरगुरुस्त्वंहिपरमेष्ठी
त्वहंगुरुरितिह्वह्नीलतन्त्रे २ पटलः
॥ मन्त्रदातागुरुःप्रोक्तोमन्त्रस्तुपर
मोगुरुः। परापरगुरुस्त्व हिपरमेष्ठि
गुरुस्त्वहमितितन्त्रान्तरम् ॥ शाल
ग्रामविशेषे ॥ यथा ॥ परमेष्ठीचशु
क्लाभः पद्मचक्रसमन्वितः। चिना
कृतिस्तथापृष्ठे शुषिरश्चातिपुष्कल
म् ॥ परमेष्ठीलोहिताभश्चक्रमेकतथा
युतम्। बिम्बाकृतिस्तथा रेखाशुषि
रश्चातिपुष्कलमितिब्रह्मपुराणम् ॥
अपिच। परमेष्ठोचशुक्लाभश्चक्रपद्मस
मन्वितः॥ सवर्तुलस्तथापीतः पृ
ष्ठेचशुषिरध्रुवमिति पुराणसंग्रहः
॥ परमेष्ठीतुरक्ताभश्चक्रपद्मसमन्वितः
। द्विधाकृतस्तथापृष्ठे शुषिरश्चापिव
र्तुलम् ॥ पीतवर्णयुतोवापिभुक्तिमुक्ति
वरप्रद इति वैश्वानरसंहिता ॥
जिने। बुद्धे ॥

परमेष्ठिनी। स्त्री० ब्राह्म्याम्। वामन
हाटी० कृ० गौ० भा० ॥ परमेष्ठि
नः शक्तौ ॥

परमेष्वास। पुं० उत्कृष्टधनुषि ॥
त्रि० महाधनुर्धरे ॥

परम्परः। पु० मृगविशेषे ॥ तनयस्य
प्रपौत्रे इतिमेदिनी ॥ प्रपौत्रादावि
ति हेमचन्द्रः ॥

परम्परा। स्त्री० परिपाट्याम्। अनुक्र
मे ॥ वधे। हिंसायाम् ॥ अन्वये। स
न्ताने ॥ परम्पराशब्दोऽव्युत्पन्न प्रा
तिपदिकम् ॥ यद्वा। परंपिपर्ति।
पॄ०। अच्। श्वपचजारहरेतिवत्।
तत्पुरुषेकृतीति बहुलग्रहणादमोलु
क्। पृ० ॥

परम्पराकम्। न० यज्ञायपशुघाते। श-
मने। प्रोक्षणे ॥ परम्परायाअकान
। अक०। भावेघञ्। अस्वतिर्वञ्
वा ॥ यद्वा। परमतिशयेऽव्ययम्।
परंपरः श्रेष्ठः आकोऽस्मात् ॥

परम्परीण.। त्रि० परम्पराप्राप्ते ॥
पराश्चपरतराश्चअनुभवति। परोवर
परम्परेत्यादिनाखः। प्रकृतेः पर
म्परभावोनिपातनात् ॥ लक्ष्मींपरम्प
रीणांत्वंपुत्रपौत्रीणतांनयेतिभट्टिः ॥

परीणम्। न० पर्वणि ॥ पर्णहन्तरसे
॥ पर्णसिरायाम् ॥ घृतकम्बले ॥
इतिहेमचन्द्रः ॥

परु. पुं० केशराजे। भृङ्गसोदरे ॥

परलोकः। पु० स्वर्गादिलोकान्तरे।
शत्रुजने ॥ परश्चासौलोकश्च ॥

परलोकगमः। पुं० मृत्यौ ॥

परवञ्चनम्। न० परस्यव्याजेनवशी
करणे ॥ परस्यवञ्चनम् ॥

परवान। त्रि० पराधीने ॥ परः
स्वामीअस्यास्ति। तदस्यास्त्यस्मिन्नि
तिमतुप्। मादुपधायाश्चमतोर्वोऽ
यवादिभ्यइतिवत्वम् ॥

परवशः। त्रि० अस्वतन्त्रे। परायत्ते

। पराधीने ॥ परस्ववश : ॥
परवश्य . । त्रि० पराधीने । परस्याधीनताङ्गते ॥
परवाणि । पु० धर्माध्यक्षे ॥ वत्सरे । वर्षे ॥ कार्तिकेयस्यवाहने ॥
परवैराग्यम् । न० फलभूतवैराग्ये ॥ तत्परमपुरुषख्यातेर्गुणवैतृष्ण्य मितियोगसूत्रम् ॥ १६ ॥ तत् वैराग्य परम्उत्कृष्टम्प्रथमवैराग्य विषयविषयम् । द्वितीयन्तुगुणविषयमुत्पन्नगुणविवेकख्यातेरेवभवति । निरोधसमाधेरनुकूलत्वात् । इ० भोज. ॥ सम्प्रज्ञातसमाधिपाटवेन गुणत्रयात्मिकात् प्रधानाद्विविक्तस्य पुरुषस्यख्याति साक्षात्कारउत्पद्यतेतस्याशेषगुणत्रयव्यवहारेषु वैतृष्ण्य यद्भवतितत्परश्रेष्ठ फलभूतवैराग्यम् । तत्परिपाकनिमित्ताच्चित्तोपशमपरिपाकादविलम्बेनकैवल्यमिति ॥ परञ्चतद्वैराग्यञ्च ॥ संसारमेवनिस्सारंदृष्ट्वासारदिदृक्षया प्रव्रजन्त्यकृतोद्वाहा. परवैराग्यमाश्रिता ' इति विविदिषासन्न्यास परवाक्यम् ॥
परव्रत । पु० धृतराष्ट्रे ॥
परशम् । न० रत्नविशेषे ॥
परशव्यम् । त्रि० परशवेष्टिते ॥ उपगवादिभ्योयत् ॥
परशु. । पुं० सुधितौ । कुठारे ॥ परं शृणाति ॥ शॄहिंसायाम् । आङ्परयो . खनिशॄभ्योडिच्चेतिकु . ॥
परशुधर । पु० गणेशे । लम्बोदरे ॥ धरति । धृञ्० । अच् । परशोर्धरः ॥ त्रि० परशुधारिणि ॥
परशुराम . । पुं० जामदग्न्ये । भार्गवे ॥ अवतारेषोडशमेपश्यन् ब्रह्मद्रुहोन्टपान् । त्रि : सप्तकृत्व : कुपितोनि ' क्षत्रामकरोन्महीम् ॥ परशुनाराम ॥ अयञ्चे तायुगादाव तीर्णः ॥ अस्योत्पत्त्यादिकमुक्तकालिकापुराणे ८५ अध्याये यथा । मार्कण्डेयउवाच अथकालेव्यतीतेतु यमदग्निर्महातपा । विदर्भराजस्य सुतांप्रयत्नेन जितांस्वयम् ॥ भार्यार्थे प्रतिजग्राह रेणुकांलक्षणान्विताम् । सातस्मात् सातस्मात् सुषुवेपुत्रांश्चतुरो वेदसंमतान् ॥ रुषण्वन्तसुषेणञ्च विश्वविश्वावसुतथा । पश्चात्तस्यां स्वयजज्ञेभगवान्मधुसूदन ॥ कार्त्तवीर्यवधायाशुशक्राद्यै ' सकलै ' सुरै. । याचित : पञ्चम ' सोभूत्तेषांरामाह्वयस्तु य : ॥ भारावतरणार्थाय जात : परशुनासह । सहज . परशुस्तस्य तजघातिकदाचन ॥ अयनिजपितामह्या श्चरुभुक्तिविपर्ययात् । ब्राह्मण : क्षत्रियाचारोरामोभूत् क्रूरकर्मकृत् ॥ सर्वेदान खिला

न्त्वात्त्वाधनुर्वेदाश्च सर्वश । खता तात्कृतकृत्योभूत्वेदविद्या विशारद इति ॥ विशेष : पाद्मोत्तरखण्डे द्र ष्टव्य ' ५० अध्याये ॥

परशुरामक । पु ० भृगुणापती । जा मदग्न्ये ॥ सूर्थेक ॥

परश्वध : । पु ० कुठारे । फरसा० इ० भा ० । परश्वयनम् । टुओश्वि ० । अन्येष्वपीतिड : । परश्वधय ति । धेट् ० । आतोनुपेतिक : ॥

परश्वान् । पु० द्वन्दशूकविशेषे ॥

परश्व : । अ०श्वः परदिने। आगामिदि नात्परदिने । परसों इ० भा० ॥ परश्वतत्श्वश्च । श्व.परंवा । राजद- न्तादि : ॥ अतिक्रान्ते पूर्वतरेदिने परश्वोजात इति प्रयोगोगौण . ॥

परसत्त्वक : । पुं० आत्मनि ॥

परस्तात् । अ० परतोर्थे ॥ परस्मिन् परस्याम्परस्मात्परस्या:पर:परावा वसत्यागतोरमणीयवा । विभाषा परावराभ्यामितिपक्षे अस्ताति. ॥

परस्परम्।अ० अन्योन्यार्थे ॥ परस्परं विप्रानमति । कर्मव्यतिहारेसर्वना म्नोद्वेवाच्ये । असमासवद्भावे पूर्वप दस्यसुप . सुर्वक्तव्य । कस्का दित्वात्विसर्जनीयस्सः ॥

परस्परपराहतम् । न० सङ्कुले । क्लिष्टे ॥ विरुद्ध वाक्ये । मातामेवन्ध्येति विरुद्धार्थवचने ॥ परावाति । हन्ते : कर्म्मणिक्त ' । परस्परेणपराहतम् ॥

परस्मैपदम् । न० तङानौ वर्जयित्वा लादेशेषु तिप्० तस् झि । सिप् थस् थ० । मिप् वस् मस् एतेषु० शतृक्वसु० इत्येतयोश्च ॥ तादर्थ्ये चतुर्थीति योगविभागात् समास : । परस्मैचेतिचतुर्थ्याअलुक् ॥

परस्वध' ।पुं० परस्वधे । कुठारे ॥ परस्वस्वदधाति । काष्ठदण्डधार कत्वात् । डुधाञ्० । आतोनुपेति क : ॥

परा । अ० विमोक्षे।।प्राधान्ये ।।प्राति लोम्ये ॥ धर्षणे ॥ आभिमुख्ये ॥ भृशाऽर्थे ॥ विक्रमे ॥ गतौ ॥ वधे ॥ इ० मेदिनी ॥ अपिच । वधेग तौ दर्शनेच विक्रमाभि मुखेभृशे। अधीनमोक्षणप्रातिलोम्यकेषु पराम तः ॥ यथा । वधेपराहत : । गतौ परागत: । दर्शने परादृष्ट : । विक्र मे पराक्रान्त: । अभिमुखेप रावृत्त । भृशे पराजित. । अधीने पराधी न : । मोक्षणे पराकृत ' । प्राति लोम्ये पराङ्मुख इति ॥

परा ।। स्त्री० वन्ध्याकर्कोटक्याम् ॥ नाभिरूपमूलाधारात् प्रथमोदितना दस्वरूपवर्णो ॥ मूलाधारात् प्रथमसु दितोयस्तुतार : पराख्य : ॥ इत्य लङ्कारकौस्तुभे १ किरण : ॥

पराक : । पुं० खड्गे ॥ क्षुद्रे ॥ रोग

विशेषे ॥ जन्तुभेदे ॥ व्रतविशेषे ॥ यथाहमनु । यतात्मनोप्रमत्तस्य द्वादशाहमभोजनम् । पराकोनाम कृच्छ्रोयसर्वपापापनोदनइति ॥ द्वादशाहोपवासेनपराकः सर्वपापहा । एकैकवर्द्धयेत्पिण्डशुक्ले कृष्णेचह्रासयेदिति ग० पु० ॥ पराकेपञ्चधेन व. । पराकस्यप्राजापत्यपञ्चकतुल्यत्वात् ॥

पराकरणम् । न० पराक्रियायाम् । पराङ्मुखकरणे ॥

पराकृत . । त्रि० प्रत्याख्याते ॥ पराकारि । कृञ . क्त .

पराकपुष्पी । स्त्री० अपामार्गे ॥ पराक्षिपुष्पाख्यस्या ' ॥

पराक्रम . । पु० विक्रमे ॥ सामर्थ्ये ॥ सहसि।बले । शौर्ये ॥ उद्योगे ॥ अभियोगे ॥ निष्क्रान्ताविति शब्० ॥ पराक्रमणम्० पराक्रम्यते अनेनवा । क्रमु० । हलश्चेति० घञ् । नोदात्तोपदेशस्येतिनवृद्धि ॥ नसामरत्न गुणायकल्पते नदानमर्थोपचितेप्रुवर्तते । नभेदसाध्यावलदर्पिताजनाः पराक्रमस्त्वेवममेहरोचते इति रामायणम् ॥

पराक्रिया । स्त्री० पराकरणे ॥ तथाचाहुर्वेदान्तविद . । योविप्रजातिचेतन्यादन्यइस्त्वभिमन्यते । कैवल्यात्तंपराकुर्यात् विप्रजातिपराङ्मुखम् ॥ ब्राह्मणोहमिति भ्रान्त्याप्रवृत्तस्यतिसवादिषु । प्रवृत्तोलभतेजन्मल्येवैवास्यपराक्रियेति ॥

पराग । पु० सुमनोरजसि । कुसुमरेणौ ॥ धूलौ ॥ स्नानीये ॥ गिरिप्रभेदे ॥ विख्यातौ ॥ उपरागे ॥ चन्दने ॥ परागच्छति । गम्लृ० । अन्येभ्योपीतिडः ॥ स्वच्छन्दगमने इति शब्० ॥

परागति. । स्त्री० मोचे ॥ यद्गत्वाननिवर्तन्तेसैवप्रोक्तापरागति ॥ स्वर्गे ॥ कर्मफले ॥ प्रकृष्टायाङ्गतौ ॥ पराचासौगतिश्च ॥

परागृदशी । त्रि० पराभिध्याने ॥

पराङ्गद . । पुं० शिवे ॥

पराङ्गव । पु० समुद्रे ॥

पराङ्मुख । त्रि० विमुखे ।पराचीने ॥ पराञ्चति० अनभिमुखोभवति । अञ्चु० । ऋत्विगित्यादिना क्विन् । पराङ्मुखमस्य ॥

पराक् । त्रि० प्रतिलोमगमनाश्रये ॥ परा० अञ्चति । अञ्चु ॥ क्विन् ॥ पश्चादर्थे ॥

पराचित . । पु० कोकिले ॥ त्रि० । औदासीन्येनपरपुष्टे । परिस्कन्दे । परैधिते ॥ परेणआचित ' । चिञ्० । क्त ॥

पराचीन ' । त्रि० विमुखे । पराङ्मुखे ॥ पराञ्चति अनभिमुखोभवति ।

अक्ष्नु० । ऋत्विगादिनाक्विन् तत स्वार्थविभाषाश्चेरदिक् स्त्रियामिति ख ' ।।

पराजय । पु ० रणेभङ्गे । पराभवे । पराजयनम् ॥ जिअभिभवे । पराजयनम् एरच् ॥ सर्वत्रजयमन्विच्छेत् पुत्रादिकपराजयमित्यङ्गीकार . ॥

पराजित । त्रि० पराभूते । निर्जिते । जिते ॥ पराजीयतेस्म परैराजीयतेस्मवा । जिअभिभवे । क्त . ॥ पराजिते ॥ परेणआजीयतेस्म । जि० । क्त ' । यद्वा । परेषामाज ' क्षेप णजातमस्य । ता० । इतच् ॥

पराङ्ग । पु० परस्मार्थे ॥

पराङ्गीनम् । न० पश्चिण . पराङ्त्वगमने ॥

परात्पर . । त्रि० श्रेष्ठतमे ॥ विश्वात्मनि ॥ परात्ब्रह्मादेरपिपर: श्रेष्ठ: । दूरार्थकत्वात् पञ्चम्या: स्तोकादिभ्यद्रुत्यलुक् ॥

परात्प्रिय : । पुं० तृणविशेषे ॥ त्रि० प्रियोत्तमे ॥

परात्मा । पु० प्रत्यगभिन्ने ब्रह्मणि ॥उत्मायनात्मन ' सर्वानन्वयव्यतिरेकात. । प्रत्यक्प्रधानयादृष्ट्यानिजात्मानमवेत्परम् ॥ परश्चासावात्माच । परमात्मा ॥

परादन: । पुं० पारसीकाश्वे ॥ इति त्रिकाण्डशेष : ॥

पराधीन । त्रि० परवशे । परतन्त्रे । नाथवति ॥ परस्मिन्नधि सप्तमीशौण्डैरितिसमास । अषडक्षेतिख ॥ स्वाधीनवृत्त . साफल्य नपराधीनवृत्तिता । येपराधीनकर्माणोजीवन्तोपिचतेमृता : । इति गरुडपुराणे ११३ अध्याय ॥

परानन्द ' । पु० निरतिशयसुखस्वरूपे ॥ परश्चासावानन्दश्च ॥ परानन्दावाप्तिश्चागमाचार्यात्मानुभवप्रत्ययत्रयमृयैकविषयत्वेनभवति । यथाहुरागमविद . । शास्त्रदृष्टिर्गुरोर्वाक्य तृतीय स्वात्मनिश्चय । निरन्तरानुसन्धानपरानदाप्तिहेतव इति ॥

परानसा । स्त्री० चिकित्सायाम् ॥

अन्तकाल . । पु० द्विपरार्द्धावसानेपरस्यकार्यब्रह्मण : अन्तकाल ' विनाशकाल : ॥

परान्नम् । अन्यस्वामिकभक्तपिष्टकादौ ॥ परस्य ष्टान्ने ॥ परान्न परवासश्च निस्व'धर्मरतस्त्यजेत् ॥ त्रि० । परपिण्डादे । परान्ने नोपजीविनि ॥ परस्यअन्नम् । परान्न'नित्यमस्य । अर्शआदिभ्योऽच् ॥

परापम् । त्रि० परेपे ॥ परागताआपोऽस्मिन् । अवर्णान्ताद्दे तिपक्षे अपईद्भाव . ॥

परापरम् । न० परूषकै ॥ त्रि० परस्मिन्नपरस्मि श्च ॥

परापरगुरु । पु० गुरुविशेषे ॥ पार्व त्या ॥

परापरज्ञ । त्रि० विद्याविद्याविभागज्ञे ॥

पराप्रकृति । स्त्री० अपराप्रकृतेर्भिन्नायाप्रकृतौ ॥ अपरेयमितस्त्वन्यां प्रकृतिविद्धिमेपराम् । जीवभूता महाबाहोययेदंधार्यतेजगत् ॥ क्षेत्र ज्ञलक्षणायाम्० पराशक्तौ ॥

पराभव ।। पुं० तिरस्कारे । न्यक्कारे । तिरस्क्रियायाम् । परिभवे ॥ यथा । विश्वेश्वरमजंदेवजगत प्रभवाप्ययम् । भजतियेपुष्कराक्ष नतेयान्तिपराभवमिति ॥ ब्राह्मण स्याऽपशब्दभाषणफलपराभव इति विवरणकार ॥ विनाशे ॥ पराजये ॥ विपदि ॥ चत्वारिंशत्स ङ्ख्यकेवत्सरे ॥ यथा । पार्थिवेन्द्र पसैन्येश्वसमस्ते खण्डमण्डले । प्रपीड्यन्ते जना. सर्वेभयभीताःप राभवे ॥

पराभिध्यान । त्रि० परागद्दर्शिनि ॥

पराभुक्ति । स्त्री० पातालादिकलान्ताधूवर्त्ति विचित्रैश्वर्य्य सम्पन्नत त्तद्भुवनाधिपत्ये ॥

पराभूत । त्रि० जिते । प्राप्ताभिभवे । पराजिते । पराभूयतेस्म । भू० । क्त ॥ *

परामर्श । पुं० विवेचनायाम् । युक्तौ । वितर्के । विमर्षणे । तर्के । ऊहे ॥ स्मरणज्ञाने ॥ व्याप्तिविशिष्टपक्षधर्मताज्ञाने ॥ यथा । व्याप्यस्यपक्षधर्मत्वधीः परामर्शउच्यते । अस्यार्थ । व्याप्तिविशिष्टस्य पक्षेणसहवैशिष्ट्यावगाहिज्ञानमनुमितिजनकम् । तच्चव्याप्यः पक्ष इतिज्ञानम् । पक्षोव्याप्यवान् इति ज्ञानवा । इति सिद्धान्तमुक्तावली ॥ सचानुमतौ व्यापार । यथा । व्यापारस्तुपरामर्श करणव्याप्तिधी र्भवेत् । अस्यार्थ । अनुमायामनुमितौव्याप्तिज्ञानकारणपरामर्शोव्यापार । तथाहि । येनपुरुषेणमहानसादौधूमेवह्नेर्व्याप्तिर्गृहीतापश्चात्सएवपुरुषः क्वचित्पर्वतादौअविच्छिन्नमूलांधूमरेखापश्यति तदनन्तर धूमोवह्निव्याप्य इत्येवरूप व्याप्ति स्मरणंतस्यपुरुषस्यभवतिपश्चाच्चवह्नि व्याप्यधूमवान्पर्वतइतिज्ञानभवति सएवपरामर्श इत्युच्यते ॥ इतिसिद्धान्तमुक्तावली ॥

परामृतम् । न० गोघृते ॥ वर्षणे ॥

परामृष्ट ।। त्रि० सम्बद्धे । सम्बन्धयुक्ते ॥ कृतपरामर्शे ॥ विवेचिते ॥ परामृश्यते । मृश० । क्त ॥

परास्वा । स्त्री० पराम्बिकायाम् । साम्यावस्थमायोपाधिक ब्रह्मरूपिण्याम् ॥

परायण : । त्रि० अभीष्टे ॥ तत्परे ॥ आश्रये ॥ यथा । शुद्धाभवन्ति यदन्येऽन्त्यजाःकृष्णपरायणाइति । न० आसङ्गवचने ॥ परमुत्कृष्टमयनस्थानमस्य । ब्रह्मणि ॥ परमुत्कृष्ट पुनरावृत्तिरहितचतदयनंमुक्तप्राप्यंस्थानञ्चेतिपरायणम् । पूर्वपदादितिणत्वम् ॥

परायत्त: । त्रि० पराधीने ॥

परारिअ० पूर्वतरवर्षे गततृतीयवर्षे ॥पूर्वतरे वत्सरेइत्यर्थेसद्यःपरुत्परारैषमइत्यादिनापूर्वतरस्यपरभाव. आरिचसवत्सरे ॥

परारि. । त्रि० परशत्रौ ॥

परारित्ना त्रि० पूर्वतरवत्सरसम्बन्धिनि ॥ परारिभवइत्यर्थेचिरपरुत् परारिभ्यस्त्नोवक्तव्य: ॥

पराऱु. । पुं० कठिल्ले । कारवेल्ले ॥

पराऱुक: । पुं० अश्मनि ॥

परार्थानुमानम् न० परप्रतिपत्त्यर्थेऽनुमानवचने । यत्स्वयमेवधूमादग्निमनुमायपरप्रतिपत्त्यर्थंपञ्चावयववाक्यंप्रयुङ्क्तेतस्मिन्॥यथा ।पर्वतोवह्निमान् धूमात्योयोधूमवान्ससतोग्निमान् यथामहानसम तथाचायम् तस्मात्तथेति । अनेनप्रतिपादिताल्लिङ्गात्परोप्यग्निं प्रतिपद्यते ॥

परार्द्धम् । न० ब्रह्मणआयुषोऽर्द्धे ॥ यथा । निजेनतस्यमानेनआयुर्वर्षशतंस्मृतम् । तत् पराख्य तदर्द्धञ्चपरार्द्ध मभिधीयते ॥ इ० वि- पु० ॥ हृदये ॥ परश्चयब्रह्मणोर्द्धं स्थानम् । तस्मिन्हिपरब्रह्मोपलभ्यते ॥ दशमध्यसङ्ख्यायाम् । **** । १००००००००००००००००० ॥ स्थानात्स्थानन्दशगुणमेकस्माद्गुण्यते द्विज । ततोष्टादशमेभागेपरार्द्धमभिधीयते ॥

परार्ध्य । त्रि० प्रधाने । श्रेष्ठे ॥ परस्मिन्नर्द्धे भव ' ॥ अर्द्धाद्यत् । परावराधमोत्तमपूर्वाच्च ॥

परावतम् । न० परूषके । फालसा इ० भा० ।

परावर : त्रि० परमात्मनि । ब्रह्मणि । सर्वात्मके ॥ पदहैरण्यगर्भपदम वरयस्मात् ॥ यद्वा । परहिरण्यगर्भादिअवरमनुष्यादि परञ्चअपरञ्चपरावरम्० सर्वात्मकब्रह्मेत्यर्थ ॥

परावर्त्त. । पु० परिवर्ते । विनिमये ॥

परावह : । पुं० वायौ : षष्ठेस्कन्धे ॥ ईदृक्च : पुरुषोन्यादृक्यमितासमदृक् तथा । धामश्चप्रतिदृक्चस्याससर्षे : परावह : ॥ सप्तवायूनन्तर्गतसप्तमवायौ ॥सतुपरिवहवायोरूर्द्ध्वस्थित : ॥

पराविद्ध: । पुं० कुवेरे ॥ त्रि० । परै अच्युभिराविद्धे । अविद्धे च ॥

परावित्रा । स्त्री० ब्रह्मविद्यायाम् ॥ यथा । पराविद्याशृणुमुनेययाब्रह्मावगम्यते । यत्तद्दृश्यमग्राह्य मगोत्रचरणं ध्रुवम् । अचक्षु : श्रोत्र तदपाणिपादन्नित्य विभुसर्वगतं सुसूक्ष्ममिति ॥

परावृत्त : । अपावृत्ते ॥

परावृत्ति : । स्त्री० निवृत्तौ ॥ उल्लङ्घने ॥

परावेदी । स्त्री० बृहत्याम् ॥

पराशक्ति : । स्त्री० पराप्रकृतौ ॥ पराख्यायाम् ॥ यथाहजनमेजय प्रति व्यास . । यद्यद्विभूतिमत्सत्त्व श्रीमदूर्जितमेववा । तत्तदेवावगच्छत्वं पराशक्त्य शसम्भवम् । एतेचान्येचराजान : पराशक्तेरुपासका: । ससारतरुमूलस्य कुठारा अभवन्नृपेति ॥ पराचासौशक्तिश्च ॥

पराशर : । पुं० व्यासमुनेर्जनके । शक्तिमुने : पुत्रे ॥

पराश्रय : । त्रि० अन्यावलम्बे ॥ परआश्रयोयस्य ॥

पराश्रया । स्त्री० वृक्षोपरिजातलताविशेषे । बृन्दायाम् । वृक्षादन्याम् ॥

परासनम् । न० मारणे । वधे ॥ असु० । ल्युट् ॥

परासिसु : । त्रि० परासितुमिच्छौ ॥ असतेः सन्नन्तादुप्रत्यय ॥

परासु : । त्रि० मृते ॥ परागताअसवोस्मात् ॥

परासुता । स्त्री० मृतत्त्वे ॥ निद्रापरवशतायाम् ॥

परास्कन्दी । पुं० चौरे ॥ परान्आस्कन्दितुशीलमस्य । स्कन्दिर्० । सुपीतिणिनि . ॥

परास्त : । त्रि० अपास्ते । अवज्ञाते । निरस्ते । पराजिते ॥ पराअस्यतेस्म । असु० । क्त : ॥

पराहत : त्रि० दूरीभूते ॥ ताडिते पराहन्यतेस्म । हन० । क्त ॥

पराहन्ता । स्त्री० समष्ट्यहङ्कारे । पराहन्तारूपश्चब्रहदारण्यके । योवेदाहब्रह्मास्मीति वृत्तिरूपउक्त . । तथाच सृष्टिसमयेय . प्रथमोभावो व्यक्तस्यपरावाणीरूपोऽयमस्मीत्युत्पन्न : पराहन्तारूप . सोहङ्कार : स देवसोस्म्येदमग्रआसी दित्यत्रोक्तात् । सतउत्पन्न इतिनीलकण्ठ ॥

पराह्ण : । पुं० अपराह्णे ॥ अरपश्चतदहश्चेतिविग्रह ॥

परि । अ० सर्वतोभावे ॥ वर्ज्जने ॥ व्याधौ ॥ शेषे ॥ इत्थभूताख्याने ॥ भागे ॥ वीप्सायाम् ॥ आलिङ्गने लक्षणे ॥ दोषाख्याने ॥ निरसने ॥ पूजायाम् ॥ व्याप्तौ ॥ भूषणे ॥ उपरमे ॥ शोके ॥ सन्तोषभाषणे ॥

परिकथा । स्त्री० वाङ्मयभेदे ॥ यथा । अथवाङ्मयभेदा . सुश्रम्पूख

खण्डकथाकथा । आख्यायिकापरिक
थेति । त्रिकाण्डशेष. ॥

परिकम्प । पुं० भये ॥ कम्पे ॥ परि
त कम्प' ॥

परिकर । पुं० सङ्घे । गणे ॥ पर्य्यङ्के ॥ परिवारे ॥ वस्त्रादिनाप्रगाढ
गात्रिकाबन्धे ॥ यथा । सकृदुच्चरि
तयेनहरिरित्यक्षरद्वयम् । बद्ध.
परिकरस्तेनमोक्षायगमनप्रतीति ॥
युद्धोचितपरिधाने ॥ समारम्भे ॥
विवेके ॥ सहकारिणि ॥ यत्ने ॥
अलङ्कारवि० ॥ यथा ॥ विशेषणैर्य्य
त्साकूतैरुक्ति 'परिकरस्तुस' ॥ य
र्थाद्विशिष्यस्य । उदाहरणम् ।
यथा । महौजसो मान धना ध
नार्च्चिताधनुर्भृतःसयतिलब्धकी -
र्त्तयः । नसंहतास्तस्यनभिन्नवृत्तय.
प्रियाणिवाञ्छन्त्यसुभि. समीहि
तुम् ॥ यद्यप्यपुष्टार्थस्य दोषतभि-
धानात्तन्निराकरणेनपुष्टार्थस्वीका-
रः कृत. तथाप्येकनिष्ठत्वेनवक्ष्य-
माणविशेषणानामेवमुपन्यासेवैचित्र्य
मित्यलङ्कारमध्येगणित. ॥ परिकी
यते । कृविक्षेपे । ऋदोरप् ॥ परि
क्रियतेऽनेन । पुंसीतिघ. ॥

परिकर्त्तिका । स्त्री० गुदेकर्त्तनवत्पी-
डायाम् ॥

परिकर्त्ता । पु० अनूढज्येष्ठाकनिष्ठावि
वाहस्ययाजकेइत्युद्वाहतत्त्वम् ॥

परिकर्म्मा । पुं० सेवके । परिचारके ॥
इतिरत्न ॥ न० । अङ्गसंस्कारे । कु-
ङ्कुमादिनाशरीरशोभाधायककर्म
णि ॥ परिमलवर्ज्जनार्थक्रियापरि-
कर्मस्नानोद्वर्त्तनादीन्यर्थ ॥

परिकर्म्मी । त्रि० सेवके ॥ इ०है० ॥

परिकल्पित. । त्रि० कृते ॥

परिकल्प्य' । त्रि० परिकल्पितुयोग्ये ॥

परिकाङ्क्षित. । त्रि० तपस्विनि ॥ इ-
तिशब्द० ॥

परिकीर्णः । त्रि० व्याप्ते ॥ परित. की-
र्णं ' ॥

परिकूटम् । न० पुरद्वारकूटके । नगर
द्वारकूटके । हस्तिनखे । इथनो ०
ह०इ० भा० ॥

परिक्रम. । पु० विहारे । क्रीडार्थप-
दभ्यांसञ्चरणे ॥ प्रदक्षिणे । परिक-
र्मा० इ०भा०परिक्रमणम् । क्रमु० ।
घञ् ॥ नोदात्तोपदेशस्येतिनवृद्धि ॥

परिक्रमसह । पुं० छागले ॥

परिक्रयणम् । न० नियतकालभृत्या
स्वीकरणे ॥ परितःक्रयणम् ॥ क्रय-
णस्यसमीपंवा ॥

परिक्रिया । स्त्री० परिसर्पे। परिजना-
दिनावेष्टने ॥ परिकरणम् । कृञ'
शच् । रिङ्शयग्लिङ्क्षु ॥

परिक्लान्त. । त्रि० परिश्रान्ते ॥

परिक्षित् । पुं० नृपान्तरे ॥ अभिमन्यु
पुत्रे ॥ अश्वमेधे ॥ परितोदुरितक्षी

अतेर्येनेतिव्याख्यानात् ॥

परिक्षिप्त । त्रि० जलादिनाऽवच्छि-न्ने । परिखादिनावेष्टिते । निवृते ॥ परित.क्षिप्यतेस्म । क्षिप० । क्त सर्वतोभावेनर्क्षेपयुक्ते ॥

परिखा । स्त्री० खेये । राजधान्यादी-नाखातरूपवेष्टने। खाई०हू०भा० ॥ अस्यामानन्तु । प्रस्थेचपरिखामान शतहस्तप्रशस्तकम् । परित.शिविरा च्चागम्भीरदशहस्तकम् ॥ सङ्के-तपूर्वकश्चैवपरिखाद्वारमीप्सितम् । शत्रोरगम्यमिचस्वगम्यमेवसुखेनचे-ति ॥ परित.खन्यते० परित खाता-वा । अन्येभ्योपीतिड. ॥

परिखात: ।पुं० गर्त्ते ॥

परिख्यात. । त्रि० विख्याते ॥

परिगणित । त्रि० सर्वतोभावेनगण नायुक्ते ॥

परिगत : । त्रि० प्राप्ते ॥ विस्मृते ॥ ज्ञाते ॥ चेष्टिते ॥ गते ॥ वेष्टिते ॥

परिगृह्या । स्त्री० नार्याम् ॥

परिग्रह . । पु० परिजने । पुत्रमित्र कलत्रादौ ॥ यथा । क्वचिदुपकृति' कर्त्ताऽमीभि कृताक्रियतेथवानचभु विभवन्त्येतेपुंसांसुखायपरिग्रहा' । दधतिविरहमर्मच्छेदतदर्थमपार्थक तदपिविपुलायासा सीदत्यहोवतज न्तव. ॥ पत्न्याम् ॥ स्वीकारे ॥ मूल्ये ॥ मूले ॥ शापे । शपथे ॥ राहुवक्त्र-स्थभास्करे ॥ प्रतिग्रहे । सैन्यपश्चा-द्भागे ॥ सङ्ग्रहे ॥ शास्त्राऽनिषिद्धमा-र्गेणदेहयात्रानिर्वाहकाधिकभोगसा धनस्वीकारे । शरीरधारणार्थमस्य, हत्वं पिपरोपनीतवाद्योपकरणे ॥ प रिगृह्यतेपरिग्रहणम्परिगृह्णातिवा ग्रहवृद्ध्रिश्चयप्विभाषायहहूत्यब्वा ॥ परिगृह्यतेऽनेनेतिकरणव्युत्पत्तेर्हस्ते॥

परिघ । पु० योगविशेषे ॥ तत्रजात स्यफलयथा । उत्पत्तिकालेपरिघोय दिस्यान्नरस्तदावशकुठारकल्प । अ सत्यसाक्षीचभयाविहीन स्वल्पानु-भोक्ताविजितारिपक्ष ॥ लोहाङ्गी० हू०प्र०अस्त्रविशेषे । परिघातने । लोहबद्धलगुडे ॥ अर्गले ॥ घाते । परिघाते ॥ मुद्गरे ॥ शूले ॥ कलसे-चतथाकाचघटेगोपुरसद्मनोरिति शब्दरत्नावली ॥ परिहन्यतेऽनेनवा । हन० । परी-घद्गृत्यप् । घादेशश्च ॥

परिघात ।पुं० अस्त्रे ॥ हनने॥ परि तोघात ॥

परिघातन । पु० परिघे । लोहबद्ध लगुडे ॥ लोहबद्धयष्ट्याम् ॥ परि तोघातयत्यनेन । ल्युट् ॥ । न० सर्वतोभावेनहनने ॥

परिघोष । पुं० निनादे । शब्दे ॥ अवाच्ये ॥ जलदध्वनौ ॥ परितो घोषोऽत्रवा ॥

परिचय । पु० संस्तवे । विशेषेणज्ञाने ॥ परचाद्व०भा० ॥ परिसमन्ताच्चयनम् । चिञ् ० । एरच् ॥ अभ्यासे ॥

परिचर । पु० युद्धकालेपरप्रहाराद्रथरक्षके ॥ परिधिस्थे । सेनायांराष्ट्रोदण्डनायके ॥ प्रयाणेसामन्तस्यापकर्षेद्भृत्यन्ये ॥ रथगजादेश्चक्रपादादिरक्षकेद्व०केचित् ॥ सेवके ॥ परितश्चरति । पचाद्यच् ॥

परिचरणम् । न० गुर्वादिशुश्रूषायाम् ॥

परिचर्य्या । स्त्री० सेवायाम् । उपासने । शुश्रूषायाम् ॥ परिचरणम् । चर० । परिचर्या परिसर्येतिशेयक्चनिपात्यते ॥

परिचायक । पुं० लक्षणे ॥

परिचाय्य । पु० यज्ञाग्नौ । समूह्ये । उपचाय्ये ॥ परिचीयते । चिञ्० । अग्नौपरिचाय्येतिसाधुः । अग्निरिहनज्वलनः । किन्त्वग्निधारणार्थमिष्टकाचयनेननिर्मितस्थलम् । तस्मिन्नभिधेये ॥

परिचार । पु० परिचरणे ॥ परिचरेघँञ् ॥

परिचारक । त्रि० भृत्ये । दासेरे । दासे । सेवके ॥ परिचरति । चर० । ण्वुल् ॥

परिचारिणी । स्त्री० परिचरणशीलायाम् । परिचरणचित्तायाम् ॥ परिचरतीचरेर्णिनि ॥ ङीप् ।

परिचार्य्य । त्रि० सेव्ये ॥

परिचित । त्रि० परिचयविशिष्टे । ज्ञाते । सम्बद्धे

परिचेय । त्रि० परिचयनीये । परिचेतव्ये ॥

परिच्छद । पु० परिजने । पोष्यवर्गे ॥ वसनाभरणादौ । गृहोपकरणे ॥ युद्धोपकरणे ॥ आच्छादने ॥ परिच्छाद्यतेऽनेन । छद० । पुंसीतिघ । च्छादेर्घेद्व्युपसर्गस्येत्त्युपधाह्रस्वः ॥

परिच्छन्द । पु० परिच्छदे ॥

परिच्छन्न । त्रि० परिच्छदविशिष्टे ॥ सर्वतोभावेनाच्छादिते । संवृते ॥

परिच्छित्ति स्त्री० परिमाणे । इयत्तायाम् ॥

परिच्छिद्य । अ० निश्चित्य ॥ *

परिच्छिन्न । त्रि० परिच्छेदविशिष्टे । अवधिप्राप्ते ॥ परिमिते । एकदेशवर्त्तिनि ॥ परिच्छिन्नत्वत्रिविधम् । देशत कालतोवस्तुतश्चेतिभेदात् । तत्रदेशान्तरनिष्ठाभावप्रतियोगित्त्वरूपंदेशतःपरिच्छिन्नत्त्व । कालान्तरनिष्ठाभावप्रतियोगित्त्व कालत.परिच्छिन्नत्वम् । वस्त्वन्तरनिष्ठभेदप्रतियोगित्वलक्षणवस्तुपरिच्छिन्नत्वमिति ॥

परिच्छेदः । पुं० ग्रन्थसन्धौ । ग्रन्थस्य विच्छेदे ॥ यथा । सर्गोवर्ग. परिच्छे

दोघाताध्यायाङ्कसग्रहा । उच्छास परिवर्त्तस्वपटल काण्डमस्त्रियाम् ॥ स्थानप्रकरणपर्वाह्निकस्वग्रन्थसन्धय. ॥ अवधौ । सीमायाम् ॥ परिच्छिन्नत्त्वपरिमितत्त्व वापरिच्छेद ॥

परिजन' । पु० अनुचरे ॥ परिवारे । पोष्यवर्गे । नियतसन्निधिवर्त्तिपरिचारके ॥ यथा । किरीटवैरिञ्चपरिहरपुर.कैटभभिद्.कठोरेकोटीरेसखलसिजहिजन्मारिमुकुटम् । प्रणम्रेष्वेतेषुप्रसभमभियातस्यभवनन्हरस्याभ्युत्थानेतवपरिजनोक्तिर्विजयते ॥ ब्रह्मसम्बन्धिमुकुटमग्रेत्यज ॥ विष्णो कठिनेमुकुटेस्खलसि । इन्द्रस्यमुकुटत्यज । एतेषुब्रह्मादिषु प्रणम्रेषुसत्सुहठात्गृहमागतस्यशिवस्याभ्युत्थानेसतितवसखीनामुक्ति. शोभतेइत्यर्थ. ॥

परिजय्य. । त्रि० जेतुंशक्ये ॥ परितोजय्य ॥

परिजल्पितम् । न० दशाङ्गचित्रजल्पान्तर्गतद्वितीयजल्पे ॥ यथा । प्रभोर्निर्दयताशाठ्यचापलाद्युपपादनात् । स्वविचक्षणता व्यक्तिर्भङ्ग्यास्यात्परिजल्पितम् ॥

परिजात' । त्रि० परिगते ॥ सम्बद्धे ॥ परितोजात. ॥

परिज्ञानम् । न० तत्त्व ज्ञाने ॥

परिज्मा । पु० चन्द्रमसि ॥ वह्नौ ॥

परिणीयते । अनी० ष्ठन्नुक्षन्पूषन् प्लीहन्नितिसधि' ॥ त्रि० । परितोगन्तरि ॥ अजी.परिपूर्वस्यष्ठन्नुक्षन्नित्यादिनामन्प्रत्ययोऽकारलोप०आद्युदात्तत्वञ्चनिपात्यते०वेदभाष्ये ॥

परिज्वा । पु० इन्दौ ॥ याज्ञिके ॥ परिचारके ॥ उज्ज्वलदत्तोक्तिस्त्र-श्नुक्षन्नित्यत्रपरिज्मेत्यस्यस्थानेपरिज्वेतिपठित्वाजुसौत्रोधातु'परिपूर्वोयणादेशइत्याह ॥

परिडीनकम् । न० सर्वत पतनरूपे । पक्षिगतिविशेषे ॥

परिणत । त्रि० परिणामप्राप्ते । पक्वे ॥ परिणमतिस्म । णम० । अकर्मकत्वात्क्त ॥ सर्वतोभावेननते ॥ पुं० । तिर्यग्घातिगजे ॥ तिर्यग्दन्तप्रहारस्तुगज. परिणतोमतइतिहलायुध. ॥

परिणति. । स्त्री० परिणामे ॥

परिणद्ध । त्रि० विशाले । परिरब्धे । आलिङ्गिते । बद्धे ॥

परिणय । पु० विवाहे ॥ परिणयनम् । णीञ्० । एरच् ॥

परिणयनम् । न० विवाहे ॥

परिणाम । पुं० विकारे । गुणानाप्रादुर्भावे । प्रकृतेरन्यथाभावे ॥ फलकाले ॥ परिपाकावस्थायाम् ॥ परिणमनम् । णम० । घञ् ॥ चरमे । शेषे ॥ पूर्वरूपपरित्यागेनरूपा

नागपत्ति परिणाम. ॥

परिणामदर्शी । त्रि० चरमकालप्रेक्षि-णि । पश्चाद्दर्शिनि । विषयादिशेषद्रष्टरि ॥

परिणामवाद. । पु० वादविशेषे ॥ ब्र-ह्मैवनामरूपप्रपञ्चभेदेनपरिणमतेस्थितिवेदस्यनादिभावेन । अतएव प्राकृतरूपस्यसत्त्वस्यापरित्याग' प्रपञ्चेषु उद्भवनादाविवक्षितिकात्त्वस्येत्यर्थः ॥ परिणामवादश्चसांख्यपातञ्जलपाशुपतानामयं ॥ यथा। गुणसाम्यंप्रधानस्याद्गुणा'सत्वरजस्तम' । सुखदुःखमोहरूपश्चयतेहिस्फुट जगत् ॥ प्रधानस्यान्महान् सोऽहङ्कारोऽसौषोडशात्मना । जायतेपञ्चतन्मात्राण्यत्राणेकादशापियत् ॥ तन्मात्राणितुभूतानिजायन्तेतत्तसङ्ख्यया । चतुर्विंशतिरेतानितत्त्वात्मा पञ्चविंशतिः सदेवकार्यमुत्पत्तेः पूर्वंकारकरूपकम् । आविर्भावतिरोभावौजन्मनाशावुदीरितावितिे ।

परिणामशूल ' । पुं० रोगविशेषे ॥ त-स्योत्पत्तिर्यथा । स्वैर्निदानै'प्रकुपितो वायुःसन्निहतोयदा कफपित्ते समावृत्यशूलकारीभवेद्बली ॥ तस्यौषधयथा । लौहचूर्णसमायुक्तं त्रिफलाचूर्णमेववा । मधुनाखादितरुद्र परिणामाख्यशूलनुदिति ग० पु० ॥

परिणामी । त्रि० विकारिणि ॥ परिणामोस्त्यस्येति । म० इनि ॥

परिणामवादी । त्रि० परिणामवादिनि ॥ पूर्वरूपत्यागेनरूपान्तरप्राप्तिलक्षण परिणामयोवक्तिस ॥

परिणाय. । पु० शारीणासमन्तान्नयने ॥ परितोवामदक्षिण तोनयनम् । णीञ् ॥ परिन्योरितिघञ् परिणायेनशारीन्हन्तिसमन्तान्नयनेनेत्यर्थः

परिणायक. । पु० परिणेतरि ॥ नय-तेर्ण्वुल् । उपसर्गादसमासेपीतिणत्वम् ॥

परिणाह. । पु० विस्तारे। पनहा० चौडाभौसार इत्यादिभा० । विशालतायाम् ॥ परिणह्यतेऽनेन । णह० । घञ् । उपसर्गादसमासेपीतिणत्वम् ॥

परिणिनसुः । त्रि० परिणन्तुंतिर्यक्प्रहर्त्तुमिच्छौ ॥नमेस्सन्नन्तादुप्रत्यय' । एकाचउपदेशेऽनुदात्तादितीट् प्रतिषेध ॥

परिणूत. । त्रि० स्तुते ॥ परिणूयतेस्म । णू स्तुतौ । क्तः ॥

परिणेता । पु० भर्तरि । वोढरि ॥ परिणयति । णीञस्तृच् ॥

परितप्तः । त्रि० परिद्यूने ॥

परितर्क्षणम् । न० जष्टे ॥ हिंसा-याम् ॥

परितर्प्पणम् । न० परितृप्तिक्रिया-याम् ॥

परित । अ० सर्वतोर्थे ॥ पर्यभिभ्याञ्चेतिपरिशब्दाततसिल्सर्वोभयार्थाभ्यामिष्यते ॥ सर्वंच ॥

परिताप । पुं० दुःखे ॥ नरकान्तरे ॥ कम्पे ॥ भये ॥ शोके ॥ परितस्ताप ॥

परितुष्ट । त्रि० परितोषयुक्ते । सन्तुष्टे ॥

परितोष । पु० अतितृप्तौ । सन्तोषे । सर्वतोभावेनतुष्टौ ॥ यथा । त्वासुदूरसाधुमन्येशाकैरपियदसिलब्धपरितोषम् । हतहृदयह्यधिकाधिकवाञ्छाशतदुर्भरनपुन ॥

परित्याग । पु० सर्वतोभावेनवर्जने । परित्यजने । छोरणे ॥ मलोत्सारणे ॥ परितस्त्याग ॥

परित्राणम् । न० मारणोद्यतस्यनिवारणे । हस्तधारणे । हस्तवारणे । पर्याप्तौ ॥ त्रैङ० । ल्युट् ॥ रक्षणे ॥

परिदर । पु० दन्तरोगविशेषे ॥ यथा । दन्तमांसानिशीर्यन्तेयस्मिन्ष्ठीवतिचाप्यसृक् । पित्तासृक्कफजोव्याधिर्ज्ञेय परिदरोहिसइति ॥

परिदानम । न० नैमेये । परीवर्त्ते । विनिमये ॥ परिकृत्यदानम ॥ न्यस्तवस्तुप्रत्यर्पणेपीतिकश्चित् ॥

परिदायी । पु० अनूढज्येष्ठेतत्कनिष्ठायकन्यादातरि ॥ यथाहहारीत । ज्येष्ठेऽनिविष्टेकनीयान्निर्विशन्परिवेत्ताभवतिपरिविन्नोज्येष्ठ. परिवेदनीयाकन्यापरिदायीदातापरिकर्त्तायाजकस्तेसर्वेपतिताइति ॥

परिदीपक । त्रि० अवबोधके ॥

परिदीपित । त्रि० प्रकाशिते ॥ परिसर्वतोदीपित ॥

परिदृष्ट । त्रि० समन्तात्साक्षात्कृते ॥

परिदेवनम् । न० अनुशोचनोक्तौ । विलापे ॥ दिवुपरिदेवने । चु० । ल्युट् ॥

परिदेवना । स्त्री० शोकनिमित्तविलापे । शोकोक्तौ ॥ यथा । अव्यक्तादीनिभूतानिव्यक्तमध्यानिभारत । अव्यक्तनिधनान्येवतत्रकापरिदेवना ॥ इतिभगवद्गीता ॥ नमन्त्रबलवीर्येणप्रज्ञया पौरुषेणच । अलभ्यलभतेमर्त्त्यस्तत्रकापरिदेवना ॥ एकसार्थंप्रयातानांसर्वेषांतत्रगामिनाम् । यद्येकस्त्वरितोयातिकातत्रपरिदेवनेतिग० पु० ॥ दिवुपरिदेवने । चु० । ण्यासश्रन्थोयुजितियुच् ॥ टाप् ॥

परिद्यून । त्रि० परिदेवनाप्राप्ते ॥ क्षीणचेतने ॥ दिवु ० क्त ॥

परिद्रष्टा । त्रि० समन्ताद्दर्शनस्यकर्त्तरि । साक्षिपुरुषे ॥ परिपश्यति । दृशिर । वा० तृन् ॥

परिधानम् । न० अधोशुके । अन्तरीये । उपसव्याने ॥ परिधीयतेऽनेनवा । डुधाञ् ० कृत्यल्युटोबहुलम् ॥

परिधाय । पुं ० जलस्थाने ॥ परिच्छेदे ॥ नितम्बे ॥

परिधावी । पुं ०वत्सरविशेषे ॥ यथा। अभिभूतजगत्सर्वंक्षीशैर्वहुविधे' प्रिये । मारुतैःफलदाहैश्चपरिधाविनिशोभने ॥

परिधिः । पु ० यज्ञियद्रुशाखायाम् ॥ उपसूर्यके । परिवेशे । चन्द्रसूर्यसमीपमण्डले ॥ परितोधीतेऽनेनवा । डुधाञ्० । उपसर्गेघो किः ॥ चक्रप्रान्ते ॥ भूगोलादेर्वेष्टने ॥

परिधिस्थ' । पुं ०परिचरे । परित' स्थिते सेनारक्षके ॥ परिधौसेनान्ते तिष्ठति । ष्ठा० । सुपीतिकः' ॥

परिधेयः । त्रि० परिधानीये ।परिधानोपयुक्ते उत्तरीयादिवस्त्रे ॥ परिधातुंशक्यः । धाञ्० । अचोयत् ईद्यति । गुणः ॥

परिनिष्ठितः । त्रि० चतुरे ॥निश्चिते ॥

परिपक्व । त्रि० परिणते ॥ परित पक्व' ॥

परिपक्वमानस । त्रि० श्रवणमननादिभिः स्थितप्रज्ञे ॥

परिपणम् । न० नीव्याम् । वणिङ्मूलधने । पुंजी० इति भा० ॥ परिपण्यतेव्यवहारार्थंप्रयुज्यते । पण० । पुंसीतिघ ॥ राजपुत्रादेर्वन्धके ॥

परिपन्थक । पु० शत्रौ ॥ इ० हे० ॥

परिपन्थी । त्रि० शत्रौ॥ परितोबाधनाय पन्थयितुशीलमस्य । पथिगतौ चु० । णिनि ॥ परिवर्जनीयपन्थाअस्यवासमासान्तविधेरनित्यत्वात्देन ॥ विघ्नकर्तरि । पथिकादस्यौ ॥

परिपल्लवम् । न० तीर्थविशेषे ॥

परिपवनम् । न० तितउनि ॥ तितउपरिपवनम्भवतीतिपस्पशाभाष्यम् ॥

परिपाक । पुं० विपाके ॥ परिपचनम् । डुपचष्० । घञ् ॥ परिपक्वतायाम् ॥ यथा । इक्ष्वङ्कुतकेवलवक्रिपक्वमांसेनमत्स्यः परिपाकमेतीतिभावप्रकाश' ॥ नैपुण्ये ॥ य० । वीक्ष्यतस्यविनयेपरिपाकपाकशासनपदंस्पृशतोपीति०नैषधेपञ्चमसर्गः ॥

परिपाकिनी । स्त्री० त्रिवृतायाम् ॥

परिपाटिः । स्त्री० अनुक्रमे । आनुपूर्व्याम् ॥ परिभागे । भागेनपाटनम् । पट० । स्वार्थण्यन्तः । अचइः ॥ इणजादिभ्यइतीवा ॥ इतिकारव्यतायाम् ॥

परिपाटी । स्त्री० आवृति । अनु-

क्रमे ॥ ऋदिकारादित्तिङीष् ॥

परिपिष्टकम् । न० सीसके ॥

परिपुष्करा । स्त्री० गोडुम्बायाम् । राजगोमकडू०गौ०भा० ॥

परिपूतम् । न० निष्पुलाकीकृते । अपास्तपुलाके । अपास्ततुषधान्ये ॥ त्रि० । सर्वतोभावेनपवित्रे ॥

परिपूरी । त्रि० भक्तवरदे ॥ परिपूरयतिकामैर्भक्तान् । परिपूरयतेर्णिनि ॥

परिपूर्ण । त्रि० पूरिते ॥ परित' पूर्ण : ॥

परिपूर्णता । स्त्री० आभोगे । सम्पूर्णतायाम् ॥ परित ' पूर्णतेस्म । पूरी० । गत्यर्थेतिक्त . । रदाभ्यामितिनिष्ठानत्वम् ॥ परिपूर्णस्यभाव : । तस्यभावइतितल् ॥

परिपूर्णत्वम् । न० आभोगे । पूर्णतायाम् ॥ परिपूर्णस्यभाव. । तस्यभावस्त्वतलौ ॥

परिपेलम् । न० कैवर्त्तीमुस्तके । नागरमोथा०इ०भा० ॥ यथा । परिपेलप्लवंवल्यंततकुटन्नटसंज्ञकम् । आयतेसुस्तकाकारंशेवालकुलसन्नये ॥

परिपेलवम् । न० कैवर्त्तीमुस्तके ॥ परित : पेलवम्मृदु ॥

परिप्रश्न : । पु० कोहंकथमिदंजातंको वैकर्ताऽस्यविद्यते । उपादानंकिमस्य स्यकथंवद्धोस्मिकेनोपायेनमुच्येइत्यादिपृच्छायाम् ॥ पृच्छामात्रे ॥ परित . प्रश्न ॥

परिप्लव ' । त्रि० चञ्चले ॥ परिप्लवते । प्लुङ्गतौ । प०अच् ॥ आकुले ॥

परिप्लुत . । त्रि० आप्लुते । व्याप्ते सर्वतोव्याप्ते ॥ परित : प्लुत' ॥

परिप्लुता । स्त्री० मदिरायाम् ॥ या स्यधर्मेवेदनावत्यांयोनौ ॥ यथा। परिप्लुतायाम्भवतियाम्यधर्मेरुजाभृशम् । इतियोनिव्यापन्निदानेमाधवकार . ॥

परिफुल्ल । त्रि० हर्षपुलकिते ॥ फुल्लते । फुल्ल० । पचाद्यजन्तनतुफुल्लेतिनिष्ठान्त । अनुपसर्गादितिकथनाविरोधात् । परित फुल्ल : ॥

परिबर्ह : । पु० राजयोग्यद्रव्ये । सितच्छत्रादौ ॥ परिच्छदे ॥ परिवर्हतेपरिवर्ह्यतेवा । वर्हप्रधान्ये । अच्०घञ्वा ॥

परिभव : । पु० अनादरे ॥ यथा । सन्तव्याद्विजजातय' परिभवैर्य्येतद्वच . पालनात्पीत : कुम्भसमुद्भवेनमुनिनाब्धिजातमेतावता । मर्यादायदिलङ्घतेविधिवशाद्यस्मिन्क्षणेवारिधिस्त्रैलोक्यंसचराचरञ्च सतिय : कस्तत्क्षमोऽभव ॥ परी भुवोऽवज्ञानइ०अभावेऽप् ॥ स

र्वतोभवने ॥

परिभाव. । पुं० अनादरे । परिभवे ॥ परौभुवोऽवज्ञानइतिभाविघञ् । इति. ॥

परिभावुकः । त्रि० तिरस्कुर्वति ॥ लषपतेत्यादिनोकञ् ॥

परिभाषणम् । न० सनिन्देउपालम्भे ॥ उपालम्भोहिद्विविधः । गुणाविष्करणपूर्वकोनिन्दापूर्वकश्च । आद्योयथा । महाकुलस्यभवतः किमुचितमिदमिति । द्वितीयस्तुबन्धकीसुतस्यभवतउचितमेवेदमिति । तत्रयोर्द्वितीय.सपरिभाषणशब्दार्थ. ॥ भाषव्यक्तायांवाचि । ल्युट् ॥ नियमे ॥ आलापे ॥

परिभाषा । स्त्री० परिष्कृतभाषणे । पदार्थविवेचकाचार्याणांयुक्तियुक्तायांवाचि । प्रज्ञप्तौ । शैल्याम् ॥ अनियमनिवारकेन्यायविशेषे ॥ अनियमेनियमकारिणीपरिभाषेतिलक्षणात् ॥ आधुनिकसङ्केते ॥ सू० शक्तिवादेगादाधरीटीका ॥

परिभूः । पुं० ईश्वरे ॥ सर्वेषामुपर्युपरिभवनात् ॰परिसर्व्वतोभवति । भू० । क्विप् ॥

परिभूतः । त्रि० परिभवान्विते । अनादृते । अवमते । अवमानिते ॥ परिभूयतेस्म । भू० । क्तः ॥

परिभूयमानः त्रि० अनादरानुभवकर्त्तरि ॥ यथा ॥ येबालभावेनपठन्ति विद्यांकामातुरायौवननष्टचित्ताः । तेवृद्धकालेपरिभूयमाना. सन्दह्यमानाः शिशिरेयथाब्जाइति ॥

परिभोगः । पुं० उपभोगे ॥ परिभोजनम् । भुज० । घञ् ॥

परिभ्रमः । पुं० सर्वतोभ्रमणे ॥

परिभ्रमणम् । न० पर्यटने ॥ धनाशापुरुषस्येहपरिभ्रमणकारणम् ॥

परिभ्रामणम् । न० हस्तादिघुरणेस्वापरि:त्याग्रणे ॥

परिमण्डल' । त्रि० वर्त्तुले ॥ परितश्चक्राकारे ॥ न० । परमाणौ ॥

परिमण्डलित. । त्रि० विवर्त्तिते ॥ वर्त्तुलीकृते ॥

परिमल. । पुं० विमर्द्दने । कुङ्कुमादिमर्द्दने ॥ विमर्द्दोत्थगन्धे । अतिमनोहरगन्धे ॥ जनमनोहरेसुरतादिविमर्द्दनेनोत्पन्नेमाल्यादिगन्धे । सुरतोपमर्द्दविकसच्छरीररागादिसौरभे ॥ सम्भोगे ॥ पण्डितानांसमूहे । सू० शब्० ॥ परिमलनम् । मलधारणे । घञ् । सुज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः ॥ घर्षणसमुद्भवेचन्दनादिगन्धे ॥

परिमाणम् । न० आढककुडवादौपरिच्छेदके । सर्वतोमाने ॥ आरोहपरिणाहाभ्यांस्वगताभ्यांयेनकाष्ठादिनिर्म्मितनवीद्यादिपरिमीयतेतत्

परिमाणप्रख्यादिरित्यर्थ । परि. सर्वतोभावे । यथोक्तम् । परिमाणमुसर्वत । इति ॥ न्यायमतेतुमानव्यवहारासाधारणकारणे । पृथिव्यादिनवद्रव्यवर्त्तिनि ॥ तच्चतुर्विधम् । अणुमहत्दीर्घम्हस्वचेतिभेदात् । यथोक्तभाषापरिच्छेदे । परिमाणभवेन्मानव्यवहारस्यकारणम् । अणुदीर्घंमहद्ध्रस्वमितितद्भेद ईरित .॥ अनित्यं तदनित्य स्यान्नित्ये नित्यमुदाहृतम् । सङ्ख्यात . परिमाणाच्च प्रचयादपिजायते ॥ अनित्य द्रव्यणुकादौतु सङ्ख्याजन्य मुदाहृतम् । परिमाणघटादौतुपरिमाणजउच्यते ॥ प्रचय शिथिलाख्योय : सयोगस्तेनजन्यते । परिमाणतूलकादौनाशस्त्वाश्रयनाशत' ॥ इति ॥ परिमीयतेपरिच्छिद्यते येनतद् ॥

परिमार्ज्जनम् । न० परिशोधने ॥ खाद्यविशेषे । मधुमस्तके ॥ यथा । मधुतैलघृतैर्मध्ये वेष्टिता'समिताश्च या . । मधुमस्तकमुद्दिष्ट तस्याख्या परिमार्ज्जनमितिशब्दचन्द्रिका ॥

परिमित .। त्रि० परिमाणविशिष्टे । परिच्छिन्ने । एतावति । इतनाइ० भाषा० युक्ते ॥ परितोमित .॥

परिमिलित: । त्रि० व्याप्ते । समन्तात्मद्गते ॥

परिमृष्ट ' । त्रि० व्याप्ते ॥

परिमेय । त्रि० परिमातुंयोग्ये ॥ माङ्० । अचोयत् । ईद्यति । गुण ॥ परिमिते ॥

परिमोक्ष . । पुं० मलत्यागे ॥ परितो मोचणे ॥

परिमोषी । त्रि० परिमोषणशीले । चौरे ॥

परिरब्ध । त्रि० गृहीते ॥ आलिङ्गिते ॥

परिरम्भ । पुं० आलिङ्गने । परिष्वङ्गे । बाहुभ्यांनिष्पीडने ॥ परिरम्भणम् । रभ० । घञ् । रभेरशब्लिटोरितिनुम् ॥

परिरम्भित ।त्रि० आलिङ्गिते । रचिते ॥

परिवत्सर : । पुं० वत्सरे ॥ वत्सरविशेषे ॥ यथा । शकाब्दात्पञ्चभिश्शेषे ' शेषस्तिष्ठतितेनैकादिक्रमेण सपरिद्वदाअनुवत्सरापूर्वकावत्सर संज्ञका वत्सराभवन्ति । यथोक्तम् । शकाब्दात्पञ्चभि शेषात्समाद्या दिषुवत्सरा ' । सम्परीदानुपूर्वाश्च तथोदापूर्वकामता . ॥ परिपूर्वेत थादानंयवानांचद्विजोत्तमा ' । इ० ति विष्णुधर्मोत्तरम् ॥ परितोवसन्त्यत्रायनत्वादय . । वस० ।सपूर्वाच्चिदितिसर । सस्यार्धधातुकइति सस्यत ॥

परिवर्जनम् । न० मारणे ॥ परित्यागे ॥ यथा । गोप्योनष्टोष्णोमथुराङ्ग नानाधूर्त्तस्वकृष्णास्यहिरीतिरेषा । विपर्य्ययोयेनकृत ' स्वमित्रोस्तस्योप पन्नोपरिवर्ज्जनकिम् ॥ वृजीवर्ज्जने । ल्युट् । परितोवर्ज्जनम् ॥ कुभार्य्याञ्चकुमित्रञ्चकुराजानकुसौहृदम् । कुबन्धुञ्चकुदेशञ्चदूरत . परिवर्ज्जयेत् ॥ ब्राह्मणबालिशञ्चवम योद्धारविशजडम् । शूद्रमक्षरसयुक्त दूरत.परिवर्ज्जयेत् ॥

परिवर्त्त । पु० नेमये । विनिमये ॥ कूर्मराजे ॥ प्रवर्त्तने ॥ पलायिते । युगान्ते ॥ परिवर्त्तनम् । वृतु० । भावेघञ् ॥ ग्रन्थविच्छेदे ॥ अपवर्त्तने ॥

परिवर्त्तनम् । न० परिदाने । परिवर्त्ते । विनिमये । परेतना इ०भा० ॥ इतस्ततोभ्रमणे ॥(***(*)*(*)

परिवर्त्तिका । स्त्री० भावप्रकाशोक्ते मेढ्रजातेक्षुद्ररोगविशेषे ॥

परिवर्त्तित । त्रि० निवर्त्तिते ॥

परिवर्त्ती । त्रि० विनश्वरे ॥ ससार: परिवर्त्तीतिप्रसिद्धम् ॥

परिवर्त्तिनी । स्त्री० विष्टुतिप्रभेदे ॥

परिवर्ह । पुं० राजयोग्यद्रव्ये ॥ परिच्छदे ॥ परिवर्हतेपरिवर्ह्यते वा । वर्हप्राधान्ये । पचाद्यच् । घञ्वा ॥

परिवर्हणम् । न० आराधने ॥

परिवसथ । पु० ग्रामे ॥ परितोवसन्त्यत्र । वस० । उपसर्गेवसेरित्यथ ॥

परिवह । पु० परावहवायोरुपरिस्थितेसप्तवाय्वन्तर्गतसप्तमवायौ ॥

परिवाद । पु० परदोषकथने । अपवादे । निन्दायाम् ॥ यथा ॥ सततसुलभदैन्ये निःसुखेजीवलोकेयदि मम परिवादात्प्रीतिमाप्नोतिकश्चित् । परिवदतुयथेष्टं मत्समक्षतिरोवा जगतिहिबहुदुःखेदुर्लभ प्रीतियोगवृति ॥ वीणावादनवस्तुनि ॥ परिपूर्वाद्वदेर्भावेघञ् ॥

परिवादक । त्रि० परिवादकर्त्तरि ॥

परिवादी । त्रि० परिवादकर्त्तरि ॥ परिवादविशिष्टे ॥

परिवादिनी । स्त्री० सप्ततन्त्रीयुक्तायां वीणायाम् । सतरसिया० इ० भा० ॥ परिवदतिस्वरान् । वद० । सुपीतिणिनि: ॥ परिवादविशिष्टायाम् ॥

परिवाप । पु० पर्य्युप्तौ । वपने ॥ जलस्थाने ॥ परिच्छदे । परिवारे ॥ परिवपनम्अनेनअत्रवा । टुवप्० । भावेघञ्हलश्चेतिवा ॥

परिवापनम् । न० मुण्डने ॥ हेतुमण्णिजन्तात्भावेल्युट् ॥

परिवापित । त्रि० मुण्डिते ॥ परि

वाप्यतेस्म । मुण्डनार्थीवपिश्मं: । क्तः ॥

परिवार: । पु० परिजने । पोष्यवर्गे ॥ खड्गकोषे ॥ परिच्छदे ॥ परिवार्यतेऽनेन परिवारयत्वा । घञ् ॥

परिवाह । पुं० जलोच्छ्वासे । परीवाहे । समधिकजलस्योपायैर्निष्कासने ॥ परिवहन्त्येभि: । वह० । हलश्चेतिघञ्‌उपसर्गस्यघञोतिपक्षे दीर्घाभाव. यद्वा परिवहनम् । भावेघञ् ॥

परिविन्न । पु० परिवित्तौ ॥ यथा । ज्येष्ठेऽनिविष्टे कनीयान्निर्विशन्परिवेत्ताभवतिपरिविन्नोज्येष्ठ: परिवेदनीयाकन्यापरिदायीदाता परिकर्तायाजक तेएतेसर्वेपतिता इत्युद्वाहतत्त्वम् ॥

परिवित्ति । योग्ये दारपरिग्राहीतस्य ज्येष्ठे । परिवेत्तुरनूढेज्येष्ठभ्रातरि परिवर्ज्जनविन्दतिलभते । विदॢ० । क्तिच् ॥ परिवित्ति: परीवेत्ता ययाचपरिविद्यते । सर्वेतेनरकंयान्तिदातृयाजकपञ्चमा. इ० मनु ॥

परिवीत. । त्रि० परितोवेष्टिते । भवृते ॥ व्याप्ते ॥

परिवृढणम् । न० समृद्धौ ॥

परिबृंहित: । त्रि० परिपूर्णे ॥ बृंहि.क्त:

परिवृक्ण: । त्रि० छिन्नहस्ताद्यवयवे ॥

परिवृढ: । त्रि० अधिपे । प्रभौ ॥

परिवर्ह्यतिवृंहतिवा । वहबृंहिवृद्धौ क्तइत्प्रत्यय: ॥ प्रभौपरिवृढ इतिनकारहकारयोर्लोपोनिष्ठातकारस्यढत्वञ्चनिपात्यते ॥

परिवृत: । त्रि० आवृते । समन्तात्वेष्टिते । व्यवहारान्नृ: पश्येत्सभ्यै: परिवृतोऽन्वहम् ॥ परिसर्वतोभावे नवृत: ॥

परिवृत्त: । त्रि० सर्वत ' प्रवृत्ते ॥

परिवृत्ति । पु० अलङ्कारविशेषे ॥ यथा । परिवृत्तिर्विनिमयोयोऽर्थानांस्यात्समासमै. । परिवृत्तिरलङ्कार इति ॥ उदाहरणंयथा । लतानामेतासामुदितकुसुमानांमरुदयमतंलास्यंदत्त्वाश्रयतभृशमामोदमसमम्लतास्त्वध्वन्यानामहहदृशमादाय सहसाददत्याधि व्याधिभ्रमरुदितमोहव्यतिकरम् ॥ अत्रप्रथमेऽर्द्धेसमेनसमस्यद्वितीयेऽत्तमेनन्यूनस्य ॥ नानाविधप्रहरणैर्नृपसंप्रहारेस्वीकृत्यदारुणनिनादवत ' प्रहारान् । दृप्तारिवीरविसरेणवसुन्धरेयनिर्विप्रलम्भपरिरभविधिर्वितीर्णा ॥ अत्रन्यूनेनोत्तमस्य ॥ विनत्तौ ॥ परिवित्ता वितिं०इइ ' ॥

परिवेत्ता । पु० ज्येष्ठेऽनूढे दारपरिग्राहिणिकनीयसि ॥ दाराग्निहोत्रसयोगंकुरुतेयोग्रजेस्थिते । परिवेत्तासविज्ञेय. परिवित्तिस्तुपूर्वज: ॥

परिविन्दतिज्येष्ठपरित्यज्यभार्याम् अग्निहोत्रं वालभते । विट्छलाभे त्वन्त्वचौशसिचदादिश्च. सन्नाया चानिटौ ॥

परिवेदनम् । न० विवाहे ॥ अन्याधाने सर्वतोभावेनज्ञाने ॥

परिवेदनीया । स्त्री० अनूढज्येष्ठेतत्कनिष्ठेनविवाहितायाम् ॥ *

परिवेदनी । स्त्री० परिवेत्तुः स्त्रियाम् इ० हेमचन्द्र ॥

परिवेशः । पु० वेष्टने ॥ परिधाने ॥ परितोविशति । विश० । घञ् ॥ परिधौ ॥

परिवेषः । पुं० भोजनार्थमन्नादीनांपरिवेषणे ॥ परिविषेर्भावेघञ् ॥ परिवृतौ ॥ परिधौ । चन्द्रसूर्ययोरुत्पातभूतरश्मिमण्डले ॥ अत्राहवराहमिहिरः सम्मूर्छितारवीन्द्वोःकिरणाःपवनेनमण्डलीभूताः । नानावर्णाकृतयोहश्यन्तेव्योम्नितन्वभ्रे ॥ तेषांसञ्चान्तराख्याह । तेरक्तनीलपाण्डुरकापोताभ्राभशवलहरिशुक्लाः । इन्द्रयमवरुणनिरृतिश्वसनेशपितामहाग्निकृताः ॥ धनदः करोति मेचकमन्योन्यगुणाश्रयेणचाप्यन्ये । प्रविलीयतेमुहुर्मुहुरल्पफलःसोपिवायुकृतः ॥ वस्तुवशेनफलमाह । चाषशिखिरजततैलक्षीरजलाभःस्वकालसम्भूतः । अविकलवृत्तःस्निग्धः परिवेषःशिवसुभिक्षकरः ॥ सकलगगनानुचारीनैकाभःक्षतजसन्निभोरूक्षः । असकलशकटशरासनशृङ्गाटकवत्स्थितःपापः ॥ शिखिगलसमेतिवर्षंबहुवर्णोनृपवधोभयधूम्रे । हरिचापनिभेयुद्धान्यशोककुसुमप्रभेचापि ॥ वर्णेनैकेनयदाबहुलःस्निग्धःक्षुराभ्रकाकीर्णः । स्वर्तौसद्योवर्षंकरोतिपीतश्चदीप्तार्कः ॥ दीप्तमृगविहङ्गरुतःकलुषःसन्ध्यात्रयोत्थितोतिमहान् । भयकृत्तडिदुल्काद्यैर्हतोनृपहन्तिशस्त्रेण ॥ प्रतिदिनमर्कहिमांश्वोरहर्निशंरक्तयोर्नरेन्द्रवधः । परिविष्टयोरभीक्ष्णंलग्नास्तमयस्थयोस्तद्वत् ॥ सेनापतेर्भयकरोद्विमण्डलोनातिशस्त्रकोपकरः । त्रिप्रभृतिशस्त्रकोपयुवराजभयंनगररोधम् ॥ * ॥ विशेषमाह । वृष्टिस्त्र्यहेणमासेनविग्रहोवायहे दुभनिरोधे । होराजन्माधिपयोर्जन्मर्क्षेवाशुभोराज्ञः ॥ * ॥ परिवेषमध्यगतानांग्रहाणांफलमाह । परिवेषमण्डलगतोरवितनयःक्षुद्रधान्यनाशकरः । जनयतिचवातवृष्टिस्थावरकृषिकृन्निहन्ताच । भौमः कुमारबलपतिसैन्यानांविद्रवोग्निशस्त्रभयम् । जीवेपरिवेषगतेपुरोहितामात्यनृपपीडा ॥ मन्त्रिस्थावरलेखकपरिज

परिवेष

श्चन्द्रजेसुवृष्टिश्च । शुक्रेयायिच-
चियराज्ञीपीडाप्रियस्त्वान्नम् ॥ चु-
द्नलमृत्युनराधिपमश्चस्येभ्योजायतेभ
यकेतौ । परिविष्टेगर्भभयंराष्ट्रेव्या
धिनृपभयञ्च ॥ * ॥ द्व्यादिषुग्रहे
षुमध्यगतेषुफलमाह । युद्धानिवि
जानीयात्परिवेषाभ्यन्तरेद्वयोर्ग्रह
योः । दिवसकृत शशिनोवाचु-
द्वृष्टिभयचिषुप्रोक्तम् ॥ यातिचतु
र्षुनरेन्द्र . सामात्यपुरोहितोवशम्
त्यो' । प्रलयमिवविद्धिजगत . प
ञ्चादिषुमण्डलस्थेषु ॥ * ॥ अथता
राग्रहाणावापृथक्परिविष्टानाफल
माह । ताराग्रहस्यकुर्यात्पृथगेवस-
मुत्थितोनरेन्द्रवधम् । नचत्राणाम
थवायदिकेतोर्नोद्योभवति ॥ * ॥
तिथिक्रमेणपरिवेषफलान्याह । वि
प्रचचियविट्शूद्रहाभवेत्प्रतिपदा-
दिषुक्रमश . । श्रेणीपुरकोषाणाप-
ञ्चम्यादिष्वशुभकारी ॥ युवराज-
स्याष्टम्यापरतस्त्रिषुपार्थिवस्यदोषक
र : । पुररोधोद्वादश्यांसैन्यचोभस्त्र-
योदश्याम् ॥ नरपतिपत्नीपीडापरि
वेषोभ्युत्थितश्चतुर्दश्याम् । कुर्यात्तु
पञ्चदश्यापीडामनुजाऽधिपस्यैव ॥
* ॥ परिवेषलेखावशेनशुभाशुभमा
ह । नागरकाणामाभ्यन्तरस्थिता-
यायिनाञ्चवाह्यस्था । परिवेषमध्य-
रेखाविज्ञेयाक्रन्दसाराणाम् ॥ रक्त.

परिवेषणम्

श्यामोरूक्षोभवतिचयेषांपराजयस्ते
षाम् । स्निग्ध श्वेतोद्युतिमान्ये
षाभागोजयस्तेषामिति ॥ * ॥ अ-
पिच । दिनकरपरिवेष ' पूर्वयामे-
तुपीडा० दिनकरपरिवेषोव्रवियुद्ध'
द्वितीये ॥ दिनकरपरिवेष ' चेम-
मायुस्तृतीयेदिनकरपरिवेष : सर्व
नाशश्चतुर्थे ॥ दिवासूर्येपरिवेषोरा-
त्रौचन्द्रेयदाभवेत् । एकस्मिन्नेदद्दो
राचेतदानश्यतिपार्थिव . ॥ एतेन-
विधिनानित्य सप्ताहपरिविष्यते ।
सर्वभूतविनाश . स्यात्तस्मिन्दृत्या
तदर्शने ॥ परितोविष्यतेऽनेन । वि
ष्लृव्याप्तौ । घञ् ॥

परिवेषक . । त्रि० अन्नादिपरिवेषण
कर्त्तरि ॥ सयथा । स्नातश्चन्दनच
र्चित . सुवसन : स्रग्वीप्रसन्नानन.
स्पष्टात्मासुभग : प्रसन्नहृदय ' श्री
कान्तपूजारत . । स्वामिस्नेहपर .
स्वपाकनिपुण प्रौढोवदान्य ' शु-
चिर्विप्रोवापरिवेषकस्तुकुलजस्त्वान्यो
पिवाभूपते ' ॥ स्त्री० । परिवेषि
का ॥ यथा । स्नाताविशुद्धवसनान
वधूपिताङ्गीकर्पूरसौरभमुखीनयना
भिरामा । विम्बाधराशिरसिबद्धसु
गन्धपुष्पामन्दस्मिताचितिभृतांपरि
वेषिकास्यात् ॥

परिवेषणम् । न० भोजनार्थमन्नादे
पात्रेसमर्पणे । परोसना० इ०भा० ॥

परिवेषणम्

तत्प्रकारोयथा। पुरस्ताद्विमल-
पात्रसुविस्तीर्णंमनोहरम्। स्थापि
तपीठकेशुभेनाभिदेशसमुन्नते॥ त-
त्रभक्तंपरिन्यस्तंमध्यभागेसुसंयतम्।
सूपसर्पिः पलंशाकपिष्टमन्नन्तुमत्स्य
कम्॥ स्थापितद्दक्षिणेपार्श्वेभुञ्जा
नस्ययथाक्रमम्। प्रत्तीशाद्याद्रवा'
सर्वेपानीयपानकपयः॥ चोष्यस-
न्धानकत्वेच्छसव्यपार्श्वेनिधापयेत्।
सर्वानिक्षुविकारांश्चपक्वान्नपायसद-
धि॥ पुरतः स्थापयेद्भोक्तुर्द्वयोः
पङ्क्त्योस्तुमध्यतः। एवविज्ञायम
तिमान्परिवेषप्रकल्पनम्॥ ततो-
ऽभवतिप्राज्ञ' सम्यक्सम्परिवेषि
तुम्॥ * ॥ अन्नश्राद्धेपरिवेषणेम-
नुः। पाणिभ्यान्तूपसङ्गृह्यस्वयम-
न्नस्यवर्द्धितम्। विप्रान्तिकेपितॄन्ध्या
यन्शनकैरुपनिक्षिपेत्॥ अन्नस्येति
तृतीयार्थेषष्ठी। वर्द्धितं०पूर्णंपिठ-
रानिपात्रम्। उपनिक्षिपेत्वाञ्चया
नांसमीपेपरिवेषणार्थमत्त्वरयास्था
पयेत्। तथाचपाकस्थाल्याआकृष्य
प्रथमभोजनपात्रेनदेयमृकिन्तुस्था
ल्यादिकपाणिभ्यांपात्रसमीपेभूमौ
संस्थाप्यपश्चात्पाणिभ्यांपात्रान्तरि
ताभ्यांश्राद्धेपरिवेषयेत्। उभाभ्या-
मपिपाणिभ्यामाकृष्यपरिवेषयेत्०
इतिमत्स्यपुराणात्। यत्तु,श्राद्धेपरि
वेषणन्तुदक्षिणपाणिमात्रेणैवाऽक्ता

परिविष्टा

नभिधानादितिमैथिलोक्तं तन्न। ए-
केनपाणिनादत्त शूद्रादत्त'नभक्षयेदि
त्यादिपुराणीयेनएकपाणिदत्तशूद्रा
दत्तभक्षणनिषेधेनतस्मात्परिवेष-
णस्यापिनिषिद्धत्वात्पाणिभ्यामपि
पात्रान्तरितंकृत्त्वादेयम्। हस्तद-
त्ताश्चयेस्नेहालवणंव्यञ्जनानिच।
दातारनोपतिष्ठन्तेभोक्ताभुङ्क्तेच-
किल्बिषम्॥ तस्मादन्तरितदेयप-
र्णेनाथतृणेनवा। प्रदद्यान्नतुहस्तेन
नायसेनकदाचन॥ इतिवशिष्ठवच
नेनसामान्यतोऽभिधानात्। पितृ-
भक्तितरङ्गिण्यामप्येवम्। मनु'।
गुणांश्चसूपशाकाद्यान्पयोदधिघृतं
मधु। विन्यसेद्यतत. सम्यक्भूमा
वेवसमाहित॥ चामिषपानपात्र
स्वभोक्तुर्दक्षिणतोन्यसेत्। भक्ष्यभो-
ज्यञ्चविविधमूलानिचफलानिच॥
हृद्यानिचैवमांसानिपानानिसुरभी
णिच। उपनीयचतत्सर्वंशनकै.
सुसमाहितः॥ परिवेषयेत्प्रयतोगु
णान्सर्वान्प्रचोदयन्॥ गुणान्उ
पकरणानिभूमावेवनतुव्यञ्जनादि-
पात्राणिअन्नादिपात्रोपरिनिक्षिपेत्
॥ इतिश्राद्धतत्त्वम्॥

परिवेष्टित:। त्रि० परिक्षिप्ते। परि-
सृते। परिते॥ परितोवेष्टित:॥

परिवेष्टा।त्रि० परिवेषणस्यकर्त्तरि॥
परिवारे॥

परिव्याध '। पुं० अम्बुवेतसे ॥ द्रुमोत्पले ॥ परिविध्यते । व्यधताडने । घञ् ॥ परिविध्यतिवा । अस्त्राद्व्यधे तिवा ॥

परिव्रज्या । स्त्री० तपस्यायाम् ॥ इ०-१० ॥

परिव्राट्०ड् । पुं० भिक्षौ । कर्मन्दिनि । पाराशरिणि । मस्करिणि ॥ तल्लक्षणयथा । सर्वारम्भपरित्यागोभैक्षाश्यवृक्षमूलता । निष्परिग्रहताऽद्रोह . समतासर्वजन्तुषु ॥ प्रियाप्रियपरिष्वङ्गेसुखदुःखाविकारिता । सबाह्याभ्यन्तरशौचंसुखदुःखाविकारिता ॥ सर्व्वेन्द्रियसमाहारोधारणाध्याननित्यता ॥ भावसंशुद्धिरित्येषपरिव्राड्वर्यउच्यते ॥ इतिगरुडपुराणम् । परित्यज्यसर्वंव्रजति । व्रज० । परौव्रजे ' ष ' पदान्तइतिक्विप्०दीर्घश्चपदान्तविषयेषत्वञ्च ॥

परिव्राजक . । पु० सन्यासिनि ॥ परिव्रजति । व्रज० । ण्वुल् ॥

परिव्राजि । स्त्री० श्रावण्यामोषधौ ॥

परिशङ्कनीय ' । त्रि० सर्वतोभावेनशङ्काविषये ॥ यथा । शास्त्रसुचिन्तितमपिप्रतिचिन्तनीयस्वाराधितोऽपिनृपति ' परिशङ्कनीय . । अङ्केस्थितापियुवति ' परिरक्षणीयाशास्त्रेनृपेचयुवतौचकुतोवशित्वम् ॥

परिशासनम् । न० भृत्यादिप्रेरणे । आकारणपूर्वकभृत्यादिप्रेषणे ॥ शासु० । ल्युट् ॥

परिशिष्टम् । न० परिशेषविशिष्टे । अवशिष्टार्थबोधकेग्रन्थे ॥ त्रि० । अवशिष्टे ॥ परित : शिष्ट : ॥

परिशीलनम् । न० शुश्यादिविचारे ॥

परिशीलित ' । त्रि० अभ्यस्ते ॥

परिशुष्कम् । न० मासव्यञ्जनप्रभेदे ॥ यथा । खिन्नंयकृद्भवेद्द्र्व्यांसुङ्गरालोड्यभर्जितम् । माचयाद्धिसिधूत्थरामठैलापरिप्लुतम् ॥ मरिचार्द्रकसयुक्तसुगन्धिद्रव्यवासितम् । गतद्रवंसुधातुल्यपरिशुष्कंतदुच्यते ॥ अपिच । मासवहुघृतैर्भृष्टसिक्तसंस्कृताम्बुनामुहु : । जीरकाद्यै'समायुक्तपरिशुष्कतदुच्यते ॥ इ० ॥ त्रि० सर्वतोनीरसे ॥ निर्मांसे ॥ परित . शुष्कम् ॥

परिशेष । पुं० प्रसक्तप्रतिषेधेऽन्यत्राप्रसङ्गाच्छिष्यमाणेसम्प्रत्यये ॥ परिशिष्यते । शिष्लृविशेषणे । घञ् ॥

परिशोध . । पु० परिशोधने । सर्वतोभावेनशुद्धौ ॥ परित : शोध ' ॥

परिशोष : । पुं० सर्वतोभावेनशुष्कतायाः ॥

परिश्रम . । पुं० श्रमे । क्लमे ॥ क्लेशे । प्रयासे । परिश्रान्तौ ॥ परित:श्रम. ॥

परिश्रय : । पु० सभायाम् ॥ आश्रये ॥ परिश्रयणम् । श्रिञ्० । एरच् ॥

परिश्रान्त । त्रि० सर्वतोभावेनश्रान्तियुक्ते ॥ परित : श्रान्त . ॥

परिश्रुत . । त्रि० सर्वतोभावेनश्रवणविशिष्टे ॥

परिश्लेष : । पु० आश्लेषे ॥

परिषत् । स्त्री० अधीतशास्त्राणांसमवाये । सभायाम ॥ परिषत्त्वं यथा । एकविंशतिसङ्ख्याकैर्मीमांसान्यायपारगै : । वेदाङ्गकुशलैश्चैवपरिषत्त्वप्रकल्पयेत् ॥ परित : सीदन्त्यस्याम् । षद्लृ० । सं०क्विप् । सत्सूद्विषेतिवाक्विप् । सदिरप्रतेरितिषत्वम् ॥

परिषद । पुं० पारिषदे । अनुचरे ॥ इ०हि० ॥

परिषद्वल : । पुं० सभ्ये । सभासदे ॥ परिषदस्यास्ति । रज : कृष्यासुतिपरिषदोवलच् ॥

परिषेक : । पुं० स्नानादौ ॥

परिष्कन्द : । पुं० परिस्कन्दे । पराचिते ॥ परिस्कन्दति । स्कन्दिर० । पचाद्यच् ॥ परेश्चेतिवाषत्वम् ॥

परिष्कार : । पु० विभूषणे । अलङ्कारे ॥ परिष्क्रियतेऽनेन । घञ् । सम्परिभ्यामितिसुट् । परिनिवीतिषत्वम् ॥ संस्कारे । शुद्धौ ॥

परिष्कृत : । त्रि० अलङ्कृते । भूषिते ॥ परिस्क्रियतेस्म । क्त : । सम्परिभ्यामितिसुट् । परिनिविभ्य: सिवसितसयसिवुसहसुटस्तुस्वञ्जामितिषत्वम् ॥

परिष्वक्त . । त्रि० आलिङ्गिते ॥ यथा । स्त्रीपुंसौपरिष्वक्तौभवत . ॥ अन्योन्यगाढलिङ्गितौभवतइत्यर्थ. ॥

परिष्वङ्ग . । पु० आलिङ्गने । परिरम्भे ॥ परिष्वञ्जनम् । ष्वञ्जपरिष्वङ्गे । घञ् । परिनिविभ्य : इतिष : ॥

परिसङ्ख्या । स्त्री० विधिविशेषे ॥ यथातत्रचान्यत्रचप्राप्तौपरिसङ्ख्येतिगीयते । साचोभयप्राप्तावितरनिवृत्ति बोधयति । यथा । पञ्चपञ्चनखाभक्ष्याइत्यत्रशशादिमांसेतरपञ्चनखमांसभक्षणनिवृत्तिबोध : । तदुक्तम् । नियम : परिसङ्ख्यावाविद्ध्यर्थौहिभवेद्यत । अनात्मदर्शनेनैवपरात्मानमुपास्महइति ॥ एकस्योभयत्रप्राप्तावेकत्रनियमनेयथाहु: । एकस्यवस्तुन : प्राप्तावनेकत्रैकधायदा । एकत्रनियम . साहिपरिसङ्ख्यानिगद्यतेइति ॥ अलङ्कारविशेषे ॥ यथा । इयम्चिद्दोषवतीयथाइस्मात्त : । श्रुतार्थस्यपरित्यागादश्रुतार्थस्यकल्पनात् । प्राप्तस्यबाधादित्थं वपरिसङ्ख्याचिदूषणेति ॥ किञ्चित्पृष्टमपृष्टंवाकथि

तयत्प्रकल्प्यते। तादृगन्यव्यपोहाय परिसङ्ख्यानुसास्मृता ॥ प्रमाणा न्तरावगतमपिवस्तुशब्देनप्रतिपादितम्प्रयोजनान्तराभावात्सदृशवस्त्वन्तरव्यवच्छेदाययत्पर्यवस्यति साभवेत्परिसङ्ख्या ॥ अत्रकथनप्रश्नपूर्वकंतदन्यथाचपरिदृष्टंतथोभयत्रव्यपोह्यमानस्यप्रतीयमानतावाच्यत्त्वञ्चेतिचत्त्वारोभेदा । क्रमेणोदाहरणम् । किमासेव्यम्पुसास विधमनवद्यद्युसरित किमेकान्तेध्येयचरणयुगलकौस्तुभभृत : । कि माराध्यम्पुण्यंकिमभिलषणीयञ्चकरु णायदासक्त्याचेतोनिरवधिविमुक्तौप्रभ ति ॥ किम्भूषणसुदृढमत्र यशोनरत्नकिकार्यमार्यचरितसुकृतनदोष । किचक्षुरप्रतिहतधिषणा ननेत्रजानातिकस्त्वदपर सदसद्वि वेकम् ॥ कौटिल्यकचनिचयेकरच रणाधरदलेषुरागस्ते । काठिन्यकुचयुगलेतरलत्त्वनयनयोर्वसति ॥भ क्तिर्भवेनविभवेव्यसनशास्त्रेनयुवति कामास्त्रे । चिन्तायशसिनवपुषि प्राय ' परिदृश्यतेमहतामिति ॥

परिसङ्ख्यानम् । न० गणनायाम् ॥

परिसङ्ख्याविधि . । पुं० उभयोस्युगयत्प्राप्तावितरव्यावृत्तिपरेविधौ॥ यथा । पञ्चपञ्चनखाभक्ष्याइति । इदञ्चवाक्यनपञ्चनखभक्षणपरम् । तस्यरागत: प्राप्तत्वात् । नापिनियमपरम्पञ्चनखभक्षणस्ययुगयत्प्राप्ते पक्षेऽप्राप्त्यभावात् । अतइदम पञ्चनखभक्षणनिवृत्तिपरमितिभवतिपरिसङ्ख्याविधि ' । साचद्विविधा । श्रौतीलाक्षणिकीच । तत्र अत्रह्येवावयववतीतिश्रौतीपरिसङ्ख्या । एवकारेणपवमानातिरिक्तस्तोत्रव्यावृत्तेरभिधानात् ।पञ्चपञ्च नखाभक्ष्याइतितुलाक्षणिकीइतरनिवृत्तिवाचकपदाभावात् । अतए वैषाचिदोषग्रस्ता । दोषत्रयञ्च । श्रुतहानि ' अश्रुतकल्पनाप्राप्तवाधश्चेति । तदुक्तम् । श्रुतार्थस्यपरित्यागादश्रुतार्थस्यकल्पनात् । प्राप्तस्यवाधइत्येवपरिसङ्ख्याचिदूषणेति ॥ श्रुतस्यपञ्चनखभक्षणनिवृत्ते: कल्पनात्प्राप्तस्यचपञ्चनखभक्षणस्य वाधनादिति । अस्मि स्त्रदोषत्रयशब्दनिष्ठप्राप्तवाधस्त्वर्थनिष्ठइतिदिक् ॥

परिसमाप्ति . । स्त्री० निश्चये ॥

परिसर : । पु० पर्यन्तभूमौ । नदीनगरपर्वतादेरुपान्तभूमौ ॥ परित . सरत्यत्र । सृगतौ । पुसीतिघ . ॥ मृत्यौ । विधौ ॥ देवे ॥

परिसरणम् । न० सर्वतोगमने ॥ सृग तौ । ल्युट् ॥

परिसरा । स्त्री० नाड्यां ॥

परिसर्प्पः । पु० परिक्रियायाम् । परिजनादिनावेष्टने ॥ परिसमन्तात् सर्पणम् । सृप्लृगतौ । घञ् ॥

परिसर्प्पणम् । न० प्रसरणे ॥ परिसर्प्पे ॥

परिसर्य्या । स्त्री० परीसारे । सर्वतोगमने ॥ परिसरणम् । सृ० । परिचर्यापरिसर्यामृगयाटाट्यानामुपसङ्ख्यानमितिशप्रत्ययोयक्गुणौच-निपातनात् ॥

परिसीमा । स्त्री० क्षयन्तायाम् ॥ परित :सीमा ॥

परिस्कन्द । पुं० पराचिते । परपुष्टे ॥ परिस्कन्दति । स्कन्दिर्० । प० अच् । परेश्चेतिपत्वेषत्वाभाव ॥

परिस्तरणम् । न० आच्छादने ॥

परिस्तोम । पुं० गजपृष्ठस्थचित्रकम्बले । प्रवेण्याम् । वर्णे । कुथे ॥ परिस्तूयते । ष्टुञ्० । अर्त्तिस्तुसुहिति मन् ॥ यद्वा । परिगतः स्तोमोऽत्र वर्णस्तोमत्वात् । यत्क्रियायुक्तास्तइति परेःस्तौतिप्रतिअनुपसर्गत्वान्नषः ॥

परिस्पन्दः । पुं० कुसुमप्रकरादेः पत्रावल्यादेश्वरचनायाम् ॥ शिखास्थमाल्ये ॥ परिवारे ॥ परिस्पन्दनम् । स्पदि० । भावे अधिकारणेवा घञ् ॥

परिस्पन्दनम् । न० सर्वतोभावेनकम्पने ॥

परिस्पन्दमानः । त्रि० सर्वतोभावेन कम्पमाने ॥

परिस्फुटः । त्रि० प्रसिद्धावयवार्थे ॥

परिस्फुरितः । त्रि० प्रकाशिते ॥

परिस्रुत् । स्त्री० वरुणात्मजायाम् । मदिरायाम् ॥ परित स्रवति । स्रु० । क्विप्तुकौ ॥

परिस्रुत । त्रि० स्यन्ने । स्रवयुक्ते ॥ परितः स्रूयतेस्म । स्रु प्रस्रवणे । गत्यर्थेतिक्त ॥

परिस्रुता । स्त्री० वारुण्याम् । मदिरायाम् ॥ परित स्रवति । स्रु० । क्विप्० तुक् । भागुरिमते । टाप् ॥ यद्वा । परित : स्रूयतेस्मलोकैः । स्रु० । गत्यर्थेतिक्तः ॥

परिहापितः । त्रि० त्याजिते ॥

परिहारः । पु० अनादरे ॥ परिह्रियते ऽनेनाथवा । हृञ् । घञ्० । उपसर्गस्येति पाक्षिकोदीर्घाभावः ॥

परिहार्य्य । पुं० वलये ॥ त्रि० । त्याज्ये ॥

परिहासः । पु० नर्मवाक्ये । परीहा-सैठट्ठा इतिभाषा ॥ परिहसनम् । हसेहसने । घञ् ॥

परीक्षकः । त्रि० निरूपके । कारणिके ॥ शास्त्रपरिशीलनप्राप्तबुद्धिप्रकर्षे । प्रतिपादके ॥ परीक्षते । ईक्षदर्शने । ण्वुल् ॥

परीक्षणम् । न० परीक्षायाम् । राज्ञा

धर्मकामार्थभयैरमात्या देर्भावतत्त्व निरूपणे । यथा । भेदोपजापा बुप धाधर्मार्थैर्यत्परीक्षणम् । इति ॥ सर्वतोभावेनदर्शने ॥ संशयपूर्वपक्ष निराकरणेनोत्तरपक्षव्यवस्थापने ॥ परित ईक्षणम् ॥

परीक्षा । स्त्री० विचारणायाम् ॥ परि तईक्षणमनया । ईक्ष० । गुरोश्चेत्य. । टाप् ॥ दिव्ये ॥

परीक्षित् । पु० नृपविशेषे ॥ अभिम न्युसुते । विष्णुराते ॥ सयुधिष्ठि रानन्तरकलियुगस्यारम्भे चक्रवर्त्ती- राजावभूव । सएवलोकविख्यात: परीक्षिदितियत्प्रभु । पूर्वदृष्ट- मनुध्यायन्परीक्षेतनरेष्विह ॥

परीक्षित । पु० परीक्षिति । अभिमन्यु पुत्रे नृपे ॥ यथा । परिक्षीणेषुवंशे षुजातोयस्मादर.सुत: । तस्मात्परी क्षितोनाम विख्यात' पृथिवीतले इ० देवीभागवतम् ॥ त्रि० । सञ्जा तापरीक्षायस्यता० इतच् ॥

परीक्ष्यकारी । त्रि० सम्यग्हेतुभिर्विम्र श्यकरणशीले ॥

परीत । त्रि० परिवेष्टिते ॥ व्याप्ते ॥

परीतत् । त्रि० सर्वतोभावेनविस्तृ- ते ॥

परीप्सा । स्त्री० त्वरायाम् ॥ अपादा नेपरीप्सायामितिदर्शनात् ॥ प्राप्तु मिच्छायाम् ॥ पर्याप्तुमिच्छायाम्

परीप्सु । त्रि० लिप्सा सौ॥ आप्नो- ते . सन्नन्तादुप्रत्यय . । आप्ज्ञप्यृ- धामीदित्तीकार । अचलोपोभ्या- सस्येत्यभ्यासलोप ॥

परीभाव । पु० तिरस्क्रियायाम् अनादरे ॥ परीभुवोवज्ञानइति०- भावेघञ् । वृद्धि । उपसर्गस्यघञी तिदीर्घ ॥

परीरम् । न० फले ॥ पृणाति । पृपा- लनपूरणयो । कॄगॄपॄकटिपटिशौ टिभ्यईरन् ॥

परीरण: । पु० कमठे ॥ दण्डे ॥ प- ट्टशाटके ॥ इतिमेदिनी ॥

परीरम्भ . । पु ० आलिङ्गने । परिर- म्भे ॥

परीवर्त्त: । पु० प्रतिदाने । निमये । नैमेये ॥ परिवर्त्तनम् । वृतु० । भावे घञ । उपसर्गस्येतिदीर्घ: ॥

परीवाद । पु ० अपवादे । निन्दा- याम् ॥ परिपूर्वाद्वदेर्भावेघञ् । उप सर्गस्यघञीतिदीर्घ । विद्यमान दोषस्याभिधानपरीवाद । अवि- द्यमानदोषाभिधाननिन्देतिविवे- क: ॥ यथा । परीवादस्तथ्योभवतु वितथोवापिमहतांतथाप्युच्चैर्धाम्ना हरतिमहिमानजनरव तुलोत्तीर्णं स्यापिप्रकटनिहताशेषतमसोरवे- स्ताहक्तेजोनहिभवतिकन्यागतव- त: ॥

परीवाप । पुं० पर्य्युप्ती ॥ सलिलस्थाने परिवारे ॥ परिवपनम् अनेनान्नवा । टुवप्० । भावेघञ् हलश्चेतिवा । उपसर्गस्येतिदीर्घ ॥

परिवार: । पुं० परिजने ॥ खड्गकोषे ॥ परिच्छदे । शोभाजनके उपकरणे छत्रचामरादौ । सभ्यजनादौच ॥ परिवार्य्यते ऽनेनपरिवारणवा । घञ् । उपसर्गस्येतिदीर्घ. ॥

परीवाह: । पु ० जलोच्छ्वासे । परिवाहे ॥ परिवहन्त्यनेभि. । वह० । हलश्चेतिघञ उपसर्गस्यघञीति पाक्षिकोदीर्घ ॥ परिवहनम् । भावेवा० घञ् ॥ महीभृद्योग्यवस्तुनि

परीष्टि । स्त्री० अन्वेषणायाम् ॥ इ-षेरनिच्छार्थस्यपरेर्वेतिपक्षेक्तिन् ॥ परिचर्य्यायाम् ॥ प्राकाम्ये ॥ परी-सार: परिसर्य्यायाम् । सर्वतोगमने ॥ परिसरणम् । सृ० । घञ् उपसर्गस्यघञीतिदीर्घ: ॥

परीहार: । पुं ० अवज्ञायाम् । अनादरे ॥ परिहरणम् । हृञ्० । भावेघञ् । उपसर्गस्येतिपाक्षिकोदीर्घ: ॥

परीहास: । पु० द्रवेकेली । नर्मणि ॥ परिहसनम् । हसि० । घञ् । पाक्षिकोदीर्घ . ॥

परु: । पुं० वंशादिपर्वणि ॥ पिपर्त्ति । पॄ० । बाहुलकादु: ॥

परुत् । अ० पूर्ववत्सरे । गतवर्षे ॥ पूर्वस्मिन्वत्सरेइत्यर्थ । सद्य'परुदितिपूर्वस्यपरभाव 'उत्०च । सवत्सरे ॥

परुत्न . । त्रि० पूर्ववर्षभवे ॥ परुद्भव: । चिरपरुत्परारिभ्यस्त्नोवक्तव्य ॥

परुद्वार: । पुं० घोटके ॥

परुट । पु० पर्वणि ॥ यत्परुषिदिनमितिश्रुतौपरुःषपर्वणः,रूपःस्यात् ॥

परुषम् । न० निष्ठुरवाक्ये ॥ नीलझिण्टाम् ॥ परूषफले ॥ न० । तिलकवृक्षे ॥ त्रि ० कर्वुरे ॥ रूक्षे ॥ निष्ठुरोक्तौ । परेषादेशजातिकुलविद्याशिल्परूपवृत्त्याचारपरिच्छद-शरीरकर्मजीविनांप्रत्यक्षदोषवचनम् परुषमितिवदन्त ॥ यच्चान्यत्क्रोध-सन्तापत्रासस‌ञ्जननपरुष: । परुषत स्त्वविज्ञेयश्चान्यस्ततथाविधम् ॥ च-क्षुष्मन्तिलुप्तास्यचण्डालब्राह्मणे-च । प्रशसानिन्दनत्वेषत्परुषान्नविशिष्यतेइतिदेवल . ॥ परुषवचनानामेवपरोक्षमुदाहरणमपवादइत्याह: ॥ निष्ठुरवाग्युक्ते ॥ पिपर्त्ति पूर्यतिअलंबुद्धिंकरोति । पॄ० । पूनहिकलिभ्यउषच् ॥

परुषा । स्त्री० वृत्त्यनुप्रासघटकवृत्तिभेदे ॥ ओज: प्रकाशकैर्वणै: परुषाख्यास्मृतापरा ॥ वामनादिमतेगौडीप्येया ॥

परु । न० ग्रन्थौ । वंशादिपर्वणि ॥ पिपर्त्ति । पूपालनपूरणयो । अर्त्ति पूवपीत्युस् ॥

परूषम् । न० फलवृक्षभेदे । अल्पाऽस्थिनि । नीलवर्मणि । परुसाइति च फालसा० इतिचभाषा० ॥

परूषकम् । न० परूषे ॥ परूषकंकषायाम्ममामपित्तकारलघु । तत्पक्वम धुरपाकेशीतविष्टम्भिवृंहणम् ॥ हृद्य इट्पित्तदाहास्त्वरक्षयसमीरहृदितिभावप्रकाश ॥

परेण । अ० परतोर्थे ॥ विभक्तिप्रतिरूपकमव्ययम् ॥

परेत । पुं० मृतान्तरे ॥ त्रि० । मृते ॥ परलोकमद्वत . ॥ परादूरमितोवा ॥

परेतर । त्रि० आत्मीये । अवञ्चके ॥ परादितरः ॥ स्वामिकार्यार्थमितरे शाभेदके ॥ परान्विपक्षान्इतरय तिभेदेनआत्मसात्करोति । तत्करोतीतिण्यन्तात्कर्म्मण्यण् ॥

परेतराट । पु० धर्मराजे । पितृपतौ । यमे ॥परेतेषुमृतेषुराजते । राज्० । सत्सूद्विषेतिक्विप् । जान्त ॥

परेद्यवि । अ० परस्मिन्नहनि ॥ सद्यपरुदित्यादिनापरस्मादेद्यव्यहनि निपात्यते ॥

परेपम् । त्रि० परापे ॥ परागताआपोयत्र । इयन्तरुपसर्गेभ्योपईदित्य-

अवर्णान्तादेत्युक्तेः पाक्षिकईत् ॥

परेष्टुका । स्त्री० बहुसूत्याम् । बहुपत्यायाङ्गवि ॥ परमिच्छतिपरैरिष्यतेवा । वा०तु । स्वा० क ॥

परैधित । पुं० कोकिले ॥ त्रि० । पराश्रिते । औदासीन्येनपरपुष्टे ॥ परैरेधित सम्वर्द्धित ॥

परोक्ष । पुं० तपस्विनि ॥ त्रि० । इन्द्रियाविषये । अप्रत्यक्षे ॥ परोक्षमस्त्यस्य । अर्शआद्यच् ॥ अत्रातु । परोभाव . परस्याक्षेपरोक्षेलिटि इष्यताम् । उत्ववादे पराद्ध्या . क्षिद्धशाम्नान्निपातनात् ॥ अस्मात्परोक्षलिडितिनिर्द्देशात् ॥

परोक्षम् । अ० इन्द्रियाविषये ॥ इक्षविषयेऽक्षिशब्दइन्द्रियमात्रपर । अक्ष्ण ' परमितिविग्रहेशरदादिषु प्रतिपरेतिसमासान्तविधानसामर्थ्यादव्ययीभाव ' । परोक्षेलिडिति निपातनात्परस्यौकारादेश ॥ पारस्करादित्वात्सुडित्यप्याहुः ॥ श्री भोजस्तुपरार्थपरःशब्द मन्यते ॥

परोपकार । पुं० परस्यपरेषावाउपकृतौ । अन्यसम्बन्धिहिते । दधीचिनापुरागीत . श्लोकश्रूयतेभुवि । सर्वधर्ममय . सार . सर्वधर्मेषुसम्मत ॥ परोपकार : कर्त्तव्य' प्राणै : कण्ठगतैरपि । परोपकारजंपुण्यंतुल्यक्रतुशतैरपीतिपाद्मोत्तरख

गृह्ये १२ अध्याय : ॥
परोवरीण : । त्रि० योऽपिपरांश्चअव
रांश्चअनुभवतितस्मिन् ॥ परोवरपर-
म्परपुत्रपौत्रमनुभवतीतिख ' । अ
वरस्यादेरुत्त्वनिपात्यते । गुण : ॥
परोवरीयान् । त्रि० उत्तरमुत्तरंश्रेष्ठाद
पिश्रेष्ठे ॥ पुं० । परम्परवरीयस्त्
गुणवतिप्राणे ॥
परोष्णी । स्त्री० तैलपायिकायाम् ।
मुखविष्ठावागुलिकादिनामिकाया
म् । चटिकाविशेषे ॥ परश्चन्नुष्णा
यस्या. । गौ०ङी ॥
पर्कटि : । स्त्री० प्लक्षवृक्षे ॥
पर्कटी । पु० प्लक्षवृक्षे । जटिनि ॥
कमण्डलुतरौ ॥ पाकरि० इतिभा
षा ॥
पर्कटी । स्त्री० प्लक्षवृक्षे । पाकरि ०
इ० भा० प्र० ॥ पूगादेर्नूतनेफले
॥ पृच्यते पृची० । वा० कट : ।
गौ० ङीष् ॥
पर्ज्जनी । स्त्री० दारुहरिद्रायाम् ॥ पि
पर्त्ति । पृ० विच् । पर्चासौजनी
च ॥ परम्पालकत्वसामर्थ्यंजनयति
वा।जनी ० ॥ शकन्ध्वा० । कर्मण्यण् ॥
पर्ज्जन्य ' । पु० मेघशब्दे ॥ ध्वनदम्बु
दे ॥ शक्रे ॥ पिपर्त्ति । पर्षतिवा ।
पृ० । पृषुसिचनेवा । पर्जन्य इ० साधुः
॥ वृष्ट्यात्मकेदेवे ॥ पर्जन्योनाम वृ
ष्ट्युपकरणाभिमानिनी देवताविशे
ष इतिछान्दोग्यभाष्यम् ॥ मेघसा
मान्ये ॥ यज्ञाद्भवतिपर्जन्य: ॥ सूर्ये ॥
स्वगोभिर्भीतुमारेभेपर्ज्जन्य : का
लआगते ॥
पर्ज्जन्यस्वर्ष : । पुं इन्द्रे ॥
पर्ज्जन्या । स्त्री० दारुहरिद्रायाम् ॥
पर्ण : । पुं० वातपोथे । पलाशे ।
किंशुके । ढाक० इ० भा० ॥
॥ पिपर्त्ति । पृ० । धापृवस्यज्यति
भ्योन : ॥ यद्वा ॥ पर्णयति पर्णह
रितभावे । अच् ॥ न० । पत्रे ॥
ताम्बूले ॥ यथा । अनिधायमुखे
पर्णं पूगखादयतेनर ' । मतिभ्रंशो
दरिद्र: स्यादन्ते नस्मरतेहरिम् ॥
पर्णकृच्छ्र. । पु० पत्रकृच्छ्रव्रते ॥ यथा ।
पर्णोदुम्बरराजीवविल्वपत्रकुशोदकै: ।
प्रत्येकंप्रत्यहाभ्यस्तै' पर्णकृच्छ्रउदा
हृत: ॥ इतिगरुडपुराणम् ॥
पर्णखण्ड : । पुं० बनस्पतौ ॥ ताम्बू
लेकांशे ॥
पर्णचोरक : । पुं० चोरकनामगन्ध
द्रव्ये ॥
पर्णध्वंस् । त्रि० पर्णध्वंसकर्त्तरि ॥
पर्णनर: । पुं० पित्रादिशवासन्ध्यलाभेदा
हार्थंतत्प्रतिनिधिभूतशरपलाशपत्र
रचितोर्णातन्तुवेष्टितयवपिष्टलिप्तन
राकारेपुत्तलके ॥
पर्णभेदिनी । स्त्री० प्रियङ्गौ
पर्णभोजन: । पु० छागले ॥ पर्णानि

भोजनयस्य ॥ त्रि० । पत्रभक्षके ॥

पर्णमाचाल'। पु० कर्मरङ्गवृक्षे ॥

पर्णमृगः । पुं० वानरादिमृगगणविशे षे ॥ यथा । वनौकोवृक्षमार्जार वृ क्षमर्कटिकादय'। एतेपर्णमृगा' प्रोक्ता सुश्रुताद्यैर्महर्षिभि : ॥ स्मृता : पर्णमृगावृष्याश्चक्षुष्याः शो षिणेहिता । श्वासार्शकासशमना' सृष्टमूत्रपुरीषका इतिभावप्रकाश.॥

पर्णलता । स्त्री० नागवल्ल्याम् ॥

पर्णवल्ली । स्त्री० पलाशीलतायाम् ॥

पर्णशाला । स्त्री० उटजे । मुनिगृहे ॥ पर्णनिर्मिताशाला । शाकपार्थि वादि : ॥

पर्णसि । पु० पद्मे । पर्ये ॥ जल गृहे ॥ पृणोति । पृप्रीतौ । सानसि वर्णसि पर्णसीत्यादिनाऽसिप्रत्यय . पृणोतेर्नुक्च ॥

पर्णाशन । पुं० घने । मेघे ॥

पर्णास'। पुं०स्वल्पपत्रतुलस्याम् । क ठिञ्जरे ॥ पर्णान्यस्यति । असु० । कर्मण्यण् ॥ यद्वा पर्णै रसति । अ सदीप्तौ । पचाद्यच् ॥

पर्णी । पुं० द्रुमे । वृक्षे ॥

पर्णिनी । स्त्री० माषपर्ण्याम् ॥

पर्णोटजम् । न० उटजे । पर्णशाला याम् ॥

पर्द्द . । पुं० अपानोत्सर्गे । कुत्सितश ब्दे । गुदरवे ॥ पर्द्दते ॥ पर्द्द० ।

प० अच् ॥

पर्द्दनम् । न० पर्द्दे । पाद० इ०भा० ।

पर्प्प । पु० पङ्गुपीठे । येनकाष्ठेन पङ्गुश्चरतितस्मिन्काष्ठे ॥ पर्प्पग तौ । हलश्चेतिकरणे घञ् ॥ न० । नवतृणे ॥ गृहे ॥ पिपर्त्ति । पृ० । खष्यशिल्पशष्पेत्यादिनापप्रत्ययान्त साधु : ॥

पर्प्पट . । पु० पित्तपापड़ा० इ० भा० भेषजान्तरे । कवचे । तिक्ते ॥ पर्पटो वरतिक्तश्चस्मृत पर्पटकश्चस । कथितः पांशुपर्यायस्तथा कवचनाम क . ॥ पर्पटोहन्तिपित्तास्रभ्रमतृष्णा कफज्वरान् । सङ्ग्राही शीतलस्ति क्तोदाहनुद्वातलोलघु इतिभाव प्रकाश '॥ पापड़० इ०भा० पिष्ट प्रभेदे ॥ धूमसीरचिताहिङ्गु हरिद्रा लवणैर्युता : ॥ सर्जिकाजीरकाभ्या ञ्चतनूकृत्यचवेल्लिता '॥ पर्पटास्ते सदङ्गारभृष्टा ' परमरोचका . । दी पना . पाचनारूक्षागुरव . किञ्चि दीरिता' ॥ मौद्गाश्चतद्गुणाः प्रोक्ता विशेषाल्लघवोहिता : । चणकस्यगु णैर्युक्ता . पर्पटाश्चणकोद्भवा ॥ स्ने हभृष्टास्तुतेसर्वे भवेयुर्मध्यमागुणै रितिभावप्रकाश : ॥

पर्प्पटक . । पुं० कवचे । तिक्ते । पर्प टे ॥

पर्प्पटद्रुम . । पुं० कुम्भीवृक्षे ॥

पर्प्पटी । स्त्री० सौराष्ट्रमृत्तिकायाम् ॥ पिष्टप्रभेदे । पापडी० इ० भा०॥ उत्तरदेशभवसुगन्धिद्रव्ये । पपरी० इ० भा० । रञ्जन्याम् । चक्रवर्त्तिन्याम् ॥ अस्यागुणा यथा । पर्पटी तुवरातिक्ताशिशिरावर्ण्यकृल्लघु । विषव्रणहरीकण्डूकफपित्तास्त्रकुष्ठनुत् ॥

पर्प्परीक । पु० सूर्य्ये ॥ वह्नौ ॥ भूपे ॥ पिपर्त्ति । पृ० । पृभूवृआदेरुक् चाभ्यासस्येतिईकन् ० धातोर्द्वित्व रुक्चाभ्यासस्य ॥ वेदभाष्येतुपृ पालन पूरणयोरस्य निपातनमिद माश्रित्यस्तोतृणां पालक० इ० व्याख्यातं ॥

पर्प्परीकः । पुं० पर्णास्थशिरायाम् ॥ द्यूतकम्बले ॥ पर्ण चूर्णरसे ॥ न० पर्वणि ॥ इतिमेदिनी ॥

पर्प्पिकः । पुं० पङ्गौ ॥ खञ्जे ॥ पर्पेण चरति । पर० ॥ स्त्री पर्प्पिकी ॥ षित्त्वान्ङीष् ॥

पर्फरीकम् । न० किसलये ॥ स्फुरति । स्फुरस्फुरणे । पर्फरीकादयश्चेतिईकन्धातोपर्फरादेशश्च ॥ यद्वा । धातोर्द्वित्वम् ० उकारस्याकारःसलोपः रुक्चाभ्यासस्य । वेदभाष्ये तु त्रिफलाविशरणेस्यनिपातनमाश्रित्यशत्रूणां विदारयितेतिव्याख्यातम् ॥

पर्य्यङ्क । पुं० मञ्चे । माचा० इ० भाषा ॥ पल्यङ्क० पलङ्ग: इ०भाषा त्रष्याम् । जङ्घोयामासने ॥ पर्य्यस्तिकायाम् खाट० भा० ॥ परितोऽङ्कयते । अकिलक्षणे घञ् ॥

पर्यङ्कपादिका । स्त्री० कोलशिम्ब्याम् ॥

पर्य्यक् । त्रि० परितोर्थे ॥

पर्य्यटनम् । न० भ्रमणे । व्रज्यायाम् । अटाट्याम् । फिरना० इ० भाषा अट० परिपूर्वः । भावेल्युट् ॥

पर्य्यनुयोग । पुं० जिज्ञासायाम् ॥ इतिहलायुध ॥ दोषविशेषे ॥

पर्यनुयोज्योपेक्षणम् । न० निग्रहस्थानप्राप्तस्यनिग्रहे ॥ निग्रहस्थानम्प्राप्तवतोऽनिग्रह निग्रहनिग्रहस्थानानुद्भावनमित्यर्थः । यत्रस्त्वनैकनिग्रहस्थानपाते एकतरोद्भावनतत्रनपर्यनुयोज्योपेक्षणम् । अवसरेनिग्रहस्थानोद्भावनत्वावच्छिन्नाभावस्यैवतत्त्वात् । ननुवादिनाकथमिदमुद्भाव्यस्वकौपीनविवरणस्यायुक्तत्वादिति चेत्सत्यम् । मध्यस्थैनैवेदमुद्भाव्यम् । वादेचस्वयमुद्भावनेऽप्यदोष : ॥

पर्यन्त । पुं० अन्त्यसीमायाम् । प्रान्तदेशे ॥ परितोऽन्त : ॥ समीपे ॥

पर्य्यन्तभू : । स्त्री० नदीनगरादिसमीपभूमौ । परिसरे ॥ पर्य्यन्तेभू : ॥

पर्यन्तिका । स्त्री० गुणभ्रंशे ॥

पर्य्यायम् | पर्याय .

पर्य्यय । पुं० व्यतिक्रमे । क्रमोल्लङ्घने । शास्त्रतोलोकव्यवहाराच्चप्राप्तस्यार्थस्यपरित्यागे । अतिपाते । उपात्यये ॥ पर्य्ययणम् । इण् गतौ । एरच् ॥

पर्य्ययणम् । नं० अश्वसज्जायाम् । जीन० इ० भाषा० पलानइतिच ॥

पर्य्यवसानम् । न० चरमे ॥ प्रोक्तकर्मणि ॥ पर्य्यवपूर्व . । ल्युट् ॥

पर्य्यवसित । त्रि० पर्य्यवसानप्राप्ते ॥

पर्य्यवस्था । स्त्री० विरोधने ॥ पर्य्यवस्थानम् । ष्ठा० । आतश्चोपसर्गे अङ् ॥

पर्य्यवस्थाता । त्रि० शत्रौ । विरोधिनि ॥ पर्य्यवतिष्ठति । ष्ठा० । तृच् ॥ पर्य्यवरोधरि ॥

पर्य्यवस्थानम् । न० विरोधे ॥ ष्ठा० । ल्युट् ॥ सर्वतोभावेनावस्थितौ ॥

पर्य्यश्रु . । त्रि० परिगतानन्दवाष्पे ॥

पर्य्यस्त . । त्रि० पतिते । स्रस्ते । ढेपडा० इतिभा० ॥ हते ॥ परितोऽस्त ॥ परिवृत्ते । सर्वत. प्रसृते ॥ क्षिप्ते ॥

पर्य्यस्तिका । स्त्री० खट्वायाम् ॥

पर्य्याचान्तम् । न० एकपङ्क्तिस्थानन्यानवमन्ययचान्नभुज्यमानेकेनचिदाचमनक्रियतेतदन्नंपर्याचान्तमुच्यते ॥

पर्य्याणम् । न० पल्ययने । घोडेकापलान० इ० भा० ॥ वङ्कायभागे० इ० त्रि० शे० ॥

पर्य्याधाता । पुं० आहिताग्नौकनिष्ठे ॥ यथा । सोदर्येतिष्ठतिज्येष्ठेऽग्न्याधानकरोतिहि । तयो पर्याहितोज्येष्ठ . पर्याधाताकनिष्ठक. ॥

पर्य्याप्तम् । न० यथेष्टे । निकामे ॥ निवारणे ॥ त्रि० । तृप्ते ॥ शक्ते ॥ कार्यकारणदक्षे ॥ परिमिते ॥ आप्लृव्याप्तौ । परिपूर्व । भावे० क्त ' ॥ प्राप्तौ ॥ तृप्तावितिमेदिनिकार . ॥

पर्य्याप्तिः । स्त्री० प्रकामे ॥ प्राप्तौ ॥ रक्षणे । मारणोद्यतस्यनिवारणे ॥ पर्याप्यनम् । पर्याप्ऌ ।तिस्त्रायार्थे ' । क्तिन् ॥ सामर्थ्ये ॥ स्वरूपसम्बन्धविशेषे ॥ सचसर्वेषामेवपदार्थानांविशिष्टबुद्धिनियामक ' । पदार्थभेदेननाना । यथा । पर्याप्तिश्चायमेकोघटइमौद्वावित्यादिप्रतीतिसाक्षिक स्वरूपसम्बन्धविशेषइतिदीधिति । समवायेनगुणे गुणस्यासत्त्वेपिचत्वारोगुणाइत्यादिप्रतीत्यागुणादिषुसङ्ख्यादिमत्त्वनियामकोऽपिताद्दशसम्बन्ध । इतिसामान्याभावेजगदीश . । द्वितीयवादेगदाधरभट्टाचार्यश्च ॥

पर्याय . । पु० प्रकारे ॥ अवसरे ॥ क्रमे । आनुपूर्व्याम् । परिपाट्याम् । अनुक्रमे । वारी० इ० भा । ॥ निर्माणे ॥ द्रव्यधर्मे ॥ क्रमेणैकार्थवाचका : शब्दा ' पर्याया : इतिविजय

पर्याय ।

रचित ॥ सम्पर्कविशेषे ॥ येनस-
हयत्सम्पर्कः सम्बन्धस्तेनसहतत्-
पर्यायः । यथा । समान कुलभाव
श्चदानादानन्तथैवच । तयोर्वैशस-
मानन्हिपर्यायश्चप्रचक्षते ॥ इतिकु-
लदीपिका ॥ अलङ्कारवि० । यथा ।
एकक्रमेणानेकस्मिन्पर्याय । एक
वस्तुक्रमेणानेकस्मिन्भवतिक्रियते-
वासपर्याय । क्रमेणोदाहरणम् ।
श्रोणीभारस्त्यजतितनुतांसेवतेमध्य
भागः पद्भ्याभुक्तास्तरलगतय.
सश्रितालोचनाभ्याम् । धत्तेवक्षः
कुचसचिवतामद्वितीयश्चवक्त्रम्तद्गा
त्राणांगुणविनिमयः कल्पितो-
यौवनेन ॥ यथावा । नन्वाश्रयस्थि-
तिरियतवकालकूटकेनोत्तरोत्तरवि
शिष्टपदोपदिष्टा ॥ प्रागर्णवस्यहृद
येवृषलक्ष्मणोथकण्ठेऽधुनावससि
वाचिपुन. खलानाम् ॥ यथावा ।
विम्बौष्ठएवरागस्तेतन्विपूर्वमदृश्य
त । अधुनाहृदयेप्येषमृगशावाक्षि-
दृश्यते ॥ रागस्यवस्तुतोभेदेपिएक
तयाध्यवसितत्वादेकत्वमविरुद्धम् ॥
तत्ताणसिरिसहोअररअणाहरणम्मि
हिअअमेकरसम् । विम्बाहरेपि
आए निवेसिअंकुसुमवाणेन ॥ * ॥
तत्तेषांश्रीसहोदररत्नाभरणे हृदय
मेकरसम् । विम्बाधरेप्रियायानिवे
शितंकुसुमवाणेनेतिसंस्कृतम् ॥

पर्यायशयनम्

श्रीसहोदररत्नकौस्तुभ आभरण-
यस्यतस्मिन्विष्णौएकरसमेकतान
न्तत्तेषापातालवासिनामसुराणामि-
तिचण्डीदासहृदयम् । कुसुमवाणे-
नप्रियायाःकान्तानाबिम्बसदृशेऽधरे
विनिवेशितमित्यनेकत्रस्थितौप्रयो-
जकनिर्देशादिद. ॥ अन्यस्ततोन्य-
था । अनेकमेकस्मिन्क्रमेणभवति-
क्रियतेवासोन्यः । क्रमेणोदाहरण
म् । मधुरिमरुचिरवचः खलाना-
ममृतमहोप्रथमपृथुव्यनक्ति । अथ-
कथयतिमोहहेतुमन्तर्गतमिवहालह
लविषन्तदेव ॥ तद्गेहनतभित्तिम-
न्दिरमिदंलब्धावकाशंदिव'साधेनु
र्जरतीनदन्तिकरिणामेताघनाभाघ
टाः । सक्षुद्रोमुशल.ध्वनि. कलमि
दसङ्गीतकयोषितामाश्चर्यं दिवसैर्द्वि
जोयमियतींभूमिसमारोपितः ॥ अ
त्रैकस्यैवस्थानोपदानयोरविवक्षितत्वा
न्नपरिवृत्ति ॥ * ॥ अपिचलक्षणा
न्तरम् । क्रमेणैकमनेकस्मिन्नाधारे
वर्ततेयदि । एकस्मिन्नथवानेकपर्या
यालङ्कृतिर्मतेति ॥ पर्यायणम् ।
इण० । परावनुपात्ययइणइतिघञ्
। व्यत्ययेपि ॥ यथा । प्राप्तः पर्याय
कालोव इतिव्रह्माण्डभागवतइति ॥
पर्यायशयनम् । न० उपशायी । विशा-
यो । प्रहरिकादीनांपर्यायेणक्रमेणश
यनम् ॥

पर्यायोक्तम् । न॰ अलङ्कारविशेषे ॥ पर्यायोक्तविनावाच्यवाचकत्वेन वस्तुयत् ॥ वाच्यवाचकभावव्यतिरिक्तेनावगमनव्यापारेणयत्प्रतिपादनं तत्पर्यायेणभङ्ग्यन्तरेणकथनात्पर्यायोक्तम् । उदाहरणम् । यस्य्वचिरूढापिनिवासप्रीतिर्विजृम्भिता मदेनैरावणमुखमानेनहृदयेहरे ॥ अत्रैरावणस्त्रीमदमानमुक्तोजाता वितिव्यङ्ग्यमपिशब्दे नोच्यते । ते नयदेवोच्यतेतदेवव्यङ्ग्ययथातुव्यङ्ग्यनतथोच्यतेयथागविशुक्लो चलति दृष्टेगौ' शुक्लश्चलतीति विकल्पोय देवदृश्यतेतदेवविकल्पयति॰ नतुयथादृष्ट तथा॰ यतोभिन्नासंसृष्टत्वेनदृष्ट भेदसंसर्गाभ्याविकल्पयति ॥

पर्य्यासित । त्रि॰ पर्य्यावर्त्तिते ॥

पर्य्याहार । पु॰ वीवधे । उभयतोबद्धशिक्ये स्कन्धवाह्ये काष्ठविशेषे । कां वडइतिवङ्गभाषा इतिचभा॰ ॥ परितआह्रियतेऽनेन ॥

पर्य्याहित.। पुं॰ योऽग्रेऽग्न्याधानकरोतितस्यज्येष्ठे ॥ यथा । सोदर्येतिष्ठज्येष्ठेअग्न्याधानकरोतिहि । तयो. पर्य्याहितोज्येष्ठ. पर्याधाताकनिष्ठक. ॥

पर्य्युदञ्चनम् । न॰ उद्धारे । ऋणे ॥ परितउदञ्च्यते । अञ्च् ॰ । कृत्यल्युटइतिकर्मणिल्युट् ॥

पर्य्युदस्त । त्रि॰ पर्युदासविशिष्टे । विध्यन्वयिभेदात्मकनञर्थयुक्ते ॥

पर्युदास. । पु॰ प्रतिषेधभेदे ॥ प्राधान्यन्तुविधेर्यत्रप्रतिषेधेऽप्रधानता । पर्युदास सविज्ञेयोयत्रोत्तरपदेनन ञ् ॥ सामान्यशास्त्रप्राप्तनिषेधस्यै वपर्युदासत्वम् ॥ यथा । अमावास्यायाम्पितृभ्योदद्यात् रात्रौश्राद्ध नकुर्वीत । अत्रश्राद्धकरणे रात्रे पर्युदास ॥ परिसर्वतोभावेनउदास्यतेविधिर्येनसपर्युदासइतिगौडा ॥

पर्युपयुक्त . । त्रि॰ समाप्ते ॥ यथा । आगमकालेनैवास्या यु क्तत्स्नपर्य्युपयुक्तस्यादितिमहाभाष्यम् । आगमकालेनविद्याग्रहणकालेन । अस्य-विद्यार्थिन । पर्य्युपयुक्तसमाप्तमिति तदर्थं ॥

पर्युषितम् । त्रि॰ रात्र्यन्तरितपक्वान्ने । व्युष्टे । वासी॰ इ॰ भाषा॰ ॥ यातयामगतरसपूतिपर्युषितञ्चयत् । उच्छिष्टमपिचामेध्यभोजनं तामसप्रियमितिभगवद्गीता ॥

पर्य्येषणा । स्त्री॰ अन्वेषणायाम् । ढूढणाइतिढूढइतिचभा॥ अन्यापर्येषणाचर ॥ तर्कादिनायथाबोधितधर्माद्यन्वेषणे ॥ इषगत॰ दि॰ । इषआभीक्ष्ण्येक्र्या॰ । आभ्यांपरेर्वेतिपक्षेयुस् । टाप् ॥

पर्व्वकम् । न॰जरुपर्वणि । घौंटूइति

जान इतिच भा० ॥

पर्व्वकारी । पु० धनादिलोभेनअपर्वसु अमावास्याक्रियावर्तके ॥

पर्व्वगामी । पु० पर्वसु स्त्रीगामिनि ॥

पर्व्वत । पु० महीध्रे । शिखरिणि । क्ष्माभृति । अहार्ये । गोत्रे । गिरौ ॥ पर्व्वाणिसन्त्यत्र । तपपर्व्वमरुद् भ्याम् ॥ यद्वा । पर्व्वति । पर्वपूरणे । भृमृहृशियजिपर्व्विपच्यमितमिन मिहृशिभ्योऽतच् ॥ विंशतिश्चैवपर्व ता यथा । हिमवान्हेमकूटश्चनिष धोनीलपर्वत ॥ श्वेतश्चभृङ्गवान् मेरुर्माल्यवान्गन्धमादन ॥ महे- न्द्रोमलय ' सह्य शुक्तिमान्ऋक्षमा नपि । विन्ध्यश्चपारियात्रश्चकैलासो मन्दिरस्तथा ॥ लोकालोकोमहास्ते षु तथैवोत्तरमानस . । एतेविंशति र्विख्याता ' पर्वतास्तत्र्चवरा : ॥ पाइपे । वृक्षे ॥ शाकप्रभेदे ॥ पावदा इ० गौ० भा० प्र० मत्स्यविशषे ॥ देवर्षिविशेषे ॥

पर्व्वतकाक : । पु ० द्रोणकाके ॥

पर्व्वतज. । पु० गिरिसभववस्तुनि ॥

पर्व्वतजा । स्त्री० पार्वत्याम् ॥ सरिति । नद्याम् ॥ द्राचावि० । पहाड़ी० दाख इ० भा० ॥ पर्वतात्जाता । जनी० । पञ्चम्यामिति ड : ॥

पर्वततृणम् । न० तृणविशेषे । तृणाढ्ये । मृगप्रिये ॥

पर्व्वतमोचा । स्त्री० अद्रिकदल्याम् ॥

पर्वतराज . । पु ० नगाधिराजेहिमा द्रौ । पर्वतानाराजा॥राजेतिटच् ॥

पर्व्वतराजपुत्री । स्त्री० उमायाम्।दु- र्गायाम्।यथा । शक्रध्वजात्पचयुते दृशाहेमूलर्चयुक्तासितसप्तमीया । आरभ्यतस्मादशमीञ्चयावत् प्रपूज- येत्पर्व्वतराजपुत्रीमिति ॥

पर्व्वतवासिनी । स्त्री० आकाशमांस्या म् ॥ गायत्र्याम् ॥ काल्याम् ॥

पर्व्वताधारा । स्त्री० पृथिव्याम् ॥

पर्व्वतारि. । पु० इन्द्रे ॥ पर्व्वतानाम रि ॥

पर्व्वतालय. । पु०वानरे ॥ पर्व्वतआ लयोयस्य ॥

पर्व्वताशय: । पु ० मेघे ॥

पर्व्वताश्रय । पु ० शरभे॥त्रि० । पर्व्व तवासिनि ॥

पर्व्वश्रयदेश. । पुं० देशविशेषेषु ॥ ते यथा । अतोदेशान्प्रवच्यामिपर्व्वता श्रयिणश्चये । निर्हाराहसवर्णाश्चकुप थाअपथा:खशा ॥ कुथप्रावरणाश्चैव ऊर्णादर्भासमूहका ' । त्रिगर्त्तामण्ड लाश्चैवकिरातश्चामरै . सह ॥ इ० तिमत्स्यपुराणम् ॥

पर्व्वतीय: । पुं० अक्षोटे ॥ पर्वतेभव । विभाषामनुष्य इतिपक्षेछ : ॥ त्रि० पर्वतोत्पन्नमनुष्यादौपर्वतोनि वासोऽस्य । पर्व्वतार्थे तिछ : ॥

पर्व्वधि । पु० हिमांशौ । चन्द्रे ॥

पर्व्व । न० उत्सवे । मखे ॥ ग्रन्थौ ॥ प्रस्तावे ॥ लक्षणान्तरे ॥ दर्शप्रतिपदो सन्धौ ॥ विषुवत्प्रभृतिषु ॥ ग्रन्थविशेषे ॥ ग्रन्थसन्धौ ॥ यथा । महाभारतेऽष्टादशपर्वाणि । तानियथा आदि.सभावनविराटमथोद्यमस्तभीष्मोगुरुरविजमद्रवसौप्तिकाश्च । स्त्रीपर्वशान्तिरनुशासनमश्वमेधव्यासाश्रमोमुषलयानदिवावरोहइतिमहाभारतटीका ॥ तिथिविशेषेषु ॥ चतुर्दश्यष्टमीकृष्णाऽमावास्याचपूर्णिमा । पर्वाख्येतानिराजेन्द्ररविसङ्क्रमणतथा ॥ पर्वति०पर्वतेवा । पर्वपूरणे । वा० कनिन् ॥ यद्वा । पिपर्त्ति पृणातिवा ॥ पृ० । स्नामदिपद्यर्त्तिपृशकिभ्योवनिप् ॥ क्षणे ॥

पर्व्वपुष्पी । स्त्री० रामदूतीवृक्षे ॥

पर्व्वपूर्णता । स्त्री० आयोजने । सम्भारे ॥ पर्व्वणपूर्णत्वे ॥

पर्व्वमूला । स्त्री० श्वेतायाम् ॥

पर्व्वयोनि । पुं० इक्ष्वादौ ॥ पर्वणियोनिरुत्पत्तिर्यस्य ॥

पर्व्वरुट् । पु० पिण्डपुष्पे । दाडिमे ॥

पर्व्ववल्ली । स्त्री० मालादूर्वायाम् ॥

पर्व्वसन्धि । पुं० प्रतिपत्पञ्चदश्योरन्तरे ॥ पञ्चदशीशब्देनपूर्णिमाऽमावास्ययोर्द्वयोर्ग्रहणम् । अतएवपौर्णमास्याममावास्यायावाशेषसार्द्धदण्डचतुष्टयम्प्रतिपदश्चप्रथमसार्द्धदण्डचतुष्टय पर्वसन्धिरिति ब्रह्मा ॥ सैंहिकेयोयदाराहुर्ग्रसतेपर्वसन्धिष्वितियम ॥ पर्वणो सन्धि ॥

पर्व्वित । पु० पर्वतमत्स्ये ॥

पर्शु । पु० कुठारे । परशौ ॥ परशत्रुं शृणाति । शृहिंसायाम् । आङ्परयो.खनिशृभ्याडिच्चेतिकु ॥ पृ० ॥ यद्वा । स्पृश्यते स्पृशसस्पर्शने स्पृशेश्वण शुनौपृचेति०शुन्० । पृ । आदेशश्च ॥

पर्शुका । स्त्री० पार्श्वास्थिनि । पांसु० इतिभाषा ॥ स्पृशति स्पृश्यतेवा । स्पृश० । स्पृशेःश्वण्शुनौपृच स्वार्थेकन् ॥ यद्वा पर्शुरिव । इवेप्रतिकृतावितिकन् ॥

पर्शुपाणि । पु० गणेशे । विनायके ॥

पर्शुराम । पु० जामदग्न्ये । परशुरामे ॥

पर्शू । स्त्री० पर्शुकायाम् ॥ अप्राणिजातेरित्यूङ् ॥

पश्वध । पुं० कुठारे । परसा० इ० भा० ॥ परश्वयनम् । टुओश्वि० । अन्येष्वपीतिड : । परश्वदधाति डुधाञ् । आतइतिक. । पृषोदरादि ॥

पर्षत् । स्त्री० सभायाम् ॥ यथाह० याज्ञवल्क्य । चत्वारोवेदधर्मज्ञा. पर्षत्त्रैविद्यमेववा । साब्रूतेयसधर्म

स्यादिकोवाऽध्यात्मवित्तम' ॥ इति ॥
अन्यदप्युक्तंलक्षणभविष्यपुराणे ।
द्विगुणाक्षत्रियाणान्तु वैश्यानान्त्रिगु
णास्मृता । चतुर्गुणातुशूद्राणांपर्षद्
ज्ञामहात्मनामिति ॥ परित' सीद
न्त्यस्याम् । पद्रुष० । स० क्विप् ।
सदिरप्रतेरितिषत्वम् । वा०परेरन्त
लोप : । यद्वा । शृङ्खभमोऽदिरिति
त्यदिप्रत्ययोबाहुलकात्पृषेरपि ॥

पर्षद्वल : । त्रि० परिषद्बले । सभासदि
। सभ्ये ॥ पर्षदस्यस्य । रज कृष्या
सुतिपरिषदोवलजित्यत्र पर्षदित्य
पिपाठाद्वलच् ॥

पल । पुं० पलाले । शस्यहीनधान्य
नाले । पराल० इ० भा० ॥

पलम् । न० आमिषे । मांसे ॥ उन्मा
ने । कर्षचतुष्टये । मुष्टौ । प्रकुञ्चे ।
बिल्वे ॥ तत्तुशार्ङ्गेतोलकचतुष्टयम्
। वैद्यकेअष्टतोलकम् । लौकिकेसा
र्द्धरक्तिद्विमाषकतोलकत्रितयम् ॥
यथा । पलन्तुलौकिकैर्माने ' साष्ट
रक्तिद्विमाषकम् । तोलकत्रितयञ्चे
यंज्योतिर्ज्ञै : स्मृतिसम्मतम् ॥ इ
तितिथितत्त्वम् ॥ पलसुवर्णास्त्वार'
पञ्चवापिप्रकीर्त्तिता : ॥ (**) ॥
विघटिकायाम् । घटिकाषष्टिभागै
कभागे । षष्टिविपले ॥ पलदण्डयो:
प्रमाणन्तु दशगुर्वक्षरोच्चारणकाल:
प्राण : षडात्मके : । तै : पलंस्या
त्तत्षष्ट्यादण्डइत्यभिधीयते ॥
तेनच । आक्रान्ते पञ्चस्वान्ते पर्या
काशिदेशिस्वामी कान्तदण्डहरपूर्ण
चन्द्रमस्त्वागाञ्चेचेत् । त्वत्नाम
प्राटॅस्थे तथैतोराह्न कृत प्राद्यात्
तस्माद्ध्वान्तेहर्म्यस्यान्तेशय्यै कान्त
कर्त्तव्या ॥ अस्यैकपाठात्पलम्पष्टि
पाठाद्दण्डोभवति ॥ यथाहकालिदा
स ' । गुर्वक्षराणामुदितस्वषष्ट्याप
लपलानांघटिकाकिलैका । षष्ट्याघ
टीनांभदिनंतथायैंस्त्रिंशैकयाचन्द्रम
सोदिनस्यादिति ॥ पलति । पग्नग
तौ । पचाद्यच् ॥

पलक्या । स्त्री० पालङ्कशाके ॥ इ०रा०
नि० ॥

पलगण्ड । पुं० लेपके । राज० इ०
भा० ॥ पलमासतत्सन्धेनस्रदादि
नागण्डतिवदनैकदेशमिवकरोति ।
गण्डिवदनैकदेशे । पचाद्यच् ॥

पलङ्कट : । त्रि० भयशीले । भीरौ ॥
इ० त्रि० ॥

पलङ्कर ' । पुं० पित्ते ॥ इति त्रि० ॥

पलङ्कष । पुं० राक्षसे ॥ कणगुग्गु
लौ ॥ पलङ्कषति । कषहिंसायाम्
। मू०कः । तत्पुरुषइ० द्वितीयाया
अलुक् ॥

पलङ्कषा । स्त्री० गोक्षुरके ॥ रास्नायाम् ॥
किंशुके ॥ गुग्गुलौ । मुण्डीर्याम् ॥ ला
क्षायाम् ॥ क्षुद्रगोक्षुरके ॥ मक्षाश्राव

ख्याम् ॥ मक्षिकायाम् ॥ टाप् ॥

पलप्रिय । पु० द्रोणकाके ॥ त्रि० । मासादे ॥

पलभा । स्त्री० पलविभायाम् । विषुवतप्रभायाम् ॥ साचमेषसङ्क्रमणादर्वाक्सपादाष्टदिनेमध्याह्ने द्वादशाङ्गुलजाछाया । यथोक्तग्रहलाघवे । मेषादिकेसायनभागसूर्येदिनार्द्धं जाभापलभाभवेत्सेति ॥

पलल । पु० राक्षसे । यातुधाने ॥ न० पङ्के ॥ मासे ॥ तिलचूर्णे ॥ मललतिलकल्कस्यात् तिलचूर्णञ्चपिष्टकं । पललमधुररुच्यपित्तास्रबलपुष्टिदम् । इ० राजनिर्घण्ट ' ॥ सैन्धवतिलचूर्णे । तिलकुट० इ०भा ॥ यथा । पललन्तु समाख्यातसैन्धवन्तिलपिष्टकम् । पललमलकृद्वृष्यवातघ्न कफपित्तकृत् ॥ वृंहणगुरुबृष्यस्निग्ध मूत्रनिवर्त्तनम् ॥ पलति० पल्यतेऽनेनवा । पलगतौ । वृषादिभ्यश्चिदितिकल ॥

पललज्वर । पुं० पित्ते ॥ इतिहारावली० ॥

पललप्रिय : । पु० द्रोणकाके ॥

पललाशय : । पु० गण्डरोगे ॥

पलव । पुं० प्लवे । पञ्जराखेटे । मत्स्यधारणोपाये । लोपो० इ०गौ० भाषा० ॥

पलशतम् । न० तुलायाम् ॥ पलानां शतम् ॥

पलाग्नि । पुं० पित्ते ॥

पलाङ्ग । पुं० शिशुमारे ॥

पलाण्डु । पुं० सुकन्दके । मुखदूषणे । शूद्रप्रिये । रोचने । प्याज० इ० भा० ॥ पलाण्डुर्यवनेष्टश्चदुर्गन्धोमुखदूषक ' । फरणोन्य : पलाण्डुस्तुलताकोंद्रुद्रु मस्तस' ॥ इ० धन्वन्तरि । ॥ सुश्रुतस्तु । लशुनोदीर्घपत्रश्चपिच्छगन्धोमहौषधम् । फरणश्चपलाण्डु स्तलतार्कश्चापदारिका ॥ गृञ्जनयवनेष्टश्चपलाण्डो र्दशजातय ॥ इत्याह ॥ पलाण्डुस्तुगुणैर्ज्ञेयोरसोनसदृशोबुधै ॥ स्वादुपाकरसोऽनुष्ण कफकृन्नातिपित्तल ॥ हरतेकेवलवातबलवीर्यकरोगुरुरिति भावप्रकाश ' ॥ पलति । पलरक्षणे । बाहुलकात् आण्डुप्रत्यय ॥

पलाद : । पु० । स्त्री० । राक्षसे ॥ पलमत्ति । अद० । कर्मण्यण् ॥

पलादन । पुं० । स्त्री० । राक्षसे ॥ त्रि० मांसभक्षणशीले ॥

पलान्नम् । न० पाकराजेश्वरोक्तप्रकारेमासादियुक्तसिद्धभक्ते । पलौदने । मासौदने ॥

पलाप । पुं० गजगण्डे । हस्तिकपोले ॥

पलायनम् । न० अपयाने । प्रद्रावे । भयादिनास्थानान्तरगमने । भागना० इ० भा० ॥

पलायित । त्रि० नष्टे ॥ गृहीतदिशि । तिरोहिते । पलायनविशिष्टे ॥ दू० हे० ॥

पलाल । पु० । न० । निष्फलितृणादिकाण्डे । मस्वशक्रधान्यनाले ॥ पलति रक्ष्यतेवा । पलगती । तमि विशिविडिमृषिकुलिकपिपलिपञ्चिभ्य कालन् ॥ पलमलतिवा । अलं० । कर्मण्यण् ॥

पलालदोहद । पु० आम्रवृक्षे ॥ इति शब्दमाला ॥

पलालिनम् । न० महत्पलालपलाली तद्वति ॥ मत्त्वर्थे० पामादित्वात्न. । शाकीपलालीदद्रूणांह्रस्वत्वञ्च ॥

पलाली । पु० महत्पलाले ॥

पलाश । पु० शट्याम् ॥ राक्षसे ॥ मगधदेशे ॥ हरिते ॥ किंशुके पर्णे । वातपोथे । याज्ञिके । ढाक० इ० भा० ॥ पलाशोदीपनोवृष्य : सरोष्णोव्रणगुल्मजित् । कषाय : कटु कस्तिक्त स्निग्धोगुदजरोगजित् ॥ भग्नसन्धानकृद्दोषग्रहण्यर्श ' क्रमीन्हरेत् । तत्पुष्पस्वादुपाकेतुकटुतिक्तंकषायकम् ॥ वातलंकफपित्तास्रकृच्छ्रजिद्ग्राहिशीतलम् । तट्‌दाहशमनवातरक्तकुष्ठहरपरम् ॥ फललघूष्णमेहार्श . क्रिमिवातकफापहम् । विपाकेकटुकंरूक्षकुष्ठगुल्मोदरप्रणुत ॥ न० । छदने । पर्णे । छदे । पला० इ० भा० ॥ पलाशपत्रे ॥ शासने ॥ परिभाषणे ॥ त्रि० । हरिद्वर्णविशिष्टे ॥ निर्दये ॥ पलाशस्येपत्रस्यायम् । अण् । मन्त्रापूर्वकत्वाद्वृक्ष्यभाव ॥ यद्वा । पलमांस० अश्नाति । अश० । कर्मण्यण् ॥ पलेमांसेआशायस्यवा ॥

पलाशक । पु शाट्याम् । किंशुकवृक्षे॥

पलाशपर्णी । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥

पलाशसार । पु० शाकद्रुमे ॥

पलाशाख : । पु० नाडीहिङ्गुनि ॥

पलाशाख्य । पु० नाडीहिंगुनि ।

पलाशान्ता । स्त्री० गन्धपत्रायाम् ॥

पलाशी । पु० वृक्षमात्रे पलाशानि सन्त्यस्य । अतइनि ॥ राक्षसे ॥ क्षीरिवृक्षे ॥

पलाशी । स्त्री० लताविशेषे । पत्रवल्ल्याम् । अम्लपर्ण्याम् ॥ शट्याम् ॥ काश्मीरेगन्धपलाशीतिप्रसिद्धे । कर्चूरप्रभेदे ॥

पलिक्नी । स्त्री० वृद्धायाम् ॥ पलितम स्त्यस्या : । मत्० अच् । असितपलितयोर्न । छन्दसिक्नमेके० इत्यस्य कोक्तेर्भाषायामपिच्छनयोस्तद्वत्यस्यस्थानेक्नृत्त्यं षष्ठ्यादेशोभवति । नान्तत्वान्ङीप् ॥ गर्भिण्यागवि ॥

पलिघ . । पुं० काचकलसे ॥ घटे ॥ प्राकारगोपुरे ॥ परिहन्यनम् ० परिहन्यतेऽनेनवा । हन० । परीघइत्यपि

चादेशश्च ।

पलितम् । न० केशपक्कि । जरसा केशानां शौक्ल्ये ॥ फलतिफलनवा । फलनिष्पत्तौ । त्रिफलाविशरणे । नपुंसकेभावेक्त । लोष्टपलितावितिसाधु ॥ फलेरितजादेश्चपो वा ॥ शैलजे ॥ तापे ॥ कर्दमे ॥ केशपाशे ॥ केशशुक्लताहेतौरोगे ॥ तन्निदान यथा । क्रोधशोकश्रमकृत शरीरोष्माशिरोगत । पित्तञ्चकेशान्पचतिपलितंतेनजायत इतिमाधव । अस्यचिकित्सा यथा । लोहचूर्णस्यकर्षन्तुदशार्द्धञ्चतमक्त । धात्रीफलद्वयपथ्ये द्वेतथैकंविभीतकम् ॥ पिष्ट्वालोहमयेभाण्डेस्थापयेन्निशिवासयेत् । लेपोऽयमचिराद्धन्ति पलितंनेहसंशय ॥ दशार्द्धपञ्चकर्षाणि ॥ काश्मर्यामूलमादौसहचरकुसुमंकेतकस्यापिमूललौहचूर्णंसभृङ्गंत्रिफलपलयुततैलमेभि'पचेद्य । कृत्वालोहस्यभाण्डेक्षितितलनिहितस्थापयेन्मासमेकंकेशा काशप्रकाशाअपिमधुपनिभा अस्ययोगाद्भवन्ति ॥ त्रिफलानीलिकापत्र भङ्गराजोऽयसीरज ' । अवीमूत्रेणसपिष्ट लेपात्कृष्णीकरपरमिति भावप्रकाश . ॥

पलिता । स्त्री० वृद्धायाम् ॥ असितपलितयोर्नेति० प्रतिषेधात्ङीप् तकारस्यनकारादेशश्चन ॥

पलौदनम् । न० मांसौदने । पलाव० इ० भा० ॥ पलस्यओदनस्यचअनयो समाहार ' ॥

पल्य : । त्रि० मांसभोजिनि ॥ पलम र्हति । तदर्हतीतियत् ॥

पल्यङ्क । पुं० पर्यङ्के ॥ मञ्चे ॥ बृष्याम् ॥ पर्यस्तिकायाम् ॥ परितोऽङ्क्यते । अकिलक्षणे । घञ् । परेश्चघाङ्कयोरितिलत्वम् ॥

पल्ययनम् । पु० पर्याणे । पलानइति भाषा० ॥ इ० हे० च० ॥ वल्गाइल्लालिका पल्ययनमिति० त्रि० शे० ॥

पल्ल । पु० स्थूलकुसूलके । पालुइति मरा इ० च० गौ० भा० ॥

पल्लव . । पुं० । न० । किसलये । नवपत्रे । प्रवाले ॥ पर्वपत्रादिसङ्घाते शाखाया पल्लवोमत 'इतिकोशान्तरम् ॥ पल्यते । सं० क्विप् । लूयते । लूञ्० । ऋदोरप् । पल्चासौ लवश्च ॥ विटपे ॥ विस्तरे ॥ अञ्चले ॥ शृङ्गारे ॥ अलक्तरागे ॥ चिह्ने ॥

पल्लवक . । पु० वेश्याधवे ॥ मत्स्यविशेषे ॥

पल्लवद्रु । पुं० अशोकवृक्षे ॥

पल्लवाङ्कुर । पु० तोक्मे । कोंपर० इ० भा० ॥

पल्लवाधार . । पुं० शाखायाम् ॥

पल्लविक : । त्रि० कामुके ॥

पल्लवितम् । त्रि० लाक्षारक्ते ॥ सपल्लवे ॥ तते । विस्तृते ॥ पल्लवा सञ्जाताऽस्य । ता० इतच् ॥

पल्लवी । पु० द्रुमे ॥

पल्लि । स्त्री० क्षुद्रग्रामे ॥ कुट्याम् ॥ कुटीसमूहे ॥

पल्लिका । स्त्री० गृहगोधिकायाम् ॥

पल्लिवाह । पु० तृणविशेषे ॥ पल्लिवा होदीर्घतृण सुपचस्तास्रवर्णक । अष्ठ ' शाकपत्रादि . पशूनामव- लप्रद ' ॥

पल्ली । स्त्री० अल्पग्रामे ॥ कुट्यन्याम् ॥ दक्षिणदेशप्रसिद्धे नगरविशेषे ॥ कुट्यमत्स्ये । विश्वम्बरायाम् । गृहगोधिकायाम् । क्षापकी इति० ङिप क्ली० इतिच० भा० ॥ अस्याःपतन फलमुक्तज्योतिश्शास्त्रे । यथा । निप ततियदिपल्लीदक्षिणाङ्गेनराणामर्थ जनधनवियोगोलाभदावामभागे । उरसिशिरसिपृष्ठेकण्ठदेशेचराज्यक रचरणहृदिस्थासर्वसौख्यददातीति ॥ दिग्विशेषेतस्या . शब्दफल यथा । वित्त ब्रह्मणिकार्यसिद्धिरतुलाश- क्रेखुताशेभयम् । याम्यामग्निभयसुर द्विषिकलिर्लाभ . समुद्रालये । वा यव्यांवरवस्त्रगन्धसलिलदिव्याङ्गना चोत्तरे ऐशान्यामरणंध्रुवनिगदित दिग्लक्षणंखञ्जने ॥ज्ये ष्ठीकृतेक्षुतेप्ये वमूचु : केचिज्ज्ञकोविदा इति० ॥

त्रिणलक्षणखञ्जनेयज्ज्येयर्म ष्ठीकृतेपि तद्दितिच ॥

पल्वलम् । न० क्षुद्रसरसि । वेशन्ते । इत्यमरा० टी० भा० ॥ अल्पसर पल्वलस्यादित्यचन्द्रगोमरदौ । नति प्लतिजलक्षिप्ततत्रत्य वारिपाल्व लम् ॥ पात्यलगुर्वभिष्यन्दिविष्टम्भि दोषलपरम् ॥ पलतिपल्वतेवा । प लगतौ । सानसिवर्णसिपर्णसितगडु लाङ्कुपपालिल्वलपल्वलधिष्ण्यशि- ल्या इतिवलच् . यद्वा । पिवत्यस्मिन् । पापानि अस्मात्स नसीत्या दिनैववलच्लुगागमोह्रस्वश्च ।

पल्वलावास । पु० कूर्मे ॥

पव । पुं० निष्पावे । धान्यादीनानि स्तुषीकरणे ॥ वायौ । पवनम् । पूञ्० । ऋदोरप् ॥ न० । गोमये इति श० च० ॥

पवन । पुं० वायौ । मरुति ॥ पुना तिपवतेवा । बहुलमन्यत्रापीतियु च् ॥ पवनस्यपावयितृणांवेगवतांवा मध्ये भगवतोविभूति । सप्तवाश्च पवना यथा । भूवायुरावहइहप्रवह स्तदूर्ध्व स्यादुद्वहस्तदनुसवहसञ्ज्ञक श्च । अन्य परोपिसुवह ' परिपूर्व कोस्माद्बाह्य ' परावहइमेपवना . प्रसिद्धाइतिसिद्धान्तशिरोमणि : ॥ आवसथ्याग्नौ ॥ निष्पावे । प्रवाते सूर्पादिनाधान्यस्योत्क्षेपणेननिस्तु

षीकरणे ॥ स्वातिनक्षत्रे ॥ लब्धा दिचिकले ॥ ।ऽ। मध्यगुरौचतुष्क ले ॥ ।ऽ न० । आपाके । कुम्भ कारस्यामघटादीना पाकस्थाने । आवाङ्गतिभा० ॥ जले । त्रि० । पवित्रे । प्रयते ॥ पूञ्० । ल्युट्

पवनविजय । पुं० गरुडोक्तेशुभाशुभ सूचकेश्वासवायुजयोपायकेग्रन्थवि- शेषे ॥

पवनव्याधि । पुं० श्रीकृष्णस्यमित्रे । उद्धवे ॥ वायुरोगे ॥

पवनात्मज । पुं० हनूमति ॥ अग्नौ ॥ पवनस्यात्मज ॥

पवनाल । पुं० तूर्णाह्वे । देवधान्ये । जुम्हरी इतिजुवार० इतिचभा०

पवनाश । पु० सर्पे ॥

पवनाशन । पुं० सर्पे ॥ पवनोश न यस्य ॥

पवनाशनाश । पु० गरुडे ॥ मयूरे

पवनेष्ट । पुं० महानिम्बे ॥ निम्बे

पवनोम्बुजम् । न० परूषवृक्षे ॥

पवमान । पुं० वायौ ॥ पवते । पूङ् ॥ पूङ्यजो शानन् । आनेमुक् ॥ स्तोत्रविशेषेषु ॥ ज्योतिष्टोमेबहिर्द्ध शस्तोत्राणितत्रोद्गातायैस्त्रिभिर्यज मानार्थं कर्मक्रियते तानिपवमान पदवाच्यानिस्तोत्राणीत्यर्थः ॥ नि र्मथ्याग्नौ ॥ सचगार्हपत्याग्नि । यथा । अथय : पवमानस्तु नि- र्मथ्योग्नि : सउच्यते । सचवैगार्ह पत्योग्नि । प्रथमोब्रह्मणःस्मृत इ तिमत्स्यपुराणम् ॥

पवनात्मज : । पुं० हव्यवाहने ॥ य- था । पवमानात्मजोह्यग्निर्हव्यवाह नउच्यते ॥

पवारुक । पुं० अशनि । पाषाणे ।

पवि । पुं० कुलिशे । वज्रे ॥ पुना ति । हीरकस्यपवित्रत्वोक्तेः पुनाते रचइः ॥

पवित । त्रि० पविचिते । पूते ॥ पू यतेस्म । पूङ् । क्त. पूङश्चेतीङ्वि कल्पः । गुणावादेशौ ॥ न० । म- रीचे ॥

पविता । त्रि० पवित्रताकारके ॥ पुना ति । पूञ्० । तृच् ॥

पवित्रम् । न० वर्षणे ॥ कुशे ॥ ताम्रे ॥ पयसि । जले ॥ अर्घोपकरणे ॥ यज्ञोपवीते ॥ घृते ॥ मधुनि ॥ पार्वणश्राद्धादावर्घार्थं होमादावाज्य संस्काराद्यर्थंचसाग्रनिर्गर्भकुशान्तर वेष्टितप्रादेशमात्रद्वये ॥ यथा । अनन्तर्गर्भिणं साग्रं कौशंद्विदलमे वच । प्रादेशमात्रविज्ञेय पवित्रंयत्र कुत्रचिदिति ॥ पुं० । तिलकवृक्षे ॥ पुत्रजीवद्रुमे ॥ त्रि० व्रतादिना शुद्धे । प्रयते । पूते ॥ शुद्धिजनके । मेध्ये ॥ पावने । शुद्धिकरे ॥ पु- नाति । पूञ्० । कर्तरिचर्षिदेव

तयोरितीत्र : ॥ यद्वा । पवतेपुनातिवा । पू०ङ् । पू०ञ् ०वा । अग्निचोदिश्यइत्रोचौ ॥

पवित्रक: । पु ० अश्वत्थे ॥ उदुम्बरे ॥ कुशे ॥ मदनके ॥ न० । शणसूत्रजाले ॥ पवित्रमुपवीतम्तद्वदिव । इवेप्रतिकृताविति कन् ॥ पवित्राद्विपरीतलक्षणायामच्छायाकोवा । सम्बन्धितुपवित्रकमितिस्मृति ॥ जानन्दनाभिमानान्त्प्रतिमासुपवित्रकम् । इत्यग्निपुराणम् ॥

पवित्रधान्यम् । न० यवे ॥ इ० रा० ।न० ॥

पवित्रा । स्त्री० नदीविशेषे ॥ तुलस्याम् ॥ अश्वत्थीवृक्षे ॥ हरिद्रायाम् ॥

पवित्रारोपणम् । न० श्रीकृष्णसंप्रदानकोपवीतदानरूपोत्सवविशेषे ॥ यथा । श्रावणस्यसितेपक्षेद्वादश्यांवैषावैर्मुदा । कर्तव्य . कृष्णदेवस्यपवित्रारोपणोत्सव . ॥ श्रीकृष्णदेवस्येत्युपलक्षणमन्यदेवतानामपि ॥

पवित्रारोहणम् । न० पवित्रारोपणे ॥ यथा । आषाढशुक्लपक्षस्याष्टमी श्रावणस्य च । पवित्रारोहणंकुर्याद्देव्या : प्रीतिकरपरम् ॥ दुर्गामन्त्रेणमन्त्रेणदुर्गावीजेनभैरव ।वैष्णवीतंचमन्त्रेणपवित्रारोहणंचरेत् ॥ विशेषाच्छ्रावणारभ्यदेव्या : कुर्यात्पवित्रकम् । सर्वेषामपिदेवानापवित्रारोहणंचरेत् ॥

पवित्राष्टकम् । न० स्थाणवादिषु ॥ स्थाणुस्वर्णाक्षगोकर्णभद्रकर्णमहावलावस्त्रापदाविमुक्ताश्चरुद्रकोव्यस्वमण्डले ॥ आकाशतत्त्वेएतत्पवित्राष्टकमिति मृगेन्द्रसंहिता ।

पविन्नित । त्रि० पवित्रे । प्रयते । पूते । शुचौ । शुद्धे ॥ पवित्रमञ्जातमस्य । ता० इतच् ॥

पशव्य । त्रि० पशुपभोग्यबालतृणादिसमृद्धेदेशे ॥ पशुभ्योहितमित्यर्थेयत् ॥

पशु । अ० दर्शने ॥ परमदर्शने ॥ सम्यगर्थे ॥ पशुमन्यमाना ॥

पशु . । पु० मृगादौ । सिंहव्याघ्रादौ । तिर्यगादिसर्वप्राणिषु ॥ अस्यलक्षणम् । लोमवत्त्वाङ्गूलवत्त्वम्०इ० भा० र्त्तिकणाद । ग्राम्यारण्यप्रभेदेनचतुर्दशविधा पशवोभवन्ति । यथाहपेठीनसि . । गौरविरजोऽश्वोश्वतरोगर्दभोमनुष्यश्चे ति सप्तग्राम्या: पशव: । महिषवानरर्क्षसरीसृपरुरुपृषतमृगाश्चेतिसप्तारण्या'पशवइतिदुर्गोत्सवतत्त्वम् ॥ देवाजे । छागे ॥ छागादौपशुपदप्रयोगमाहयज्ञपार्श्वउक्षोवायदिवामेषश्छागोवायदिवाऽऽहय'पशुस्थानेनियुक्तानांपशुशब्दोऽभिधीते ॥ इतिवलिदानप्रकरणे ॥ यि

तत्वम् ॥ अवैधपशुहननेदोषो यथा गारुडे । वसेत्सनरकेघोरेदिनानि पशुरोमभि । सम्मितानिदुराचारोयोहन्त्यविधिनापशून् ॥ इति ॥ प्रमथे । महादेवगणप्रभेदे ॥ स्वर्गादिकामेससारपरवशेनरे ॥ घृणा द्यष्टपाशबद्धेप्राणिनि ॥ पाशायथा घृणाशङ्काभयलज्जाजुगुप्साचेतिपञ्चमो । कुलशीलतथाजातिरष्टौपाशाः प्रकीर्तिता ॥ पाशबद्ध पशुः प्रोक्त पाशमुक्त सदाशिव इति ॥ ज्ञानशून्येजने ॥ यथा । आहारनिद्रा भयमैथुनानिसमानमेतत् पशुभिर्नराणाम् । ज्ञाननराणामधिकोविशेषोज्ञानेनहीना पशुभि समाना इति ॥ गवादौ ॥ देवे॥प्राणिमात्रे ॥ यज्ञे ॥ यज्ञोदुम्बरे ॥ साधकानाभावत्रयात्प्रथमेभावे॥तस्य निर्णयोयथा । नित्यस्नायी तथासन्ध्यावन्दनपितृतर्पणम् । देवतादर्शनपीठदर्शनतीर्थदर्शनम॥गुरोराज्ञापालनञ्चदेवतानित्यपूजनम । पशुभावस्थितोमर्त्योमहासिद्धि लभेद्ध्रुवम् ॥ अपिच । पत्र पुष्प फल तोयस्वयमेवाहरेत्पशु । नशूद्रदर्शनकुर्यान्मनसानस्त्रियस्मरेत् ॥ आदौभावपशो कृत्वापश्चात्कुर्यादवश्यकम् । वीरभाव महाभाव सर्वभावोत्तमोत्तमम् ॥ तत्पश्चादतिसौन्दर्येदिव्यभावमहाफलमिति रुद्रयामले उत्तरखण्डम् ॥ दिव्यस्तुदेवताप्रायःशुद्धान्तःकरण सदा । द्वन्द्वातीतोवीतराग . सर्वभूतसम क्षमी ॥ तस्यकालो यथा । आदौद्शमदण्डेनपशुभाव मथापिवा । इति रुद्रजामले उत्तरखण्डम् ॥ जन्ममात्र पशुभाववर्षषोडशकावधिइतिवामकेश्वरे ५१ पटल । पशुभावकर्त्तव्याकर्त्तव्यगर्भतद्भावनिन्दा माहरुद्रजामले । पशुभावरतायेचकेवल पशुरूपिण । रात्रौ यन्त्रञ्चमन्त्रञ्चनस्पृशेन्नजपेत्क्वचित् ॥ सशयोबलिदानेच तन्त्रेचसशय सदा ॥ मन्त्रे चाक्षरबुद्धिश्चअविश्वासोगुरौसदा ॥ प्रतिमासु शिलाबुद्धिर्भेदकोदैवतेपुन । निरामिषेण देवेशिदेवताया प्रपूजनम् ॥ अज्ञानेन तथा स्नानप्रत्यह देहताडनम् । सर्वेषाञ्चैवनिन्दान्तुय कुर्यात्तमहेश्वरि ॥ सएवशुभावेनह्यधम परिकीर्तित. ॥ इति रुद्रजामले उत्तरखण्डे ६ पटल ॥ रात्रौनैव यजेद्देवी सन्ध्याया वापराह्णके । ऋतुकालविना देविरमण परिवर्ज्जयेत् ॥ मासादिक महेशानिवर्जयेत् पञ्चपर्वसु । यदन्यद्देवविहित कुर्यान्नियमतत्पर : ॥ इतिनित्यातन्त्रे प्रथमपटल : ॥ (**) ॥ ससा

Accession No.....
Shantarakshita Library
Tibetan Institute, Sarnath

र्यर्थो ॥ यथा । चैतन्यदृक्क्रियारू
प तदस्त्यात्मनिसर्वदा । सर्वतश्चय
तोमुक्तौश्रूयतेसर्वतोमुखम् ॥ सद
प्यभासमानत्वात् तन्निरुद्ध प्रतीयते
। वश्योनावृतवीर्यस्यसोतएवविमो
क्षणात ॥ अस्यार्थ. । ज्ञानक्रिया
त्मकयच्चैतन्य तदात्मन्यस्ति नतु
शरीरसमवेतमितिचार्वाकनिराकर
णेशास्त्रेप्रतिपादितम् । तच्चसर्वदेवा
स्तिनतुमुक्तावेवमुक्तौतुस विच्छभा-
वो यथा । वैशेषिकैरिष्टस्तथाविधा
यामोक्षरूपायामुक्तेर्निराकृतत्वात् ।
यतोमुक्तौमुक्तात्मनामसर्वतोमुखस्यचै
तन्यस्यश्रवणात् । नचतेषातदानी
मेवतदुत्पद्यतेइतिवाच्यम् । सदुत्प
त्ते सत्कार्यवादेप्रतिपादितत्वात् ।
अथमुक्ताविवतथाविधचैतन्यश्रुते .
पूर्वमपितदनुपलम्भादन्वयव्यतिरेका
भ्यासंसारावस्थायासर्व तोमुखत्व
चैतन्यस्यकुतइत्याशङ्कानिरासायाह
। सदपीतिसत्यमनुपलंभ संसाराव
स्थायांतथाविधस्यचैतन्यस्यसत्वन्यथा
सिद्ध: । व्यञ्जकाभावकृतोह्ययोनुप
लम्भ:सनाभावसाधकोऽपितुचसति
व्यञ्जकेयश्चायमनुपलम्भ सव्यञ्जका
भावकृत:अतश्चनाऽसत्वसाधयति ।
तच्चसर्वतोमुखत्वसदपियस्मान्नप्रथते
तत : केनापिप्रतिबद्धमित्यवसीय
ते । अस्माच्चहेतोरनावृतनिजसाम

र्थ्यं स्वपुरामुक्तो भवात्मावश्य इति
॥ पश्यतिसर्वमविशेषेण । हरिर्० ।
। अर्जिहृषिकस्यमिरगिवाधाम्नजि
पशितुक्धुक्दीर्घहकारार्थ स्य,
पशिरादेशश्च ॥ पशवश्चग्राम्यारण्या
वेदस्मृत्यागमविहितकर्मसाधनभू
ता । नहितान्विनायज्ञाद्यनुष्ठा
नमृषयज्ञार्थमेवचतेषासृष्टि । तत्र
ग्राम्याश्वजाद्ययोगश्चयाद्यस्त्वारण्या
इतिभेद ॥

पशुक्रिया । स्त्री० मैथुने ॥

पशुजाति । स्त्री० पशुशब्दवाच्ये ॥
सिंहाद्याहरिणाद्यास्तगवाद्यायेचज
न्तव . । तेसर्वशास्त्रदृष्ट्याच प्रोक्ता
हिपशुजातय . ॥

पशुपति । पु० चन्द्रमौलौ । शिवे ॥
पशोर्ह्यस्यपति ॥ पालयामिप
शून्यस्मात् सृजामिचयदृच्छया ।
तेषाञ्चपतिरित्याह तस्मात्पशुपति '
स्मृत : ॥ पशूनाजीवानासुरनराति
रक्षापतिरितिवा । यथा । ब्रह्माद्यास्था
वरान्ताश्चपशव ' परिकीर्तिता : ।
तेषापतिर्महादेव: स्मृत: पशुपति
श्रुतौ ॥ हुताशने ॥ यजमानमूर्तौ

पशुपल्वलम् । न० कैवर्तीमुस्तके ॥

पशुपाल ' । पु० वृत्त्यर्थतयाछागमेषा
दिपोषके ॥

पशुपाश ' । पुं० पुत्रकलत्रादिषु ॥ घृ
णालज्जाद्यष्टसु ॥ पशूनांपाशोह्यर्णा

दि । घृणाशङ्काभयलज्जाजुगुप्सा चेतिपञ्चमी । कुलशीलतथाजाति रष्टौपाशा . प्रकीर्त्तिता ॥ यड्द र्शनमहाकूपेपतिता पशव प्रिये । परमार्थनजानन्तिपशुपाशनियन्त्रि ता इतिकुलार्णवे १ उल्लासे ॥

पशुपाशक । पु० रतिबन्धविशेषे ॥ य था । स्त्रियमानतपूर्व्वाङ्गीस्वपादान्त पद्दयम् । ऊर्द्धाशिनरमेत्कामीबन्धोय पशुपाशक ॥

पशुप्रेरणम् । न० गवादीनाचालने । उद्गे ' हाकना० इ० भा० ॥ प- शूनाप्रेरणम् ॥

पशुमोहनिका ' स्त्री० कटुकीलतायाम्

पशुरज्जु । स्त्री० अश्वादिबन्धनरज्जौ । दामन्याम् ॥ पशुबन्धनीरज्जु ॥ शाकपार्थिवादि ॥

पशुराज . ' पु० सिंहे ॥ पशूनाराजा टच् ॥

पशुवृत्ति । त्रि० अतिवत्सले ॥

पशुहरीतकी ' स्त्री० आम्रातकफले ॥

पश्चात् । अ० प्रतीच्याम् ॥ चरमे ॥ अ धिकारे ॥ पृष्ठभागे ॥ अपरस्मिन्० अपरस्मात्० अपरोवा । वसत्याग तोरमणीयवा । पश्चादितिसूत्रेणाञ्च परस्यपश्चभाव आतिश्चप्रत्ययोऽ स्तातेर्विषये ॥

पश्चात्ताप . । पु० अनुतापे । विप्रती सारे । अनुशोचने । पछतावा० इ० भा० ॥ पश्चात्तपनम् । तपसतापे । घञ् ॥

पश्चार्द्ध ' । त्रि० अपरार्द्धे । शेषार्द्धे ॥ अपरश्चासावर्द्धश्च । अपरस्यार्द्धे पश्च भावोवक्तव्य ॥

पश्चिम . । त्रि० चरमे । अन्ते ॥ पश्चा द्भव . । अग्रादिपश्चाड्डिमचच् ॥ प च्छम० इ० प्रसिद्धे देशे ॥

पश्चिमक्रतु । पु० अन्त्येष्ट्याम् ॥

पश्चिमरात्रि । स्त्री० अपररात्रे ॥ ॥ पश्चिमाचासौरात्रिश्च । विशेषणस मास ॥

पश्चिमा ' स्त्री० अस्ताचलावच्छिन्नदिशि । प्रतीच्याम । वारुण्याम् ॥ तद्दि- ग्भववायुगुणा यथा । पश्चिमोमारुत स्तीक्ष्ण कफमेहविशोषण ' । स- द्य प्राणहरोदुष्ट शोषकारीशरी रिणाम् इ० रा० नि० ॥ अपिच । पश्चिमोग्निअपुर्वर्णवलारोग्यविवर्धन । कषाय शोषण स्वर्यीरोचनो विशदोलघु ॥ अपालघुत्ववैशद्यशैत्य वैमल्यकारक । सर्वद्रव्येष्वभिव्यक्त प्रभावरसवीर्यकृत् ॥ व्रणसरोषणस्त्व च्योदाहशोषतृषापह इ० रा०व० ॥

पश्य । अ० विस्मये ॥ प्रशसायाम् ॥

पश्यन् । त्रि० ईक्षणकर्त्तरि ॥ पश्यति । दृशिर्० । लट . शतृ ॥

पश्यत । अ० प्रशंसायाम् ॥ विस्मये ।

पश्यतोहर ' । त्रि० चोरे ॥ यथा ।

य । पश्यतोहरेद्दृष्टसचौर . पश्यतोहर ॥ पश्यन्तमनादृत्य हरति । हृञ् । अच् । षष्ठीचानादरे० इतिषष्ठी । वाग्दिक्पश्यद्भ्योयुक्तिदण्डहरेष्विति० षष्ठ्याअलुक् ॥

पश्यन्ती । स्त्री० मूलाधारोत्थितहृदयगतनादरूपवर्णे ॥ यथा । मूलाधारात्प्रथममुदितोयस्तुतार . पराख्य : पश्चात्पश्यन्त्यथहृदयगोबुद्धियुङ्मध्यमाख्य . । इत्यलङ्कारकौस्तुभ : ॥

पश्वाचार । पुं० आचारविशेषे ॥ यथा । वेदोक्तेनयजेद्देवींकामसङ्कल्पपूर्वकम् । सएववैदिकाचार पश्वाचार सउच्यते ॥ इत्याचारतन्त्रम् ॥

पष्ठवाट् । त्रि० युगपार्श्वगे । दमनकालेकण्ठारोपितकाष्ठवाहे ॥ पश्चमपष्ठवावर्षंवहति । वह० । वहश्चेतिण्वि : । पृषोदरादि . ॥

पष्ठौही । स्त्री० बालगर्भिण्यागवि ॥ पृष्ठ वहति । ण्वि । वाहइतिङीष् पृषोदरादित्वाद्रलोप ।

पस्त्यम् । न० निशान्ते । सद्मनि । गृहे ॥ अपस्त्यायति । ष्टैस्त्यैशब्दसङ्घातयोः । आतश्चोपसर्गइतिकः । पृ० ॥

पस्पश । पु० शास्त्रारम्भसमर्थकेउपोद्घातसन्दर्भग्रन्थे ॥

पस्पशा । स्त्री० महाभाष्यस्यादिमाह्निके ॥ स्पशबाधनस्पर्शनयो : । यङ्लुगादचियङ्डीऽचिचेतिलुक् । आयतइतिटाप् । दीर्घाकितस्याभ्यासस्यदीर्घस्तुनभवति । स्पशापर्वकविधेरनित्यत्वादित्याहु ॥

पह्लव । पु० स्मश्रुधारिम्लेच्छजातिविशेषे ॥ पारदाःमुक्तकेशाश्चपह्लवा श्मश्रुधारिण इतिहरिवंश ॥

पह्लिका । स्त्री० कन्तृणे । वारिपर्ण्याम् ॥

पा । स्त्री० रक्षणे ॥ पाने ॥ पूते ॥ पूरिते ॥ त्रि० पातरि ॥ पानम् । पा० । भ० । क्विप् ॥

पांशवम् । न० लवणविशेषे । रोमके । औद्भिज्जे । ऊषरजे । औषरे । रेह इति भा० ॥

पांशु । पु० धूलौ ॥ सस्यार्थंचिरसञ्चितगोमये ॥ पर्पटे ॥ कर्पूरविशेषे ॥ न० कुसुमरजसि ॥ स्त्री० । नदीभेदे ॥ पशति । पशिनाशने । अर्जिदृशिकम्यमिपशिबाधामिथ्यादिना० साधु . ॥

पांशुका । स्त्री० केतक्याम् ॥ रजस्वलायाम् ॥ इ० शब्दाम्बुधि : ॥

पांशुकासीसम् । न० कासीसे इ० रा० ॥

पांशुकुली । स्त्री० रथ्यायाम् ॥ इ० हारावली ॥

पांशुकूलम् । न० अनामपट्टोलिकायाम् ॥ यथा । शासनंधर्मकीलःस्यान्मकुतिः शूद्रशासनम् । पट्टोलिकाकृतकीलापांशुकूलंनकस्यचिदिति

त्रिकाण्डशेष ॥

पाशुचत्त्वर । पुं० घनोपले ॥

पाशुचन्दन । पु० शिवे ॥ पांशुचन्द नमिवयस्य ॥

पाशुचामर. । पु० दूर्वाञ्चिततटीभुवि ॥ वर्द्धापके ॥ प्रशसायाम् ॥ पुरोटी ॥ धूलिगुच्छके । पटवासे ॥

पाशुजम् । न० पाक्यलवणे । औद्भिदे ॥

पाशुपत्रम् । न० वास्तूके ॥

पाशुपर्य्याय । पु० पर्प्पटे । पित्तपापडा इ० भा० ॥

पांशुमर्द्दन । पुं० केदारे ॥

पाशुर । पु० दंशके । डास० इ०भा० ॥ पीठसर्पिणि । खञ्जे ॥ पाशुरस्यास्त्यस्मिन्वा । नगपांशुपाण्डुभ्यश्चेतिर ॥

पांशुरागिणी । स्त्री० महामेदायाम् ॥

पाशुल । पुं० पुंश्चले ॥ शम्भो खट्वाङ्गे ॥ हरे ॥ पापिनि ॥ पूतिके । करञ्जविशेषे ॥ त्रि० पांशुयुक्ते ॥ पाशु० अस्तिअस्यअस्मिन्वा । सिध्मादित्वाल्लच् ॥

पांशुलवणम् । न० औद्भिदे । पांशवे । वसुके ॥ औद्भिद पाशुलवणयज्जातभूमित स्वयम् । क्षारगुरुकटु स्निग्धं सूक्ष्मलवातनाशनम् ।'

पाशुला । स्त्री० असत्याम् ॥ भुवि ॥ पांशुपापमस्त्यस्या. । नगपाशुपांण्डुभ्यश्चेतिर । कपि० । ल ' ॥ सिध्मादित्वाल्लज्वा ॥ पांशुलातिवा । आतोनुपेतिक ॥ केतक्याम् ॥ रजस्वलायाम् ॥ इ० रा० नि० ॥

पांसन । त्रि० दूषके । दोषोत्पादके

पासु । पु० रजसि । धूलौ ॥ चिरसचितगोमये । खात० इ० भा० ॥ पसयति । पसिनाशने । अर्जिदृशि इतिसाधु ' ॥

पासुल । त्रि० रजस्वले ॥ पासुरस्यास्य । सि० लच् ॥

पाकः । पु० परिणतौ ॥ शिशौ ॥ केशस्यजरसाशौक्ल्ये ॥ उदराग्निनाहारस्यपचने ॥ पचायाम् । स्थाल्यादौपचने ॥ स्थालीमार्जनाद्योदनपरीक्षान्तोव्यापारनिचय पाक इतिस्मृतिः ॥ भर्जनतलनस्वेद. पचनक्वथितस्तथा । तान्दूरपुटपाकश्चपाक ' सप्तविधोमत. ॥ नित्यनूतनभाण्डेनकर्त्तव्यः पाकएवच । अथवापञ्चपर्यन्त ततस्त्याज्यमनीषिभि ॥ दैत्यविशेषेइन्द्रभ्रातरि ॥ पचनम् । डुपचष्० । घञ् ॥ पच्यते,परिणम्यतेऽनेनवा । हलश्चेतिघञ् ॥ पातिपिबतिवा । पारक्षणे पा- पानेवा । अर्भकपृथुक पाकावयसीतिकन्प्रत्ययान्तोनिपातित '। इणभीकापाशलीतिकन्वा ॥

पाकक्ष्णा:। पु० पानीयामलके ॥

ष्माण्डफलपाके ॥

पाककृष्माण्डफल । पुं० पाककूष्माण्डे ॥

पाकजम् । न० काचलवणे ॥ परिणामशूले ॥ त्रि० । पाकाज्जाते ॥ यथारूपादिचतुष्टयपृथिव्यापाकजमनित्यञ्च । अन्यत्रापाकजनित्यमनित्यञ्च । नित्यगतनित्यमनित्यगतमनित्यम् । पाकस्तेज . संयोग . तेन पूर्वरूपनश्यतिरूपान्तरमुत्पद्यते इत्यर्थ. । अत्रपरमाणुष्वेवपाकोनद्व्यणुकादौ, आपाकनिक्षिप्ते घटेपरमाणुषुरूपान्तरोत्पत्तौश्यामघटनाशेपुनर्द्व्यणुकादिक्रमेणरक्तघटोत्पत्ति । तत्रचपरमाणव समवायिकारणम् । तेज संयोगोऽसमवायिकारणम् । अदृष्टादिकनिमित्तकारणम् द्व्यणुकादिरूपपरमाणुरूपमसमवायिकारणमितिपीलुपाकवादिनोवैशेषिका : । पूर्वघटस्यनाशंविनैवावयविन्यवयवेषुपरमाणुपर्यन्तेषुयुगपद्रूपान्तरोत्पत्तिरिति । पिठरपाकवादिनोनैयायिका : । अतएवपार्थिवपरमाणुरूपादिकमनित्यमित्यर्थः ॥ अन्यत्रजलादावित्यर्थ . इतितर्कदीपिका ॥

पाकपुटी । स्त्री० कुम्भशालायाम् । भाषा इ० भा० ॥ इ० हेमचन्द्रः ॥

पाकफल: । पुं० पानीयामलके ॥

पाकमत्स्य : । पुं० व्यञ्जनविशेषे । मत्स्यले ॥

पाकयज्ञ ' । पुं० ब्रह्मयज्ञादन्येषुपञ्चमहायज्ञान्तर्गतेषुवैश्वदेवहोमबलिकर्मनित्यश्राद्धाऽतिथिभोजनात्मकेषुचतुर्षु ॥ स्वर्गापवर्गयो सिद्धि पाकयज्ञेप्रचक्षते इतिफलसमुच्चितस्य । प्रत्येकफलमुक्त हारीतेनयद्देवेभ्योजुहोतिदेवलोकतेनजयतियत्पितृभ्योददातिपितृलोकतेनजयति॰यत्स्वाध्यायमधीतेऋषिलोकतेनजयति यद्भूतेभ्योबलिंहरतिभूतलोकतेनजयतीति ॥ धन्यंयशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यंस्यातिथिपूजनम् इतिमनु ' ॥ अत्रभ्रात्रादीनामविभक्तानामपिसंस्थानांमुख्येनैकेनैवपाकयज्ञा कर्त्तव्या . । यदाहु : । एकपाकेनिवसतांपितृदेवद्विजार्चनम् । एकभवेद्विभक्तानांतदेवस्याद्गृहेगृहे इति एकपाकेनिवसतामित्युपक्रम्यसंस्थानामित्यभिधानाद्विभक्तानामितिद्रव्यपार्थक्यपर ॥ अष्टकादिषु ॥ वृषोत्सर्गगृहप्रतिष्ठादीनांहोमे । चरुहोमाङ्गकर्मणि ॥

पाकयज्ञिक . । पुं० पाकयज्ञकर्त्तरि ॥

पाकरञ्जनम् । न० तेजपत्रे ॥

पाकल : । पुं० कुञ्जरज्वरे ॥ बोधनद्रव्ये ॥ अनिले ॥ वह्नौ ॥ पाकंलाति । ला० । आतोनुपेतिक : ॥ न० । कुष्ठौषधौ ॥ त्रि० । व्रणादिपाकका

रिचि ॥

पाकली । स्त्री० कर्कव्यां ॥

पाकशाला । स्त्री० महानसे । रसवत्याम् । रसोई० इ० भा० ॥ अग्निकोणेतस्या कर्त्तव्यतोक्ता । प्राच्यादिशिस्नानगृहमाग्नेय्यां पचनालयम् । शयनयाम्यदिग्भागेनैऋत्यांशस्त्रमन्दिरम् ॥ प्रतीच्यांभोजनगृहं वायुभागेसभागृहम् । भाण्डारसदनसौम्ये त्वैशान्या देवतालयमिति पीयूषधारायाकश्यप . ॥

पाकशासन ' । पुं० इन्द्रे ॥ पाकस्यञ्चभातु . शासन ' । शासयति । शासु० । णिजन्त . न० ल्यु० ॥

पाकशासनि ' । पुं० इन्द्रात्मजे । जयन्ते ॥ पाकशासनस्यापत्यम् अत इञ् ॥

पाकशुक्ला । स्त्री० कक्खट्याम् ॥

पाकस्थानम् । न० महानसे ॥ पाकस्य स्थानम् ॥

पाकस्थाली । स्त्री० रन्धनपात्रे ॥ पाकस्यस्थाली ॥

पाका । स्त्री० वालिकायाम् ॥ अजा० टाप् ॥

पाकाभिमुख: । त्रि० सिद्ध्युन्मुखे ॥

पाकारि . । पु० श्वेतकाञ्चने ॥

पाकिमम् । त्रि० पक्किमे ॥ पाकेननिर्वृत्तम् । भावप्रत्ययान्तादिमप् ॥

पाकिमा । पुं० पाकतायाम् ॥ पाकस्य भाव : । इमनिच् ॥

पाकुक : । पु० सूपकारे ॥ पचति । डुपचष्० । पचिनशोरुकन्कनुमौ चेतिसाधु ॥

पाक्यम् । न० विड्लवणे । खारीलूण इ० भा० ॥ पुं० यवक्षारे ॥ त्रि० । पक्तव्ये ॥ पच्यते । डुपचष्० । ऋहलोर्ण्यत् । चजोरितिकुत्वम् ॥ पाकेसाधुवा । तत्रसाधुरितियत् ॥

पाक्षिक ' । त्रि० पक्षपातिनि ॥ पक्षिघातके । शाकुनिके ॥ पक्षेणनिर्वृत्तम् । ठञ् ॥ पक्षिणोहन्ति । पक्षिमत्स्यमृगान्हन्तीतिठक् ॥ पक्षभवे ॥

पाखण्ड : । पुं० पाषण्डे । सर्वलिङ्गिनि ॥ पाखण्डयति । खडिभेदने । पचाद्यच् ॥ यथा । पालनाच्चत्रयीधर्मं ' पाशब्देननिगद्यते । तखण्डयन्तितेयस्मात्पाखण्डास्तेनहेतुना ॥ नानाव्रतधरानानावेशा : पाखण्डिनोमता : ॥ एषांवाङ्मात्रेणाप्यर्चननिषिद्धम् । यथाहमनु । पाखण्डिनोविकर्मस्थान्वैडालव्रतिकान् शठान् । हैतुकान्वकवृत्तींश्चवाङ्मात्रेणापिनार्चयेदिति ॥ (*) ॥ निशामुखेषुखद्योता स्तमसाभान्तिनोग्रहा : । यथापापेनपाखण्डा न हिवेदा : कलौयुगे ॥ इतिभागवतम् ॥

पागल ' । पुं० उन्मत्ते । वातुले ॥ य

था । पागलायाङ्गहीनायचान्धायव
धिरायच । जडायचैवमूर्खायक्लीवतु
ल्यायपापिने ॥ ब्रह्महत्यांलभेत्सो
पिय · स्वकन्यान्ददातिचेतिब्रह्मवैव
र्त्ते प्रकृतिखण्डे १४ अध्याय : ॥
पागलायेत्यत्रपङ्गवे॰ इतिपाठान्तर
मपिदृश्यते ॥

पाङ्क्तिः । पु॰ प्रगाथविशेषे ॥ पङ्क्ति
रादिरस्य । सोस्यादिरितिच्छन्दसः
प्रगाथेष्विस्यण् ॥ पङ्क्तिभोजनार्हे

पाङ्क्तेय : । त्रि॰ सद्भि : सहैवापङ्

पाङ्क्त्य : । त्रि॰ क्तौभोजनार्हे ॥

पाचक : । पुं॰ अग्नौ ॥ सूपकारे । वि
क्लित्यनुकूलव्यापारवति ॥ न॰ ।
पित्तविशेषे ॥ यथा । पाचकंपचते
भुक्तशेषाग्निबलिवर्द्धनम् । रसमूत्र
पुरीषाणिविरेचयतिनित्यश इति
भावमिश्र : ॥ पचति । डुपचष्॰ ।
ण्वुल् ॥

पाचन : । पुं॰ अनले । अग्नौ ॥ अम्ल
रसे ॥ रक्तैरण्डे ॥ न॰ । दोषपाच
कक्काथौषधे । दशमूल्यादौ ॥ यत्प
चत्याममाहार पचेदामंरसञ्चयत् ।
यद्दपक्वान्पचेद्दोषांस्तद्विपाचनमुच्य
ते ॥ अम्ले ॥ प्रायश्चित्ते ॥ त्रि॰
पाचयितरि ॥

पाचनक : । पुं॰ टंकणे ॥

पाचनी । स्त्री॰ हरीतक्याम् ॥

पाचल : । पुं॰ अग्नौ ॥ पाचके ॥ एध
नद्रव्ये ॥ वाते । वायौ ॥ न॰ पाच
ने ॥ इ॰ हे॰ ॥

पाचाल . । पु॰ पाचलार्थेषु ॥ इ॰ हे॰ ॥

पाचित . त्रि॰ कृतपाके । सञ्जातपाके
। पक्वायां॰ इ॰ भा॰ ॥

पाची । स्त्री॰ लताविशेषे । मरकतप-
त्र्याम् । हरितपत्रिकायाम् ॥

पाज : । न॰ बले ॥ पाति । पारयते
पातेर्बलेजुट्चेत्यसुन् । पाजसी॰पा
जासी॰ इत्यादि ॥

पाञ्चकपाल : । त्रि॰ पञ्चकपालयागस
म्बन्धिनि ॥ पञ्चकपालस्यायम् ।
अण् ॥

पाञ्चकलायिकम् । न॰ परिमाणविशे-
षे ॥ पञ्चकलाया . परिमाणमस्य ।
तद्धितार्थेतिस॰ । तदस्यपरिमाणमि
तिठञ् ॥

पाञ्चजन्य : । पुं॰ श्रीकृष्णस्यशङ्खे ॥
पञ्चजनेदैत्ये विशेषेभव : । पञ्चजना
दुपसंख्यानमितिञ्य : । पञ्चजनो
नामासुरआसीत्तदस्थिभवत्वात् ॥
पञ्चजनेपातालेभव : इ॰ स्वामी ॥
जम्बूद्वीपस्योपद्वीपभेदे ॥ अग्नौ ॥

पाञ्चजन्यधर · । पुं॰ विष्णौ ॥

पाञ्चनद : । पुं॰ पञ्चनददेशाधिपे ॥
त्रि॰ पञ्चनददेशसम्बन्धिनि ॥

पाञ्चभौतिका । त्रि॰ पञ्चभूतनिर्मिते ॥

पाञ्चालिका । स्त्री॰ पाञ्चालिकायाम् ॥

पाञ्चलोहितकम् । न॰ परिमाणविशे-

षि । पञ्चलोहिन्योगुञ्जा:परिमाणस्य । तद्धितार्थेतिसमासेतदस्यपरिमाण मितिठञ् । भस्याढइतिपुंवद्भावाल्लो ह्निनीशब्दस्य कारनकारयोर्निवृत्ति:॥

पाञ्चशब्दिकम् । न० पञ्चप्रकारवाद्ये ॥ यथा । अङ्गजचर्मजञ्चैवतन्त्रजकास्य जतथा । फुत्कृतञ्चेतिमुनिभि ' क थितपाञ्चशब्दिकमितिस्कान्दे रेवा खण्डम् ॥

पाञ्चार्थिक : । पाशुपते ॥ इ० चि० ॥

पांचाल ' । पु० पाचालानांराज्ञि ॥ क्ष त्रियसमानशब्दादित्यपत्यवत्प्रत्य य ॥ पंचाला पु०बहुत्वे ॥ चि० । पचालदेशोद्भवे ॥

पाचालिका । स्त्री० वस्त्रदन्तादिनिर्मि तपुत्त्रिकायाम् । शालभञ्ज्याम् ॥ पचालदेशेभवा । जनपदतदवध्योरि तिवुञ् ॥

पांचालनगरम् । न० } म्लेच्छेषुफर
पाचालपुरम् । न० } क्काबाद इति
ख्यातेपत्तने॥

पाचाली । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ पुत्त्रिका याम् । पुतली० इति० भा० ॥ कोमलाख्यवृत्त्यनुप्रासघटकवृत्तिभे दे ॥ मागध्याम् । पिप्पल्याम् ॥

पाट् । अ० सम्बोधने ॥ पाटयति । प टगतौ । णिजन्त क्विप् ॥

पाटक . । पु० रोधसि ॥ ग्रामैकदेशे ॥ अक्षादिपातके । अक्षादिचालने ॥ वाद्यप्रभेदे ॥ महाकिष्को ॥ मूलद्र व्यापचये ॥ काटकान्तरे ॥ पटति । पट० । ण्वुल् ॥

पाटच्चर: । पु० चौरे ॥ पाटयञ्चरति । चर० । पचाद्यच् । पृषोदरादि ॥

पाटनम । न० छेदने । फाडनाइ०भा०

पाटल '। पु० आशुधान्ये । षष्टिकादौ ॥ श्वेतरक्तवर्णे । गुलाबीरङ्ग० इ० ग्रामीण० भा० ॥ न० । पाटलापु ष्पे ॥ कुङ्कुमे ॥ पाटल्यवयवे॥ पा- टलीविकारे ॥ त्रि० श्वेतरक्तवर्णयु क्ते ॥ पाटलोवर्णोऽस्यास्ति । अच् ॥ पाटयति।पट० । ण्यन्तादृषादित्वा त्कल ' ॥ पाटल्याअवयवोविकारो वा । बिल्वाद्यण् ॥ पाटलाया : पुष्प म्पाटलम् । अनुदात्तादेश्चेत्यञ ' पुष्पमूलेषुबहुलमितिबहुलग्रहणात् नेहलुप् ॥

पाटलद्रुम । पुं० पुन्नागवृक्षे ॥

पाटला । स्त्री० पाडल इ० भा० पुष्प वृक्षे । अमोघायाम् । काचस्थाल्या म् । फलेरुहायाम् । पारुल इ०गौ० भा० ॥ पाटलातुवरातिक्ताऽनुष्णा दोषत्रयापहा । अरुचिश्वासशोथा स्रच्छर्द्दिहिक्कातृषाहरी ॥ पुष्पंकषा यमधुरंहिमहृद्यंकफास्रनुत् । पित्ता तीसारदाहघ्न फलहिक्कास्रपित्तनुत् ॥ पाटलाति । ला० । क ' ॥ पाट लवर्णायागवि ॥ अनुदात्तस्त्वाभावा

ऋडीष् ॥

पाटलापुष्पसन्निभम् । न० पद्मकाष्ठे ॥

पाटलि '। पुं० स्त्री० पाटलायाम् ॥ मुष्ककद्रुमे ॥ पाति । पा० क्विप् । टलति । टलवैक्लव्ये । सर्वधातुभ्य इन् । पाश्चाऽसौटलिश्च ॥

पाटलिपुत्रम् । न० पाटलिपुत्रके ॥ यत्रत्यसुदर्शनाभिधस्यराज्ञःपुत्राणाराजविद्याधिगमायकलौमर्त्त्यलोकेवृहस्पतिसदृशेनविष्णुशर्मणापञ्चतन्त्रहितोपदेशाद्योयंधारचिता : ॥

पाटलिपुत्रकम् । न० पटना० इ० प्र० नगरवि० । कुसुमपुरे ॥

पाटली । स्त्री० मुष्कवृक्षे ॥ कटभीवृक्षे ॥ पाटलायाम् ॥

पाटवम् । न० पटुत्वे । पटिमनि ॥ पटोर्भावः । इगन्ताच्चलघुपूर्वादित्यण् ॥ आरोग्ये ॥

पाटविकः । त्रि० धूर्त्ते ॥ पटौ । दक्षे ॥ पाटववति । मत्वर्थीयष्ठन् ॥

पाटश्चिका । स्त्री० गुञ्जायाम् ॥ इति० हारावली ॥

पाटितः । त्रि० दारिते । भिन्ने ॥

पाटी स्त्री० बलायाम् ॥ अनुक्रमे । परिपाट्याम् ॥ यथा । पाटीसद्गणितस्येति ॥

पाटीरः । पुं० मूलके ॥ केदारे ॥ वेणुसारे ॥ वारिदे ॥ तितउनी ॥ वङ्गे ॥ वातिके ॥ चन्दने ॥ यथा । पाटीरतवपटीयान्कः परिपाटीमिमामुरीकर्त्तुम् । यत्पिषतामपिनृणांपिष्टोपितनोषिपरिमलैः पुष्टिम् ॥ पटीरएव । स्वार्थिकोण् ॥

पाठ्यम् । न० पट्टशाके ॥ पाठ्यशाकन्तुमधुरंदुर्ज्जरंगुरुपाकिच ॥

पाठ '। पुं० पठने । ब्रह्मयज्ञे । शिष्याणामध्यापने ॥ विधिनावेदस्याभ्यसने ॥ यथा । आर्द्रौचप्रणवञ्जप्त्वास्तोत्रवासस्थितापठेत् । अन्तेचप्रणवंदद्यादित्युवाचादिपूरुषः ॥ सर्वत्रपाठेविज्ञेयोह्यन्यथाविफलंभवेत् ॥ शुद्धेनानन्यचित्तेनपठितव्यंप्रयत्नतः । नकार्यासक्तमनसाकार्यंस्तोत्रस्यवाचनमिति तान्त्रिकाः ॥ अपिच ॥ आधारेस्थापयित्वातुपुस्तकंवाचयेत्सुधीः । हस्तसंस्थापनादेवयस्मादल्पफलंलभेत् । स्वयंचलिखितंयत्तुक्रतिनालिखितंनयत् । अब्राह्मणेनलिखितन्तच्चापिविफलंभवेदिति चण्डीस्तोत्रादिपाठसुविधिरेषनिरूपितः ॥ पठनम०पाठनवा । पठ० । भावेघञ् ॥

पाठकः । त्रि० उपाध्याये ॥ धर्मभाणके । धर्मकथके ॥ पठति । पठ० । ण्वुल् ॥ अध्येतरि ॥

पाठक्रम '। पुं० पदार्थबोधकवाक्यानांक्रमे ॥ तस्माच्चपदार्थानांक्रमथाश्रीयते । येनक्रमेणवाक्यानिपठितानि

नितेनैवक्रमेणाधीतान्यर्थप्रत्ययंजनयन्ति । यथार्थप्रत्ययचपदानामनुष्ठानम् । सचपाठोद्विविधः । मन्त्रपाठोब्राह्मणपाठश्चेति । तत्राग्नेयाऽग्नीषोमीययोस्तत्तद्याज्यानुवाक्यानापाठक्रमाद्यः क्रमश्चाश्रीयतेसमन्त्रपाठः । सचायमन्त्रपाठोब्राह्मणपाठाद्बलीयान् । अनुष्ठानेब्राह्मणवाक्यापेक्षयामन्त्रपाठस्यान्तरङ्गत्वात् । ब्राह्मणवाक्यंहिप्रयोगाद्बहिरेवेदमेवकर्त्तव्यमित्यवबोध्यकृतार्थम् । मन्त्राः पुनः प्रयोगकालेव्याप्रियन्ते । अनुष्ठानक्रमस्यस्मरणक्रमाधीनत्वात् तत्क्रमस्यचमन्त्रक्रमाधीनत्वादन्तरङ्गोमन्त्रपाठइति । प्रयाजादीनासमिधोयजतितनूनपातयजतीत्येवविधिवाक्यक्रमाद्यः क्रमः सब्राह्मणपाठक्रमः यद्यपिब्राह्मणवाक्यान्यर्थविधायकृतार्थानितथापि प्रयाजानांक्रमस्मारकान्तरस्याभावात्तान्येवक्रमस्मारकत्त्वेनस्वीक्रियन्ते इतिलौगाक्षिभास्करः ॥ पाठक्रमादर्थक्रमोबलीयान् ॥

पाठभूः । स्त्री० ब्रह्मारण्ये । वेदपाठस्थाने ॥

पाठमञ्जरी । स्त्री० शालिपक्षिण्याम् ॥

पाठशाला । स्त्री० अध्ययनगृहे ॥ पाठस्यअध्ययनस्यशालागृहम् ॥ यद्वा । विधिबोधितस्यसाङ्गवेदाध्ययनस्यविधिवद्गुरुमुखादध्ययनाध्यापनरूपब्रह्मयज्ञापरपर्यायमभ्यसनपाठः । तदर्थंशालादेवालयादिः ॥ तथाहि मनुः । तपोविशेषैर्विविधैर्व्रतैश्चविधिचोदितैः । वेदः कृत्स्नोऽधिगन्तव्यः सरहस्योद्विजन्मना ॥ २ । १६५ ॥ तपोविशेषैर्नियमकलापैर्विविधैर्बहुप्रकारैश्चअध्येष्यमाणस्त्वाचान्तद्रूत्यादिनोक्तैः सेवेतेमांस्तुनियमानित्यादिभिर्वक्ष्यमाणैरपि । व्रतैश्चउपनिषन्महानाम्निकादिभिर्विधिदेशितैः स्वगृह्यविहितैः । समग्रवेदोमन्त्रब्राह्मणात्मकः सोपिनिषत्कोपिचअध्येतव्यः । रहस्यमुपनिषत् । प्राधान्यख्यापनायपृथङ्निर्द्देशः ॥ १६५ ॥ अपिच । योनधीत्यद्विजोवेदमन्यत्रकुरुतेश्रमम् । सजीवन्नेवशूद्रत्वमाशुगच्छतिसान्वयः ॥ योद्विजोवेदमनधीत्यअन्यत्रार्थशास्त्रादौश्रमयत्नातिशयंकरोति सजीवन्नेवपुत्रपौत्रादिसहितः शीघ्रशूद्रत्वंगच्छति । वेदमनधीत्यापिस्मृतिवेदाङ्गाध्ययनेविरोधाभावः । अतएवशङ्खलिखितौ । नवेदमनधीत्यान्याविद्यामधीयीतान्यत्रवेदाङ्गस्मृतिभ्यः ॥ १६८ ॥ (*) ॥ तस्माद्देवालयेनित्यं धर्मशास्त्रस्यवाश्रुतेः । पठनंकारयेद्राजन्यदीच्छेद्धर्ममात्मनइतिवह्निपुराणम् ॥

यस्तुदेव्यागृहेनित्यंविद्यादानप्रवर्त्तयेत्। सभवेत्सर्वलोकानांपूज्य: पूजापदन्नजेदितिपुराणान्तरम् ॥

पाठशालिनी । स्त्री० पाठमञ्जर्याम् ॥

पाठा । लताविशेषे । अम्बष्ठायाम् । वनतिक्तिकायाम् । तिक्तपुष्पायाम् ॥ अस्यागुणायथा । पाठोष्णाकटुका तीक्ष्णावातश्लेष्महरीलघु: । हन्ति शूलज्वरच्छर्दिकुष्ठातीसारहृद्रुज: ॥ दाहकण्डूविषश्वासकृमिगुल्मगरव्रणान् । इ० भावप्रकाश: ॥ अम्बष्ठासकषायाम्लाकफकण्ठरुजापहा । वातामयबलासघ्नीरुचिकृद्दीपनीपरा ॥ इ० रा० नि० ॥ अस्या:शाकप्रकारस्तु । पाठाशाकगतरविद्भिर्नेगव्यतक्रेणसिद्धप्रात: कालेजरणसहितेतप्ततैलेविपाच्यम् । चूर्णैलिप्तंलवणसहितंमारिचंतत्ननव्यंसर्वेभ्यस्तन्नवतिरुचिद्व्यञ्जनेभ्य: प्रभूतम् ॥ पठ्यते । पठ० । कर्मणिघञ् । अजादित्वात्टाप् ॥

पाठिका । स्त्री० पाठायाम् । पटाडू० इ० प० भा० ॥

पाठित: । त्रि० अध्यापिते ॥ यथा । माताशत्रु: पितावैरीबालोयैननपाठित: । नशोभतेसभामध्येहंसमध्येबकोयथेति ॥

पाठी । पुं० चित्रकवृक्षे ॥ यथा त्रि० । पाठविशिष्टे पाठोस्यास्तीति । अत्रइनिठनाविनीनि: ॥

पाठीकुठ. । पुं० चित्रकवृक्षे ॥

पाठीन: । पुं० बोयाली० इ० गौ० भा० प्रसिद्धेमत्स्ये । सहस्रदंष्ट्रे । बोदाले ॥ गुणायथा । पाठीन:श्लेष्मलोवल्योनिद्रालु: पिशिताशन: । दूषयेद्रुधिरपित्तंकुष्ठरोगंकरोतिच ॥ †*† ॥ पाठीन: खण्डित: शस्त्रैर्वेसवारसमन्वित: । कटुतैलेनसम्भृष्टोहिङ्गुतक्रेणयोजित: ॥ पाठीन: कफकृद्बल्योनिद्रालुर्वातनाशन: । मासाशीवातरक्तस्यकारकोरेतसस्तथा ॥ पाठिपृष्ठंनमयति । णमुप्रत्यये । णिच् । अन्येभ्योड । अन्येषामपीतिदीर्घ: ॥ पाठके ॥ गुग्गुलुद्रुमे ॥

पाठ्य: । त्रि० अध्यापनीये । पाठनीये ॥

पाण. । पुं० पाणौ ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥

पाणविक: । त्रि० पणववादके ॥

पाणि: । पुं०पद्मशाखे॥ शये। करे। हस्ते ॥ पणायन्तिव्यवहरन्त्यनेन । पण० । अशिपणाय्योरुडायलुकौचेतीण् आयप्रत्ययस्यलुक्च ॥ कुलिकवृक्षे ॥ स्त्री० । पण्यवीथ्याम् । हट्टे

पाणिकम् । न० पणेनक्रीते ॥ असमासेनिष्कादिभ्यइतिठक् ॥

पाणिगृहीती । स्त्री० पत्न्याम् । वि-

धानेनोढायाम् ॥ अग्निसाक्षिकत-
यापाणिः गृहीतोयस्याः। पाणि
गृहीतीभार्यायामितिङीष्।क्ततूह
लादिनापाणिर्गृहीतोयस्यादास्या-
दे' सातुपाणिगृहीता ॥

पाणिग्रहणम्। न० विवाहे ॥

पाणिग्राह.। पुं० भर्त्तरि। पत्यौ ॥
पाणिगृह्णाति। ग्रह०। अण् ॥

पाणिघ । पुं० पाणिवादे।मृदङ्गादि
वादके ॥ पाणिपाणिनावाहन्तीति
विग्रहेपाणिघताडघौशिल्पिनीत्यने
नपाणावुपपदेहन्तेष्टक्टिलोपोघत्व-
ञ्चनिपात्यते ॥

पाणिघात'। पुं० पाणिनाहनने ॥

पाणिज:। पु० नखे ॥

पाणितलम्। न० कर्षपरिमाणे। तो
लकद्वये ॥ हस्ताधोभागे ॥

पाणिन.। पुं० पाणिनिमुनौ ॥ इति
त्रिकाण्डशेष:॥ पणनम् पण०।
घञर्थेकविधानमितिपणे'क: पणो
ऽस्यास्ति० इ० पणीतस्यगोत्रापत्यम्
।अण्। गाथिविदथिकेशिगणिपणि-
नश्चेत्यऽणिपरेटिलोपोन ॥

पाणिनि:। पु० दाक्षीपुत्रे। शालङ्कि
नि'व्याकरणसूत्रकारेमुनौ॥पणि
नोयुवापत्यम्।इञ्॥

पाणिनीयम्।न० पाणिनिप्रोक्तेव्याक
रणे ॥ प्रमाणभूतआचार्योदर्भपवि-
त्रपाणि: शुचाववकाशे प्राङ्मुख

उपविश्यमहताप्रयत्नेनसूत्राणिप्रण
यतिस्मतत्राशक्यं वर्णेनाप्यनर्थकेन-
भवितुमिति महाभाष्यम् ॥ पाणि
निनाप्रोक्तम्० उपज्ञातंवा। इद्धा-
च्छ:॥ त्रि० तदध्येतृवेदितरि ॥
पाणिनीयमधीतेवेदवा। प्रोक्ताल्लु-
गित्यणोलुक्। तेनस्त्रियाम्पाणिनी
या०स्त्रात्वणीत्यनङीप् ॥

पाणिन्धम:। त्रि० अन्धकाराद्यावृता
ध्वनि ॥ तत्रहिप्राणायोध्मायन्तेऽस्मि
न्नितिविग्रहेउग्रम्पश्ये रम्मदपाणि-
न्धमाश्चेतिखश्।मुम्॥

पाणिन्धय.। त्रि० पाणिद्वारापानक-
र्त्तरि ॥

पाणिपीडनम्। न० विवाहे ॥ पाणे:
पीडनम्ग्रहणम्।कृद्योगाचषष्ठीस
मस्यतइतिवाच्यम् ॥

पाणिभुक्। पु० उदुम्बरवृक्षे ॥ त्रि०।
पाणिकरणकभोक्तरि ॥

पाणिमर्द:। पुं० करमर्दकी ॥ पाणिं
मृद्नाति। मृदक्षोदे। कर्म्मण्यण् ॥

पाणिमुक्तम्। न० अस्त्रे ॥ इतिहला-
युध:॥

पाणिरुह:। पुं० नखे ॥

पाणिवाद:। त्रि० मृदङ्गादिवादके ॥
पाणिवादयति। वदेर्ण्यन्तादण् ॥

पाणिवादक.। त्रि०- पाणिवादे ॥
इ० हे० च० ॥

पाणिसर्ग्या। स्त्री० रज्जौ ॥ पाणिभ्यां

सृज्यते । सृजविसर्गे । पाथीसृजेर्य्य्रं दितिय्यत् । चजोरितिकुत्वम् ॥

पाथोतलम् । न० पाथितले ॥ विडालपदकार्षोंचपाथीतलमुदुम्बरमिति शब्दमाला ॥

पाथोकरणम् । न० विवाहे ॥ इति० जटाधरः ॥

पाण्डरः । पुं० शुक्लवर्णे ॥ मरुवके ॥ न० कुन्दपुष्पे ॥ गैरिके ॥ त्रि० श्वेतवर्णवति ॥

पाण्डरपुष्पिका । स्त्री० शीतलावृक्षे ॥

पाण्डवः । पुं० युधिष्ठिरादिपञ्चसु ॥ पाण्डोरपत्यम् । अण् ॥

पाण्डवाभील । पुं० श्रीकृष्णे ॥

पाण्डवायन । पुं० श्रीकृष्णे ॥ पाण्डवानामयनः ॥

पाण्डवेयः । पुं० अभिमन्युसुते । परीक्षितन्नृपे ॥

पाण्डित्यम् । न० पण्डितधर्मकर्मणो ॥ वेदान्ततात्पर्याभिज्ञत्वे । अद्वितीयवस्तुविचारचातुर्यपरिनिष्पन्ने ज्ञाने ॥ पण्डेतिबुद्धेर्नामैतत्साजाता यस्यमानतः । सपण्डितस्तस्यकर्म पांडित्यं श्रुतिसम्मतम् ॥ पण्डितस्यभावः । वर्णदृढादिभ्यः ष्यञ्ञितिष्यञ् ॥

पांडुः । पुं० नृपतिविशेषे । कुन्तीपती । युधिष्ठिरादीनांजनके ॥ सितेवर्णे ॥ श्वेतहस्तिनि ॥ प्रतुदाख्यपक्षिविशेषे ॥ यथा पाण्डुस्तुद्विविधोज्ञेयश्चित्रपक्षः कालधूनिः । द्वितीयो धवलःप्रोक्तः सकपोतस्फुटध्वनिः ॥ चित्रपक्षः कफहरो वातघ्नोग्राहणी प्रभुत् । धवलः पाण्डुरुद्दिष्टोरक्तपित्तहरोहिमः ॥ रसेपाकेचमधुरः सङ्ग्राहीवातशातिकृत् ॥ +**+ ॥ पाण्डुरफलीक्षुपे ॥ पटोले ॥ शुक्लपीतमिश्रितवर्णे । हरिणे । पाण्डुरे ॥ सितपीतसमायुक्तः पाण्डुवर्णः प्रकीर्तितः । भेदोपिदृश्यते यथा । पाण्डुरस्तुरक्तपीतभागीप्रत्यूषचन्द्रवत् । पाण्डुस्तुपीतभागार्द्धःकेतकीधूलिसन्निभः ॥ रोगविशेषे ॥ तस्यौषधं यथा । लोहचूर्णंतक्रपीतपाण्डुरोगहरंभवेत् ॥ १ ॥ अपिच । सप्तरात्रगवांमूत्रेभावितंचायसोरजः । पाण्डुरोगप्रशान्त्यर्थंपयसाप्रपिबेन्नरः ॥ २ ॥ गोमूत्रसिद्धंमण्डूरचूर्णंसगुडमम्लतः । पाण्डुरोगंक्षयंयातिप्लिहाशूलमुदारुणम् ॥ ३ ॥ अयोमलं सुसतप्तंभूयोगोमूत्रसाधितम् । मधुसर्पिर्युतंलीढ्वा पाण्डुरोगीसुखीभवेत् ॥ ४ ॥ पुनर्नवात्रिवृद्व्योषविडङ्गदारुचित्रकम् । कुष्ठंहरिद्रेत्रिफलादन्तीचव्यकलिङ्गकम् ॥ ५ ॥ कटुकापिप्पलीमूलमुस्तशृङ्गीचकारवी । यवानीकट्फलञ्चेतिपृथक्पलमितंमतमिति ॥ त्रि० । तद्वति ॥

पाण्डु . । स्त्री० माषपर्ण्याम् । माषा
षी इ०गौ०भा० ॥ खरुसयोगोप-
धान्नतिनङीष् ॥

पाण्डुक. । पु० शालिविशेषे ॥ पाण्डुरो
गे ॥ पाडुनृपे ॥ पांडुवर्णे ॥

पांडुकण्टक . । पुं० अपामार्गे ॥ पांडू
निकण्टकान्यस्य ॥

पाडुकम्बल : । पु० श्वेतप्रावारे । श्वे
तकम्बले ॥ राजास्तरणवर्णकम्बले ॥
पाडुवर्णकम्बल । पाडुश्चासौकम्ब
लश्चेतिवा । ग्रावभेदे ॥

पांडुकम्बली । पु० पांडुवर्णकम्बलाष्ट
तेरथे ॥ पांडुकम्बलेनपरिवृतोरथ:
। पांडुकम्बलादिनिरितीनि: ॥ त्रि०
। पाडुकम्बलयुक्ते ॥ मत्वर्थीयइनि ॥

पांडुतरु । पु० धववृक्षे ॥

पाडुनाग : । पु० पुन्नागवृक्षे ॥ श्वेत
गजनागयो ॥

पांडुपत्री । स्त्री० कौन्त्याख्यौषधौ । रे
णुकायाम् ॥

पाडुपत्रम् । न० परिपक्वपत्रे ॥

पाडुपुत्र . । पु० पाडवे ॥

पाण्डुपृष्ठ : । त्रि० अलक्षणे । पाडुव
र्णपृष्ठयुक्ते ॥

पाडुफल : । पुं० पटोले ॥

पाडुफला । स्त्री० चिर्भिटायाम् ॥

पाडुभूम : । त्रि० पांडुवर्णभूमियुक्तदे
शे ॥ पाडुभूमिरस्मिन् । कृष्णोदक
पाडुसङ्ख्यायाभूमेरजिष्यते ॥

पांडुमृत् । स्त्री० पाडुभूमौ ॥ खट्या-
म् ॥

पाण्डुर : । पुं० श्वेतपीतमिश्रितवर्णे
॥ वृषकुष्ठे ॥ श्वित्ररोगे ॥ कामला
रोगे ॥ त्रि० तद्वति ॥ न० मरुवके
॥ पांडु:शुक्लोवर्णोऽस्यस्मिन्वा
। नगपाशुपांडुभ्यश्चेतिर: ॥

पांडुरद्रुम . । पु० कुटजे ॥

पाडुरपृष्ठ । त्रि० लक्षणहीने ॥ इ०
हे० ॥ पाण्डुरवर्णपृष्ठयुक्ते ॥

पांडुरफली । स्त्री० क्षुद्रक्षुपविशेषे ।
धूसरायाम् ॥

पांडुरा । स्त्री० माषपर्ण्याम् ॥ पाडुरव
र्णाया ॥

पांडुराग । पु० मदनकवृक्षे ॥ त्रि०
। पांडुवर्णयुक्ते ॥

पांडुरेक्षु : । पुं० श्वेतेक्षौ ॥

पांडुलेख : । पुं० प्रथमलिखिते । म-
सौदा० इ० भा० पांडुलिपौ ॥ य
था । पाडुलेखेनफलकेभूमौवाप्रथमं
लिखेत् । न्यूनाधिकन्तुसशोध्यपश्चा
त्पत्रेनिवेशयेदिति व्यवहारतत्त्वे-
व्यास . ॥

पांडुलोमा । त्रि० पाण्डुवर्णलोमभि
र्युक्ते ॥

पांडुलोमशा । स्त्री० माषपर्ण्याम् ॥

पाडुलोमा । स्त्री० माषपर्ण्याम् । मा
षाणी० इ० गौ० भा० ॥

पांडुशर्करा । स्त्री० रोगविशेषे ॥ यथा

। पिष्टं वैमालतीमूलं योग्यकालेसमा
हृतम्। साधितञ्छागदुग्धेनपीतंश
र्करयान्वितम्॥ हरेन्मूत्रनिरोधञ्च
हरेद्दैपांडुशर्कराम्॥

पांडुशर्मिला। स्त्री॰ द्रौपद्याम्॥

पांडुसोपाक'। पुं॰ चण्डालेनवैदेह्यां
जनितेत्वक्सारव्यवहारजीविन्यन्त्य
जान्तरे॥

पांडूक:। पुं॰ शालिविशेषे॥ पांडू-
नांजनपदानांराजनि॥

पाण्ड्य:। पुं॰ पाण्ड्योराज्ञि। देशवि
शेषे॥ यथा। काञ्चीआद्यभागेतु
कृन्द्रप्रस्थात्मपश्चिमे। पाण्ड्यदेशो-
महेशानिमहाशूरत्वकारक इति॥
पाण्डोरपत्यम्राजावा। पाण्डोर्ड्य
यण्। टिलोप:॥

पाण्य:। त्रि॰ स्तुत्ये। व्यवहार्ये॥
पण॰। ण्यत्॥

पाण्यास्य:। पुं॰ ब्राह्मणे॥ पाणिरा
स्यमस्य। पाण्यास्योद्विज:स्मृत:॥

पात:। पुं॰ निपातने॥ पतने॥ रा-
हौ॥ पञ्चमषष्ठयोर्मासयोर्गर्भस्रपत
ने॥ पतनम्। पत्लृ॰। घञ्॥
नश्चीभावे॥ त्रि॰ पाते॥

पातकम्। न॰ नरकसाधने। पापे।
अंहसि। दुरिते॥ तच्चशुष्कार्द्रभे-
दाद्द्विविधम्। अकामात्पातकंशु
ष्कं कामादार्द्रमुदाहृतमित्युक्त:॥
पातयतिअधोगमयतीतितत्॥

तत्तु नवविधम्। यथा। अतिपातक
म् १ महापातकम् २ अनुपातकम्
३ उपपातकम् ४ सङ्करीकरणम् ५
अपात्रीकरणम् ६ जातिभ्रंशकरण
म् ७ मलावहम् ८ प्रकीर्णकम् ९
इतिभेदात्॥

पातकी। त्रि॰ पापिनि॥ पातकमस्या
ऽस्ति। अतइनिठनावितीनि'॥

पातङ्गि:। पुं॰ शनैश्चरग्रहे॥ पतङ्ग
स्याऽपत्यम्। अतइञ्॥

पातञ्जलम्। न॰ व्याकरणभाष्ये।
महाभाष्ये॥ (*)॥ पतञ्जलिमु
निप्रणीतपादचतुष्टयात्मकयोगकांड
निरूपकदर्शनशास्त्रविशेषे॥ तत्रप्र
थमेपादेअथयोगानुशासनमितियोग
शास्त्रारम्भंप्रतिज्ञाविधाययोगश्चित्त
वृत्तिनिरोधइत्यादिनायोगलक्षणम
भिधायसमाधिंसप्रपञ्चंनिरदिक्षद्भग
वान्पतञ्जलि:॥ १॥ द्वितीये।
तप:स्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानिक्रि
यायोगइत्यादिनाव्युत्थितचित्तस्यक्रि
यायोगयमादीनिपञ्चवहिरङ्गानिसा
धनानि॥ २॥ तृतीये। देशबन्ध
श्चित्तस्यधारणेत्यादिनाधारणाध्या
नसमाधित्रयमन्तरङ्गंसंयमपदवाच्यं
तत्रावान्तरफलंविभूतिजातम्॥ ३॥
चतुर्थे। जन्मौषधिमन्त्रतप:समा
धिजा:सिद्धयइत्यादिनासिद्धिप्रपञ्च
नपुरस्सरंपरमंप्रयोजनंकैवल्यम्॥ ४॥

प्रधानादीनिपञ्चविंशतितत्त्वानिसा ङ्ख्योक्तान्येवात्रापि।षड्विंशस्तुपरमे श्वरोऽधिकः॥ इतिसर्वदर्शनसंग्र हः॥

पातदृष्टा। स्त्री॰ वन्ध्यकस्थगव्याम्॥

पातनम्। न॰ अधोनयने॥

पातनिका। स्त्री॰ पीठिकायाम्॥

पातालम्। न॰ अधोभुवने। रसातले ।नागलोके॥ तानिचसप्त। यथा। अतल वितल सुतल रसातल तला तल महातल पातालान्यधोधोविद्य मानानिसामान्यतः पातालशब्द- वाच्यानिभवन्ति॥ विवरे॥ वड़वा नले॥ लग्नाच्चतुर्थभवने॥ पतन्त्यत्र पापात्। पत्लृ॰। पतिचण्डिभ्या मालञ्॥ पातम् अलतिपातमाला तिवा॥पुं॰।औषधपाकार्थयन्त्रविशे षे॥ यथा। अर्द्धमापस्तलेवह्निर्मध्ये तुरससंग्रह। पातालयन्त्रमेतद्धि शोधयेत्सूतकादिकम्॥

पातालगरुडी। स्त्री॰ लताविशेषे। वत्सादन्याम्।सोमवल्ल्याम्। ति क्ताङ्गायाम्। गारुड्याम्। छिउ- डा॰ इ॰ भा॰॥ छिलिहिण्डे॥ छिलिहिण्डोमहामूल. पातालगरु ड़ाह्वयः। छिलिहिण्डः परंवृष्य. कफघ्नः पवनापहः॥

पातालनिलयः। पुं॰ दैत्ये॥ सर्पे॥ त्रि॰ पातालवासिनि॥ पातालनि लयोयस्य॥

पातालयन्त्रम्। न॰ औषधपाकार्थयन्त्र विशेषे। पाताले॥

पातालौकाः। पुं॰ दैत्ये॥ त्रि॰ पाता लवासिनि॥ पातालमोकआश्रितो यस्य सः॥

पातिः। पुं॰ प्रभौ। भर्त्तरि। स्वामि नि॥ पाति। पा॰। पातेरतिः॥

पातिकः। पुं॰ शिशुमारे॥

पातितः। त्रि॰ अधःक्षिप्ते॥

पातिली। स्त्री॰ वागुरायाम्॥ नार्या म्॥ मृत्पात्रविशेषे।पातिल्॰इ॰ गौ॰ भा॰ प्र॰। पतीली॰ इ॰ दे॰ भा॰ प्र॰॥ इ॰ मे॰॥

पातुकः। पुं॰ प्रपाते॥ जलहस्तिनि॥ त्रि॰ पतयालौ। पतनशीले॥ प तति। पत्लृ॰। लषपतपदस्थाभू- वृषहनकमगमशॄभ्यउकञ्॥

पाता। पुं॰ कठेरके। गन्धपत्रे। वायु इ॰ इति॰ भा॰॥ रक्षितरि॥ पा- नशीले इतिकश्चित्॥

पात्र। पुं॰ न॰ भाजने॥ यागसंस्रु वादौ॥ स्रुवादिकन्तुयज्ञादौपात्रमि त्यभिधीयते॥ राजमन्त्रिणि॥ कूल योर्मध्ये। तीरद्वयान्तरे। पारावार मध्यभागे॥ पर्णे॥ यज्ञभाण्डे॥ नाट्यानुकर्त्तरि॥ आढकपरिमाणे॥ इतिवैद्यकपरिभाषा॥ दानपात्रे। विद्यातपोयुक्ते। रक्षके॥ नदीपा

यान्नैवलयातपसावापिपात्रता । य
त्रवृत्तौइमेचोभेतद्विपात्रंप्रकीर्त्तित
म् ॥ रत्नकोषिस : । यतोविद्यातपो
भ्यामात्मनोदातुश्चपालनक्षमएवप्र-
तिग्रहणीयादितिग्राह्यम् ॥ विद्यायु
क्तोधर्मशीलः प्रशान्तः क्षान्तोदा-
न्तः सत्यवादीकृतज्ञः । वृत्तिग्ला
नोगोहितोगोशरण्योदातायज्वाब्रा
ह्मणः पात्रमाहुः ॥ जनार्द्दने ॥
पतनात्त्रायतेयस्मात्तस्मात्पात्रं-
जनार्द्दनः ॥ पिबतिपानेनाथवा ।
पात्यस्माद्वा । पाति । पाययतेवापी-
यतेऽनेनवा । पापाने । पारक्षणेवा
सर्वधातुभ्यष्ट्रन्नितिष्ट्रन् । दाढिभ्यश्छ
न्दसीतिष्ट्रन्वा ॥

पात्रट : । पुं० कर्पटके ।कर्पटे॥ त्रि०
कृशे ॥

पात्रटीर : । पुं० मुक्तव्यापारमन्त्रिणि
। अपव्यापारमन्त्रिणि ॥ लोहकांस्य
रजतपात्रे ॥ सिंहाणे ॥ पावके ।
हुताशे ॥ पिङ्गाशे ॥ वायसे ॥
कङ्के ॥

पात्रसंस्कार : । पुं० पुरोटौ । पत्रभ-
ङ्गारे । रायभाटी० इ० गौ० भा०
। भाजनशुद्धौ ॥

पात्रिकम् ।न० पात्रपरिमितव्रीह्यादि
वापयोग्यक्षेत्रे ॥ पात्रस्यवाप : ।
पात्रात्ष्ठन् ॥

पात्रिकी । स्त्री० स्वभक्तौ ॥ षित्त्वा
न्ङीष् ॥

पात्रिय : । त्रि० पात्र्ये ॥ पात्रमर्हति
। पात्राद्घंश्च ॥

पात्री । स्त्री० अमत्रे । पात्रे ॥ पिबन्त्य
ऽनया । पा० ष्ट्रन् । ङीष् ॥

पात्रीयम् । न० यज्ञपात्रे ॥

पात्रीर : । पुं० न० यज्ञद्रव्ये ॥ पत्रे
इतिकश्चित् ॥

पात्रेसमित : । त्रि० भोजनसमयएव
सङ्गतेनतुकार्ये ॥ सपात्रेसमितो
न्यत्रभोजनान्मिलितोनय:॥ पात्रेस
मितादयश्चेतिसप्तम्याअलुक्समास
श्चनिपात्यते ॥ पापिविशेषे ॥ यथा
निधायहृदयेपापं य . परश्रसतिख
यम् । सपात्रेसमितोऽयस्मादिति-
शब्दमाला ॥

पात्रोपकरणम् । न० भूपभूषणे ॥

पात्र्य : । त्रि० पात्रिये ॥ पात्रमर्हति ।
पात्राद्घंश्चेतियत् ॥

पात्रम् । न० पापित्रातरि ॥ सर्वेषा
मेवपात्राणांपरंपात्रंमहेश्वरः । प-
तन्तंत्रायतेयस्माद्तीव्रनरकार्णवा
त् ॥

पात्रता । स्त्री० पात्रत्वे ॥

पाथ : । न० पानीये । जले । उदके॥
पाति । पारक्षणे । सर्वधातुभ्योऽसु
न्नित्यसुन् । उदकेथुट्चेत्यसुनःथुट्
॥ अन्ने । भात० इ०भा० ॥ अन्नेचे
त्यसुनथुट्च ॥

पाथि.। पुं० चक्षी। समुद्रे ॥ जले ॥ चक्षुषि ॥ पिबति। पा०। पिब तेस्थुगितीसिन् ॥

पाथेय:। त्रि० पथिव्ययोपयोगिनि। शम्बले ॥ पथिसाधु.। पथ्यतिथि वसति स्वपतेर्ढञ् ॥ कन्याराशौ ॥

पाथोजम्। न० कमले ॥ पाथसिजातम्। जनी०। सप्तम्याजनेर्डः ॥

पाथोद। पुं० मेघे ॥ पाथोददाति। डुदाञ्। आतोनुपेतिकः ॥

पाथोधरः। पुं० मेघे ॥ पाथसोधरि. ॥

पाथोधिः। पुं० समुद्रे ॥ पाथांसि धीयन्तेऽस्मिन्। कर्मण्यधिकरणेचे तिधाञ्. कि ॥

पाथोनिधि। पु० समुद्रे। अकूपारे ॥ पाथसांनिधि ॥ पाथासिनिधी यन्तेऽववा। पाथोधिवन्नाञ्'कि ॥

पात्—द्। पु० चरणे। पादे ॥

पाद.। पुं० बुध्ने। मूले। तुरीयांशे। रूपकादेश्चतुर्थभागे॥शैलप्रत्यन्तप र्वतेमहाद्रेः समीपेक्षुद्रपर्वते ॥ चर णे। अङ्घ्रौ ॥ अस्यलक्षणं यथा। अस्वेदनौमृदुतलौ कमलोदराभौ- श्लिष्टाङ्गुलीरुचिरताम्रनखौसुपार्ष्णी। उष्णौशिराविरहितौचनिगूढगुल् फौकूर्मोन्नतौचचरणौमनुजेश्वरस्य ति ॥ अस्याशुभलक्षणानि यथा। सूर्पाकारविरूक्षपाण्डुरनखौवक्रौशि रासन्ततौसंशुष्कौविरलाङ्गुलीचचर णौ दारिद्र्यदुःखप्रदौ। मार्गायो- त्कटकौकषायसदृशौवंशस्यविच्छे ददौब्रह्मघ्नौपरिपक्वमृद्द्युतितलौ पीतावगम्यारतावितिं ॥ विरूक्षाव स्निग्धौ। पाण्डुरनखौ० पाण्डुराशु क्लाभामखाययो'। वक्रावस्पष्टौदी र्घौवा। उत्कटकौमध्यादुन्नतौमार्गा यश्चधूमेरतौभवत। कषायसदृशौ कृष्णलोहितौ ॥ मयूखे। उस्ते। किरणे ॥ वृक्षपादे ॥ श्लोकस्यतुर्यां शे ॥ पद्यतेऽसौ। पदगतौ। पदरु जविशस्पृशोघञ् ॥ पद्यतेगम्यतेऽने नवा। हलश्चेतिकरणेघञ् ॥

पादकटकः पु० नूपुरे ॥ हंसके। शब्दरहितेपादभूषणे ॥ पादस्यक टक.॥

पादकृच्छ्र.। पुं० व्रतविशेषे। यथा। एक भक्तेननक्तेनतथैवायाचितेनच। उप वासेनचैकेनपादकृच्छ्रउदाहृत ॥ इतिगारु१०३ अध्यायः ॥

पादग ण्डिर' पुं० पादरोगविशेषे ॥ श्लीपदे। गौद० ह्र० गौड भा० ॥

पादग्रहणम्। न०अभिवादने। नामोच्चारणपूर्वकसंस्कृत प्रयोगेणनमस्कारे ॥ पादयोर्ग्रहणं स्पर्श ॥ व्यत्यस्त पाणिना कार्यमुपसङ्ग्रहणंगुरोः। सव्येनसव्य. स्प्रष्टव्योदक्षिणेनच दक्षिण.॥

पादचतुरः। पुं० छागे ॥ सैकते ॥

पिप्पले ॥ अश्वत्थे । करके ॥ परदोषैकप्रवक्तृपरुषे ॥ इ० मे० ॥

पादचत्वर : । पु ० पादचतुरे ॥ इ० हेमचन्द्र : ॥

पादचारी । पुं ० पादातौ ॥ त्रि० पद्भ्यां गमनशीले ॥

पादज : । पुं ० शूद्रे ॥ पद्भ्यांजात: । अनौ० ड : ॥

पादत्राणम् । न० पादुकायाम् ॥

पाददद्रु : । पुं० विचर्चिकायाम् ॥

पादनिकेत : ॥ पुं० चरणपीठे ॥ पादयोर्निकेत . आश्रय : ॥

पादप : । पु ० । द्री । वृक्ष ॥ पादैः पिबति । पा० सुपीतियोगविभागा ॥त्क : पादपीठे ॥

पादपखण्ड : । पुं ० वृक्षसमूहे ॥ पादपानांसमूह : । वृक्षादिभ्य: खण्ड:

पादपरुहा । स्त्री० वन्दायाम् ॥

पादपा । स्त्री० पादुकायाम् ॥

पादपाश : । पुं ० हामाञ्चने । अश्वपादरज्जौ ॥

पादपाशी । स्त्री० शृङ्खलायाम् । पेरकीसकली इ० भा० ॥ खड्वायाम् । खड्वा इ० भा० ॥

पादपीठ : । पुं ० न० पादासने । पादस्थापनपीठे । पादनिकेते ॥ इ० हे० च० ॥ यथा । अस्पृष्टचरणाश्च सचूडामणिमरीचिभि : । नीराजयन्तिभूपाला:पादपीठान्तभूतलम्

तिश्लोकत्वमिश्र . ॥

पादपीठिका । स्त्री० न । पितादिशिल्पे ॥

पादपोत्पल : । पुं० कर्णिकारे ॥ पादपेउत्पलसूलदाकारपुष्पमस्य ॥

पादवलय . । पुं० हंसके । पादकटके ॥

पादवल्मीकम् । न० श्लीपदे ॥

पादमूलम् । न० चरणाधोभागे । गोष्ठिरे ॥

पादरक्षणम् । न० पादुकायाम् ॥

पादरज्जु : । स्त्री० पार्याम् । हस्तिपादबन्धनगुणे ॥ चरणबन्धनदाममात्रे ॥

पादरथी । स्त्री० पादुकायाम् ॥

पादरोहण : । पुं० वटवृक्षे ॥

पादविक . । पुं० पथिके ॥ पद्भ्यांधावति । माथोत्तरपदेत्यादिनाठक् ॥

पादविरजा : । स्त्री० पादुकायाम् ॥

पादविहरणम् । न० पातक्षेपे ॥

पादश : । अ० पादम् पादमित्यर्थे ॥

पादशैल : । पुं० प्रत्यन्तपर्वते ॥

पादशोथ : । पुं० पादगतशोथे ॥ यथा । अनन्योपद्रवकृत : शोथ . पादसमुत्थित : । पुरुषंहन्तिनारीन्तु मुखजोगुह्यजोदयम् इति माधव : ॥

पादस्फोट : । पुं० विपादिकायाम् । बिवाइ० इ० भा० । स्फुटति । स्फुट० । अच् । पादस्यस्फोट : ॥ पादौस्फोटयतिवा । कर्मण्यण् ॥

पादाकुलकम् । न० मात्रावृत्तविशेषे यथा । अक्षरगुरुलघुनियमविरहितं

भुजगराजपिङ्गलपरिभवितम् । भवतिसुगुम्फितपोऽयमलकं वाथोभूषा पादाकुलकम् ॥ यथा । मलयपवनहृतकुसुमपरागः परभृतनिभृतरचितवनभागः । चिरतरसञ्चितमानदुरन्तः कथमनुद सुपनयति वसन्तः ॥

पादाग्रम् । न० प्रपदे । पादस्याग्रम् ॥

पादाङ्गदम् । न० नूपुरे ॥ पादस्याङ्गदमिव ॥ यद्वा । पादएवाङ्गम् । पादाङ्गद्यति । दो० । दायतिवा । दैप्० । दयते । देङ् पालनेवा । आतवृतिकः ॥

पादात् । पु० पादाती ॥

पादातम् । न० पत्तिसहती ॥ पदातीनासमूहः । भिक्षादित्वादण् ॥ पुं० । पादाती ॥ पादाभ्यामतति । अत० । पचाद्यच् ॥

पादाति । पुं० पत्ती । पादातिके ॥

पादातिकः । पुं० पादाती ॥ पादातिरेव । विनयादित्वात्स्वार्थेठक् ॥ पादाभ्यामतति अत० । बाहुलकात्तुकोवा ॥

पादाभ्यासयमकम् । न० चित्रकाव्यप्रभेदे ॥ यथा । आपदिव्यापृतनया-त्तथायुयुधिरेन्नृपाः । आपदिव्यापृतनयाविस्मयजनतायथेतिमाघकाव्य१९ सर्गे ६० श्लोकः ॥ नृपाराजानः । आपदिव्यसनेऽपि । व्यापृतनयाप्रवृत्तनीतिकाएवसन्तः नतुस्त्रापदन्त्यर्थेतिभावः । पृतनयासेनयासाधनेन । वाक्यान्तरत्वस्त्रापिपृतनाशब्दस्यचान्वयस्त्रिर्मसोढव्यः । तथातेनप्रकारेणयुयुधिरेसङ्गच्छुः । यथा दिव्याजनताअन्तरिक्षचरितसिद्धविद्याधरसङ्घोविस्मयमाप । अमानुषयुद्धचक्रुरित्यर्थः ॥

पादारकः । पुं० पोलिदे । नौकावयवविशेषे ॥

पादार्घ्यम् । न० पादप्रदाने ॥

पादालिन्दः । पुं० नौकायां ॥

पादावर्त्तः । पु० अरघट्टके । रहट्० वृ० भा० ॥

पादाविकः । पु० पादाती ॥ पादाभ्यामवति । अवरक्षणादौ । वा० वुकः ॥ यद्वा । पादेनावोरक्षणम् । तत्रनियुक्तः० इतिठक् ॥

पादासनम् । न० पादपीठे ॥

पादी । पुं० पादविशिष्ट कुम्भीरादिजलजन्तुषु ॥ तेयथा । कुम्भीरकूर्मनक्राश्चगोधामकरशङ्कवः । ग्राहिकाः शिशुमाराश्च स्युरेयःपादिनःस्मृताः ॥ पादिनोपिचयेतेतुकोषस्थानांगुणैःसमाः ॥ चतुर्थांशभागिनि ॥ यथा । सर्वेषामर्द्धिनोमुख्यास्तदर्द्धेनार्द्धिनोऽपरे । तृतीयिनस्तृतीयांशाश्चतुर्थांशाश्चपादिनः ॥ त्रि० । पादविशिष्टे ॥

पादुक । त्रि० गमनशीले ॥

पादुका । स्त्री० पादत्राणे । चर्मादि निर्मितपादाच्छादने । उपानहि ॥ पादूरव । स्वार्थेक ॥

पादुकाकार: । पुं० चर्मकारे ॥ पादुकांकरोति । डुकृञ्० । कर्मण्यण् ॥

पादुकाकृत् । पु० चर्मकारे ॥

पादू । स्त्री० पादुकायाम् ॥ पद्यतेऽनेनया । पद० । चित्कसिपद्यर्त्ते रित्यू: ॥

पादूकृत् । पुं० चर्मकारे ॥ पादूंकरोति । कृञ्० । क्विप् । तुक् ॥

पादोदकम् । न० चरणधौतजले ॥ चरणामृते ॥ यथा । हरिरूपमुखेनाम नैवेद्यमुदरेहरे: । पादोदकञ्चनिर्मा ल्यं मस्तकेयस्यसोच्युत: ॥ नैवेद्यम न्नं तुलसीविमिश्रं विशेषत: पाद-जलंपिबेच्च । योश्नातिनित्यं प्रयतो मुरारे: प्राप्नोतिसुप्रं मयुतांसभक्ति मितिपाद्मोत्तरखण्डे १०० अध्याय ॥ अपिचतत्रैव । हत्यां हन्ति यदङ्घ्रिसङ्गितुलसीस्तेयञ्च पादो-दकं नैवेद्यंबहुमद्यपानदुरितंगुर्वङ्ग नासङ्गमम् । भक्त्याधीनमतिस्थिति र्हरिजनैतत्सङ्गति: सङ्गांशाल-ग्रामशिलादिमूर्तिसहिताजानन्ति केवैहरेरिति ॥ श्रीनृसिंहपुराणे ग गाप्रयागगयनैमिषपुष्करादिपुण्या -नियानि कुरुजाङ्गलयामुनानि । कालेनतीर्थसलिलानिपुनन्तिपापं- पादोदकंभगवतःप्रपुनातिसद्य इति पीतेपादोदकेविष्णोर्यदिप्राणैर्विमुच्यते । हत्वायमभटान्सर्वान्वैष्णवलोकमाप्नुयात् ॥

पादतम् । न० पत्तिसमूहे ॥ त्रि० भस्० ॥

पाद्य । पु० वेधसि ॥ न० । पद्मपुराणे ॥

पाद्यम् । न० पादायवारिणि । पादप्रक्षालनार्थजले ॥ पाद्यपात्रलक्षण यथा । षडङ्गुलप्रविस्तारमुत्सेधस्तु तुरङ्गुलम् । षोडशैकाङ्गुलकुर्यान्ना-सिकांचतुरङ्गुलाम् ॥ पृष्ठे पादसमा-युक्तं चतुरङ्गुलमानत । पाद्यपात्र-मितिख्यातसर्वदेवप्रपूजने इति ॥ पादार्थमुदकम् । पादार्घाभ्यांचेति यत् ॥

पान: । पुं० नि:श्वासे ॥ शौण्डिकालये । शुण्डायाम् । खड्गादे: संस्कारविशेषे । पाय० इ० भा० ॥

पानम् । न० पीतौ । द्रवद्रव्यस्यगलाधोनयने । पीना० इ० भा० भाजने ॥ रक्षणे ॥ शौण्डिकालये ॥ पिबत्यत्र । पापाने । अधिकरणेल्युट् ॥ पेयेजलादौ ॥ पीयते यत्तत् । कृत्यल्युटोबहुलमितिकर्मणिल्युट् ॥

पानकम् । न० पञ्चापानारसवत्० इ० भा० प्र० पेयपदार्थे ॥ तत्राम्रफल पानकम् ॥ यथा । आममामंजल-

पानकम्

स्विन्नं मर्द्दितंदृढपाणिना । सिता-
शीताम्बुसंयुक्तकर्पूरमरिचान्वितम् ॥
प्रपानकमिदंश्रेष्ठं भीमसेनेननिर्मि
तम् । सद्योरुचिकरंबल्यंशीघ्रमिन्द्रि
यतर्पणम् ॥ अपक्वाम्ररसोद्भूतपान
कंवातनाशनम् । कफपित्तकरंकिं-
चित्प्रत्यहंयदिसेवितम् ॥ पक्वाम्र
स्यतु । सुपक्वमाम्रस्यफलंसुमृष्टंना
सम्मर्दितंशर्करयासमन्वितम् । एला
लवङ्गार्द्रकवासवासितंवर्णान्वित
कंस्यनरोचकंभवेत ॥ पानकंचाम्र-
सम्भूतंस्वाद्वम्लंगुरुपित्तजित् । सुहृ
द्यं श्लेष्मकृद्बल्यं वर्ण्यंवृष्यं रुचिप्रद-
म् ॥ -(**:|**)- ॥ अम्लिकाफ
लपानकंयथा । अम्लिकाया फल
पक्वमर्द्दितम्वारिणादृढम् । शर्करा
मरिचोन्मिश्रं लवङ्गेन्दुसुवासितम् ॥
अम्लिकाफलसम्भूतपानकंवातनाश
नम् । पित्तश्लेष्मकरंकिंचिद्गुरुरुच्यं
वह्निबोधनम् ॥ निम्बूफलपानकं
यथा । भागैकंनिम्बुजतोयंषड्भा-
गशर्करोदकम् । लवङ्गमरिचोन्मिश्रं
पानकंपानकोत्तमम् ॥ निम्बूफल-
भवपानमत्यम्लं वातनाशनम् । व-
ह्निदीप्तिकरंरुच्यंसमस्ताहारपाचक
म् ॥ (००) ॥ धान्याकपानकंयथा
। शिलायांसाधुसम्पिष्टं धान्याकंव-
स्त्रगालितम् । शर्करोदकसंयुक्तंकर्पू
रादिसुसंस्कृतम् ॥ नवीनेमृन्मयेपा-

पानकम्

त्रेस्थितंपित्तहरम्परम् ॥ ० ॥ जम्बूवा
पानकं यथा । जम्बूफलस्थूलतरंसु
पक्वंसम्मर्द्दितंशर्करयाऽकृतालम् ।
। सुवासितंवेल्लजभृङ्गपत्रैर्हार्दंविवर्द्ध
विरुद्धौजनानाम् ॥ जम्बूफलभव-
रुच्यं पानकंकफनाशनम् । कषाय-
वातकृतस्तोकं स्वाद्वम्लं ग्राहकंपरम् ॥
बीजपूरपानकम् । मातुलुङ्गरसैर्यो-
ज्यं त्रिगुणंशार्करंजलम् । कर्पूरमरि
चोन्मिश्रं पानकंस्यादितिवरम् । मातु
लुङ्गभवंपानंशूलानाहविनाशनम् ।
श्वासिकासेऽरुचौवातविड्बन्धेषुचपूजि
तम् ॥ हेमकिरणन्तु । शर्करानालिके
लस्त्वबीजपूररसप्लुतम् । पटपूतंभ-
वेद्धेमकिरणं नामपानकम् ॥ पानकं
हेमकिरणंरुच्यं हृद्यं बलप्रदम् । सु
स्निग्धवातहृच्छुभ्रं किञ्चित्कफकर
गुरु ॥ करमर्द्दपानकंयथा । लवङ्गार्द्र
कसंयुक्तंसुपिष्टं वारिणायुतम् । क
रमर्द्दकैर्मर्द्दंसप्तभागसितान्वितम्
॥ वातहृद्रुचिदंभव्यं हृद्यमम्लतरंस्मृ
तम् । रक्तपित्तकरंश्लेष्मामाकण्ठ्य
कारमर्दितम् ॥ नारङ्गपानकं यथा ।
सुपक्वनारङ्गफलंनिपीडितं सयोजि
तंशर्करयातिशुभ्रया । सहार्द्रकचे-
न्दुकणेनवासितम् पानीच्छयाकेन
नसंस्तुतंनम् ॥ नारङ्गफलसम्भू
तपानकंवातनाशनम् । मधुरंविश-
दंरुच्यं सुस्निग्धंपित्तहृद्दृढम् ॥ ० ॥

चारस्यतु । चारवृक्षफलज सशर्कर मर्दितशिशिरवारिणाहृढम् । एल - माद्र'कयुतेनसुवासभक्तसिक्थमिलितक्कतद्धासम् ॥ चारस्यफलजपान- गुरुवृष्य रुचिप्रदम् । कफपित्तहर- श्रेष्ठहृद्यमधुरपाकिच ॥ परूषजीरचुक्रादिद्राक्षादाडिमजतथा । एकैकमम्भवभिन्न पानकक्रियतेबुधै · ॥ एवमम्लस्यपुष्पस्य फलस्याम्लस्यवातथा । शर्करामरिचोन्मिश्ररसंस्यात् पानकवरम् । एवं हिपानककार्यं- सुधियासुष्ठुयत्कृतम् । गुणाद्रव्यानुसारेणज्ञातव्या · पानकेषुच ॥

पानगोष्ठिका । स्त्री० आपाने । सम्भूयपिवन्तियत्र० अस्मिन्स्थाने ॥ पानस्यगोष्ठी । स्वार्थेक ॥

पानगोष्ठी । स्त्री० पानगोष्ठिकायाम् ॥

पानपात्रम् । न० मद्यपानपात्रे । चषके ॥ अस्यपरिमाणाद्युक्तकुलसारे- । नयनाग्निवाणसङ्ख्याकर्षैस्तुपरमेश्वरि । हेतुपात्रंप्रकर्त्तव्यमित्युक्तकुलसाधने ॥ इतोप्यधिकपात्रन्तुनकर्त्तव्यं चसाधकैरिति ॥ कर्षंलौकिकतोलकमित्यर्थः ॥ तदुक्तकुलोत्तमे । गुञ्जाद्वादशमाषः स्यात्तदष्टौ- कर्षउच्यतइति ॥ पानस्यपानायवा पात्रम् ॥

पानवणिक् । पुं० शौण्डिके ॥ पानेन उपलक्षितो वणिक् ॥

पानभाजनम् । न० पानपात्रे । कमे । कटोरा० इ० भाषा ॥ पीयते० पानम् । क्षीरादि । पापाने । ल्युट् । पानस्यभाजनम ॥

पानसम् । न० पनसभवमद्ये ॥ त्रि० पनससम्बन्धिनि । पनसस्येदम् । अण् ॥

पानात्यय । पुं० मदात्ययरोगे ॥

पानिलम् । न० पानपात्रे ॥

पानीयम् । त्रि० पातव्ये । पेये ॥ रक्षणीये ॥ यथा । पानीयपानीयंशरद्विसन्तं चपानीयमिति । अस्यार्थ । पानीयजलशरदिपानीयम्पानार्हम्भवतिनिर्मलत्त्वात्त्रिदोषघ्नत्त्वात्विशेषत . पित्तोपशान्तित्त्वात् । वसन्ते चपुनस्तदेवपानीयरक्षणीय- मल्पं देयमितिभाव · । पारक्षणे ॥ न० उदके । जले । सलिले ॥ अस्य गुणायथा । पानीयश्रमनाशनक्लम- हरमूर्च्छापिपासापहतन्द्राछर्दि वि- नाशनवलकरनिद्राहरतर्पणम् । हृद्यंगुप्तरसञ्चजीर्णशमननित्य हितशीतललघ्वच्छंरसकारणंनिगदित- पीयूषवज्जीवनम् ॥ तद्भेदास्तु । पानीयमुनिभि प्रोक्तदिव्यंभौममिति द्विधा । दिव्यञ्चतुर्विधप्रोक्तधाराजकारकाभवम् ॥ तौषारञ्चतथाहैमते षुधारगुणाधिकम् ॥ भौममम्भोनिगदितंप्रथमत्रिविधंबुधै : ॥ जाङ्गल

परमानूपतत साधारणक्रमात् ॥ अनात्तवप्रमुञ्चन्तिवारिवारिधरास्तु यत् । तत्त्रिदोषायसर्वेषादेहिना- परिकीर्तितम् ॥ नादेयमौद्भिदचैव नैर्झरसारसतथा । ताडागञ्चतथा- वाप्य कौपचौडञ्चपाल्वलम् ॥ वि- किरञ्चैवकैदारवार्षिकञ्चापिकीर्त्ति तम् । भौमान्यतानिवारीणि ज्ञात व्यानिविचक्षणे ॥ भुक्त्यादौसलि लपीतकार्श्यमन्दाग्निदोषकृत । म ध्येऽग्निदीपनश्रेष्ठ चान्तेस्थौल्यक फप्रदम् ॥ पानीयप्राणिन ' प्राणा पानीयपावनमहत् । पानीयस्यप्रदा नेनतृप्तिर्भवतिशाश्वती ॥ पीयते । पापाने । अनीयर् ॥ पायतेवा । पै शोषणे । अनीयर् ॥

पानीयतण्डुलीय । पु० तण्डुलीय प्रभेदे । कञ्चटे ॥

पानीयनकुल ' । पु० उद्रे । जलमाजा रे ॥

पानीयपृष्ठज । पुं० कुम्भ्याम् ॥

पानीयफलम् । न० मखान्ने । मखाना इतिभाषा० ॥ शृङ्गाटके । सिंघाडा इ० भा० ॥

पानीयमूलम् । न० कुम्भ्याम् । सोमरा ज्या ॥

पानीयमूलकम् । न० सोमराज्याम् ॥

पानीयवर्णिका । स्त्री० वालुकायाम् ॥

पानीयशाला । स्त्री० प्रपायाम् ॥पानी यस्यशाला ॥ जलावस्थानगृहे ॥

पानीयशालिका । स्त्री० प्रपायाम् ॥ स्वार्थेकन् ॥

पानीयामलकम् । न० प्राचीनामलके ॥ प्राचीनामलकलोकेपानीयामल- कंस्मृतम् ॥

पानीयालु । पुं० जलालौ । पनिया लु० इ० भा० ॥

पानीयाम्ना । स्त्री० वल्वजायाम् ॥

पान्थ । त्रि० पथिके ॥ पन्थानंनित्यं गच्छति । पन्थोणनित्यम् । इ० प- न्थादेशोणप्रत्ययश्च ॥ स्त्री० । पान्था

पापम् । न० अधर्मे । अनर्थानुबन्धिनि । किल्बिषे । वृजिने । एनसि । दु- रिते ॥ निषिद्धकर्मानुष्ठानविहित कर्माऽननुष्ठानाभ्यापापोत्पत्ति सवि शेषमाहश्रीसदाशिव . । अनुष्ठान- निषिद्धस्यत्यागोविहितकर्मण । नृणाजनयत . पापक्षं शशोकामय- प्रदम् ॥ स्वानिष्टमाचजननात्परा- निष्टोपपादनात् । तदेवपापद्विविध जानीहिकुलनायिके ॥ परानिष्टक- रात्पापान्मुच्यतेराजशासनात् । अ न्यस्मान्मुच्यतेमर्त्यं प्रायश्चित्त्यास माधिना ॥ प्रायश्चित्त्याथवादण्डैर्न- पूतायेकृताहस ' । नरकान्ननिव- र्त्तन्ते इहामुत्रनिगर्हिता इति श्री मन्महानिर्वाणतन्त्रम् ॥ तद्दशविधय- धा । प्राणाभिपातनंस्तैन्य परदार

मथापिच । चौर्य्यपापानिकायेनस र्वत परिवर्ज्जयेत् ॥ असत्प्रलाप पारुष्यं पैशुन्यमनृततथा । चत्वारि वाचाराजेन्द्रनजल्पे तनचिन्तयेत् ॥ अनभिध्यापरस्वे षुसर्वसत्त्वे षुसौहृ-दम् । कर्मणाफलमस्तीतिचिविधम नसाचरेत् ॥ अपिच । अदत्तानामु पादानहिंसाचैवाविधानतः। परदा रोपसेवाचकायिकंत्रिविधस्मृतम् ॥ पारुष्यमनृतञ्चैवपैशुन्य चापिसर्व-शः । असम्बद्धप्रलापश्चवाङ्मयस्या-च्चतुर्विधम् ॥ परद्रव्ये ष्वपिध्यानम नसानिष्टचितनम् । वितथाभिनि-वेशश्चत्रिविधकर्ममानसम् । त्रि० । अधर्मिणि । शास्त्रप्रतिषिद्धकारिणि ॥ यथा । कथापिखलुपापानामल-म०यसेभवेदिति ॥ क्रूरे । परद्रो ह.दिकर्त्ते ॥ पात्यस्मादात्मानम्। ५.रक्षणे । पानीविषिभ्य : प ' ॥ पापमस्यास्तिवा । अर्शआद्यच् ॥ पापचिन्तयतेचैवब्रवीतिचकरोतिच । तस्याधर्मेनिविष्टस्य गुणानश्यन्ति-साधव : ॥ धर्मनित्य ' प्रशान्तात्मा कार्य्ययोगवह . सदा । नाधर्मे कुरु तेबुद्धि नचपापेप्रवर्त्तते ॥ धर्मनि त्योधर्मे नितरारत . । कार्य्ययोगव-ह : कार्य्योपायतत्पर . ॥

पापकम् । न० दुरदृष्टे । पाप्मनि । पापे ॥

पापकर्त्तृकयोग । पु० यात्रायोगवि शेषे ॥ यथा । दुर्बलोयदिमार्गेशो नि वसेत्पापमध्यग । पापकर्त्तृकयो गोययातु पत्नीनिहन्तिसः ॥

पापकर्म्मा । त्रि० पापाचारे ॥ नचिर पापकर्माणः क्रूरालोकजुगुप्सिता । ऐश्वर्यप्राप्यतिष्ठन्ति शीर्णमूला इवद्रुमा ॥ पापकर्म्म यस्यस ॥

पापकृत् । त्रि० पापकारिणि ॥ पाप-कृतवानितिविग्रहेसुकर्मपापमन्त्र-पुण्येषुकृञ इतिक्विप् ॥

पापकृत्तम ' । त्रि० अतिशयपापका-रिणि ॥

पापगण । पुं० पञ्चमाचस्याष्टमप्रभेदे ॥

पापग्रह ' । पु० अक्षीणचन्द्रादौ ॥ य-था । अक्षीनेन्दु कुजोराहु ' शनि स्सौयुतइन्दुज । रविः पापाभवन्त्ये तेशुभास्वान्ये प्रकीर्त्तिता ॥ जन्म राश्यपेक्षयाषष्ठादिस्थानस्था ' पा-पाअपिशुभाभवन्ति । यथा । केतुप श्चभौममन्दगतय षष्ठत्रिसस्था शुभाश्चन्द्राकौवपितेचतौचद्शमौ-चन्द्र : पुन : सप्तम . । जीव ' स प्त नवद्विपञ्चमगतोयुग्मेषुसोमात्म ज . शुक्र षड्दशसप्तवर्जमितरेस र्वेऽप्यपापाः शुभाइति ॥

पापघ्न : . पु० तिले ॥ त्रि० पापना-शके ॥

पापचेलिका । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ।

पाठायाम् ॥

पापचेली । स्त्री० प्राचीनायाम् ॥ अम्बष्ठायाम । पाठायाम् ॥ पापेचलति । चलविलसने । पचादौचेलङि निनिपातनात्ङीप् ॥ पचैर्यङन्ता द्विपापञ्चीतिपापचोवायु । तमीरयतिवा । अण् ॥

पापपति । पुं० जारे । उपपतौ ॥

पापपुरुष । पुं० पापमयाङ्गनरे ॥ सचोक्तः पाद्मे क्रियायोगसारे । कृष्णादौपुरुष श्रेष्ठ समारसचराचरम् । सर्वेषांदमनार्थायस्टष्टवान्पापपूरुषम् ॥ द्विजातिहत्यामूर्द्धानमदिरापानलोचनम् । सुवर्णस्तेयवदन गुरुतल्पगतिश्रुतिम् ॥ स्त्रीहत्यानासिकञ्चैवगोहत्यादोषवाहुकम् । न्यासापहरणग्रीवभ्रूणहत्यागलतथा ॥ परस्त्रीगतिवुक्कालसुहृल्लोकवधोदरम् । शरणापन्नहत्यादिनाभि गर्भकथाकटिम् ॥ गुरुनिन्दासक्थिभागकन्याविक्रयशेफसम् । विश्वास वाक्यकथनपायुपितृवधाङ्घ्रिकम् ॥ उपपातकरोमाणमहाकायभयङ्करम् । कृष्णवर्णपिङ्गनेच स्वाश्रयात्यन्तदुःखदमिति ॥

पापफलम् । न० रोगे ॥ कर्मविपाके ॥

पापमुक्त । त्रि० निष्पापे ॥

पापयोनि । पु० अजे ॥ तिरश्चि ॥

पापरोग । पुं० मसूरीरोगे ॥ अष्टौपापरोगा । तेच । उन्मादः । त्वग्दोष । राजयक्ष्मा । श्वास । मधुमेह । भगन्दर । महोदर । अश्मरी । इति ॥

पापरोगी । त्रि० कुष्ठिनि ॥ क्षयरोगिणि ॥ पापरोगाणामष्टविधत्वादष्टौ पापरोगिणोभवन्ति ॥

पापर्द्धि । पु० मृगयायाम् ॥ इ० हे० । पल । त्रि० पापग्राहके ॥

पापशमन । त्रि० पापनाशके ॥

पापशमनी । स्त्री० शमीवृक्षे ॥ पापनाशिकायाम् ॥

पापात्मा । पु० अधर्मशीले । पापाशये । पापिनि ॥

पापिष्ठा । स्त्री० वर्णवृत्तविशेषे ॥ आदौकर्णद्वयललितकृत्वाविप्र गुरुरुचितम् । तद्वृत्त पिंगलभणितपापिष्ठेतिश्रवणहितम् ॥ यथा । भ्रामभ्रामभुवनतलदर्शन्दर्शजगदखिलम् । भूयोभूय परिगुणितम् विष्णोनाम श्रवणहितम् ॥

पापी । त्रि० पापयुक्ते ॥

पाप्मा । पु० पापे ॥ त्रि० । तद्वति । आप्नोति । व्याप्नोतिलोकान् । आप्नृ० । नामन्सीमन्व्योमन्निति० निपातित ॥ पातिपिबतिवा । पा० । नामन्निति० मनिन्० धातो पुगागमश्च निपातनात् ॥

पामघ्न । पु० गन्धके ॥

पामघ्नी । स्त्री० कटुकायाम् ॥ इति० राजनिर्घण्ट ॥

पाम । न० विचर्चिकायाम् । कच्छ्वाम् ॥ पायत्यङ्गम् । पैशोषणे । मनिन् ॥ पायतेदेहोऽस्माद्वा । पारक्षणे । पिबतिदेहंवा ॥

पामन । त्रि० कच्छुरे । पामरोगविशिष्ट । विचर्चिकायुक्ते ॥ पामाऽस्यास्ति । पामादित्वात्न ॥

पामर । त्रि० खले ॥ नीचे ॥ मूर्खे ॥ पामानराति । रा० । आतइतिक ॥ यद्वा । पाधर्म । म्रियतेयेन । मृङ् प्राणत्यागे । पुसीतिघ ॥

पामरोद्गारा । स्त्री० गुडूच्याम् ॥

पामवान् । त्रि० पामने ॥ अस्त्यर्थेमतुप् ॥

पामा । स्त्री० विचर्चिकायाम् ॥ कच्छ्वाम् । खर्ज्वाम् ॥ अस्याऔषध यथा । हरिद्राहरितालञ्च गोमूत्रमेव वम् । अयलेपोहन्तिदद्रुपामानवेगरतथा ॥ अपिच । माहिषनवनीतचसिन्दूरञ्चमरीचकम् । पामाविलेपितानश्ये द्बहुलापिविषपूज ॥ अन्यच्च ॥ मरिचचित्रतकुष्ठ हरितालमनश्शिला । देवदारुहरिद्रे द्वे कुष्ठमासीतिचन्दनम् ॥ विशालाकरवीरञ्च अर्कक्षीरंसकृत्फलम् । एषाचकार्षिकोभागोविषस्याद्धपलभवेत् ॥ प्रस्थकटुकतैलस्यगोमूत्रेचतुर्गुणेपचेत् । मृत्पात्रेलोहपात्रेवाशनैर्मृद्वग्निनापचेत् ॥ पामाविचर्चिकाचैव दद्रुविस्फोटकानिच । अभ्यङ्गेनप्रणश्यन्ति कोमलत्वञ्चजायते ॥ प्रसूतान्यपिश्वित्राणितैलेनानेनम्रक्षणात् । चिरोत्थितमपिश्वित्रं विवर्णंतत्क्षणाद्भवेदिति गारुड १९४ अध्याय ॥ पायत्यङ्गम् । पै० । मनिन् ॥ मनइति ङीप् । डाबुभाभ्यामितिडाप् ॥

पामारि । पु० गन्धके ॥

पायस । पु० न० क्षीरतण्डुलमिश्रे । परमान्ने ॥ अतप्तलतण्डुलाधौता । परिभृष्टाघृतेनच । खण्डयुक्तं तदुग्धेनपाचिता पायसोभवेत ॥ पायस कफकृद्बल्योविष्टम्भीमधुरोगुरु ॥ अपिच । पायसदुर्जरंबल्य-धातुपुष्टिविवर्द्धनम् । विष्टम्भजननन्निरक्तपित्ताग्निमारुतम् ॥ श्रीवासे । सरलद्रवेठारपिन्द्रइति भा० ॥ पयएव । प्रज्ञाद्यण् ॥ पयसोविकारोवा । तस्यविकारइत्यण् ॥ पयसिसंस्कृतोवा । संस्कृतभक्षा० इत्यण ॥

पायिक । पु० पदातिके । पायक इतिभाषा ॥ इति शब्दरत्नावली ॥

पायित । त्रि० पानङ्कारिते ॥ पिबतेर्ण्यन्तात्कर्तरिक्त । शाच्छासाह्वाव्यावेपायुगितियुगागम ॥

पायु । पु० मलद्वारे । अपाने । गुदे ॥

अवाग्गतिरपानस्यपायुरध्यात्ममुच्यते । अधिभूतविसर्गश्चमित्रस्तत्राधिदेवतम् ॥ पायतिशोषयतितैलमितिपायु ॥ पं० । कृवापाजीत्युण् । आतोयुक् ॥ यद्वा पातिमलनिस्सारणेन । पारत्वणि पिवतिवस्तौषधवा । पापाने । प्राग्वत् ॥ त्रि० रक्षके ॥

पाय्यम् । न० परिमाणे । मीतवे ॥ मीयतेऽनेन । माङ्माने । पाय्यसान्नाय्येतिनिपातनात्ण्यत्धात्वादे पकारादेशोयुगागमश्च ॥ जले ॥ त्रि० । निन्दनीये ॥

पारम् । न० परतटे । नद्यीलङ्घनाद्नन्यतीरे ॥ पु० । न० प्रान्ते ॥ पारयति । पारतीरकर्मसमाप्तौ ॥ पचाद्यच् ॥ समाप्तौ ॥ पु० । पारदेपीतिकश्चित् ॥

पारकुलीन । त्रि० परकुलेसाधौ ॥ प्रति०खञ् ॥

पारक्य . । त्रि० परकीये ॥ यथा । यन्नाम्नातस्वशाखायांपारक्यमविरोधियत् । विद्वद्भिस्तदनुष्ठेयमग्निहोत्रादिकर्मवत् इति ॥ पु० । परलोकहितकर्मणि । यथा । पादेनतस्यपारक्यं कुर्यात्सञ्चयमात्मवान् । अर्द्धेनचात्मभरणं नित्यनैमित्तिकंतथा ॥ पादस्यार्द्धार्द्धमर्थस्यमूलभूतंविवर्द्धयेत् । एवमाचरत पुत्रोऽर्थं साफल्यमृच्छतीतिमार्कण्डेयपुराणम् ॥

पारग । त्रि० । पारगामिनि ॥ पारङ्गच्छति । गम्लृ० । अन्तात्यन्ताध्वदूरपारसर्वेत्यादिनागमेर्डः . प्रत्यय . ॥

पारगत . । पुं० जिने ॥ त्रि० । पारगे ॥

पारक् । न० सुवर्णे ॥ पारयति । पार० । पारयतेरजि ॥

पारजायिक । पु० पारदारिके ॥ इतिमहाभारते राजधर्मे ॥

पारटीट । पु० । अश्मनि ॥

पारण । पु० मेघे ॥ न० । पारणायाम् ॥ यथा । पारणंपावनपुंसा सर्वपापप्रणाशनम् । उपवासाङ्गभूतञ्चफलदंशुद्धिकारणम् ॥ सर्वेष्वेवोपवासेषु दिवापारणमिष्यते । अन्यथाफलहानिः स्याद्दतेधारणपारणम् ॥ नरात्रौपारणंकुर्याद्दते वैरोहिणीव्रतात् । निशायांपारणं कुर्याद्वर्जयित्वामहानिशाम् ॥ पूर्वाह्णेपारणंशस्तं कृत्वाविप्रसुरार्चनम् । सर्वंपासम्मतंकुर्याद्दतेवैरोहिणीव्रतमितिब्रह्मवैवर्त्ते श्रीकृष्णजन्मखण्डे ८ अध्याय ॥ जन्माष्टमीव्रतेपारणकालस्तु । अष्टम्यामथरोहिण्यां नकुर्यात्पारणंक्वचित् । हन्यात्पुराकृतंकर्म उपवासार्जितंफलम् ॥ तिथिरष्टगुणं हन्तिनक्षत्रञ्चचतुर्गुणम् । तस्मात्प्रयत्नतः कुर्या

त् तिथिभान्ते चपारणम ॥ अचो भयवियोगेपारणमुक्तम् । यदासार्द्ध प्रहरनिशाभ्यन्तरेएकस्यैववियोगस्त देकतरवियोगेपिपारणम् । तथाच नारदीये । तिथिनक्षत्रयोयोगेउप वासोयदाभवेत् । पारणन्तुनकर्त्तव्य यावन्नैकस्यसंक्षय ॥ सायोगि कोव्रतेप्राप्ते यद्यप्येकोवियुज्यते । त त्रैवपारणं कुर्यादेवं देवविदोविदु ॥ यद्येकस्यापि । सार्द्धप्रहरनिशाभ्य न्तरेनवियोगस्तदातयोरवियोगेपिप्रा तरुत्सवान्ते पारणम्तिथ्यन्ते चोत्स वान्ते वाव्रतीकुर्वीतपारणमित्यु‌क्तं रिति ॥

पारणा । स्त्री० । उपवासोत्तरदिने- विहितकालेविहितभोजने ॥

पारत' । पु० । पारदे । पारा० ड्० भा० ॥ पारंतनोति । तनु० । अन्येभ्यो० ड . ।

पारतन्त्र्यम् । न० । पराधीने । परत न्त्रतायाम् । पराधीनविषयताशालित्वे

पारत्रिकम् त्रि० । परलोकभवे ॥

पारद. । पु० रसराजे । रसेन्द्रे । महार से । चपले । रसे । सूते । यथा । पा रदस्तुमनाक्पाण्डु' सूतस्तुरहितो मलात् । पारदस्तुमनाक्शीत स र्वैस्तुल्यगुणा स्मृता ॥ इतिशब्दा र्णव :॥ तस्योत्पत्त्यादयोयथा । शिवाङ्गात्प्रच्युतरेत ' पतितधर- णीतले । तद्देहसारजातत्वाच्छुक्ल मच्छम भूत्त्वतत् ॥ क्षेत्रभेदेन वि ज्ञेयशिववीर्यंचतुर्विधम् । श्वेतं तरक्तं तथापीतकृष्णं तत्तु भवेत्क्रमात् ॥ ब्राह्मण . क्षत्रियोवैश्य शूद्रस्तुखलुजातित । श्वेतशस्तरुजानाशे रक्तं किलरसायने ॥ धातुवादेतुतत्पीतखेगतौकृष्णमेवच ॥ पारद ष ड्रस . स्निग्धस्त्रिदोषघ्नोरसायन । योगवाहीमहावृष्य . सदादृष्टिबल प्रद ॥ सर्वामयहर प्रोक्तोविशेषा त्सर्वकुष्ठनुत् । स्वस्थोरसोभवेद्ब्र ह्माबद्धोज्ञेयोजनार्द्दन ॥ रञ्जित क्रामितश्चापिसाक्षाद्देवोमहेश्वर ॥ मूर्च्छित्वाहरतिरुजबन्धनमनुभूय- खेगतिकुरुते । अजरीकरोतिहिमृ- त कोन्य करुणाकर'मृतात् ॥ रसामृ ते । यस्ययोगस्ययोयोगस्तं नैवसद्वयो जित. । रसेन्द्रोहन्तिरोगनरकुञ्जर- वाजिनाम् ॥ तस्यदोषायथा । मल विषवह्निगिरित्वचापलनैसर्गिकदोष मुशन्तिपारदे । उपाधिजौद्वौत्रपुना गयोगजौदोषौरसेन्द्रे कथितौमुनी श्वरै ॥ मलेनमूर्च्छामरणविषेणदा होग्निनाकष्टतर शरीरे । देहस्यजा ड्यङ्गिरिणासदास्याच्चाञ्चल्यतोवीर्य्य हृतिश्चपुसाम् ॥ वङ्गेनकुष्ठं भुजगेन गण्डोभवेदतोसौपरिशोधनीय :। वह्निर्विषमलश्चेतिमुख्या दोषास्त्र

योरसे ॥ एतैकुर्वन्तिसन्तापमूर्छांनृणाक्रमात् ॥ अन्ये पिकथिता दोषाभिषग्भि पारदेयदि । तथा प्येतेत्रयोदोषाहरणीयाविशेषत ॥ सस्कारहीन खलुसूतराजय . सेव तेतस्यकरोतिवाधाम् । देहस्यनाश विदधातिनूनकष्टांश्वरोगान्जनयेन्नराणाम् ॥ पञ्चवशब्दवाच्ये स्त्रेच्छजातिविशेषे ॥ चि० पारदातरि ॥ पारददाति । जुहात्य० । आतोनुपेतिक ॥ पारदस्यमारितस्यमूर्च्छितस्यगुणायथा । पारद ' कृमिकुष्ठघ्नो जयदोदृष्टिद सर . । मृत्युहृत्तमहावीर्योयोगवाहीजराहर ॥ सृत्योजोरूपदोवृष्योवह्निकृद्धातुवर्द्धन । षण्ढत्वनाशन शूर खेचर . सिद्धिद . पर ॥ पारद सकलरोगहा स्मृत . षड्रसोनिखिलयोगवाहक । पञ्चभूतमयएषकीर्त्तितस्तेनतद्गुणगणैर्विराजते ॥ अथास्यशोधनविधि । तत्रस्वेदनम् । नानाधान्यैर्यथाप्राप्तैस्तुषवर्जैर्जलान्विते । मृद्भाण्ड पूरितरक्षेयावदम्लत्वमाप्नुयात् ॥ तन्मध्ये भृङ्गराजमुण्डीविष्णुक्रान्ता पुनर्नवा । मीनाक्षीचैवसर्पाक्षीसहदेवीशतावरी ॥ त्रिफलागिरिकर्णी च हसपादीचचित्रकम् । समूल कुट्टयित्त्वातुयथालाभविनि क्षिपेत् ॥ पूर्वाम्लभाण्डमध्ये तु धान्याम्लक

मिदस्मृतम् । स्वेदनादिषुसर्वत्र रसराजस्ययोजयेत् ॥ विष्णुक्रान्तागिरिकर्णीच अपराजितैवश्वेत नीलपुष्पभेदात् ॥ अत्यम्लमारनाल वातदभावेप्रयोजयेत् । तदभावे । धान्याम्लाभावे । त्र्यूषण लवण राजीरजनीत्रिफलार्द्रकम् । महाबलानागबलामेघनाद . पुनर्नवा ॥ मेषशृङ्गीचित्रकञ्चनवसारसमसमम् । एतत्समस्त व्यस्त वापूर्वाम्ले नैव पेषयेत् ॥ प्रलिम्पेत्तेनकल्केनवस्त्र मङ्गुलमात्रकम् । तन्मध्ये नि क्षिपेत्सूतबध्वातत्त्रिदिनपचेत् ॥ दोलायन्त्रेऽम्लस युक्तेजायतेस्वेदितो रस । मेषशृङ्गीमेढाशृङ्गी । तदलाभे कर्कटशृङ्गीग्राह्या ॥ नवसारम् नौसादर । अन्यच्च । मूलकानलसिन्धूत्थत्र्यूषणार्द्रकराजिका । रसस्यषोडशांशेनद्रव्ययुञ्ज्यात्पृथक्पृथक् ॥ द्रव्येष्वनुक्तमानेषुमतमानमिदबुधै । पटान्तेषुचैतेषुसूत प्रक्षिप्यकाञ्जिके ॥ स्वेदयेद्दिनमेक स्तुदोलायन्त्रे यबुद्धिमान । स्वेदात्तीव्रोभवेत्सूतोमर्दनाच्चसुनिर्मल ॥ मूलक मुरइ । अनलस्त्रित्रकम् । त्र्यूषण त्रिकटु । राजिकाराइ ॥ + ॥ अथ मर्दनम् । इष्टका चूर्ण चूर्णाभ्यामादौ मर्द्योरसस्तत : । दध्नागुडेनसिन्धूत्थ राजिकागृहधूमकै . ॥

न्यच्च । कुमारिका चित्रकरक्तस र्षपै कृते कषायै र्बृहती त्रिमिश्रिते । फलत्रिकेणापि तमर्दितोर सोदिनत्रय सर्वमलैविमुच्यते ॥ + अथमूर्च्छनम् । त्र्यूषणा त्रिफलावन्ध्याकन्दै: चुद्राद्वयान्विते । चित्रकोर्णानिशाक्षारकन्यार्ककनकाद्रवै- ॥ सूतकृतैनयूषेणावारान्सप्ताभिमूर्च्छयेत् । इत्य सम्मूर्च्छित . सूतस्त्य- जेत्सप्तापिकञ्चुकान् ॥ वन्ध्याक- न्दवाभाखखसाकन्द । चुद्राद्वयम्० छोटीकाटै आ०बडीकाटैआ । ऊर्णा ऊर्णामेषका । निशा हरिद्रा । क्षारो यवक्षार. । कन्याकुमारी । अर्कोऽ र्कपत्ररस । कनकोधत्तूरपत्ररस अथोर्ध्वपातनम् । मयूरग्रीवताप्या- भ्यानष्टपिष्टीकृतस्तच । यन्त्रे विद्याधरेकुर्याद्रसेन्द्रस्योर्ध्वपातनम् ॥ सूत स्स्यादूर्ध्वपातेनसर्वदोषविवर्जित. । मयूरग्रीवातूतिया । ताप्य सुवर्णमाखी । नष्टपिष्टीकृतस्यकुमारिकाद्रवयोगेनतावन्मर्दनकर्तव्य यावत्पारद . पृथङ्नदृश्यते । विद्याधरेयन्त्रे डमरुयन्त्रे ॥ अथाध : पातनम् । त्रिफलाशिग्रुशिखिभिर्लवणासुरिसयुतै: । नष्टपिष्टरसकृत्त्वालेपयेदूर्ध्व वभाजनम् ॥ ततोदीप्तैरध.पातमुपलैस्तस्यकारयेत् । यन्त्रे भूधरसंज्ञे तुतत: सूतो विशुद्ध्यति ॥ स्वेदनादिक्रि-

याभिस्तुशोधितोऽसौयदाभवेत् । त दाकार्याग्निकुरुतेप्रयोज्य सर्वकर्मसु ॥ + ॥ अथ मुख्य दोष हरशोधनविधि । गृहकन्याहरतिमलं- त्रिफलाग्नि चित्रको विषहन्ति । तस्मादेभिर्मिश्रैर्वारान् सम्मूर्च्छ- येत्सप्त ॥ ०(०++०)० ॥ अथ सर्वदोषहर स चिप्र शोधनविधि । कुमारिकाचित्रकरक्तस- र्षपै कृते कषायैर्बृहतीविमिश्रिते । फलत्रिकेणापिविमर्दितोरसोदिन त्रयसर्वमलैर्विमुच्यते ॥ एव कदर्थित सूत षण्ढाभवति निश्चितम् । वह्न्यौषधीकषायेणस्वेदित सबली भवेत् ॥ सर्पाक्षीचिञ्चिकावन्ध्य भृङ्गाब्दै स्वेदितो बली । तत. अपावकद्रावै.खिन्न ' स्यादितिदीप्त गान् ॥ सर्पाक्षीनागफणी । चिञ्चिका अम्ली । वन्ध्याबाभखखसा. भृङ्गो भृङ्गराज । अब्दोमुस्ता । पावक- श्चित्रक . ॥ + ॥ अथरसस्यमारणा- विधि । धूमसाररसतोरीगन्धक- नवसादरम् ॥ यामैकंमर्दयेदम्लैर्भागकृत्वासमसमम् ॥ काचकूप्याविनि : चिप्यताञ्चमृत्स्नमुद्रया । विलिप्यपरितोवक्त्रे मुद्रांदत्त्वाविशोषयेत् ॥ अध: सच्छिद्रपिठरीमध्येकूपीनिवेशयेत् । पिठरींवालुकापूरैर्भृत्वाचाकूपिकागलम् ॥ निवेश्यचु

ल्य्यातऽधोवह्निंकुर्याच्छनैः शनैः । तस्मादप्यधिककिञ्चित्पावकज्वालये त्क्रमात् ॥ एवद्वादशभियामैस्त्रिय तेरसउत्तम । स्फोटयेत्स्वाङ्गशीततमूर्द्धंगगन्धकन्त्यजेत् ॥ अथ स्यच मृतसूतग्टह्णीयात्तन्तुमात्रया । यथोचितानुपानेनसर्वकर्मसुयोजयेत् ॥ अथान्य प्रकार । अपामार्गस्यवीजानांमूषायुग्म प्रकल्पयेत् । तत्सम्पुटेचिपेत्सूतमलपूदुग्धमिश्रितम् ॥ मलपू काष्ठोदुम्बरिका ॥ द्रोणपुष्पीप्रसूनानि विडङ्गमरिचैदक . । एतच्चूर्णमधश्चोर्द्ध दत्त्वामुद्राप्रदापयेत् ॥ तद्गोलमाधमेत्सम्यक्मृन्मूषासपुटेसुधी । मुद्रादत्त्वाशोषयित्वाततोगजपुटेपचेत् ॥ एकेनैवपुटेनैवमृतकभस्मजायते । तत्प्रयोज्य यथास्थानेयथामात्र यथाविधि ॥ † ॥ --(**)-- ॥ अथान्य प्रकार ॥ काष्ठोदुम्बरिकादुग्धै रसकिञ्चिद्विमर्दयेत् । तद्दुग्धघृष्टहिङ्गोश्चमूषायुग्मप्रकल्पयेत् ॥ चिप्त्वातत्सपुटेसूतञ्चमुद्राप्रदापयेत् । धृत्वा तद्गोलकप्राज्ञोमृन्मूषासपुटेधिके ॥ पचेत्गजपुटेतेनसूतकयातिभस्मताम् ॥ अन्य प्रकारोपि । नागवल्लीरसैर्घृष्ट कर्कोटीकन्दगर्भित । मृन्मूषासंपुटेपक्व सूतोयात्येवभस्मतामिति भावप्रकाश . ॥

पारदराड । पु० देशविशेषे । सतु० ओड्रदेशैकभागइतिकेचित् ॥

पारदर्शी । त्रि० पारज्ञे ॥ पारद्रष्टु शीलयस्य । णिनि ॥

पारदारिक . । पु० परदाररते । परस्त्रीगामिनि ॥ य परस्त्रीषुनिरतस्तस्यश्रीर्वाकुतोयश । सचनिन्द्य : पापयुक्त शश्वत्सर्वसभासुच ॥ परदारान्गच्छति । गच्छतीपरदारादिभ्यइतिठक् ॥

पारदार्य्यम् । न० परदारगमने ॥

पारदृश्वा । त्रि० पारज्ञे ॥ पारमन्तदृष्टवान ॥ दृशे क्वनिप् ॥

पारमार्थिक । त्रि० परमार्थयुक्ते ॥ मुख्ये ॥ परमार्थादागत । ठक् ॥

पारमेष्ठ्यम् । न० ब्रह्मपदे ॥

पारम्पर्य्यम् । न० आम्नाये । कुलक्रमे ॥ यस्मिन्देशेयआचार पारम्पर्यक्रमागत । तत्रतनावमन्ये तधर्मस्तत्रैवताद्दश इतिविवादभगार्णव ॥ परम्परायाआगत ततआगतइत्यण् । चतुर्वर्णादित्वात्ष्यञ् ॥ परम्पराशब्दात्स्वार्थेष्यञ्वा ॥

पारम्पर्योपदेश । पु० ऐतिह्ये । उपदेशपरम्परायाम् ॥ पारम्पर्येणउपदेश ॥ कर्मधारयोवा ॥

पारलौकिक । त्रि० परलोकसम्बन्धिनि ॥ पारलौकिककार्येषुप्रसुप्ताभृश नास्तिका ॥ परलोकेभव । अध्या

आदेश इष्यते । अनुशतिकादि ॥
पारत । पुं० कपोते । पारावते ॥
पारशव । पुं० निषादे ॥ यथा । यन्ना
ह्मणस्तु शूद्रायां कामादुत्पादयेत्सुत
म् । स पारयन्नेव शवस्तस्मात्पारशव
स्मृत ॥ ब्राह्मणात्परिणीतशूद्रा-
सुते ॥ करणेन समाचारयस्य प्रवृत्तिर्न-
यामनीषिभि ॥ परस्त्रीतनये ॥ अ
यसि । लोहे ॥ शस्त्रे ॥ परान् शृणा
ति । शॄ० । आङ्परयो . खनिशृ-
भ्यां डिच्च ञ्यु । परशुरेव । प्रज्ञाद्य
ण् ॥ परस्त्रियाअपत्यं वा । परस्त्री-
परशुच्चेति विदादिषु पाठात्प्रकृते
परशुरादेशोऽञ्प्रत्यय ॥ परशव्य-
स्य विकारे ॥ कंसीयपरशव्ययोर्यञ
ञौ लुक् चेत्यञ्यतो लुक् च ॥
पारश्वध : । पुं० परश्वधधारिणि ॥
पारश्वधिक : । पुं० कुठारधारिणि ।
पारश्वधे । परश्वधायुधे ॥ परश्वध
प्रहरणमस्य । परश्वधाट्ठञ्च ॥
पारसिक । पुं० देशान्तरे । पारसीके ॥
पारसी । स्त्री० पारसस्य भाषायाम् ॥
पारसदेशभवलेखनादिशिल्पे ॥ त
दारम्भदिनयथा गणपतिमुहूर्ते ।
ज्येष्ठाश्लेषामघापूर्वारेवतीभरणीद्व
ये । विशाखार्द्रोत्तराषाढशतभेपाप
वासरे ॥ लग्ने स्थिरेमचेन्द्रेचपारसी
मारवीं पठेत् । शूद्रइतिशेष ॥ द्वि
जस्यतदध्ययनाभावात् । योऽनधी-
त्य द्विजो वेदमन्यत्र कुरुते श्रमम् । स
जीवन्नेव शूद्रत्वमाशु गच्छति सान्वय
इतिमनूक्ते । औशनसादिप्रोक्तमर्थ
शास्त्रमधीयानो यदि सान्वय शूद्र-
त्वं प्राप्नोति तदा पारस्यादिम्लेच्छभा-
षाध्ययनं कुर्वाण सान्वयो म्लेच्छता
माप्नोतीति किं वाच्यम् ॥ अपशब्द-
त्वाच्च द्विजेन न पारस्यादिकमध्येयम् ।
म्लेच्छो ह वा एष यदपशब्द इति महाभाष्या
त् । अपि च । ब्राह्मणेन नापशब्दो व
क्तव्य । भाष्यकारेण तदुच्चारणस्य
म्लेच्छतापादकत्वप्रतिपादनात् । म्ले
च्छामाभूमेत्यध्येयव्याकरणमिति-
पस्पशाभाष्यम् ॥
पारसीक । पुं० अश्वविशेषे । आव-
र्जने । परार्द्धे ॥ देशविशेषे । पार
सिके ॥ त्रि० । तद्देशोद्भवे ॥ पार-
सीकदेशविशेषभव । कोपधाच्चे-
त्यण् ॥
पारसीकयवानी । स्त्री० खुरासानीय
जवायन० इ० भा० प्र० द्रव्ये ।
पारसीकयवानीतु यवानीसदृशीगु
णै । विशेषात्पाचनीरूक्षाग्राहि-
णीमादिनीगुरु ॥
पारसीकवचा । स्त्री० खुरासानीवच०
इ०प्र० वस्तुनि ॥ पारसीकवचा शु
क्लाप्रोक्ता हैमवतीति सा । हैमवत्यु
दितातद्वत्कूलहन्तिविशेषत : ॥
पारस्कर : । पु० देशविशेषे ॥ पारक

रोति । डुकृञ्० । क्रुञोऽस्त्विति क । पारस्करप्रभृतीति निचसञ्ज्ञायामितिसुट् ॥

पारस्त्रैणेय । त्रि० परभार्य्यायामुत्पन्ने ॥ परस्त्रिया अपत्यम् । कल्याण्यादित्वाट्ढक् । इनङादेशश्च । अनुशतिकादीनाञ्चेत्युभयपदवृद्धिः ॥

पारा । स्त्री० पारिपात्रपर्वतोद्भवनदीविशेषे ॥ पारात्टाप् ॥

पारापार । पु० पारावारे । समुद्रे ॥ पारमपारमस्य ॥ न० । तुष्टे प्रभेदे ॥ अर्जितधनराजैकागारिकाग्निजलादिभ्यो विनङ्क्ष्यतीति तद्रक्षणे महद्दुःखमिति भावयतो विषयोपरमे या तुष्टिः सा द्वितीया पारापारमुच्यते० इ० साङ्ख्यविद् ॥

पारायणम् । न० साकल्यवचने ॥ पारगतौ ॥ आदित आरभ्यान्तादविच्छेदेन वेदस्याध्यापने ॥ पारमयन्ते सकलप्राप्नुवन्त्यनेन । अय० । करणेति ल्युट्० युज्वा ॥ पारस्यायनम्वा । पूर्वपदादिति णत्वम् ॥ समासत्वे ॥ पुराणपाठे ॥

पारायणिक । पु० शिष्ये । छात्रे ॥ पारायणं वर्त्तयति । पारायणं हि वेदाध्यापनम् तच्च गुरुशिष्याभ्याम् निवर्त्यते । अन्यतरासन्निधाने ध्ययनक्रियाया अनुत्पादात् । तथापि शिष्य एव पारायणं तुरायणेतिठञ् प्रत्ययश्च ह्याकर । तथाहि । यश्चैवाधीते यश्च परस्य करोति स भौतीत्युच्यते । यश्च यजते यश्च चरुपुरोडाशाग्निर्वपति उभौ तौ वपत । उभयत्र कस्मान्न भवति । अनभिधानादिति भाष्यम् ॥

पारारुक । पु० अश्मनि । पाषाणे । इति शब्दरत्नावली ॥

पारावत । पु० कलरवे । कपोते ॥ पारावतो गुरुः स्निग्धो रक्तपित्तानिलापहः । मद्ग्राही शीतलस्तज्ज्ञैः कथितो वीर्यवर्द्धनः ॥ याचायोगान्तरे ॥ यथा । चन्द्रोदये गुरुश्चास्ते लग्न वा सुरपूजिते । योग पारावतो यातु शुक्रे वा लग्नकेन्द्रगे ॥ प्रवत्यो यदि योगो सौ गमने सर्वसिद्धिद ॥ गिरौ ॥ मर्कटतिन्दुके ॥ दत्तात्रेयस्वगुरौ ॥ परजीवं भवति । परात्पश्चौरः स्वद्वाराद्वात्राणोपदेशेन वा भवति । अव० । शतृप्रत्यय । द्वितीयेति पञ्चमीति योगविभागाद्वासमासः ॥ तस्येदमित्यण् ॥

पारावतपदी । स्त्री० ज्योतिष्मत्याम् । पारावताङ्घ्रौ ॥ काकजङ्घायाम् ॥

पारावताङ्घ्रि । स्त्री० कटभ्याम् । पण्यायाम् । ज्योतिष्मत्याम् । मालकाङ्गणी० इ० भा० ॥ पारावतस्येव अङ्घ्रिरस्याः ॥

पारावताङ्घ्रिपिच्छ । पुं० पारावतान्तरे ॥ यथाह राजनिर्घण्ट । पारा

वतोन्योवम्दे श्रीकामुकोघुलघुलार व । पारावताङ्घ्रिपिच्छस्वस्तियोग लरवश्चसद्गति ॥

पारावती । स्त्री॰ गोपगीते ॥ नदीप्रभेदे ॥ लवलीफले ॥

पारावार . । पुं॰ उदन्वति । समुद्रे ॥ न॰ तटद्वये ॥ पारमाप्नोति । इञ् । कर्मण्यण् ॥ पारावारावस्यस्तद्गति वा । अर्शआद्यच् ॥

पारावारीण . । त्रि॰ पारावारगामिनि । पारावारङ्गच्छति॰ । इत्स्यार्थेष । अ ारपाराद्विगृहीतादिपरीताच्चेति ख : ॥

पाराशर । पु॰ द्वैपायने । व्यासे ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥ पराशरस्यापत्यम् । ऋष्यण् ॥ न॰ । पराशरोक्ते भिक्षुसूत्रे ॥ उपपुराणविशेषे ॥ त्रि॰ । पराशरसम्बन्धिनि ॥

पाराशरि । पु॰ वेदव्यासे ॥ पराशरस्यापत्यम् । अतइञ् ॥

पाराशरी । पुं॰ भिक्षौ । मस्करिणि ॥ पाराशर्येणप्रोक्तं भिक्षुसूत्रमधीते । पाराशर्यशिलालिभ्याभिक्षुनटसूत्रयोरितिणिनि ॥

पाराशर्य । पु॰ वेदव्यासे । वादरायणे ॥ पराशरस्यगोत्रापत्यम् । गर्गादित्वाद्यञ् ॰ इत्यनन्तरापत्ये पिगोत्रूपाध्यारोपात्प्रत्यय . ॥

पारिकाङ्क्षी । पुं॰ तपस्विनि ॥ परि काङ्क्षितुशीलमस्य । काङ्क्षिकाङ्क्षायाम् । सुपीतिणिनि । पृ॰ ॥ यद्वा । पारमत्रास्ति । इनि । पारिब्रह्मज्ञानकाङ्क्षति ॥ मस्करिणि इ॰ हेमचन्द्र ॥

पारिक्षित ' । पु॰ अश्वमेधयाजिनि ॥ परितोदुरितक्षीयतेयेनसपरिक्षित्-अश्वमेध तद्याजी ॥ जनमेजये ॥

पारिघ । पु॰ यात्रायामलङ्घनीये ॥ यथा । पूर्वादिषुचतुर्दिक्षुसप्तसप्ताऽनलर्क्षत । उ॰प्र्व्याग्नेयदिक्मस्थपारिघस्तुनलङ्घयेत् ॥ कृत्तिकानक्षत्रात्मघप्रभानिपूर्वस्याम्मघात'सप्तभानियाम्यायाम्अनुराधात सप्तभानिपश्चिमायाम्धनिष्ठात सप्तभान्युत्तरस्यालिख्यानीतिसर्वञ्चवाक्यशेष ' । तत्र॰वायव्याग्नेयदिगुपनिबद्धरेखापारिघोदण्डस्त सर्वथानलङ्घयेदित्यर्थ '॥ तत्रयवनेश्वर । प्राचीमुदग्द्वारिभिरत्रयायात्प्रागद्वारिकैर्योद्भुभिरप्युदीचीम् । तत्रैव याम्यामपराश्रितैर्भैर्याम्याश्रितैश्चाप्य परांप्रयायादिति ॥

पारिघातिक । पुं॰ अधूरथे ॥

पारिजात : । पु॰ मन्दारे । पारिभद्रतरौ ॥ सुरद्रुमे ॥पारिणोब्धेर्जात . ॥ पारमस्यास्ति । अतइनि . । पारिपारङ्गतजातंजन्मास्यवा ॥ पारेजातोविष्णुपद्या पारिजातेतिवि-

श्रुतद्रूस्यागम ॥

पारिजातक । पु० सुरतरौ ॥ मन्दारे ॥ पारिजातात्स्वार्थेक ' ॥

पारिणामिक । पु० परिणामात्मिके॥

पारिणाय्यम् । न० परिणयलब्धधने ॥ यथा । मातु ' पारिणाय्य स्त्रियो-विभजेरन्निति ॥

पारिणाह्यम् । त्रि० गृहोपकरणेशय्यासनकुण्डकटाहादौ ॥ यथा । अर्थस्यसङ्ग्रहेचैनाव्ययेचैवनियोजयेत् । शौचेधर्मेऽन्नपक्त्यांचपारिणाह्यस्य चेक्षणे ॥ इतिमानवे ९ऽध्याय एनापत्नीं ॥

पारितथ्या । स्त्री० वालपाश्यायाम् । सीमन्तस्थितायास्वर्णादिपट्टिकायाम् । बन्दीवेना० इ० भा० । सिती० इ० गौ० भा० ॥ परितस्थाभूतापरितथा । चतु ०स्वार्थेष्यञ्॥

पारितोषिक । त्रि० प्रदेये । तुष्टिदाने ॥ परितोषजनकद्रव्ये ॥ परितोषेणलब्धम् । परितोषादागतवा । शैषिकष्ठक् ॥

पारिपन्थिक ।पुं० चौरे। पन्थानवर्जयित्वाव्याप्यवातिष्ठति । परिपन्थहन्तिवा । परिपन्थस्थतिष्ठतीतिठक् ॥

पारिपात्र । पु० कुलाचलविशेषे । चित्रकूटे । सुदारौ ॥ इतिहेमच०

पारिपात्रक । पु० पारिपात्रपर्वते ॥

पारिपार्श्विक । पु० अनुगे ॥ पार्श्वे वर्त्तिनि ॥ पार्श्वे इतिपरिपार्श्वम् । विभक्त्यर्थेऽव्ययीभाव । परिपार्श्वेव र्त्तते । परिमुखचेतिचकाराट्ठक् ॥ नद्या पार्श्वस्थे ॥

पारिप्लव । पु० नानाविधोपाख्यानसमुदाये । अश्वमेधेकर्मणिजामितापरिहारार्थपुत्रादि हृतायराज्ञेकथामौष्ठवार्थ्यजपत्नी ॥ मनुर्वैवस्वतोराजाइत्यादिकासाश्चित्कथा । तस्याराज्ञोपारिप्लव माचक्षीतेतियथा ॥ जलोपरिसञ्चारिणिपक्षिविशेषे ॥ त्रि० । चञ्चले ॥ आकुले ॥ परिप्लवते । प्लुङ्गतौ । अच् । प्रज्ञाद्यण् ॥

पारिभद्र । पु० मन्दारे । निम्बतरौ । पारिजातके । पालितामादार० इ० गौ० भा० ॥ पारिभद्रोऽनिलश्लेश्मशोथभेद क्रमिप्रणुत् ॥ तत् पुष्पपित्तरोगघ्न कर्णव्याधिविनाशनम ॥ निम्बद्रुमे ॥ देवदारुणि ॥ पारमस्यास्ति । अतइनि ॥ पारिपारङ्गतभद्रमस्य ॥ परितोभद्रमस्येतिवा । प्रज्ञाद्यण् ॥

पारिभद्रक । पु० भद्रदारुणि । द्रुकिलिमे । देवदारुणि ॥ निम्बवृक्षे ॥ न० । कुष्ठौषधौ ॥

पारिभाव्यम् । न० कुष्ठौषधौव्याप्ये। पाकलेपरिभावेसाधु' ॥ तत्रसाधुरितियत् स्वार्थेऽण् ॥ पारिषुतोयाशयेषुभवति ।भव्यगेयेतिसाधुरितिस्वामी ॥ परि

भुवोभावे । जामिनी इ० भा० ॥
यथा । साक्षित्वं पारिभाव्यञ्चदान-
ग्रहणमेवच । विभक्ताभ्रातरः कुर्यु-
र्नाविभक्ताः परस्परमितिदायभाग

पारिभाषिकम् । त्रि० आधुनिकसङ्के-
तेनार्थबोधकेपदे ॥

पारिमाण्डल्यम् । न० परमाणुमात्र-
वृत्तिपरिमाणे ॥ परमाणुगुणविशेषे ॥

पारिमुखिक. । त्रि० सेवके ॥ अपपरी
त्यव्ययीभावेपरिमुखंवर्त्तते । परि-
मुखञ्चेतिठक् । स्वामिनोमुखवर्ज्ज-
यित्वाय सेवकोवर्त्तते । सएवमु
च्यते । यदातुसर्वतोभावेपरिशब्द
प्रादिसमासश्चतदायतोयतः स्वामि
नोमुखततस्ततोयोवर्त्ततेसोर्थोबो-
ध्यः । एवपारिपार्श्विकोप्यूह्यम् ॥

पारियात्र. । पु० पारिपात्रगिरौ । चि
त्रकूटे ॥ परितोयात्राअस्याहश्यते । शेष
इत्यण् ॥ पर्वतविशेषे ॥

पारियात्रक. । पुं० पारियात्रे ॥ स्वा
र्थेकन्

पारिरक्षक. । पुं० सन्न्यासिनि । ताप
से ॥

पारिवर्ह । पुं० न० विवाहकालप्रदे
येवरवध्वोः प्रीतिदेये ॥

पारिश । पुं० गर्द्दभाण्डे । कन्दरा-
ले । कपीतने । पलाशपीपलइति-
गजगण्ड० इतिचगौ० भा० प्र०
वृत्ते ॥ पारिशोदुर्जरः स्निग्धः कृ
मिशुक्रकफप्रदः । फलेम्लमधुरोमू
ले कषायः स्वादुमज्जकः ॥

पारिषद. । पु० सभ्ये ॥ शिवानुचरे
॥ परिषदिसभायासाधु परिषदो
ण्यइत्यत्रपरिषदइतियोगविभागाण्ण
॥ उदीच्यग्रामविशेषोत्पन्ने ॥ परिष
दिभव । प्रश्नोत्तरपदपलव्यादिको
पधादण् ॥ त्रि० परिषत्सम्बन्धिनि
परिषदइदम् । पत्राध्वर्युपरिषदश्चे
त्यञ् ॥

पारिषद्य. । पु० सभ्ये । सभासदि ।
सामाजिके ॥ शिवानुचरे ॥ परिष
दिसाधु । परिषदःसमवैतिवा । प
रिषदोण्यइतिण्य ॥

पारिहारिक । त्रि० परिहारकर्त्तरि ॥

पारिहार्य्य । पु० आवापके । कटके
वलये । प्रकोष्ठाभरणे ॥ परिह्रियते
। हृञ्० । ऋहलोर्ण्यत् । परिहार्य
एव । प्रज्ञाद्यण् ॥ यद्वा । घञन्ता-
च्चतुर्वर्णादित्वात्स्वार्थेष्यञ् । न० प
रिहारत्वे ॥

पारी । स्त्री० पूरे । जलसमूहे ॥ कर्क
र्य्याम् । सनालजलपात्रे । झारी इ०
भा० ॥ हस्तिनः पादरज्जौ ॥ परा
गे ॥ पाल्याम् । दोहनपात्रे ॥
पानपात्रे ॥ पारयति० पार्य्यतेवा ।
पूपूर्त्तौ । चु० । पचाद्यच्घञ्वा
। ङीप् ॥

पारीक्षित. । पुं० परीक्षितनृपे ॥ परी

क्षिततनये । जनमेजये ॥ न० । परीक्षितेकथिते श्रीभागवते ॥

पारीण । त्रि० पारगामिनि ॥ शेषिक ख ॥ पारङ्गामी । अवारपारे तिखोवा ॥

पारीन्द्र । पु० सिंहे ॥ अजगरसर्पे ॥

पारीरण । पु० कमठे ॥ दण्डे ॥ पटशाटके ॥

पारु । पु० वन्हौ ॥ सूर्ये ॥ पिबति । पा० । बा० । पिबतेरपिरु ॥

पारुष्य । पु० गीष्पतौ । बृहस्पतौ ॥ न० । परुषत्वे । अप्रियाभिधाने ॥ प्रत्यक्षरूक्षवचनशीलत्वे ॥ दुर्वाक्ये ॥ संक्रन्दनवने ॥ परुषोनिष्ठुरभाषी । तस्यभाव । ब्राह्मणादित्वात्ष्यञ् ॥ अगुरुणि ॥

पारेरक । पु० खड्गे ॥ इतिशब्दमाला ॥

पार्घट । पु० पांशौ ॥ इतिहाराव ली ॥

पार्थ । पु० पृथातनये । पृथयादेवप्रसादलब्धे युधिष्ठिरादौ ॥ पृथायाअपत्यम् । शिवाद्यण् ॥ अर्जुनद्रुमे ॥ राज्ञि ॥

पार्थक्यम् । न० पृथक्त्वे ॥ भावेष्यञ्॥

पार्थनगरम् । न० इन्द्रप्रस्थे ॥

पार्थवम । न० पृथुतायाम् ॥

पार्थिवः । पुं० क्ष्माभृति । नृपे । भूपे ॥ वत्सरविशेषे ॥ बहुशस्यानिजायन्ते सर्वदेशेसुलोचने । सौराष्ट्रेलाटदेशेचपार्थिवेनात्रसंशय ॥ १९ ॥ शरावे ॥ न० । तगरपुष्पे ॥ त्रि० पृथिवीसमवायिकारणके ।भूमिविकारे । पृथिव्याविकृतौ ॥ पृथिव्याईश्वर तत्रविदितोवा । सर्वभूमिपृथिवीभ्यामणञावित्यनुवर्त्तमाने तस्येश्वर तत्रविदितइतिचेत्यञ् ॥ पृथिव्याञयमितिप्राग्दीव्यतीयेष्वर्थेषुपृथिव्याञावितिञञौ । तेनञे । स्त्रियापार्थिवा अञिपार्थिवीतिबोध्यम् ॥ पृथिव्यानिमित्त संयोगउत्पातोवा । सर्वभूमीत्यञ् ॥

पार्थिवव्रतम् । न० राज्ञोव्रतविशेषे ॥ यथासर्वाणिभूतानिधराधारयतेसमम् तथासर्वाणिभूतानिविभ्रत पार्थिवव्रतम् ॥

पार्थिवी । स्त्री० सीतायाम् । जनकजायाम् ॥ अञन्तत्त्वाट्टिड्ढेतिङीप्॥

पार्पर । पु० भक्तसिक्थे ॥ कौमारेशे । यमे ॥ राजयक्ष्मणि ॥ जराटे ॥ नीपकेसरे । कदम्बकिञ्जल्के ॥ गदान्तरे ॥ भस्मनि ॥

पार्याप्तिक । त्रि० पर्याप्तवादिनि ॥ पर्याप्तमाह । ठक् ॥

पार्वणम् । न० श्राद्धविशेषे ॥ यथा । अमावास्यांयत्क्रियतेतत्पार्वणमुदाहृतम् । क्रियतेवापर्वणियत्तत्पार्वणमितिस्थितिः॥पार्वणपदेनगोष्ठी

आन्नान्यपिग्टह्यन्ते तेषांपार्वणविधिना विधानत् । यद्यपिपर्वणिभवमिति- व्युत्पत्तिस्तथापिदेवश्राद्धपूर्वकषट्पु रुषश्राद्धपार्वणमितिबोध्य स्मृत्यनुरो धात् ॥ पर्वकर्म्मणि । पु० मृगवि शेषे ॥इतिशब्दचन्द्रिका ॥

पार्वत ' । पु० महानिम्बे । वकायन इतिहिन्दीइतिच भाषा ॥ त्रि० पर्व तोत्पन्नफलादौ ॥ पर्वतेभव . । वि भाषामनुष्यइतिपक्षेण् ॥

पार्वती । स्त्री० अपर्णायाम् । दुर्गाया- म् । मृडान्याम् ॥ शल्लक्याम् ॥ गो पालकन्यकायाम् ॥ सौराष्ट्रमृत्तिका याम् ॥ धातक्याम् ॥ सैंहल्याम् ॥ क्षुद्रपाषाणभेदायाम् ॥ जीवन्याम्- ॥ चतस्याम् ॥ द्रौपद्याम् ॥ पर्वतस्य इयम् । तस्येदमित्यण् ॥ अपत्यार्थे तुअपवादित्वादिञ्स्यात् । इतोम- नुष्ये तिनङीष् । मनुष्यजातिवाचि त्वाभावात् ।क्वचिदपवादविषयेप्यु त्सर्गोभिनिविशत इतिवासमाधेय म् ॥

पार्वतीनन्दन . । पु० स्कन्दे । कार्ति- केये ॥ पार्वत्यानन्दन . ॥

पार्वतीपति ' । पुं० महाशिवे ॥ पार्वत्या पति . ॥

पार्वतीय : ।,पुं० अक्षोटे ॥ त्रि० गण विशेषे ॥ पर्वतीयस्यायम् । कान्ता दण् । असरूपत्वाच्छैषिकाच्छैषिको नेतिननिषेध ॥ यथा ॥ तत्रजन्य रघोर्घोरंपार्वतीयैर्गणैरभूत्इतिरघु ॥

पार्वतीयकुमार । पु० पार्वतीपुत्रे ॥

पार्वतेयम् । न० सौवीराञ्जने ॥ पु० सुवर्चलायाम् । मर्यावर्त । हुल- हुलइतिप्र०शाके ॥

पार्श्व । पु० चक्राङ्गविशेषे ॥ न० । कक्षाऽधोभागे ॥ पर्शुपार्श्वे ॥ पर्शु गण ॥ अन्तिके ॥ पर्शूनाममृक ' । पार्श्वग्राम् । ग्रीतचतिपदस्याङ्गत्वा भावादौर्गुणेन ॥ यद्वा । स्पृश्यते । स्पृश० । स्पृश प्रवणशुनीपृचेति- प्रवण् णित्वाद्वृद्धि ॥ कटेरुपरिच- तुरङ्गुलेभागे ॥ यथा । मासलैस्फु- टुभि पार्श्वैर्दक्षिणावर्त्तरोमभि । नराभर्त्र्यविया इ्यविपरीते सु- दु खिताइति ॥

पार्श्वक । त्रि० शाठ्ये नवित्तान्वेषि- णि । कौसृतिके ॥ कुसृत्याविभा- वन्वेषीपार्श्वक सन्धिचौरवक्र० - रौ० ॥ अनृजुरुपाय पार्श्वम् । ते- नार्थानन्विच्छति । पार्श्वेनान्विच्छ- तीतिकन्

पार्श्वग । त्रि० समीपस्थेप्रकृत्यादौ ॥

पार्श्वगत । त्रि० समीपस्थे

पार्श्वत । अ० पार्श्वयोरित्यर्थे ॥ आद्यादिभ्यउपसङ्ख्यान मिति- तसि . ॥

पार्श्वतीय ' । त्रि० पार्श्वतोजाता-

द्रौ ॥ मुखपार्श्वंतमोर्लोपश्चेतिच्छ ॥

पार्श्वपरिवर्त्तनम् । न० भाद्रशुक्लैका-
दश्यामोहरे पार्श्वपरिवर्त्तनोत्स-
वे ॥

पार्श्वभाग । पु० पक्षभागे ॥ पार्श्व-
स्यपार्श्वमेववाभाग ॥

पार्श्वशूल । पु० न० शूलरोगविशे-
षे ॥ तस्यौषधयथा । शतपुष्पादेव-
दारुशालपर्णीवचागुरु । कुष्ठमासी-
सैन्धवञ्चपलमेकपुनर्नवा ॥ पानेन-
स्ये तथाभ्यङ्गे तैलमेतत्प्रदापयेत् । ह
च्छूलपार्श्वशूलञ्चगण्डमालांचनाश-
येत्इतिगारुडे १८६ अध्याय ॥

पार्श्वस्थ । पु० समीपस्थितनटे ॥
त्रि० पार्श्वस्थिते ॥ पर्यन्तस्थे ॥

पार्श्वास्थि । न० पर्शुकायाम् । कक्षा
धोभागस्थितेस्थ्नि ॥

पार्श्वोदरप्रिय । पु० कर्कटे॥ इ०हे०॥

पार्षती । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ सल्लक्या-
म् ॥ जीवन्त्याम् ॥ गौर्याम् ॥ इतिहे
मचन्द्र ॥

पार्षद । पु० शिवानुचरे ॥ त्रि०
सभ्ये ॥ पर्षदिसाधु । पर्षदोण्य-
इतिपाठे पर्षदइतियोगविभागात्ण ॥

पार्षद्य । पुं० शिवानुचरे ॥ त्रि० स-
भ्ये ॥ पर्षदिसाधु । पर्षदोण्य ०
इ० ण्य ॥

पार्ष्णि । पुं० पादमूले । पादपश्चाद्भा-
गे । गुल्फाधोभागे । एडी० इ०
भा० । जिगीषायाम् ॥ पुं० स्त्री०-
सैन्यपृष्ठे ॥ पादमूले ॥ पृष्ठे ॥ स्त्री०
उन्मदस्त्रियाम् ॥ कुम्भ्याम् ॥ पर्ष
ति० पृष्यतेऽनेनवा । पृषुसेचने ।
घृणिपृश्निपार्ष्णीतिसाधु ॥ स्पृश-
न्त्यनयावा । पूर्ववत्साधुः ॥

पार्ष्णिग्राह । पु० पृष्ठत शत्रौ ।
जिगीषो पृष्ठभागस्थितेशत्रुविशे-
षेराज्ञि । विजिगीषोररिप्रतिनि
र्यातस्य . पृष्ठवर्त्तीनृपतिर्देशाक्रम-
णाद्याचरतिसपार्ष्णिग्राहइत्यर्थः ॥
पार्ष्णिम्पश्चात्पदंगृह्णाति । कर्म-
ण्यण् ॥ गजपार्श्वरक्षके ॥

पार्ष्णिचम् । न० पश्चाद्रक्षकसेनायाम्॥

पाल । पु०गवादिपालके ॥ पुं० रा-
ज्ञि ॥ पतद्ग्रहे । इ० हे० च० ॥

पालक । पुं० मुनिभेदे ॥ घोटकरक्षके॥
न० चित्रकवृक्षे ॥ त्रि० पालनक-
र्त्तरि ॥ पालयति । पालरक्षणे ।
ण्वुल् ॥

पालकाप्य । पु० मुनिविशेषे । करे-
णुभुवि ॥ धन्वन्तरौ ॥ इतित्रिका-
ण्डशेष ॥

पालकाव्य । पुं० गजशास्त्रकृतिमह-
र्षिविशेषे ॥

पालघ्न । पु० जलजन्तुभेदे । छत्रा-
याम् ॥ पालञ्चेत्रहन्ति । अमनुष्ये-
तिटक् ॥

पालङ्कः । पुं० शल्लक्याम् ॥ पालङ्ग०
प्र० शाके । बाज० इ०प्र०खगे ॥

पालङ्की । स्त्री० कुन्दुरुनामगन्धद्रव्ये ॥ पालङ्क० भा० प्र० शा० ॥

पालङ्क्यम् । न० पालङ्० ङ्क० प्र० शाके । मधुरायाम् । क्षुरपत्त्रिकायाम् ॥ अस्यगुणा । ईषत्कटुत्वमधुरत्वम् पथ्यत्वं शीतलत्वम् रक्तपित्तहरत्वम् ग्राहित्वम्परमतर्पणत्वञ्च इति० राज० नि० ॥

पालङ्क्या । स्त्री० कुन्दुरी । कुन्दुरखोटीतिगौ० भा० ॥ पालङ्कशाकेपालङ्क्या वास्तुकाकाराछुरिकाचीरितच्छदा ॥ पालङ्क्यावातलाशीताश्लेष्मलाभेदिनीगुरुः । विष्टम्भिनीमदश्वासपित्तरक्तविषापहा ॥ पालङ्क्यदलितशाकतिलतैलेविपाचितम् । अम्लद्रव्यसमायोगैर्हिङ्गुसैंधवसंयुतम् ॥ पालनम् । पाल० । स० क्विप् । पाल्यब्धाति । अङ्कपदेलक्षणेच । अदन्त. । अचीयत् ॥

पालनम् । न० रक्षणे ॥ यथा । नभार्य्यान्ताडयेत्क्कापिमातृवत्पालयेत्सदा । नत्यजेद्घोरकष्टे पियदिसाध्वीपतिव्रतेति श्रीमहानिर्वाणतन्त्रम् ॥ पाल्यतेऽनेन । पाल० । करणाधिकरणयोश्चेतिल्युट् ॥ सद्यः प्रसूतायाः गोदुग्धे ॥

पालनी । स्त्री० प्रतिष्ठापिकायाम् ॥

पालाश: । पुं० हरिद्वर्णे ॥ पलाशस्य पत्त्रस्यायम् । अण् ॥ पलाशदण्डादौ ॥ पलाशस्यविकार: । पलाशादिभ्योवेत्यञ् ॥ न० । तमालपत्त्रे । तेजपात० इ० भा ॥ त्रि० हरिद्वर्णवति ॥ पलाशवृक्षसम्बन्धिनि ॥

पालाशखण्ड । पु० मगधदेशे ॥ पलाशसमूहे ॥

पालाशी । स्त्री० मत्स्यविशेषे ॥ यथा । पालाशिखण्ड तिलतैलयुक्त विपाचितमैन्धवकासमर्दै । हिम्वार्द्रधात्रीफलचूर्णपूर्णैर्नवनवरोगनमातनोति ॥ पालाशीजलदागुष्यावातघ्नीपित्तकृत्परा । गुर्वीकफकरीचोष्णामेद. शुक्रविवर्द्धिनीति ॥

पालि । स्त्री० कर्णलतायं ॥ अश्री ॥ पङ्क्तौ ॥ अङ्के ॥ प्रभेदे ॥ छत्रादिदेये ॥ पालयतिपाल्यतेवा । पाल० । अन्त । अचङ्. ॥ पाल्याम् ॥

पालिका । स्त्री० कुन्तलिकायाम् । दध्यादिच्छेदन्याम् ॥ अश्री ॥ कर्णपत्त्रे ॥ पालयति । पाल० । ण्वुल् ॥

पालित । त्रि० रक्षिते ॥

पालिन्द । पुं० कुन्दुरुके ॥ पालयति । पाल । वा० किन्दच् ॥

पालिन्दी । स्त्री० कृष्णत्रिवृतायाम् । श्यामायाम् ॥ गौरादित्वान्ङीष् ॥

पाली । स्त्री० यूकायाम् ॥ सश्मश्रुयोषिति ॥ प्रान्ते ॥ सेतौ ॥ कल्पितभोजने ॥ प्रशंसायाम् ॥ कर्णलतयो: ॥ उत्सङ्गे ॥ प्रस्थे ॥ चिह्ने ॥ पाल्याम् ॥ कृदिकारादितिङीष् ॥

श्चे ण्याम् ॥ ष्याल्याम् ॥
पाल्य । त्रि० रक्षणीये ॥
पाल्वलम् । न० पल्वलोदके ॥ यथा । अल्पसर पल्वलस्याद्यचचन्द्रस्वर्गेरवौ । नतिष्ठतिजलकिञ्चित्तत्वल्य वारिपाल्वलम् ॥ पाल्वलवार्यभिष्यन्दिगुरुस्वादुत्रिदोषकृत् ॥
पावक । पु० अष्टानावसून।मध्येभगवद्विभूतिविशेषे ॥ अग्नौ ॥ सदाचारे ॥ वह्निमन्थे ॥ चित्रके ॥ भल्लातके ॥ विडङ्गे ॥ शोधपिलनरे ॥ रक्तचित्रके ॥ कुसुम्भे ॥ वैद्युताग्नौ ॥ यथा । पावक पवमानश्चशुचिरग्निस्त्रतिचय । निर्मथ्य पवमान स्याद्वैद्युत पावक स्मृत ॥ यश्चासौतपतेसूर्ये शुचिरग्निस्त्वसौस्मृत ॥ इतिकौर्मे १२५ ध्याय ॥ पुनाति । पूञ्० । ण्वुल् ॥ पश्चिवि० ॥
पावकारणि : । पु० अग्निमन्थे ॥
पावकि : । पु० कार्त्तिकेये ॥
पावन । पु० द्वैपायने । व्यासे ॥ पावके ॥ सभ्याग्नौ ॥ य ; शीताप नोदनाद्यऽर्थंवहुषुप्रदेशेष्वपिविधीय तेससभ्योग्नि . ॥ पीतभृङ्गराजे ॥ सिह्लके ॥ न० प्रायश्चित्ते । पापक्षयकरे ॥ जले ॥ कृच्छ्रे ॥ गोमये ॥ रुद्राक्षे ॥ कुष्ठौषधौ ॥ चित्रके अध्यासे ॥ त्रि० ॥ पवित्रे पूते । पावयितरि । पापक्षयक गङ्गास्नानगायत्रीजपादौ ॥ पाव ति । कर्त्तरिल्युट् ॥
पावनध्वनि । पुं० शङ्खे ॥ पाव ध्वनिर्यस्य ॥
पावनी । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ तु स्याम् ॥ गवि ॥ गङ्गायाम् ॥
पावित : । त्रि० पवित्रीकृते ॥
पाश । पु० मृगपक्ष्यादिबन्धने ॥ शादिपूर्व . सङ्घाते ॥ कर्णपूर्वक शोभनार्थे ॥ छत्रादिपूर्वोनिन्दार्थे बन्धनहेतौ । पाशजाले । देहे याद्सयोगवियोगलक्षणे० अन तजन्ममरणजरारोगाद्यनर्थव्राते अविद्यास्मितारागद्वेषाभिनिवे ॥ घृणादिषु ॥ यथा । घृणालज्जा भयशङ्का जुगुप्साचेतिपञ्चमी । कुलशीलतथाजातिरष्टौपाशा : प्र कीर्त्तिता ॥ पाश्यतेबध्यतेयेनवा । बन्धने । चु० । घञ्० घोवा ॥
पाशक । पु० अक्षे । देवने । पा । इतिभा० ॥ पाशयति० पशयी वा । पश० ॥ ण्वुल्० कृनृवा ॥
पाशजालम् । न० प्राबल्यादौ ॥ प्र तीशवलैकर्ममायाकार्यंचतुर्विध पाशजालसमासेनधर्मानाम्नैवव र्त्तिता : ॥ आत्मनांसहजसाम प्रतिबन्धकत्वात् पाशानांजाल जालम् ॥

पाशपाणि । पु० वरुणे । अप्पती ॥ पाशः पाणौयस्य ॥

पाशबन्धनम् । न० घासे ॥

पाशित । त्रि० पाशयुक्ते । बद्धे ॥

पाशी । पु० वरुणे । प्रचेतसि ॥ व्याधे ॥ यमे ॥ त्रि० पाशधरे ॥ पाशोऽस्यास्ति । इनि ॥

पाशीकृत । त्रि० पाशबद्धे ॥

पाशुपत : । पु० शिवमल्याम् । एकाष्ठीले । वकपुष्पे ॥ पशुपत्यधिदैवते ॥ पशुपतिभक्ते ॥ पशुपतिपाशात्मकपदार्थत्रयशास्त्रनिर्णेवे ॥ पशुपतेरयम् । तत्प्रियत्त्वात्तस्येदमित्यण् ॥ पशुपतिर्देवतास्यवा । सास्यदेवतेत्यर्थेऽश्वपत्यादित्त्वादण् ॥

पाशुपतव्रतम् । न० पशुपतिदेवताकेवह्निपुराणोक्तव्रतविशेषे ॥ यथापशुपतिर्नित्य हत्वासर्वमिदंजगत् । न लिप्यतेपुन : सोपियोनित्यं व्रतमाचरेत् ॥

पाशुपतास्त्रम् । न० पशुपतेरस्त्रे ॥

पाशुपाल्यम् । न० वैश्यवृत्तिविशेषे । गोरक्षे ॥ पशून्गोमहिष्यादीन्पालयति । पालः । कर्म्मण्यण् । तस्यकर्म्मभावोवा । ष्यञ् ॥

पाश्चात्य । त्रि० अन्त्ये । चरमे ॥ पश्चाद्भ । दक्षिणापश्चात्पुरसस्त्यक् ॥ पश्चिमदेशजाते ॥

पाश्चात्त्याकरसम्भवम् । न० रोमके । रोमलवणे । साभर० हि० भा० ॥

पाश्या । स्त्री० पाशवृन्दे ॥ पाशानामसमूहः । पाशादिभ्योयः ॥

पाषक । पु० पादाभरणविशेषे । पाजुली० गौड० भा० ॥

पाषण्ड । पु० बौद्धक्षपणकादौ । वेदविरोधिनि । वेदवाह्यरक्तपटमौण्ड्यादिव्रतचर्याशालिनि । सर्वलिङ्गिनि ॥ त्यजपाषण्डसंसर्गंसङ्गभजसतांसदा । पापसनोतिमनतिवा । पणद्वाने । णसम्बुत्तौवा । अमन्ताड्ड । पृषोदरादि ॥

पाषण्डक । पु० पाषण्डे ॥

पाषण्डी । पु० पाषण्डे ॥ वेदवाह्यरक्तपटमौण्ड्यादिव्रतचर्यापाखण्डम् । तदस्यास्ति । इनि ॥ तस्मात्पाषण्डिभि : पापै रालापस्पर्शनंत्यजेत् । विशेषत : क्रियाकालेयज्ञादौचापिदीक्षित ॥ क्रियाहानिर्गृहेयस्यमासमेकंप्रजायते । तस्यावलोकनात्सूर्यंपश्येतमतिमान्नर : ॥ किंपुनर्यैस्तुसन्त्यक्तात्रयीसर्वात्मनाद्विज । पाषण्डभोजिभि : पापैर्वेदवादविरोधिभि ॥ पाषण्डिनोविकर्मस्थान्वैडालव्रतिकाञ्छठान् । हैतुकान्वकवृत्तींश्चवाङ्मात्रेणापिनार्चयेत् ॥ दूरापास्तस्तुसंसर्ग : सहास्यावापिपापिभि : । पाषण्डिभिर्दुराचारैस्तस्मात्तान्परिवर्ज्जयेत् ॥

॥ एतेनगन्नास्तवाख्याताहष्ट्याग्राह्णो पघातका । एषासम्भाषणात्पुंसा द्दिनपुण्य विनश्यतीत्यादिपाद्मोत्त रखण्डम् ॥

पाषाण । पुं० प्रस्तरे । ग्रावणि । उपले ॥ पिनष्टि । पिष्लृसञ्चूर्णने । बाहुलकादानच् । पृ० । मूर्द्धन्य ष । पषत्यनेनवापषवा धेग्रन्थे च । हलश्चेतिघञ् । अण ति । अण्० । अच् । पाषश्चासौ अणश्च ॥

पाषाणदारक । पुं० टङ्के । टाकी इतिभा० । पाषाणस्यदारक ॥

पाषाणदारण । पु० टङ्के ॥ पाषाणो दार्यतेऽनेन । दृविदारणे । ण्यन्त. । ल्युट् ॥

पाषाणभेद । पु० अश्मभेदे ॥

पाषाणभेदन' । पु० हाथाजुडी० इ० गौ० भा० प्रसिद्धे । वृक्षविशेषे । अश्मघ्ने । शिलाभेदे । पाषाणभे दइतिभाषा ॥ पाषाणभेदनोश्मघ्नो गिरिभिद्भिन्नयोजनी । अश्मभेदोहि मस्तिक्त. कषायोवस्तिशोधन: ॥ भेदनोहन्तिदोषार्शो गुल्मकृच्छ्राश्म हृद्रुज । योनिरोगान् प्रमेहाश्च प्लीहशूलव्रणानिचेतिभावमिश्र. ॥

पाषाणभेदी । पु० अश्मभेदे । पत्थर चूर० इतिभाषा ॥

पाषाणमाक्षिकम् । न० स्वर्णमाक्षिके॥

पाषाणी । स्त्री० वटखरा० इ० प्र० क्षुद्रपाषाणे । पृषाकराया ॥

पिक. । पुं० कोकिले । वनप्रिये ॥ अपिकायति । कैशब्दे । आतश्चो पसर्गेक' । वष्टिभागुरिरल्लोपमवा प्योरुपसर्गयो ॥

पिकप्रिय. । पुं० आम्रे । पिकाना प्रिय. ॥

पिकप्रिया । स्त्री० महाजम्ब्वाम् ॥

पिकबन्धु: । पु० आम्रवृक्षे ॥ पिकानाबन्धुरिव ॥

पिकराग. । पु० आम्रवृक्षे ॥

पिकवल्लभ' । पु० आम्रवृक्षे ॥ पिका नावल्लभ. ॥

पिकाक्ष । पु० रोचन्यां ॥

पिकाङ्ग' । पु० खगान्तरे ॥

पिकानन्द: । पु० वसन्तकाले ॥ पि कानामानन्दोयस्मिन् ॥

पिकी । स्त्री० कोकिलस्त्रियाम् । को किलाया ॥

पिकेक्षण' । त्रि० कोकिलचक्षुस्तुल्य चक्षुर्युक्ते ॥

पिकेक्षणा । स्त्री० कोकिलाक्षे ॥

पिक्क: । पु० हस्तिशिशौ ॥ इ० शब्द माला ॥

पिङ्ग । पु० पिशङ्गवर्णे ॥ मूषिके ॥ न० । बलाके ॥ हरिताले ॥ त्रि० । पिङ्गलवर्णवति ॥ पिङ्ग ति । पिजिवर्णे । अच् । न्यङ्

ञ्चादि : ॥

पिङ्गकपिशा । स्त्री॰ तैलपायिकायाम् ॥

पिङ्गचक्षु : । पु॰ कुंभीरे ॥

पिङ्गजट । पु॰ शिवे ॥

पिङ्गतीर्थम् । न॰ तीर्थविशेषे ॥

पिङ्गल ' । पु॰ नागविशेषे ॥ रुद्रे ॥ चण्डांशो : पारिपार्श्विके ॥ निधिप्रभेदे ॥ कपौ ॥ अग्नौ ॥ मुनिविशेषे ॥ नकुले ॥ स्थावरविषविशेषे ॥ क्षुद्रोलूके ॥ वत्सरविशेषे ॥ देशभङ्गोथदुर्भिक्षसमासात् कथयाम्यहम् । पिङ्गलेचारुपश्चाच्चिदुर्भिक्षनर्मदातटे ॥ पिङ्गलनागाचार्यकृतप्राकृतच्छन्दोग्रन्थविशेषे ॥ नीलपीतमिश्रितवर्णे ॥ तत्पर्याया : यथा । कडार कपिल . पिङ्ग ' पिशङ्ग : कद्रु ' । केचिद्रयद्वयंद्वयंपर्यायमाहु ' यच्च नीलपीत : कपिल ' । रोचनाभ . पिशङ्ग : । कनकपिङ्गल . कद्रु ॥ पिशङ्गोरोचनापाण्डु : कद्रु : कनकपिङ्गल : ॥ इतिनाममाला ॥ पिङ्गोदीपशिखाभ : स्यात्पिशङ्ग : पद्मधूलिवत् । पीतनीलहरिद्रक्त , कडारस्तृणवह्निवत् ॥ त्रि॰ । तद्वर्णविशिष्टे ॥ सन्ध्यातपवद्वर्णवद्वा वर्णविशेष ' कपिल : इत्यपिव्याख्यातारमाहु . ॥ न॰ । पित्तले

॥ पिञ्जति । पिञ्जिवर्णे । वृषादित्वात्कलच् । न्यङ्क्वादित्वात् कुत्वम् ॥ यद्वा ॥ पिङ्गोवर्णोऽस्यास्ति । सिध्मादित्वात्लच् ॥ पिङ्गलोवर्णोऽस्यास्ति । अर्शआद्यच् ॥

पिङ्गललोहम् । न॰ पित्तले ॥ इ॰ रा॰ ॥

पिङ्गला । स्त्री॰ वामनाख्यदक्षिणदिग्गजस्यहस्तिन्याम् ॥ कुमुदस्यकरिण्याम् ॥ वेश्याविशेषे ॥ यथा । आशाहिपरमदु:ख नैराश्य परम सुखम । यथासंछिद्यकान्ताशांसुखसुष्वापपिङ्गलेति श्रीभागवतम् ' । कर्णिकायाम् । पक्षिविशेषे ॥ राजरीत्याम् ॥ शिंशपायाम् ॥ ज्योतिष्मत्याम् ॥ नाडीविशेषे ॥ दक्षिणाण्डाध स्थाधनुर्वक्रा दक्षिणनासान्तगतायानाडीसापिङ्गलेत्युच्यते ॥

पिङ्गलिका । स्त्री॰ वलाकायाम् ॥

पिङ्गसार . । पुं॰ हरिताले ॥ इ॰ रा॰ ॥

पिङ्गस्फटिक : । पु॰ गोमेदमणौ ॥

पिङ्गा । स्त्री॰ गोरोचनायाम् ॥ हिङ्गुनालिकायाम् । रामठ्याम् ॥ चण्डिकायाम् । उमायाम् ॥ वंशरोचनायामिति रा॰ नि॰ ॥ हरिद्रायाम् । इति श॰ च ॥

पिङ्गाक्ष . । पुं॰ शिवे ॥ त्रि॰ पिगलनेत्रे ॥ पिङ्गेअक्षिणीयस्य । बहुव्रीहाविति षच् ॥

पिङ्गाश ' । पुं॰ पल्लीपतौ ॥ मत्स्यवि

शेषि । पाङ्गाश० इ० गौ० भा० ॥ न० आत्यस्वर्थे ॥

पिङ्गाशी । स्त्री० नालिकायाम् ॥ इ० हे० च० ॥ नौलिकायामिति मेदिनिकर . ॥

पिङ्गास्य : । पुं० पिङ्गाशमत्स्ये ॥ त्रि० पिङ्गलवर्णमुखविशिष्टे ॥

पिङ्गी । स्त्री० शमीवृक्षे ॥

पिङ्गेक्षण : । पु० शिवे ॥

पिङ्गोयज . । पु० रवे ' पार्श्वगान्तरे ॥

पिचण्ड : । पु० उदरे ॥ पशोरवयवे ॥ अपिचमत्यन्नम् । चमु० । अमन्ताड्ड : । वष्टिभागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयो . ॥ अपिचण्ड्यतेऽनेन हेतुनावा । चण्डिकोपे । पुसीति घोवा ॥

पिचण्डिल : । त्रि० तुन्दिले ॥ अतिशयितपिचण्डमुदरमस्य । तुन्दादित्वादिलच् ॥

पिचव्य ' । पुं० कार्पासे ॥ इ०हे० ॥

पिचिण्ड . । पुं० पिचण्डार्थे ॥ पृ०॥

पिचिण्डिका । स्त्री० पिण्डिकायाम् । जङ्घापश्चिमभागे । पिँडली० इति भाषा० ॥

पिचिण्डिल । त्रि० तुन्दिले । वृहत्कुक्षौ ॥ अतिशयितपिचिण्डमुदरमस्य । तुन्दादित्वादिलच् ॥

पिचु : । पु० निर्वीजकार्पासे । तुले । कुष्ठभेदे ॥ कर्षे ॥ असुरविशेषे ॥ भैरवे ॥ सस्यप्रभेदे ॥ पिचति ॥ पिचुमर्दने । मृ०कु : ॥

पिचुक : । पु ० मदनवृक्षे । मयना० इति० गौडभा० ॥

पिचुतूल . । पु ० न० कार्पासतूले ॥

पिचुमन्द . । पुं० निम्बद्रुमे ॥ पिचु कुष्ठविशेषमन्दयति । मदिस्तुत्यादौ । णिच् । कर्मण्यण् ॥

पिचुमर्द । पु ० निम्बवृक्षे ॥ पिचुकुष्ठभेदमर्दयति । मृदक्षोदे । णिच् । कर्मण्यण् ॥

पिचुल . । पु० झावुकद्रुमे । झाउ० इतिभा० ॥ इज्जले । हिज्जल ॥ जलवायसे ॥ पिचुतूलंलाति । ला० । आतोनुपेतिक ॥

पिच्चटम् । न० सीसके ॥ रङ्गे । त्रपुणि । राग० इ० भा० ॥ पु ० नेत्ररोगे ॥ पिच्चयति पिच्यतेवा । पिच्च च्छेदने । अच् । पिच्चटीकृते । अन्येभ्योपीतिड ॥ पिच्चयति । शकादिभ्योऽटन्वा ॥

पिच्छ . । पु लाङ्गूले । पुच्छे ॥ न० । वर्हेशिखण्डे ॥ चूडायाम् । पिच्छतिपिच्छयतिवा । पिच्छकुट्टने । अच्अच्वा ॥

पिच्छल ' । त्रि० अशुद्धे ॥

पिच्छलदला । स्त्री० वदरीवृक्षे ॥

पिच्छवाण : । पु ० श्येनपक्षिणि ॥

पिच्छा । स्त्री० पूगे ॥ छटायाम् ॥

कोषि ॥ मोचायाम् ॥ शाल्मलिवि
ष्टे ॥ भक्तसभूतमण्डे । माड० इ०
भा० ॥ पङ्कीभग्नपदामये ॥ पिच्छि
ले ॥ चोलिकायाम् ॥ फणिलाला
याम् ॥ शिशपावृत्ते ॥ इ० श०
च० । पिच्छाते । पिच्छवाधे । गुरो
श्चेत्य . । टाप् ॥ पिच्छतिपिच्छाते
वा । अच्घञ्वा ॥ यद्वा । पतितु-
मिच्छति । पतृत्छ० । सन्नन्त. । प०
अच् पृषोदरादि . ॥

पिच्छावान् । त्रि० पिच्छिले ॥ अ
स्त्यर्थेमतुप् ॥

पिच्छितिका । स्त्री० शिशपायाम् ॥

पिच्छिल । पु० बहुवारके । श्लेष्मा-
न्तकवृत्ते ॥ त्रि० विजिले । लाल
सीके । विजिलन्तुभक्तमण्डयुक्तमि-
तिरायमुकुट सरसव्यञ्जनादीतिभर
त.सूपादीतिरमानाथः । स्निग्धसूपा
दीतिभानुदीचित : । यथा । तक्र
या सर्षपशाकनवीदनानिपिच्छिला
निनदधीनि । अल्पव्ययेनसुन्दरि-
ग्राम्यजनोमिष्टमश्नातीति ॥ मण्ड
युक्तव्यञ्जनमितिनीलकण्ठ : ॥ पि
च्छाभक्तादिमण्डोस्यास्ति । पिच्छा
दित्वात्इलच् ॥

पिच्छिलका : । पुं० धन्वनवृत्त ॥

पच्छिलच्छदा । स्त्री० उपोदक्याम् ॥

पिच्छिलत्वक । पुं० नागरङ्गवृत्ते ॥ ध-
न्वनवृक्षे ॥

पिच्छिलसार : । पुं० मोचरसे ॥

पिच्छिला । स्त्री० पोतिकायाम् ॥ शि-
शपायाम् ॥ शाल्मली ॥ सिन्धुवि-
शेषे ॥ कोकिलाचे ॥ वृश्चिकालुपे ॥
शूलीतृणे ॥ अतस्याम् । वाच्याम् ॥
शाल्मलिनिर्यास पिच्छा । सास्या
स्ति । पि० इलच् ॥

पिच्चोटकम् । न० नेत्रमले ॥

पिङ्ग . । पु० बधे ॥ पिङ्गनम् । पिजि-
हिसायाम् । चु० । अच् ॥ कर्पूर-
विशेषे ॥ न० वले ॥ त्रि० ॥ व्याकु-
ले । व्यग्रे ॥

पिङ्गट । पु० नेत्रमले । दूषिकायाम् ॥

पिङ्गनम् । न० कार्पासस्फोटनधनु- ।
षि । विहनने । तूलस्फोटनकार्म-
के । पीजनइ० भा० ॥

पिङ्गर: । पुं० अश्वविशेषे ॥ पीतरक्त-
वर्णे ॥ न० पीतके । हरिताले ॥
स्वर्णे ॥ नागकेशरे ॥ पक्ष्यादिरो-
धगृहे ॥ त्रि० चित्रिते ॥ पीतव-
र्णे ॥ पिङ्गनम् । पिजिहिसाया-
म्० वर्णेवा । घञ् । निष्ठायामनि-
ट्वचनान्नकुत्त्वम् । पिङ्ग वर्णविशे-
षरातिक . ॥

पिङ्गरकम् । न० हरिताले ॥

पिङ्गल : । पुं० अत्यन्तव्याकुलसैन्ये ।
समुत्पिङ्ग ॥ पिङ्गयति० पिङ्गते-
वा । पिजि० । वाहुलकादलच् ॥
पिङ्ग लातिवा । आतइतिक : ॥

न० ॥ कुशपत्रे ॥ हरिद्राभे ॥ हरिताले ॥

पिञ्जली । स्त्री० कुशान्तरवेष्टितप्रादेशमात्रसाग्रकुशपत्रद्वये । पवित्रे ॥ यथा । अनन्तर्गर्भिणंसाग्रंकौशंद्विदलमेवच।प्रादेशमात्रंविज्ञेयंपवित्रं यत्रकुत्रचित् ॥ एतदेवहिपिञ्जल्या लक्षणंसमुदाहृतमितिच्छन्दोगपरिशिष्टम् ॥

पिञ्जा । स्त्री० तूले ॥ हरिद्रायाम् ॥ हिंसायाम् ॥

पिञ्जानम् । न० स्वर्णे ॥ इतिरा० नि० ॥

पिञ्जिका । स्त्री० तूलनालिकायाम् । प इज० इ० गौ० भाषा ॥ इ० चि० ॥

पिञ्जूलम् । न० कुशवर्त्याम् ॥ वर्त्तिकायाम् ॥ पिञ्जति । पिजि । वर्णपिञ्जादिभ्यऊरोलचाविस्यूलच् ॥

पिञ्जूष । पु० कर्णमले ॥ इ० है० ॥

पिञ्जोट । पु० नेत्रमले ॥

पिञ्जोला । स्त्री० पत्रकोलाहलायाम् ॥

पिट । पु० नलादिरचितेभाण्डे । कडोले । पेटीपिटार० इतिचभाषा । पेटति । पिटशब्दसङ्घातयोः । कर्त्तरिइगुपधेतिक ॥ न० चाल्ने ॥ इ० चि० ॥

पिटक । पु० पेटके । पेडायाम् । मञ्जूषायाम् ॥ चि० विस्फोटे ॥ पेटति । पिट० । कुन् । स्त्रियां० पिटका । क्षिपकादित्वान्नेत्वम् ॥

पिटक्या । स्त्री० पिटकसमूहे ॥ पिटकानांसमूहः । पाशादिभ्योय ॥

पिटङ्कश । पु० पर्वताभिधेमत्स्ये ॥

पिटङ्कोका । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ॥

पिटाक । पु० मुनिविशेषे ॥

पिट्टकम् । न० दन्तकिट्टके ॥

पिठर । पुं० स्थाल्याम् ॥ गृहप्रभेदे ॥ कुद्दङ्के । उद्घाटे ॥ न० । मुस्तायाम् ॥ मन्थानदण्डे ॥ पेठति पिठ्यतेवा । पिठहिंसासंक्लेशनयोः । बाहुलकाद्रोगुणाभावश्च ॥ पिठेरिगुपधेतिकः । पिठराति । रादाने । आतोनुपेतिक ॥

पिठरी । स्त्री० स्थाल्याम् ॥ अथ सच्छिद्रपिठरीतिलक्ष्यम् ॥

पिडक । पुं० स्फोटके ॥ इ० है० ॥

पिडका । स्त्री० स्फोटकविशेषे । पिडिया इ० फुडिया० इतिचभाषा ॥

पिण्ड । पु० बोले ॥ बले ॥ सान्द्रे ॥ देहे ॥ अगारैकदेशे ॥ देहैकदेशे । अङ्गे ॥ निवापे ॥ गोले सिह्लके ॥ ओड्रपुष्पे ॥ वृन्दे ॥ कवले ॥ गजकुम्भे ॥ मदनवृक्षे ॥ न० । आजीवने ॥ अयसि ॥ पु० न० आद्यविशेषद्रव्यनिर्मितबिल्वफलाकारेपितृदेयेऽन्ने ॥ पिण्डते । पिडिसङ्घाते । अच्० ॥ पिण्ड्यतेवा । कर्म्मणिघञ् ॥

पिण्डक . । पुं० सिह्लनामगन्धद्रव्ये ॥ पिशाचे ॥ पिडालौ ॥ बोले ॥ पिण्डमूले ॥ स्वार्थेकन् ॥

पिण्डकन्द : पु० । पिण्डालौ ॥

पिण्डखर्जूर । पु० राजजम्बाम् । पिण्डखर्जूर्याम् ॥

पिण्डखर्जूरी । स्त्री० मधुखमायाम् । स्वादुपिण्डायाम् पिण्डखर्जूर० इ० भा० ॥ पिण्डखर्जूरिकास्त्वन्यासादेशेपश्चिमेभवेत् ॥ गुणार्थपश्यखर्जूरीम् ॥

पिण्डतालकम् । न० हरितालप्रभेदे । पिण्डाख्ये ॥ निष्पत्र'पिण्डसदृश-स्वल्पसत्त्वतथागुरु । स्त्रीपुष्पहारकस्वल्पगुणतत्पिण्डतालकम् ॥

पिण्डतैलक' । पुं० तुरुष्के । सिह्ले ॥

पिण्डद : । पुं० पिण्डदानकर्त्तरि ॥ यथा । लेपभाजश्चतुर्थाद्या : पित्राद्या ' पिण्डभागिन ' । पिण्ड:सप्तमस्तेषांसापिण्ड्यसाप्तपौरुषम् ॥

पिण्डपद्म् । न० अङ्कविशेषे ॥

पिण्डपाद . । पुं० गजे । हस्तिनि ॥

पिण्डपुष्पम् । न० अशोकपुष्पे ॥ जवापुष्पे ॥ कुशेशये ।पद्मपुष्पे ॥ तगरपुष्पे ॥

पिण्डपुष्पक . । पुं० वास्तूके ॥

पिण्डफला । स्त्री० अलाबाम् ॥ कटुतुम्ब्याम् ॥ पिण्डद्रवफलानियस्या : । सम्भ्रजेतिटाप् ॥

पिण्डमुस्ता । स्त्री० नागरमुस्तके ॥

पिण्डमूलम् । न० गजाण्डे । पिण्डके । मूलविशेषे ॥ गर्जरे ॥

पिंडल . । पुं० सेतौ ।। इ० हारा० ।।

पिंडबीजक . । पुं० कर्णिकारवृक्षे ॥

पिंडा । स्त्री० पिंडायसि ॥ कस्तूरीप्रभेदे ॥ वंशपत्र्याम् ॥

पिंडात । पु० सिह्लके ॥

पिंडान्वाहार्यकम् । न० अन्वाहार्ये । मासिकश्राद्धे ॥ पितृयज्ञपिंडानामनुपश्चाद्‌ाह्रियते इति ॥

पिण्डाभ्रम् । न० घनोपले ॥

पिंडायसम् । न० तीक्ष्णायसे ॥

पिंडार . । पुं० क्षपणे ॥ गोपे ॥ महिषीरक्षके ॥ द्रुमे॥ क्षेपे ॥ विकङ्कतवृक्षे न० । फलशाकविशेषे॥ पिंडारंशीतलंवल्य'पित्तघ्न'रुचिकारकम् । पाकेलघुविशेषेण विषशान्तिकरस्मृतम् ॥

पिंडारकम् ॥ न० भौमेतीर्थभेदे । द्वारवत्यामेतत्तीर्थम् । अत्रमहादेवस्तिष्ठति । पद्मचिह्नयुक्तामुद्रा.शूल-चिह्नितानिपद्मानिचाद्यापिदृश्यते॥

पिंडालु : । पु० कन्दगुडूच्याम् । ग्रन्थिले । रोमकन्दे । ताम्बूलपत्रे । सुथिनी० इ० भा० । चुवडिआलु० इ० गौ० भा० प्र० कन्दे ॥

पिंडालुकम् । न० चुवडिआलु० गोलआलु० इ० गौ०भा० प्र० कन्दे॥

पिडाश । पु० भिचौ ॥
पिडाल्ला । स्त्री० नाडींहिङ्गुनि ॥
पिडिका । स्त्री० रथनाभौ । रथचक्र मध्येसर्वेश. काष्ठानियचसज्यन्ते तस्मिन् ॥ पिचिडिकायाम् । जानुनो धोमासलप्रदेशे । पिडली० हू० भा० ॥ श्वेताम्ली ॥ वेद्याम् ॥ प्रतिमाद्याधारे । पीठे ॥ पीडयन्ते श्रायस्याम् । पिडि० । हलश्चेति घञ् । गौ० डीष । स्वार्थेकन् ॥
पिडित : । पु० तुरुष्के । सिह्लके । नागौरीगूंद० लोबान० हू० भा० ॥ त्रि० गुणिते ॥ घने ॥
पिडी । पुं० पिडीतके । मदने ॥
पिडिल । पुं० सेतौ ॥ गणके ॥ त्रि० स्थूलजघे ॥ पिडते । पिडि० । सलिकलीति० इलच् ॥
पिडिला । स्त्री० गोडुम्बायाम् ॥
पिडी । स्त्री० पिडीतगरे ॥ अलावू प्रभेदे ॥ खर्जूरविशेषे ॥ गौ० डीष् ॥ ज्ञाननिरूपणार्थकोपन्यासे । हू० धरणि ॥ पिडे ॥ भक्तपिंडीसुगन्धनीमितिकालिकापुराणम् ॥
पिडीतक । पुं० मरुवके । श्वसने । मदनवृक्षे ॥ पिंडीतनोति । तनु० । अन्येभ्योपीतिड : । सञ्ज्ञायांकन् ॥ तगरे ॥ फणिज्झके ॥
पिडीतगरक . । पुं० तगरविशेषे । कफवर्द्धने ॥

पिडीतगरक । पुं० तगरे ।
पिंडीतरु . । पुं० महापिडीतरौ ॥
पिडीपुष्प । पुं० अशोकवृक्षे ॥
पिडीर । पु० दाडिमद्रुमे ॥ त्रि० नीरसे ॥
पिडीशूर । पुं० गेहेनर्दिनि । गेहेशूरे । स्वगेहमात्रेवसन्परद्वेषिणि ॥ इतिहेमचन्द्र ॥
पिडोलि । स्त्री० भुक्तसमुज्झिते ॥
पिण्याक . । पुं० न० तिलकल्के । खल० हू० भा० ॥ तिलकिट्टन्तु पिण्याकस्तथा तिलखलि स्मृता । पिण्याकोग्लयनोरूक्षो विष्टम्भीद्दृष्टि दूषण ॥ हिगुनि ॥ बाह्लीके । कुङ्कुमे ॥ सिह्लके ॥ पण्यते । प-ण० । पिनाकादयश्चेतिसाधु ॥ यद्वा । पिनष्टिपिष्यतेवा । पिष्लृ सञ्चूर्णने । पिनाकादित्वादाक प्रत्ययत्वम् । धातोर्युगागमश्च ॥
पितरौ । पुं० सहोक्त्यामातापित्रो. ॥ माताचपिताच । पितामात्रेत्येक शेष : ॥
पितामह. । पुं० विरञ्चौ । पद्मयोनौ । ब्रह्मणि ॥ तापसजनके । आर्यके ॥ लोकपितॄणामरीच्यादीनाम यैमादीनावापितापितामह ॥ पितृव्यमातुलमातामह पितामहाइत्यत्र मातृपितृभ्यां पितरिडामहच्निपातित ॥ आदिगुरुचतुष्कले(८) ॥

पितामहसर . । न० तीर्थविशेषे ॥

पितामही । स्त्री० पितामहपत्न्याम् ॥ पितुर्माता । मातरिपितरिति डामहच्षित्वान्ङीष् ॥

पिता । पुं० ताते ॥ जनके ॥ सचवालोपिपितैव । यथाहमनुः । ब्राह्मस्यजन्मन कर्त्तास्वधर्मस्यचशासिता । वालोपिविप्रोवृद्धस्यपिताभवतिधर्मत. अध्यापयामासपितॄन्शिशुराङ्गिरस: कवि: । पुत्रकाइति होवाचज्ञानेनपरिगृह्यतान् ॥ तेतमर्थमपृच्छन्देवानागतमन्यव: । देवाश्चैतान्समेत्योचुर्न्याय्यं व: शिशुरुक्तवान् ॥ अज्ञोभवतिवैबाल. पिताभवतिमन्त्रद: । अज्ञंहिबालमित्याहु . पितेत्येवतुमन्त्रदमिति ॥ पाति । पारक्षणे । नप्तृनेष्टृत्वष्ट्रितिनिपातनात्साधु: ॥ पुं० भू० पितर: । दिव्यपितृगणे ॥ ऋषिभ्य: पितरोजाता: पितृभ्योदेवमानवा: । देवेभ्यश्चजगत्सर्वंचरस्थाण्वनुपूर्वश: ॥ पितरोग्निष्वात्तमुख्या: ॥ स्वधापितॄणांपत्नी ॥

पितृकम् । त्रि० पितृसम्बन्धिनि ॥ इतिशब्दमाला ॥

पितृकाननम् । न० श्मशाने ॥

पितृकार्य्यम् । न० पितॄनुद्दिश्यक्रियमाणे श्राद्धादौ ॥

पितृगण: । पुं० आज्यपादीनांसमूहे सोमपादिषु ॥ मनोर्हिरण्यगर्भस्यर्येमरीच्यादय सुता: । तेषामृषीणांसर्वेषांपुत्रा: पितृगणा:स्मृता ॥

पितृगृहम् । न० श्मशाने ॥ पितुर्वेश्मनि ॥

पितृतर्प्पणम । न० पितृतीर्थे । तर्जन्यङ्गुष्ठयोर्मध्ये ॥ निवापे ॥ तिले ॥ पितृतीर्थेन पित्रुद्देश्यकजलदाने ॥ पितृणांदक्षिणमार्ग ॥ विनारूप्यसुवर्णेनविनाताम्रतिलै स्तथा । विनादर्भैश्चमन्त्रैश्चपितृणांनोपतिष्ठति इतिशङ्ख: ॥ नेष्टकादिचितेपितॄंस्तर्पयेत् । नवेष्टितशिरानक्तंनकाषायवासादेवपितृकार्यंकुर्यात् ॥ *** ॥ यदेवतर्पयत्यद्भि पितॄन्स्नात्वाद्विजोत्तम । तेनैवसर्वमाप्नोतिपितृयज्ञक्रियाफलमितिमन्वादय . ॥

पितृतिथि: । स्त्री० अमावास्यायाम ॥

पितृतीर्थम् । न० गयायाम् ॥ तर्जन्यङ्गुष्ठयोर्मध्ये ॥ पितॄणांतीर्थम् ॥

पितृदानम् । न० निवापे । सपिण्डनादूर्द्ध्वं पित्रुद्देशेनदाने ॥ पितृपदमृतोपलक्षणम् । तेनमात्रादेरपिग्रहणम् ॥ पितृभ्योदानम् ॥

पितृदानकम् । न० निवापे ॥

पितृपति: । पुं० यमे ॥ पितॄणांपति: ॥

पितृपिता । पुं० पितामहे ॥ पितु . पिता ॥

पितृप्रसू: । स्त्री० सायसन्ध्यायाम् ॥

पितॄन्प्रसूते । क्विप् । पितॄणां प्रसूर्वा ॥ पितामह्याम् ॥

पितृप्रिय । पु० भृङ्गराजे ॥ पितॄणां प्रिय ॥

पितृबान्धव . । पु० पितुर्मातृादिषु ॥ यथा । पितुर्मातापिताभ्राता पितुर्भ्रातु स्वसु सुता । पितु पितु सोदराश्चविज्ञेया पितृबान्धवा

पितृभोगीण । त्रि० पितृशरीरहिते ॥ पितुर्भोग . शरीरम् । तस्मै हित ' । आत्मन्विश्वजनभोगोत्तर पदात्ख ॥

पितृभोजन । पुं० माषे ॥ न० । पितॄणाभक्षणे ॥

पितृभ्राता । पु ० पितृव्ये ॥ पितु भ्राता ॥

पितृमान् । त्रि० सुशिक्षिते ॥ प्रश सार्थेमतुप् ॥

पितृयज्ञ । पु ० पितॄणांतर्पणे ॥

पितृयाण । पु० कर्मिणामार्गविशेषे । इष्टापूर्तेदत्तमितिकर्मतेनप्रतिप त्त्यं पथि । कृष्णगत्यपरपर्यायेद क्षिणमार्गे ॥

पितृराज । पुं अर्यम्णि ॥ पितॄणां राजा । टच् ॥

पितृलोक . । पु ० पितॄणांभुवने ॥ दक्षिणमार्गे ॥ यएषदक्षिण पन्था पितृलोक सउच्यते । मनुष्या नन्दत ' सोयगुणैस्तु स्याच्छताधिक . ॥

पितृवनम् । न० श्मशाने ॥ पितॄणा वनम् ॥ पितॄन्वनतिवा । वनस म्भक्तौ । पचाद्यच् ॥

पितृव्य ' । पु० पितुर्भ्रातरि ॥ पितृव्यमातुलेतिनिपातनात् । पितुर्भ्रातरिव्यत् ॥

पितृष्वसा । स्त्री० पितु स्वसरि । पितुर्भगिन्याम् ॥ मातृपितृभ्या स्वसेतिषत्वम् ॥

पितृस्वस्रीय । त्रि० पितुर्भागिनेये ॥

पितृसन्निभ । त्रि० मनोजवे । पितृसमे ॥ पितेवसम्यङ्निभाति । भा० । आतश्चोपसर्गेइ० क ॥

पितृसू . । स्त्री० सन्ध्यायाम् ॥

पित्तम् । न० शरीरस्थधातुविशेषे । मायौ ॥ अस्यस्वरूपम् । पित्तमुष्णं द्रवपीतनीलसत्वगुणोत्तरम् । सरकटुलघुस्निग्ध तीक्ष्णमम्लन्तु पाकत ॥ पीतनिरामम् । नील सामम् ॥ आमाशयगतसौरतेज ' पित्तमित्युच्यते ॥ अस्यकोपकालो यथा । पित्तस्यवर्षान्तनिदाघयोस्तु ति । अत्रकोपइति सबध्यते ॥ यत ' । आश्विनेकार्तिकेमासि वैशाखज्यैष्ठयोर्ध्रुवम् । वैद्यशास्त्र विचारज्ञै ' पित्तोराजा प्रकीर्त्तित इतिनिर्देशात्पुंस्त्वमपि । अस्यप्र

कोपकारणान्याहभावमिश्र । क ट्वम्लोष्ण विदाहि तीक्ष्णलवणक्रोधोपवासातपस्त्रीसम्भोगतृषाक्षुधाभिहननव्यायाममद्यादिभि । भुक्ते ऽजीर्यतिभोजनेचशरद्ग्रीष्मे तथा प्राणिनामध्याह्ने च तथार्द्धरात्रसमयेपित्तप्रकोपोभवेदिति ॥ अन्यच्च । माषैस्तिलैः कुलत्थैश्चमत्स्यैर्मेषामिषैश्च । गव्यैर्दधितक्रैश्चाम्लैश्च पित्तं प्रकुप्यतीति ॥ शब्दचन्द्रिकायामस्यप्रभेदा . पञ्चोक्ता : । यथा । पाचकश्शाञ्जकश्चैवरञ्जकालोचके तथा । साधकश्चैवपञ्चेतिपित्तनामान्यनुक्रमादिति ॥ एषास्थानान्याह । अग्न्याशयेयकृत्प्लीह्नोर्हृदये लोचनद्वये । त्वचिसर्वशरीरेषुपित्त निवसतिक्रमादितिभावप्रकाश ॥ अपिदीयतेस्म । दो॰ देङ्॰ वा । क्त । अचउपसर्गात्त । वष्टिभागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयो . । स चापूर्वकत्वादस्तीतिदीर्घेन ।

पित्तघ्नम् । न॰ घृते ॥ पित्तं हन्ति । हन॰ । अमनुष्यकर्तृकेचेतिठक् ॥ त्रि॰ पित्तनाशकद्रव्ये ॥

पित्तघ्नी । स्त्री॰ गुडूच्याम् ॥ ङीप् ॥

पित्तज्वर । पुं॰ पैत्तिकज्वरे ॥ विशेषत . कोमलनारिकेलनिहन्तिपित्तज्वरमूत्रदोषान् ॥

पित्तद्रावी । पु॰ मधुरजम्बीरे ॥

पित्तरक्तम् । न॰ रोगविशेषे । रक्तपित्ते ॥

पित्तलम् । न॰ धातुविशेषे । आरकूटे । पीतल॰इ॰भा॰ ॥ त्रि॰ पित्तवति ॥ पित्तमस्त्यस्यास्मिन्वा । सि॰ लच् ॥

पित्तला । स्त्री॰ तोयपिप्पल्याम् । लाङ्गल्याम् ॥ टाप् ॥

पित्तारि । पु॰ पर्पटे ॥ लाक्षायाम् ॥ चन्दनाख्ये ॥ पित्तस्यअरि ॥

पित्रीय । त्रि॰ पित्रे हिते । तस्मै हितमितिछ . ॥

पित्र्य । न॰ पितृतीर्थे । अङ्गुष्ठाङ्गुल्योर्मध्ये ॥ श्राद्धादौ ॥ मधुनि ॥ श्राद्धकल्पे ॥ पितरोदेवताअस्य । वाय्वृतुपित्रितियत् । रीङ्ऋत । यस्येतिच ॥ त्रि॰पितुरागते ॥ ततआगतइत्यधिकारेपितुर्यच्चेतियत् ॥

पित्सन् । पुं॰ विहङ्गमे । त्रि॰पतनेच्छौ ॥ पतितुमिच्छु । लट . शतृ । सनिमीमेतीस् । अभ्यासलोप. ॥

पित्सनम् । न॰ पथि ॥ इतिप्राणकृष्णशब्दाम्बुधि ॥

पित्सु : । त्रि॰ पिपतिषति ॥

पिधान : । पु॰ न॰ तिरोधाने ॥ अपिपूर्वकडुधाञोल्युट । वष्टिभागुरिरितिपक्षेअल्लोप : ॥

पिनद्ध: । त्रि॰ आमुक्ते । परिहितक-

वचाद्दीभटे ॥ अपिनह्यतेस्म । णह-
वधने । कर्मणित्त । वष्टिभागुरि-
रित्यल्लोप ॥

पिनाक । पु ० न० रुद्रचापे ॥ पांशु-
वर्षे ॥ त्रिशूले ॥ शङ्करस्यवत्रिशूल'
इति०स्वामी । पातिशिवानुचरान् ।
पिनाकादयश्चेतिपातेराक . इत्त्व -
नुम्च ॥ पनाय्यते । पनस्तुतौ ॥
पिनाकादित्वात्साधुर्वा ॥

पिनाकी । पु ० शिवे ॥ पिनाकोधनु-
रस्यास्ति । इनि . ॥ याञ्चायोगान्त
रे ॥ रवि : षष्ठेसितश्छिद्रे तृतीये-
भूमिनन्दन । पिनाकयोगोविज्ञे-
योयातुर्विजयकारक ॥

पिपतिषन् । पु ० खगे ॥ त्रि०पिप्सौ ।
पतनेच्छौ ॥

पिपतिषु । पु ० विहगे ॥ त्रि० प-
तितुमिच्छौ ॥ पते सन्नन्तादुप्र-
त्यय । तनिपतीत्यादिनाइट् ॥

पिपासा । स्त्री० तृषि ॥ लोभस्यभार्ये
यम् । पश्यचुत्पिपासे ॥ पातुमि-
च्छा । पापाने । धातोरितिसन् ।
अप्रत्ययात् । टाप् ॥

पिपासु । तृषिते ॥ पातुमिच्छु' ।
पिवते सन्नन्तादुप्रत्यय ॥

पिपीलक' । पु० कीटविशेषे ॥ अ-
पिपील्यते । पीलप्रतिष्टम्भे । घञ् ।
वष्टिभागुरिरित्यपेरल्लोप : । स्वार्थे-
कन् ॥ शनैर्यातिपिपीलक : ॥

पिपीलिका । स्त्री० पिपीलकस्त्रियि ।
चीँटी०इ०भा० ॥ टाप् । प्रत्यय-
स्थादितीत्त्वम् ॥

पिपीली । स्त्री० पिपीलिकायाम् ॥ व
ह्मादित्वान्ङीष् ॥

पिप्पक । पु० खगान्तरे ॥

पिप्पटा । स्त्री० खाद्यभेदे । गुडशर्क-
रायाम् ॥

पिप्पल: । पु० बोधिद्रुमे । चलदले ।
अश्वत्थवृक्षे । पीपल०इ०भा० ॥ पि
प्पलोदुर्जर शीत : पित्तश्लेष्मव्र-
णास्रजित् । गुरुस्तुवरकोरूक्षोवर्ण्यो
योनिविशोधन इतिभावप्रकाश . ॥
* अत्रपद्मपुराणोक्तानिवचनानि-
लिख्यन्ते । अश्वत्थमूलमासाद्ययो
वैनाम्नोदकेनवा । एकवाभोजयेद्
विप्रकोटिकोटिफललभेत् ॥ ** ॥
अश्वत्थमूलमासाद्यतपोहोम . सुरा
र्चनम् । अक्षयमुनिशार्दूलब्रह्मणोव
चनयथा ॥ †*† ॥ एवसमर्चितोऽ
श्वत्थ सर्वसौख्यप्रदोभवेत् । यज्ञा
र्थच्छेदितोश्वत्थ सर्वारोग्यप्रदोभ-
वेत् ॥ *†* ॥ अश्वत्थ . पूजितोयै
नपूजिता सर्वदेवता । अश्वत्थ-
श्छेदितोयेनच्छेदिता सर्वदेवता: ॥
अन्त: शुद्ध : सुसन्तुष्टोऽश्वत्थोदेवम-
योगुरु. । ससेव्य ' पूजनीयश्चसर्वपाप
यविनाशक ! ॥ भृगुवर्कवारेभौमेच-
मध्याह्ने निशिसध्ययो. । अश्वत्थदर्श

नकार्येक्कुलच्चयभयात्मभिरिति ॥ पिप्पलजलमस्यास्तिमूलेपिच्छलत्वात्। अर्शआद्यच् ॥ निरशुके ॥ पक्षि-विशेषे ॥ निरर्गले ॥ न० । सलिले ॥ वस्त्रच्छेदविशेषे ॥ कर्मफले ॥

पिप्पलकम्। वक्षोजवन्ते। चूचुके॥ सीवनसूत्रे ॥

पिप्पलव्रतम् । न० बालवैधव्ययोगनाशकेव्रते ॥ बलबद्विधवायोगेबाल्येसतिमृगीदृशाम् । पितारक्षसिकुर्वीततद्व्रतशास्त्रसम्मतम् ॥

पिप्पलादः । पु० वेदप्रसिद्धेऋषिविशेषे ॥

पिप्पलिका । स्त्री० कणायाम् । पिप्पल्याम् ॥ पिप्पल्येव। स्वार्थेक । ह्रस्वः॥

पिप्पली । स्त्री० कणायाम् । उपकुल्यायाम् । मागध्याम् । कणायाम् । पीपल० इ० भा० ॥ पिप्पलीदीपनीवृष्यास्वादुपाकारसायनी । अनुष्णाकटुकास्निग्धावातश्लेष्महरीलघुः ॥ पित्तलारेचनी हन्तिश्वासकासोदरज्वरान् । कुष्ठप्रमेहगुल्मार्शः प्लीहशूलाममारुतान् ॥ आर्द्राकफप्रदास्निग्धाशीतलामधुरागुरुः । पित्तप्रशमनीसातुशुष्कापित्तप्रकोपिणी ॥ पिप्पलीमधुसयुक्तामेदकफविनाशिनी । श्वासकासज्वरहरीवृष्यामेधाग्निवर्द्धिनी ॥ जीर्णज्वरेऽग्निमान्द्येचशस्यतेगुडपिप्पली । कासाजीर्णाऽरुचिश्वासहृत्पाण्डुकृमिरोगनुत् ॥ द्विगुणा पिप्पलीचूर्णाद्गुडोऽत्रभिषजामत ॥ पिपर्त्ति । पॄ० । बा० अलच् । पृ० । गौरादित्वान्ङीष् ॥

पिप्पलीका । स्त्री० अश्वत्थीवृक्षे ॥

पिप्पलीमूलम् । न० ग्रन्थिके। पीपलामूल० इ० भा० ॥ दीपनपिप्पलीमूल कटूष्णं पाचनलघु । रूक्षपित्तकरभेदिकफवातोदरापहम् ॥ आनाहप्लीहगुल्मघ्नं कृमिश्वासक्षयापहमितिभावप्रकाश. ॥ पिप्पल्यामूलम् ॥

पिप्पिका । स्त्री० दन्तमले ॥ इ० दे०

पिप्लु । पु० जडुल । लसन इतिभाषा ॥ अपिप्लवते प्लुङ्गतौ ॥ मितद्र्वादित्वाड्डु । वष्टिभागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयो ' ॥

पियाल । पुं० राजादने । सन्नकद्रौ॥ चिरौंजी० इतिप्रसिद्धबीजस्यवृक्षे ॥ पीयते । पीयुः सौत्रोधातु ' । पीयुशाखिभ्याकालन् । बाहुलकाद्ध्रस्व ॥

पिलुक । पुं० पीलुवृक्षे ॥

पिल्ल. । पुं० क्लिन्ने चक्षि । क्लेदयुक्तनेत्रे ॥ त्रि० । तद्वति ॥ क्लिन्ने चक्षुषीअस्य । क्लिन्नस्यचिल्पिलौतिपिलादेशोलश्चप्रत्ययः ॥ चक्षुर्गत . क्लेदरोग ' पिल्लशब्दवाच्यः । तद्योगाच्चक्षुलयोगात्पुरुषोपीतिव्याख्यातारः ॥

पिशङ्ग । पु० कपिले । पिङ्गलवर्णे । सुवर्णवर्णसदृशेवर्णे ॥ त्रि० । तद्वति ॥ पिशति । पिशअवयवे । पिडादिभ्य कित्यङ्गच् ॥

पिशङ्गा । स्त्री० कपिलवर्णायाम् ॥ पचेटाप् ॥

पिशङ्गी । स्त्री० पिङ्गलवर्णायाम् ॥ पिशङ्गादुपसङ्ख्यानमितिपाक्षिको ङीप् ॥

पिशाच । पु० देवयोनिविशेषे । पिचास पिशाच० इतिचभाषा० ॥ राक्षसादपकृष्टेअशुचिमरुदेशनिवासिनि ॥ पिशितमश्नाति । अश० । कर्म्मण्यण् पृ० शितशब्दस्यलोप । अश्शब्दस्यशाचादेश । सध्यता लव्य ॥ प्रेते ॥ यथा । अशौचान्ताद्द्वितीयेऽह्नियस्यनोत्सृज्यतेवृष. । पिशाचत्वभवेत्तस्यदत्तै श्राद्धशतैरपि ॥

पिशाचक । पुं० पिशाचेकुशले ॥ आकर्षादिभ्य कन् ॥

पिशाचकी । पु० कुवेरे ॥ पिशाचा सन्त्यस्य । पिशाचाश्चेतीनि कुगागमश्च ॥

पिशाचद्रु । पु० शाखोटवृक्षे ॥ पिशाचानाद्रु ॥

पिशाचपति । पु० रुद्रे ॥ पिशाचाना पति ॥

पिशाचवृक्ष । पु० शाखोटे ॥

पिशाची । स्त्री० गन्धमांस्याम् ॥ पिशाचिकायाम् । पिशाचस्त्रियि ॥

पिशितम् । न० मांसे ॥ पिशति । पिशअवयवे । पिशि 'क्तिश्चेतीतन् पिश्यतेस्मवा । क्त ॥

पिशिता । स्त्री० जटामांस्याम् ॥

पिशिताशी । त्रि० राक्षसे । मांसभक्षके ॥

पिशी । स्त्री० जटामांस्याम् ॥

पिशुन । पुं० कपिवक्त्रे । नारदे ॥ काके ॥ न० कुङ्कुमे ॥ त्रि० सूचके । परोक्षेपरदोषोद्भासके ॥ क्रूरे ॥ पिशति । पिशि० । क्षुधिपिशिमिथिभ्य कित्युनन् ॥

पिशुना । स्त्री० पृक्कायाम् । पिडिशाक इति गौ० भा० ॥ अदन्तलक्षणष्टाप् ॥

पिष्टम् । न० सीसके ॥ पूपे ॥ त्रि० चूर्णिते । चूर्णीकृते । क्षुण्णे । पीसा इ० भा० ॥

पिष्टक । पु० घृतपूपादौ । अपूपे पूडा० इति भा० । नेत्ररोगविशेषे ॥ तल्लक्षण यथा । श्लेष्मामारुतकोपेन शुक्ले पिष्टसमुन्नतम् । पिष्टवत्पिष्टकविद्धिमलाक्तादर्शसन्निभम् ॥ पिष्टस्यविकार. । सञ्ज्ञायामिति कन् ॥ न० । तिलचूर्णे ॥

पिष्टकारिणी । स्त्री० चूर्णदात्र्याम् । पिसनहारी इ० भा० ॥

पिष्टपम् । पुं० न० भुवने । विष्टपे ॥ विशन्त्यस्मिन्सुकृतिन' । विशप्रवेशे

पिष्टिका | पीठ

ने । अस्मात्० विटपपिष्टपविशपी लपाड्त्यौणादिकः कपन्० विशते रादे प प्रत्ययस्तुट्रश्चे तिष त्वम् ॥ यद्वा पिश्यते० पिष्यतेवा । पिशगतौ० पिष्लृसञ्चूर्णनेवा ॥ प्रक्रियापूर्ववत् ॥ सूत्रेविष्टपस्थाने पिष्टपङ्गलिपकारादिपाठस्तूज्ज्व लदत्तरीत्योक्त । नाययुक्त' । यत्र ब्रध्नस्यविष्टपमित्यादौदन्त्योष्ठ्यादि पाठस्यदर्शनात् ॥

पिष्टपचनम् । न० ऋजीषे । पिष्टपाक पात्रे । तद्दे द्र० भा० ।। तैलाती द्र० गौ० भा० ॥ पच्यतेऽत्र । डुप चष्० । करणेतिल्युट् । पिष्टस्यप चनम् ।।

पिष्टपाकभृत् । पु० पिष्टकपाकपात्रे । पिष्टपचने ॥

पिष्टपूरः । पु० ऌटकेघृतपूरे ॥ द्र०हे०॥

पिष्टवर्त्ति । पु० मुद्गकसूरादिपिष्टे । चमसाम्०।।

पिष्टसौरभम् । न० चन्दने॥ द्र०हा० ॥

पिष्टात. । पु० पटवासके । धूलिगुच्छ के । अवीर इतिख्याते० इतिभा० ॥ वस्त्रादिवासनार्थ मेकीकृत्यगन्ध द्रव्यचूर्णे ॥ पिष्टमतति । अत० । कर्म्मण्यण् ॥

पिष्टकम् । न० तण्डुलोद्भवतवचौरे॥ पिष्टिका । स्त्री० पिष्टविद्दले ॥ पिठौ द्र० भा० ।। यथा । दालि' संस्था पितातोयेततोपक्वलतान्नु,का ॥ शि-लायामाधुसम्पिष्टापिष्टिकाकथिता बुधैरितिभावमिश्र ॥

पिष्टौडी । स्त्री० पर्वताम्लिकाया म् ॥

पिहित । त्रि० आच्छादिते । सन्नी ते । आवृते । छन्ने । ढका ० द्र० भा० । तिरोहिते । अपिधीयतेस्म । डुधाञ्० । क्त. । दधातेर्हिः. । भागुरिमतेनाल्लोपः ॥

पीठ' । त्रि० चौकोतिपीढी०इत्यादि नाम्नाचप्रसिद्धे ॥ उपवेशनाधारे । आसनविशेषे । पेठन्त्यत्र । पिठहिं सासंक्लेशनयो । हलश्चे तिघञ् । बाहुलकाद्दीर्घ । पीयतेऽत्रवा । पी ङ्पाने । वा० ठक् ॥ धातुपाषाण काष्ठैश्चपीठस्त्रिविधउच्यते ॥ विशे षोयुक्तिकल्पतरौपीठोद्देशेद्रष्टव्यः ॥एकपञ्चाशद्भेदभिन्न देवतास्थान विशेषे ॥ यथा ॥ कृतयुगेदक्षप्रजा पतेर्यज्ञेशिवनिन्दांश्रुत्वाप्राणानत्य जवत्या' सत्या शरीरंशिरसिधृ त्वाभ्रमतिशिवेविष्णुनाचक्रे णच्छि न्नाअवयवा यत्रयत्रपतितास्तएव देश।एकपञ्चाशन्महापीठाअभवन्नि तिपौराणिकी कथातिप्रसिद्धास्ति ॥ * ॥ अथतेषांनिरूपणम् । ईश्व रउवाच । मातःपरापरेदेविसर्व ज्ञानमयीश्वरि । कथ्यतांमेसर्वपी

ठश्क्तिभैरवदेवता ॥ देव्युवाच ॥ शृणुवत्सप्रवक्ष्यामिदयालोभक्तवत्सल यांभिर्विनानसिध्यन्तिजपसाधनतत्क्रिया ॥ पञ्चाशदेकपीठानिएवंभैरवदेवता । अङ्गप्रत्यङ्गपातेन विष्णुचक्रक्षतेनच ॥ ममान्यवपुषो देवहितायत्वयि कथ्यते ॥ ब्रह्मरध्र हिङ्गुलायाभैरवोभीमलोचन । कोट्टवीसामहामायात्रिगुणायादिगम्बरी ॥ १ ॥ शर्करारेत्रिनेत्र मे देवीमहिषमर्द्दिनी। क्रोधीशोभैरवस्तत्रसर्वसिद्धिप्रदायक ॥ २ ॥ सुगन्धायानासिकामेदेवत्र्यम्बकभैरव । सुन्दरीसामहादेवीसुनन्दा तत्रदेवता ॥ ३ ॥ काश्मीरेकण्ठदेशश्चत्रिमध्येश्वरभैरव । महामाया भगवतीगुणातीतावरप्रदा॥४॥ ज्वालामुख्यांमहाजिह्वादेवउन्मत्तभैरव । अम्बिकासिद्धिदानाम्नीस्तनजालन्धरेमम ॥ ५ ॥ भीषणोभैरवस्तत्रदेवीत्रिपुरमालिनी ॥ हार्द्दपीठवैद्यनाथेवैद्यनाथस्तुभैरव, ॥६॥ देवताजयदुर्गाख्या ॥ ७ ॥ नेपालेजानुनीमम ॥ कपालीभैरव : श्रीमान्महामायाचदेवता ॥ ८ ॥ मानसेदक्षहस्तोमेदेवीदाक्षायणीहर ॥ अमरोभैरवस्तत्रसर्वसिद्धिप्रदायक : ॥ ९ ॥ उत्कलेनाभिदेशश्चविरजाक्षेत्रमुच्यते । विमलासामहादेवीजगन्नाथस्तु

भैरव . ॥ १० ॥ गण्डक्यागण्डपातश्चतत्रसिद्धिर्नसंशय । तत्रसागण्डकीचण्डीचक्रपाणिस्तुभैरव ॥ ११॥ बहुलाय वामबाहुर्वहुलाख्यातुदेवता । भीरुकोभैरवोदेव सर्वसिद्धिप्रदायक : ॥ १२ ॥ उज्जयिन्याकुर्पंरश्चमाङ्गल्य : कपिलाम्बर । भैरव ' सिद्धिद ' साक्षाद्देवीमङ्गलचण्डिका ॥ १३ ॥ चट्टलेदक्षवाहुर्मेभैरवश्चन्द्रशेखर । व्यक्तरूपाभगवती भवानीतत्रदेवताविशेषत ' कलियुगेवसामिचन्द्रशेखरे ॥ १४ ॥ त्रिपुरायांदक्षप दोदेवतात्रिपुरामता। भैरवस्त्रिपुरेशश्चसर्वाभीष्टफलप्रद : ॥ १५ ॥ त्रिस्रोतायावामपादोभ्रामरीभैरवोम्बर ॥ १६ ॥ योनिपीठकामगिरौकामाख्यातत्रदेवता । यत्रास्तेत्रिगुणातीतारक्तपाषाणरूपिणी । यत्रास्तेमाधव ' साक्षादुमानन्दोथभैरव । सर्वदाविहरेद्देवीतत्रमुक्तिर्नसंशय ॥ तत्रश्रीभैरवीदेवीतत्रचक्षत्रदेवता। प्रचण्डचण्डिकातत्रमातङ्गीत्रिपुराम्बिका ॥ बगलाकमलातत्रभुवनेशीसुधूमिनी। एतानिवरपीठानिशंसन्तिवरभैरव ॥ एवंतादेवता, सर्वाएवतेद्दशभैरवा ॥ १७ ॥ सर्वत्रविरलाचाहकामरूपेगृहेगृहे ॥ गौरीशिखरमारुह्यपुनर्जन्मनविद्यते ॥ १८ ॥ करतोया-

पीठ .

ममासाद्ययावत् शिखरवासिनी । शतयोजनविस्तीर्णं त्रिकोणसर्वसिद्धिदम् । देवामरणमिच्छन्तिकिंपुनमानवादय . । भूतधात्रीमहामायाभैरव : क्षीरखण्डक . ॥ युगाद्याया-महादेवदक्षाङ्गुष्ठपदोमम ॥ १८ ॥ नकुलीश ' कालिपीठेदक्षपादाङ्गु-लीषुच । सर्वसिद्धिकरीदेवीका-लिकातत्रदेवता ॥ २० ॥ अङ्गुली पुवस्त्रस्यप्रयागेललिताभव . । जयन्त्यावामजङ्घायाञ्जयन्तीक्रमदीश्वर . ॥ २१ ॥ भुवनेशीसिद्धिरूपा-किरीटस्थाकिरीटत ' । देवताविमलानाम्नीसंवर्त्तीभैरवस्तथा ॥ २२॥ वाराणस्यांविशालाक्षीदेवताकालभैरव । मणिकर्णीतिविख्याताकुण्डलञ्चममश्रुते ' ॥ २३ ॥ वान्याश्र मेनपृष्ठेमेनिमिषोभैरवस्तथा । सर्वाणीदेवतातत्र ॥ २४ ॥ कुरुक्षेत्रेच-गुल्फत ' । स्थाणुर्नाम्नाचसाविची देवता ॥ २५ ॥ मणिवेदके । मणिवंधचगायत्रीसर्वानन्दस्तुभैरवः । २६ श्रीशैलेचममग्रीवा महालक्ष्मीस्तुदे-वता । भैरव . शम्बरानन्दोदेशेदेशे-व्यवस्थित ' ॥ २७ ।। काञ्चीदेशेच-कङ्कालोभैरवोरुरुनामक । देव-तादेवगर्भाख्या ॥ २८ ॥ नितम्ब : कालमाधवे ॥ भैरवश्चासिताङ्गश्चदेवीकालीचमुक्तिदा । दृष्ट्वादृष्ट्वामहा

पीठ

देवमन्त्रसिद्धिमवाप्नुयात् ॥ कुजवारे भूततिथौनिशार्द्धेयस्तुसाधक ' । नत्वाप्रदक्षिणीकृत्यमन्त्रसिद्धिमवाप्नुयात् ॥ २९ ॥ शोणाख्याभद्रसेन-स्तु । नर्मदाख्येनितम्बक ' ॥ ३० ॥ रामगिरौस्तनान्यस्तुशिवानीचण्ड-भैरव . ॥ ३१ ॥ वृन्दावनेकेशजा-लेउमानाम्नीचदेवता । भूतेशोभैरवस्तत्रसर्वसिद्धिप्रदायक . ॥ ३२ ॥ संहाराख्यऊर्द्धदन्तेदेवीनारायणीशुची । अधोदन्तमहारुद्रोवाराहीपञ्चसागरे ॥ ३३ ॥ करतोयातटेतल्प वामेवामनभैरव ॥ अपर्णादेवता-तत्रब्रह्मरूपाकरोद्भवा ॥ ३४ ॥ श्री-पर्वतेदक्षतल्पतत्रश्रीसुन्दरीपरा । सर्वसिद्धिकरीसर्वासुन्दरानन्दभैरव ॥ ३५ ॥ कपालिनीभीमरूपावाम-गुल्फोविभासके ॥ ३६ ॥ उदरञ्च प्रभासेमेचन्द्रभागायशस्विनी । वक्रतुण्डोभैरव ॥ ३७ ॥ ऊर्द्ध्वोष्ठोभैरव पर्वते । अवन्तीचमहादेवीलम्बकर्णस्तुभैरव ॥ ३८ ॥ चिवुकेभ्रामरी । देवीविकृताख्योजनस्थले ॥ ३९ ॥ गण्डोगोदावरीतीरेविश्वेशीविश्वमातृका । दण्डपाणिभैरवस्तुवामगण्डे तुराकिनी ॥ अनाथीभैरवोवत्ससर्व-शैलात्मकोपरि ॥ ४० ॥ रत्नावल्यादक्षस्कन्ध ' कुमारीभैरव . शिव: ॥ ४१ ॥ मिथिलायामुमादेवीवामस्क

स्तोमहोदर ॥ ४२ ॥ नालाहाट्यां नलापातोयोगेशोभैरवस्तथा । तत्र साकालिकादेवी सर्वसिद्धिप्रदायिका ॥ ४३ ॥ कर्णाटेचैवकर्णमेषभीरुर्नामभैरव . । देवताजयदुर्गाख्या नानाभोगप्रदायिनी ॥ ४४ ॥ वक्रेश्वरेमन पातश्चक्रनाथस्तुभैरव । महीपापहरातत्रदेवीमहिषमर्दिनी ॥ ४५ यशोरेपाणिपद्मञ्चदेवतायशरेश्वरी । चण्डश्चभैरवोयत्रतत्रसिद्धिमवाप्नुयात् ॥ ४६ ॥ अट्टहासेचोष्ठपातोदेवीसाफुल्लरास्मृता । विश्वेशोभैरवस्तत्रसर्वाभीष्टप्रदायक ॥ ४७ ॥ हारपातोनन्दिपुरेभैरवोनन्दिकेश्वर । नन्दिनीसामहादेवीतत्रसिद्धिर्नसंशय ॥ ४८ ॥ लङ्कायानूपुरञ्चैवभैरवोराक्षसेश्वर । इन्द्राक्षीदेवतातत्रइन्द्रेणोपासितापुरा ॥ ४९ ॥ विराटदेशमध्येतुपादाङ्गुलिनिपातनम् । भैरवोऽमृताख्यश्चदेवीतत्राम्बिकास्मृता ॥ ५० ॥ मगधेदक्षजङ्घामेव्योमकेशस्तुभैरव । सर्वानन्दकरीदेवीसर्वकामफलप्रदा ॥ ५१ ॥ एतास्तेकथिता पुत्रपीठनायाधिदेवता ॥ एताभीशविनादेवपूजयेत्पीठदेवताम् । भैरवोक्षिय तेसर्वंजपपूजादिसाधनम् ॥ अत्रास्वाभैरवपीठपीठशक्तिश्चशङ्कर ॥ प्राणनाशनसिध्यैतकल्पकोटिजपा दिभि ॥ नदेयपरशिष्येभ्योनिन्दकायदुरात्मने । शठायवञ्चकायेदद्द्त्वामृत्युमवाप्नुयात् ॥ दद्यात्तशान्तायशिष्यायनैष्ठिकायशुचिप्रिये । साधकायकुलीनायमन्त्रीमन्त्रार्थसिद्धये ॥ ० ॥ इतितन्त्रचूडामणौशिवपार्वतीसंवादेएकपञ्चाशद्द्विद्योत्पत्तौपीठनिर्णय ' समाप्त ॥ अन्यानिपीठानिकालीपुराणे ॥ १८ । ५० । ६१ । अध्यायेषुद्रष्टव्यानि ॥

पीठकलि । पुं० नायकविशेषे । पीठमर्द ॥

पीठमर्द . । पु० नायकविशेषे । नर्म सचिवे॥ तल्लक्षण । कुपितस्त्रीप्रसादकइति । अस्योदाहरण यथा । कोयकोपविधि प्रयच्छकरुणा गर्भवचोजायतापीयूषद्रवदीर्घिकापरिमलैऽऽरामोदितामेदिनी । आस्ताबास्पृहयालुलोचनमिदं व्यावर्तयन्ती मुहुर्यस्मै कुप्यसितस्यसुन्दरिलपोवृन्दालिमन्दामहेइति ॥ नाव्योक्ता नायकप्रिये ॥

पीठसर्पक । त्रि० }
पीठविसर्पी । खञ्जे }
पीठसर्पी । पाशुरे । पङ्गौ ॥ }

पीठस्थानम् । न० देवताविशेषाणापूजास्थाने ॥

पीठिका । स्त्री० पातनिकायाम्॥ क्रमे ॥

पीठी । स्त्री० पीठे । आसने । चौकी

पीढा॰ पीढी॰ इत्यादिभाषा ॥

पीडनम् । न॰ अवमर्दे । देशादेरुप द्रवदाने । शस्यादिसम्पन्नदेशस्यपर चक्रेणपीडने ॥ दुःखे ॥ भरणपो ष्यवर्गस्यप्रशस्तं स्वर्गसाधनम् । नर कपीडनेचास्यतस्माद्यत्नेनतंभरेत् ॥ मर्दने । टीपना फींचना भींचना इत्यादिभाषा । यथा । गर्भोभिघा तावस्थानप्रपीडनाद्यैः पक्वद्रुमादि वफलमपतत्यकालेऽपीति ॥ पीडअवगा हने । ल्युट् ॥

पीडा । स्त्री॰ बाधायाम् । व्यथायाम् दुःखे । पीडयति पीडअवगाहने । चु॰ । भिदाद्यङ् । णिजभावेगुरो श्चेत्य॰ । टाप् । कृपायाम् ॥ शि रोमालायाम् । उत्तंसे ॥ सरलद्रु मे ॥ इतिमेदिनी ॥

पीडितम् । न॰ स्त्रीणांकरणे ॥ त्रि॰ । यन्त्रिते । बाधिते । मर्दिते ॥ पीडासञ्जातास्य । ता॰ इतच् ॥

पीत । पु॰ गौरे । हरिद्राभे । पीला इतिहल्दिया इतिचभाषा ॥ कु- सुम्भे ॥ अङ्कोटे ॥ शाखोटे ॥ पुष्प रागे ॥ न॰ पाने ॥ हरिताले ॥ त्रि॰ पीतवर्णवति ॥ कृतपाने ॥ पिबतिवर्णान्तरम् । औणादिकःक्त. ॥ पीयते चक्षुषायम् । पापाने । क्त. । घुमास्थेतीत्वम् ॥ पीतागावश्च स्यचतु॰ पीतपानम्॰ आसामस्ती तिमत्वर्थीयोऽर्श आद्यजित्यच्प्रत्य योबोध्य । यद्बोत्तरपदलोपोवद्रष्ट व्य । पीतोदका पीता । अयो दकस्यपीतत्त्व गोषूपचर्यते ॥

पीतकम् । न॰ ताले । हरिताले ॥ अ गुरुणि ॥ पद्मकाष्ठे ॥ पित्तले ॥ माक्षिके ॥ नन्दीवृक्षे ॥ कुङ्कुमे ॥ हरिद्रुवृक्षे ॥ किङ्किरातद्रुमे ॥ श्यो नाके ॥ पीतशाले ॥ त्रि॰ पीतेनर क्ते ॥ पीतात्कन् ॥ यद्वा । स्वार्थे यावादिभ्य कन् ॥ पीतचन्दने ॥

पीतकदली । स्त्री॰ स्वर्णकदल्याम् ॥

पीतकद्रुम । पु॰ हरिद्रुवृक्षे ॥

पीतकन्दम् । न॰ गर्जरे ॥

पीतकरवीरक । पु॰ पीतवर्णकरवी रपुष्पवृक्षे । पीतप्रसवे । सुगन्धिकु सुमे ॥

पीतकावेरम् । न॰ कुङ्कुमे ॥ पित्तले ।

पीतकाष्ठम् । न॰ पीतचन्दने ॥

पीतकीला । स्त्री॰ आवर्तकीलतायाम् ॥

पीतघोषा । स्त्री॰ पीतपुष्पघोषालतायाम् । धामार्गवे । महाजाल्याम् ॥

पीतचन्दनम् । न॰ पीतवर्णचन्दने । कालीयके । माधवप्रिये । कालानु सार्यके ॥ हरिद्रायाम् ॥

पीतचम्पक । पु॰ प्रदीपे ॥ पीतव र्णचम्पकपुष्पवृक्षे ॥

पीततण्डुल । पु॰ कङ्गुन्याम् ॥

पीततण्डुला । स्त्री॰ बृहतीप्रभेदे । चविकावृत्ते । पुत्रप्रदायाम । बहुफलायाम् ॥

पीततुण्ड । पु॰ कारण्डवखगे ॥ सुगृहे ॥

पीततैला । स्त्री॰ महाज्योतिष्मत्याम् ॥ ज्योतिष्मतीलतायाम् ॥

पीतदारु । न॰ देवदारुणि ॥ पीतञ्चतद्दारुच ॥ हरिद्रौ ॥ सरले ॥

पीतदुग्धा । स्त्री॰ हेमक्षीर्याम् ॥ पीतदुग्धमस्या ॥ धेनुष्यायाम् ॥

पीतद्रुः । पु॰ दारुहरिद्रायाम् ॥ पीतद्रवति । द्रुगतौ । मितद्र्वादिख्याट्ड ॥ पीतश्चासौद्रुश्चवा ॥ सरलवृक्षे ॥

पीतन । पु॰ आम्रातके ॥ प्लक्षे ॥ न॰ पीतदारुणि ॥ कुङ्कुमे । हरितालै ॥ पीतकरोति । तत्करोतीति णिच् । बहुलमन्यत्रापीतियुच् । ल्युर्वा ॥ यद्वा । पीयते । पीङ्पाने । वा॰ तनन्॰ गुणाभावश्च ॥ पीतवर्णंनयतिवा । नयगतौ । डीञ्वा । अन्येष्वपीतिड ॥

पीतनकः । पुं॰ आम्रातके ॥

पीतनी । स्त्री॰ शालपर्ण्याम् ॥

पीतपर्णी । स्त्री॰ वृश्चिघन्याम् ।

पीतपादा । स्त्री॰ शारिकापक्षिणि ॥ पीतचरणयुक्ते ॥

पीतपुष्प । पु॰ चम्पकवृक्षे ॥ कर्णिकारे ॥ पिण्डीतकप्रभेदे ॥ पीतभिण्ट्याम् ॥ कूष्माण्डे ॥ पीतानि पुष्पाण्यस्य ॥ न॰ । आहुल्यवृक्षे ॥ हरिद्राभकुसुमे ॥

पीतपुष्पा । आढक्याम् ॥ इन्द्रवारुण्याम् ॥ भिञ्झिरिण्टाक्षुपे ॥ कर्कोटक्याम् ॥

पीतपुष्पी । स्त्री॰ शङ्खपुष्प्याम् ॥ पीतवाच्यालके ॥ सहदेव्याम् ॥ महाकोशातक्याम् ॥ त्रपुष्याम् । राजकोशातक्याम् ॥

पीतफलः । पु॰ शाखोटवृक्षे ॥ कर्मरङ्गवृक्षे ॥ पीतानिफलान्यस्य ॥

पीतफलक । पुं॰ शाखोटवृक्षे ॥

पीतवालुका । स्त्री॰ हरिद्रायाम् ॥ पीतवर्णसिकतायाम् ॥

पीतभद्रः । पु॰ किङ्किराते ॥

पीतभृङ्गराजः । पु॰ स्वर्णभृङ्गारे । हरिप्रिये ॥

पीतमणि । पुं॰ पुष्परागे ॥ गोमेदे ॥

पीतमस्त । पुं॰ खगान्तरे । कलिकारे ॥

पीतमाक्षिकम् । न॰ मधुप्रभेदे ॥

पीतमुण्ड । खगविशेषे । कलिकारे॥

पीतमुद्गः । पुं॰ व्रीहौ । प्रवेले । शारदे । सोनामूंग इ॰ भा॰इ॰हि॰ ॥

पीतमूलकम् । न॰ गर्जरे ॥ इ॰ रा॰ नि॰ ॥

पीतयूथी । स्त्री॰ स्वर्णयूथ्याम् । सोनजुही॰ भा॰ ॥

पीतरक्त । पुं॰ पुष्परागमणौ ॥
पीतरत्नम् । न॰ गोमेदमणौ ॥
पीतराग । पुं॰ पीतवर्णे ॥ किञ्जल्के ॥ सिक्थके ॥ त्रि॰ । पीतवर्णवति
पीतरोहिणी । स्त्री॰ काश्मर्याम् ॥
पीतल . । पुं॰ पीतवर्णे ॥ त्रि॰ तद्वति ॥
पीतलकम् । न॰ पित्तले ॥ इ॰ रा॰ ॥
पीतलोहम् । न॰ पित्तलभेदे ॥
पीतवासा . । पुं॰ श्रीकृष्णे ॥ त्रि॰ पीतवस्त्रवति ॥
पीतवीजा । स्त्री॰ मेथिकायाम् । पीतानिवीजानियस्या . ॥ त्रि॰ पीतवर्णवीजयुक्ते ॥
पीतवृक्ष । पुं॰ श्योनाकप्रभेदे ॥ सरलवृक्षे ॥
पीतशाल । पुं॰ असनवृक्षे ॥
पीतसार । पुं॰ मलयजे ॥ गोमेदकमणौ ॥ तुरुष्के ॥ वीजके ॥ अङ्कोठवृक्षे ॥ न॰ हरिचन्दने ॥
पीतसारक । पुं॰ सर्जकवृक्षे विजयसारइतिख्याते ॥ पीत . सारोस्य ॥ निम्बवृक्षे ॥ अङ्कोठवृक्षे ॥ इ॰ रा॰ नि॰ ॥
पीतसारि । न॰ स्रोतोञ्जने ॥
पीतसालक । पुं॰ सर्जकवृक्षे । असने । बन्धूके । विजयसार॰ इ॰ ख्याते ॥ पीत : सारोऽस्य । रलयोरेकत्वम् ॥
पीतस्फटिक । पुं॰ पुष्परागमणौ ॥

पीता । स्त्री॰ हरिद्रायाम् ॥ दारुहरिद्रायाम् ॥ महाज्योतिष्मत्याम् ॥ कपिलशिंशपायाम् ॥ प्रियङ्गौ ॥ गोरोचनायाम् ॥ अतिविषायाम् ॥ पीयतेस्म । पीङ्पाने॰ पापाने वा । कर्मणिक्त । घुमास्थे तीत्वम् ॥
पीताङ्ग । पुं॰ श्योनाकप्रभेदे ॥
पीताब्धि । पुं॰ अगस्त्यमुनौ ॥ पीत अब्धिर्येनस ॥
पीताभम् । न॰ कालीयके । हरिचन्दने ॥ पीताआभायस्यतत् ॥ त्रि॰ । पीतकान्तौ ॥
पीताम्बर । पुं॰ अच्युते । विष्णौ ॥ पीतमम्बरयस्य ॥ शैलूषे ॥ न॰ हरिद्राभवसने ॥ पीतवर्णकौषेयवस्त्रे ॥ त्रि॰ पीतवस्त्रयुक्ते ॥
पीताम्बरा । स्त्री॰ बगलादेव्याम् ॥
पीताश्मा । पुं॰ पुष्परागमणौ ॥
पीति . । पुं॰ घोटके । तुरगे ॥ इत्यमर ॥ पिवति । पापाने । क्तिच् । घुमास्थेतीत्वम् ॥
पीति . । स्त्री॰ पाने । द्रवद्रव्यस्यगलाध : करणे ॥ इतिमेदिनीकर । पानम् । पा॰ । स्त्रियांक्तिन् । घुमास्थे तीत्वम् ॥ शुण्डायामिति शब्दचन्द्रिका ॥
पीतिका । स्त्री॰ पीतयूथ्याम् ॥ दारुहरिद्रायाम् ॥ हरिद्रायाम् ॥
पीतु : पुं॰ । सूर्ये ॥ वन्हौ ॥

पिबति । पा० । प किच्चेति तुन् ॥
पीथ । पुं० अर्के ॥ अग्नौ ॥ काले ॥ न० । जले ॥ घृते ॥ पिबति । पा० । पातृतुदीत्यादिनाथक् ॥
पीथिः । पुं० घोटके ॥
पीन । त्रि० स्थूले ॥ प्यायतेस्म । ओप्यायीवृद्धौ । गत्यर्थेतिक्तः । ओदितश्चेतिनत्वम् । प्याय पीभावः ॥
पीनस । पुं० रोगविशेषे । नासास्रावे । प्रतिश्यायो ॥ अस्यनिदानम् ॥ यथा । आनह्यतेयस्यविशुष्यतेचप्रक्लिद्यतेधूप्यतिचैवनासा । नवेत्तियोगन्धरमांश्चजन्तुर्जुष्ट व्यवस्येत्खलुपीनसेन ॥ तञ्चानिलश्लेष्मभवविकारब्रूयात्प्रतिश्यायसमानलिङ्गम् ॥ अस्यौषधम् । यथा । पिप्पलीत्रिफलाचूर्णंमधुसैंधवसयुतम् । सर्वरोगज्वर श्वासशोषपीनसहृद्भवेत्इति ॥ पीनस्यति० सा यतिवा । षोअन्तकर्म्मणि० पैत्र येवा । आतोनुपेतिक ॥
पीनसा । स्त्री० कर्कट्याम् ॥ इ० रा० नि० ॥
पीनसी । त्रि० पीनसरोगिणि ॥
पीनस्कन्ध । पु० महिषे ॥
पीनोध्नी । स्त्री० पीवरस्तन्याङ्गवि ॥ पीनमूधोऽस्या । ऊधसोऽनङ् । बहुव्रीहेरूधसोङीष् ॥
पीपरि । पु० कृखप्रच्छे ॥ इ० रा० नि० ॥
पीयु । पु० काले ॥ रवौ ॥ घूके । पेचके ॥ सुवर्णवायसयोरिति दीक्षितः ॥ पिबति । पा० । खरु शङ्कुपीयुनीलङ्गुलिगु० इतिकुप्रत्यय । धातोरीत्वयुगागमश्च ॥
पीयूषम् । न० अमृते ॥ अमृतायाम् । गुडूच्याम् ॥ यथा । पीयूषलोकप्र...लोचरणानाकृणायला इ० लोलिम्बराज ॥ दुग्धे ॥ पु० न० नव्यसूतधेनो सप्तदिवसावधि क्षीरे । पियूषे ॥ पीयते० पीय्यते० अनेनवा । पीय इ० सौत्रो धातु । प्रीतौ । पीयेरूषन् ॥
पीयूषमहा । पु० चन्द्रे ॥ इ० श० रत्नावली ॥
पीयूषरुचि । पुं० चन्द्रे ॥ त्रि० । अमृतप्रिये ॥
पीलक । पु० पिपीलिकायाम् ॥ इ० हेमचन्द्र ॥
पीलुः । पु० प्रसूने ॥ परमाणौ ॥ मतङ्गजे ॥ तालस्यास्थिखण्डे ॥ काण्डे । वाणे ॥ व्रजादिदेशेषु खनाम्नाप्रसिद्धे पादपविशेषे । गुडफले ॥ कृमिविशेषे ॥ पुष्पद्रुमे ॥ पीलयति । पीलप्रतिष्टम्भे । मृगय्वादित्वात्कु ॥ न० पीलुवृक्ष

स्थफले । पीलू० क्लू० भा० ॥ पीलु श्लेष्मसमीरघ्नं पित्तलंभेदिगुल्मनुत् । स्वादुतिक्तञ्चयत्पीलुतन्नात्युष्णं त्रिदोषहृत् ॥
पीलुकः । पु० मधूकप्रभेदे ॥
पीलुकुणः । पु० पीलूनापाके ॥ तस्य पाकमूलक्लृत्यादिनाकुणप्प्रत्यय. ॥
पीलुनी । स्त्री० मूर्वायाम् ॥
पीलुपत्रः । स्त्री० लताविशेषे । मोरटायाम् ॥
पीलुपर्णी । स्त्री० विम्बिकायाम् ॥ मूर्वायाम् ॥ ओषधिभिदि ॥ पीलोरिवपर्णान्यस्याः ॥ पाककर्णेतिङीष् ॥
पीवा । त्रि० स्थूले ॥ प्यायते । प्यैङ्वृद्धौ । ध्याप्यो, सम्प्रसारणं चेतिक्वनिप् ॥
पीवर । त्रि० स्थूले । मोटा इति भाषा ॥ प्यायते । प्यैङ् । छित्वरच्छत्वरेतिवरच् प्रत्ययान्तो निपातितः ॥ पु० कूर्मे ॥
पीवरस्तनी । स्त्री० स्थूलस्तन्याङ्गवि । पीनोधन्याम् ॥ पीनस्तनविशिष्टायानार्याम् ॥ पीवरा. स्तना, पीवरौवास्तनौयस्या. स्वाङ्गाचोपसर्जनादितिङीष् ॥
पीवरा । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥ शतावर्याम् ॥ स्थूलायाम् ॥
पीवरी । स्त्री० शालपर्ण्याम् ॥ शतमूल्याम् ॥ प्यायते । प्यैङ् । ध्याप्यो. सम्प्रसारणञ्चेतिक्वनिप् स्त्रियाव नोरचेङीप्रौ ॥
पुंखष । पु० गन्धमूषिके ॥
पुंश्चल । पु०व्यभिचारिणि ॥ यथा ॥ ललाटोपस्थतास्तिस्रोरेखा स्युःशतवर्षिणाम् । नृपत्त्वं स्याच्चतसृभिरायुःपञ्चनवत्यथ ॥ अरेखेणायुर्नवतिर्विच्छिन्नाभिश्चपुंश्चल' ॥ क्लू०गरुडपु०
पुंश्चली । स्त्री० व्यभिचारिण्याम् । अतिचञ्चलायाम् । असत्याम् ॥ तस्याश्चरित्रदोषायथा । अहोकोवेद भुवनेदुर्ज्ञेयपुंश्चलीमन' । पुंश्चल्यायोषिद्विश्वस्तोविधिनासविडम्बित. ॥ वर्हिष्कृतश्चयशसाधर्मेणस्वकुले नच । वाञ्छित नूतनप्राप्य विनश्यतिपुरातनम् ॥ सदासकर्म सा ध्यासाकोपातस्या प्रियोऽप्रिय । दैवेकर्मणि पैत्रेचपुत्रेचस्वीनभर्त्तरि ॥ दारुणापुंश्चलीचित्त सदाशङ्कारकर्मणि । प्राणाधिकरतिश्चसाऽमृतइत्याह्विपुंश्चली ॥ रत्नप्रदरस्यशिश्नविषइत्याह्विपश्यति । सर्वेषास्थलमस्त्येवपुंश्चलीनानकुत्रचित् ॥ दारुणापुंश्चली जातिर्नरजातिभ्यएवच ॥ निष्कृति कर्मभोगान्तेसर्वेषामस्तिनिश्चितम् ॥ नपुंश्चलीनाविप्रेन्द्रयावच्चन्द्रदिवाकरौ । अन्यासाकामिनीनाश्चकीटंहन्तुच्छया

दया । सानासिपुंश्चलीनाश्चकान्त'
इन्तुपुरातनम् ॥ रतिश्चनूतनप्रा-
प्यविषतुल्यपुरातनम् । कान्त इच्छा
हिनस्थेत्सोपायेनावलीलया ॥ * ॥
पृथिव्यायानिपापानिपुंश्चलीष्वेव-
भारते । तिष्ठन्तिताभ्योनपरा : पा
पिष्ठा सन्तिकेचन ॥ (*†*) ॥
पुंश्चलीपरिपक्वान्नसर्व्वं पातकमिश्रि
तम् । देवेकर्म्मणिपैत्रेचदेयनचत-
थाजलम् ॥ अन्न विष्ठापयोमूत्रपुंश्च
लीनाञ्चनिश्चितम् । दत्त्वापितृभ्यो
देवेभ्योभुक्त्वाचनरकंव्रजेत् ॥ शतव-
र्षंकालसूत्रेपचत्येवसुदारुणे । घोरा
श्चक्रारिक्रमयस्तं दशन्तिदिवानिश-
म् ॥ पुंश्चल्यन्नञ्चयोभुङ्क्तेदेवाद्य
द्विजराधम , । एसजन्मकृतपुण्यत
स्यनश्यतिनिश्चितम् ॥ आयु : श्री-
यशसांहानिरिहलोकेपरत्रच । त-
स्मादन्नादृश्चणीयपाकपात्र कलचक-
म् ॥ (*‡*†) ॥ पुंश्चलीदर्शने
पुण्ययात्रासिद्धिर्भवेद्ध्रुवम् । स्पर्शने
चमहापापं तीर्थस्नानाद्विशुद्ध्यति ॥
स्नानदानव्रतश्राद्धं वजपश्चदेवपूजनम् ।
निष्फलपुंश्चलीनाञ्चभारतेजीवनन्त-
था ॥ (*०†०*) ॥ उपस्थितस-
कामपुंश्चलीत्यागेद्दोषोयथाश्रस्युप
स्थिताकामात्पुंश्चलीचेज्जितेन्द्रिय,
परित्यजेद्ब्रह्म भयादधर्मान्निरकंव्रजे
त् ॥ (†०*०†) ॥ सर्वदेवतस्या-

स्वपक्षिस्याज्यत्व गर्हितत्वं चयथा ।
उपस्थिताचयायोषिदृत्याज्यारागि
णामपि । श्रुतीश्रुतमितित्याज्यास
र्वदैवतपक्षिनाम् ॥ अशोसर्वा ' प-
रित्याज्या पुंश्चलीचविशेषत ' । श
नायु ' प्राणयशसानाशिनीदु :ख
दायिनी ॥ स्वकार्यतत्पराशश्वत्प-
रकार्यविघातिनी । निष्ठुरानरघा-
तिन्य सर्पापहीजरूपिणी ॥ विद्यु
द्दीप्तिर्जलेरेखालोभात्मनीयथाभवे
त् । परद्रोहाद्यथासम्यत्कुलटाप्रेम
तत्परम् ॥ सर्वेभ्योहिस्रजन्तुभ्योवि
षद्दीजासदैवसा । श्रोविश्वसितुंता-
सम्मूढोविपत्तस्यपदेपदे ॥ इतिब्र-
ह्मवैवर्त्ते श्रीकृष्णजन्मखण्डे २३ ।
२४ । ७२ अध्याय: ॥ पुंसोभक्तं ,'
सकाशाच्चलति॰पुरुषान्तरगच्छति ।
चलगती । अच् । गौरादि . ॥

पुंश्चिह्नम् । न॰ शिश्ने ॥

पुंसवनम् । न॰ दुग्धे । गर्भे ॥ स-
स्कारविशेषे ॥ द्वितीयेवातृतीयेवा
मासिपुंसवनंभवेत् । व्यक्तेगर्भेभवे
त्कार्यसीमन्तोनसहाथवा ॥ पुमान्
सूयतेऽनेन । पुम्॰ । ल्युट् ॥

पुंस्त्वम् । न॰ रेतसि । शुक्रे ॥ पुरुष-
त्वे ॥

पुंस्त्वविग्रह ' । पुं॰ भूहृणे ॥

पुक्कस । पु॰ श्वपचे ॥ अधमे ॥ पु-
त्कुत्सितम् पुण्यंवापुमांसवाकस

ति । कसगतौ । अच् । मू० कोवा ॥ प० । निषादाच्छूद्रायाजाते । जातानिषादाच्छूद्रायाजात्याभवति पुक्कस ॥

पुक्कसी । स्त्री० कालिकायाम् ॥ नीत्याम् ॥

पुङ्ख । पु० मङ्गलाचारे ॥ शराङ्गे । बाणमूले ॥ श्येने ॥

पुङ्खानुपुङ्खम् । न० मङ्गलामङ्गले ॥ यथा । पुङ्खानुपुङ्खविषयेक्षणतत्परोपिधीरोनमुञ्चति मुकुन्दपदारविन्दे । सङ्गीतनृत्यगतितालवशंगतापि मौलिस्थकुम्भपरिरक्षणधीर्नटीवति ॥

पुङ्ग । पु० न० पुञ्जे ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥

पुङ्गज । पु० आत्मनि ॥ इतिभूरिप्रयोग . ॥

पुङ्गव । पुं० बलीवर्दे । वृषे ॥ पुमांश्चासौगौश्च ।गौरतद्धितलुकीतिटच् ॥ औषधमात्रभेदे ॥ उत्तरपदस्थ श्रेष्ठे ॥ ऋषभौषधे ॥ मत्वोचे ॥ पुरुषर्षभे ॥ पुमान्गौरिव । उपमितिसमास । पूर्ववत्टच् ॥

पुच्छ । पुं० पश्चात्प्रदेशे ॥ पुं०न० लाङ्गूले ॥ न० कलापे । समूहे । लोमवल्लाङ्गूले ॥ पुच्छति । पुच्छप्रसादे । प० अच् । पृ० । पुच्छभाण्डेतिनिपातनाद्वायसाप : ॥

लौचटकाना० इतिभा० ॥

पुच्छदा । स्त्री० । लक्ष्मणाकन्दे ॥ इ० राजनिर्घण्ट . ॥

पुच्छी । पुं० कुक्कुटे ॥ अर्कवृक्षे ॥ त्रि० । लाङ्गूलवति ॥

पुञ्ज । पु० राशौ । धान्याद्युच्छ्रितवृन्दे ॥ पिञ्जयति० पिञ्ज्यतेवा । पिजिहिंसा बलादानिकेतनेषु । अच्०घञ्वा । पृ० । यद्वा । उन्नत्यापुमांसजयति । अन्ये० ड ॥

पुञ्जकस्थली । स्त्री० अप्सरोविशेषे ॥

पुट । पुं० वालपत्रे ॥ न० । जातीफले ॥ उपर्यधोभवपात्रसंयुक्तस्थादिकपालद्वयरूपौषधपाकपात्रे ॥ धात्वादिमारणोपयुक्तान्पुटप्रकारानाहरसप्रदीप । लोहादेरपुनर्भावः सद्गुणत्वं गुणाढ्यता । सलिलेतरणश्चापिततसिद्धिः पुटनाद्भवेत् ॥ गम्भीरेविस्तृतेकुण्डे द्विहस्ते चतुरस्रके । वनोपलसहस्रेणपूरितेपुटमौषधम् । कोष्ठिकेव प्रयत्नेनगोविष्ठोपरिधारयेत् । वनोपलसहस्रार्द्धं कोष्ठिकोपरिनिक्षिपेत् ॥ वह्निं विनि : क्षिपेत्तन्महापुटमितिस्मृतम् ॥ १ ॥ कोष्ठभूषा । गोविष्ठा० गोष्ठा ॥ †*‡* ॥ सपादहस्तमानेनकुण्डे निम्ने तथायते । वनोपलसहस्रेणपूर्णमध्ये विधारयेत् ॥ पुटनद्रव्यसंयुक्ताको

ष्ठिकामुद्रितांमुखे । अधोर्द्धानिकर गडानिअर्द्धान्युपरिनि क्षिपेत् ॥ एतद्गजपुटप्रोक्तंख्यातसर्वपुटोत्तमम् । हस्तश्चतुर्विंशत्यङ्गुलप्रमाणं सपाद तेनत्रिंशदङ्गुलप्रमाणेने त्यर्थ अतएवोक्तम् । साधारणेन राङ्गुल्याचिशदङ्गुलकोगज । करडानि० आरण्यागोमया । इ० गजपुटम् ॥ २ ॥ (++++)— अरत्निमात्रकेकुण्डेपुटवाराहमुच्यते ॥ ३ ॥ वितस्तिमात्रके खातेकथितं कौक्कुटपुटम् ॥ ४ ॥ अरत्निस्तुनिष्कनिष्ठेनमुष्टिना । इत्यमर । निसृतकनिष्ठयामुष्ट्योपलक्षितोहस्तोऽरत्निरित्यर्थ ॥ षोडशाङ्गुलकेखाते कस्यचित्कौक्कुटपुटम् ॥ यत्पुटदीयतेखातेह्यष्टसङ्ख्यैर्वनोपलै । कपोतपुटमेतत्तु कथितपुटपण्डितै : ॥ ५ ॥ गोष्ठातर्गोखुरक्षुण्णशुष्कचूर्णितगोमयम् । गोवरतत्समाख्यातवरिष्ठरससाधने ॥ इइकारडस्थितैर्यत्रगोवरैर्दीयते पुटम् । तद्गोवरपुटप्रोक्तंभिषग्भि सूतभस्मकृत् ॥ ६ ॥ इइकाण्डेतुषै ' पूर्ण मध्ये मूषाविधारयेत् । क्षिप्त्वाग्निं मुद्रयेद्भाण्ड तद्भाण्डपुटमुच्यते ॥ ७ ॥ इति भावप्रकाश' ॥ पु० । न० । अश्वखुरे ॥ २ ॥ आच्छादने ॥ पत्रादिरचितेपुष्पाद्याधारे । पुडा०

इति० द्रोणा० इतिचभा० । मिथ सश्लेषे ॥

पुटकम् । न० पद्मे ॥ इतिशब्द० ॥

पुटकन्द । पु० कोलकन्दे ॥

पुटकिनी । स्त्री० पद्मिन्याम् ॥ पुटकानिसन्त्यत्रपुष्करादिभ्योदेशइतीनि ॥

पुटग्रीव । पुं० गर्गर्याम् ॥ ताम्रकुम्भे ॥

पुटपाक । पु० पुटान्तरितौषधपचने ॥ अस्यविधिर्यथा ॥ पुटपाकस्यकल्पस्यस्वरसोग्रह्यतेयत । अतस्तुपुटपाकानायुक्तिरत्रोच्यतेमया ॥ पुटपाकस्यपाकोय लेपस्याङ्गारवर्णता । लेपश्चद्व्यङ्गुलस्थूलकुर्याद्व्याङ्गुलिमात्रकम् । काश्मरीवटजम्ब्वादिपत्रैर्वेष्टनमुत्तमम् । पलमात्रोरसोग्राह्य कर्षमात्र मधुक्षिपेत् । कल्कचूर्णद्रवाद्यास्तुदेया कोलमितावुधै ॥ ०० ॥ अपिच । इ विल्वे स्निग्धमांसस्यपरद्रव्य पलमतम् । द्रवस्यकुडवोन्मानसर्वमेकत्रपेषयेत् ॥ तदेकत्रसमालोड्यपत्रै . सुपरिवेष्टितम् । पुटपाकविधानेन तत्पक्त्वातद्रसवुध . ॥ तर्पणोक्तेन विधिनायथावदवधारयेत् । दृष्टिमध्ये निषेच्य . स्वान्नित्यमुत्तानशायिना ॥ कृष्णोलेखनस्त्रैवरोपणार्थेतिसत्रिधा । स्निग्ध . स्निग्धोविरूढस्यस्निग्ध

स्रुततुलेखनं ॥ इष्टवैलार्थमितरं पित्तासृग्व्रणवातनुत् । इतरोरोपणं । स्नेहमांसवसामज्जमेदःस्वादौषधैः कृतः ॥ स्नेहनः पुटपाकः स्यादृक्षार्थाद्विवाकशतैस्तु ॥ । वाक्शतच्छेदिकाशतम् । जाङ्गलानायकन्मांसैर्लेखनद्रव्यसंयुतैः ॥ कृष्णलोहरजस्ताम्रशङ्खविद्रुमसिन्धुजैः । समुद्रफेनकासीस स्रोतोजदधिमस्तुभि ॥ लेखनोवाक्छततस्य परधारणमिष्यते । स्तन्यजाङ्गल मध्वाज्यतिक्तकद्रव्यभावितं ॥ लेखनात्त्रिगुणोधार्यः पुटपाकस्तुरोपणः । तिक्तकद्रव्याख्याद्यः । निम्बामृता द्वषपटोलनिदिग्धिकाभिः स्यात्पञ्चतिक्तकहृतिप्रथितोगुणोयम् । श्वाचरेतर्पणोक्तास्तुक्रियाव्यापत्तिदर्शने । व्यापत्तिदर्शने । मिथ्याकृतपुटपाकजनितव्याधिदर्शने । तेजास्यनिलमाकाशमादर्शभास्करांश्च । नेत्रेततर्पितेनेत्रे यश्चवापुटपाकवान् ॥ इति भावमिश्रः ॥

पुटपाकजम् । न० माससाध्यञ्जनान्तरे ॥ गुरुयन्त्रेणयत्पक्वं तज्ज्ञेयं पुटपाकजम् ॥

पुटभेदः । पुं० नदीवक्रे ॥ पत्तने । नगरे ॥ आतोद्ये ॥ तटिनीमुखे ॥ चक्राकारेणजलानामधोयाने ॥ पुटंसश्लिष्टं भिनत्ति । भिदिर० । कर्मण्यण् ॥ पाषाणविशेषे ॥ पुटे पुटे भेद्यते इ० ॥

पुटभेदकः । पुं० पाषाणविशेषे ॥

पुटभेदनम् । न० पत्तने । स्थानीये । नगरे ॥ पुटानिपाषाणिभिद्यन्तेऽत्र । भिदिर् । अधिकरणेल्युट् । युक्ता ॥

पुटालुः । पुं० शूकरकन्दे । कोलकन्दे ॥

पुटिका । स्त्री० एलायाम् ॥

पुटितम् । न० अञ्जिपुटे ॥ हस्तपुटे । त्रि० । पाटिते ॥ स्यूते ॥

पुटी । स्त्री० कौपीने ॥ आच्छादने ॥ पत्रादिनिर्मितपुष्पाद्याधारे । पुडिया० पुडी० इ० भा० ॥ गौ० ङीष् ॥

पुटोटजम् । न० श्वेतच्छत्रे ॥ इ० त्रिकाण्डशेष ॥

पुटोदकः । पुं० नारिकेले ॥ इ० हा०

पुण्डरी । पुं० हस्तिनामनुष्याणाञ्च चक्षुष्ये क्षुद्रविटपे । शालपर्णीपत्रसमानपत्रे । पौण्डरीके । चक्षुष्ये । सालपुष्पे ॥ इ० शब्द० ॥

पुण्डरीकम् । न० सिताम्भोजे । सितच्छत्रे ॥ भेषजे ॥ पुं० । व्याघ्रे । अग्निदिङ्नागे ॥ कोषकारान्तरे ॥ सहकारे ॥ गणधरे ॥ राजिलाहौ ॥ गजज्वरे ॥ मदनवृक्षे ॥ कमण्डलौ ॥ श्वेतवर्णे ॥ शाली

र्जातिविशेषे ॥ कुष्ठविशेषे ॥ तल्ल
क्षणम् । सश्वेतरक्तपर्यन्त पुण्डरी
कदलोपमम् । सोत्सेधञ्चसरागञ्च
पुण्डरीकप्रचक्षते इति० । पुण्ड
रीकवर्णयोगात्पुण्डरीक । अर्श
आद्यच् ॥ पुण्डयति । मण्डिभूषा
याम् । पुण्डिच । फर्फरीकादयश्चे
त्यरीकम् ॥

पुण्डरीकाक्ष । पुं० विष्णौ । नारा
यणे । हृत्पुण्डरीकेप्रकाशमानेवासु
देवे ॥ तस्यस्मरणादेवशुचिर्भवति
। यथा । अपवित्र ' पवित्रोवासर्वा
वस्थाङ्गतोपिवा । य स्मरेत्पुण्डरीका
क्षसवाह्याभ्यन्तर शुचिरितिस्मृते
॥ पुण्डरीकमिवाक्षिणीयस्य । वहु
व्रीहौसक्थ्यक्ष्णो स्वाङ्गात्षच् ।
पुण्डरीकेषुअक्षियस्यवा ॥ पुण्ड
रीकस्थानेअक्षियस्येतिवा ॥ अयम
र्थस्तुहरिस्ते साहस्रमितिपुष्पदन्तस्तो
त्रे व्यक्त ' ॥ यद्वापुण्डरीकलोका
त्मकमक्षति । अक्षूव्याप्तौ । कर्म
ण्यण् ॥ तत्त्वायतिवा । चैक्षये ।
आतोनुपसर्गेइतिक । अन्येषा
मपीतिदीर्घ । आङ्प्रश्लेषोवा ।
तत्रसुपीतिमूलविभुजेतिक ' ॥ न०
। पुण्डर्ये ॥

पुण्डरीयकम् । न० प्रपौण्डरीके ।
स्थलपद्मे ॥

पुण्डर्यम् । न० प्रपौण्डरीके ॥ पुण्ड
यति । पुडिखण्डने । अच् । पुण्ड
स्यार्थ्ये प्रधानम् । शकन्ध्वादि

पुण्ड्र । पुं० दैत्यविशेषे ॥ इक्षुप्रभेदे
। पौंडा० इ० भा० ॥ अतिमुक्तके
चित्रे ॥ कृमौ ॥ पुण्डरीके ॥
तिलके । पुष्पवृक्षविशेषे ॥ इक्षुप्र
भेदे ॥ देशविशेषेतु पुण्ड्र ॥ न० ।
ऊर्ध्वपुण्ड्रादौ ॥ पुण्ड्रते । पुडिख
ण्डने । स्फायितञ्चीतिरक् ॥

पुण्ड्रक । पुं० अतिमुक्ते । वासन्त्या
म् । माधवीलतायाम् । तिलकवृ
क्षे । स्थिरपुष्पायाम् ॥ इक्षुप्रभेदे ।
पौण्डा इ० भा० ॥ पुण्डति०पु
ण्ड्रतेवा । मुडिबन्धने० पुडिच
। स्फायीतिरक् । स्वार्थेकन् ॥

पुण्ड्रकेलि । पुं० इभे । हस्तिनि ॥
पुण्ड्रेषुकेलिर्यस्य ॥

पुण्यम् । न० धर्मे ॥ सुकृते ॥ यथा ।
पण्डितेनापिकिन्तेनसमर्थेनचदेहि
नाम् । यत्पुण्य भारमुद्वोढुमशक्त.
पारलौकिकमिति ॥ तस्माद्यतेत
पुण्येषुयइच्छेन्महतींश्रियनिति ॥
विधिविहिते ॥ सदाचारे ॥ शोभन
कर्म्मणि ॥ वि० । शोभने । मनोर
मे । सुन्दरे ॥ पावने ॥ शुद्धे ॥ पुना
ति० पूयतेऽनेनवा । पूञ् । पूञो
यसुङ्ह्रस्वश्चेतियतसुट्ह्रस्वश्च ॥
यद्वा । पुणति । पुणकर्म्मणिशुभे
। इगुपधेतिक । पुणेसाधु । तत्र

साधुरितियत् ॥ इयासम नास्तिपुण्य पाप त्विसासम नद्वीतिदेवीभागवतम् ॥
पुण्यकम् । न० विधिविहितेउपवासकृच्छ्रचान्द्रायणप्राजापत्यनक्तभोजनादिव्रते ॥ पुण्यमेव । सञ्ज्ञायांकन् ॥
पुण्यकव्रतम् । न० ब्रह्मवैवर्तोक्ते । स्त्रीकर्त्तव्येनियमविशेषे ॥
पुण्यकृत् पुं० अश्वमेधादियाजिनि ॥ आश्रमकर्म्मकृति ॥ त्रि० पुण्यकर्त्तरि । धार्म्मिके ॥ पुण्यकृतवान् सुकर्मपापमन्त्रपुण्येषुकृञः इति कृञ क्विप् ह्रस्वस्येतितुक् ॥ पुण्य कारयतिवा । बहुलमन्यत्रापीतिणिलुक् ॥
पुण्यगन्ध । पुं० चम्पके । पुण्योगन्धोऽस्य ॥
पुण्यजनः । पुं० यक्षे ॥ राक्षसे ॥ मङ्गलादिवहिरङ्गलक्षणयापुण्यश्चासौ जनश्च ॥ धार्म्मिके ॥ पुण्याश्रयो जनः । मध्यमपदलोपीसमासः ।
पुण्यजनेश्वरः । पुं० कुबेरे । त्र्यम्बकसखे ॥ पुण्यजनाः यक्षाः तेषामीश्वरः ॥
पुण्यतृणम् । न० श्वेतकुशे ॥
पुण्यदर्शनः । पुं० चाषपक्षिणि ॥
पुण्यफलः । पुं० वनविशेषे । लक्ष्म्यारामे ॥ न० । धर्म्मजन्यफले ॥
पुण्यभाक् । त्रि० पुण्यविशिष्टे ॥

पुण्यभूः । स्त्री० आर्यावर्त्ते ॥ पुण्यस्य भूः । पुण्याचासौभूमिश्चेतिवा ॥
पुण्यभूमिः । स्त्री० आर्यावर्त्ते ॥ पुण्यस्यभूमिः । पुण्याचासौभूमिश्चेतिवा ॥
पुण्यवान् । त्रि० सुकृतिनि । धन्ये ॥ पुण्यमस्यास्ति । मतुप् । मादुपधायाश्चमतोर्वोऽयवादिभ्य इतिवत्वम् ॥
पुण्यश्लोकः । पुं० जनार्द्दने । विष्णौ ॥ नलइतिप्रसिद्धेराजनि ॥ युधिष्ठिरे ॥ पुण्यानिपावनानि श्लोकानियशांसियस्य ॥ पुण्यानिकवीनापद्यानिवायस्मिन् ॥ त्रि० पुण्यचरित्रे
पुण्यश्लोका । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ वैदेह्याम् । सीतायाम् ॥ यथा । पुण्यश्लोकोनलोराजा पुण्यश्लोकोयुधिष्ठिरः । पुण्यश्लोकाचवैदेही पुण्यश्लोकोजनार्द्दनइतिपुराणम् ॥
पुण्या । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ तुलस्याम् ॥ पुण्यजनिकायाम् ॥
पुण्यात्मा । त्रि० धर्मशीले ॥ पुण्यआत्माऽस्य ॥
पुण्याहम् । न० शोभनदिवसे ॥ पुण्यञ्चतदहश्च । राजाहः सखिभ्यष्टजितिटच् । उत्तमैकाभ्यामित्यह्नादेशो न । पुण्यसुदिनाभ्यामितिक्लीवत्वम् ॥ मङ्गले ॥ यथा० पुण्याहवाचनम् ॥
पुण्याहवाचनम् । न० देवादिकर्म्मा

दौमङ्गलार्थपुण्याहमितिशब्दस्तवा रत्नयकथने ॥ यथा । पुण्याहवाचन दैवेब्राह्मणस्यविधीयते । एतदेवनि रोङ्कार कुर्य्यात्क्षत्रियवैश्ययो ॥ सोङ्कारब्राह्मणेब्रूयात्निरोङ्कारमही पतौ । उपांशुचतथावैश्ये शूद्रे स्व स्तिप्रयोजयेदितियम ॥

पुत्तलिका । स्त्री० धातुपाषाणादिनि र्मितमूर्त्तौ । पुतलीइतिभाषा ॥

पुत्तिका । स्त्री० मधुमक्षिकाविशेषे । पतङ्गिकायाम् ॥ यतआह । माक्षि कतैजवर्णंस्यात्क्षौद्रंतवर्णंतुपौत्तिकम् । भ्रामरंतुभवेच्छुक्लं क्षौद्रन्तुकपिलंभ वेत् । इति ॥ पुतकुत्सिततायते । तायृसन्तानपालनयो । बाहुलका त्क । यलोप । केणइतिह्रस्व । प्रत्ययस्थादितीत्वम् ॥ पिपीलि काप्रभेदे । दीमकइतिसौंडक० इति चभाषा ॥ यथा । धर्मशर्मे : सञ्चि नुयात्सत्क्रीकामिनःपुत्तिका । परलो कसहायार्थंभास्वन्त स्वशरीरिणामि ति ॥

पुत्र । पु० लग्नात्पञ्चमभवने ॥ आ त्मजे । तनये । सूनौ । सुते । अप त्ये । पूतइतिभाषा० ॥ अस्यनिरु क्तिर्यथा । पुन्नाम्नोनरकाद्यस्मात्पि तरंत्रायतेसुत. । तस्मात्पुत्रइति प्रोक्त स्वयमेवस्वयम्भुवेति ॥ स- सारिणोयमवश्यमपेक्षित । अपुत्र

स्यगतिर्नास्तिस्वर्गोगतुपरन्तप । येन केनाप्युपायेनपुत्रस्यजननंचरेदिति वचनात् ॥ सचद्वादशविधोयथा । पुत्रान्द्वादशयानाहनृणांस्वायम्भुवो मनु । तेषांषड्बन्धुदायादा षड दायादबान्धवा ॥ औरस क्षेत्रज श्चैवदत्त कृत्रिमएवच । गूढोत्प न्नोऽपविद्धश्चदायादाबान्धवाश्चषट् ॥ कानीनश्चसहोढश्चक्रीत पौनर्भव स्तथा । स्वयंदत्तश्चशौद्रश्च षडदाया दबान्धवा इति ॥ पुत्रिकापुत्रेण सहत्रयोदशविधोऽपिभवति ॥ † ‡ ॥ जीवतोवाक्यकरणात्क्षयाहेभूरिभो जनात् । गयायांपिण्डदानाच्च त्रि भि पुत्रस्यपुत्रता ॥ (*) ॥ चतु र्विधा पुत्रायथा । सुमनोवाच) । ऋणसम्बन्धिन केचित्केचित्न्या सापहारका । रिपवश्चप्रियाश्चेति स्वकर्मवशवर्तिन ॥ भेदैश्चतुर्भिर्जाय न्ते पुत्रामित्राःस्त्रियस्तथा । भार्या पिताचमाताचभृत्या स्वजनबान्धवा ॥ स्वेनस्वेनहिजायन्ते सम्बन्धेनम हीतले । न्यासापहारभावेन यस्यय स्यकृतभुवि ॥ न्यासस्वामीभवेत्पु त्रोगुणवान्रूपवान्भुवि । येनचाप हृतन्यासंतस्यार्थेहिनमशय ॥ न्या सापहारणाद्दुखसदत्त्वादारुणंगत. । न्यासस्वामीसपुत्रोऽभून्न्यासापहार कस्यच ॥ गुणवानरूपवांश्चैवसर्वत

चणसयुत । भक्तिश्चदर्शयेत्तसा
पुत्रोभूत्वादिनेदिने ॥ प्रियवाक्यश
रोवापिवहुर्क्स हप्रदर्शयेत् । स्वीय
द्रव्य समुद्राढ्य प्रीतिमुत्पाद्यचातु
लाम् ॥ भुक्त्वातुपोषणात्तेनतद्दादा
यपुनर्व्रजेत् । यथातेनप्रदत्तत्त्या-
सापहरणात्पुरा ॥ दु खमेवम-
हत्क्षत्वादारुणप्राणनाशनम्। ता
दृशतसाद्दद्यात् सपुत्रोभूत्वामहागु
णे . ॥ अल्पायुषस्तथाभूत्वा मरण
यान्तितेतथा । दु . खदत्वाप्रयान्त्ये
वप्रकृत्यैवंपुन पुन' । यदाहपुत्रपु
त्रेतिप्रलापहिकरोतिस ' । तदाहा
सा करोत्येष क ' सपुत्रोहिकसाच
॥ अनेनापिकृतन्यासमदीयपरिचा
रिणा । द्रव्यापहारोपिपितापूर्वमध्यै
वतस्यच॥ पिशाचस्त्व मयादत्तमध्यै
वहिदुरात्मन: । द्रव्यापहरणेनापि
ममप्राणागता किल ॥ दु खेनम
हताचैवयथार्ह्पीडित पुरा । तदा
दु खप्रदत्वाहद्रव्यमुद्राढ्यसुत्तमम्
॥ भोगेनसर्वमादायचिरात्विश्वास्य
सौम्यवत् । गतोस्मिस्वगृहचाद्यक
स्याहसुतईदृश ॥ नचैषोपिपितापू
र्वमध्यैवनचकस्यचित् । पिशाचत्व
मयादत्तमध्यैवचदुरात्मन . ॥ एव
मुक्त्वाप्रयात्यैवतप्रहस्यपुन पुन. ।
प्रयात्यनेनमार्गेणदु:खदत्वासुदाक
णम् ॥ एवन्यासस्यसम्बन्धात्पुत्रा.

भिन्नभवन्तिवै । ससारेदु खबहु
लाहयन्तेयतत्तहि ॥ १ ॥ ऋणस
म्बन्धिन ' पुत्रान् प्रवक्ष्यामितवाग्र
त । ऋणयस्यगृहीत्वाय प्रयाति
मरणकिल ॥ अन्नदातासुतोभूत्वा
भ्रातावाथपिताप्रिय । मित्ररूपेण
वर्त्ततत्रत्यन्तदुष्ट सदैवस ॥ गुण
नैवप्रपश्येत सक्रूरोनिष्ठुराकृति
। जल्पतेनिष्ठुर वाक्य सदैवस्वजने
षुच ॥ नित्य मिष्ट समश्नातिभोगा
न्भुञ्जीतनित्यश । द्यूतकर्मरतो
नित्यंचौरकर्मणिनित्यश ॥ गृहा
द्द्रव्यवलाद्धर्त्तावार्यमाण प्रकुप्य-
ति । पितरमातरचैवकुत्सतेचदिने
दिने ॥ द्रावकत्रासकश्चैववहुनिष्ठु
रजल्पक ' । वञ्चयित्वैवमुद्राश्च हृ
त्वासु'खेनतिष्ठति ॥ जातकर्मादि-
भिर्वालो द्रव्य'गृह्णातिदारुण ' ।
पुनर्विवाहसयोगान्नानाभेदैरनेकधा
॥ एवसचोयतेद्रव्य नैवमेनद्ददात्य
पि । गृहक्षेत्रादिकसर्वममैवहिनस
शय । पितरमातरचैव वदत्येवं
दिनेदिने ॥ सुदण्डैर्मुसलैश्चैवकचा
घातैस्सुदारुणै । मृतेतुतस्मिन्पित
रितथामातरिनिष्ठुरम् ॥ नि ' स्ने
होनिर्घृणश्चैवजायतेनात्रसशय ।
श्राद्धकार्याणि दानानिनकरोतिक
दाचन । एवविधास्त्वय.पुत्राभवन्ति
चमहीतले ॥ २ ॥ रिपुपुत्रप्रवक्ष्या

पुत्र .

मितवार्य्ये मुनिपुङ्गव । बाल्ये वयसि सम्प्राप्ते रिपुवत्वर्त्ततेसदा ॥ पित रमातरचैवक्रीडमानोहिताडयेत् ताडयित्वाप्रयात्येवप्रहृष्टैवपुन पुन ॥ पुनरायातित तत्रपितर मातरपुन । सक्रोधोवर्ततेनित्य नैवकर्मणिसर्वदा ॥ पितरमारयि त्वातु मातरचपुन : पुन . । प्रया त्येवसदुष्टात्मा पूर्ववैरानुभावत ॥ ३ ॥ अथात सप्रवच्यामियस्मा लभ्योभवेत्प्रिय । जातमात्र प्रिय कुर्यात्बाल्ये नटनक्रीडनै. ॥ वय. प्राप्यप्रियकुर्यान्मातापित्रोरनन्तर म् । भक्त्यासन्तोषयेन्नित्य तावुभौ परिपालयेत् ॥ स्नेहेनवचसाचैवप्रि यसम्भाषणेनच । मृतौगुरुसमाज्ञा यस्नेहेनरुदतेपुन ॥ श्राद्धकर्माणि सर्वाणि पिण्डदानादिकाक्रियाम् । करोत्येवसुदु . खार्त्तस्तेभ्योयाचा प्रयच्छति ॥ ऋणत्रयान्वित : स्नेहा न्निर्यापयतिनिश्चित ' । यस्माल्लभ्य' भवेत्कान्तप्रयच्छतिनसंशय. ॥ पु त्रोभूत्वामहाप्राज्ञअनेनविधिनाकि ल ॥ ४ ॥ उदासीनप्रवच्यामितवा ग्रे प्रियसाम्प्रतम् । उदासीनेनभावे नसदैवपरिवर्त्तते ॥ ददातिनेवरु ष्णातिनक्रुध्यतिनतुष्यति । नैवोप यातिसन्त्यज्यउदासीनोद्विजोत्तम ॥ तवाग्रे कथितसर्वं पुत्राणागतिरीह

पुत्र

शी । यथापुत्रास्तथाभार्या पितामा ताथबान्धवा ॥ भृत्याश्चान्ये समा ख्याता . पशवस्तुरगास्तथा । गजा महिष्योदासश्चऋणसम्बन्धिन स्व मी ॥ ०० ॥ सुपुत्रलक्षणानु । व- शिष्ठउवाच । पुत्रस्यलक्षणपुण्य तवाग्रे प्रवदाम्यहम् । पुण्यप्रसक्तो यस्यात्मासत्यधर्मरत सदा ॥ बु द्धिमान्ज्ञानसम्पन्नस्तपस्वीवाग्विदा म्वर . । सर्वकर्मसुसदृधीरोवेदाध्य यनतत्पर ॥ सर्वशास्त्रप्रवक्ताचदे वब्राह्मणपूजक . । याजक सर्व यज्ञाना दातात्यागी प्रियम्वद ॥ विष्णुध्यानपरोनित्य शान्तोदान्त सुहृत्सदा । पितृमातृपरोनित्य स र्वस्वजनवत्सल . ॥ कुलस्यतारको विद्वान् कुलस्यपरितोषक . । एव गुणै सुसयुक्त : सुपुत्र सुखदाय क ॥ पुत्रस्यजङ्गमतीर्थत्व यथा । सर्वतीर्थाद्वरतीर्थपुत्रतीर्थमुदाहृतम् ॥ यद्वै योवैष्णवहे मीसर्वधर्मवहिष्कृ त । पृथुनापुत्रतीर्थेन पवित्रोऽगा त्परपदम् ॥ सत्पुत्रंपरमतीर्थप्राप्य मुच्यन्तिपूर्वजा : । पितापितृऋणमु- क्त ' स्यातजातेपुत्रे महात्मनि ॥ वैष्णवपुत्रस्यपूर्वपुरुषत्रातृत्व'यथा [। वैष्णवोयदिपुत्र.स्यात्सतारयति पूर्वजान् । पितॄनधस्तनान्वशाख्ता रयत्यतिपावन ' ॥ + ॥ कुपुत्रजन

नेपितृणानरकगमनयथा। तथाय-
द्विकुपुत्र स्यात्तेनमज्जन्तिपूर्वजा।
। सुघोरेनरकेद्रोना ' अपन्तिचमुहु
र्मुहु ॥ यथा जलेकुप्लवेनतरन्म
ज्जतिमूढधी '। तथापिताकुपुत्रे
णतमसान्धेनिमज्जति ॥ जातमा
त्रेकुलेजन्तोसर्वेरतेपितामहा ।
किमेषोऽधोनयेदस्मात्‌ऊर्द्ध्वंवावेषा
वोभवन् ॥ इतिपाद्मेभूमिखण्डे
११।१२।१८।१२० अध्याय '
॥ सप्तविधा पुत्रा यथा। वरजो
वीर्यजश्चैवक्षेत्रज ' पालकस्तथा।
विद्यामन्त्रसुतानाञ्चगृहीत ' सप्तम
सुत '॥ इतिब्रह्मवैवर्ते ॥ इति
ब्रह्मवैवर्तेप्रकृतिखण्डे ५६ अध्या-
य पुत्रमुखदर्शने पुण्य यथा। श्री
पार्वत्युवाच। इदमागत्यप्राणेश
तपसाफलदायकम्। कल्पेकल्पे
ऽध्यासतेय तपस्यागत्यमन्दिरम् ॥
शीघ्र पुत्रमुखपश्यपुण्यबीजमश्नोत्स
वम्। पुन्नामनरकत्राणकारणभव
तारणम् ॥ स्नानञ्चसर्वतीर्थेषुसर्वय
ज्ञेषुदक्षिणा। पुत्रस्यदर्शनस्यास्यक
लानार्हन्तिषोडशीम्सर्वदानेनयत्पु
ण्य यत्पृथिव्या ' प्रदक्षिण पुत्रद
र्शनपुण्यस्यकला नार्हन्तिषोडशीम्
सर्वास्तपोभिर्यत्पुण्य यदेवानशने
व्रते। सत्पुत्रोद्भवपुण्यस्यकलाना
र्हन्तिषोडशीम् ॥ यद्विप्रभोजने पु

ण्ययदेवसुरसेवने '। सत्पुत्रप्राप्ति
पुण्यस्यकलानार्हन्तिषोडशीम् ॥
इति ब्रह्मवैवर्ते गणपतिखण्डे ६
ऽध्याय: ॥ ०(+++)० विद्यादि
रहितस्यपुत्रस्यनिन्दायथा। कोर्थ
पुत्रेणजातेनयोनविद्वान्नधार्मिक ।
तथागवाकिंक्रियते यानदोग्धीनग-
र्भिणी ॥ सचमध्यमोत्तमाधमभेदा
त्त्रिविध ' यदुपात्त यश पित्रा
धनवीर्यमथापिवा। तन्नहापयतेय
स्तुसनरोमध्यम स्मृत ॥ तद्वीर्या
भ्यधिकयस्तुपुनरन्यत्स्वशक्तित ।
निष्पादयतितप्राज्ञावदन्तिनरमुत्त
मम् ॥ य पित्रासमुपात्तानिधनवी
र्ययशांसिच। न्यूनतानयतिप्राज्ञा
स्तमाहु पुरुषाधममितिमार्कण्ड
यपुराणम्) ॥ *+* ॥ जायमानो
हरेद्दारान् वर्द्धमानोहरेद्धनम्।
म्रियमाणोहरेत्प्राणान् नास्तिपुत्र
समोरिपुरितितुकुपुत्रजन्य दु ख
मनुभवकुर्वाणस्योक्ति ॥ संसारेष
सुखपूर्णसत्पुत्रमुखदर्शनम्। कुपु-
त्राचरितादुदु खमरणाभ्यधिकवि-
दु ॥ ०(*+*)० पुत्रस्यप्रशंसा
यथा। धनधान्यञ्चरत्न वाततसर्वपु
त्रहेतुकम्। नभक्षितयत्पुत्रे णतद्
द्रव्यनिष्फलभुवि ॥ शतकूपाधिका
वापीशतवापीसमंसर । सर शा
ताधिकोयज्ञ पुत्रोयज्ञशताद्वर

॥ तपोदानोद्भवपुण्य जन्मान्तरसुखप्रदम् । सुखप्रदोपिसत्पुत्र ' प्राणिभ्योऽपिसुनिश्चितम् ॥ पुत्रादपिपरोबन्धुर्नभूतोनभविष्यति ॥ + ॥ एष्टव्याबहव: पुत्रायद्येकोपिगया व्रजेत् । यजेद्वाचाश्वमेधेन नीलंवा वृषमुत्सृजेत् ॥ पुन्नरकंतस्मात्त्रायते । त्रैङ्पालने । सुपीतिक ' ॥ यद्वा । पुनाति०पूयतेवा । पूञ्पवने । पुवोह्रस्वश्चेतिक्त . ॥ उत्तमश्चिन्तितकुर्यात्प्रोक्तकारीचमध्यम. । अधमोऽश्रद्धयाकुर्याद् कर्त्तोच्चरितपितुरितिमहाभारतम् ॥

पुत्रक' । पुं० पुत्रे ॥ शरभे ॥ धूर्त्ते ॥ शैलविशेषे ॥ वृक्षप्रभेदे ॥ अनुकम्पित पुत्र । अनुकम्पायामिति क ॥ पुत्रक्रमिमे०इतियावादिषुपाठाद्वा कन् ॥

पुत्रकन्दा । स्त्री० लक्ष्मणाकन्दे ॥

पुत्रका । स्त्री० कन्यायाम् । पुत्र्येव । स्वार्थेकन् । सूतकापुत्रिकेतिङी नह्रस्वर्थस्यपक्षेऽकार . ॥

पुत्रजीव' । पु० वृक्षविशेषे । श्रीपदापहे । जीयापोताइतिभाषा ॥ पुत्रजीवोगुरुर्हृष्योगर्भद श्लेष्मवातकृत् । सृष्टमूत्रमलोरूक्षोहिम. स्वादुकटु : पटु . ॥

पुत्रञ्जीवक . । पु० पुत्रजीववृक्षे ॥

पुत्रदा । स्त्री० लक्ष्मणायाम् ॥ वध्या कर्कोटक्याम ॥ गर्भदात्रीक्षुपे ॥

पुत्रदात्री । स्त्री० श्वेतपुष्पिकायाम् । वृतपत्रायाम् । मालवदेशप्रसिद्ध लतेयम् ॥

पुत्रपत्नी । स्त्री० पुत्रस्यभार्यायाम् । स्नुषायाम् ॥ पुत्र : पतिर्यस्या . । नित्य सपत्न्यादिष्विति नान्ता देशेनान्तलक्षणोङीप् ॥

पुत्रपौत्रीण : । त्रि० पुत्रपौत्रानुभव कर्त्तरि ॥ पुत्रपौत्राननुभवति । परोवरेत्यादिनाख ' ॥

पुत्रप्रदा । स्त्री० वृहतीप्रभेदे । चविकायाम् ॥

पुत्रभद्रा । स्त्री वृहज्जीवन्त्याम् ॥

पुत्रवान् । पुं० विद्यमानपुत्रे ॥ पुत्रोऽस्त्यस्य । मतुप् ॥

पुत्रवती । स्त्री० विद्यमानपुत्रायाम् ॥ सर्वासामेकपत्नीनामेकाचेत्पुत्रिणीभवेत् । सर्वास्तास्तेनपुत्रेणप्राह पुत्रवतीर्मनु ॥ पुत्रोस्त्यस्या . । मतुप् ॥

पुत्रवल' । त्रि० पुत्रवति ॥ पुत्रोस्त्यस्य । अन्येभ्योपिदृश्यतइतिवलच् । असंज्ञात्वाद्वल इतिनदीर्घ ' ॥

पुत्रशृङ्गी । स्त्री० अजशृङ्ग्याम् ॥

पुत्रश्रेणी । स्त्री० प्रत्यक्श्रेण्याम् । मूषिकपर्ण्याम् ॥ पुत्राणाश्रेणिर स्या . ॥

पुत्रसू: । स्त्री० पुत्रजनयित्र्याम् ॥

पुत्राचार्य । पुं॰ पुत्रे णाध्यापितेपित रि ॥ मुख्येनपुत्राचार्यतत्वाऽसम्भ वात् ॥

पुत्रान्नाद । पुं॰ पुत्रान्नभोजिनि । कुटीचक्रे ॥

पुत्रिका । स्त्री॰ कन्यायाम् । दुहितरि । तनयायाम् ॥ यथा अपुत्रोनेन विधिनासुताकुर्वीतपुत्रिकाम् । यदपत्यं भवेदस्यातन्ममस्यात्स्वधा करम् ॥ पुत्तलिकायाम् ॥ पा ञ्चालिकायाम् । यावतूलके ॥ पुत्रीव । इवेतिकन् । यावादित्वा द्वा । केवद्रतिह्रस्व ॥

पुत्रिकाधर्म । पुं॰ भ्रातृरहितकन्यादाने ॥ सचाभ्रातृकायाकन्यायापुत्रार्थिनएवप्रसिद्ध । यथा । अभ्रातृकाप्रदास्यामितुभ्यंकन्यामलङ्कृताम् ॥ अस्यायोजायतेपुत्र । स मेपुत्रोभवेदिति ॥

पुत्रिकापुत्र । पुं॰ पुत्रिकायास्तनये ॥ सचौरससम ॥

पुत्रिकाप्रसू । स्त्री॰ कन्याजनन्याम् ॥

पुत्रिणी । स्त्री॰ पुत्रवत्याम् ॥

पुत्री । पुं॰ पुत्रवति ॥ ज्येष्ठेनजातमात्रेणपुत्रीभवतिमानव : ॥

पुत्री । स्त्री॰ सुतायाम् ॥ ह्रस्वविशेषे ॥ शार्ङ्गरवादित्वान्ङीन् ॥ यथा । धिक्तस्यजीवितलोकेयस्यपुत्रीत्विकृतसिता । सर्वपापैस्तुदुःखायपुत्रीभवतिदेहिनामिति ॥

पुत्रीय । वि॰ पुत्र्ये ॥ पुत्रस्यनिमित्त सयोगउत्पातोवापुत्राच्छच ॥

पुत्रेष्टि । स्त्री॰ } पुत्रनिमित्तक
पुत्रेष्टिका । स्त्री॰ } यागविशेषे ॥
यथा । गृहीत्वापञ्चवर्षीयपुत्रेष्टि प्रथमचरेदितिस्मृति ॥

पुत्रैषणा । स्त्री॰ पुत्रार्थदारस्वीकार वाञ्छने ॥

पुत्र्य । त्रि॰ पुत्रीये ॥ पुत्रस्यनिमित्त संयोगउत्पातोवा । पुत्राच्छचेति यत् ॥

पुद्गल । पुं॰ आत्मनि ॥ देहे । कार्थे ॥ पूर्यतेगलतीति॰पुद्गल वृद्धिह्रासविशिष्टइत्यर्थं ॥ त्रि॰ । सुन्दराकारे । रूपादिमद्द्रव्ये ॥

पुद्गलक । पुं॰ वल्मीके ॥ पुद्गलार्थे ॥

पुद्गलास्तिकाय । पुं॰ षड्विधरूपादिमद्द्रव्ये ॥ पृथिव्यादिमहाभूतानि चत्वारितृणगुल्मलतादिरूप स्थावरम् जरायुजाण्डजस्वेदजोद्भिज्जभेद- भिन्न जङ्गमश्चेतिषड्प्रकारोयपुद्गलास्तिकाय ॥

पुन । अ॰ अप्रथमे ॥ अधिकारे ॥ भेदे । विशेषे ॥ पक्षान्तरे ॥ अवधारणे ॥ पनते । पनस्तुतौ । बा॰ अर । अस्योकारस्च ॥

पुनःपुनः । अ० पौनःपुन्ये । वारम्वारम् । मुहुः । शश्वत् । अभीक्ष्णम् । असकृदित्यस्यपर्यायाः ॥ नित्यवीप्सयोरितिपुनःशब्दस्यद्विर्वचनम् ॥

पुनःपुना । स्त्री० नदीविशेषे ॥ यथा कीकटेषु गयापुण्यापुण्यराजगृहंवनम् । च्यवनस्याश्रमः पुण्योनदीपुण्यापुनःपुनेतिगयामाहात्म्यम् ॥

पुनःसंस्कारः । पुं० द्वितीयवारोपनयनादिसंस्कारे ॥

पुनरागमनम् । न० द्वितीयवारागमने । फिरआवनाइतिभाषा ॥ यथा । अधुनागम्यतां विप्रपुनरागमनंकुर्विति ॥

पुनरुक्तम् । न० शब्दार्थयोः पुनर्वचने ॥ यथाहगौतमः । शब्दार्थयोः पुनर्वचनं पुनरुक्तमन्यत्रानुवादात् ॥ ५ अध्याये ५७ ॥ पुनर्वचनं पुनरुक्तम् तस्यविभागार्थंशब्दार्थयोरिति । तेनशब्दपुनरुक्तमर्थपुनरुक्तञ्च लभ्यते । अनुवादेऽतिव्याप्तिवारणाय अन्यत्राऽनुवादादिति । अनुवादान्यत्वं सतोत्यर्थः । निष्प्रयोजनपुनरभिधानंहिपुनरुक्तम् । अनुवादस्तु व्याख्यारूपः सप्रयोजनकएवेतिभावः । तथाच समानार्थकपूर्वानुपूर्वीकशब्दप्रयोगः शब्दपुनरुक्तम् । समानार्थकभिन्नानुपूर्वीकशब्दस्यनिष्प्रयोजनं पुनरभिधानमर्थपुनरुक्तम् । आद्य यथाघटोघट इति । द्वितीय यथा घटः कलस इति । एतच्च प्रमादादिनासम्भवः ॥ ५७ ॥ पुनरुक्तभेदान्तरमाह । अर्थादापन्नस्यस्वशब्देनपुनरभिधानम् ॥ ५८ ॥ पुनरुक्तमित्यनुवर्तते । यस्मिन्नर्थेयस्यार्थस्यौत्सर्गिकी प्रतिपत्तिर्भवति तस्यतेनरूपेणपुनरभिधानपुनरुक्तम् । इदमेवचअर्थपुनरुक्तमितिगीयते । यथावह्निरूपाइतिपूर्वपदाक्षिप्तोक्तिरियम् । ऊष्णोवह्निरितिउत्तरपदाक्षिप्तोक्ति । एववह्निरस्तिगेहेनास्तीतिविध्याक्षिप्तोक्ति । जीवन्गेहेनास्तिबहिरस्तीतिनिषेधाक्षिप्तोक्तिः । पुनरुक्तं विध्यन्द्वेदभाष्यादिसम्मतम् । अन्ये तुशब्द पुनरुक्त द्विविधम्० तत्रैवशब्दस्यपुनरभिधानपर्यायेणाभिधानम् ॥ अन्यत्पुनरर्थपुनरुक्तमित्याहुः ॥ ५८ ॥ विवृत्ते ॥

पुनरुक्तजन्मा । पुं० विप्रे । ब्राह्मणे ॥ पुनरुक्तजन्मास्य यथा मातुरग्रेधिजननंद्वितीयमौञ्जिबन्धने । तृतीयंयज्ञदीक्षायांद्विजस्यश्रुतिचोदनात् । इतिमनुः ॥

पुनरुक्ति । स्त्री० पुनःकथने । कथितस्यैवकथने ॥

पुनर्डीनम् । न० सर्वडीनएवसामान्य

गमने ॥

पुनर्भव । पुं० नखे ॥ पुनरभीक्ष्णं नवः ॥

पुनर्नवा । स्त्री० साटीइतिप्रसिद्धे शाकविशेषे । शोथघ्न्याम् ॥ सा द्विधा । यथा । पुनर्नवाश्वेतमूला श्वश्रीरोदीर्घपत्रकः । पुनर्नवापरारक्तावर्षाभूरक्तपुष्पकः ॥ पुनर्नवाश्वेतमूलाशोथघ्नीदर्विपत्रिका । कटुकषायारुच्यशं पांडुहृद्दीपनीपरा ॥ शोफानिलगरश्लेष्महरीब्रध्नोदरप्रणुत् । पुनर्नवापरारक्ता रक्तपुष्पानिलाटिका । शोथघ्नीक्षुद्रवर्षाभू वर्षकेतु कठिल्लक ॥ पुनर्नवारुणा तिक्ताकटुपाकाहिमालघु । वातलाग्राहिणीश्लेष्म पित्तरक्तविनाशिनीतिभावमिश्र ॥ पुनरभीक्ष्णं नवानूयतेवा । क्टोरप् । क्षुभ्नादि ॥

पुनर्नवाशाकम् । न० पौनर्नवे ॥ पौनर्नवशाकमतीव कोमलसुस्विन्नमुष्टिभिरेवपीडितम् । सम्यक् चितमिष्टतमस्तुतैलेसवासितहिङ्गुकणेनरुच्यम् ॥ पौनर्नवहिचक्षुष्यन्तिक्तरुच्यं कफापहम् । शोफपांडुक्षयश्वासज्वरहृद्रोगनाशनम् ॥

पुनर्भव । पुं० नखे ॥ पुनर्भवति । भू० अच् ॥ रक्तपुनर्नवायाम् । शरीरान्तरे ॥ त्रि० । पुनर्नवाजाते ॥

पुनर्भवी । पुं० आत्मनि ॥ कु० हेम चन्द्रः ॥

पुनर्भूः । स्त्री० दिधिष्वाम् । द्विरूढायाम् । अक्षतयोनित्वाद्विधवा पुनरूह्यते । इत्यसावन्यस्यभूत्वाऽन्यस्यपुनर्भवतिसंस्कृता । भू० क्विप् ॥ अक्षताचक्षताचैवपुनर्भूः संस्कृतापुनरिति स्मृतिः ॥ त्रिविधासासमाख्यातानारदेनमहर्षिणा । कन्यैवाक्षतयोनिर्यापाणिग्रहणदूषिता । पुनर्भूः प्रथमासोक्तापुनः संस्कारकर्मणा ॥ १ ॥ देशधर्मानवेक्ष्यस्त्रीपितृभिर्याप्रदीयते । उत्पन्नसाहसान्यस्मै सा द्वितीयाप्रकीर्तिता ॥ उत्पन्नसाहसाउत्पन्नव्यभिचारा ॥ २ ॥ असत्सुदेवरेषुस्त्री बान्धवैर्याप्रदीयते । सवर्णायसपिण्डायसातृतीयाप्रकीर्तितेतिमिताक्षरा ॥ ३ ॥ त्रि० । पुनर्वारजाते ॥

पुनर्वचनम् । न० पुनरुक्ते ॥

पुनर्वसु । पु० अजे । विष्णौ ॥ पुनः पुनः शरीरेषुवसतिक्षेत्रज्ञरूपेण । वस० । उः । पुनः शब्दः पौनःपुन्ये वर्त्तते० एकस्यपुनः शब्दस्यलोपोवा ॥ कात्यायनमुनौ ॥ धनारम्भे ॥ शिवे ॥ नक्षत्रविशेषेपुनर्वसू द्विवचनान्त ॥ पुनर्वस्वोर्जाते ॥ श्रविष्ठाफाल्गुनीत्यणोलुक् ॥ तत्र जातस्यफलम् ॥ यथा । प्रभूतमित्र

कृतशास्त्रयत्न सद्रत्नकामी वरभूष णाढ्य । दाताप्रतापीवसुधाधिपो सौपुनर्वसौयस्यभवेत् प्रसूरितित्त्य- चैकवचनप्रामादिकम् ॥

पुनान । त्रि॰ पवित्रीकुर्वाणे ॥ पुनाति । पूञ्॰शानच् । प्वादीनाह्रस्व ॥

पुन्नाग । पु॰ सितोत्पले ॥ जातीफले ॥ पाण्डुनागे ॥ स्वनामख्यातवृहत् पुष्पवृक्षविशेषे । पुरुषे । तुङ्ग। केश रे । देववल्लभे । गुर्जरदेशेसँदेशराङ्ग तिख्याते ॥ नरश्रेष्ठे ॥ यथा । सर लाविरलायन्ते वनायन्ते कलिद्रुमा । नश्यमौनचपुन्नागोस्त्यस्मिन्ससार कानने ॥ पुमान्नागइव । उपमितस मास । पुन्नागोन्नश्रेष्ठ प्राधान्यात् सइव ॥

पुन्नाट । प॰ चक्रमर्द्दे ॥

पुन्नाड । पु॰ चक्रमर्द्दे ॥ पुमासनाड यति । नडभ्रंशे । चु॰ । कर्म्मण्यण् । मलोनुस्वारपरसवर्णौ ॥

पुन्नामनरक । पु॰ नरकविशेषे ॥ पुन्नामनरकघोरविनाशप्राहुसर्वत ॥

पुपूषन् । त्रि॰ पवितुंसाधयितुमिर्व्वुसी कर्तुमिच्छतिकर्षके ॥ पुनाते सन्न न्ताल्लट शत्रादेश । सनिग्रहगु होश्चेतिचकारादिट प्रतिषेध ॥

पुप्फुल । पु॰ उदरस्थवायौ ॥ इति भूरिप्रयोग ॥

पुप्फुस । पु॰ वीजकोषे । पद्मवीजा धारे । वराटके ॥ फाँपडा॰फेपडा चइतिख्याते वामपार्श्वस्थमलाशये । रक्तफेनजे ॥ यथा । हृदयाद्दामतो ऽधस्त्पुप्फुसोरक्तफेनज इति ॥

पुमर्थ । पु॰ धर्मादिषुचतुर्षु । पुरुषार्थे ॥ पुंसोऽर्थातु पुरुषस्यअर्थं प्रयोजनयस्मिन् ॥

पुमान् । पु॰ पञ्चजने । पुरुषे । पूरुषे । नरे ॥ पाति । पा॰ । पातेर्डुमसुन् ॥ क्वचित्पूञोडुमसुन्निति पाठ । तत्रपुनाति । पूञ्पवने ॥ पशव- स्त्विहलोकेऽधीय पुमान्सप्रकाशते ॥ आत्मनि ॥ देवतिर्यङ्मनुष्येषुपुन्ना माभगवान्हरि । स्त्रीनाम्नीलक्ष्मी मैत्रेयनानयोर्विद्यतेपरमितिविष्णु पुराणम् ॥ यावन्नविन्दतेजायातावदर्द्धोभवेत्पुमान् । यन्नवाले परि व्रतश्मशानमिवतद्गृहम् ॥

पू । स्त्री॰ पुर्याम् । नगरे । पत्तने । हट्टादिविशिष्टपुरे ॥ पिपर्त्ति । पॄ॰ । भ्राजभासेतिक्विप् । उदोष्ठ्यपूर्वस्य उत् । रपर । र्वोरितिदीर्घं ॥ पूर्यते । पुर॰ स॰क्विप् वा ॥

पुर । पुं॰ गुग्गुलौ ॥ पीतभिण्टायाम् ॥ न॰ । गेहे ॥ पाटलिपुत्रे ॥ पुष्पादीनाद्दलावृत्तौ ॥ नागरमुस्तायाम् ॥ चर्म्मणि ॥ गृहोपरिगृहे ॥ देहे । शरीरे ॥ शरीरहिपुरमिवपुरमृद्वा रपालाधिष्ठात्राद्यनेकपुरोपकरणस

न्यत्तिदर्शनाच्छरीरमपिपुरम् । पुरञ्जसोपकरण - ध ।ऽसहः न्स्वाम्यर्थदृष्टर ।दपुरसामान्यादनेकोपकरणसहित शरीरस्वात्मनाऽसहत राजस्थानीयस्वाम्यर्थं भवितुमर्हतीत्यनुध्येयम् ॥ राजनामचिह्नितराजधान्याम् ॥ पिपर्त्ति । पृ० । सू०क ॥ यद्वा । पुरति । पुरअग्रगमने । इगुपधेतिकः ॥ न० । स्त्री० हट्टादिविशिष्टस्थाने ॥ बहुग्रामीयव्यवहारस्थाने । नगरे । पत्तने । कटके । पट्टे । निगमे ॥ अस्यलक्षणमस्यपुराणेराजधर्मेद्रष्टव्यम् ॥

पुरःसरः । त्रि० अग्रगे । अग्रसरे ॥ पुरःसरति । सृ० । पुरोऽग्रतोऽग्रेषुसर्त्तेरिति ट ॥

पुरञ्जन । पुं० जीवे । कर्म्मणापुरञ्जनयतीतिव्याख्यानात् ॥ पुरुषंपुरञ्जनविद्याद्यद्व्यनक्त्यात्मनः पुरम् । एकद्वित्रिचतुष्पादबहुपादमपादकमितिश्रीभागवतम् ॥

पुरञ्जनी । स्त्री० बुद्धौ ॥ यथा । नविदामवयसम्यक् कर्त्तारंपुरुषर्षभ । आत्मनश्चपरस्यापिगोप्तनामभयत्कृतम् ॥ राजन्मदीया . सर्वेतेमामाहुश्चपुरञ्जनीमितिभागवतम् ॥

पुरञ्जय . । पुं० सूर्यवंशीयराजविशेषे । काकुत्स्थे ॥ त्रि० पुरजयकर्त्तरि ॥

पुरटम् । न० सुवर्णे ॥

पुरण । पुं० समुद्रे ॥ पूर्यते । पृ० । कृपृवृजिमन्दिनिधाञ क्युः ॥

पुरतटी । स्त्री० हट्टग्राम् । हट्टीपुरतटीमतेतिहारावली ॥

पुरत . । अ० अग्रतोऽर्थे ॥ प्रथमे ॥ पुरति । पुर० । बाहुलकात्अतसुच्

पुरद्वारम् । न० गोपुरे ॥ पुरस्यद्वारम् ॥

पुरद्विट् । पुं० शिवे ॥ पुरद्वेष्टि । द्विष० ॥ क्विप् ॥

पुरन्दर । पुं० इन्द्रे । पुरहूते । शक्रे ॥ अरीणांपुरोदारयतीतिविग्रहे । पूःसर्वयोर्दारिसहोरितिविदारणार्थकाद्दृधातो खच्प्रत्ययेवाचयमपुरन्दरौचेतिनिपातित ।, चौरे ॥ यथा । समासमीनायदिपाकशालासमासमीनादथधेनवः स्युः पुरन्दरस्याविषयर्यदिस्यात्पुरन्दरस्यापिपुरनयाचे ॥ न० । चविके ॥

पुरन्दरा । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ इतिहारावली ॥

पुरन्ध्रि . । स्त्री० पुरन्ध्र्याम् ॥

पुरन्ध्री । स्त्री० सपुत्रसधवायाम् । कटुम्बिन्याम् ॥ पुरगेहधारयति । धृञ्० । स्वार्थण्यन्त । सञ्ज्ञायाभृतॄब्रितिखचिह्रस्व । गौ०ङीष् । पृ० ॥ सीमाचे ॥

पुरविजयी । पुं० पुराविजेतरिशिवे ॥

पुरश्चरणम् । न० मन्त्राणांसाधनायजपहोमादिक्रियायाम् ॥ यथा । जपहोमौतर्पणञ्चाभिषेकोविप्रभोजनम् । पञ्चाङ्गोपासनंलोकेपुरश्चरणमिष्यते ॥

पुरश्छद । पु० तृणविशेषे । दर्भे । सोमपत्रे । उलु०ब्रू० गौडभा० ॥

पुर । अ० अग्रे ॥ प्रथमे ॥ प्राच्यादिशि ॥ पूर्वकाले ॥ पूर्वस्मिन्पूर्वस्मात्०पूर्वीवाएवपूर्वस्याम् पूर्वस्याः पूर्वावाअसत्यागतोरमणीयवा । पूर्वाधरावराणामसि पुरधवश्चैषामितिअसि पुरआदेशश्च ॥

पुरस्कार । पु० पुरस्क्रियायाम् ॥ अभिशापे ॥ अग्रकरणे ॥ पुर क्रियतेऽनेन । कृञ्० । घञ् ॥

पुरस्कृत । त्रि० अभिशस्ते ॥ अरिग्रस्ते ॥ अग्रेकृते ॥ ॥ पूजिते ॥ स्वीकृते ॥ सिक्ते । अभिषिक्ते । पुरोऽकारि । डुकृञ्० । क्त । पुरोऽव्ययमितिगतित्वम् । नमस्पुरसोरितिसत्वम् ॥

पुरस्कृत्य । अ० पुरतः कृत्वेत्यर्थे ॥

पुरस्क्रिया । स्त्री० पुरस्कारे ॥

पुरस्तात् । अ० प्रथमे ॥ प्राच्याम् ॥ अग्रतोऽर्थे ॥ पुरार्थे ॥ अग्रभागे ॥ पूर्वस्मिन् पूर्वस्यावा पूर्वस्मात् पूर्वस्यावा । पूर्व पूर्वावा । दिक्शब्देभ्य . सप्तमीपञ्चमीप्रथमाभ्योदिग्देशकालेष्वस्तातिः अस्तातिचेतिपूर्वस्यपुरादेशः ॥

पुरा । अ० पुराणे । निकटे ॥ प्रबन्धे ॥ अतीते ॥ भाविनि ॥ प्रतीपे ॥ पुरति । पुर० । बा० का ॥ अविरते ॥ चिरातीते ॥ भविष्यदासन्ने ॥ गच्छपुरादेवोवर्षिष्यति । समनन्तरवर्षिष्यतीत्यर्थः ॥

पुरा । स्त्री० पूर्वदिशि ॥ सुगन्धिद्रव्यविशेषे । दिव्यायाम् । गन्धाढ्यायाम् । गन्धकुट्याम् ॥

पुराकल्प । पु० अर्थवादान्तरे । ऐतिह्यसमाचरिततयाकीर्त्तने । पूर्वपुरुषैराचरितस्याभिधाने ॥ यथा । पुराकल्पेतुनारीणांमौञ्जीबन्धनमिष्यते । अध्यापनञ्चवेदाना सावित्रीवचनंतथेतियमः ॥ युगान्तरे ॥ यथा । पुराकल्पएतदासीत्०संस्कारकालोत्तरंब्राह्मणाव्याकरणंस्माधीयते । तेभ्यस्तत्तत्स्थानकरणनादानुप्रदानज्ञेभ्योवैदिकाः शब्दाउपदिश्यन्तेतदद्यत्वेनतथा०वेदमधीत्यत्वरितावक्तारोभवन्तीतिमहाभाष्यम् ॥

पुराकृतम् । त्रि० प्रारब्धकर्मणि ॥ पूर्वकालकृतपुण्यादौ ॥

पुराण । पुं० पणे ॥ षोडशपणे ॥ आत्मनि । सर्वकारणे । अनाद्यात्मनि ॥ सचपुरापिनवएकरूपएवनत्वधुनानूतनाकाञ्चिदवस्थामनुभव

ति। योहिअवयवोपचयद्वारेणाभिनि र्वर्तते सइदानीं नवोयथाकुम्भादि। तद्विपरीतस्त्वात्मापुराणोऽभिवर्जि त ॥ न० सर्वपुराणसामान्यपञ्च लक्षणे। सर्गश्चप्रतिसर्गश्च वंशोमन्व न्तराणिच। वंशानुचरितञ्चेति पुराणपञ्चलक्षणम् ॥ *‡**†*)॥ इतिपञ्चलक्षणलक्षितेषुमत्स्याद्यष्टाद शसु॥ यथा। मद्वयंभद्वयञ्चैवब्रत्रय वचतुष्टयम्। अनापलिङ्गकूस्कानि पुराणानिपृथक्पृथगिति ॥ पुराभ वमित्यस्मिन्नर्थे सायञ्चिरम्प्राह्णेप्र गेव्ययेभ्यष्ट्युट्युलौ। तुट्चेति०ट्यु- ट्युलौ। पूर्वकालेकेतिनिपातितस्तु डभाव ॥ पुराणप्रोक्तेषुब्राह्मणकल्पे ष्वितिनिपातितोवा॥ पु० न० का र्षापणे॥ त्रि०। प्रत्ने। पुरातने। पुराणा० इ० भा० ॥

पुराणग। पु० प्रजापतौ। ब्रह्मणि॥

पुराणपुरुष.। पुं० विष्णौ॥ पुराण श्चासौपुरुषश्च ॥

पुराणी। स्त्री० चिरन्तन्याम् ॥ पुरा भवा। टित्त्वान्ङीप्॥ वह्वादित्वा त्पक्षेङीष्वा॥

पुरातन'। पु० परमात्मनि ॥ काले नापरिच्छिन्नत्वात्पुरापिभवतीति सतथोच्यते॥ त्रि०। चिरन्तने। पुराणे। प्रत्ने॥ अनादिगुरुपरम्प रागते॥ पुराभव। सायञ्चिरमि

तिट्युट्युलौ। अव्ययकान्यपिनिपा तनानिभवन्तीतिपक्षेतुट्॥

पुरातनी। स्त्री० चिरन्तन्याम्॥ टि- त्त्वान्ङीप्॥

पुराधिप.। पु० पुरपालके॥

पुराध्यक्ष"। त्रि० नगराधिकृते॥

पुरारि.। पुं० त्रिपुरान्तके॥ शिवे॥

पुरार्द्धविस्तर। पुं० खेटे॥ शाखा नगरे॥

पुरावसु। पु० भीष्मे। पाण्डवाना पितामहे॥

पुरावृत्तम्। न० इतिहासे। पूर्वच- रिते॥ पूर्ववृत्तप्रतिपादकव्यासा दिप्रणीतग्रन्थे॥ पुरावृत्तमाचष्टे। पुरावृत्तमाख्यानम्॥ख्यानात्पचा द्यच्॥

पुराश्रुति''। स्त्री० पुरातन्यागाथा याम्॥ अन्तकालेहिभूतानिमुह्यन्ती तिपुराश्रुति ॥

पुरासिनी। स्त्री० सहदेवीलतायाम्॥

पुरासुहृत्। पु० शिवे॥ इ० है० ॥

पुरि। पु० राजनि॥ स्त्री० पुर्याम्॥ नद्याम्॥ पिपर्त्तिपूर्यतेवा। पृ० । कॄगॄशॄपॄकुटिभिदिच्छिदिभ्यश्चेति इ:॥

पुरी। स्त्री० नगर्याम्॥ नृपावास. पुरीप्रोक्ताविशापुरमपीष्यते॥ तीर्थ विशेषे। अयोध्यामथुरामायाकाशी काञ्चीअवन्तिका। पुरीद्वारावतीचैव

समेतास्तोषंदयिका ॥ तासुवास प्रकाविन्तियेदूतावानरा परम् । लभन्तेत्प्युनर्जन्म मातृगर्भेषुकुत्रचित् ॥ पु० । दशनामान्तर्गतसन्यासिनि ॥ यथा । ज्ञानतत्वेन सम्पूर्णः पूर्णतत्त्वपथस्थिति । परब्रह्मरतोनित्यं पुरीनामासउच्यते ॥ इतिवृहत्संकरदिग्विजय ॥ पुरति । पुर० । इगुपधेति क । गौरादित्वाज्जातेरितिवा ङीप् ॥

पुरीतत् । पु० न० अन्त्रे । कात० इतिभाषा ॥ हृदयपरिवेष्टननाड्याम् ॥ पुरींशरीरंतनोति । तनु० । क्विप् । गमादीनांक्विपिनुगालोपः । तुक् ॥ पुरितनोतीति पक्षे० नहिवृतीतिदीर्घः ॥

पुरीमोह । पु० धुस्तूरे ॥

पुरीषम् । न० विष्ठायाम् ॥ पिपर्ति शरीरम् । पृ० । कृतृभ्यामीषन् । पृष्टृक्याकिर्त्त्वं ति० ईषन्किच्च । उदोष्ठ्यपूर्वस्य ॥ पञ्च ॥

पुरीषण । पु० पुरीषे ॥ इतित्रिकाण्डशेष ॥

पुरीषम । पुं० माषे । मूर्खे ॥ इ० त्रिकाण्डशेष ॥

पुरु । पु० देवलोके । स्वर्लोके ॥ नृपवि० । ययाति कनिष्ठात्मजे ॥ परागे ॥ दैत्यवि० ॥ त्रि० प्राज्ये । प्रचुरे ॥ पिपर्त्ति० पूर्यतेवा । पृ० । पृभिदीतिकु ॥

पुरु । स्त्री० नदीविशेषे ॥

पुरुकुत्सव । पु० इन्द्रारिविशेषे ॥

पुरुदशक । पु० सर काके । हंसे ॥

पुरुदमा । पुं० इन्द्रे । विडौजसि ॥

पुरुधा । अ० बहुप्रकारे ॥

पुरुरवा । पु० पुरूरवसि ॥ पुरुरौति । रुशब्दे । पुरुशब्दोपपदेरौतेरसिप्रत्यय । विद्यात् पुरुरव शब्दंदुकारस्यापिदीर्घतस्मिन्निविरूपको ष ॥

पुरुरूप । त्रि० बहुरूपे ॥ पुरूणिप्रचुराणिरूपाणियस्य ॥

पुरुवर्पसम् । न० बहुरूपे ॥ इ० वेदभाष्यम् ॥

पुरुशक्ति । त्रि० बहुशक्तिमति ॥

पुरुष । पु० पुन्नागपादपे ॥ तिलकद्रुमे ॥ जीवनविशिष्टकार्यकरणसङ्घाते । पूरुषे ॥ नरे ॥ अधिकृतवर्णाश्रमादि विशिष्टे शरीराधिष्ठातरि ॥ यथा । आपस्तम्बोदातिमानुष सम्यक्प्रतिपद्यते । कर्मण्यत्रप्रकाराणि तमाहु पुरुष बुधाइति॥हिरण्यगर्भे । समष्टिलिङ्गात्मनि। व्यष्टिसर्वकरणानुग्राहके ॥ अन्तर्यामिरूपेणाप्रपूर्णे । आत्मनि । पुरेषुपुर्वाशयाने । पूर्णत्वात्पुरिपुरिवाशयानेपरमात्मनि ॥ पूरयति-

स्वेनात्मनाजगदितिभाष्यम् ॥ नवद्वारपुरपुण्यमेतैर्भावैः समन्वितम् । व्याप्यशेतेमहात्मायस्तस्मात्पुरुषउच्यतेइतिमहाभारतम् ॥ पुरिशेतेयतस्तस्मात्पुरुषोजीवउच्यते । सर्वं पूरयतीत्येवपुरुषोब्रह्मभण्यते ॥ प्रमाणान्तरे ॥ पञ्चारत्निपुरुषइतिशुल्वसूत्रम् ॥ ऊर्द्ध्वबाहुपुरुषे ॥ मचविंशत्यधिकशतमङ्गुलंभवति ॥ रवे पार्श्वगान्तरे ॥ साङ्ख्यतत्त्वे ॥ नप्रकृतिर्नविकृतिपुरुषः । अनुभयरूपः ॥ सूक्ष्मशरीरमेवपुरुषः । तदपिहिपुरिस्थूलशरीरेशेतेसुखदुःखादयः प्राकृताबुद्धिगुणाः तत्कथमेतेचेतनसम्बन्धित्वेनभवन्तीत्युच्यतेपुरुषइति । पुरिलिङ्गेशेतेइतिपुरुषः । लिङ्गं तत्सम्बन्धोऽतिचेतनोपितत्सम्बन्धीभवतीत्यर्थः ॥ पूर्णमनेनप्राणबुद्ध्यात्मनाजगत्समस्तमितिपुरुषः ॥ पुरिमनुष्यशरीरेऽवषतिचइमाकारेणवसतीतिवापुरुषः ॥ पुरतिपुरःलोकप्रतिप्राणादिभ्योऽग्रेगच्छति ॥ तमुत्क्रामन्तंप्राणोनूत्क्रामतीतिश्रुतेः ॥ पुरअग्रगमने । पुरः कुषन् ॥ यथा । अव्यक्तमनइत्याहुः शरीरपुरमुच्यते । अव्यक्तेपुरेशेतेपुरुषस्तेनचोच्यते ॥ इति ॥ यथा पुरुषिफलानिमनोभिलषितानिसनोतिददाति । षणुदाने । ड ॥ पुरुषिभुवनानिसंहारसमयेस्यतिअन्तं करोतिवा । षोऽन्तकर्मणि । क । प्रकृतिप्रवर्त्तके ॥ ०+० ॥ पञ्चलक्षणलक्षितेमनुजे ॥ यथा । पार्श्वस्थागौगुणैरागीभोगीपरिजनैः सहाप्यशक्तचेष्टारवयोयापुरुषः पञ्चलक्षणइतिप्राचीनाः ॥ जितेन्द्रिये ॥ यथा । सश्रीर्यानिमदंकुर्यात्ससुखीदृष्टयोभित । तन्मिच यत्रविश्वासः पुरुषः सजितेन्द्रियइतिगारुडे १६ऽध्याय

पुरुषकम् न० घोटकोर्द्ध्वस्थितौ । सौंधेपावखण्डेपावहू०भा० ॥ यथा । पश्चिमाभ्यान्तुपादाभ्याभुविस्थित्वाग्रपादयोः । ऊर्द्ध्वप्रेरणयास्थानमश्वानांपुरुषकं स्मृतम् ॥ पुरुषएव । क ॥

पुरुषकार । पु० प्रयत्ने ॥ पुरुषस्यकृतौ । चेष्टायाम् । पौरुषे ॥ यथा । मनुरुवाच । दैवेपुरुषकारेचकिंज्यायस्तद्ब्रवीहिमे । अत्रमेसंशयोदेवछेत्तुमर्हस्यशेषतः ॥ मत्स्यउवाच । स्वमेवकर्म्मदैवाख्यंविद्धिदेहान्तरार्जितम् । तस्मात्पौरुषमेवेहश्रेष्ठमाहुर्मनीषिणः ॥ प्रतिकूलंतथादैवंपौरुषेणविहन्यते । मङ्गलाचारयुक्तानांनित्यमुत्थानशीलिनाम् ॥ येषांपूर्वकृतंकर्म्मसात्त्विक

मनुजोत्तम ।पौरुषेणविनातेषांके-
षाञ्चिद्दृश्यतेफलम् ॥ कर्म्मणाप्रा
प्यतेलोकेराजसस्यतथाफलम् ॥ कृ-
च्छ्रेणकर्म्मणाविहितामसस्यतथाफ
लम् ॥ पौरुषेणाप्यतेराजन्मार्गित
व्य फलनरै । दैवमेवविजानन्ति-
नरा पौरुषवर्ज्जिता ॥ तस्मा-
त्त्रिकालसयुक्तदैवनसफलभवेत्। पौ
रुषदैवसम्पत्त्याकालेफलतिपार्थिव॥
दैवपुरुषकारश्चकालश्चमनुजोत्तम।
त्रयमेतन्मनुष्यस्य पिण्डितस्यात्-
फलावहम् । कृषेर्वृष्टिसमायोगा-
द्दृश्यन्तेफलसिद्धय । तास्तुकाले
प्रदृश्यन्तेनैवाकालेकथञ्चन॥ तस्मा
त्सदैवकर्त्तव्यसधर्म्म पौरुषनृभि ॥
एवतेप्राप्नुवन्तीहपरलोकफलधुव-
म् ॥ नालसा प्राप्नुवन्त्यर्थन्नचदै
वपरायणा .। तस्मात्सर्वप्रयत्नेन-
पौरुषेयत्नमाचरेत् ॥ त्यक्त्वालसान्
दैवपरान्मनुष्यानुत्थानयुक्तान्पुरु
षान्हिलक्ष्मी । अन्विष्ययत्नाद्वृणु
तेनृपेन्द्रतस्मात्सदोत्थानवताहिभा
व्यम् ॥ इतिमात्स्ये दैवपुरुषका-
रकोनाम १९५ अध्याय ॥ पुरुष
स्यकार कर्म्मषष्ठीतत्पुरुष ॥

पुरुषघ्न । त्रि० पुरुषपरिमाणे ॥
पुरुषद्वयसे ॥ प्रमाणेद्वयसज्दघ्नञ्
मात्रचश्चेतिपुरुषात्प्रमाणेर्थेदघ्नच्॥

पुरुषदन्तिका । स्त्री० मेदायाम् ॥

पुरुषनाथ । पु० राज्ञि ॥ सेनापतौ ॥
पुरुषान्नयति । णीञ्० । कर्मण्य-
ण् ॥

पुरुषपुण्डरीक । पु० नरश्रेष्ठे ।
पुरुषव्याघ्रे ॥ जिनराजविशेषे ॥

पुरुषर्षभ । पु० नरश्रेष्ठे । पुरुषकु
ञ्जरे ॥ स्युरुत्तरपदेव्याघ्रपुङ्गवर्षभ
कुञ्जरा । सिंहशार्दूलनागाद्या
पुंसिश्रेष्ठार्थवाचका ॥

पुरुषलक्षणम् । न० पुरुषस्वरूपे ।
तच्चरूपर्षयथापद्मपुराणे ९६ अ
ध्यायम् ॥

पुरुषसारहर । पु० गृहे ॥ पुरुषा
णांसारविवेकधैर्यक्षमाशान्तिप्रमुख
हरतीतितथा ॥

पुरुषसिंह । पु० पुरुषश्रेष्ठे ॥ जि
नराजविशेषे । शैवे ॥

पुरुषाद । पु० राक्षसे ॥ निर्दये ॥

पुरुषाद्य । पु० आदिनाथनामजि
ने ॥ विष्णौ ॥

पुरुषायुषम् । न० वर्षशते ॥ पुरुष-
स्यायु । अचतुरेतिनिपातनात्सा
धु ॥

पुरुषार्थ । पु० पुरुषस्यप्रयोजने ।
चतुर्वर्गे ॥ धर्मार्थकाममोक्षाश्चपुरु
षार्थाउदाहृता ॥ यथामनु ।
वशेकृत्वेन्द्रियग्राम संयम्यचमनस्त
था । सर्वान्संसाधयेदर्थानक्षिण्वन्
योगतस्तनुमिति ॥ पुरुषस्यार्थं ॥

पुरुषार्थत्वम् । न० पुरुषोद्देश्यप्रवृत्त फलसाधकत्वे ॥ भावेत्व ॥

पुरुषार्थसाधनम् । न० चतुर्वर्गोपाये । तेचस्मृतिप्रसिद्धा । यथा अर्थस्य मूलंनिकृति क्षमाचकामस्यरूपञ्च वयोवपुश्च । धर्मस्ययागादिदयादम श्चमोक्षस्यसर्वोपरम क्रियाख्य ॥ तत्रउत्कृष्टपुरुषार्थलाभसम्भवस्यध मकामयम।मोमूर्खएव ॥

पुरुषास्थिमाली । पु० शिवे ॥ पुरुषास्थ्नांमाला०साअस्तिअस्य । व्रीह्यादित्वादिनि ॥

पुरुषोत्तम । पु० विष्णौ । भगवति । वासुदेवे ॥ पुरुषेभ्य: पुरुषेषुवा उत्तम । ननिर्धारणइतिषष्ठीसमासनिषेधात् । पुरुषाणामध्येउत्तमोवा । ननिर्धारणइति निषेधस्तुजात्याद्यनपेक्षयाऽसमर्थत्वान्नप्रवर्त्ततेकर्मधारयेतु सन्महत्परमोत्तमोत्कृष्टा पूज्यमानैरित्युत्तमपुरुष इतिस्यात् ॥ यस्मात्क्षरमतीतो ऽहमक्षरादपिचोत्तम । अतोऽस्मि लोकेवेदेचप्रथित पुरुषोत्तम ॥ नृपवि० । बुद्धाद्दिभेदे ॥

पुरुसत्तम । पु० श्रीहरौ ॥ पुरुविश्व रूपश्चासौसत्तमश्च ॥

पुरुस्पृह । त्रि० बहुभि स्पृहणीये ॥

पुरुह । त्रि० प्रचुरे ॥ पुरून्हन्तिगच्छति । हन० । अन्येभ्योपीतिड. ॥ यद्वा ॥ पुरून्जहाति० जिहीते वाओहाङ्गताविति ॥

पुरुहूत । पु० इन्द्रे ॥ पुरुप्रचुरंहूत माह्वानयज्ञेष्वस्य । पुरूणिहूतानि नामान्यस्य । पुरुपुरुनाम्नाऽसुरेण हूतइतिवा । ह्वेञ् क्त । सम्प्रसारणम् । हलइतिदीर्घ ॥ पुरुभूयिष्टं यथास्यात्तथायज्ञेभिर्हूयतइतिवा ॥

पुरुहूता । स्त्री० देवीविशेषे ॥ पुरुहूता पुष्कराक्षे० इतिभागवतोक्ते ॥

पुरूरवा । पु० बुधस्यपुत्रे । उर्वशीरमणे । ऐले । बौधे । चन्द्रवंशीयादिराजे । राजर्षौ । विश्वेदेवे ॥ पार्वणश्राद्धदेवे ॥ यथा । पुरूरवामाद्रवाश्चपार्वणेसमुदाहृतौ ॥ पुरु रौति । रुशब्दे । पुरूरवाइति० पुरुशब्दस्यदीर्घोरौतेरसिश्चनिपात्यते

पुरोग । त्रि० अग्रगे । अग्रेसरे ॥ पुरोगच्छति । गम्लृ० । अन्येभ्योपीतिड ॥ प्रधाने ॥

पुरोगति । पु० कुक्कुरे ॥ त्रि० अग्रगे ॥

पुरोगम । त्रि० अग्रगे । पुर:सरे ॥ पुरोगच्छति । गम्लृ० । अच्० खच्वा ॥

पुरोगामी । त्रि० पुरोगे । अग्रेसरे । प्रष्ठे ॥ पुरोगन्तुशीलमस्य । सुप्यजातावितिणिनि ॥

पुरोटि। पु० पत्रभङ्गकारे। रायमा टिइ०गो०भा०॥पुरोटिःपुरसस्कारेइतिहारावली॥

पुरोडाश। पु० हविर्भेदे। यवचूर्णनिर्मितरोटिकाविशेषे॥ पिष्टकस्य चमसाम्॥ हुतशेषे॥ सोमरसे॥ पुरोदाश्यते। दाश्दाने। कर्मणिघञ्। पौरोडाशपुरोडाशेस्यय निपातनाद्दस्यडत्वम्॥

पुरोडाश्यम्। त्रि० पुरोडाशीये। हविर्योग्ये॥

पुरोद्भवा। स्त्री० महामेदायाम्॥

पुरोधा। पु० पुरोहिते॥ पुरोऽग्रे धीयते। डुधाञ्०। पुरसिचेति० धाञोऽसि॥

पुरोभागा। त्रि० दोषैकदृशि। दोषमात्रदर्शिनि॥ पुरः पूर्वं भजते। भज०। विनुण्॥ दोषैकदृशा-हिहृदयं पुरोभागीतुकथ्यते॥ अयामिनि॥

पुरोहित। पु० शान्त्यादिकर्त्तरि। परोवसि॥ पुरोहष्टादृष्टफलेषुकर्मसु०धीयते आरोप्यतेय। डुधाञ्०। क्त। दधातेर्हिः॥ बध्याश्वदण्डनीत्याश्च कशल स्यात्पुरोहितः। अथर्वविहित कुर्यान्नित्य शान्तिकपौष्टिकम्॥ लक्षणान्तर चयथा। वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो जपहोमपरायणः। आशीर्वादवचोयुक्तएषराज पुरोहित इति॥ वर्जनीयस्तुयथा। काणव्यङ्गमपुत्रञ्चनभिन्नमजितेन्द्रियम्। नक्तस्वाधितञ्चापिनृप कुर्यात्पुरोहितमिति॥

पुर्य्यष्टम्। न० पुर्य्यष्टके॥

पुर्य्यष्टकम्। न० ज्ञानेन्द्रियाद्यष्टके॥ यथा। ज्ञानेन्द्रियाणिपञ्चैवपञ्चकर्मेन्द्रियाणिच। मनोबुद्धिरहङ्कारश्चित्तञ्चेतिचतुष्टयम्॥ प्राणोपानस्तथाव्यानउदानाग्रस्तथैवच। समानश्चेतिपञ्चैता कीर्त्तिता प्राणवृत्तयः॥ खवाय्वग्न्यम्बुक्षितिश्चभूतसूक्ष्माणिपञ्चच। अविद्याकामकर्माणिलिङ्गपुर्य्यष्टकविदुरिति। अन्यच्च। भूतेन्द्रियमनोबुद्धिवासनाकर्मवायव। अविद्याचाष्टकप्रोक्तं पुर्यष्टमृषिसत्तमै॥ अपिच। ज्ञानेन्द्रियाणिखलुपञ्च तथापराणि कर्मेन्द्रियाणि मनआदिचतुष्टयञ्च। प्राणादिपञ्चकमथो वियदादिपञ्चकामश्चकर्मचतम पुनरष्टधापू॥ पुरीणामष्टकम्॥

पुल। पु० पुलके॥ त्रि० विपुले॥

पुलक। पु० कृमिभेदे॥ प्रस्तरविशेषे॥ तस्यपरीक्षान्यत्रद्रष्टव्या॥ मणिदोषे॥ रोमाञ्चे। त्वक्पुष्पे॥ हरितालि॥ गजान्नपिण्डे॥ गन्धर्वे॥ गल्वर्के०इतिहेमचन्द्रेपाठ॥ असुराख्यामृइतिहेमचन्द्र। न० मद्यपात्रे॥

थमृत्तिकावि० । कञ्चुके ॥

पुलकित . । त्रि० हर्षिते ॥ पुलक . मञ्जातोऽस्य । ता० इतच् ॥

पुलकी । पु० धाराकदम्बे ॥

पुलस्त्यि । पु० देशविशेषे ॥ शिलह ट्टात्पूर्वभागे कामरूपात्तथोत्तरे । पुलस्त्यिदेशोदेवेशि नरनारायण पर ॥

पुलस्ति । पु० पुलस्त्यमुनौ ॥

पुलस्त्य । पु० ब्रह्मणः कर्णाभ्यांजा तेसप्तर्षीणामध्ये ऋषिविशेषे । इवि र्भुव पत्यौ ॥

पुलह । पु० ब्रह्मणोनाभितोजाते सप्तर्षीणांमध्ये ऋषिविशेषे । गति स्वामिनि ॥ स्वायम्भुवमनोस्तनये ॥

पुलहाश्रम । पु० हरिक्षेत्रे ॥

पुला । स्त्री० प्लुताद्यनेकापरनामनि हयगतिवि० ॥ तदुक्तंहयलीलावत्या म् । प्लुताख्यवञ्चिता माधुर्याधारा पुलनाभिधा । पुनरेनानलोपान्ता पुलामित्याहदेशिकः ॥ तल्लक्षणञ्चत चैव । त्रियतिसमविशेषानुत्क्षिप स्थग्रपादान्प्रसरतिपुरतोश्व सा श्वधारापुलाख्या । विलसतिसमपा दोत्क्षेपपाकुञ्चनाजा करुणमिहग तिका प्राहुरन्ये पुलाख्यामिति ॥ पार्ष्णिप्रधान प्रविधायरागाद्वल्गास्त थोक्तस्थचरेत्पुलाख्यामित्यादि . ॥

पुलाक । पु० तुच्छधान्ये । असार धान्ये ॥ सङ्क्षेपे ॥ भक्तसिक्थके ॥ पोलनम् । पुल० । भ० क्विप् । पुलमकति । अक० । कर्म्मण्यण् ॥ पोलतिवा । बलाका दयश्चेतिसाधु ॥

पुलाकी । पु० वृक्षे ॥

पुलायितम् । न० अश्वगतौ । विक्रान्तौ ॥ पुलाख्यया अयितगति . पुलायितम् । अय० । क्त

पुलिनम् । न० तोयोत्थिततटे । जलाद चिरोत्थिततटे । चडा० टाप० इ० भा० ॥ पोलति पुलमस्त्यस्ये । पुलि तलिभ्याञ्चेतिनन् ॥ द्वीपे ॥

पुलिन्द । पु० अरण्यचरेम्लेच्छजात्यन्तरे । शबरे ॥ पोलति । पुल० । कुविपुल्योः किन्दच् ॥

पुलोमजा । स्त्री० इन्द्राण्याम् । पुलोम्नोमुनेर्जाता । पञ्चम्यामजातावि तिड ॥

पुलोमद्विट् । पुं० इन्द्रे ॥

पुलोमा पु० दानवान्तरे ॥ मुनिविशेषे॥

पुलोमारि । पु० शचीपतौ ॥

पुल्कस । पु० पुक्कसे ॥ दृ० ॥

पुषा । स्त्री० लाङ्गलिकौषधे ॥

पुषित । त्रि० पुष्टे । क्तनपोषणेप त्रिस्रगादौ ॥ पुष्यतिस्म । पुष० । क्त . । औणादिकत्वादिट् ॥

पुष्कर . । पुं० रोगवि० ॥ नागवि० ॥ सारसपक्षिणि ॥ नृपवि० । नल

राजभातरि ॥ वरुणपुत्रे ॥ यथा-न्तरे ॥ मेघाधिपविशे० ॥ पुष्करो दुष्करजल ॥ द्वीपविशे० ॥ न० खे अम्बुनि ॥ पद्मे । सिताम्भोजे । तूयवक्त्रे ॥ खड्गफले ॥ हस्तिहस्ताग्रे ॥ काण्डे ॥ कुष्ठौषधे ॥ द्वीपविशे० ॥ तीर्थविशे० ॥ यथा । गायत्र्याश्च पर-स्थानश्रीमत्पुष्करमीरितमिति ॥ तत्ब्रह्मण स्थानम् ॥ पुष्यति । पुष्णातिवा पुष्यति० अनेनवा । पुष० । पुष किदितिकरन्कि-त्वञ्च ॥

पुष्करक । पु० चिताभूमेराच्छाद-नार्थं क्रियमाणेष्टकानिर्मितेदेव-कुलाकारेगृहे ॥

पुष्करकर्णिका । स्त्री० स्थलपद्मिन्या-म् ।

पुष्करज । पु० पुष्करमूले ॥ त्रि० । पुष्करोत्पन्ने ॥

पुष्करणी स्त्री० पुष्कर द्वीपनद्याम्॥

पुष्करद्वीप । पु० सप्तद्वीपान्तर्गतद्वी पविशेषे ॥ नदीपुष्करणीनामेम पुष्करमण्डिता । तयामपुष्करद्वी प' ख्यापित सुरर्चित ॥

पुष्करनाडी । स्त्री० स्थलपद्मिन्याम् ॥

पुष्करमूलम् । न० कुष्ठहलमूले । पौ ष्करे ॥ पुष्करस्यकुष्ठौषधस्यमूलम् ॥

पुष्करवान् । पु० हस्तिनि ॥ पुष्कर मस्त्यस्य । मतुप् ॥

पुष्करशिफा । स्त्री० पुष्करमूले ॥

पुष्कराक्ष ' । पु० विष्णौ ॥ पुष्करे-गोप मितेअक्षिणीयस्य । बहुव्रीहौ सक्थ्यक्ष्णो. स्वाङ्गात्षजितिषच् ॥ पुष्करहृदयपुण्डरीकमश्नोतिव्या-प्नोत्यन्तर्यामिरूपेणेतिपुष्करोपपदा दशूव्याप्ताविितिधातो कर्मण्यण् ॥ पुरुह्लतादिव्या . स्याने ॥

पुष्करावर्त्त । पु० मेघभेदे ॥

पुष्कराह्व । पु० सारसपक्षिणि ॥

पुष्कराह्वय । पु सारसे ॥ न० पु-ष्करमूले ॥

पुष्करिणी । स्त्री० भूम्याम् । हस्ति-न्याम् ॥ सरोजिन्याम् । कमलिन्या-म् । कृत्रिमजलाशये॥ पुष्करमूले ॥ स्थलपद्मिन्याम् ॥ समचतुरस्रखा ते । यथा । चतुर्विंशाङ्गुलोहस्तोध-नुस्तच्चतुरुत्तर । शतधन्वन्तरश्चैव तावत्पुष्करिणीमता । एतत्पञ्चगु ण प्रोक्तस्तडागइतिनिश्चय. ॥ तेन चतुर्दिक्षुविंशतिहस्तान्यूनतायाच तु शतहस्तान्यूनाभ्यन्तरत्वेनपु ष्करिणी । एतज्जलाशयाधारपरन तु० उपरितटम् । शतेनधनुर्भि पु ष्करिणी । इतिनव्यवर्द्धमानधृतोव शिष्ठ ॥ पुष्कराणिसन्त्यस्याम् । पु-ष्करादिभ्योदेशे० इतीनि ॥

पुष्करी । पु० हस्तिनि ॥ मत्स्यभेद इनि ॥

पुष्करेचण । पु० प्रभासतीर्थाधिष्ठात्र्यादेव्याम् ॥

पुष्कल । पु० भरतात्मजे । पुष्कलावत्याधीशे ॥ न० । ग्रासचतुष्टयात्मकभिक्षायाम् ॥ यथा । भिक्षा स्याद्ग्रासमात्रमन्नं तस्माच्चतुर्गुणम् । पुष्कलं हन्तकारन्तु तच्चतुर्गुणमुच्यते ॥ इति ॥ अष्टकुञ्चिपरिमितेधान्यमानभेदे ॥ यथा । अष्टमुष्टिर्भवेत्कुञ्चिः कुञ्चयोऽष्टौ च पुष्कलम् । पुष्कलानि च चत्वारि आढक परिकीर्त्तितः ॥ त्रि० परिपूर्णे ॥ श्रेष्ठे ॥ पुष्यति । पुष० । पुष क्लिदित्यनुवृत्तौ० कलस्तिकलन्कित् ॥ स्त्रियां गौरादित्वात्पुष्कली ॥ सि० लज्जा ॥

पुष्कलक । पु० गन्धमृगे ॥ क्षपणे ॥ कीलके ॥

पुष्कस । पु० पुक्कसे ॥ पृ० ॥

पुष्ट । त्रि० पालिते । कृतपोषणे । पुषिते ॥ पुष्यतेस्म । पुष० । क्त० । दैवादिकत्वान्नेट् ॥

पुष्टि । स्त्री० पोषणे ॥ वृद्धौ । अवयवोपचये ॥ अश्वगन्धायाम् ॥ मातृकाविशेषे ॥ यथा । पुष्टिर्गणपतेः पत्नी पूजिता जगतीतले । यया विना परिक्षीणाः पुमांसो योषितोऽपि चेति भागवतम् ॥ पोषणम् । पुष० । क्तिन् ॥ व्रतफले० । पुंसि धर्मपत्नीनाद्दष्टिरित्यभिधीयते ॥

पुष्टिकर । त्रि० पुष्टिजनके ॥

पुष्टिका । स्त्री० जलशुक्तौ ॥

पुष्टिकान्त । पु० श्रीगणेशे । विनायके ॥

पुष्टिदा । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥ वृद्धौ ॥ पुष्टिदाख्याम् ॥

पुष्पम् । न० सुमनसि । प्रसूने । कुसुमे ॥ आमकुलातुर्यैकेचित्पुष्पं चिन्वन्ति वै द्विजाः । देवतास्तन्नगृह्णन्ति भस्मीभवति दारुवदिति लघुहारीत ॥ विकाशे ॥ स्त्रीरजसि ॥ धनदविमाने ॥ नेत्ररुग्भेदे । फूला फूली० इ० भा० प्र० ॥ अस्यौषध यथा । हरीतकी वचा कुष्ठं पिप्पली मरिचानि च । बिभीतकस्य मज्जा च शङ्खनाभिर्मनःशिला ॥ सर्वमेतत् समं कृत्वा छागीक्षीरेण पेषयेत् । नाशयेत्तिमिरं कण्डूं पटलान्यर्बुदानि च ॥ अधिकानि च मांसानि यश्च रात्रौ न पश्यति । अपि द्विवार्षिकं पुष्पं मासेनैकेन साधयेत् ॥ वर्त्तिश्चन्द्रोदया नाम नृणां दृष्टिप्रसादनी ॥ इति च क्रपाणिदत्तः ॥ पुष्पति पुष्प्यते वा । पुष्पविकसने । पचाद्यच्० घञ् वा ॥

पुष्पकम् । न० रीतिपुष्पे ॥ पुष्पवद्वा भरणभूते धनदस्य विमाने ॥ पुष्पको स्त्रीति शब्दार्णवात्पुल्लिङ्गोपि । नेत्ररोगविशेषे । पुष्पे ॥ रत्नकङ्कणे ॥

रसाञ्जने ॥ लोहकाख्ये ॥ मृद्धार शकन्याम् ॥ कासीसे ॥ पुष्पति । पुष्प० । क्वुन् ॥ पुष्पमिववा । इवेप्र तिकृतावितिकन् ॥

पुष्पकरण्डकम् । न० उज्जयिन्यामृषि वसोद्याने ॥

पुष्पकरण्डिनी । स्त्री० अवन्त्याम् । उज्जयिन्याम् ॥

पुष्पकाशीशम् । न० किञ्चित्पीतेका सीसे । कसके । नेत्रौषधे ॥

पुष्पकीट । पु० भ्रमरे । रोलम्बे ॥ कुसुमकृमिमात्रे ॥

पुष्पकेतन । पुं० कामदेवे ॥

पुष्पकेतु । पु० रीतिपुष्पे । कुसुमा ञ्जने ॥ पुष्पस्यकेतुरिवनाशकत्वात्

पुष्पघातक । पु० वेणुवृक्षे ॥ दम नवृक्षे ॥

पुष्पज । पु० पुष्परसे । पुष्पद्रवे ॥

पुष्पद । पु० वृक्षे ॥ त्रि० । पुष्पदा तरि ॥

पुष्पदन्त । पु० वायुकोणस्थदिग्गजे ॥ विद्याधरविशेषे ॥ सुविध्याख्य- जिने ॥ पुष्पमिवदन्ता यस्यस ॥

पुष्पदन्तक । पु० गन्धर्वविशेषे ॥

पुष्पद्रव । पु० पुष्पस्वेदे । पुष्पसारे ॥

पुष्पधनु । पु० कामदेवे ॥ पुष्प धनु रस्य । वासञ्छायामित्यनङ्भावेसा न्त ॥

पुष्पधन्वा । पुं० मदने । कामे ॥ पुष्प धनुरस्य । वासञ्छायामित्यनङ् ॥

पुष्पनिद । पुं० भ्रमरे ॥

पुष्पनिर्यासक । पु० पुष्पद्रवे ॥

पुष्पन्धय । पु० भ्रमरे ॥ पुष्पाणिध यति । धेट्० । मुञ्जकुलास्यपुष्पेषु धेट खशितिकेचिदितिखश् । अ रुर्द्विषदितिमुम् ॥

पुष्पपथ । पु० भगे । योनौ ॥

पुष्पपात्रम् । न० पुष्पाधारे ॥

पुष्पपुरम् । न० पाटलिपुत्रनगरे ॥

पुष्पफल । पु० कपित्थे ॥ कूष्माण्डे ॥ पुष्पयुक्तफलमस्य ॥

पुष्पबलि । पु० वास्तुपूजायाम् ॥

पुष्पमास । पुं० वसन्ते ॥ पुष्पाणा मास ॥

पुष्पयोग । पु० यात्रायोगान्तरे ॥ यथा । भौमेस्वराशिगेलग्ने सौम्ये केन्द्रत्रिकोणगे । पुष्पयोगोरिविपि नकुठार सङ्गराङ्गणे ॥

पुष्परक्त । पु० सूर्यमणिवृक्षे ॥

पुष्परथ । पु० चक्रयाने । युद्ध विना यात्रोत्सवादौ सुखभ्रमणार्थरथे ॥ सुकुमारत्वात्० पुष्पमिवरथ ॥

पुष्परस । पु० मकरन्दे ॥ पुष्पस्य रस ॥

पुष्परसाह्वयम् । न० मधुनि ॥

पुष्पराग । पु० पीतमणौ । वाचस्प तिवल्लभे । पोखराज० इ० भा० ॥ अस्यलक्षणयथा । सुच्छायपीत

गुरुगात्रसुरङ्गशुद्ध स्निग्धस्वनिर्मल मतीवसुवृत्तशीतम् । य पुष्पराग सकलकलयेदमुष्य पुष्पातिकीर्त्ति मतिशौर्यसुखायुरर्थान् ॥ तस्यापल क्षणम्यथा । कृष्णविन्दुकृत रूक्ष धवलमलिनलघु । विच्छायशर्करा गारपुष्परागसदोषक ॥ अस्यपरी क्षालक्षणं यथा । घृष्टोविकाशयेत् पुष्परागमधिकमात्मीयम् । नखलु पुष्परागोजात्यतयापरीक्षकैरत्न ' ॥

पुष्परेणु । पु० परागे ॥

पुष्परोचन । पुं नागकेशरे ॥

पुष्पलाव । पुष्पलावी । पु० } मालाकारे ॥

पुष्पलिट् । पु भ्रमरे ॥ पुष्पलेढि । लिह ० । क्विप् ॥

पुष्पवटी । स्त्री० फुलौरी० इ० प्र० खाद्यप्रभेदे ॥

पुष्पवन्तौ । पुं० एकयोक्त्यानिरुक्तादि वचनात्सूर्यचन्द्रमसौ ॥ चन्द्रा र्कौ० एकयोक्त्यासाधारणवचने० पुष्पवन्तौ० अस्त्रेकपुष्पवानितिन प्रयोक्तव्यमितिभाव । पुष्पविकास ने । भावेक्त । पुष्प । प्रकाशस्त वन्तौ ॥

पुष्पवती । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥ तीर्थविशेषे ॥ पुष्प रजोऽस्त्यस्या । मतुप् ॥ त्रि० पुष्पविशिष्टे ॥

पुष्पवाटिका । स्त्री० पुष्पवाट्याम् ॥

पुष्पवाटी । स्त्री० पुष्पोद्याने । फुल वारी० फुलवरिया० इ० भा० ॥ पुष्पाणावाटी ॥

पुष्पवाण । पु० मन्मथे । कामदेवे ॥ पुष्पाणिवाणायस्य ॥

पुष्पवाहन । पु० पुष्पराजाभिधे नृपे ॥

पुष्पशकटी । स्त्री० आकाशवाण्याम् । दैवप्रश्ने ॥

पुष्पशून्य । पु० उदुम्बरे ॥ त्रि० कुसुमरहिते ॥

पुष्पसमय ' । पुं० वसन्ते । चैत्रवैशा खयो । ॥ पुष्पाणासमय ॥

पुष्पसायक । पु० पुष्पधन्वनि । कामदेवे ॥

पुष्पसार ' । पुष्पद्रवे ॥ पुष्पस्यसा र ' ॥

पुष्पसिता । स्त्री० फूलसक्कर० इ० भा० प्र० द्रव्ये ॥ भवेत्पुष्पसिता शीतारक्तपिताहरीलघु ॥

पुष्पसौरभा । स्त्री० कलिकारीवृक्षे ॥

पुष्पस्वेद । पु० पुष्पद्रवे ॥

पुष्पहास । कुसुमविकासे ॥ पुष्पा णामुकुलात्मनास्थितानाहासोविका श ' पुष्पहास ॥

पुष्पहासा । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥

पुष्पहीना । स्त्री० उदुम्बरे ॥ निष्फला याम् । रज शून्यायाम् ॥

पुष्पा । स्त्री० । कर्णपुर्याम् । मालि

ष्याम् । भागलपुर० दू० प्र० नगरे ॥

पुष्पाजीवः । पु० मालाकारे ॥

पुष्पाञ्जनम् । न० अञ्जनवि० । कौसुम्भे । पुष्पकेतौ ॥

पुष्पाञ्जलि । पुं० प्रसूनानामञ्जलौ । कुसुमाञ्जलौ ॥

पुष्पाण्डक । पु० शालिजातिविशेषे ॥

पुष्पाम्बुज । पु० पुष्पद्रवे ।

पुष्पावचायी । पुं० मालाकारे ॥

पुष्पासवम् । न० मधुनि ॥ पुं० पुष्पमकरन्दकृतआसवे ॥

पुष्पास्त्र । पुं० कन्दर्पे । मकरध्वजे ॥

पुष्पाह्वा । स्त्री० शतपुष्पायाम् ॥

पुष्पिका । स्त्री० दन्तमले ।। लिङ्गमले ॥

पुष्पित । वि० जातपुष्पवृक्षादौ । प्रफुल्ले ॥ पुष्पवति ।। पुष्पाणिसजातान्यस्य । ता० इतच् ।। रमणीये ।। आपातरमणीये ॥

पुष्पिता । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥

पुष्पिताक्ष । वि० बुद्धदृष्टौ ॥

पुष्पिताग्रा । स्त्री० वर्णवृत्तच्छन्दःसमवृत्तप्रभेदे ॥ लक्षणयथा । अयुजिनयुगरेफतोयकारोयुजितुनजौजरगाश्च पुष्पिताग्रा ॥ य० । करकिसलयशोभयाविभान्तीकुचफलभारविनम्रदेहयष्टि । स्मितरुचिरविलासपुष्पिताग्राव्रजयुवतिव्रततिर्हरेर्मुदेऽभूत् ॥

पुष्पेषु । पुं० कामदेवे ॥ पुष्पाणिइषवोऽस्य ॥

पुष्य । पु० अष्टमनक्षत्रे । सिध्ये । तिष्ये ॥ पुष्य सर्वार्थसाधक ॥ तत्रजातस्यफलयथा । प्रसन्नगात्र पितृमातृभक्त । स्वधर्मयुक्तोऽभिनयाभियुक्त । भवेन्मनुष्य खलुपुष्यजन्मासम्मानचामीकरवाहनाढ्य ॥ पौषमासि ॥ कलियुगे ॥ यथा ॥ सत्सम्प्रदायप्रथनायपुष्येशिष्यैश्चतुर्भिः सहयोवतीर्णः । उक्तोवृहत्सङ्गमतन्त्रराजे श्रीशङ्कराचार्यगुरुंतमीडे ॥ पुष्यातिकार्याणि०पुष्यन्त्यर्थाअस्मिन्नितिवा । पुष्यसिध्यौनक्षत्रइतिकर्त्तर्यधिकरणेचक्यप् निपातित ॥

पुष्यध । पु० भूर्जकण्टके । सङ्करजातिविशेषे । आवन्त्ये ॥

पुष्यरथ । पु० युद्धविनासुखभ्रमणारथे । चक्रयाने ॥ असौपुष्यरथश्चक्रयानंनसमराययत् ॥ पुष्यइवरथ । पुष्येयात्रोत्सवादौरथोवा ॥

पुष्यस्नानम् । न० पुष्याभिषेके ॥ यथा । मूलमनुजाधिपति प्रजातरोस्तदुपघातसंस्कारात् । अशुभशुभत्वंलोकेभवतियतोतोनृपतिचिन्ता ॥ पुष्यस्नाननृपतेः कर्तव्य दैवविपत्रोधैर्म्याम् । नात परपविन्नसर्वोत्पातान्तकरमस्ति ॥ अस्यविधि

कालिकापुराणेवाराह्यांश्चद्रष्टव्य ॥

पुस्या । स्त्री० पुष्यनक्षत्रे ॥

पुस्तम् । न० पुस्तके । लिखितग्रन्थे ॥ यथा । विधायपूजयेन्नित्य पुस्तपूजो क्तसिद्धये॥ लेप्यादिशिल्पकर्म्मणि॥ आदिनाकाष्ठपुत्तलिकादयोबोध्या ॥ यथा । मृद्वावादारुणाथवस्त्रेणा प्यथचर्म्मणा । लोहरत्नैकृतवापिपु स्तमित्यभिधीयते ॥ पुस्यते । पुस्त आदरादौणिच् । एरच् ॥

पुस्तकम् । न० पुस्ते । लिखितग्रन्थे । पोथी इ० भा० ॥ तस्यपरिमाण यथा । मानवक्ष्ये पुस्तकस्यशृणुदे- विसमासत । मानेनापिफलवि- न्द्यादस्माजेश्रीर्हताभवेत् ॥ हस्तमा त्रमुष्टिमात्रमावाहुद्वादशाङ्गुल।दशा ङ्गुलतथाष्टौचततोहोननकारयेत् ॥ पुस्तकलेखकस्यपूजाफलयथा।आर म्भेचसमाप्तौच लेखकप्रतिपूजयेत् हरिद्रगन्धपुष्पाद्यैर्वस्त्रैश्चसुनलोह- रै ॥ यावदक्षरसङ्ख्यानप्रतिपत्रे चसुन्दरि । तावद्युगसहस्राणिब्र- ह्मलोकेवसेच्चिरम् ॥ वेतनग्रहणेले खकस्यदोषोयथा । वेतनयस्तुगृह्- णीयाल्लिखित्वापुस्तकंसतु । याव दक्षरसङ्ख्यानतावन्नरकेवसेदिति योगिनीतन्त्रे तृतीय ३ भागे ७ पटल ॥

पुस्तकर्म्मा । पु० लेप्यादिशिल्पकर्म्म कर्त्तरि ॥

पुस्तकशिम्बिका । स्त्री० शिम्बिप्रभेदे ॥ पुस्तशिम्ब्याम् ॥

पुस्तशिम्बि । स्त्री० पुस्तकशिम्बि- कायाम् ॥

पूग । पु० क्रमुके । गुवाके ॥ वृन्दे । नानाजातीयानामनियतवृत्तीना मर्थकामप्रधानानासङ्घे ॥ ब्रह्मदारु णि ॥ न० गुवाकफले । उद्वेगे ॥ यथा । पूगगुरुहिमं रूक्षकषायकफ पित्तहृत् । मोहनन्दीपनरुच्यमास्य वैरस्यनाशनम् ॥ आर्द्रं तद्गुर्वभिष्य न्दिवन्हिदृष्टिहरस्मृतम् । स्विन्न दो षत्रयच्छेदिदृढमध्य तदुत्तमम् ॥ अस्यपाकोयथा । शृङ्गाटकजीरके द्वे जातीकोषत्रवशजम् । लवङ्ग- धान्यकश्चापिप्रत्येककर्षयुग्मकम् ॥ हैयगवीनकुडवसिताचार्द्धतुलोज्व ला । धात्रीवरीद्व्यश्चलिस्वपूगस्या ष्टपलानिच ॥ उलूखलेचसकुत्यचू- र्णक्षीराढकान्वितम् । सन्धाव्यभ- क्षितन्यात्वासरादौयथोचितम् । ज्वरदाहश्चपित्तश्चयक्ष्मशूलगुदाङ्कु रान् ॥ छर्दिप्रमेहमूत्राणामाघातञ्च विनाशयेत् । वलप्रदश्चभंदश्चस्त्रीणा ञ्चैतद्रसायनमिति ॥ पुनाति० पवतेवा० पूयतेमुखमनेनवा-। पू ञ्० । छापूखडिभ्य । किदिति गन् ॥

पूगकृत । त्रि० पुञ्जीकृते ॥ अपूग पूग सम्पद्यमान कृत: इत्यर्थं श्रेण्यादय ' कृतादिभिरितिसमा स० श्रेण्यादिषुच्व्यर्थवचनमिति च्व्यर्थता ॥

पूगतिथ । त्रि० पूगानापूरणे ॥ बहुपूगेतिडटितिथुगागमविधाना दसख्यात्वेपिडट ॥

पूगपात्रम् । न० पूगपीठे । फरुव के ॥

पूगपीठम् । न० कटकोले । पतद्ग्र हे ॥

पूगपुष्पिका । स्त्री० कुट्टली । विवाह सम्बन्धिपुष्पताम्बूले ॥

पूगफलम् । न० उद्वेगे । चिक्कण्या म् ॥

पूगयाजक । पुं० बहुयाजके ॥

पूगरोट . । पु हिन्तालवृक्षे ॥

पूगिका । स्त्री० क्रमुके ॥

पूगिकाफलम् । न० पूगीफले ॥

पूगी । स्त्री० पूगे । पूगवृक्षे ॥

पूगीफलम् । न० उद्वेगे । पूगफ ले ॥

पूजक । त्रि० पूजाकर्त्तरि ॥

पूजनम् । न० अर्चने । पूजायाम् । । यथा ॥ शास्त्रप्रणामशुश्रूषादौ ॥ पूजपूजायाम् । ल्युट् ॥

पूजनीय ' । त्रि० श्रुताचाराभिजना दिभि पूजायोग्ये ॥ पूज्ये ॥

पूजेरनीयर् ॥

पूजा । स्त्री० नमस्यायाम् । अपचि तौ ॥ सपर्यायाम् ॥ पादप्रक्षालना र्चनधनदानादिरूपायामर्चायाम् ॥ देवार्चनायाम् ॥ तस्या सामान्या नुष्ठानयथा । आदावृष्यादिकन्यास करशुद्धिस्तत परम् । अङ्गुलि व्यापकन्यासौहृदादिन्यासएवच ॥ तालत्रयच्चदिग्बन्ध प्राणायाम स्तत परम् । ध्यानपूजाजपश्चैव सर्वतन्त्रेष्वयविधिरितियामलवच नम् ॥ पूजनम् । पूज० । चि तिपूजीत्यड् ॥

पूजार्ह . । त्रि० मान्ये । अर्घभाजि ॥ कुसुमादिभिरर्चनयोग्ये । पू ज्ये ॥ पूजामर्हति । अर्हपूजा याम् । अर्हइत्यच् ॥ स्त्रियापू जार्हा ॥

पूजित । त्रि० सत्कृते । अर्चि ते ॥ पूज्यतेस्म ॥ पूज० । क्त ॥ देवे ॥ पूजितोय सुरासुरैरि त्यादौभूतेक्तोनतुवर्त्तमाने० तेन तृतीयातत्रोपपद्यते । अन्यथाक्तस्य चवर्त्तमानइतिषष्ठीस्यात् ॥

पूजितव्य . । त्रि० पूजनीये ॥

पूजिल । पुं० देवतायाम् ॥ त्रि० पूज्ये ॥

पूज्य । पु० श्वशुरे ॥ त्रि० वन्द्ये पूजार्हे । प्रतीच्ये ॥ पूजार्हा व

था । गुरूणामपिसर्वेषां पूज्या : पञ्चविशेषत : । तेषामाद्यास्त्रय : श्रेष्ठास्तेषामातासुपूजिता ॥ यो भावयतियासूतेयेनविद्योपदिश्यते ज्येष्ठ : भ्राताचभर्ताचपञ्चैतेगुरवस्मृताइतिकौर्मेउपरिभागे ११ अध्याय : ॥ पूज्यते । पूज० । । अचोयत् ॥ पूजयितुमर्ह : । पूज० । अर्हेकृत्यतृचश्चेतियत् ॥ सर्वस्यैवहिदानस्यग्रहीतागुरुरुच्यते । कन्यायाश्चैव विद्याया : प्रदातापूज्यतेगुरु : ॥

पूज्यपाद : । पुं० भगवच्छङ्कराचार्ये ॥

पूत : । पु० शङ्खे ॥ श्वेतकुशे ॥ विकङ्कतवृक्षे ॥ न० बहुलीकृते । अपनीतवुषधान्ये ॥ सत्यवचने ॥ त्रि० व्रतादिनाशुद्धे । पवित्रे । प्रयते ॥ दधिगोमयादौसामन्यपवित्रे० स्वभावपवित्रेवा । पवित्रे मेध्ये ॥ दृष्टिपूतन्यसेत्पादवस्त्रपूतजलपिवेत् । सत्यपूतांवदेद्वाचमन : पूतसमाचरेत् । शठिते बहुलीकृते ॥ पूयतेस्म । पूङ० पूञ० वा । क्त : ॥ पवतेस्मवा । पूङोगत्यर्थेतिक्त ॥

पूतक्रतायी । स्त्री० इन्द्राण्याम् । शच्याम् ॥ पूतक्रती : स्त्री० । पूतक्रतोरैचेत्यैकारादेशोङीप् च ॥

पूतक्रतु । पुं० इन्द्रे ॥ पूता.क्रतवो येन ॥

पूतक्रतु । स्त्री० देव्याम् ॥ पूता : क्रतवोयया सा ॥

पूतगन्ध : । पुं० वर्वरे ॥

पूततृणम् । न० श्वेतकुशे ॥ कुशे ॥ पूतस्वततृणञ्च ॥

पूतद्रु : । पु० पलाशवृक्षे ॥

पूतधान्यम् । न० तिले ॥ पूतञ्चतद्धान्यञ्च ॥

पूतना । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ पूतनाख्यिमतीसूक्ष्मेतिनिरूपणात् ॥ सिन्धुदेशजाखल्पत्वक्पृहद्द्रिहरीतकीलेपनेप्रशस्तेतिराजवल्लभ : ॥ गन्धमास्याम् ॥ बालरोगविशेषे ॥ बालमातृकाविशेषे ॥ दानवीविशेषे । वकासुरभगिन्याम् ॥ अहोवकीयस्तनकालकूटजिघांसयापाययदप्यसाध्वी । लेभेगतिंधात्र्युचितांततोन्यंकवादयालुंशरणंव्रजेम ॥ पूतकरोति । तत्करोतीतिणिच् । बहुलमन्यत्रापीतियुच् ॥

पूतनारि : । पुं० बालमुकुन्दे । श्रीकृष्णे ॥ पूतनायाअरि : ॥

पूतनासूदन : । पुं० श्रीकृष्णे ॥ पूतनासूदितवान्० सूदयतिवा । सूदक्षरणे । नन्द्यादित्वाल्ल्यु ॥

पूतनाघ्न । पुं० श्रीकृष्णे ॥ पूतनाहन्ति । हन० । क्विप् ॥

पूतपाप । त्रि० निरस्तस्वर्गभोगप्रतिबन्धकपापे ॥

पूतफल : । पु० पनसे ॥

पूता । स्त्री० दूर्वायाम् ॥

पूतात्मा । पुं० ईश्वरे ॥ पूत ' शुद्ध. सत्त्वादिगुणसम्बन्धरहित आत्मा स्वरूपयस्य ॥ पूतश्चासावात्माचेति वा ॥ शुद्धदेहे ॥ शुद्धान्त : करणे ॥ पूतश्चात्मायस्य ॥

पूति . । स्त्री० दुर्गन्धे ॥ पवित्रताया म् ॥ खट्टाशमुष्के ॥ न० रोहिष तृणे ॥

पूतिक : । पुं० पूतिकरञ्जे ॥ पुनाति । पूञ्० । तिन्तिडीका दयश्चेति०इकन् ॥ न० विष्टायाम् ॥

पूतिकरज : । पुं० लट्वाकरञ्जवृक्षे । कालिकारके । कलहनाशने । काष्टवतिकरञ्जे । काँटाकरञ्जइति० भा० ॥ पूतिश्चासौकरजश्च ॥

पूतिकरञ्ज ' । पुं० पूतिकरजे ॥

पूतिकर्णक ' । पुं० कर्णरोगविशेषे ॥ तल्लक्षणंयथा । कर्णविद्रधिपाकाद्वा जायतेचाम्बुपूरणात् । पूयस्रव तिवापूतिसज्ञेय: पूतिकर्णक : ॥ अस्यौषधयथा । निर्गुण्डीसुरसस्तैलसिन्धुधूमरजोगुड : पूरणात्पूतिकर्णस्यशमनोमधुसंयुत ' ॥ अथ वा । वरुणार्द्रकपित्थाम्रजम्बूपल्लव साधितम् । पूतिकर्णापहंतैलंजातीपत्ररसेनवेति चक्रपाणिदत्त ॥

पूतिका । स्त्री० मार्जारयाम् ॥ पोइ इ० प्र० लताशाके । उपोदक्याम् ॥

पूतिकामुख । शम्बूके ॥

पूतिकाष्ठम् । न० सरलद्रुमे ॥ देवदारुमहीरुहे ॥ पूतिचतत्काष्ठञ्च ॥ पूते ' पावनस्यकाष्ठ वा ॥

पूतिकाष्ठकम् । न० पूतिकाष्ठे ॥

पूतिगन्ध ' । पुं० गन्धके ॥ हिङ्गुदीवृक्षे ॥ न० रङ्गे ॥ त्रि० दुर्गन्धे ॥

पूतिगन्धि ।
पूतिगन्धिक } त्रि० दुर्गन्धे

पूतिगन्धिका । स्त्री० वाकुच्याम् ॥

पूतितैला । स्त्री० ज्योतिष्मत्याम् ॥

पूतिदारु ' । न० देवदारुणि ॥

पूतिनस्य : । पु० नासारोगभेदे ॥ तल्लक्षणंयथा । दोषैर्विदग्धै र्गलतालुमूलेसम्मूर्छितोयस्यसमीरणस्तु । निरेतिपूतिर्मुखनासिकाभ्यांतपूतिनस्य प्रवदन्तिरोगम् ॥ औषधन्तु । । व्याघ्रीदन्तीवचाशिग्रुसुरसव्योष सम्भवै ' । पाचितंलावणतैलपूतिना सागदजयेत् ॥ अथवा । त्रिकटुविडङ्गकसैन्धवबृहतीफलशिग्रुसुरसदन्तीभि . । तैलङ्गोजलसिद्धंनस्यं स्यात्पूतिनस्यस्य ॥

पूतिपत्र : । पुं० श्योनाकविशेषे ॥

पूतिपुष्पिका । स्त्री० मातुलुङ्गायाम् ॥

पूतिफली । स्त्री० वाकुच्याम् । सोम

राज्याम् ॥ पूतिफलेष्वस्या पाक कर्णेतिङीष् ॥
पूतिमयूरिका । स्त्री० अजगधायाम् ॥
पूतिमेद । पुं० अरिमेदे ॥
पूतिवात । पुं० बिल्ववृक्षे ॥ अधोवायौ ॥
पूतिवृक्ष । पुं० श्योनाके ॥
पूतिशारिजा । स्त्री० खट्टाश्याम् ॥
पूतिक । पुं० गन्धमार्जारे ॥ घोडा करञ्ज इ० भा०प्र० करञ्जविशेषे ॥ लताविशेषे ॥
पूतिकरञ्ज । पुं० लट्टा स्वकरञ्जे ।
पूतिगण्ड । पुं० पूतिकीटे ॥
पूतिभाव । पुं० दौर्गन्ध्ये ॥ क्लेदे ॥
पूत्यण्ड । पुं० गन्धकीटे ॥ गन्धैणे ॥ यस्यनाभौमृगनाभिर्जायते ॥
पूप । पुं० अपूपे । पिष्टके । पूआ० इ०भा० ॥ यथा ॥ समितागुडतोयेनमेलयित्वासुमर्दिताम् । घृतेविस्तार्यसुपचेत्सुवृत्तोमृदुपूपकः ॥ अपूपः पुष्टिदोवल्योहृद्योगुरुतरस्मृतः । पित्तानिलहरोवृष्यः सुपक्वोरुचिकारकः ॥ पवनपूः । पूञ् ०स०क्विप् । पुवपाति०पिवतिवा । पारक्षणे०पानेवा । आतइतिकः ॥
पूपला । स्त्री० पोलिकायाम् ॥
पूपाली । स्त्री० पोल्याम् ॥
पूपाष्टका । स्त्री० आग्रहायणीपूर्णिमायाःपरतःकृष्णाष्टम्याम् ॥
पूपिका । स्त्री० पूलिकायाम् ॥
पूयम् । न० पक्वव्रणादिसम्भवघनीभूतशुक्लवर्णविकृतरक्ते । क्षतजे । मले । पीप०राध०इ०भाषा ॥
पूयनम् । न० रक्तविकारे । पूये ॥
पूयरक्त । पुं० नासारोगभेदे ॥ तल्लक्षणम् । दोषैर्विदग्धैरथवापिजन्तोर्ललाटदेशेऽभिहतस्यतैस्तैः । नासास्रवेत्पूयमसृग्विमिश्रं तत्पूयरक्तं प्रवदन्तिरोगम् ॥
पूयारि । पुं० निम्बपादपे ।
पूयालस । पुं० सन्धिगतरोगभेदे ॥ लक्षणयथा । पक्वः शोफः सन्धिजः सस्रवेद्यः सान्द्रं पूयंपूतिपूयालसः स ॥ इतिसुश्रुत ॥
पूयोद । पुं० नरकान्तरे ॥
पूर । पुं० जलसमूहे । अम्भसावृद्धौ ॥ व्रणसंशुद्धौ ॥ खाद्यविशेषे ॥ न०दाहागुरुणि ॥
पूरक । पुं० प्राणवायौ । शनैर्वामनासापुटेन०दक्षिणनासापुटेनवा सव्यापसव्यन्यायेनान्तः प्रवेशने ॥ वाह्येनवायुनामूर्त्तं शक्तिसीमप्रपूरणम् । पूरकं सततभ्यासात्सुगुर्वपिविकर्षयेत् ॥ नासिकोत्कृष्टउच्छ्वासोध्मातः पूरकउच्यते ॥ आत्मानुसन्धाने ॥ ब्रह्मैवास्मी तियावृत्तिपूरकोवायुरीरितः ॥ पूरीआप्याय

मे । खच् ॥ वीजपूरे ॥ गुणकाङ्के ॥ पुं० प्रेतदेहनिष्पादकाशौचकादेय द्रव्यपिण्डे ॥ त्रि० पूरणकर्त्तरि ॥

पूरण । पुं० सेतौ ॥ विष्णुतैले ॥ न० अङ्कानांगुणने ॥ वृष्टौ ॥ कुटन्नटे ॥ वानतन्तुषु ॥ पिष्टप्रभेदे ॥ हिङ्गुधान्यजलेमाससुखिन्न सूक्ष्मकुट्टितम् । सयुक्तहिङ्गुजीरार्द्रवीजपूरैलसैन्धवै ॥ घृतेतप्तेपरिभृष्ट-धूपितमासपूरणम् ॥ मासस्यपूरणरुच्य हृद्य पुष्टिकरपर । वातपित्तहरवल्य मन्दाग्निकफनाशनम् ॥ त्रि०पूरके । पूरणकर्त्तरि ॥ पालनकर्त्तरि ॥ पृणाति । पृपालनपूरणयो । ल्युट् ॥ पूर्य्यतेऽनेन । पूरी० । करणेल्युट् ॥

पूरणी । स्त्री० शाल्मलिद्रुमे ॥ पटारम्भकसूत्रेषु ॥ पूरणकार्य्याम् ॥ पूरयति । पूरी० । ल्युट् । ङीप् ॥

पूराम्लम् । न० वृक्षाम्ले ॥

पूरिका । स्त्री० पूपविभेदे । पूरी० कचौरी०इ०भा० ॥ यथा । माषाणापिष्टिकांयुञ्ज्याल्लवणाद्र्दकहिङ्गुभि । तयापिष्टिकयापूर्णासमिताकृतपोलिका ॥ ततस्तैलेविपक्वासापूरिकाकथिताबुधै । रुच्यास्वाद्वीगुरु स्निग्धावातपित्तासृदूषिका । चक्षुस्तेजोहरीचोष्णापाकेवातविनाशिनी । तथैवघृतपक्वाऽपिचक्षुष्या रक्तपित्तहृत् ॥ वदरचूर्णपूरिकातु । घृतमिश्रकणिक्यायामेलितपञ्चमांशकम् । वदरत्वग्भवंचूर्णजलेनालोडयपीडयेत् ॥ पूरिकाघृतसंपक्वाखण्डपाकविलेहिता । पूरिकावद्रोग्मिस्निग्धापित्तहराहिमा ॥ मधुराटङ्वातघ्नी सराच्छर्दिविनाशिनी । एवविप्रायखर्जूरशर्करानारिकेरकै. ॥ द्राक्षयावैसुपूर्णस्तुपूरिका पूर्ववत्पचेत् ॥

पूरित । त्रि० कृतपूरण । पूर्ण ॥ पूर्य्यतेस्म । पूरी० । क्त । वाद्दान्तेतिपक्षेइट् ॥ गुणिते ॥

पूरुष । पुं० पुरुषे । नरे ॥ पुंसि ॥ क्षेत्रज्ञे ॥ यथा । यस्माद्विश्वमुदेति यत्ररमतेयस्मिन्पुनर्लीयतेभासायस्यजगद्विभातिसहजानन्दोज्ज्वलयन्मह । शान्त शाश्वतमक्रिययमपुनर्भावायभूतेश्वरम् द्वैतध्वान्तमपास्ययान्तिकृतिन. प्रस्तौमितपूरुषमिति ॥ पुरति । पुरअग्रगमने । पुर कुषन् । अन्येषामपीतिदीर्घ । पृषोदरादिर्वा ॥ यद्वा । पूरयति पूर्य्यतेवा । पूरी०वा० कुषन् ॥

पूर्ण । त्रि० व्याप्ते ॥ पूरिते ॥ पु० शक्ते ॥ समर्थे । सकले ॥ पूर्य्यतेस्म पूरी० । कर्त्तरिकर्मणिवाक्त । वाद्दान्तेतिसाधु : ॥

पूर्णक । पुं॰ स्वर्णचूडपक्षिणि ॥ कुत्सित पूर्ण : । सञ्ज्ञायांकन् ॥

पूर्णकुम्भ : । पुं॰ भद्रकुम्भे । जलपूरितघटे ॥ पूर्णश्चासौकुम्भश्च ॥

पूर्णकोष्ठा । स्त्री॰ नागरमुस्तायाम् ॥

पूर्णचन्द्र : । पुं॰ सम्पूर्णेन्दुभयाष्टम्योर्मध्यस्थेन्दौ ॥ पूर्णश्चासौचन्द्रश्च ॥

पूर्णता । स्त्री॰ पर्याप्तौ ॥

पूर्णपात्रम् । न॰ वस्तुपूर्णपात्रे ॥ वर्षापत्रे । पूर्णानके ॥ उत्सवकालेहर्षात्गृहीतवस्त्रालङ्कारादौ ॥ होमकर्मणिब्रह्मदक्षिणायाम् ॥ हर्षादुत्सवकालेयदलङ्काराम्बरादिकम् । आकृष्यगृह्यतेपूर्णपात्रपूर्णानकञ्चतत्॥

पूर्णमा । स्त्री॰ पौर्णमास्याम् ॥

पूर्णमास : । पुं॰ पौर्णमासयागे ॥

पूर्णमासी । स्त्री॰ पूर्णिमायाम् ॥

पूर्णबीज : । पुं॰ बीजपूरे ॥

पूर्णवैनाशिक : । पुं॰ वैनाशिके ॥ वैशेषिकास्तावदर्द्धवैनाशिका : सर्वथवादिनस्तुपूर्णवैनाशिकत्वेनप्रसिद्धा ' शारी ॥

पूर्णा । स्त्री॰ पञ्चमीदशमीपूर्णिमामावास्यासु ॥

पूर्णानकम् । न॰ वर्षापणे ॥ आनके ॥ पटहे ॥ पात्रे ॥ पूर्णपात्रे । हर्षात्उत्सवकालेवस्त्राद्याकर्षणे ॥

पूर्णावतार : । पुं॰ नृसिंहे ॥ रामे ॥ परिपूर्णतमे श्रीकृष्णे ॥

पूर्णाहन्ता । स्त्री॰ परमाहन्तायाम् । यथाहुर्वार्तिककारा । भुक्तयथाञ्जकुक्षिस्थस्तात्मत्त्वे नैवपश्यति । पूर्णाहन्ताकवलितविश्वंयोगीश्वरस्तथेति

पूर्णिका । स्त्री॰ नासाच्छिन्नीनामकपक्षिणि ॥

पूर्णिमा । स्त्री॰ पौर्णमास्याम् । शुक्लपक्षान्तिमतिथौ ॥ साद्विविधा । यथा । राकाचानुमतीचैवद्विविधा पूर्णिमामता । पूर्णोदितकलाक्षीणे पौर्णमास्यानिशाकरे ॥ पूर्णिमानुमतीज्ञेयापश्चास्तमितभास्करे ॥ यस्मात्तामनुमन्यन्तेदेवतापितृभि : सह । तस्मादनुमतीनामपूर्णिमाप्रथमा स्मृता ॥ यदास्तमितेसूर्येपूर्णचन्द्रस्यचोद्गम : । युगपत्सोत्तराराशात्तदानुमतिपूर्णिमा॥ राकान्तामनुमन्यन्ते देवतापितृभि : सह । रञ्जनाच्चैवचन्द्रस्यराकेतिकवयोऽब्रुवन् ॥ तस्याजातस्यफलयथा । कन्दर्पतुल्योयुवतिप्रियश्चन्यायाप्तवित्त : सततसहर्ष : । शूरोबलीशास्त्रविशारदश्चस्यात्पूर्णिमाजन्मनियस्यजन्तो : ॥ पूरी॰ । भावेक्त : । पूर्णंचन्द्रस्यपूरणम्॰ तेननिर्वृत्ता ॥

पूर्त्तम् । न॰ खातादिकर्मणि ॥ आदिनादेवकुल्यादिग्रह : । तडागम् । पुष्करिण्य : सभावापीदेवतायतनानिच । आरामश्चविशेषेण

पूर्त्तं कर्मविनिर्दिशेत् ॥ अपिच । वापीकूपतडागानि देवतायतनानि च ॥ अन्नप्रदानमारामः पूर्त्तमित्यभिधीयते ॥ इति ॥ इष्टापूर्त्तयोर्भेदो ज्ञानपूर्त्तं तद्विनाकर्म ॥ आरामादिक्रियाफले ॥ मालमे ॥ त्रि० पूरिते ॥ छन्ने ॥ न० त्वम् ॰ पूर्तेरस्मि वा । पु० । भाविकर्मविवार्त्ता जथ्या स्थितिनिष्ठानत्वन ॥

पूर्त्तिः । स्त्री॰ पर्याप्ते । उपसम्पन्ने ॥ पूरणे ॥

पूर्व । त्रि॰ पूर्वजे ॥ प्राचि ॥ आद्ये ॥ अग्रे ॥ श्रुतिभेदे ॥ न॰ कारणे । पूर्वभाविनि ॥ पु॰ भूमिके । अतिक्रान्ते ॥ पूर्वैति । पूर्वपूरणे । अन्च । पु॰ ॥

पूर्वगङ्गा । स्त्री॰ रेवायाम् । नर्मदानद्याम् ॥ पूर्वाचासौगङ्गाच ॥

पूर्वजः । पु॰ ज्येष्ठभ्रातरि ॥ अनादौ ॥

पूर्वजाः । पु॰ भूमिदिव्यपितृगणे । व्यस्तमन्वन्तरेषु । कव्यवालादिषु ॥ पूर्वस्मिन्कालेजाताः सहस्यजिनेड ॥

पूर्वजा । स्त्री॰ ज्येष्ठभगिन्याम् ॥ टाप् ॥

पूर्वजिन । पु॰ अतीतजिनविशेषे । मञ्जुघोषे । शार्दूलवाहने ॥

पूर्वदिक्पतिः । पु॰ इन्द्रे ॥

पूर्वदिक् । स्त्री॰ प्राच्यांदिशि । पूर्वस्याम् ॥

पूर्वदेवः । पु॰ असुरे । दैत्ये ॥ पूर्वश्चासौदेवश्च । पूर्वापरप्रथमेत्यादिना समासः ॥ यद्वा । पूर्वदेव । अन्यायाद्विदेवत्वाद्भ्रष्टः । सुप्सुपेतिसमासः ॥

पूर्वदेशः । पु॰ सूर्योदयोपलक्षितेदेशे । वर्तनौ ॥

पूर्वपक्षः । पु॰ शुक्लपक्षे ॥ पूर्वश्चासौपक्षश्च ॥ शास्त्रीयप्रश्ने । सिद्धान्तविरुद्धकोटौ । चोद्ये । दूष्ये । फक्किकायाम् ॥

पूर्वपक्षपादः । पु॰ चतुष्पाद्व्यवहारान्तर्गतेप्रथमेपादे । भाषायाम् । प्रतिज्ञायाम् । पक्षे ॥

पूर्वपर्वतः । पु॰ उदयाचले ॥ पूर्वपर्वतः ॥

पूर्वफल्गुनी । स्त्री॰ अश्विन्यादिनक्षत्रान्तर्गतैकादशेनक्षत्रे ॥ तत्रजातस्यफलंयथा । शूरस्त्यागीसाहसी भूमिभर्त्ताकोपाक्रान्तः सत्याच्छिरालोतिदक्षः । धूर्तः क्रूरोऽध्वरतवालाधिकः प्राक्फल्गुन्यस्य जन्मकाले चयस्य ॥

पूर्वफल्गुनीभवः । पु॰ बृहस्पतौ ॥

पूर्वभद्रपदः । पु॰ प्रोष्ठपदासु । पञ्चविंशतितमेनक्षत्रे ॥

पूर्वभद्रपदाः } स्त्री॰ { अश्विन्यादिसप्तविंशतिनक्षत्रान्तर्गतपञ्चविंशतितमेनक्षत्रे । प्रो
पूर्वभाद्रपदाः

ष्ठपदासु ॥ तत्रजातस्यफल । जि-
तेन्द्रिय · सर्वकलासुदक्षोजितारि
पक्ष खलुतस्यनित्यम् । भवेन्महौ
यान्सुतरामपूर्वापूर्वापदाभाद्रपदा
प्रसूतौ ॥ पूर्वाश्वताभाद्रपदाश्च ॥
एकवचनान्तोपि ॥

पूर्वयक्ष । पु॰ जिनवि॰ । जलेन्द्रे ।
मणिभद्रे ॥

पूर्वरङ्ग । पु॰ नाट्यशालायाम् ॥ ना
ट्योपक्रमे । प्राक्सङ्गीते । गुणनि
कायाम् ॥ रङ्गप्रधानाद्योरङ्गविघ्न
शान्तिकारीनान्दीपाठगीतवादित्रा
द्यनेकाङ्गविशिष्टोनाट्यादौकर्त्तव्य:
कर्म्मविशेष पूर्वरङ्ग । तदुक्तावस
न्तराजीये । यन्नाट्यवस्तुन पूर्वरङ्ग
विघ्नोपशान्तये । कुशीलवा प्रकु-
र्वन्तिपूर्वरङ्ग · प्रकीर्त्तित इति ॥
पूर्वरङ्ग विधायादौसूत्रधारेविनिर्गते
। प्रविश्यतद्वदपर काव्यमास्थापयेन्न
ट ॥ प्रथमपूर्वरङ्गश्चतत . प्रस्ताव
नेतिच । आरम्भे सर्वनाट्यानामेत
त्सामान्यमिष्यते ॥ पूर्वरज्यतेऽ
स्मिन् । रञ्ज घञ् । कुत्वम् ॥

पूर्वराग । पुं॰ नायिकानायिकयोर्द्द
शाविशेषे ॥ श्रवणाद्दर्शनाद्वापिमि
थ सगूढरागयो । दशाविशेषो
योऽप्राप्तौपूर्वराग सउच्यते ॥ इ॰ ॥

पूर्वरात्र . । पुं॰ रात्रे.पूर्वभागे ॥ रा
त्राह्नाहा : पुंसि ॥

पूर्वरूपम् । न॰ पूर्वलक्षणे ॥ वैद्यके
भाविव्याधिबोधकचिह्ने ॥

पूर्ववत् । न॰ अनुमानविशेषे ॥ यथा
। दृष्टस्वलक्षणसामान्यविषययत्॰
तत्पूर्ववदुच्यते । पूर्वप्रसिद्धम्दृष्ट
स्वलक्षणसामान्यमितियावत्॰तद्य
स्यविषयस्त्वे नास्ति॰अनुमानज्ञान
स्येतिपूर्ववत् । यथाधूमाद्वह्नित्व-
सामान्यविशेष . पर्वतेनुमीयते॰
तस्यवह्नित्वसामान्यस्यस्वलक्षण
वह्निविशेषोदृष्टोरसवत्याम् । वीता
वीतभेदात्तद्विविधम् ॥

पूर्ववादी । त्रि॰ प्रागभियोक्तरि । प्र-
थमविवादिनि ॥

पूर्ववित् । त्रि॰ अतीतज्ञे ॥

पूर्वशैल . । पु॰ उदयपर्वते ॥

पूर्वसर । त्रि॰ अग्रगामिनि ॥

पूर्वा । स्त्री॰ पूर्वदिशि । प्राच्याम् ॥
तद्दिग्भववायुगुणा । पूर्वस्तुमधु
रोवात स्निग्ध कटुरसान्वित
। गुरुर्विदाहशमनोवातद · पित्त-
नाशन · ॥ इति ॥

पूर्वाद्रि । पुं॰ उदयाचले । दिनमूर्द्ध-
नि ॥

पूर्वाषाढा । स्त्री॰ अश्विन्यादिसप्तवि
शतिनक्षत्रान्तर्गतविंशतिसंख्याकन
क्षत्रे ॥ तत्रजातस्यफलंयथा । भूयो
भूय . सूयमानानुरक्तो भक्तोदेवेब
न्धुमान्योतिदक्ष . । पूर्वाषाढाक-

न्मकालेयदिस्थादाषाढ स्याद्वैरि वर्गेनितान्तम् ॥ पूसावर्बाचाषाढाच ॥

पूर्वाह्ण । पु० द्विधाविभक्तादिनस्य पूर्वभागे ॥ यथा । आवर्तनात्तु पूर्वाह्णोह्यपराह्णस्तत पर । आवर्तनात् ० वासरस्यच्छायापरिवर्तनात्प्रागितिशेष . ॥ त्रिधाविभक्तादिनस्यप्रथमभागे ॥ स्वचि शङ्खदण्डदिनमानेसूर्योदयावधिदशदण्डात्मक. काल यथा । पूर्वाह्णोवैदेवाना मध्य दिनमनुष्याणामपराह्ण पितृणामितिश्रुति ' ॥ अह्न . पूर्वम् । पूर्वापराधरैत्येकदेशिसमास . । राजाह सखिभ्यजिष्टतिटच् । अ ह्नादेशोणत्वम् ॥

पूर्वाह्णेतनम् । त्रि० पौर्वाह्णिके ॥ पूर्वाह्णेभव । विभाषापूर्वाह्णापराह्णाभ्याम् ० इतिट्युट्युलौतुट्च । घकालतनेष्विस्यलुक् ॥

पूर्वेद्यु । अ० प्रात काले । धर्मवासरे ॥ पूर्वस्मिन्नहनि ॥ रुद्य पर दित्यादिनापूर्वशब्दादेद्युस्प्रत्ययो निपात्यते ॥

पूष । पु० ब्रह्मदारुणि । तूत० इ० भा० ॥ पूषवृक्षे । इगुपधात्क ॥

पूषक: । पु० ब्रह्मदारुणि ॥ पूषएव क ॥

पूषा । पु० सूर्ये ॥ जगत पोषणात् । पुष्णाति । पुषपुष्टौ । श्वन्नु-
षन्पूषन्निति निपातित ।

पूषभाषा । स्त्री० अमरावत्याम् । इन्द्रनगर्याम् । सुरपुर्याम् ॥

पूषसुहृत् । पु० शिवे ॥

पूषा । स्त्री० पिङ्गलापृष्ठवर्त्तिन्यानाड्याम् ॥ पूषातुपिङ्गलापृष्ठे नीलजीमूतसन्निभा । याम्यभागस्यनेत्रान्तायावत्पादतलगता ॥

पृक्का । स्त्री० मरुन्मालायाम् । पिशुनायामोषधौ । असारक० इ० भा० । पिर्ङि० इ० गौ० भा० स्पृश्यते । स्पृशस्पर्शने । बा० कक् । पृ० ॥

पृक्तम् । न० धने ॥ त्रि० स्थिते ॥ सम्पर्कयुक्ते ॥ पृच्यते । पृची० । क्त ॥

पृक्ति । स्त्री० सम्पर्के । स्पृष्टौ । स्पर्शे ॥ पर्चनम् । पृचीसम्पर्के । क्तिन् ॥

पृच्छा । स्त्री० अनुयोगे । प्रश्ने ॥ प्रच्छनम् । प्रच्छज्ञीप्सायाम् । गुरोश्चह लवूक्ष । सम्प्रसारणम् ॥

पृच्छितनु . । पु० प्रश्नलक्ष्मे ॥

पृच्छ्यम् । त्रि० प्रष्टव्ये ॥

पृतना । स्त्री० सेनामात्रे ॥ सेनाविशेषे । तिसृषुवाहिनीषु ॥ अत्र भा ॥ २४३ । रथा २४३ । अश्वा ७२९ । पादातिका १२१५ । समस्तसङ्ख्ययाखचितुर्विंशतिभि स्मृता । २४३० ॥ प्रियते । पृङ्व्या-

यानि । वा० लम पृथाभावश्च ॥
पूतनाषाट् । पं० कृष्णः ॥ पूतनासह
ते । बहुमर्थे । छन्दसि सहइति
थिव सहेरितिष ॥
पृथक् । अ० भिन्नं । विनार्थः । अमरः
या । स्ती ॥ अमङ्गीर्थे । नानार्थः ॥
पर्थयति । पृथग्वचि मि । वा० कं ॥
पृथक्त्वम् । न० पृथक्प्रत्ययासाधारण
कारणत्वं ॥ यथा । सङ्ख्यावत्पृ
थक्त्वस्यापि पृथक्प्रत्ययकारणत्वम् ।
अन्योन्याभावतोऽस्य चरितार्थत्व
मुच्यते ॥ अस्मात्पृथगिति नेति प्रती
तिर्हि विलक्षणा ॥ पृथक्त्वमिति
सङ्ख्यावदिति । पृथक्प्रत्ययासाधा
रणकारणं पृथक्त्वम् । तच्चैकत्वा-
दिसङ्ख्यावत् । यथा नित्ये चैकत्व
स्य नित्यम् । अनित्ये अनित्यम् । वा
अयद्वितीयत्वबोधोत्पद्यते अपेक्षाना-
शान्नश्यति । तथा पृथक्त्वमपि इत्यादि
यत्तु पृथक्त्वादि ... ।
पादेयविवेकी ॥ भेदे ॥ भाषा० ॥
पृथग्भावः । परस्परभिन्नत्वे ॥
पृथक्त्वचा । स्त्री० मूर्वायाम् ॥
टीका० हू० भा० । देवताम् ॥
पुरस्तायाम् ॥ पृथक्त्वक्कायस्थेः ॥
पृथक्पर्णी । स्त्री० पृश्निपर्ण्याम् ॥ चि
त्रपर्णीम् । पीठपर्णी ... भा० ।
पाकुज्या० हू० । भाव ॥ पृथक्पर्णी
... पाकवर्तिका ॥

पृथगात्मता । स्त्री० विवेकी । व्यक्ती ॥
पृथगात्मायसः । तस्याभावः । त
त्व् । तलन्त स्त्रियाम् ॥
पृथगात्मिका । स्त्री० व्यक्ती ॥
पृथग्जनः । पुं० मूर्खः । नीचः ।
अधमे । पृथक्कार्यार्जिकः । पसंव्य-
स्वात् पृथग्जनः । आविधायिकादि
... पृथग्भूतीजनोवा ॥
... पापिनि । अभिन्नरूपिकः ॥
पृथग्रूपः । पुं० विश्वरूपे । बहुविधरूपे ॥
...
पृथग्विधः ॥ पृथग्विधा । पृथक्-
मानाविधत्वम् । संख्यावाची । ...
...
पृथग्बाहुः । पुं० ... पृथक्
...
पृथ्वीविशेष ... । नामाक्ष्यं । पृथक्
... प्रभेदप्रभेदिसौधनवर्तेत्यर्थः ... वर
स्परविलक्षणविधायके ।
पृथग्बीजः । पुं० भल्लातके ॥
पृथक्पद । भिन्न । विलक्षण । पृथयति
... प्रथ ... सम्रसारये
य्याजि ॥
पृथवी । स्त्री० भूमि । पृथ्व्याम् ॥
प्रथते ... पृथिवीति पृथी । अमन्
... स्त्रीत्वानृडीप् ॥
पृथा । स्त्री० कुन्त्याम् । वसुदेवस्य
भगिनि ... पाण्डोः पत्न्याम् ॥
पृथाजः । ... । युधिष्ठिर

रथीमाद्री। पृथावा ; पृथायाः सुत आत्मजः। ऋषी। इ। अर्जुनपाण्डवे॥

पृथापतिः। पुं० पाण्डुनृपे॥ पृथायाः पतिः॥

पृथिका। स्त्री० शतपद्याम्॥

पृथिवी। स्त्री० गौः मात्रा क्ष्मायाम्। भूमौ। यन्मतेऽर्थं रूपरसगन्धस्पर्शवती तत्र सरित्तादयः ... मद्रूपरसगन्धस्पर्शगुणाश्रयः। पृथिवी पञ्चमहाभूतान्तर्गताध्यात्मिका उच्यते। अधिभूतत्वाय ... अधिदैवतम्। ... पृथिवी विराजते। ... पृथिवी। सा द्विधा। नित्या अनित्या च। नित्या परमाणुरूपा। अनित्या कार्यरूपा। पुनस्त्रिधा शरीरेन्द्रियविषयभेदात्। शरीरमस्मदादीनाम्। इन्द्रियं गन्धग्राहकं घ्राणम्। विषयो मृत्पाषाणादिः। इति। प्रथते। प्रथ विस्तारे। प्रथेः षिवन्सम्प्रसारणञ्च। इति षिवन्। ... पृथुः वैन्यो राजा स पिता। तत्सुता पृथिवी ... पृथिवीति विख्याता ... एवं ... गुणवेदिभिः ... पृथिवी ... ताः ... विष्णु

पृथिवीक्षित्। पुं० राजनि॥ पृथिव्यां क्षियति निवसति। क्षि०। क्विप्। तुक्॥

पृथिवीगीता। स्त्री० विष्णुपुराणोक्त पृथिवीकथायाम्॥

पृथिवीतीर्थम्। न० तीर्थविशेषे॥

पृथिवीपतिः। पुं० भूपाले॥ पृथिव्याः पतिः॥ नाकृषिः कुरुते काव्यं नासद्वीपद्रमर्चति। नादेवांशो ददात्यन्नं नाविष्णुः पृथिवीपतिः॥ ऋषभाख्यौषधे॥ इति राजनि॥

पृथिवीपालः। पुं० राज्ञि॥

पृथिवीभुक्। पुं० राजनि॥

पृथुः। पुं० अग्नौ। त्रेतायुगे सूर्यवंशोत्पन्ननृपे। वेणनृपस्य दक्षिणकरमथनजाते। राजराजेश्वरादिनामोपाधिप्राप्ते॥ पृथते। प्रथ+कु। सम्प्रसारणञ्च॥ ... स्त्री० त्वक्पत्र्याम्। हिङ्गुपत्र्याम्॥ कृष्णजीरके ... त्रि०। महति। विस्तीर्णे॥ स्थूले॥ निपुणे॥

पृथुकः। पुं० चिपिटे। चिड़ा॰ इति भा०॥ यथा। शालयः सतुषा आर्द्रा भृष्टा अस्फुटितास्ततः। कुट्टिताश्चिपिटाः प्रोक्तास्ते स्मृताः पृथुका अपि॥ पृथुका गुरवो वातनाशनाः श्लेष्मलाश्चापि। सक्षीरा बृंहणा वृष्या बल्या भिन्नमलाश्च ते॥ पृथु

वेव । सञ्चार्यांकान् ॥ यद्वा प्रथते ॥ प्रथप्रख्याने । पर्थयतिः पथ्यतेवा । पृथुप्रक्षेपे । चु० । अर्भकपृथुकेति पृथेर्वाकुकन्ःप्रथे सम्प्रसारणञ्च ॥ यद्वा । पृथुकायति । कै शब्दे । आतइतिक ॥ त्रि० शिशौ । अर्भके ॥

पृथुका । स्त्री० हिङ्गुपत्र्याम् ॥ बालिकायाम् ॥

पृथुकोल । पु० राजबदरे ॥

पृथुच्छद । पु० हरिदर्भे ॥ त्रि० बृहत्पत्रे ॥

पृथुपत्र । पु० रक्तलशुने ॥ हरिदर्भे ॥

पृथुपलाशिका । स्त्री० शठ्याम् ॥

पृथुरोमा । पु० मत्स्ये ॥ पृथूनिमहान्तिरोमाण्यस्य । रोमशब्देनपक्षोच्यतेतिस्वामी । वल्कलमितिसर्वधर ॥ त्रि० बृहल्लोमयुक्ते ॥

पृथुल । त्रि० विशाले ॥ पृथुपृथुत्वमस्यास्ति । सि०लच् ॥ पृथु पृथुत्वलातिवा । क ॥

पृथुला । स्त्री० हिङ्गुपत्र्याम् ॥ टाप्

पृथुशिम्ब । पु० श्योनाकप्रभेदे ॥

पृथुशेखर । पु० पर्वते ॥ पृथुर्महान्शेखरोऽस्य ॥

पृथुसेन । पु० राज्ञि ॥ पृथ्वीसेनायस्य ॥

पृथुस्कन्ध । पु० शूकरे ॥

पृथूदकम् । न० तीर्थविशेषे प

पृथूदर । पु० मेषे ॥ त्रि० बृहत्कुक्षौ ॥

पृथ्वी । स्त्री० भूमौ । अचलायाम् । धरायाम् ॥ म० स्थूलायाम्कपल्याम् हिङ्गुपत्र्याम् ॥ कृष्णाजीरके ॥ ब्रह्मानन्यमातरि ॥ बृहदेलायाम् ॥ पुनर्नवायाम् ॥ प्रथते प्रथविस्तारे० प्रख्यानेवा । प्रथिम्रदिभ्रस्जांसम्प्रसारणमितिकु । वोतोगुणवचनादितिङीष् ॥ वर्णवृत्तविशेषे । तल्लक्षणं यथा । जसौजसयलावसुग्रहयतिश्चपृथ्वीगुरुरिति ॥ अपिच । पयोधरयुतास्फुरत्कनकयुग्मताटङ्किनीसुवर्णरुचिकङ्कणाललितभावबन्नूपुरा । सुवर्णरुचिरालसत्कुवलयाङ्कपवत्कुण्डलाभुजङ्गपतिवर्णिताहरतिहन्तपृथ्वीमम ॥ यथा । चताधरतटीघनस्तसितमङ्गरागव्ययोद्दशोरपिचशोणिमाभवतिकारणादन्यत । इदतवपरप्रियानिभृतसङ्गमव्यञ्जकमुखेयदिदमञ्जनरहसिचार्द्धचन्द्रगले ॥

पृथ्वीका । स्त्री०बृहदेलायाम् ॥ कृष्णजीरके ॥ कालाजाज्याम् ॥ हिङ्गुपत्र्याम् ॥ प्रथते । प्रथप्रख्याने । कर्परीकादयश्चेतिसाधु ॥

पृथ्वीकुरबक । पुं० श्वेतमन्दारे ॥

पृथ्वीजम् । न० गडलवणे ॥

पृदाकु । पुं० वृश्चिके ॥ व्याघ्रे ॥ सर्पे ॥ चित्रके ॥ पर्दते । पर्द० । पर्देर्निस्तम्प्रसारणमल्लोपश्चेति काकुप्रत्यय ॥

पृश्नि । स्त्री० रश्मौ ॥ त्रि० अल्पतनौ ॥ स्पृशति स्पृश्यतेवा । स्पृशसंस्पर्शे । घृपृश्नीतिसाधु ॥ पृच्छति० पृच्छ्यतेवा । पर्षति० पृष्यते वा । प्रच्छज्ञीप्सायाम् । पृषुसेचने वा । पूर्ववत्साधु ॥

पृश्निका । स्त्री० कुम्भिकायाम् ॥

पृश्निगर्भ । पु० गदाग्रजे । श्रीकृष्णे ॥

पृश्निपर्णी । स्त्री० पृथक्पर्ण्याम् । अङ्घ्रिवल्लिकायाम् । चक्रौत्० हू० पिठवनि० हू० च० भा० । चाकुलिया० हू० गौ० भा० ॥ पृश्निपर्णीत्रिदोषघ्नीवृष्योष्णामधुरासरा । हन्तिदाहज्वरश्वासरक्तातीसारतृड्वमी ॥ पृश्निरल्पपर्णमस्या ॥ पाककर्णेतिङीष् ॥

पृश्निभद्र । पु० श्रीकृष्णे ॥

पृश्निशृङ्ग । पुं० विष्णौ ॥ गणेशे ॥

पृश्नी । स्त्री० वारिपर्ण्याम् ॥

पृषत् । पु० मृगे ॥ न० बिन्दौ ॥ त्रि श्वेतबिन्दुयुक्ते ॥ पर्षति । पृषुसेचने । वर्त्तमानेपृषद्बृहन्महदिति अतिप्रत्ययोगुणाभावश्चनिपात्यते । शतृवदस्यकार्यम् ॥

पृषत । पुं० पृषाकमृगे । चित्रमृगे ॥ यथा । पृषतश्चन्द्रबिन्दुः स्यादरिणा त्किञ्चिदल्पकः ॥ पृषतस्तुभवेत्स्वादु श्चिक्कणशीतलोलघु । दीपनोरोचन श्वासज्वरदोषक्षयास्त्रजित् ॥ श्रुति ॥ बिन्दौ ॥ त्रि० श्वेतबिन्दुयुक्ते ॥ पर्षति । पृषु० । पृषिरञ्जिभ्यांकिदित्यतच् ॥ यथा । पृषता बिन्दव । सन्त्यस्य । अर्शआद्यच् ॥

पृषताम्पति । पुं० वायौ ॥

पृषताश्व । पु० वायौ । अनिले ॥ पृषतोमृगविशेषोऽश्वोवाहनमस्य ॥

पृषती । स्त्री० मृग्याम् ॥

पृषत्क । पु० वाणे । शरे ॥ पर्षति पृषु० । लट शतृ । संज्ञापूर्वकत्वान्नगुण ॥ यद्वा । वर्त्तमाने पृषद्बृहदितिसाधु । स्वार्थेकन् ॥

पृषदश्व । पु० गन्धवहे । पवने । वायौ ॥ पृषन्मृगभेदोऽश्वोवाहनमस्य ॥ पृषतासम्बुकणानामश्वइवेतिवा ॥

पृषदाज्यम् । न० सदध्याज्ये । दधिमिश्रितघृते ॥ पृषच्चतदाज्यञ्च ॥ यद्वा । पृषद्भि सहितमाज्यम् ॥

पृषद्वल । पुं० वायुश्वे ॥

पृषन्ति । पु० बिन्दौ ॥ यथा । पय. पृषन्तिभि स्पृष्टानातिवाता: शनै . शनैरितिजाम्बवतीविजयकाव्यम् ॥

पृषभाषा । स्त्री० इन्द्रपुर्याम् ॥

पृषाकरा । स्त्री० क्षुद्राश्मनि । बट खराद्रू०भा० ॥
पृषातकम् । न० सद्ध्याज्ये ॥
पृष्टम् । न० सामगानामाध्यन्दिन सवनेगीयमानस्तोत्राणामभेदे ॥ त्रि० कृतप्रश्ने । उपामन्त्रिते ॥ पृच्छे वा ॥
पृष्टव्य । त्रि० जिज्ञासिते ॥
पृष्ठम् । न० शरीरपश्चाद्भागे । पार्श्व स्थाने । पीठ०द्रू०भा० ॥ अस्यशु भाशुभलक्षणयथा । सुस्निग्धमास लपृष्ठमभग्नमप्यरोमशम् । सध मानांविपर्यस्त निर्दिष्टनानाप्रकोर्त्ति तमितिसमुद्र ॥ चरममात्रे ॥ पृष्यते । पृषु० । तिथपृष्ठगूथेति साधु ॥ स्तोत्रविशेषेपिपृष्ठम्० त्रि चाधिकरणे० पृष्ठे. स्तुवतद्रत्यादो तथानिर्णयात् ॥
पृष्ठग्रन्थि । पुं० गडौ । कूब० द्रू० भा० ॥
पृष्ठत । अ० पश्चात् । पृष्ठदेशे ॥ पृष्ठेइति । आद्यादित्वात्तसि ॥
पृष्ठदृष्टि । पु० भल्लूके ॥
पृष्ठमासाद । त्रि० परोक्षे दोषाभि धायिनि ॥ वाक्याभिधायिनि ॥ द्रू० चिकाण्डशेष ॥
पृष्ठमांसादनम् । न० परोक्षे दोषकी र्त्तने ॥ त्रि० तद्वति ॥
पृष्ठवंश । पु० रीढके । पृष्ठास्थि नि ॥ सतुगर्भमासमात्रे भवति ॥
पृष्ठवह । पु० पृष्ठ्योश्वे ॥
पृष्ठवास्तु । न० गृहस्योपरिगृहे ॥
पृष्ठवाट्०ह् । पु० युगपार्श्वगवृषे । पृष्ठवाहिनि ॥
पृष्ठवाह । पुं० | वृषे ॥
पृष्ठवाहक । पु० |
पृष्ठवाह्य । पु० भारवाहकवृषे । स्त्रीरियि । पृष्ठी ॥
पृष्ठशृङ्ग । पु० वनच्छागे ॥
पृष्ठशृङ्गी । पु० अभीरौ । सैरिभे ॥ षंढे । भीमसेने । वृकोदरे ॥
पृष्ठहायन । पुं० धान्यविशेषे ॥ मत ङ्गजे ॥
पृष्ठी । पुं० मत्स्यविशेषे ॥
पृष्ठोदय । पुं० राशिविशेषे ॥ मेषो- वृषककटधनुर्मकराश्च । पृष्ठो- दया । षडेवैतेमीनेमपितथैवच ॥
पृष्ठ्य । पुं० स्त्रीरियि । पृष्ठेनभारवह नशीलेघोटके ॥ न० पृष्ठवन्दे ॥ य- ज्ञविषयेऽदरे सरन्ति ॥ पृष्ठानास मूह । पृष्ठ्यम् ॥ प्रशस्तमतिश यितंपृष्ठमस्य । अर्शआद्यपीतियद्वा
पृष्णि । पुं० सूर्ये ॥
पृश्निका । स्त्री० | कत्तृणे । कुम्भ्या
पृष्णी । स्त्री० |
मेचक । पु० कृष्णे ॥ कायसश्यातो । कौशिके ॥ कृष्णे ॥ गजलाङ्गूल मूले । तक्शोष्काद्रवामासनिषडवि

प्रेषे ॥ पचति॰पच्यतेवा॰दुःखे न । कुपचष्॰ ॥ पचिमञ्चोरित्त्वो-पधायादृतिवुन् । अतइत्त्वम् । पुगन्तेतिगुण पर्यङ्के॰ मेषे॰ । यूके ॥
पेचकी । पु॰ हस्तिनि ॥
पेचिल । पु॰ गजे । हस्तिनि ॥
पेचु । न॰ पेचुल्याम् ॥
पेचुकम् । न॰ नाडीचशाके। पेचुल्याम् ॥ त्रिकाण्डशेषेकेचुकमितिपाठ
पेचुली । स्त्री॰ पेचुनि । नाडीचशाके
पेट । पु॰ प्रहस्ते । पेटति । पिट॰ । प॰ अच् ॥
पेटक । पु॰ न॰ पिटके । पुस्तकादीनामञ्जूषायाम् । पिटार॰ इ॰ भा॰ ॥ त्रि॰ कदम्बके । समूहे ॥
पेटति । पिटशब्दसंघातयो । एवुल् ॥
पेटाक । पु॰ पेडायाम् । पेटके ॥
पेटिका । स्त्री॰ हंसविशेषे॰ । कुवेराख्याम् । कृष्णहन्तिकायाम् ॥
पेटी । त्रि॰ पेटके ॥
पेडा । स्त्री॰ पेटके । मञ्जूषायाम् । बृहत्पेटाके ॥ पिण्डते । पिडिसंघाते । प॰ अच् । अनित्यत्वान्नुम् ॥
पेत्वम् । न॰ अमृते ॥ घृते ॥ पीयते । पा॰ । अन्येभ्योपिदृश्यतइति॰ क्वनिप् ॥
पेपीयमान । त्रि॰ अत्यासक्त्यापीय-माने ॥
पेयम् । न॰ पयसि । जले ॥ दुग्धे ॥ मद्ये ॥ अष्टविधान्नान्तर्गतान्नवि॰ । यथा। भोज्यपेयतथाचूष्यलेह्यखाद्यञ्च चर्व्यकम् । निष्पेयञ्चवभक्ष्यञ्चान्नमष्टविधंस्मृतम् ॥ इ॰ रा॰ नि॰ ॥ त्रि॰ पानयोग्यद्रव्ये । पातव्ये ॥ पातुयोग्यम् । पा॰ । यत् । ईद्यति । गुण ॥
पेया । स्त्री॰ आयायाम् ॥ अन्नमण्ड ॥ सिक्थसमन्वितपेयद्रव्ये ॥ पेयाविभिर्गुणाश्च । चतुर्दशगुणेनीरेसाल्यादिभि : कृता । द्रवाधिका-स्वल्पसिक्थापेयाप्रोक्ताभिषग्वरै ॥ सा विलघ्वीयाहिणीपथ्यातुष्टिविधायिनी ॥ ग्लानिजलनीक्षियावातवर्चोनुलोमिनी । शुण्ठीसैन्धवसंयुक्तादीपनीपाचनीचसा ॥ आमशूलहरीकथ्याखाहिमन्थविनाशिनी ॥ पातुयोग्या । पा॰ । यत् । ईद्गुणौ । टाप् ॥
पेयूष । पु॰ न॰ । अमृते ॥ अव्यदुग्धे । सप्तदिवसावधिक्षीरे ॥ आसप्तरात्रप्रभवक्षीरपेयूषउच्यते ॥ पीयति॰पीयधातोरेणकनवा । पीयइतिसौत्रोधातु॰प्रीतौ । पीयेरूषन्॰बहुलवचनात्पत्रेयुणा , ॥ अग्निसंयोगात्कठिनतागतेलवप्रसूतायागोक्षीरे ॥ क्षीरतत्कालसूतायाघन

पियूषमुच्यते ॥ नश्यहूते ॥

पेरु । पुं० सूर्ये ॥ वह्नौ ॥ समुद्रे ॥ पीयते । पीङ् पाने । निपीभ्या रु ॥

पेरोजम् । न० उपरत्नवि० । पेरजी । पिरोजा० इ० भा० ॥ तद्विविधम् । भस्माङ्गहरितञ्च । तद्गुणा । पेरोजसुकषायस्याम्मधुरदीपनंपरम् । स्थावरजङ्गमच्वैवसयोगाच्चयथाविषम् ॥ तत्सर्वंनाशयेच्छीघ्रं शूलभूतादिदोषजम् । पाठान्तरम् यथा ॥ पेरोजसुकषायस्याम्मधुरदीपनद्वयो । स्थावरादिविषघ्नं स्याद्धरितञ्चापरं शृणु ॥ शीताङ्गनाशयेच्छीघ्रं शूलतिमिरभूतजम् ॥ इ० रा० नि० ॥

पेलम् । न० अण्डकोषे ॥

पेलवम् । त्रि० विरले ॥ अत्रसावक्तात्व प्रकार . ॥ पेलनम् । पिलभेदने । घञ् । पेलोस्यास्ति । अन्येभ्योपीतिव . ॥ कोमले कृशे ॥

पेवलि । स्त्री० नृत्यविशेषे ॥ यथा । ताण्डवञ्चतथालास्यं द्विविधंनृत्यमुच्यते । पेवलिर्बहुरूपाचताण्ड० द्विविधमतम् ॥ अङ्गविक्षेपबाहुल्यं तथाभिनयशून्यता । यत्रसापेवलिस्तस्या सञ्ज्ञादेशीतिलोकतः ॥ छेदनभेदनयत्रबहुरूपामुखावली ॥ ताण्डवबहुरूपन्तन्नारुणागलमुद्गतमिति ॥

पेशलम् । न० सौकुमार्ये ॥ त्रि० रुचिरे । रम्ये । चारौ । सुन्दरे ॥ दक्षे । कुशले । चतुरे ॥ कोमले ॥ पिशअवयवे । भावेघञ् । पेशलाति । ला० । क ॥ वा० पिशेरलच्वा ॥ पेशोस्यास्ति । सिध्मादित्वालच्वा ॥ धूर्ते ॥ कर्मणामनसावाचावपुषाचशोभनत्वात् ० पेशलोविष्णुर्वासुदेव ॥ तथाविधेन्योपि ॥

पेश । न० रूपे ॥

पेशस्कृत् । पुं० हस्ते ॥ कीटवि० । किमिरकी० इ० गौ० भा० ॥

पेशि । पुं० शतकोटौ । वज्रे ॥ स्त्री० अण्डे ॥ पिशिअवयवे । इपिशिभ्यां कित् इत्यादिना० इन् ॥ मांसविदले ॥

पेशी । स्त्री० सुपक्वकलिके ॥ मांसाम् ॥ अण्डभेदे ॥ कृदिकारादक्तिन इतिङीष् । गौरादिर्वा ॥ पिशाच्याम् ॥ राक्षसीभेदे ॥ नदीविशेषे ॥

पेशीकोष । पुं० पक्षिडिम्बे । अण्डे ॥ पेशीनामांसखण्डाना कोषोभाण्डागारइतिस्वामी ॥

पेषणम् । न० चूर्णने । पिष्लृसचूर्णने भावेल्युट् ॥ खले ॥ खण्डौद्रमे ॥

पेषणि : । स्त्री० } पेषणशिलायाम् । दृषदुपलाश्मि-
पेषणी : । }

कायाम् । पट्टे । पृष्ठकाण्डे । सि
ल० कु० भा० ॥

पैत्रस.। त्रि० पैत्रखे ॥

पैषाक्ष' । पु० पैषख्याम् ॥

पैञ्जूष । पु० कर्णे ॥

पैठर:। त्रि० उख्ये । स्थालीपक्वमा
सादौ ॥ पिठरेसंस्कृतम् । संस्कृतभक्षा
दृत्यण् ॥

पैठीनसि.। पुं० स्मृतिकारकेमुनि
विशेषे ॥

पैण्डिन्यम् । न० भैक्षजीविकायाम् ॥

पैतामहम् । त्रि० पित्र्ये । पितामह
सम्बन्धिधनादौ ॥ पितामहस्येदम्
। तस्येदमित्यण् ॥ स्त्रियांपैतामही

पैतृकम् । त्रि० पितृसम्बन्धिनिधनादौ
॥ सुखिनस्तेयतेयचसदेश खलुपै
तृक ॥ पितुरागतम् । पितुर्यच्चे
तिचकाराट्ठञ् ॥ ङीपि०पैतृकीवि
द्या ॥

पैतृकभूमि स्त्री०।पितृसम्बन्धिस्थाने॥

पैतृष्वसेय । त्रि० पितुर्भगिनीसन्त
तौ ॥ पितृष्वसुरपत्यम् । ढकिलोप
। अतएवज्ञापकाड्ढक् ॥ स्त्रियांपैतृ
ष्वसेयी ॥

पैतृष्वस्रीय । त्रि० पितुर्भागिनेये ।
पैतृष्वसेये ॥ पितृष्वसुरपत्यम् ।
पितृष्वसुश्छण् ॥

पैत्त:। त्रि० पैत्तिके ॥

पैत्तिकम । त्रि० पित्तजव्याधौ । पि-
त्तसम्भवे ॥ पित्तस्यशमनकोपनवा
वातपित्तश्लेष्मभ्य शमनकोपनयो
रितिठञ् ॥

पैत्रम् । न० पितृतीर्थे । तर्जन्यङ्गुष्ठयो
र्मध्ये ॥ पितृणामिदम् । तस्येद
मित्यण् ॥ त्रि० पितृसम्बन्धिनि ॥

पैत्राहोरात्र.। पुं० पितृलोकस्यदि
वारात्रौ । नृणांमासि ॥ कृष्णपक्ष
पितृणांदिनम्०शुक्लपक्षोरात्रि ।
पितृणामयम्०पैत्र:। पैत्रश्चासा
वहोरात्रश्च ॥

पैत्य । पु० देवसर्गप्रभेदे ॥

पैप्पलम् । त्रि० पिप्पलकाष्ठे ॥ पि-
प्पलभस्मनि ॥ पिप्पलस्यावयवोवि
कारोवा । अवयवेचेत्यण् ॥

पैल । पुं० ऋषिविशेषे । ऋग्वेदधा
रकेव्यासशिष्ये ॥ पीलायाअपत्यम्
। पीलायावेत्यण् ॥

पैलेय । पु० पैले ॥ पीलायाअपत्य
म् । अणभावे० द्व्यचइति० ढक् ॥

पैशाच । पु० अष्टप्रकारविवाहान्त
र्गताष्टमेविवाहे ॥ पैशाच. कन्य-
काछलात् । छलमाहमनु । सुप्तां
मत्तांप्रमत्तांवारहोयत्रोपगच्छति ।
सपापिष्ठोविवाहानांपैशाचश्चाष्टमो
धम' ॥ पिशाचस्यायम् । अण् ॥
पिशाचएववा । स्वार्थिक. प्रज्ञाद्य
ण् ॥ देवसर्गविशेषे ॥ त्रि० पिशाच
सम्बन्धिनि ॥

पैशाचिक . । त्रि० पिशाचसम्बन्धिनि ॥

पैशुनम् । न० परस्मै परोक्षपरदोषप्रकाशने ॥ पिशुनस्यकर्मभावोवा । युं० । अण्० ॥

पैशुन्यम् । न० अविज्ञातदोषाविष्करणे । पिशुनतायाम् । खलतायाम् ॥ पिशुनस्यदुर्जनस्यकर्मभावोवा । ब्रा० ष्यञ् ॥ परोक्षेपरदूषणकथने ॥ गुरुनृपतिबन्धुभ्रातृमित्रसकाशेस्वार्थोपघातार्थंदोषोपाख्यानं पैशुन्यमितिवदन्ति ॥

पैष्ट । त्रि० पिष्टसम्बन्धिनि ॥

पैष्टिकम् । न० मद्यविशेषे ॥ पिष्टानां समूहे ॥

पैष्टी । स्त्री० विविधधान्यविकारजायामदिरायाम् । वारुण्याम् ॥ पैष्टीकटूष्णतीक्ष्णास्यादोषघ्नीडोसमाप्तरा । वातहृत्कफकृत्त्वीषत्पित्तकृन्मोहनीचसा ॥ पिष्टस्येयम् । तस्येदमित्यण् । ङीप्

पोगण्ड । पुं० बालके ॥ वाल्याद्ध्वोडषाद्वर्षात्पोगण्डस्त्वपिशब्दित इतिनारद ॥ दशवर्षीयबालके । त्रि० विकलाङ्गे ॥ पवते०पुनाति वा । विच् । पोगण्डएकदेशोस्य ॥

पोट : । पुं० वेश्मभूमौ । वास्तौ ॥

पोटगल. । पुं०नले । नरकट०नरसल० इ० भा० ॥ काशे । इक्षुगन्धायाम् । काँस० इ० भा० ॥ मत्स्यविशेषे ॥ पोटेनसंश्लेषेणगलति । गलस्रवणे०सवर्णेच । अच् ॥

पोटा । स्त्री० स्त्रीपुंसलक्षणायाम् । स्त्रीपुंसयोः स्तनश्मश्रुरहितचिह्नयुक्तायाम्योषिति ॥ पोटयति । पुट भाषार्थसुरादि । पचाद्यच् ॥ दास्याम् ॥

पोट्टली । स्त्री० पोट्टलिकायाम् ॥ पोटलीे० इ० भा० ॥ यथा ॥ शुद्ध्यर्थं त्रिफलाक्वाथेगुड्च्याः क्वाथएववा । दोलायन्त्रेपुरः पाच्यः पोट्टल्यावस्त्रवद्धया ॥

पोडु . । पुं० कपालास्थितले ॥

पोत । पुं० शिशौ ॥ वस्त्रे ॥ समुद्रतरणार्थेनौकाविशेषे । समुद्रयाने । वार्वटे । अंग्रेजा० जहाज० इ० आधुनिकभाषा ॥ यथा । समुद्रयानैरत्नानिमहामौल्यानिसाधुभिः । रत्नपारीक्षकैः सार्द्धमानयिष्येबहूनिच ॥ शुकेनसहसम्प्राप्तोमहान्तं लवणार्णवम् । पोतारूढास्ततः सर्वे पोतवाहैरुपाश्रिताः ॥ अपारेदुस्तरेऽगाधेयातिवेगेननिश्चयम् । इ० वाराहेगोकर्णमाहात्म्याध्याय ॥ पोतोदुस्तरवारिराशितरणेदीपोन्धकारागमे इत्यादि ॥ गृहस्थाने । पोता० इ० गौ० भा० ॥ वास्तौ ॥ दशवर्षीयगजे ॥ पुनाति०पूयते

वा । पूञ् ० । हसिकृषियितितन् ॥ यद्वा । पवति । पूङ् ० । पूर्ववत्त न् ॥

पोतमदी । स्त्री० अमायाम् । सीन [illegible] ० भा० ॥ पूतिकायाम् उपोदिकायाम् । मालवे० प्रसिद्धा । पोईशाक इ० भा० । ॥ पोतकी शीलता [illegible] पावा [illegible] ॥ [illegible]

पीतलिका । पु० कुरारी [illegible]

पीतवणिक् । पु० सांयात्रिके । [illegible] । पोतसि । [illegible] [illegible] ॥

पीतवणिक् । पु० बुद्धभेदे ॥ पोतवणिज । प्रियायस्य ॥

पीतलक । पु० वनिर्याके । पत- [illegible] ॥ [illegible]

पोतवाह । पु० नियामके । गुणवृ [illegible] ॥ [illegible]

पोतवहति । वह० । कर्मण्यण् ॥

पोताच्छादनम् । न० वस्त्रकुटिमे ॥

पोताधानम् । न० क्षुद्रमत्स्यसवा [illegible] ॥

पोताधानम् । [illegible] । घाञ् क र्मणि ल्युट् ॥ यद्वा । पोतोऽर्भक आधीयतेऽत्र ॥ अधिकरणे ल्युट् ॥

पोतास । पु० कर्पूरविशेषे ॥

पोतिका । स्त्री० शतपुष्पायाम् ॥ पूतिकायाम् ॥ मूलपोत्याम् ॥

पोती । स्त्री० पक्षिणस्त्र्यपत्ये ॥ पोतस्थक्षुद्रनौकायाम् ॥ पोतात्व यसिप्रथम इति ङीप् ॥

पोता । पु० ऋत्विजि ॥ पुनाति । पूञ् ० । हन्विधात्विक्षुधानुपस गर्थे तिहन् ॥ नप्तृनेष्टृत्वष्टृहोतृपो तृभ्रातृजामातृदुहितृ इति साधु . [illegible] ॥

पोत्रम् । न० वस्त्रे ॥ शूकरमुखाग्रे ॥ हलस्याग्रे । लाङ्गलाग्रे ॥ पूयतेऽनेन । पूञ् ० । हलसूकरयो पुवइतिष्ट्रन् ॥ वहित्रे ॥

पोत्रायुध । पु० शूकरे ॥

पोत्री । पु० कोले । सूकरे ॥ पोत्रमु खाग्रमस्त्यस्य । अतइनि ॥

पोत्रिरथा । स्त्री० जिनशक्तिवि० । चिमुखायाम् । वज्रकालिकायाम् । मायादेव्याम् ॥

पोलिका । स्त्री० पिष्टकविशेषे ॥ यथा । कुर्यात्समितयातीवतन्वीपर्पटि कातत . । खं दयेत्तप्तकैतान्तुपो लिकाजगदुर्बुधा ॥ ताभिर्दिलस्पि कायुक्तांलस्यामण्डकवद्बुधा . ॥

पोलिन्द . । नौकावयवविशेषे । पोदा

रबी ॥
पोली । स्त्री० पिष्टकवि० । पूपाख्या
म् ॥ चर्पव्याम् ॥
पोष । पुं० पोषणे ॥
पोषक । त्रि० पालनकर्त्तरि ॥
पोषणम् । न० पुष्टौ ॥ पुषपुष्टौ ॥
ल्युट् ॥ भृतौ ॥
पोषयित्नुः । पुं० कोकिले ॥ भर्त्तरि
॥ त्रिशी ॥ त्रि० पोषके । पोषणक
र्त्तरि ॥ पोषयति । पुष० । स्तनि
हृषिपुषीत्यादिना० इत्नुच् ॥
पोष्टा । पुं० पूतीके । काँटाकरञ्ज०
इ० गौ० भा० ॥ त्रि० पोषणकर्त
रि ॥ पुष्णाति । पुष० । तृच् ॥
पोष्टृवर । त्रि० पोषकश्रेष्ठे ॥
पोष्य । त्रि० प्रतिपाल्ये । पोषणी
ये । अवश्यसम्बर्धनीये पोष्यवर्गे ॥
पोष्यपुत्रः । पुं० पुत्रप्रतिनिधौपाल
नासुतत्व प्राप्ते ॥
पोष्यवर्ग । पुं० परिजने । प्रतिपाल
नीयगणे ॥ यथा मातापितागुरु
पत्नीत्वपत्यानिसमाश्रिता ।अभ्या
गतोऽतिथिश्चाग्नि . पोष्यवर्गाच-
मीमव ॥
अपिच । मातापितागुरुर्भ्रातापजा
दीना , समाश्रिता । अभ्यागतो
तिथिश्चाग्नि पोष्यवर्गउदाहृत . ॥
भरणपोष्यवर्गस्य प्रशस्त स्वर्गसाधन
म् । नरकपीडनेषाकृतस्माद्यत्नेन
तभरेत् ॥ पोष्याणावर्गः ॥
पौंसवनम् । न० पुंसवनसंस्कारे ॥
पौंस्नम् । न० पुंस्त्वे ॥ पुंसइदम् ।
स्त्रीपुंसाभ्यानञ्स्नञौ भवनादिति
स्नञ् ॥ त्रि० पुंसुभवे ॥ स्त्रियापौं
स्नी ॥
पौगण्डम् । न० पञ्चाब्दानन्तरदशाब्द
पर्यन्तायामवस्थायाम् ॥ यथा ।
कौमारपञ्चमाब्दान्तपौगण्डदशमा
वधि । कैशोरमापञ्चदशात्यौवन
न्तुतत : परमिति ॥ आचार्यप्रमुखा
नाहिपौन पौन्थेमतेमंती । यतो
गण्डावस्थतेनपौगण्ड ' सम्मतोबु
धैरित्युक्तेस्तदवस्थावति । त्रि० ॥
पौण्डरीकम् । न० प्रपौण्डरीके ॥ पु-
ण्डरीकमिव । शर्करादिभ्योऽण् ॥
पौण्डर्यम् । न० ओषधीभेदे । स्थलप-
द्मे । प्रपौण्डरीके ॥ पौण्डर्यमधुरं
तिक्तकषायशुक्रलहिमम् । चक्षुष्यं
मधुरपाकीवर्ण्यंपित्तकफास्रनुत् ॥
पौण्ड्र । पुं० चदेली० इ० प्र० देशे
॥ भीमसेनस्यसङ्ख्ये ॥ पौंडा०
इ० प्र० इक्षुविशेषे ॥ पुण्ड्राणे ।
पुण्डिखण्डने । स्फायीतिरक् । प्र-
ज्ञाद्यण् ॥
पौण्ड्रक । पुं० श्वेतपौंडा० इ०प्र०
इक्षौ ॥ वातपित्तप्रशमनोमधुरोर-
सपाकयो : । सुशीतोबृंहणोबल्य
पौण्ड्रकोभीरुकस्तथा ॥ पौण्ड्रदेशो

इक्षिआदौचयिथे पश्चाद्विक्षितक्रिया लोपादिनाशुद्धत्वमापन्ने इत्युपदवा च्ये आभ्यन्तरे ॥ पौत्तिकाद्यामृवे- भ्याज्जातेआतिवि० । पुत्ती० इ० गौ० भा० ॥ पुत्त्यएव । स्वा० कन् ॥

पौण्ड्रवर्द्धन । पु० देशवि० । विश्व र० इ० भा० ॥

पौण्ड्रक : । पुं० पुण्ड्रेचौ । सेव्ये । अतिरसे ॥

पौतिमाष्य । पुं० वेदप्रसिद्धेऋषिवि शेषे ॥ पूतिमाषस्यगोत्रापत्यम् । गर्गादिभ्योयञ् ॥

पौत्तिकम् । न० घृतवर्णमधुनि ॥ या कृष्णामशकोपमालघुतरा ' प्रायो- महापिण्डिकावध्नानास्तरुकोटरा- न्तर्गता . पुष्पासवकुर्वते । तास्तज् र्नेरिहपुत्तिकानिगदितस्ताभि कृत सर्पिषातुल्य यन्मधुतद्वनेचरजने ' सकीर्तितपौत्तिकम् ॥ पौत्तिकंमधु रूक्षोष्ण पित्तदाहास्रवातकृत् । वि दाहिमेहकृच्छ्रघ्न ग्रन्थ्यादिक्षतशो- षिषु ॥ पुत्तिकाभि कृतम् । सञ्ज्ञा यामित्यण् ॥

पौत्र । पुं० पुत्रस्यपुत्रे । नप्तरि । पोता० इ० नाती इ० भा० ॥ पु- त्रस्य०पुत्यास्यापत्यम् । अनृष्यानन्त र्येविदादिभ्योऽञ् ॥ न० पोतुर्भाव कर्मणो . ॥ उद्० अञ् ॥

पौत्रिकेय । त्रि० पुत्रिकातनये ॥

पौत्री । स्त्री० पुत्रसुतायाम् । नप्त्या म् ॥ पुत्रस्यपुत्र्याश्चस्त्र्यपत्यम् । अञन्तत्वान्ङीन् ॥

पौन . । पुनिक त्रि० पुन पुनर्भ वे ॥ कालाट्ठञ् ॥

पौन पुन्यम् । न० आभीक्ष्ण्ये । पु- न पुनरित्यस्मिन्नर्थे ॥ पुन पुनरि त्यस्यभाव । ष्यञ् । अव्ययानाभ माचेटिलोपस्य०प्रातिपदिकाद्यर्थ उपसङ्ख्यानमितिटिलोप ॥

पौनरुक्तिक । पु० पुनरुक्तमधीयाने ॥ उ० ठक् ॥

पौनर्नवम् । न० पुनर्नवाशाके ॥

पौनर्भव । पु० द्वादशविधपुत्रान्तर्ग- तपुत्रवि० । पुनर्भूपुत्रे ॥ अपत्यर्थे ऽण् ॥ यापत्यावापरित्यक्ताविधवावा स्वयेच्छया । उत्पादयेत्पुनर्भूत्वास- पौनर्भवउच्यते ॥

पौरम् । न० कतृणे । रौहिषतृणे । रा मकर्पूर० इ० ख्याते॥ त्रि० नागरे । पुरोद्भूते ॥ पुरेभवम् । तत्रभवइ त्यण् ॥

पौरक . । पुं० गृहवाह्योपवने ॥ नि- ष्कुटस्तुगृहारामोवाह्यारामस्तुपौर क ' ॥ इतिहेमचन्द्र ॥

पौरन्दर . । पु० पुरन्दरापत्ये॥ त्रि० पुरन्दरसम्बन्धिनि ॥ अण् ॥

पौरन्दरी । स्त्री०पुरन्दराधिष्ठितदिशि

पौरव ' । पु० दुष्यन्तनृपतौ ॥ पुरोरप

त्यम् । पूरोरण् ॥ पुरुवंशे ॥ य० । द्रुह्योस्तुतनयाभोजा यदोस्तु यादवाः जातय । पुरोस्तुपौरवोवंशोयत्र जातोऽसिपार्थिवेतिमात्स्ये ३४ अध्याय ॥

पौरस्त्य ॥ त्रि० प्रथमे ॥ पुरोभव ॥ दक्षिणापश्चात्पुरसस्त्यक् ॥

पौराणिक । पु० पुराणज्ञे ॥ पुराणमधीतेवेदवा । आख्यानाख्यायिके तिहासपुराणेभ्यष्ठक् ॥ लोकविदि ॥ पौराणिकोनिरुक्तिर्नास्ती वास्थितिर्वातत्त्वमित्याह । ततुकल्पनामात्रम् । सतोऽसत्त्वोत्पत्ति ... पादैर्निर्णीतत्वात् ॥

पौराणिकी । स्त्री० पुराणोक्ताख्याम् ॥

पौरुषम् ॥ न० पुरुषस्यभावे ॥ पुरुषस्यकर्म ॥ पुरुषस्यतेजसि ॥ आत्मसामर्थ्ये । यत्ने । उद्योगे । ... वीनाप्य पायिनाथस्य सिद्धस्याद्यया ... मत्यें विभिन्नात् ... कर्मनिर्णयः ॥ ... शास्त्रितत्त्वे विपौरुषद्विविधमुक्तम् । तत्रोच्छास्त्रमनर्थायपरमार्थायशास्त्रितम् ॥ उच्छास्त्रमगम्यागमनपरद्रव्यापहारादि । शास्त्रितनित्यनैमित्तिकानुष्ठानादि । अनर्थायनरकादि । अर्थः पुरुषार्थादिपुरुषार्थो मोक्ष ॥ पुरुषस्यकर्मभावोवा ... आत्ममायातीत्यत्र ... सवा । कौमारादिदेशमेवेकप्रशसन्निः ... नपौरुषम् । दैवंपुरुषकारेणधुन्तिशूरा सदोद्यमा इत्यग्निपुराणम् ॥ त्रि० अर्द्ध्वविस्ततदो पाणि नृमाने । पुरुषपरिमाणे । पुरुषा० ... द्वौ० भ० ॥ द्वौचपाणीचतत् ० ऊर्द्ध्वविस्ततदो पाणियेनस . ताद्दशोयेनस तादृशोना० तस्यय न्मानंपरिमाणम् ॥ तेनवापुसायन्मीयतेतत् ॥ पुरुषप्रमाणमस्यपुरुष ... हस्तिभ्यामण्वेत्यण् ॥ पौरुषोनद० ॥ पौरुषीनदी० पौरुषंसर ॥

पौरुषेय । पु० पुरुषसङ्घे ॥ पुरुषसमूहे ॥ पुरुषस्यपदान्तरे । पुरुषस्यवधे ॥ त्रि० आधुनिके । पुरुषकृते ॥ पुरुषस्यविकारे ॥ पुरुषस्यहिते ॥ पुरुषाद्वधविकार समूहतेनकृतेष्वर्थेषु ॥ सर्वपुरुषाभ्यामणढञाविति ढञ् ॥

पौरोगव ॥ त्रि० पाकशालाध्यक्षे । पुरोगाण्डज्यमा० ॥ पुर । पूजितो गौर्यस्मिन् पुरोगवी । गौरतद्धितलुकीतिटच् । तस्यायमपत्यमिति ... पुरः प्रथमयाच्यावस्तु गौर्लिनमस्य पुरोगुः । गोस्त्रियोरितिह्रस्व । तत अण्वाद्यण् ॥

पौरोडाश ॥ पुं० पुरोडाशे । पिष्टपिण्डे ॥ पुरोडाशएव स्वार्थेऽण् ॥

पौरोडाशिक ॥ पु० पुरोडाशिके ॥ पुरोडाशसहचरितोमन्त्र ...

• । सएवपौरोडाश ।
ानस्तम्भवोवा । पौरो-
ाशात्ष्ठन् ॥
। न० पुरोभागिन क-
ष्यञ् ॥
। न० पुरोहितस्यकर्म्म-
। पत्यन्तपुरोहितादिभ्यो

पु० पौर्णमास्याक्रियमा
ग्रेषि ॥ पौर्णमास्याभव ।
वृतुनक्षत्रेभ्योण् ॥
स्त्री० पूर्णिमायाम् ॥
ायस्याम्। बहुव्रीहौकृते०
सास्मिन्पौर्णमासीति-
॥ यद्वा । पूर्णमासोऽ
इति । पूर्णमासादण्-
इत्यण् । ङीप् ॥
। त्रि० पूर्वदेहभवे ॥
। त्रि० पूर्वपदग्राहिणि।
णाति । पदोत्तरपदस्
ठक् ॥
कार्यकारणभावे ॥ सा
ावे ॥
त्रि० पूर्वाह्णभव ।
र्वाह्णापराह्णाभ्य।मिति
।
ु० कुवेरे॥ रावणे
णे ।। पुलस्तेर्गोत्रापत्य
ादिभ्योयञ् ॥ बहुत्वे

पुलस्त्य ॥ राक्षसे ॥
पौलि । पु० आपक्के । भर्जितेश्वरित
यवाद्रौ ॥ पोलति । पुलमहत्त्वे ।
ज्वलादित्वाण । पौलिननिर्वृत्त
। सुतङ्गमादित्वादिञ् ॥
पौलुषि. । पुं० सत्ययज्ञे ॥ पुलुष
स्यापत्यम् । इञ् ॥
पौलोमी । स्त्री० इन्द्राण्याम् ॥ पुलो
म्नोमुनेरपत्यं स्त्री । तस्यापत्यमि
त्यण । गोत्रत्वेनजातित्वान्ङीष्॥
पौष । पु० तैषे । सहस्ये । हैमने
॥ तत्रजातफलम् । निगूढमन्त्र
सुकृषाङ्गयष्टि परोपकारीपिटवि
त्तहीन । कष्टान्वितार्थं व्ययकृद्वि
धिज्ञ. पौष प्रसूत• पुरुषः
सुधीर ॥ पौषीपौर्णमास्यस्मिन्
। सास्मिन्पौर्णमासीत्यण् ॥ न०
मद्दे ॥ युद्धे पुष्ययुक्तेऽह्नि ॥
पौषी । स्त्री० पुष्ययुक्त पौर्णमास्याम्
॥ पुष्येणयुक्तापौर्णमासी । नक्षत्रे
णयुक्त कालइत्यण्, तिष्यपुष्य
योर्नक्षत्राणियलोप । ङीप् ॥
पुष्येणयुक्तायांरात्रौ ॥
पौष्करम् । न० पुष्करमूले ॥ पौष्क
रकटुक तिक्तमुष्ण वातकफज्वरान्
।हन्तिशोथ।रुचिश्वासान्विशेषात्
पार्श्वशूलनुत् ॥
पौष्करिणी । स्त्री० पुष्करिण्याम् ॥
पौष्टिकम् । न० पुष्ट्युत्पादककर्मणि

॥ चौरसमयेन।चाच्छादनवस्त्रवि शेषे। काबाड़० ङ्क० गौ० भा० ॥

पौष्ण । पु० सूर्य्यपुर्व्वे ॥ न० रेवती नक्षत्रे ॥

पौष्पयम्। त्रि० पुष्पनिर्मिते ॥

पौष्पकम्। न० धातुप्रभेदे। रीति पुष्पे ॥ पुष्पस्यप्रतिकृति । इवे प्रतिकृताविति कन्। ततः स्वार्थे० अण् ॥

पौष्पी। स्त्री० पुष्पपुरे। पटना० ङ्क० भा० ॥

प्याट्। अ० है। भो। सम्बोधने ॥ प्यायते। प्यैङ्वृद्धौ टप्रत्यय

प्र। अ० प्रकर्षे ॥ गत्यर्थे ॥ प्रभादि कर्म्मदीर्घ्घशेभृशसम्भवहसिषु। वियो गशुद्धिशक्तीच्छाशान्तिपूजायदर्शने ॥ यथा आदिकर्म्मणि क्त० प्रयात । दीर्घे० प्रबलाभूषका। ईर्षे० प्रभुर्द्देशस्य। भृशार्थेप्रवर्द्धितदाया दा। सम्भवे० हिमवतोगङ्गाप्रभ वति। हसौ० प्रभुक्तमन्नम्। वि योगे० प्रोषित। शुद्धौप्रसन्नमुदक म्। शक्तौ० प्रभक्तोविप्राय। इ च्छायाम्० प्रार्थयतेकन्याम्। शान्तौ० प्रशान्तोग्नि। पूजाया म्० प्राञ्जलि स्थित। अर्य्ये० प्र बालम्। दर्शने प्रलोकयति। इत्यर्थ ॥

प्रकट। त्रि० व्यक्ते। नि सन्दिग्ध भातीतिव्यवहारगोचरे। स्पष्टे ॥ उद्भूते ॥ सम्प्रोदश्चेतिप्रशब्दात् स्वार्थेकटच् प्रत्यय ॥

प्रकटित। वि० प्रकाशिते ॥

प्रकटोदितम्। न० विस्पष्टवाक्ये ॥

प्रकण्व। पु० देशविशेषे ॥

प्रकथनम्। न० प्रकर्षेणप्रतिपादने ॥ यथागाथा प्रकुरुते। प्रकथयती त्यर्थ। गम्भनावश्चिपर्ष्येतिप्रकथने आत्मनेपदम् ॥

प्रकम्पन। पु० वायौ॥ नरकविशे षे ॥ न० कम्पातिशये ॥

प्रकर। पु० स इती। सङ्घे ॥ विकीर्णकुसुमादिषु। न० जोङ्ग के ॥ प्रकीर्य्यते कृविक्षेपे। ऋदो रप् ॥

प्रकरणम्। न० प्रस्तावे ॥ यथा। भोजनप्रकरणे सैन्धवमानयेतिलव णे प्रतीतिगमनप्रकरणे त्वश्वे प्रतीतिर्भवतीति ॥ रूपकभेदे। अभिनेयप्रकारे ॥विश्रामे॥ ग्रन्थ सन्धौ। ग्रन्थस्यविच्छेदे ॥ तत्लक्षण यथा। शास्त्रैकदेशसम्बद्धं शास्त्र कार्य्यान्तरेस्थितम्। आहुः प्रकर ण नामग्रन्थभेदविपश्चित : ॥ अत्र मीमांसका ॥ विनियोगविधे सहकारिभूतेषुषट्सुप्रमाणेषुचतु र्थप्रमाणे ॥ उभयाकाङ्क्षाप्रकरणम्। यथा। प्रयाजादिषुसमिधोयजती

त्यादिवाक्ये फलविशेषस्यानिर्देशात् समिद्यागेनभावयेदितिबोधानन्तरं किमित्यस्य प्रकार्याकाङ्क्षा॰दर्शपूर्णमासवाक्ये पिदर्शपूर्णमासाभ्यांस्वर्गंभावयेदितिबोधानन्तरकथमित्यस्य प्रकारकाकाङ्क्षा। इत्थ चोभयाकाङ्क्षयाप्रयाजादीनादर्शपूर्णमासाङ्गत्वम्। तच्चप्रकरणद्विविधम्॰महाप्रकरणमवान्तरप्रकरणञ्चेति। तत्रमुख्यभावनासम्बन्धि प्रकरणमहाप्रकरणम्॰तेनचप्रयाजादीनादर्शपूर्णमासाङ्गत्वम्। एतच्चप्रकृतावेवोभयाकाङ्क्षाया सम्भवात्। नतुविकृतौ॰तत्रप्रकृतिवद्विकृतिः कर्त्तव्येत्यतिदेशेनकथम्भावाकाङ्क्षायाउपशयेनापूर्वाङ्गानामप्युभयाकाङ्क्षया विनियोगासम्भवात्। तस्मादपूर्वाङ्गानास्थानादेवविकृत्यर्थत्वमिति। अङ्गभावनासम्बन्धिप्रकरणमवान्तरप्रकरणम्। तेनचाभिक्रमणादीनाप्रयाजाद्यङ्गत्वम्। तच्चसन्दंशेनैवज्ञायते॰तदभावेचाविशेषात्सर्वेषाफलभावनाकथम्भावेनग्रहणप्रसङ्गेनप्रधानाङ्गत्वापत्तेः। एकाङ्गानुवादेनविधीयमानयोरप्यङ्गयोरन्तरालेविहितत्वसन्दंश। यथा॰अभिक्रमणं॰तद्विसमानयतउपभृतस्तेजोवाद्रुत्यादिनाप्रयाजानुवादेन॰किञ्चिदङ्ग-

विधायविधीयते॰तदनन्तरमपिप्रयाजानुवादेनप्रयाजत्वम्॰यस्यैव विदुष प्रयाजाइज्यन्ते॰प्रेभ्योलोकेभ्योभ्रातृव्यान्नुदते॰अभिक्रामजुहोत्यभिजित्यै इतितदनन्तर मपिप्रयाजानुवादेनयोवैप्रजानामिथुनवेदेत्यादिनाकिञ्चिदङ्ग विधीयते। अत प्रयाजाङ्गमध्येऽभिहितमभिक्रमण तदङ्ग प्रयाजैरपूर्वंकृत्वायागोपकारभावयेदितिज्ञाते॰कथमेभिरपूर्वंकर्त्तव्यमिति॰कथम्भावाकाङ्क्षाया सत्वात्। साचसन्दंशपतितैरभि क्रमणादिभिः शाम्यति। नचाङ्गभावनायाकथम्भावाकाङ्क्षाभाव'। भावनासाम्ये नतत्रापितत् सम्भवात्। यदिदप्रकरणं तत्क्रियायाएवसाचाद्विनियोजकद्रव्यगुणयोस्तुतद्द्वारा। तथाहि॰यजेतस्वर्गकामइत्यत्रफलभवनाया कथम्भावाकाङ्क्षाया. सन्निधपठितमश्रूयमाणफलकक्रिया- जातमुपकार्याकाङ्क्षयेतिकर्त्तव्यतात्वेनाऽन्वेति॰ (*) क्रियायाएवलौकिककथम्भावाकाङ्क्षायामन्वयदर्शनात्। नहिकुठारेणच्छिन्द्यादित्यत्रकथम्भावाकाङ्क्षायाममुद्यार्यमाणोपिहस्तोऽन्वेति॰किन्तुहस्तेनो द्यम्यनिपात्यैवत्युद्यमननिपातनेनएव॰हस्तस्ततद्वारैवान्वेतीतिसार्वजनीनमेतत्। इदचस्थाना

द्भ्योबलवत् । अतएवाजैर्दीव्यतिराजन्यमितिविदेवनाद्योधर्मोऽभिषेचनीयसन्निधौपठितोऽपिस्थानान्नतदङ्गम्॰किन्तुप्रकरणाद्राजसूयाङ्गमितिमीमांसका॰॥

प्रकरणसम । पुं॰ नैयायिकानांपदार्थान्तरविशेषे ॥ तल्लक्षयति । यस्मात्प्रकरणचिन्तासनिर्णयार्थमपदिष्ट॰ प्रकरणसम॰ ॥ ४७ ॥ सद्धेतुस्वसाध्यस्यपरसाध्याभावस्यवा॰निर्णयार्थमपदिष्ट प्रयुक्त प्रकरणसमउच्यते । सक इत्याकाङ्क्षयामाह । यस्मात्प्रकरण पक्षप्रतिपक्षावितिभाष्यम् । साध्यतदभाववन्तावितितदर्थ । तथाचनिर्णयार्थम् प्रयुक्तोहेतुर्यश्चनिर्णयजनयितुमशक्तस्तुल्यबलेनपरेणप्रतिबन्धात्॰किन्तुधर्मिणः साध्यवत्त्वतदभाववत्त्वम्वेतिचिन्ताजिज्ञासाप्रवर्त्तयतिसप्रकरणसम । यद्वा प्रक्रान्त करणलिङ्ग परामर्शो वा॰कोहेतुरनयो साधक॰ ॰ एतयो क परामर्श प्रमेतिवा यत्रजिज्ञासाभवतीत्यर्थ । यस्मादित्यादितुवस्तुस्थितिमात्रम् । लक्षणन्तुतुल्यबलविरोधिपरामर्शकालीनपरामर्शविषयत्वस्वसाध्यपरामर्शकालीनतुल्यबलविरोधिपरामर्शोवा । विरोधिपरामर्शस्यचहेतुनिष्ठत्वमेकज्ञानविषयत्वसम्बन्धेन । अ

न्यथाहेतोर्दुष्टत्व नस्यात् । अयञ्चदशाविशेषेदोषइत्यत सर्वतोरपि विरोधिपरामर्शकालेदुष्टत्वमिष्टमेवेत्यवधेयम् ॥ ४७ ॥

प्रकरी । स्त्री॰ नाट्याङ्गे ॥ चत्वरभूमौ ॥

प्रकर्ष॰ । पुं॰ विशेषे । अधिके ॥ उत्कर्षे ॥ यथा । गुणप्रकर्षैर्जनोनुरज्यतेजनानुरागप्रभवाहिसम्पद ॥ प्रकर्षणम् । कृष॰ । घञ् ॥

प्रकाण्ड पुं॰ न॰ विटपे ॥ तरोर्मूलशाखान्तरे । मूलादारभ्यशाखावधिभागे । स्कन्धे ॥ त्रि॰ प्रशस्ते ॥ प्रगत काण्डोऽधमोयस्मात् । प्रशस्तोगौ गोप्रकाण्ड । प्रकाण्डस्यरूढिशब्दत्वात्प्रशसावचनैश्चेतिस समास ॥ प्रकाण्डयते । कडिभेदने । चु॰ । एरच् । पृ॰ ॥ प्रकाण्यते । कमु॰ णिङ् । वरण्डादयश्चेतिडीत्रा॥

प्रकाण्डर । पुं॰ द्रुमे ॥

प्रकामम् । अ॰ अतिशये ॥

प्रकामम् । त्रि॰ निकामे । यथेप्सिते ॥ प्रकमनम् । कमु॰ । घञ् ॥

प्रकार । पुं॰ भेदे ॥ सामान्यस्यभेदकेविशेषे ॥ सादृश्ये ॥ प्रकरणम् । कृञोघञ् ॥

प्रकाश । पुं॰ दीप्त्ये । आतपे ॥ स्फुटे । प्रकटे । उल्वणे । व्यक्ते ॥ प्रहासे ॥ बुद्धिपरिणामविशेषेविषयाकारे॰दीपवत् । स्वविषयावरण

विरोधिनिसत्वकार्ये ॥ प्रभाते ॥ न० कार्श्ये ॥ त्रि० व्यक्ते । प्रकाशनम् प्रकाशतेवा । काशृदीप्तौ । घञ्० पचाद्यच्वा ॥ अतिप्रसिद्धे ॥

प्रकाशक । पु० सूर्यादिवदन्यावभासकेपरमात्मनि ॥ सूर्यादिषु ॥ त्रि० व्यञ्जके । अवभासके । प्रकाशकर्त्तरि ॥ प्रकाशयति । काशृ० । खुल् ॥

प्रकाशकज्ञाता । पु० कुक्कुटे ॥ त्रि० प्रकाशज्ञातरि ॥

प्रकाशन । पु० प्रकाशके ॥ प्रकाशयति । काशृ०ल्यु ॥

प्रकाशमान । त्रि० भासमाने ॥ शिश्नोपलब्धात्मनासदाप्रकाशमानमेवब्रह्मेतियथा ॥

प्रकाशात्मा । पु० दिवाकरे । सूर्ये ॥ प्रकाशआत्मास्वरूपयस्य ॥ त्रि० व्यक्तस्वभावे ॥

प्रकाशित । त्रि० व्यक्तीकृते । दर्शिते । आविष्कृते । प्रकटिते । सञ्जातप्रकाशे ॥ ता० इतच् ॥

प्रकाशी । त्रि० दीप्तिजनके ॥

प्रकीर्णः । पु० पूतिकरञ्जे ॥ न० ग्रन्थविच्छेदे ॥ चामरे ॥ त्रि०असङ्गते ॥ नानाप्रकारमिश्रिते ॥ यथा । प्रकीर्णं पुष्पाणांहरिचरणयोरञ्जलिरयमितिवेणीसंहारे ॥ विस्तृते । विक्षिप्ते ॥ यथा । प्रकीर्णभाण्डमनवेक्ष्यकारिणींसदैवभर्त्तुः प्रतिकूलवादिनीम् । परस्यवेश्माभिरतामलज्जामेवविधास्त्रींपरिवर्जयामीतिलक्ष्मीचरित्रम् ॥ प्रकीर्यतेस्म । कृविक्षेपे । क्त ॥

प्रकीर्णक । पु०अश्वे ॥ न० चामरे ॥ विस्तारे । ग्रन्थविभेदे ॥ पापवि० ॥ यदनुक्तं तत्प्रकीर्णकम् । अनुक्तम०अनुक्तनिष्कृतिकम् । प्रकीर्णपातकेज्ञात्वागुरुत्वमथलाघवम् । प्रायश्चित्तं बुधः कुर्यात्ब्राह्मणानुमतेसदा ॥ विवादपदे ॥ नष्टं यच्चपूर्वेषुसर्वंतत्स्यात्प्रकीर्णकम् ॥ संज्ञायांकन् ॥

प्रकीर्त्तित । त्रि० कथिते ॥ प्रकर्षेणकीर्त्तित ॥ यथा । प्रभूतमल्पकार्यंवायोनरः कर्त्तुमिच्छति । सर्वारम्भेणतत्कुर्यात् सिंहादेकंप्रकीर्त्तितम् ॥

प्रकीर्य्य पु० पूतिकरञ्जे । कलिकारके । कठकरञ्ज०इ०भा० । नाटाकरञ्ज०इ० गौ०भा० ॥ घृतकरञ्जे ॥ रीठाकरञ्जे ॥ त्रि०विप्रकीर्ये ॥ प्रकीर्यते । कृ० । ऋदुपधादित्वात्क्यप् ॥

प्रकृत त्रि०प्रस्तुते । प्रकरणप्राप्ते ॥ यथा । प्रकृतमनुसराम ॥ प्रकर्षेणकृते ॥ अविकृते ॥ प्रक्रियतेस्म । कृञ् क्तः ॥

प्रकृतार्थं त्रि० प्रकरणप्राप्तस्याऽभिधेये
प्रकृति । स्त्री० अमात्यादिषु ॥ तेच
। यथा । स्वाम्यमात्यसुहृत्कोषरा-
ष्ट्रदुर्गबलानिच । राज्याङ्गानिप्रकृत
य । इति ॥ प्रकृते प्रभावस्तू
क्तोदेवीभागवतेइन्द्र प्रतिहरिश्चन्द्र
नृपेण यथा । भुङ्क्तेशक्रनृपोराज्य
प्रभावात्प्रकृतेर्ध्रुवम् । यजतेचम-
हायज्ञै कर्मपूतंकरोतिचेति ॥ प्र
कृष्टकरोतिराज्यमिति । क्तिच् ॥
स्वभावे ॥ सासिद्धिकीस्वाभाविकी
सहजाप्रकृताचया । प्रकृति सेति
विज्ञेयास्वभावनजहातिया ॥ जा
तौ ॥ लिङ्गे ॥ लिङ्गम् ० व्यक्तम् । स्त्री
पुन्नपुंसकञ्चेतिस्वामी । यथा ० इती
याप्रकृति शब्द ॥ पौरवर्गे । पौ
राणांश्रेणिषु ॥ शिल्पिनि ॥
शक्तौ ॥ सापञ्चविधायथा । साप
ञ्चविधायथा । गणेशजननीदुर्गाराधा
लक्ष्मीसरस्वती । सावित्रीचसृष्टिवि
धौप्रकृति पञ्चमीस्मृतेति ॥ निरुक्ति
स्तु । प्रकृष्टवाचक प्रश्चकृतिश्चसृष्टि
वाचक । सृष्टौप्रकृष्टायादेवीप्रकृ
ति साप्रकीर्तिता ॥ गुणे प्रकृष्टे
सत्त्वे चप्रशब्दोवर्ततेश्रुतौ । मध्यमे
वर्ततेप्रश्चकृतिश्चसृष्टिवाचक सृष्टे
राद्याचयादेवीप्रकृति । साप्रकीर्ति
तेति ॥ योषिति ॥ परमात्मनि ॥
प्रत्ययात्पूर्विकायाम् । प्रत्ययात्-

प्रथमे ॥ साद्विधा । धातु प्रातिप
दिकञ्च ॥ पञ्चमहाभूतेषु ॥ करणे
॥ गुह्ये ॥ जन्तौ ॥ एकविंशत्यक्षरा
याञ्छन्दोवृत्तौ ॥ एकविंशतिस्यङ्के
॥ मातरि । जनन्याम् ॥ स्वास्थ्ये ॥
योनौ । उपादानकारणे । मूलप्र-
कृतौ । सत्वरजस्तमसामाम्याव
स्थायाम् ॥ यथा । सत्व रजस्तमश्चै
वगुणत्रयमदाहृतम् । साम्यावस्थि
तिरेतेषाप्रकृति.परिकीर्तिता ॥ के
चित्प्रधानमित्याहुरव्यक्तमपरेजगु
। एतदेवजगत्सृष्टि करोतिविकरो
तिच ॥ मूलप्रकृतिरविकृति ।
प्रकरोतीतिप्रकृति । साऽविकृति
प्रकृतिरेवेत्यर्थ. । कस्मात् ० इत्यत
उक्तमूलेति । मूलञ्चासौप्रकृतिश्चे
ति ० मूलप्रकृति । विश्वस्यकार्यक
लापस्यसामूलनत् त्वस्याम् मूलान्तर
म् ० अनवस्थाप्रसङ्गात् । नचानवस्था
यामस्तिप्रमाणमितिभाव । इति
साङ्ख्यविद ॥ अविद्यायाम् ॥
प्रकृतिर्नाममाया । साचसत्वरजस्त
मोगुणमयीअघटनघटनापटीयसी-
मिथ्याज्ञानात्मिका पारमेश्वरीश-
क्ति ॥ प्राग्जन्मकृतधर्माधर्मज्ञाने
च्छादिसंस्कारैवर्तमानजन्मन्यभिव्य
क्त ० सर्वत्रबलवति ॥ पुरुषार्थभूस-
हेतुभूतायामनिर्वचनीयस्वभावाया
त्रिगुणात्मिकायासर्वविकारकारण

भूतायांभगवन्मायायाम् ॥ मायान्तु प्रकृतिंविद्यात् । प्रक्रियतेऽनयेति- प्रकृतिरुपादानकारणंविद्यानानी- यादिरित्यर्थः ॥ पराऽपरभेदेनप्रकृ तिर्द्विधा । परासैवचसूक्ष्मलक्षणा॰ अप रासैवस्थूललक्षणा । यथा। भूमिरापो ऽनलोवायुः खंमनोबुद्धिरेवच । अ- हङ्कारइतीयंमेभिन्नाप्रकृतिरष्टधा ॥ अपरेयमितस्त्वन्यांप्रकृतिंविद्धिमे पराम् । जीवभूतांमहाबाहोययेदं धार्यतेजगत् ॥ इति ॥ समयाङ्गोप देशे ॥ यत्रसमयाङ्गोपदेशः साप्रकृ तिः । यथादर्शपौर्णमासादिः । तत्प्रकरणेसर्वाङ्गपाठात् ॥ प्रकृति वद्विकृतिः कर्तव्येतिमीमांसका- नांव्यवस्था । तत्रयस्मिन्यागे॰इति कर्तव्यतोपदिष्टा यागान्तरेणोपजी व्यतेसाप्रकृतिः । येनचोपजीव्यते साप्रकृतिरितितदर्थः ॥ प्रकरणम् । डुकृञ्॰ । क्तिन् ॥ प्रकृतौ । स्त्रि यां ॥

प्रकृतिजः । त्रि॰ स्वभावप्रभवे । प्रकृ तेरभिव्यक्तेरागहेषादौ ॥ प्रकृतेर्जा तः । जनी॰ । डः ॥

प्रकृतित्वम् । न॰ तत्त्वान्तरोपादाने ॥ तदेवप्रकृतिः वसाङ्ख्यनयेऽभिमत- म् । अतोयद्यपिपृथिव्यादीनामपि गोघटवृक्षादयोविकाराः सन्ति॰ एवंतद्विकारभेदानांपयोबीजादीनां दध्यङ्कुरादयः तथापिगवादयो बीजादयोवापृथिव्यादिभ्यस्तत्त्वान्त रम् । सर्वेषांगोघटादीनांस्थूलत्त्व- मिन्द्रियग्राह्यत्त्वञ्चसममितिनतत्त्वा न्तरम् ॥

प्रकृतिदान्तः । त्रि॰ स्वभावतएवोप- शान्ते ॥ प्रकृत्यादान्तः ॥

प्रकृतिलयः । पुं॰ प्रधानलये । प्रकृ- तौलयोयेषां ॥ पुरुषतत्त्वानभिज्ञस्य॰ वैराग्यमात्रात्प्रकृतिलयः । प्रकृ- तिग्रहणात्प्रकृतिमहदहङ्कारभूते न्द्रियाणिगृह्यन्ते । तेष्वात्मबुध्योपा समानेषुलयः । वैराग्यात्प्रकृति लयः ॥

प्रकृतिविकृतिः । स्त्री॰ महदादिसप्त सु ॥ महदाद्याः प्रकृतिविकृतयः सप्त । प्रकृतयश्चविकृतयश्चताइति- प्रकृतिविकृतयः सप्त । तथाहि । महत्तत्वमहङ्कारस्यप्रकृतिर्विकृतिश्च मूलप्रकृतेः । एवमहङ्कारतत्त्वतन्मा त्राणामिन्द्रियाणाञ्चप्रकृतिर्विकृति श्चमहतः । एवंपञ्चतन्मात्राणित त्त्वानिभूतानां माकाशादीनांप्रकृत योविकृतयश्चाहङ्कारस्य ॥

प्रकृतिविरूपम् । न॰ गगनादौ ॥ तत्व विभाजकोपाध्यवच्छिन्नाजनकत्वा- त् ॥ विरुद्धरूपंविरूपम् । प्रकृते- र्विरूपम् ॥ त्रि॰ प्रकृतेरसमानरूपे ॥

प्रकृतिसरूपम् । न॰ महदादिसप्तके ॥

तत्वविभाजकोपाध्यवच्छिन्नजनकत्वात् ॥ समानरूपसरूपम् । प्रकृतेसमानरूपे ॥
प्रकृतिस्थ । त्रि० आयतस्वप्रभोगजनककर्मक्षयेप्रकृतावस्थानेस्वस्वरूपेवास्थिते । स्वभावस्थे ॥ प्रकृतौतिष्ठति । स्था० । सुपिस्थइतिकः ॥
विकारशून्ये ॥ प्रकृतौसाम्यादवस्थायातिष्ठतीतितथा ॥
प्रकृत्याख्या । स्त्री० अस्य पदवाच्यायातुष्टौ ॥ प्रकृतिराख्यायस्याः ॥
प्रकृष्ट । त्रि० प्रधाने । श्रेष्ठे ॥ उत्तमे ॥ प्रकृष्यतेऽयम् । कृष० । कर्मणिक्तः ॥
प्रकेत । पु० चिह्नभूते ॥ प्रकृष्ट केत ॥
प्रकेतनम् । न० गृहे ॥ प्रकृष्ट केतनम्
प्रकोष्ठ । पु० भूपकक्षान्तरे ॥ विस्तृतकरेहस्ते ॥ मणिबन्धकुर्परयोरन्तरे ॥ प्रकृष्यतेऽनेन । कुषनिष्कर्षे । उषिकुषीतिस्थन् ॥ प्रविष्टकोष्ठंकुसूलवा । अत्यादयइतिसमास ॥ भुजे ॥
प्रक्खर । पु० अश्वकवचे । प्रखरे । पाखर० इ० भा० ॥ इ० ग०मा० ॥
प्रक्रान्ता । त्रि० उपक्रमकर्तरि । आरम्भकर्तरि ॥
प्रक्रम । पु० प्रथमारम्भे । उपक्रमे ॥ अवसरे ॥ क्रमे ॥ प्रक्रमणम् । क्रमु० । घञ् ॥ अध्ययनपरिचर्यार्थक्रमपाठे ॥
प्रक्रान्त । त्रि० प्रस्तुते प्रकरणस्थे ॥ आरब्धे ॥ प्रक्रामतिस्म । क्रमु० । क्त ॥
प्रक्रिया । स्त्री० नृपादीनाचामरधारणच्छत्रधारणादिव्यापारे । अधिकारे । उत्पादने । साधने ॥ प्रकारे ॥ औषधिप्रयोगे ॥ प्रकर्षायकरणम् । डुकृञ्० । कृञ श्चेतिश । रिङ् । इयङ् । टाप् । प्रकृष्टकार्ये ॥
प्रक्रीडित । त्रि० क्रीडाकरे ॥ प्रक्रीडति । क्रीड० । कर्तरिक्त ॥
प्रक्लिन्न । त्रि० प्रकर्षेणार्द्रयुक्ते ॥ तृप्ते ॥
प्रक्वण । पु० प्रक्वाणे । वीणाया क्वणिते ॥ क्वणशब्दे । क्वणोवीणायाश्चेत्यप् ॥
प्रक्वाण । पु० प्रक्वणे । वीणाशब्दे ॥ क्वणोवीणायाश्चेतिपाक्षिकोघञ् ॥
प्रक्षर । पु० अश्वसन्नाहे । प्रखरे । पाखर इ० भा० ॥ इ० हि० च० ॥
प्रक्षालनम् । न० धावने । मार्जने ॥
प्रक्षालित । त्रि० धौतेमार्जिते ॥
प्रक्षिप्त । त्रि० कृतप्रक्षेपे ॥ प्रक्षिप्यतेस्म । क्षिप० । क्त ॥
प्रक्षेप । पु० औषधादिषुक्षेपणीयद्रव्ये ॥ विक्षेपे ॥
प्रक्षेपणम् । निक्षेपणे ॥ प्रकर्षेणक्षेपणम् ॥

प्रक्षोभ. । पु॰ प्रकृष्टक्षोभे ॥ न॰ चलने ।

प्रक्ष्वेडन । पुं॰ सर्वलोहमयेशरे । नाराचे ॥ प्रकर्षेणक्ष्वेडते । जिक्ष्विदा अव्यक्तेशब्दे । ल्यु । पृ॰ ।

प्रक्ष्वेदन. । पु॰ प्रक्ष्वेडने । नाराचे ।

प्रखर । पु॰ हयसन्नाहे । पाखर॰ इ॰ भा॰ ॥ कुक्कुरे ॥ अश्वतरे ॥ वेसरे ॥ त्रि॰ अत्यन्तखरे ॥ अत्युग्रे ॥

प्रख्य । त्रि॰ उत्तरपदेतुल्यार्थवाचके । यथा । स्युरुत्तरपदेप्रख्य प्रकार प्रतिमोनिभ द्युतिर्हेमचन्द्र ॥ मम्मन ' प्रख्यपय सरस्वतेतितुलत्वम् ॥

प्रख्या । स्त्री॰ कान्तौ । प्रख्यानम् । ख्या॰ । चक्षिङादेशोवा । आतश्चोपसर्गइत्यङ् । टाप् ॥

प्रख्यात । त्रि॰ प्रसिद्धे । प्रकृष्टख्यातयुक्ते । विख्याते ॥ प्रकर्षेणआख्यायि । ख्याप्रकथने । चक्षिङ ख्याञ्वा । क्त. ॥

प्रख्यातपितृक । पुं॰ प्रख्यातवप्तृके । विख्यातपितृके । आमुष्यायणे ॥ प्रख्यात पितायस्य । कप् ।

प्रख्याति । स्त्री॰ प्रकृष्टायाम् । प्रकृष्टायांकीर्तौ । विख्यातौ ॥

प्रख्यानम् । न॰ प्रतीतौ ॥

प्रगण्ड । पुं॰ कूर्परांसपरिमाणपर्यन्त भागे । भुजमध्योपरिभागे ॥ प्रत्यासन्नोगण्ड कपोलोऽस्य ॥

प्रगण्डी । स्त्री॰ बहिः प्राकारे ॥ दुर्गप्राकारभित्तौ शूराणामुपवेशनस्थाने ॥

प्रगतजानु ' । त्रि॰ प्रगतजानुके ॥

प्रगतजानुक । त्रि॰ प्रज्ञौ । वातादिनाविरलजानुके ॥ प्रगतेविरलेजानुनीअस्य । कप् ॥

प्रगन्ध । पु॰ पर्पटे ॥

प्रगल्भ । त्रि॰ प्रतिभान्विते । प्रष्टव्याद्यवसरे अकौशलाप्रतिपत्त्याद्ययोगवति । प्रत्युत्पन्नमतौ । प्रगल्भते । गल्भधार्ष्ट्ये । पचाद्यच् । धृष्टे ॥ प्रौढे ॥ वाग्मिनि ॥

प्रगल्भगी । स्त्री॰ उदारवचसि ॥ त्रि॰ तद्वति ॥

प्रगल्भता । स्त्री॰ ज्ञानोत्कर्षे ॥ प्रगल्भभावे । उत्साहे । उद्यमे ॥ नि॰ शङ्कत्वप्रयोगेष्वबुधे स्मृताप्रगल्भता

प्रगल्भा । स्त्री॰ नायिकाभेदे ॥

प्रगाढ । त्रि॰ कृच्छ्रे ॥ दृढे ॥ प्रगाह्यतेस्म । गाहू॰ । क्त । यस्यविभाषेतिनेट् ॥ भृशे ॥

प्रगाता । त्रि॰ उत्तमगायके ॥

प्रगाथ ' । पु॰ चतुर्थषष्ठौपादौचार्हते प्रगाथेपुनरभ्या सित्वोत्तरयोरवस्येदित्येवमादिवचनाद्यद्वयोर्ऋचोः स्त्रित्व क्रियन्ते सप्रगाथइत्युच्यते ॥

प्रकर्षेणगानंयत्र ॥ यद्वा । प्रग्रह्यते । ग्रह० । अकर्त्तरिचकारकइति कर्मणिघञ् । पृषोदरादित्वाद्रेफ नकारयोर्लोप । उक्तेर्थेरूढश्चायम्॥

प्रगुण . । त्रि० ऋजौ ॥ प्रकृष्टागुणा यस्य ॥ प्रकृष्टलाघवादिगुणवति ॥

प्रगृह्य . । पु० प्रातिशाख्यादिप्रसिद्धे पदविशेषे ॥ स्वरोहितवनसन्धीयते यस्यपूर्वाचार्यैः प्रगृह्यसञ्ज्ञाविहिता प्रगृह्यते । ग्रहउपादाने । असन्नि कर्षोनिग्रहस्थे . । पदास्वैरिवाह्या पक्ष्ये षुचेतिक्यप् । ग्रहिज्ये तिसम्प्र सारणम् ॥

प्रगे । अ० प्रातःकाले ॥ प्रगीयतेऽत्र वा । गैशब्दे । केप्रत्ययः ॥

प्रगेतन ' । त्रि० प्रत्नतने । प्रातस्तने ॥ ॥ प्रगेभव ' । सायञ्चिरमितिट्युल्तु ट्तौ ॥

प्रग्रह ' । पुं० तुलासूत्रे ॥ वन्द्याम् । आकृष्टमनुष्यादौ ॥ नियमने ॥ भुजे ॥ हयादिरश्मौ ॥ रश्मौ सुव र्णालुमहीरुहे ॥ रश्मनायाम् ॥ क र्णिकारवृक्षे ॥ प्रकृष्टाभिनिवेशे ॥ बन्धने ॥ प्रकृतिभावावग्रहाद्यभावे परस्परमचोरसन्निकर्षे ॥ प्रगृह्यते । ग्रहउपादाने । प्रेवणिजाम् । रश्मौचेतिघञभावापक्षे० ग्रहवृद्वि क्यप् ॥

प्रग्राह :। पुं० तुलासूत्रे ॥ बध्यादौ

नावस्थने ॥ अभीषौ ॥ प्रग्रहे । प्रगृह्यते । ग्रह० । प्रेवणिजां रश्मौचेतिघञ् ॥ यद्वा । प्रग्र हणम् ॥ ग्रह० । प्रेलिप्सायामितिघञ् ॥ यथा । पात्रप्रग्राहेणच रतिभिक्षु . । भिक्षापात्रोपादानेन पात्रंग्रहीत्वे तियावत् ॥

प्रघटावित् । त्रि० शास्त्रगण्डे ॥

प्रघण ' । पुं० ताम्रकुम्भे ॥ लोहमुद्गरे बहिर्द्वारप्रकोष्ठके । अलिन्दे ॥ प्रव शब्दि ' पादैः प्रहन्यते । हन० । अगारैकदेशेप्रघण ' प्रघाणश्चे ति साधुः । द्वारदेशेद्वौप्रकोष्ठौ । आ- भ्यन्तरोवाह्यश्च । तत्रवाह्ये प्रकोष्ठे निपातनम् ॥

प्रघस . । पुं० असुरे ॥ दैत्यप्रभेदे ॥ प्रकर्षेणअत्ति । अद० पचाद्यच् । घसॢभावे अच्युपसङ्ख्यानम् । उपसर्गेदइत्युपितु० घञपोश्चेति घसॢादेश ॥

प्रघाण . । पुं० ताम्रकुम्भे ॥ लोहमुद्ग रे ॥ अलिन्दे । वहिर्द्वारप्रकोष्ठके ॥ प्रविशद्भि : पादैः प्रहन्यते । हन० । अगारैकदेशेप्रघण प्रघाणश्चेति साधु :। वाह्ये प्रकोष्ठेनिपातनमि दम् ॥

प्रघात :। पुं० अभिसम्पाते । युद्धे ॥ प्रकर्षेणहननम्० हन्यतेवा । हन० । घञ् ॥

प्रचूर्ण । पु० अतिथौ ॥ त्रि० प्रकृष्ट चूर्णयुक्ते ॥

प्रचक्रम् । न० प्रस्थितायांसेनायां ॥ प्रस्थित चक्र सैन्यम् ॥

प्रचक्षा । पुं० बृहस्पतौ ॥

प्रचण्ड । पु० श्वेतकरवीरे ॥ त्रि० दुर्वहे । दुर्द्धर्षे ॥ प्रतापिनि ॥

प्रचण्डमूर्त्ति । पु० वरुणद्रुमे ॥ त्रि० प्रतापयुक्तशरीरे ॥ प्रचण्डा मूर्त्तिर्यस्य ॥

प्रचण्डा । स्त्री० देवीविशेषे ॥ अस्यास्थान छगलण्ड . ॥ श्वेतदूर्वायाम् ॥

प्रचय । पु० समूहे ॥ प्रसङ्गे ॥ पुष्पावचये ॥ शिथिलाख्यसंयोगे ॥ अयश्चपरिमाणजनक । यथा । सङ्ख्यात परिमाणाच्चप्रचयादपिजायते । प्रचय शिथिलाख्योय संयोगस्तेनजन्यते ॥ परिमाणतूलकादीनाश्चस्यात्श्रयनाश्रत ॥ इ० भा० प० ॥ प्रचीयते । चिञ् एरच् ॥

प्रचयगमनम् । न० बाहुल्येनप्रसरणे ॥ प्रचयेनगमनम् ॥

प्रचर । पु० पथि ॥

प्रचरद्रूप । त्रि० व्यक्तरूपे ॥

प्रचलकी । पु ० प्रचलाकिनि ॥

प्रचलाक । पु ० शराघाते ॥ शिखण्डे । भुजङ्गमे ॥

प्रचलाकी । पु ० मयूरे ॥ भुजङ्गे ॥

प्रचलायित । त्रि० निद्रादिनाघूर्णिते ॥ प्रचलइवाचरति । कर्त्तुः क्यङ्सलोपश्चेति० सन्नतात्कर्त्तरिक्त ॥ प्रचलायाजातास्येतिवा । प्रचलायते स्म । गत्यर्थेतिक्तोवा॥

प्रचलित । त्रि० प्रस्थिते ॥

प्रचार । त्रि० सततव्यवहारे ॥ व्यक्ते । प्रकाशे ॥ प्रचरणम् । चर० । घञ् ॥

प्रचित । त्रि० परिवृंहिते ॥ प्रचीयते स्म । चिञ० । क्त ॥

प्रचितकम् । न० दण्डकविभेदे ॥ य । प्रचितकसमभिधोधीरधीभिस्मृतोदण्डकोनद्वयादुत्तरै सप्तभिर्यैः ॥ यथा सुन्दरयदुकुलक्षोधिचन्द्रप्रभोदेवकीगर्भरत्नचिलोकैकनाथ० प्रचितकपटसुरारिव्रजद्दामदन्तावलक्षोसविद्रावणेकेशरीन्द्र । चरणनखरसुधांशुच्छटोन्मेषनि श्रेपितध्यायिचेतोनिविष्टान्धकार० प्रणतजनपरितापोग्रदावानलौघ्र्च्छेदमेघप्रसीदप्रसीदप्रसीद ॥

प्रचीयमान । त्रि० पुष्यमाणे ॥

प्रचुर । त्रि० प्रभूते । प्राज्ये बहुले ॥ प्रचोरयति । चुर० । इरपर्येतिक । चुरादीनाणिज्वैकल्पिक: ॥ प्रगतश्चुरायाइतिवा

प्रचुरपुरुष पु चौरे ॥ बहुनरे

प्रचेता । पुं॰ वरुणे । अप्पतौ ॥ मुनिविशेषे ॥ प्राचीनबर्हिःपुत्रन येषु ॥ प्राचीनबर्हिष पुत्रा समुद्र त्स्यादशाभवन् । तुल्यनामव्रता सर्वे धर्मस्नाता. प्रचेतस. ॥ त्रि॰ प्रकृष्टहृ दि ॥ प्रकृष्ट चेतोऽस्य ॥ प्रचेतय तिवा । चिती॰ । असुन् ॥

प्रचेतसी । स्त्री॰ कट्फले ॥

प्रचेता । पु॰ सारथौ ॥

प्रचेलम् । न॰ पीतकाष्ठे ॥

प्रचेलक । पु॰ अश्वे ॥

प्रचोदनी । स्त्री॰ कण्टकार्याम् ॥ प्र चोदयति । चुदसञ्चोदने । ल्युट् ॥

प्रचोदित । त्रि॰ प्रेरिते ॥

प्रच्छद । पुं॰ आच्छादने ॥

प्रच्छदपट । पुं॰ निचोले । येनतूल शय्यादिप्रच्छाद्यते तस्मिन्वस्त्रे इति स्वामी ॥ डोलिकाद्यावरणपटे॰ इत्येके ॥ स्त्रीपरिधानपटे॰ इत्यन्ये॰ इतिख्याते इत्यपरे ॥ आस्तरणप टे ॥ पिछोड़ा॰ पिछौड़ी नाम वाससि ॥ प्रच्छदति॰ प्रच्छाद्य ते अनेनवा । चुरादिण्यन्तात्घ्य । छादेर्घेद्व्युपसर्गस्येतिह्रस्व । प्रच्छदस्या सौपटश्च ॥

प्रच्छना । स्त्री॰ आमन्त्रणायाम् ॥

प्रच्छन्नम् । न॰ अन्तर्द्वारे प्रकोष्ठी- यगेहान्तर्द्वारे ॥ प्रकर्षेणच्छन्नम् । कुगती॰ तिसमास. त्रि॰ गूढे ॥ चा च्छन्ने ॥

प्रच्छन्नतस्कर । पुं॰ कितवकुशीलवा दौ यथा ॥ कितवान्कुशीलवान्क्रू रान्पाषण्डस्थांश्चमानवान् । विक र्मस्थान्शौण्डिकांश्चिप्रं निर्वासये पुरात् ॥ एतेराष्ट्रे वर्तमानाराज्ञ प्रच्छन्नतस्करा । विकर्मक्रियया नि त्य बाधन्तेभद्रिका. प्रजा इतिमान वेनवमोऽध्याय ॥

प्रच्छन्नहृदय । त्रि॰ गूढाभिप्राये ॥ प्र च्छन्न हृदयमस्य ॥

प्रच्छर्दिका । स्त्री॰ वमिरोगे ॥ प्रच्छ र्दनम् । छर्दवमने । रोगाख्याते । ण्वुल् ॥

प्रच्छादनम् । न॰ उत्तरीयवस्त्रे प्राव रणे ॥

प्रच्छादित । त्रि॰ आच्छादिते ॥

प्रजन । पु॰ पशूनांगर्भग्रहणकाले ॥ उपसरे । प्रथमगर्भग्रहे ॥ स्त्री गव्यादिषु पुङ्गवादीनां प्रथमगर्भा धानार्थमैथुनाभियोगे ॥ गर्भधारणे प्रजननम् । जनी॰ । घञ् । जनि वध्योरितिनवृद्धि. ॥ यद्वाण्यन्ता देरच् । प्रशब्दोधात्वर्थविपरीतय ति । प्रादुर्भावस्यवैपरीत्यञ्चगर्भ ग्रहणम् । तच्चप्रथम द्वितीयादिक वेत्यत्रनाग्रहइत्येके । हरदत्तस्तु सोप्येवम् । वृत्तौतुप्रथमगर्भग्रह णमितिव्याख्यातम् ॥

प्रजननम् । न० योनौ ॥ जन्मनि ॥ प्रगते ॥ पुत्रोत्पत्तौ ॥ ॥

प्रजनिका । स्त्री० मातरि ॥

प्रजनिष्णु । वि० प्रजनशीले ॥ प्रपूर्वाज्जनीप्रादुर्भावे इत्यस्मादलङ्कृञनिराकृञित्यादिना० इष्णुच् ॥

प्रजल्प : । पु० वाक्यवि० । य० । असूयेर्ष्यामदयुजायोऽवधीरणमुद्रया । प्रियस्यकौशलोद्गार प्रजल्प सतु कथ्यते । इत्युज्ज्वलनीलमणि ॥

प्रजव । पु० प्रकृष्टवेगे ॥

प्रजवी । वि० वेगिनि । प्रकृष्टवेगयुक्ते ॥ प्रजवति । जु सौत्रोवेगेगतौच । प्रजोरिनि ॥

प्रजा । स्त्री० लोके । जने ॥ सन्ताने ॥ यथा । येप्रजामीषिरेधीरास्तेश्मशानानिभेजिरे । येप्रजाने षिरेधीरास्तेऽमृतत्त्व हिभेजिरे ॥ इति ॥ प्रकर्षेणवीजयोन्यो. सङ्गवाज्जायते । जनी० । उपसर्गेचसञ्ज्ञायामिति ड ॥ यथाहु । नशङ्खाङ्क नचक्राङ्क नपद्माङ्कमिदंजगत् । लिङ्गाङ्कञ्चभगाङ्कञ्चतस्मान्माहेश्वरीप्रजेति ॥

प्रजागर । पुं० प्रकर्षेणजागरणे ॥ रात्रानकामिनंचौरप्र विशन्तिप्रजागरा . ॥ प्रकर्षेणजागर्त्ति । जागृ० । पचाद्यच् ॥

प्रजाता । स्त्री० जातापत्यायाम् । प्रसूतायाम् । प्रजायतेस्म । जनभौ वितथ्यर्थेश्चजनि । गत्यर्थेतिक्त ॥

प्रजाति । स्त्री० प्रकृष्टे जन्मनि । उपनयने ॥

प्रजातीर्थम् । न० पुत्रोत्पत्तिपुण्यकाले ॥ पुत्रेजातेव्यतीपातेदत्त भवति चाक्षयम् ॥

प्रजात्यानन्द । पु० सन्तानार्थेस-भोगे ॥

प्रजादा । स्त्री० गर्भदात्रीक्षुपे ॥ वि० प्रजादातरि ॥

प्रजादानम् । न० रजते ॥

प्रजाध्यक्ष . । पुं० दक्षादौ ॥ प्रजानामध्यक्ष ॥

प्रजानन्ती । स्त्री० पण्डितायाम् । प्राज्ञ्याम् ॥

प्रजाप । पु० राजनि ॥ ॥

प्रजापति' । पु० विधातरि । हिरण्यगर्भे । चतुरानने ॥ कश्यपे ॥ दिवाकरे ॥ वह्नौ ॥ त्वष्टरि ॥ जामातरि ॥ महीपाले । राज्ञि ॥ दक्षादौ ॥ दशप्रजापतयोयथा । मरीचिमत्र्यङ्गिरसौपुलस्त्यं पुलहक्रतुम् । प्रचेतसंवशिष्ठञ्चभृगुनारदमेवचेति ॥ एकविंशतिर्यथा । ब्रह्मास्थाणुर्मनुर्दक्षोभृगुर्धर्मस्तथायम । मरीचिरङ्गिराश्चिश्रपुलस्त्य. पुलह क्रतु ॥ वशिष्ट. परमेष्ठीचविवस्वान्सोमएवच । कर्दमश्चापिय. प्रोक्त : क्रोधो

वोकृक्रीतएवच ॥ एकविंशतिरूत्थ ब्राह्तं प्रजापतय स्मृता । इति महाभारतेमोक्षधर्म्मे ॥ प्रजानां पति ॥ कौटवि० ॥

प्रजापतितीर्थम् । न० कनिष्टामूले ॥

प्रजापतिपति । पु० ब्रह्मणि । पितामहे ॥ प्रजापतीनादक्षदीनापति ॥

प्रजापाल । पु० वायौ ॥ यथा । शीतांशु र्कद्ययत्युर्वीं विवस्वान् शोषयत्यपि । तावुभावपिसंश्रित्य वायु पालयतिप्रजा ॥ तत्रदक्षिणायनम् वर्षाशरद्धेमन्ता । तेषु भगवानाप्यायतेसोमोऽम्ललवणमधुराश्चरसाबलवन्तोभवन्ति । उत्तरोत्तरञ्चसर्वप्राणिनांबलमभिवर्द्धते । उत्तरायणञ्चशिशिरवसन्तग्रीष्मा । तेषुभगवानाप्यायतेऽर्कस्तिक्तकषायकटुकाश्चरसायलवन्तोभवन्ति । उत्तरोत्तरञ्चसर्वप्राणिनाबलमपक्षीयते ॥

प्रजापालनम् । न० लोकानांसरक्षणात्मकेभूपतेर्धर्मे ॥ यथा । चाटचारचौरैभ्योवधबन्धभयादिभि । पीडमाना प्रजारक्षेत्कायस्थेभ्यो विशेषत इतिवह्निपुराणम् ॥

प्रजावती । स्त्री० भ्रातृजायायाम् ॥ प्रजाऽस्त्यस्या । तदस्यास्तीतिमतुप् ॥ सन्तानविशिष्टायाम् ॥

प्रजाहितम् । न० जले ॥ प्रजाभ्योहितम् ॥ त्रि० प्रजोपकारे ॥

प्रजिन । पु० वायौ ॥

प्रजुष्ट । त्रि० प्रसक्ते ॥

प्रजेश्वर । पु० नृपे । राज्ञि ॥ प्रजानामीश्वर ॥

प्रज्झटिका । स्त्री० मात्रावृत्तान्तरे ॥ य० । चत्वारिचतुष्कलकानिधेहि तत्रापिजगणमन्ते विधेहि । भणिता फणिनायकपिङ्गलेनप्रज्झटिकासा षोडशकलेन ॥ यथा ॥ रमतेनमन परितापधारिमम्बाणपिविरमतिनयनवारि । यदवधिहरिरीह कुपथमगामितदवधिबाधाशतमनुभवामि ॥

प्रज्ञ । त्रि० पण्डिते ॥ प्रजानाति ज्ञाअवबोधने । आतश्चोपसर्गइतिक ॥ प्रज्ञुप्रज्ञौविरलजानुके० इतिहेमचन्द्र ॥

प्रज्ञप्ति । स्त्री० प्रज्ञाने ॥ शब्दादिप्रतीतौ ॥ सङ्केते ॥

प्रज्ञप्ती । स्त्री० जिनविद्यादेवीविशेषे

प्रज्ञा । स्त्री० शेमुष्याम् । बुद्धौ ॥ यथा । प्रज्ञाहीनस्यपठनमन्धस्यदर्प्पणयथा । देवीभज्ञावत शास्त्र तत्त्वज्ञानस्यसाधनमिति ॥ अतीतानुस्मृतिर्मेधातत्कालग्राहिणीमति ॥ शुभाशुभविचारज्ञाधीरैरुदाहृता । इतिविशेष ॥ प्रज्ञायाम् । अप

रोज्ञानुभवपर्य्यन्तविचारे ॥ चेतना-
याजीवनधर्मे ॥ प्रजानाति प्रज्ञा
यतेऽनयावा । ज्ञा० । आतश्चोप
सर्गे इतिक.

प्रज्ञाकायः। पुं० मञ्जुघोषे ॥ प्रज्ञै
वकायोऽस्य ॥

प्रज्ञाचक्षु.। त्रि० अन्धे ॥ प्रज्ञाचक्षु-
र्यस्य ॥

प्रज्ञात । त्रि० प्रत्यक्षे ॥ सकलप्रमाण
श्रेष्ठतयाप्रत्यक्षगोचर प्रज्ञातइत्यु
च्यते । प्रकर्षेणज्ञात. ॥

प्रज्ञानम् । न० बुद्धौ ॥ चिन्हे ॥ प्रज्ञा-
यतेऽनेनवा । भावकर्मकरणादौ-
ल्युट् ॥ प्रज्ञप्तौ ॥ ब्रह्मविज्ञाने ॥
ब्रह्मणि ॥ प्रकृष्टजन्मादिविक्रिया
विरहितकूटस्थज्ञानज्ञप्तिरूपवस्तु०
प्रज्ञानतच्चब्रह्मप्रज्ञानश्रुते येनेक्षते
शृणोतीदंजिघ्रतिव्याकरोतिच । स्वा
द्वस्वादूविजानाति तत्प्रज्ञानमुदी-
रितम् । चतुर्मुखेन्द्रदेवेषु मनुष्या
श्वगवादिषु । चैतन्यमेकब्रह्मात
प्रज्ञानब्रह्ममय्यपीति विदुषामनुभ-
वाच्च । त्रि० पण्डिते ॥

प्रज्ञानघन.। त्रि० प्रज्ञानैकरसेप्राज्ञे ॥
स्वप्नजाग्रन्मन. स्पन्दनानिघनी-
भूतानीव । यथाऽऽप्राचीनेनैन तम-
साऽविभज्यमान सर्वंघनमिवतद्व-
त् ॥

प्रज्ञामात्रा । स्त्री० शब्दादिवुद्धिषु श-
ब्दादिज्ञानकेन्द्रियेषु ॥

प्रज्ञावान् । पु० धीरे । प्रज्ञिले ॥ प्र-
ज्ञाअस्ति अस्य । मतुप् ॥

प्रज्ञावाद । पु० प्राज्ञैर्वक्तुमनुचिते-
शब्दे ॥ प्रज्ञानामवाद. ॥ प्रज्ञा-
वतापण्डितानावादे ॥

प्रज्ञिलः । त्रि० पण्डिते ॥ प्रज्ञास्त्यस्य
पिच्छादित्वादिलच् ॥

प्रज्ञु । त्रि० प्रगतजानौ ॥ प्रगतेविर-
लेजानुनीअस्य । प्रसभ्याजानुनो-
र्ज्ञुः ॥

प्रज्वरः । पु० मारकेवैष्णवज्वरे ॥

प्रज्वल । त्रि० उज्ज्वले ॥ प्रज्वलति ।
ज्वलदीप्तौ । अच् ॥

प्रज्वलित । त्रि० उज्ज्वलिते ॥ दीप्ते ।
दह्यमाने ॥

प्रडीनम् । न० पक्षिणांगतिवि० । उड्डय
नायक्रमबन्धे ॥ प्रथमडयनम् । डीङ्
विहायसागतौ । नपुंसकेभावेक्त ।
स्वादयओदितइतिओदित्वान्निष्ठा-
नत्वम् ॥ पतनवेगवत्तायामिति-
कार्यपर्वं ॥ अथ पतनेवेगवत्ताया-
म् ॥

प्रण । त्रि० पूर्वे । पुरातने ॥ नत्र-
पुराणप्रादितिनप्रत्यय ॥

प्रणत । त्रि० प्रह्वीभूते ॥ नमस्कृते ॥
प्रणमतिस्म । णमप्रह्वत्वे । क्तः ।
कर्मणिक्तोवा ॥ प्रकर्षेणनतोवा ॥

प्रणति: । स्त्री० प्रणामे ॥ प्रणिपा-

ते । अनुनये । नमस्कारे ॥ प्रह्वाष्टा
नति ॥ ईश्वरोजीवकलयाप्रविष्टो-
भगवानिति । प्रणमेद्दण्डवद्भूमा-
वाश्वचाण्डालगोखरम् ॥
प्रणतोदर । त्रि० प्रनतोदरे ॥
प्रणय । त्रि० प्रसरे । प्रश्रये । प्रीत्या
प्रार्थने ॥ प्रेम्णि । स्नेहे । याञ्चा-
याम् ॥ विश्रम्भे ॥ निर्वाणे । मोक्षे
॥ सान्त्वनायाम् ॥ परिचये ॥ प्र-
णयनम् , णीञ् ० एरच् ॥ त्रि० ॥
प्रणयनम् । न० प्रापणे ॥ प्रणीयते ।
णीञ्प्रापणे । ल्युट् ॥
प्रणयवान् । त्रि० प्रेमविशिष्टे ॥
प्रणयी । पुं० स्वामिनि ॥ त्रि०स्नेहव-
ति ॥ प्रणयोऽस्यास्ति । इनि. ॥ अ-
र्थिनि ॥
प्रणयिनी । स्त्री० भार्यायाम् ॥
प्रणव । पु० तारे । मन्त्रादौ । वेदा-
दौ । ब्रह्मणि ॥ प्रणवाद्यास्तथावे-
दा प्रणवेचप्रतिष्ठिता. । वाङ्मय
प्रणव, सर्वंतस्मात्प्रणवमभ्यसेत् ॥
प्रणमन्तिह्य वेदा स्तस्मात् प्रणव-
उच्यतेइतिसनत्कुमारवचनम् ॥
प्रणम्यते इतिप्रणव ॥ नमे
कर्मणिघञ् सञ्ज्ञापूर्वकत्वाद्वृद्ध्य
भाव । पृषोदरादित्वान्मत्वव. ।
प्रणूयतेस्तूयते । णुस्तुतौ । ऋदोर-
प ॥ यद्वा प्रणौतिप्रकर्षेणस्तौतिपर
मेश्वरम । णु० । पचाद्यच् । उपस

र्गादितिणत्वम् ॥
प्रणष्ट । त्रि० प्रकर्षेणनाशयुक्ते ॥
प्रणाद । पुं० तारशब्दे ॥ श्रवणाम-
ये । कर्णनादे । यथा । कर्णस्रोत
स्थितेवातेशृणोतिविविधान्स्वरान्
। भेरीमृदङ्गशङ्खानाकर्णनाद स उ
च्यते ॥ अनुरागजेशब्दे । प्रीतिजनि
तेमुखकण्ठादिशब्दे । प्रीतिविशेष
कृतशीत्कृतशब्दे ॥ अनुरागकृतेश
ब्दे प्रणाद शीत्कृतन्तथामितिशब्दा
र्णव. । प्रणदनम् । णदअव्यक्तेशब्दे ।
घञ् । उपसर्गादसमासेपीतिणत्व ।
प्रणाम . । पु० प्रणतौ प्रणिपाते । भ
क्तिश्रद्धातिशययुक्तनमस्कारे । स्वाप
कर्षबोधकव्यापारविशेषे । अष्टाङ्ग
पञ्चाङ्गादिभेदभिन्ने ॥ यथा । दोर्भ्यां
पद्भ्याञ्च जानुभ्या मुरसाशिरसादृ
शा । मनसावचसाचेति प्रणामोष्टा
ङ्गईरित ॥ बाहुभ्याञ्च वजानुभ्या
शिरसावचसादृशा । पञ्चाङ्गोयप्रणा
म. स्यात्पूजासुप्रवराविमौ ॥ एक
हस्तप्रणामश्चएकशापिप्रदक्षिणम् ।
अकालेदर्शन विष्णोर्हन्तिपुण्य पुरा
कृतम् ॥ प्रणमनम् । णमप्रह्वत्वे
। घञ् ॥ य शूद्रेणार्चितलिङ्गवि
ष्णु वाप्रणमेद्विज । निष्कृतिस्त
स्यनास्त्येवप्रायश्चित्तायुतैरपि ॥
प्रणाय्य । त्रि० अभिलाषविवर्जिते
॥ असम्मते ॥ प्रणीयते । णीञ्० ।

प्रणाय्योसम्मताविति साधु ॥ प्रणा
य्य साध्वनिन्दितइतिचिकाण्डशे
ष ॥

प्रणाल । पु० कृत्रिमजलनि सरण
मार्गे । पयनाला० पन्नाला० इ०
भा० ॥ नल्यते । णलबन्धने । क-
र्मणिघञ् । उपसर्गादितिणत्वम् ॥

प्रणाली । स्त्री० आनुपूर्व्याम् ॥ कृत्रि
माम्बुनि सरणमार्गे । पयनाली-
पनाली० इ० भा० ॥ गौ० ङीष् ॥

प्रणिदानम् । न० विनिमये ॥ अत्य-
र्पणे ॥

प्रणिधानम् । न० प्रयत्ने ॥ प्रवेशने ।
अभियोगे ॥ समाधौ । मनसोविष
यान्तरवारणे । चित्तैकाग्र्ये ॥

प्रणिधि । पु० अनुचरे ॥ गूढपुरुषे ।
चरे ॥ प्रार्थने । याचने ॥ अवधाने
॥ प्रणिधानम्० प्रणिधीयतेवा । डु-
धाञ्० । उपसर्गेघो. कि, प्रकर्षे
णनिधीयतेज्ञेयमत्रवा ॥

प्रणिपात । पु० अनुनये । प्रणतौ ।
प्रकर्षेणभक्तिश्रद्धातिशयेननीचैः प
तने । दीर्घनमस्कारे॥ दण्डवत्पत
ने ॥ प्रकृष्टोनिपात, ॥

प्रणिहित । त्रि० निश्चले । समाहि-
ते ॥ सम्प्राप्ते ॥ न्यस्ते । स्थापिते ।
निहिते ॥ प्रणिधीयतेस्म । डुधाञ्०
। क्त । दधातेर्हि अत्यन्ताप्ते ॥
प्रणिधिकर्मण्यानियुक्ते ॥

प्रणीत । पुं० संस्कृताग्नौ ॥ प्रकर्षे
नीत ॥ त्रि० क्षिप्ते ॥ उपसम्पन्ने
। पाकेनसंस्कृतेव्यञ्जनादौ ॥ विहि
ते । कृते ॥ प्रवेशिते ॥ प्रणीयतेस्म
। णीञ्० । कर्मणिक्त ॥ उत्पन्ने ॥

प्रणीतमनाः । त्रि० हृष्टचित्ते ॥

प्रणीता । स्त्री० यज्ञपात्रविशेषे । वि-
ष्णोरासनार्थं वारिपूरितेचमसे ॥
टाप् ॥

प्रणुत । त्रि० स्तुते ॥ प्रणूयतेस्म ।
णुस्तुतौ । क्त ॥

प्रणुन्न । त्रि० कम्पिते ॥ प्रकर्षेणनु-
न्न: ॥

प्रणेता । त्रि० कर्त्तरि ॥ यथा । सर्वा
सामपिविद्यानाप्रणेताभगवान्शिव
इति ॥

प्रणेय । त्रि० वशीभूते । वश्ये ॥
प्रकर्षेणनेतुंशक्य, । णीञ्० । अचो
यत् ॥

प्रणोद्य । त्रि० प्रत्याख्येये ॥

प्रतत, । त्रि० अभिव्याप्ते ॥ निरन्तरे ॥

प्रतति, । स्त्री० विस्तृतौ ॥ वल्ल्याम् ॥
प्रतनोति । तनुविस्तारे । क्तिच्क्तौ
चसञ्ज्ञायाम् ॥

प्रतती । स्त्री० लतायाम् ॥ विस्तारे ॥
कृतिकारादितिङीष् ॥

प्रतन । त्रि० पुरातने ॥ नसपुराणे
प्रादितिचशब्दात्तनप्प्रत्यय ॥

प्रतनु । त्रि० उत्कृष्टे ॥

प्रतमक । पुं० तमकप्रभेदे ॥ पित्तानुवद्धज्वरादियोगेनतमकाख्यवप्रतमकसञ्ज्ञा । यथा ॥ ज्वरमूर्च्छापरीतस्यविद्यात्प्रतमकन्तुतम् । उदावर्त्तराजोऽजीर्णक्लिन्नकायनिरोधत ॥ तमसावर्द्धतेऽत्यर्थंशीतैश्चाशुप्रशाम्यति । मज्जतस्तमसीवास्यविद्यात्प्रतमकन्तुतदिति ॥

प्रतर्कणम् । न० वितर्के । ऊहे ॥

प्रतर्द्दन : । पुं० भगवति ॥ प्रलयेभूतानिप्रकर्षेणतर्द्दतिहिनस्ति । तर्द्दहिंसायाम् । नन्द्यादित्वाल्ल्यु ॥ ऋषिविशेषे । दिवोदासात्मजेकाशिराजे ॥ प्रकर्षेणतर्दयत्यभिभवतिस्वशत्रून्० इति ॥

प्रतल । पुं० चपटे । तताङ्गुलिकरे । शाप० इ० भा० ॥ न० पातालवि० ॥ प्रतलति । तलप्रतिष्ठायाम् । अच् ॥ सप्ततले ॥ प्रततेप्रश्लिष्टेतलेच च ॥

प्रतान् । अ० विस्तारे ॥ प्रताम्यति । तमुकाङ्क्षायाम् । क्विप् । अनुनासिकस्येतिदीर्घ । मोनोधातो. ॥

प्रतान । पुं० तन्तुसयुक्तेषुचपुशालावूप्रभृतिषु ॥ शाखापत्रप्रचये ॥ विस्तारे ॥ प्रतननम्० प्रतन्यतेवा । तनु० । घञ् ॥ कुटिलतन्तौ ॥ अप्रतानकाख्येवायुरोगविशेषे ॥

प्रतानिनी । स्त्री० प्रतानवत्याम् ॥

शाखापत्रप्रचय प्रतान कुटिलतन्तुर्वा ॥ सोऽस्त्यस्या : । इन्नन्तान्ङीप् ॥ प्रसारण्याम् ॥

प्रताप । पुं० तापे ॥ तेजसि । कोषदण्डजेतेजसि ॥ कोषोधनम्० दण्डोदम : तद्धेतुत्वात्सैन्यमपिदण्ड. । ताभ्यांयत्तेजो जायतेतस्मिन्निति- यावत् ॥ प्रतापयति०अनेन । तप० । ण्यन्त : । पुसीतिघ : प्रतपनंवा । भावेघञ् ॥ अर्कवृक्षे ॥ प्रतापौपीडयातपावितियादव ॥

प्रतापक : । पुं० रवे . पापग्रहान्तरे ॥

प्रतापन : । पुं० नरकविशेषे । कुम्भीपाके ॥ न० पीडने ॥ प्रतापयति- । तपदाहे । ल्यु ॥

प्रतापवान् । त्रि० अवमाचेयशत्रुविदारकत्वेनप्रशस्तपौरुषे ॥

प्रतापस : । पुं० अलर्के । शुक्लार्कवृक्षे ॥ प्रतापश्चतुस्तेज . स्यति । षो० । क . ॥ प्रकृतास्तापसायेनवा ॥

प्रतापान्वित : । त्रि० शौर्ययुक्ते ॥

प्रतापी । त्रि० शत्रुतापके ॥ प्रतापयितुंशीलमस्य । ताच्छील्येणिनि. ॥ तेजस्विनो ॥ अतइनिठनाविती नि : ॥

प्रताम् । अ० ग्लानौ ॥

प्रतारक . । त्रि० वञ्चके ॥ प्रतारयति । तॄ० । ण्वुल् ॥

प्रतारणम् । न० वञ्चने ॥

प्रतारणा । स्त्री० वञ्चनायाम् ॥ यदो च्छसितशोकार्त्त्, जगदेकैनकर्मणा । उपास्यताकलौकल्पलतादेवीप्रतार णेति० धूर्त्तजल्पितम् ॥

प्रतारणीय । त्रि० वञ्चनीये ॥

प्रतारित . । त्रि० व्यंसिते । वञ्चिते कृतप्रतारणे ॥

प्रति । अ० प्रतिनिधौ ॥ इत्थम्भूता ख्याने ॥ आभिमुख्ये ॥ मात्रार्थे । स्तोके ॥ भागे ॥ वीप्सायाम् ॥ लक्षणे ॥ प्रतिदाने ॥ व्याप्ये ॥ निश्चये ॥ प्राति० प्रथते वा । बाहुलकाड्डति ॥ व्यावृत्तौ ॥ प्रशान्तौ ॥ विरोधे ॥ समाधौ स्वभावे ॥

प्रतिक । त्रि० कार्षापणिके ॥ का र्षापणेनक्रीत । कार्षापणाट्टिठन् वक्तव्य : ० प्रतिरादेशश्चवा ॥ऽऽ प्रतिकी ॥ स्त्री ॥

प्रतिकर्म । न० प्रसाधने । वेशे । कृतशोभायाम् ॥ प्रत्यङ्ग प्रतिख्या त वाकर्म । शाकपार्थिवादि ॥ वम नादिपञ्चकर्मस्विति भिषज ॥

प्रतिकार : । पु० प्रतीकारे ॥ समे० । भटे० । प्रतिकरणम् ॥ कृञोघ ञ् ॥

प्रतिकूप । पु० परिखायाम् ॥

प्रतिकूल : । त्रि० अननुकूले । प्रस व्ये । अपसव्ये । प्रतीपे । विरु द्धार्थे ॥ प्रतीपकूलात् । प्रतिकूल मव्ययीभावयाविरुद्धे वर्त्तते० प्रतिलोमवत् ॥ आत्मन प्रति कूलानिपरेषांनसमाचरेत् ॥

प्रतिकृति : । स्त्री० अर्चायाम् ॥ प्र तिनिधौ । त्वक्चर्म्मकाष्ठादिनि र्मितेप्रतिमापर्यायेवस्तुनि ॥ प्र तीकारे ॥ प्रकृष्टाकृति . । प्रति निधि कृतिर्वा ॥

प्रतिकृष्ट । त्रि० गुह्ये ॥ द्विरावस्था कर्षिते ॥ प्रतिकृष्यतेस्म ॥ कृष० । क्त . ॥

प्रतिक्रिया । स्त्री० प्रतीकारे ॥ प्र तिकरणम् । कृञ् शच ॥

प्रतिक्षणम् । अ० पौन पुन्ये ॥

प्रतिक्षय । पु० रक्षके ॥

प्रतिक्षिप्त । त्रि० वारिते । प्रति हते ॥ प्रेषिते ॥ आह्वयप्रेषि तोयस्तुप्रतिक्षिप्त ' सउच्यते ॥ भेषजे ॥ कृताधिक्षेपे ॥ अधि क्षिप्ते ॥ अधिक्षिप्यतेस्म । क्षिप प्रेरणे । क्त . ॥

प्रतिक्षेप । पुं० प्रत्याख्याने ॥

प्रतिगतम । न० प्रतिलोम्नि ॥ प क्षिगतिविशेषे ॥ त्रि० प्रतिया ते ॥

प्रतिगमनम् । न० प्रतिप्रयाणे ॥

प्रतिग्रह ' । पुं० स्वीकरणे । स्वीकृ तौ ॥ सैन्यपृष्ठे । सैन्यस्यपश्चा

च्छिन्नसङ्घातेऽनीके ॥ प्रतिगृह्य तेऽनेन । ग्रहवद्दिक्ष्वप् ॥ पतद्ग्रहे ॥ द्विजेभ्योविधिवद्देये ॥ दान द्रव्यग्रहे ॥ ग्रहविशेषे ॥ क्रियाकारे ॥ प्रतिगृह्णाति । ग्रहउपादाने । विभाषाग्रह इतिपक्षेऽच् ब्राह्मणस्यार्थं प्रतिग्रहार्जित । यथा । प्रतिग्रहार्जिताविप्रक्षत्रियेशस्त्रनिर्जिता: । वैश्यैन्यायार्जिताश्चार्था शूद्रेशुश्रूषयार्जिता: ॥ अयाचितप्रतिग्रहेदोषाभावोयथा । अयाचितोपपन्नेतुनास्ति दोष . प्रतिग्रहे । अमृत तं विदुर्देवास्तस्मात् तन्नैवनिर्णुदेत् ॥

प्रतिग्राह । पुं० पतद्ग्रहे । आचमनके । प्रोष्ठे ॥ प्रतिगृह्णाति । ग्रह । विभाषाग्रहइतिपक्षेण . ॥ प्रतिग्रहणे ॥

प्रतिग्राहित । त्रि० स्वीकारिते ॥

प्रतिघ । पुं० प्रतिघाते ॥ क्रोधे ॥

प्रतिहननम् । हन० । अन्यत्रापिदृश्यतइतिडेन्यङ्क्वादित्वात् कुत्वम् ॥ मूर्च्छायाम् ॥

प्रतिघात । पुं० प्रतिबन्धे ॥ प्रतिहननम् । हन० । घञ्० । हनस्तोचिणलो . । होहन्तेरितिकुत्वम् ॥

प्रतिघातनम् । न० मारणे ॥ हन्ते: स्वार्थण्यन्ताल्ल्युट् ॥

प्रतिघ्नम् । न० अङ्गे ॥

प्रतिच्छन्द । न० प्रतिरूपे ॥

प्रतिच्छाया । स्त्री० प्रतिबिम्बे ॥ प्रकृष्टाच्छाया ॥

प्रतिजङ्घा । स्त्री० अग्रजङ्घायाम् ॥

प्रतिजल्प । पु० वाक्यविशेषे ॥

प्रतिजागर: । पु० अवेक्षायाम् । प्रत्यवेक्षणे ॥

गृहमवेक्षस्वेत्यादिनियोगे ॥ प्रतिजागरणम् । जागृ० । घञ् । जाग्रोऽवीतिगुण . ॥

प्रतिजिह्वा । स्त्री० उपजिह्वायाम् । रसनकाङ्गे । आलजिव० इ० गौ०

प्रतिजिह्विका । स्त्री० तालुमूलस्थक्षुद्रजिह्वायाम् । प्रतिजिह्वायाम् ॥ घण्टिकायाम् ॥

प्रतिज्ञा । स्त्री० अङ्गीकृतौ । अङ्गीकारे । साध्याभिधायिकायावाचि ॥ नृपाणाप्रतिज्ञापरिपालनस्वर्गसाधनमितिबुद्धा ॥ कर्तव्यत्वप्रकारकज्ञानानुकूलव्यापारे । इत्यनुमितौ गदाधरी ॥ साध्यनिर्देश . प्रतिज्ञा ॥ इ० गोतमसूत्रम् ॥ ३३ ॥ साधनीयस्यार्थस्य योनिर्देश . सप्रतिज्ञा ॥ साधनीयस्ववह्निमत्वादिनापर्वतादि । ——(+*+)—— तथाचपक्षतावच्छेदकविशिष्टपक्षेसाध्यतावच्छेदक विशिष्टवैशिष्ट्यबोधकशब्दइत्यर्थ . । निगमनवाक्यायच साध्यांशे० साध्यतावच्छेदकातिरि

क्तप्रकारकत्वं वाच्यम्। तदर्थश्च साध्यतावच्छेदकप्रकारत्वविलक्षणप्रकारताशून्यत्वम्। तेन प्रमेयवत् साध्यत्वेनासिद्धि. उदासीनवाक्यवारणाय च न्यायान्तर्गतत्वे सति प्रकृतपक्षतावच्छेदकावच्छिन्नपक्षकप्रकृतसाध्यतावच्छेदकावच्छिन्नसाध्यविषयताविलक्षणविषयताकप्रबोधाजनकत्वे सति प्रकृतपक्षे प्रकृतसाध्यबोधजनकत्वं तत् प्रतिज्ञात्वावयवत्वादिकपरिभाषाविशेषविषयत्वरूपम् तत्तद्‌व्यक्तित्वरूपञ्चेत्यपि वदन्ति॥ प्रतिज्ञायते॰ इति॥ प्रतिपूर्वाज्ज्ञानातेरातश्चोपसर्गे इत्यङ्। टाप्॥

प्रतिज्ञात.। त्रि॰ अङ्गीकृते॥ प्रतिज्ञायतेस्म। क्त.॥ प्रतिज्ञातस्त्वरामेणतदाबालिवधप्रतीति रामायणम्॥

प्रतिज्ञानम्। न॰ अङ्गीकारे। प्रतिज्ञायाम्॥ प्रतिपूर्वकजानातेल्युट्॥

प्रतिज्ञान्तरम्। न॰ निग्रहस्थानवि॰ प्रतिज्ञातार्थप्रतिषेधेधर्मविकल्पात्तदर्थनिर्देशः प्रतिज्ञान्तरम्॥ ४६॥ प्रतिज्ञातस्यार्थस्य प्रतिषेधे कृते तद्दूषणोद्दिधीर्षया धर्मस्य धर्मान्तरस्य विशिष्ट कल्पोविकल्पस्तस्मात् विशेषणान्तरविशिष्टतया प्रतिज्ञातार्थस्य कथनमिति फलितार्थः। प्रतिषेधइत्यनेन झटिति स्वरणेविलम्बेनापिस्वयं दूषणविभाव्य विशेषणेन दोषइत्युक्तम्। प्रतिज्ञातार्थस्येत्युपलक्षणम्॥ हेत्वतिरिक्तार्थस्येतितत्त्वम्। तेन उदाहरणान्तरमुपनयान्तरञ्च प्रतिज्ञान्तरत्वेनसङ्गृहीतं भवति। इदञ्च पक्षसाध्यविशेषणभेदात् प्रत्येकं द्विविधम्। यथा शब्दोऽनित्य इत्युक्ते ध्वनौ वाधेनपरेणप्रत्युक्ते वर्णात्मक. शब्द पक्ष इति प्रतिज्ञान्तरम्। नचेदमर्थान्तरम॰ प्रकृतोपयोगात्। नचेयं प्रतिज्ञाहानि पूर्वोक्तस्या परित्यागात्। एवं पर्वतोवन्हिमान्सुरभिमलिनधूमवत्त्वादित्युक्ते॰ कृष्णागुरुप्रभववह्निमानित्यत्र॰ एवं तादृशवह्नौ साध्ये यः सुरभिमलिनधूमवान्स वह्निमानित्युदाहरणे न्यूनत्वेन प्रत्युक्ते॰ सतादृशवह्निमानित्यत्र॰ एवमन्यदप्यूह्यम्॥

प्रतिज्ञाविरोधः। पुं॰ निग्रहस्थानविशेषे। प्रतिज्ञाहेत्वोर्विरोध प्रतिज्ञाविरोधः॥ ४७॥ अत्रच प्रतिज्ञाहेतुपदे कथाकालीनवाक्यपरे। तथाच कथायां स्ववचनार्थविरोध। यद्यपि काचनमय॰ पर्वतोवह्निमान् ह्रदोवह्निमान् ह्रदत्वात् पर्वतोव

ह्निमान्काञ्चनमयधूमादित्यादौ हे
त्वाभासान्तरसाङ्कर्यम् । तथापिउ-
पधेयसङ्करेऽप्युपाधिरसाङ्कर्यान्नदो
ष । नचासङ्कीर्णस्थलाभाव ' ॥
पर्वतोवह्निमान्धूमात्योयोधूमवान्
सनिरग्निरित्युदाहरणे० निरग्निश्चा
यमित्युपनयेचतत्सत्वात् ॥एवनि
गमनेपिबोध्यम् ॥ ४७ ॥ -

प्रतिज्ञासन्न्यास ' । पुं० निग्रहस्था
नविशेषे । पक्षप्रतिषेधेप्रतिज्ञाता
र्थस्यापनयनप्रतिज्ञासन्न्यास ॥ ४८
॥ पक्षस्यस्वाभिहितस्यपरेणप्रतिषेधे
कृतेसतितत्परोजिहीर्षयाप्रतिज्ञा
तार्थस्यअपनयनमपलापइत्यर्थ ॥
यथा । शब्दोऽनित्यऐन्द्रियकत्वादि
त्युक्ते सामान्ये व्यभिचारेणपरेणप्र
त्युक्तेकएवमाहशब्दोनित्यइति ॥
४८ ॥

प्रतिज्ञाहानि । स्त्री० निग्रहस्थान
वि० ॥ प्रतिदृष्टान्तधर्माभ्यनुज्ञास्व
दृष्टान्ते प्रतिज्ञाहानि. ॥ ४५ ॥ प्र
तिकूलोदृष्टान्तो यत्रसप्रतिदृष्टान्त.
परपक्ष स . स्वीय ' दृष्टान्तोयत्र
सस्वदृष्टान्त . स्वपक्ष . । तथाचस्व-
पक्षेपरपक्षधर्माभ्यनुज्ञाप्रतिज्ञाहा-
नि . स्वयविशिष्याभिहितपरित्याग
इतिफलितार्थ . । सिद्धान्तस्तुस्वयवि
शिष्यनाभिधीयतइति नापसिद्धान्त
साङ्कर्यम् । सेयपक्षहेतुदृष्टान्त सा
ध्यतइत्यत्तानिभेदात्पञ्चधाभवति
। यथाशब्दोऽनित्य कृतकत्वादि
त्युक्ते ०प्रत्यभिज्ञयाबाधितविषयो
यमित्युत्तरिते० अस्तुतर्हिघटएव-
पक्षइति । एवतत्रैवऐन्द्रियकत्वादि
तिहेतोरनैकान्तिकत्वमितिप्रत्युक्ते
अस्तुकृतकत्वादितिहेतुरिति । एव
पर्वतोवह्निमान्धूमात् अयोगोलक
वदित्युक्ते०दृष्टान्त . साधनविकल
इति प्रत्युक्ते०अस्तुतर्हिमहानसव
दिति । एवमत्रैवसिद्धसाधनेचप्रत्यु
क्ते० अस्तुतर्हिइन्धनवानिति । अ-
न्यहानिस्तुविशेषणहान्यादि ' ।
यथा तत्रैवनीलधूमादित्युक्तेअसम
र्थविशेषणत्वेनप्रत्युक्ते० अस्तुतर्हि-
धूमादितिहेतुरित्यादि ॥ ४५ ॥

प्रतिज्ञेय . । त्रि० प्रतिज्ञातुयोग्ये ॥
पु० स्तुतिपाठके ॥

प्रतितन्त्रसिद्धान्त ' । पुं० सिद्धान्तवि
शेषे ॥ समानतन्त्रासिद्ध ' ॥ २८ ॥
समाशब्दएकार्थ तेनैकतन्त्रसिद्ध-
इत्यर्थ । स्वतन्त्रसिद्धइतिपर्यवसि
तोर्थ . । तथावादिप्रविवाद्यो कत
रमात्राभ्युपगतस्तदेकतरस्यप्रतित-
न्त्रसिद्धान्त इतिफलितार्थ ' । यथा
मीमासकानाशब्दनित्यत्वम् ॥ २८ ॥

प्रतिताल । पु० तालविशेषे ॥ यथा ।
कान्तार . समरोत्रश्चवैकुण्ठोवाब्धि
तस्तथा । कथिता शङ्करेणैवचत्वा

र ' प्रतितालिका ' ॥

प्रतिताली । स्त्री० तालकोद्घाटनयन्त्रे । ताली० इ० भा० ॥

प्रतिदानम् । न० विनिमये । नैमेये ॥ स्वामिनेन्यस्तस्यार्पणे । दत्तस्यप्रति निर्यातने ॥ प्रतिकृत्यदानम् । प्रती पवादानम् ॥

प्रतिदारणम् । न० आजौ । युद्धे ॥

प्रतिदिनम् । न० प्रत्यहम् ॥

प्रतिदिवा । पु० सूर्ये ॥ प्रतिदीव्यति । दिवु० । कनिन्युवृषितक्षिराजिधन्विद्युप्रतिदिवइतिकनिन् ॥ दिवसे ॥ प्रतिदीव्यन्त्यस्मिन्नित्यधिकरणेकनिन् ॥

प्रतिदृष्टान्त । पु० परपक्षे । प्रतिकूलदृष्टान्ते ॥

प्रतिदेयम् । त्रि० क्रीतद्रव्यस्यदुष्क्रीतबुध्यापरावृत्त्यदाने ॥ यथा । क्रीत्वा मूल्येनय पण्य दुष्क्रीतमन्यतेक्रयी । विक्रेतुप्रतिदेय तत्तस्मिन्नेवाह्न्य विक्षतम् ॥ इतिमिताक्षरा ॥

प्रतिद्वन्द्वी । त्रि० प्रतिस्पर्द्धिनि ॥ विरोधिनि ॥ तत्रद्वन्द्वे स्वतान्यत्वेत्वन्ताह्र्न्ते परस्परम् । प्रतिद्वन्द्वितया लोकेप्रसिद्धेनात्रसशय ' ॥

प्रतिध्वनि । पु० प्रतिरवे । प्रतिशब्दे ॥

प्रतिध्वान , । पु० प्रतिश्रुति । प्रतिशब्दे ॥

प्रतिनन्दनम् । न० वन्दने ॥ आशीर्वादादिभि ' सम्भाषणे ॥

प्रतिनप्ता । पु० प्रपौत्रे । पुत्रस्यपौत्रे ॥

प्रतिनव : । त्रि० नूतने ॥ प्रतिनूयते णु० । ऋदोरप् ॥

प्रतिनिधि . । पु० मुख्यसदृशे ॥ ॥ मुख्यस्याभावेतत्सदृशोयउपादीयतेसप्रतिनिधिरुच्यते ॥ यथा व्रतादावत्यन्तासामर्थ्ये सति० पुत्र वा विनयोपेतभगिनीभ्रातर तथा । एषामभावएवान्यब्राह्मणविनियोजयेदिति गरुडपुराणम् ॥ काम्ये प्रतिनिधिर्नास्तिनित्य नैमित्तिकेहिस । काम्ये घ्युपक्रमादूर्ध्वमन्येप्रतिनिधिविदुरिति ॥ कालमाधवीयवचनान्नित्यनैमित्तिककर्मणे वप्रतिनिधि: कार्य ॥ विश्वैश्चदेवै ' साध्यैश्चब्राह्मणैश्चमहर्षिभि । आपत्सु मरणाद्भीतैर्विधे प्रतिनिधि कारइति मनु' । मुख्यस्यविधे सोमादेर्बंथान यदि , प्रतिनिधिर्विश्वप्रतिपदेवादिभिरनुष्ठितोऽतोसौमुख्यासम्भवेकार्योनतुमुख्यसम्भवेकार्यइत्यर्थ ॥ प्रतिमायाम् ॥ प्रतिनिधीयते० सदृशीक्रियते । डु- धाञ्० । उपसर्गे घो ' कि: ॥

प्रतिनिनद , । पु० प्रतिध्वाने ॥

प्रतिनियम ' । पु० व्यवस्थायाम ॥

प्रतिनिर्देश ' । पु० प्रतिपाद्यतयाविधे ॥

यतयावाकीर्तने ॥

प्रतिपच । पु० अरौ शत्रौ ॥ विप रीतसाधकत्वे नाभिमते । अन्तराये ॥ सादृश्ये ॥

प्रतिपत्तव्य । त्रि० अवगन्तव्ये ॥

प्रतिपत्ति . । स्त्री० प्रवृत्तौ ॥ प्रागल्भ्ये ॥ गौरवे ॥ सम्प्राप्तौ ॥ प्रबोधे सम्यग्ज्ञाने । पदप्राप्तौ ॥ सत्यवचने ॥ साध्यस्यसत्यवचनप्रतिपत्तिरुदाहृता ॥ प्रतिपद्नमनथावा । पद० । क्तिन् ॥ मीमांसकमतेफलशून्यकर्माङ्गे ॥ कर्तव्यज्ञाने ॥

प्रतिपत्तिपटह : । पुं० लम्यापटहे । नगारा० इ० भा० ॥ प्रतिपत्ते . पटह ' ॥

प्रतिपत्तूर्यम् । न० ढ़ग्गडवाद्ये ॥

प्रतिपत्यभिसन्धि. । पु० प्राप्तिसङ्कल्पे ॥ प्रतिपत्ते ' अभिसन्धि : ॥

प्रतिपच्चफला । स्त्री० तुद्रकारवेल्याम्॥

प्रतिपच्चसिन्ना । स्त्री० हरीतक्याम् ॥

प्रतिपथिक । त्रि० प्रतिपथप्राप्ते प्रातिपथिके ॥ प्रतिपथमेति । ठन् ॥

प्रतिपत्० द् । स्त्री० तिथिवि० । पत्तौ ॥ साचन्द्रस्यप्रथमकलाक्रियारूपा । वृद्धिरूपाचेच्छुक्ला । ह्रासरूपाचेत्कृष्णा ॥ तत्रजातस्यफलम् । माणिक्यकनकविभूषा सयुतस्यारुकान्तिर्निजकुलकमलोद्घाटमार्तण्डबिम्ब । प्रतिपदिशशिपूर्णौलब्धजन्म प्रतापीभवतिविमलवेशश्चारुकेश पुंजेश ॥मतौ।सन्निदि। चेतनायाम्॥ढ़ग्गडवाद्ये॥उप प्रतिपद्यते ज्ञायतेऽनया । पद्गतौ । सम्पदादित्वात्क्विप् ॥ प्रतिपद्नम् । करणेवाक्विप् ॥ तिथीनाप्रवरायस्मादब्रह्मणासमुदीरिता । प्रतिपाद्यापदेपूर्वेप्रतिपत्तेनसोच्यते॥ अथचन्द्रदर्शनकारणयथा। अमावास्याघटीशोध्याषष्ठ्याश्चमानसयुता। सूर्यराहुघटीभ्यश्च दधिकाहश्यतेशशीति ज्योतिषम् ॥

प्रतिपद्यमान . । पुं० भजमाने ॥

प्रतिपन्न : । त्रि० अवगते । निदिते ॥ अङ्गीकृते ॥ विक्रान्ते ॥ प्राप्ते ॥ प्रतिपद्यतेस्म । पद० । क्त . ॥

प्रतिपर्णशिफा । स्त्री० द्रवन्त्याम् ॥

प्रतिपादक । त्रि० प्रतिपत्तिजनके । बोधके । ज्ञापके । प्रमाणे ॥

प्रतिपादनम् । न० दाने ॥ प्रतिपत्तौ ॥ बोधके ॥ पद० । ण्यन्त ' । भावे ल्युट् ॥

प्रतिपादयिता । त्रि० समर्थयितरि ॥

प्रतिपादित । त्रि० बोधिते ॥

प्रतिपादुक । त्रि० प्रतिपद्यमाने ॥ लषपतपदेत्यादिना॰ उकञ् ॥

प्रतिपाद्य . । त्रि० बोद्धव्ये ॥ वक्तव्ये ॥

प्रतिपालक : । त्रि० पालनकर्त्तरि ॥ प्रतिपालयति । पारक्षणे । ण्वुल् ॥

प्रतिपालनम् । न० पोषणे ॥ रक्षणे ॥
प्रतिपालित . । त्रि० रक्षिते ॥
प्रतिपाल्य ' । त्रि० प्रतिपालनीये ॥
प्रतिपिपादयिषा । स्त्री० प्रतिपादयितुमिच्छायाम् ॥
प्रतिप्रयाणम् । न० प्रतिगमने ॥ यथा प्रतिप्रयाणेष्यमृतायमानामिति ॥
प्रतिप्रयात ' । त्रि० प्रतिनिवृत्यगते । मिलकीलौटे० दू० भा० ॥
प्रतिप्रसव । पु० निषिद्धस्यपुनर्विधाने॥
प्रतिप्रसूत . । त्रि० प्रतिप्रसवविशिष्टे ॥ सामान्यशास्त्रविहित क्वचिच्छास्त्रेणप्रतिषिद्धंपुनर्विधीयमानंहिप्रतिप्रसूतमुच्यते ॥ पुन सम्भाविते ॥
प्रतिप्रस्तोता । पु० ऋत्विग्विशेषे ॥
प्रतिप्रियम् । न० प्रत्युपकारे ॥
प्रतिफलनम् । न० प्रतिबिम्बे ॥ त्रि० तुल्यफले ॥
प्रतिफलम् । न०प्रतिबिम्बे ॥
प्रतिफुल्ल : । प्रतिफुल्लक । } पु० प्रफुल्ले ॥
प्रतिबद्ध । त्रि० गृहीते ॥ मनोहरे ॥ प्रतिबध्यतेस्म । बन्धबन्धने । क्त : ॥ प्रतिबन्धविशिष्टे ॥
प्रतिबध्य । त्रि० प्रतिबन्धनीये । प्रतिबधार्हे ॥
प्रतिबन्ध । पुं० प्रतिष्टम्भे । कार्यप्रतिघाते ॥ प्रतिबन्धनम् । बन्ध० । घञ् ॥

प्रतिबन्धक । त्रि० प्रतिरोधके । बाधके ॥
प्रतिबन्धि । पुं० अनिष्टान्तरप्रसङ्गकेवाक्यविशेषे । प्रतिबन्धे ॥ प्रतिबन्धेरनुसरत्वम् ॥
प्रतिबल . । त्रि० समानबले ॥ शक्ते । समर्थे ॥
प्रतिबोध । पुं० स्फुटने ॥ निद्रापगमे ॥ गुरूपदेशे ॥
प्रतिबोधम् । अ० बोधबोधप्रतीत्यर्थे ॥ अव्ययविभक्तीत्यादिनायथार्थेऽव्ययीभाव ' ॥ बोधाभिमुखे ॥
प्रतिभयम् । न० भये ॥ त्रि० घोरे । भयङ्करे ॥ प्रतिगतभययेन । प्रादिसमास , प्रतिगतभयस्मिन् । प्रादिभ्योधातुजस्येतिवा ॥
प्रतिभयाकार : । त्रि० भयङ्कररूपे ॥ प्रतिभयमाकारोयस्य ॥
प्रतिभा । स्त्री० उपस्थितायाबुद्धौ ॥ ज्ञानबीजभूतेसंस्कारविशेषे ॥ नवनवोन्मेषशालिन्याबुद्धौ ॥ प्रज्ञानवनवोन्मेषशालिनीप्रतिभामता । ॥ पञ्चमगटके ॥ प्रतिभानम् । भा० । आतश्चेत्यङ् ॥
प्रतिभाग । पुं० राज्ञाप्रतिदिनग्राह्येफलकुसुमशाकतृणाद्युपायने ॥
प्रतिभानम् । न० प्रतिभायाम् ॥ जन्मान्तरागतसंस्कारविशेष कवित्वबीजप्रतिभानमिति वामन

सूत्रम् ॥
प्रतिभानवान् । त्रि० प्रतिभाविशिष्टे ॥ प्रतिभैवप्रतिभानम् । प्रतिभानमस्त्यस्य । मतुप् ॥ तात्कालिकबुद्धिमति ॥
प्रतिभान्वित. । त्रि० प्रगल्भ ॥ प्रतिभयान्वित ॥
प्रतिभामुख : । त्रि० प्रगल्भे ॥
प्रतिभार्गवः । पुं० प्रतिशुक्रे ॥ यद्दिग्गत समुदयेद्विचरेद्यत्रगोलके । यद्द्वारमेषुविचरेत्त्रिविध . प्रतिभार्गव : ॥ एकग्रामेचतु शाले दुर्भिक्षे राष्ट्रविप्लवे । पतिनानीयमानाया : पुर शुक्रोनदुष्यतीति नववध्वागमनेदीपिका ॥
प्रतिभास . । पु० प्रतीतौ ॥
प्रतिभाहानि : । स्त्री० बुद्धिनाशे ॥
प्रतिभू । पुं० लग्नके । धनिकाधमर्णयोर्मध्यस्थे । जामनइ० पारसीयभाषा ॥ सत्रिविध एकोदर्शनप्रतिभू' । द्वितीयोदानप्रतिभू । अपर ; प्रत्ययप्रति भूरिति ॥ प्रति० प्रतिनिधिर्भवति । भू० । भुव . सञ्ज्ञान्तरयोरितिक्विप् ॥ निर्यातरि ॥
प्रतिम . । त्रि० उत्तरपदस्थोय स्सदृशे ॥ प्रतिमीयते । माङ् । आतइत्यङ् ॥
प्रतिमा । स्त्री० गजदन्तस्यबन्धे अनुकृतौ । मूर्तिसदृशमृच्छिलादिनिर्मितप्रतिरूपके । प्रतिमाने । प्रतिबिम्बे ॥ प्रतिमीयतेऽनया । माङ्माने । आतश्चोपसर्गइत्यङ् ॥ उपमायाम् ॥
प्रतिमानम् । न० प्रतिच्छायायाम् । प्रतिबिम्बे ॥ प्रतिकृत्यामीयतेऽनेन । माङ्माने । ल्युट् ॥ गजकुम्भान्तराले ॥ गजदन्तद्वयान्तरे ॥ दन्तयोरुभयोर्मध्य प्रतिमानमिति स्मृतम् । वाहित्थाधोभागे ॥ प्रतिमीयतेऽनेन । मीञ्हिंसायाम् । करणेल्युट् । मीनातिमीनोतीत्यात्वम् ॥
प्रतिमार्गक :। पुं० पुरविशेषे ॥ उद्धङ्ग -॥
प्रतिमुक्त : । त्रि० आमुक्ते । परिहितकञ्चुकादौ भटे ॥ प्रतिमुच्यतेस्म । मुच्लृ० । क्त . ॥
प्रतिमुख . । पु० नाटकसन्ध्यन्तरे ॥ अभिमुखे ॥ विमुखे ॥
प्रतियत्न । पुं० गुणाधाने । संस्कारे ॥ लिप्सायाम् ॥ उपग्रहणे ॥ त्रि० यत्नवति ॥ प्रतियत्नम्० प्रतियत्यतेवा । यतीप्रयत्ने० निकारादौवा । यजयाचेतिनङ् ॥
प्रतियातना । स्त्री० प्रतिकृतौ । प्रतिबिम्बे । प्रतिमायाम् ॥ प्रतियात्यतेऽनया । यतनिकारोपस्कारयो

। पुं० । यथासंख्यीयुच् ॥ तुल्यया तनायाम् ॥

प्रतियोगः । पुं० विरोधे ॥ प्रति युज्यते । घञ् ॥ सम्बन्धे ॥

प्रतियोगी । त्रि० विरोधिनि ॥ यथा रागप्रतियोगीविरागः ॥ अतप्रतिरच्चे ॥ यथा ॥ प्रतियोगिन ष्टद्वाप्रतियोगीनिवर्त्तते ॥ तुल्य शक्तिमति ॥ निरूपिते ॥ यथा । मन्नाचप्रतियोगिकम् । विद्यमान वस्तुमात्रनिरूपित मित्यर्थः ॥

प्रतिरथः । त्रि० प्रतिपक्षे ॥

प्रतिरवः । पुं० प्रतिलम्भे ॥

प्रतिरुद्ध । त्रि प्रत्याहते ॥

प्रतिरूपः । त्रि० सदृशे ॥ न० । प्रतिमायाम् ॥ प्रतिसदृशं रूपं यस्य ॥

प्रतिरूपकम् । न० प्रतिरूपे ॥ स्वा० कः ॥

प्रतिरोधा । त्रि० प्रतिकूलाचरण शीले ॥

प्रतिरोधः । पुं० तिरस्कारे ॥ चौर्ये ॥ सत्प्रतिपक्षे ॥

प्रतिरोधकः । पुं० चौरे । प्रतिबन्धके ॥

प्रतिरोधी । पुं० चौरे । प्रतिरोद्धुं शीलमस्य । रुधिर्० । सपीतिणि निः ॥

प्रतिरोपणम् । न० उत्खातपुनारोपणे ॥

प्रतिलम्भः । पुं० लाभे । लम्भने ॥

प्रतिलोमः । त्रि० वामे ॥ विलोमे ॥ अच्प्रत्यन्ववेत्यच् ॥

प्रतिलोमजः । त्रि० प्रतिलोमजाते ॥ उत्तमवर्णायामधमवर्णाज्जाते ॥

प्रतिवचनम् । न० उत्तरे । प्रति वाक्ये ॥

प्रतिवचः । न० प्रत्युत्तरे ॥

प्रतिवन्दी । स्त्री० स्वीकृतदोषसा म्ये ॥

प्रतिवसथः । पुं० ग्रामे ॥

प्रतिवस्तूपमा । स्त्री० अलङ्कारवि०

प्रतिवाक्यम् । न० उत्तरे ॥ प्रतिव चनम् ॥ यत् ॥

प्रतिवाचिः । स्त्री० प्रतिवाक्ये ॥

प्रतिवातः । पुं० वायुवि० ॥ योगुरु देशाच्छिष्यदेशमागच्छतिवायुः स प्रतिवातइत्युच्यते ॥

प्रतिवादः । पुं० प्रत्याख्याने ॥ प्रति वदनम् । वद० । घञ् ॥ विरोधे ॥

प्रतिवादी । त्रि० विरोधिनि ॥ प्रतिवा दोऽस्यास्ति । इनिः ॥ प्रतिपक्षे ॥ यथा । अहोत्वंदधियः पक्षः कल्पितः प्रवादिना । इत्यात् तत्पक्षसंबन्धं प्रतिवादीतदोत्तरम् ॥ इतिबृहस्पतिः ॥

प्रतिवापः । पुं० प्रतिवापे ॥

प्रतिवासरः । पुं० प्रतिदिने ॥

प्रतिवासी । त्रि० आसन्नगृहस्थिते । प्रतिवेशवासिनि । परोसी० इ० भा० ॥ प्रतिवसति । वस० । ग्रह्यादिणिनि ॥

प्रतिविधानम् । न० प्रतियत्ने ॥

प्रतिविधि । पुं० प्रतीकारे ॥

प्रतिबिम्बम् । न० प्रतिरूपे । प्रतिमायाम् ॥ तत्तदुपाधिषुबिम्बाकारैश्चित्तपरिणामे ॥ प्रतिकृतिर्बिम्बस्य । कुगतीतिसमास ॥

प्रतिविषा । स्त्री० अतिविषायाम् । अतीस० इ० भा० ॥ प्रतीपं विषं यस्या ॥

प्रतिविष्णुक । पुं० मुचुकुन्दवृक्षे । मुचुकुन्दपुष्प० इ० प्रसिद्धे ॥

प्रतिविहित । त्रि० सज्जिते ॥

प्रतिवेश । पुं० प्रतिवासिगृहे ॥ प्रतिवासिनि ॥ प्रतिविशेर्घञ् ॥

प्रतिवेशवासी । त्रि० प्रतिवासिनि ॥

प्रतिवेशी । त्रि० प्रतिवासिनि ॥

प्रतिशब्द । पु० प्रतिध्वनौ । मुखसदृशध्वन्यन्तरे ॥

प्रतिशरणम् । न० प्रतिगृहे ॥

प्रतिशासनम् । न० आहूयभृत्यादीनां कार्यप्रेरणे ॥ प्रतिपूर्वात् शासुअनुशिष्टावित्यस्माल्ल्युट ॥

प्रतिशिष्टः । त्रि० प्रहिते । प्रेरिते ॥ प्रत्याख्याते ॥

प्रतिशीर्षकम् । न० निष्क्रये ॥

प्रतिशुक्र । पुं० प्रतिभार्गवे ॥

प्रतिश्या । स्त्री० पीनसे ॥ प्रतिश्यायते नयाश्येङ्गतौ । अतश्चोपसर्गइत्यङ् । टाप् ॥

प्रतिश्याय । पु० पीनसे । नासारोगे ॥ प्रतिक्षणश्यायते । श्यैङ् । श्याद्व्यधेतिण ॥

प्रतिश्रय । पुं० सभायाम् ॥ आश्रये । आश्रये ॥ निवासे ॥ यज्ञगृहे ॥ प्रतिश्रयणम् अत्रवा । श्रिञ् । एरच् । घोवा ॥

प्रतिश्रव । पु० अङ्गीकारे । अभ्युपगमे ॥ प्रतिपूर्वाच्छृणोते । ऋदोरप् ॥

प्रतिश्रवणम् । न० आज्ञाङ्गीकरणे ॥

प्रतिश्रुत् । स्त्री० प्रतिध्वाने ॥ श्रुश्रवणे । सम्पदादित्वात्क्विप् प्रतिप्रथमशब्दलक्षीकृत्यश्रूयते० इ० प्रतिश्रुत् ॥

प्रतिश्रुत । त्रि० स्वीकृते । अङ्गीकृते ॥ प्रतिश्रूयतेस्म । श्रु० । क्त ॥

प्रतिषिद्ध । त्रि० निषिद्धे । प्रतिषेधविषये ॥ अप्रतिषिद्धमनुमतंभवतीतियथा ॥

प्रतिषेद्धा । त्रि० निषेधके । माशब्दिके । प्रतिषेधकर्त्तरि ॥

प्रतिषेध । पुं० निषेधे ॥ यथा । प्राधान्यन्तुविधेर्यत्रप्रतिषेधेप्रधानता । पर्युदासः सविज्ञेयोयत्रोत्तरपदे

ननञ् ॥ इ० ॥ पर्युदास : सदृश
याहीप्रतिषेधोनिवर्तक । इतिच ॥

प्रतिषेधक : । त्रि० निषेधकर्त्तरि ॥

प्रतिषेध्य . । त्रि० प्रतिषेधकर्त्तुं यो
ग्ये ॥

प्रतिष्कश ' । त्रि० सहाये ॥ वार्ताह
रे ॥ पुरोगे ॥ कशगतिशासनयो
। प्रतिपूर्वोऽस्मात्पचाद्यच् त्रि० प्रति-
ष्कशश्चकशेरितिसुट्षत्वञ्चनिपात्य
ते ॥

प्रतिष्काष । पुं० चर्म्मरज्जौ ॥

प्रतिष्टम्भ ' । पुं० प्रतिघाते । प्रतिब-
न्धे । रोधे । प्रतिष्टम्भनम् । ष्टम्भु-
रोधे । घञ् ॥

प्रतिष्ठ । पुं० सुपार्श्वनामकतीर्थकृ
त् पितरि ॥ त्रि० प्रतिष्ठायुक्ते ॥

प्रतिष्ठा । स्त्री० गौरवे ॥ गौरवरूपाप्र
तिष्ठाचपुण्यस्यपत्नी । यथा । पुण्य
पत्नी प्रतिष्ठासापूजिता पुण्यदास
दा । ययाविनाजगत्सर्वं जीवन्मृ-
तसममुने० तिभागवतम् ॥ ++)
क्षितौ ॥ स्थाने ॥ स्थितौ ॥ आत्म
यापनायस्थाने । आस्पदे । आश्रये ॥
अनिकेताह्यनाहारायेचसायंगृहा-
गता । तेषांगृहस्थ सर्वेषांप्रति
ष्ठायोनिरेवचेतिविष्णुपुराणम् ।
योनिरन्नादिदानेनजीवनहेतु ॥ या
गनिष्पत्तौ ॥ योगसिद्धौ ॥ संस्कार
विशेषे ॥ तत्र । यथाशक्तिस्नपना-
दिपूर्वकं प्रतिमाहृदयेतन्मूलमन्त्र
विन्यासेनदेवतायाविशेषसन्निधि
प्रतिष्ठे स्यायातम् । यथोक्तं भविष्य
पुराणे । स्नपनादियथाशक्ति कृत्वा
तन्मूलमन्त्रकम् । विन्यसेद्धृदयाम्भो-
जेप्रतिमासुकृताभवेदिति ॥ महा-
कपिलपञ्चरात्रे । प्रतिष्ठाशब्दस-
सिद्धि ' प्रतिपूर्वाच्चतिष्ठते ' । ब-
हुर्थत्वान्निपातानामस्माराद्दीप्ते '
स्थिति ॥ अर्थस्तद्यमेतस्यगीयते
शाब्दिकैर्जनै. । विशेषसन्निधिर्यातु
क्रियतेव्यापकस्यतु ॥ सन्मूर्त्तौभाव
नामन्त्रै प्रतिष्ठासाभिधीयते ॥
इति ॥ अकल्पिते ॥ प्रतितिष्ठ-
त्यत्रेतिकल्पितरूपरहितमकल्पित
मुच्यते ॥ स्थानादप्रच्युतौ । प्र-
तिपूर्वात्तिष्ठतेरातश्चोपसर्गइत्यङ् ।
उपसर्गात्सुनोतीतिषत्वम् ॥ चतु
श्चरपद्यं ॥ यथा । भास्वत्क-
न्या० सैकाधन्या । यस्या . कूले०
कृष्णोऽखेलत् ॥

प्रतिष्ठानम् । न० नगरवि० । चक्रव-
र्त्तिन ' पुरूरवसोराजधान्याम् । ब्र
ह्मावर्त्त० इ० विठूर० इ० च यस्य
प्रसिद्धि ' ॥

प्रतिष्ठापित । त्रि० विनिवेशिते ॥

प्रतिष्ठित . । त्रि० तात्पर्येणस्थिते ।
संस्थिते ॥ निष्पन्नयागे ॥ सत्कृ-
ते ॥ प्रतिपूर्व .ष्ठा० । गत्यर्थेति-

र्गः । यतिस्यतीतीत्वम् । उपस-
र्गात् सुनोतीतिषत्वम् ।। प्रति
ष्ठा गतिः । गौरवान्विते ॥ कृतच् ॥
प्रतिष्ठितानां चाकीर्तिर्मरणादति
रिच्यते ॥

प्रतिष्ठितप्रज्ञः । त्रि० परमार्थनिष्ठे ॥
यः सर्वत्रानभिस्नेहस्तत्तत्प्राप्य शु
भाशुभम् । नाभिनन्दति न द्वेष्टि तस्य
प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ॥ यदा संहरते
चायं कूर्मोऽङ्गानीव सर्वशः । इन्द्रि-
याणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठि-
ता ॥

प्रतिसंरुध्यमानः । त्रि० अविभाग-
मापद्यमाने ॥

प्रतिसंक्रमः । पुं० महाप्रलये ॥

प्रतिसञ्चरः । पुं० महाप्रलये ॥ सर्वे-
षामेव भूतानां त्रिविधः प्रतिसञ्चरः ।
नैमित्तिकः प्राकृतिकस्तथैवात्य-
न्तिको मतः ॥ ब्राह्मो नैमित्तिक-
स्तेषां कल्पान्ते प्रतिसञ्चरः । आत्य
न्तिकश्च मोक्षाख्यः प्राकृतो द्विपरा-
र्द्धिकः ॥

प्रतिसन्धानम् । न० अनुसन्धाने
॥ प्रतिसन्धीयते । डुधाञ्० । ल्यु
ट् ॥

प्रतिसरः । पुं० मन्त्रभेदे ॥ माल्ये ।
स्रजि ॥ कङ्कणे ॥ व्रणशुद्धौ ॥
चमूपृष्ठे ॥ प्रातःकाले ॥ पुं०
न० मण्डने ॥ आरक्षे ॥ करसू-
त्रे । ओंगणा० पुं० भा० ॥ त्रि०
नियोज्ये ॥ प्रतिसरति सृ० पचा
द्यच् ॥

प्रतिसरा । स्त्री० कङ्कणिकाया
म् ॥

प्रतिसर्गः । पुं० पुराणलक्षणवि-
भेदे । अनुसर्गे । ब्रह्मणः सृष्टेन-
न्तरं रुद्रादीनां सृष्टौ ॥ ब्रह्मा विराड्
मनुर्दक्षो मरीच्याद्यास्तु मानसाः ।
अयं सर्गः पृथक्चक्रे प्रतिसर्गः स
सम्मतः ॥ प्रतिसृज्यतेऽनेन० प्रति-
सृज्यते वा । सृजेर्घञ् ॥ प्रलये ॥

प्रतिसव्यः । त्रि० प्रतिकूले ॥

प्रतिसान्धानिकः । पुं० मागधे । स्तु
तिपाठके ॥

प्रतिसारणम् । न० दन्तादीनामङ्गुल्या
घर्षणे ॥ दन्तजिह्वामुखानां यच्चूर्णा-
वल्काव लेहकैः । घर्षणं चाङ्गुल्या
तदुक्तं प्रतिसारणम् ॥

प्रतिसीरा । स्त्री० जवनिकायाम् ।
व्यवधानपट्याम् । जनात० चिञ्०
इ० भा० ॥ प्रतिसिनोति । प्रति-
सीयते वा । षिञ् बन्धने । सुसिचि-
मीनां दीर्घश्चेति क्रन् ॥

प्रतिसूर्यः । पुं० कृकलासे ॥ द्विती
यसूर्ये ॥

प्रतिसूर्यकः । पुं० कृकलासे ॥ उप
सूर्यकमण्डले ॥ द्वितीयके ॥ अस्य
सञ्चयं यथा । प्रतिसूर्यकः प्रशस्तो

दिवसकृद्दतुवर्णसप्रभ : स्निग्ध : ॥ वैदूर्यनिभ : स्वच्छ . शुक्लश्चैमसौ भिन्न ॥ पीतोव्याधिजनयति अ- शोवाद्रूपश्चश्लकोपाय । प्रतिसूर्यो श्यामालाढ्य भयातङ्कनृपक्षयौ ॥ दिवसकृत : प्रतिसूर्योजलदकृदुद- गुद्दक्षिणेस्थितोऽनिलकृत् । उभय स्थ सलिलभयं नृपमुपरिनिहन्त्य धोजनहा ॥ इति ॥

प्रतिस्पृष्ट : । त्रि॰ प्रत्याख्याते ॥ प्रेषिते ॥ दत्ते ॥ प्रहिते ॥

प्रतिसोमा । स्त्री॰ महिषवल्ल्याम् ॥

प्रतिस्पर्द्धा । स्त्री॰ स्पर्धायाम् ॥

प्रतिस्पर्द्धी । त्रि॰ स्पर्द्धाविशेषे ॥ प्रतिगर्जिते ॥

प्रतिहत । त्रि॰ द्विष्टे प्रतिस्खलिते ॥ रुद्धे ॥ बद्धे ॥ प्रतिबद्धे ॥ प्रतिहन्यतेस्म । क्त ॥

प्रतिहति । पु॰ विनाशे ॥ प्रतिघाते ॥

प्रतिहन्ता । त्रि॰ विनाशके ॥ प्रतिहन्ति । हन॰ । बहुलमन्यत्रापीति तृन् ॥

प्रतिहरणम् । न॰ हृतस्तोमयने ॥

प्रतिहर्ता । पुं॰ ऋत्विग्विशेषे ॥ प्रतिहरति । हृञ्॰ । बहुलमन्यत्रापीतितृन् ॥ त्रि॰ वारयितरि ॥ प्रतिहर्त्तात्वमापदाम् ॥

प्रतिहार । पुं॰ द्वारि । द्वारि ॥ द्वास्थे । द्वारपाले ॥ प्रतिह्रियतेऽनेना नया । हृञ्॰ । घञ्॰ । उपसर्गस्येतिपाक्षिकोदीर्घाभाव . ॥ प्रतिहरणम् । भावेघञ् । प्रतिहारोऽजनया स्थानस्यास्य । अर्शआद्यच् ॥ साम भक्त्यन्तरे ॥ पाञ्चभक्तिकस्यसाम्नश्चतुर्थभक्तौ ॥

प्रतिहारक . । पुं॰ मायाकारे ॥ इन्द्रजालादिकारके ॥

प्रतिहास : । पुं॰ करवीरे ॥ प्रतीपोहासोऽस्य ॥ हासकप्रतिहासौ ॥

प्रतीक : । पुं॰ अङ्गे । अवयवे ॥ त्रि॰ प्रतिकूले । प्रतीपे । विलोमे । प्रतिगताईलक्ष्मीर्येनवा । मद्यतस्येति कप् ॥ प्रत्येति॰ प्रतीयतेवा । इण्- गतौ । अलीकादयश्चेतिसाधुर्वा ॥

प्रतीकार : । पुं॰ कृतापकारस्यप्रत्यपकारे । वैरशुद्धौ ॥ स्वप्राणादिबाधा यव्यापारे ॥ प्रतिकरणम् । ॰ कृञ्॰ । घञ् । उपसर्गस्येतिदीर्घ. ॥ उपाये ॥ चिकित्सायाम् ॥

प्रतीकाश : । पुं॰ उपमायायाम् । उत्तरपदस्थित्वासदृशवचने ॥ प्रतिकाशते । काश्रृदीप्तौ । पचाद्यच् । इक : काशइत्युपसर्गस्यदीर्घ : ॥

प्रतीक्षणम् । न॰ प्रतीक्षायाम् ॥ ईक्ष॰ । ल्युट् ॥

प्रतीक्षा । स्त्री॰ प्रतीक्षणे । निश्चितप्राप्तीष्टार्थप्रतीक्षणे ॥ ईक्षणम् । ईक्ष

दर्शनाङ्कनयो . । गुरोश्चेत्य ' । टाप् ॥

प्रतीच्च्य । त्रि० पूज्ये ॥ प्रतिप्राव्ये ॥ प्रतीच्चणीये ॥ प्रतीच्च्यते । ईच्च० । ऋहलोर्ण्यत् ॥

प्रतिघात । पु० प्रतिघाते ॥

प्रतीची । स्त्री० पश्चिमदिशि ॥ प्रतिपश्चाद्दिनान्तेअञ्चतिसूर्यम् । अञ्चु गतिपूजनयो । ऋत्विगादिनाक्विन् । उगितश्चेतिङीप् ॥

प्रतीचीन : । त्रि० प्राग्भवे ॥ प्रत्यक् ॥ विभाषाञ्चेरदिक्स्त्रियामितिख ॥

प्रतीच्छक । त्रि० ग्राहके ॥

प्रतीच्छित । त्रि० दृष्टे ।। गृहीते ॥

प्रतीच्य . । त्रि० प्रतीचिभवे ॥ द्युप्रागितिशैषिकोयत् ॥

प्रतीत । त्रि० सादरे ॥ ज्ञाते ॥ हृष्टे ॥ प्रख्याते ॥ प्राज्ञे ॥ प्रस्थिते ॥ प्रत्येकमगात्०प्रतीयतेस्मेतिवा । इण्० । गत्यर्थत्वात्० कर्तरि० कर्मणिवाक्त ' ॥

प्रतीति ' । स्त्री० प्रत्यये ॥ ज्ञाने ॥ सिद्धौ । भाने ॥

प्रतीप : । पुं० चन्द्रवंशीयक्षत्रराजपुत्रे । शान्तनुराजपितरि ॥ त्रि० प्रतिकूले । पराङ्मुखे ॥ न० वामे ॥ अलङ्कारविशेषे ॥ यथा । प्रतीपमुपमानस्योपमेयत्वकल्पनम् । त्वल्लो

चनसमपद्म त्वद्वक्त्रसदृशोविधु ॥ प्रसिद्धो .मानोपमेय प्रातिलोम्यात प्रतीपम ॥ यथावा । यत्त्वन्नेत्रसमानकान्तिसलिलेमग्नन्तदिन्दीवरमेघैरन्तरित प्रियेतवमुखच्छायानुकारीशशी । येपित्वद्गमनानुकारिगतयस्ते राजहंसागतास्त्वत्सादृश्यविनोदमात्रमपिमेदैवेननक्षम्यते ॥ अन्योपमेयलाभेनवर्ण्यस्यानादरश्चतत् । अलङ्कवैंशातैवक्त्रकान्त्याचन्द्रोपिताद्दश ॥ अत्युत्कृष्टगुणतयावर्ण्यमानस्य०अन्यत्रस्वसादृश्यमसहमानस्यउपमेयकिञ्चित्प्रदर्श्य तावतावर्ण्यस्य तिरस्कारोद्वितीयप्रतीप । पूर्वस्मादपिविच्छित्तिविशेषशालि । यथा । गर्वमसह्याव्यमिमलोचनयुगलेनकिंवहसिभद्रे ॥ सन्तीदृशानिदिशिदिशिसरस्सुननुनीलनलिनानि ॥ वर्ण्योपमेयलाभेन तथान्यस्याप्यनादर । क क्रौर्यदर्पस्ते मृत्योस्त्वत्तुल्या सन्तिहिस्त्रिय ॥ अत्युत्कृष्टगुणतयाक्वचिदप्युपमानभाव मसहमानस्यावर्ण्यस्य वर्ण्यमुपमेयपरिकल्प्यतावतातस्यापितिरस्कार पूर्वप्रतीपवैपरीत्येनतृतीयप्रतीपम् ॥ यथावा । अहमेवगुरु सुदारुणानामितिहालाहलमास्मतातदृप्य ' . ननुसन्निभवादृशानिभूयोभुवनेस्मिन्वचनानि

दुर्जनानाम् ॥ वर्ण्येनान्यस्योपमाया अनिष्पत्तिवचश्चतत् ॥ मुधाऽपवादो मुग्धाक्षित्वन्मुखाभ किलाम्बुजम् ॥ अवर्ण्येवर्णीयमित्यनिष्पत्तिवच नपूर्वैभ्यउत्कर्षशालिचतुर्थप्रतीप । उदाहरणेमुधापवादस्त्वोक्त्याउपमि त्यनिष्पत्तिरुद्घाटिता । यथावा । आकर्णयसरोजाक्षिवचनीयमिदभु वि । शशाङ्कस्तववक्त्रं स्यपामरैरुपमी यते ॥ प्रतीपमुपमानस्यकैमर्थ्य मपिमन्वते । दृष्टश्चेद्वदनतस्याः किपद्मेनकिमिन्दुना ॥ उपमेय स्यैवोपमानप्रातिलोम्यात् पञ्चमप्र तीपम् । यथावा । तदोजसस्तद्य शस स्थितावमौवृथेचित्तेकुरुते यदायदा । तनोतिभानो परिवेश कैतवातवात्तदाविधि . कुण्डल नांविधोरपि । केचिदनन्वयोपमेयो पमाप्रतीपानामुपमाविशेषत्वेनत दन्तर्भावमन्यन्ते । अन्येतुपञ्चमप्रती पप्रकारमुपमानाक्षेप रूपत्वात्आ क्षेपालङ्कारमाहु ॥ प्रतिकूलाआ पोस्मिन् । ऋक्पूरवितिअप्रत्यय । द्व्यन्तरुपसर्गेभ्यइतीत्वम् ॥

प्रतीपग । त्रि०-यतआगतस्तत्रैवग- ते ॥ प्रतिकूलगामिनि ॥

प्रतीपदर्शिनी । स्त्री० स्त्रीमात्रे । प्रती पद्रष्टुंशीलमस्याः अपाङ्गनिरीक्ष णात् । सुप्यजातावितिणिनिः ॥

प्रतीमानम् । न० प्रस्थद्रोणादिमान विशेषे ॥

प्रतीयमान . । ज्ञायमाने । प्रमाणस्य विषये ॥

प्रतीरम् । न० तटे । तीरे । तीरय- ति । पारतीरकर्मसमाप्तौ । पचा द्यच् । प्रान्योपसर्गनिवृत्तये ॥

प्रतीवाप . । पुं० दुग्धादौदध्यादिभा वार्थतक्रादिप्रक्षेपे ॥ निक्षेपे ॥ स्वर्णादिद्रुतस्यद्रव्यान्तरेणावचूर्णन- इतिस्वामी ॥ पानीयौषधविशेषे ॥

प्रतीवेश . । पुं० प्रतिवेशे ॥ उपसर्ग स्यघञ्योतिदीर्घ . ॥

प्रतीसर । पुं० कङ्कणे ॥

प्रतीहार ' । पुं० द्वारि ॥ द्वा . स्थे ॥ प्रतीहारोजनवारणमस्यास्य । अ- र्शआद्यच् ॥ अस्यलक्षणं यथा । इङ्गिताकारतत्त्वज्ञोबलवान्प्रियद र्शन . । अप्रमादोसदादक्ष प्रती हार . सउच्यते ॥ अपिच । प्राज्ञ, सुरूपोदक्षश्चप्रियवादीनचोद्धत । चि त्तग्राहश्चसर्वेषांप्रतीहारोविधीय ते ॥ इति ॥ बुद्धौ ॥ सन्धिविशेषे मयास्योपकृतपूर्वंमयञ्चोपकरिष्य ति । इतिय क्रियतेसन्धि . प्रती हार . सउच्यते ॥ प्रतिहरणम् ० प्रतिह्रियतेनेनावा । हृञ् । घञ् । उपसर्गस्येतिदीर्घ . ॥

प्रतीहारी । त्रि० द्वारिणि ॥ द्वारार्थ

इतिप्रतीहारशब्दादस्त्यर्थइनि . ॥

प्रतीहारी । स्त्री० द्वा:स्थितायाम् । द्वारपालकर्मकर्त्र्याम् ॥ गौ० ङीष्

प्रतीहास : । पु० करवीरे । शतप्राशे । हयमारकै ॥

प्रतुद : । पु० हारीतादिपक्षिगणे ॥ यथा । हारीतोधवल ' पाण्डुश्चित्रपक्षोबृहच्छुक ' । पारावत : खञ्जरीट . पिकाद्या प्रतुदा . स्मृता : ॥ अत्रमुख्यपाठस्त्वयम् । कालकण्ठकहारीतकपोतशतपत्रिका : । सारिकाखञ्जरीटश्चपिकाद्या ' प्रतुदा स्मृता : ॥ इति । भावप्रकाशीयव्याख्यानुरोधात् ॥ प्रतुदा मधुरापित्तकफघ्नास्तुवराहिमा । लघवोबद्धवर्चस्का . किञ्चिद्वातकरा स्मृता . ॥ अपिच । लावाद्याविष्किरोवर्ग . प्रतुदाजाङ्गला . मृगा : । लघव ' शीतमधुरा : कषायाश्चहितानृणाम् ॥ इति ॥

प्रतोद : । पु० प्राजने । लोहप्रोतायेवृषभादिप्रेरणदण्डे ॥

प्रतोरणम् । न० वहिर्द्वारे ॥

प्रतोली । स्त्री० ग्राममध्यमार्गे । रथ्यायाम् । विशिखायाम् ॥ प्रतोलयति । तुलउन्माने । चु० । अच् । गौ० ङीष् ॥

प्रत्त ' । त्रि० दत्ते ॥ प्रदीयतेस्म ॥ डुदाञ्दाने । क्त ' । अचउपसर्गात्तत इतितादेश . ॥

प्रत्न . । त्रि० पुरातने ॥ नत्नपुराणे प्रादितिचेनसमुच्चितस्त्नप्प्रत्यय. ॥

प्रत्यक्चेतन . । पु० त्वम्पदलक्ष्ये ॥

प्रत्यक्त्वम् । न० सर्वान्तरत्वे ॥

प्रत्यक्पर्णी । अपामार्गे ॥ द्रवन्त्याम् ॥ प्रत्यञ्चिपर्णान्यस्या : सा । पाककर्णेतिङीष् ॥

प्रत्यक्पुष्पी । स्त्री० अपामार्गे ॥ प्रत्यञ्चिपुष्पाण्यस्या : पाककर्णेतिङीष् ॥

प्रत्यक्श्रेणी । स्त्री० दन्त्याम् ॥ मूषिकपर्ण्याम् । सुतश्रेण्याम् ॥ प्रतीचीश्रेणीयस्या । समासान्तस्यानित्यत्वान्नकप् ॥

प्रत्यक्षम् ' अ० प्रत्यक्षे ॥ अक्षिअक्षिप्रतीतिवीप्सायाम् यथार्थत्वेनसमास : । अक्ष्णोराभिमुख्यमित्यर्थे०लक्षणेनाभिप्रतीतिवाव्ययीभाव : प्रतिपरसमनुभ्योक्ष्णइतिटच् ॥

प्रत्यक्षम् । त्रि० प्रमाणविशेषे । श्रुतौ ॥ प्रामाण्य प्रत्यनपेक्षत्वात् ॥ इन्द्रियग्राह्ये । ऐन्द्रियके ॥ इन्द्रियार्थसन्निकर्षजन्यार्थाकाराश्रया० इन्द्रियाश्रितवृत्ति . प्रत्यक्षप्रमाणम् ॥ प्रत्यक्षज्ञानकरणप्रत्यक्षम् । इन्द्रियार्थसन्निकर्षजन्य ज्ञानप्रत्यक्षम् ॥ तद्विविधम् । निर्विकल्पक०सविकल्पकञ्चेति । तत्रनिष्प्रकारकज्ञाननिर्विकल्पकम् । सप्रकारकज्ञा

न॰ सविकल्पकम्। यथा॰ डित्थो यम्॰ ब्राह्मणोय॰श्यामोयमिति। प्रत्यक्षज्ञानहेतुरिन्द्रियार्थसन्निकर्ष षड्विध। संयोग' संयुक्तसमवाय: संयुक्तसमवेतसमवाय' समवेत समवाय' विशेषणविशेष्यभावश्चे ति। तत्रचक्षुषाघटप्रत्यक्षजनने॰ संयोगसन्निकर्ष.(॥ + १ + ॥) घटरूपप्रत्यक्षे॰संयुक्तसमवाय: चक्षुस्संयुक्तेघटे रूपस्यसमवायात्२रूप त्वसामान्यप्रत्यक्षेसंयुक्तसमवेतसम वाय.चक्षु संयुक्तेघटेरूपसमवेतम्त त्रूपत्वस्यसमवायात्॥३॥ श्रोत्रेण शब्दसाक्षात्कारे॰समवाय सन्निकर्ष: कर्णविवरवर्त्याकाशस्यश्रोत्र त्वात्॰शब्दस्याकाशगुणत्वात्॰गुण गुणिनोस्समवायात्॥ ४॥ शब्द त्वसाक्षात्कारे॰ समवेतसमवाय' सन्निकर्ष: श्रोत्रसमवेतेशब्दे॰शब्द त्वस्यसमवायात्॥५॥ अभावप्रत्यक्षे विशेषणविशेष्यभाव: सन्निकर्ष: घटाभाववद्भूतलमित्यत्र॰चक्षुस्संयुक्तेभूतले॰घटाभावस्यविशेषणत्वा त्॥६॥ एवंसन्निकर्षषट्कजन्यं ज्ञानंप्रत्यक्षम्। तत्करणमिन्द्रियम् । तस्मात्॰इन्द्रियंप्रत्यक्षप्रमाणमि तिसिद्धम्॥ इन्द्रियार्थसन्निकर्षोत्प न्नंज्ञानमव्यपदेश्यमव्यभिचारिव्यव सायात्मकंप्रत्यक्षम्॥ प्रतिगतोऽक्ष

म्। अत्यादयइतिसमास'॥ अनुभवविशेषे॥ तत्षड्विधम्। घ्राणजम् १ रासनम् २ श्रावणम् ३ चाक्षुषम् ४ स्पार्शनम् ५ मानसम् ६ निर्विकल्पकसविकल्पकभेदेनप्रत्यक्षंद्विविधम्। निर्विकल्पकन्त्वतीन्द्रियम्। सविकल्पकमनोग्राह्यम्। षड्विधप्रत्यक्षे॰आश्रयस्यमहत्व कारणम्। इन्द्रियकरणम्। विषयेणसह॰इन्द्रियसन्निकर्षोस्यव्यापार.। यथा। घ्राणजादिप्रभेदेनप्रत्यक्षषड्विधमतम्। घ्राणस्यगोचरोगन्धो गन्धत्वादिरपिस्मृत ॥ तथारसो रसज्ञायास्तथाशब्दोपिचश्रुते:। उद्भूतरूपनयनस्य गोचरोद्रव्याणितद्वन्तिपृथक्त्वसङ्ख्ये। विभागसंयोगपरापरत्वस्नेहद्रवत्वपरिमाणयुक्तम्। क्रियांजातियोग्यवृत्ति समवायञ्चताद्दशम्। गृह्णातिचक्षु सम्बन्धादालोकोद्भूतरूपयो:॥ उद्भूतस्पर्शवद्द्रव्य गोचर: सोपिचत्व च । रूपान्यच्चक्षुषोयोग्य रूपमत्रा पिकारणम्॥ द्रव्याध्यक्षेत्वचोयोगो मनसाज्ञानकारणम्। मनोग्राह्य सुखंदु.ख मिच्छाद्वेषोमति. कृति.॥ ज्ञानयन्निर्विकल्पाख्य तद तीन्द्रियमिष्यते। महत्वषड्विधेहे तुरिन्द्रियंकरणमतम्॥ विषयेन्द्रियसम्बन्धोव्यापार सोपिषड्विध

॥ इतिभाषापरिच्छेद: ॥

प्रत्यचत्वम् । न० अविलम्बितप्रतीति त्वे ॥

प्रत्यक्षदर्शन । त्रि० साक्षिणि ॥ प्रत्य चदर्शनम् । यस्य स : ॥

प्रत्यचदर्शी । त्रि० साक्षिणि ॥

प्रत्यक्षदेव । पुं० ब्राह्मणे ॥

प्रत्यचवादी । पुं० बौद्धे ॥

प्रत्यची । त्रि० व्यक्तदृष्टार्थे ॥

प्रत्यगात्मा । पुं० अहशब्दप्रत्ययालम्ब ने० आत्मनि ॥ जडानृताहङ्कारा दिभ्य सत्यज्ञानानन्दादिरूपतया प्रतिअञ्चतिइतिप्रत्यक् । सचासावा त्माच ॥

प्रत्यगाशापति । पुं० वरुणे ॥

प्रत्यग्धृत । त्रि० अन्तर्मुखीकृते ॥

प्रत्यग्र । अभिनवे । नूतने ॥ शोधि ते ॥ प्रतिनवमग्रमस्य ॥

प्रत्यग्रथ । पु० अहिच्छत्रदेशे ॥

प्रत्यङ्गम् । न० कर्णाद्यवयवे ॥ यथा । प्रत्यङ्गकर्णनासाचिलिङ्गाङ्गानिकरा दिकम् । इति ॥

प्रत्यङ्गिरा । स्त्री० देवीविशेषे ॥

प्रत्यक् । अ० दिशि ॥ देशे ॥ काले ॥ प्रतीच्यादिशि०प्रतीच्यादिश' प्रती चीदिग्वा । दिक्शब्देभ्य सप्तमी पञ्चमीत्यादिनाऽस्ताति : । अञ्चेर्लु क् । लुक्तद्धितलुकि ॥ ॥ एवदेशे- कालेच ॥

प्रत्यक् । त्रि० दिशि ॥ देशे ॥ काले ॥ प्रागभवे ॥ सर्वान्तरेदृश्यादन्यस्मिन् कीदृक्तत्प्रत्यगितिचे त्०तादृगीदृ- गितिद्वयम् । यत्रनप्रसरेत्येतत्प्रत्य गित्यवधार्यताम् ॥ निर्विशेषावरोचे ॥ जडानृताहङ्कारादिभ्य : सत्यज्ञा नानन्दादिरूपतया प्रतिअञ्चतीति तथा । क्विन् ॥

प्रत्यञ्चित : । त्रि० पूजिते ॥

प्रत्यनन्तर । त्रि० प्रत्यासन्ने ॥

प्रत्यनीक । पुं० अरौ । शत्रौ । विरो धिनि ॥ परपक्षसैन्ये ॥ न० अल- ङ्कारवि० ॥ यथा । प्रतिपक्षमशक्ते- नप्रतिकर्त्तुं तिरस्क्रिया । यातदीय स्यतत्स्तुत्यैप्रत्यनीकतदुच्यते ॥ न्य- क्कृतिपरमपिविपक्ष साक्षान्निरसि तुमशक्तेनकेनापियत्तमेवप्रतिपक्षमु त्कर्षयितुतदाश्रितस्य तिरस्करणम् तदनीकप्रतिनिधितुल्यत्वात्०प्रत्य नीकमभिधीयते । यथानीकेऽभियो ज्ये तत्प्रतिनिधिभूतमपरगूढतया- केनचिदभियुज्यते०तथेहप्रतियोगि निविजेयेतदीयोन्यो विजीयतइत्य र्थ । उदाहरणम् । त्वविनिर्जितम नोभवरूप साचसुन्दरभवत्यनुरक्ता । पञ्चभिर्युगपदेवशरैस्तातापयत्यनु शयादिवकाम ॥ यथा । यस्यकि ञ्चिदपकर्त्तुमक्षम ' कायनिग्रहगृ हीतविग्रह : । कान्तवक्त्रसदृशाकृ

तिक्तीराद्दुरिन्दुमधुनापिबाधते ॥ इन्दोरचतदीयत सम्बन्धिमुखसम्बन्धात् ॥

प्रत्यन्त । पुं० म्लेच्छदेशे ॥ प्रतिगतोऽन्तम् । अत्यादय । क्रान्ताद्यर्थे० द्व० स० ॥ त्रि० सन्निकृष्टे ॥

प्रत्यन्तपर्वत । पुं० पादे । प्रधानाऽद्रिसमीपस्थक्षुद्राद्रौ ॥ प्रत्यन्ते० महाद्रे: समीपे० य: क्षुद्र । पर्वत ॥

प्रत्यभिज्ञा । स्त्री० सुखमहमस्वाप्समित्याद्यभिज्ञाने ॥ प्रत्यभिज्ञायते । प्रत्यभिपूर्वाज्जानाते रातश्चोपसर्गे इत्यङ् । टाप् ॥

प्रत्यभिज्ञानम् । न० इन्द्रियजेज्ञाने ॥ प्रत्यभिज्ञाननामपूर्वमनुभूतस्य कालान्तरेप्रमाणेनतत्त्वोल्लेख्यपूर्वकंज्ञानम् । तथाहि । आत्माप्रियो हृबाल्ये पितरावन्वभूवसएवेदानीं-स्थाविरेनप्तननुभवामीति । योह सुप्त:स्वप्नमद्राक्षसएवेदानींजागर्मीतिचवाल्याद्यवस्थासुच० प्रत्यभिज्ञायते । प्रत्यभिपूर्वाज्जानातेर्ल्युट् ॥

प्रत्यभियोग । पुं० प्रत्यपराधे ॥

प्रत्यभिवाद । पुं० अभिवाद्यस्यगुरोराशीर्वचने ॥ अभिवादयित्रे आशीर्वाद: प्रत्यभिवादइतिव्याख्यानात् ॥ यथोक्तमतञ्जलिना । अविद्वांस: प्रत्यभिवादेनाम्नोयेनप्रतिविदु: । कामन्तं युतुविप्रोष्यस्त्रोष्विवायमहवदेत् । स्त्रीवन्माभूमेत्यर्थे यथ्याकरणमिति ॥ स्त्रीष्विवेति । प्रत्यभिवादेष्विगुरुणाम्नुत । कार्य । प्नुत कर्त्तुं नजानातिसस्त्रीवद्वक्तव्य अयमह्मिति । नत्वभिवादयेदेवदत्तोह्मित्यादिनासम्प्नुतप्रयोगेणेतिकैयट ॥

प्रत्यभिवादनम् । न० प्रत्यभिवादे ॥

प्रत्यय । पुं० अधीने ॥ शपथे ॥ ज्ञाने ॥ विश्वासे ॥ उदयतिचपरिस्मिन्प्रत्ययैशास्त्रयोनौ० गतवतिविलयञ्चप्राकृतेपिप्रपञ्चे । सपदिपदमुदीतकेवलप्रत्ययोयत् तदियदितिमिमीतेकोष्टदापण्डितोपि ॥ निश्चये ॥ हेतौ ॥ कार्यंप्रत्ययते० जनकत्वेनगच्छति० इतिव्युत्पत्त्याप्रत्ययशब्दकारणवचनइत्याह ॥ प्रतीयतेऽस्मात् कार्यमितिव्युत्पत्तेश्च ॥ रन्ध्रे ॥ शब्दे ॥ प्रथितत्वे ॥ तृतीयाध्यायमारभ्यपञ्चमाध्यायपर्यन्तप्रकृते । परतोविहितेषुसन्नादिकवर्ण्णेषु ॥ प्रकृतिपरएवप्रत्यय । प्रयोक्तव्य । प्रत्ययपरैवप्रकृतिरितिभाष्यम् ॥ नकेवला प्रकृति प्रयोक्तव्यानापिकेवल प्रत्यय इतिच ॥ आचारे ॥ प्रत्ययनम्० प्रतीयतेऽनेनवा । प्रत्येतीतिवा । इण् गतौ । एरच् पुंसीतिघोवा० पचाद्यच्वा ॥ प्रतिविषयमय-

तिगच्छतीतिवाविग्रहे । अय० । अच् ॥ प्रत्यया सहकारिणहृतितिच काण्डशेष ॥

प्रत्ययकारिणी । स्त्री० मुद्रायाम् । छाप० मोरछाप० इ० भा० ॥ अभिज्ञाने ॥ प्रत्ययस्यनिश्चयस्यकारिणी ॥

प्रत्ययित त्रि० । आप्ते । विश्वस्ते ॥ प्रत्ययोविश्वास . सञ्जातोऽस्य । तदस्यसञ्जातमितीतच् ॥

प्रत्ययी । त्रि० विश्वासिनि ॥ प्रत्ययो अस्त्यस्य । इनि ॥

प्रत्यरि : । पु० पञ्चमतारायाम् ॥

प्रत्यर्थी । त्रि० शत्रौ ॥ प्रतिकूलमर्थयितुंशील. । अर्थयाञ्चायाम् । सुपीतिणिनि ' ॥ प्रतिवादिनि ॥ अर्थिप्रतिपक्षे ॥ यथा । प्रत्यर्थिनोऽग्रतो लेख्य यथावेदितमर्थिना । समामासतदर्धाहर्नामजात्यादिचिह्नितम् ॥ अध्यं वेदूत्यर्थं ' साध्य . सोऽस्त्यस्यत्यर्थी०तत्प्रतिपक्ष : प्रत्यर्थी ॥

प्रत्यर्पणम् । न० निर्यातने । न्यासार्पणे ॥

प्रत्यर्पित ' । त्रि० प्रतिदत्ते ॥ प्रत्यवकर्षनम् न० क्षणत्वकरे ॥ निवर्त्तके ॥

प्रत्यवर ' । त्रि० निकृष्टे ॥

प्रत्यवसानम् । न० भक्षणे ॥भोजने ॥

प्रत्यवसितम् । त्रि० भक्षिते ॥ प्रत्यवसीयतेस्म । भोक्तकर्मणि । क्त : ॥

प्रत्यवस्कन्द . । पु० प्रत्यवस्कन्दने

प्रतयवस्कन्दनम् । न० व्यवहारोत्तर प्रभेदे ॥ यथा । प्रत्यवस्कन्दनंनाम सत्यगृहीतम्०प्रतिदत्तंप्रतिग्रहलब्धमितिवा । यथाहनारद : । अर्थिनालेखितोयोर्थ : प्रत्यर्थीयदि तंतथा । प्रपद्यकारणंब्रूयात्प्रत्यवस्कन्दनस्मृतमिति ॥ बृहस्पतिरपि । अर्थिनाभिहितोयोर्थ:प्रत्यर्थीयदि ततथा । प्रपद्यकारणब्रूयात्प्रत्यवस्कन्दनंहितदिति ॥

प्रत्यवस्थाता । पुं० शत्रौ ॥

प्रत्यवस्थानम् । न०दूषणाभिधाने ॥

प्रत्यवहार : । पु० प्रलये ॥ प्रत्यवह्रियन्तेप्राणिनोस्मिन् । घञ्० । अवहाराधारेतिघञ् ॥

प्रत्यवाय : । पुं० अङ्गवैगुण्यनिबन्धनेपाये ॥ प्रत्यवाय्यते । प्रत्यवपूर्वादयतेर्घञ् ॥

प्रत्यवेक्ष्य : । त्रि० एतावत्कृतमेतावत्कर्तव्यमित्यनु सन्धानेनविचारणीये ॥

प्रत्यश्मा । पुं० गैरिके । गिरिमृदि ॥

प्रत्यस्त : । त्रि० प्रक्षिप्ते ॥

प्रत्यहम् । अ० प्रतिदिने ॥ अह : अह : प्रति० यथार्थेऽव्ययीभावेन पुंसकादन्यतरस्यामितिसमासान्तष्टच् । टिलोप : ॥

प्रत्याकार । पुं० खड्गकोषे ॥

प्रत्याख्यात । पुं० दूरीकृते । निराकृते ॥ प्रत्याख्यायतेस्म । ख्याप्रकथने० चक्षिङादेशोवा । क्त ॥

प्रत्याख्यानम् । न० निराकरणे । निरसने ॥ ख्या० चक्षिङादेशोवा । ल्युट् ॥

प्रत्याख्येय : । त्रि० प्रणोद्ये । प्रत्याख्यातुयोग्ये ॥ अचोयत् । ईत् ॥ कुशा शाकपयोगव्या प्रत्याख्येयनवारिच । अयाचिताहृतंग्राह्यमपिदुष्कृतकर्मणा ॥ अन्यत्रकुलटाषण्ढपतितेभ्योद्विषस्तथेतिगरुड पुराणे अध्याय : ॥

प्रत्यागत । त्रि० पुनरागते ॥ सन्निवृत्ते ॥

प्रत्यागम । पुं० प्रत्यागमने । फिरकेआवना० इ० भा० ॥

प्रत्यागमनम् । न० पुनरागमने । प्रत्यागमे ॥

प्रत्यादित्सु । त्रि० आच्छिद्यग्रहीतुमिच्छौ ॥

प्रत्यादिष्ट । पुं० निराकृते । निरस्ते । माआगच्छेत्याद्युक्ते । प्रतिरुद्धे ॥ प्रत्याख्याते ॥ प्रत्यादिश्यतेस्म । दिशअतिसर्जने । क्त ॥

प्रत्यादेश । पुं० निराकृतौ । प्रत्याऽऽख्याते ॥ प्रसङ्गनिवारणे ॥ भर्त्तांप्रतिदेवतायाउपदेशे ॥ प्रत्यादेशनम् । दिश० । घञ् ॥

प्रत्याय । पुं० विश्वासे ॥

प्रत्यायक । त्रि० प्रतीतिजनके ॥ यथा । वर्णसमूहरूपतयाशब्दोऽर्थस्यप्रत्यायकइति ॥ यथावाक्षुद्रिरादेजित्यत्वबुद्धिशब्दस्यप्रत्यायकत्त्वमादेच । प्रत्याय्यत्त्वम् ॥

प्रत्यायनम् । न० प्रतीतावानयने ॥ बोधजनने ॥

प्रत्यायित । त्रि० विश्वसनीये ॥ प्रत्ययण्‍प्रत्याय तप्रास ॥

प्रत्यालीढम् । न० धन्विनायुद्धकाले चरणन्यासभेदे । जङ्घस्यसव्यामपाहृप्रसारेदक्षिणपादसङ्कोचे ॥ त्रि० अशिते ॥ प्रत्यालेहनम् । लिह० । नपुसकेभावेक्त ॥

प्रत्याशा । स्त्री० अभिलाषे ॥

प्रत्यासत्ति । पु० सामीप्ये ॥

प्रत्यासन्न । त्रि० निकटवर्त्तिनि ॥

प्रत्यासर । पु० सैन्यपृष्ठे ॥

प्रत्यासार । पु० व्यूहस्यपश्चाद्भागे । व्यूहस्यपश्चाद्व्यूहान्तरे । व्यूहपार्ष्णौ ॥ प्रतीपमासारयतिभग्नान् । ऋ० । ण्यन्त । अच् ॥

प्रत्याहत । त्रि० कुण्ठिते ॥

प्रत्याहरणम् । न० प्रत्याहारे ॥

प्रत्याहार . । पु० उपादाने । स्वस्वविषयेभ्यइन्द्रियाणांप्रत्याहरणे ॥ स्वस्वविषयासम्प्रयोगेचित्तस्यस्वरू

पानुकारइवेन्द्रियाणामितिपातञ्जला ॥ विषयेभ्योनिगृहीतानीन्द्रियाणिचित्तरूपाण्येवभवन्ति । तत्तश्चविक्षेपाभावात्चित्तधारणादिकं निर्वहतीत्यर्थ ॥ सर्वाणीन्द्रियाणिस्वस्वविषयेभ्य . प्रत्याहरतीतितथा ॥ विषयेभ्यात्मनाहृष्टामनसश्चित्तमज्जनम् । प्रत्याहार : सविज्ञेयोभ्यसनीयोमुमुक्षुभि : ॥ प्रत्याहरणम् । हञ्० । घञ् ॥ अक्षरसमाम्नाये । अन्त्येनसहूनांग्रहणे । व्याकरणप्रसिद्धे अच्हलादिषु ॥ प्रत्याह्रियन्तेसङ्क्षिप्यन्तेवर्णायत्र । करणाधिकरणयोश्चेतिल्युटिप्राप्ते कृत्यल्युटोबहुलमितिबहुलोक्तेरधिकरणे घञ् ॥ प्रतिकार्यमाक्षिप्ते वा ॥

प्रत्याहारयोग : । पुं० श्रोत्रादीनीन्द्रियाण्यन्त्ये संयमाग्निषुजुह्वतीति विहिते ॥

प्रत्युक्त : । त्रि० दत्तोत्तरे । प्रतिवाक्ये ॥

प्रत्युक्ति : । स्त्री० प्रत्युत्तरे ॥

प्रत्युत्क्रम : । पु० प्रयोगार्थे । कर्मारम्भे प्रथमप्रयोगे ॥ प्रत्युत्क्रमणम् । घञ् ॥

प्रत्युत्क्रान्ति : । स्त्री० प्रत्युत्क्रमे ॥

प्रत्युत्तरम् । न० प्रतिवचने । उत्तरे ॥ उत्तरंप्रति०उत्तरे ॥ यथा । ममेयभूमिःक्रमागतत्वात् ०इतिवादयुक्ते० ममेयंभूमिर्दशवर्षोपभुज्यमानत्वात् इतिप्रत्युत्तर ॥

प्रत्युत्थानम् । न० अभ्युत्थाने । गात्रोत्थानपूर्वकसम्माने । प्रत्युत्थीयते ऽत्र । हा० । ल्युट् ॥

प्रत्युत्पन्न : । त्रि० उत्पत्तिविशिष्टे ॥ प्रत्युत्पद्यतेस्म । पद० । क्त ॥

प्रत्युत्पन्नमति : । त्रि० प्रगल्भे । प्रतिभायुक्ते ॥ सूक्ष्मबुद्धियुक्ते । कुशाग्रीयमतौ ॥ कार्यावसरएवप्रत्युत्पन्नामतिर्यस्य स ॥

प्रत्युद्गत : । त्रि० प्रत्युद्गते ॥ प्रत्युद्गम्यतेस्म । गम्लृ० । क्त ॥

प्रत्युद्गम : । पुं० आगच्छतोगुर्वादे : सम्मुखगमने । अभ्युत्थाने ॥ प्रत्युद्गमप्रश्रयाभिवादनं विधीयते साधुमिव : सुमध्यमे । प्राज्ञै : परस्मै पुरुषायचेतसाशुश्रूषायायैवदे हमानिमे ॥

प्रत्युद्गमनम् । न० प्रत्युद्गमे ॥

प्रत्युद्गमनीयम् । न० धौतांशुकद्वये ॥ त्रि० उपस्थेये । समुपस्थानयोग्ये पूजनीये ॥

प्रत्युद्धात : । पुं० प्रत्युद्गते ॥

प्रत्युप्त : । त्रि० निखिदिते ॥

प्रत्युपकार : । पु० उपकारप्रतिउपकारे । प्रतिक्रिये ॥ प्रतिकर्तुमशक्तस्य जीवितान्मरणं वरम् ॥

प्रत्युपवेशनम् । न० निरोधने ॥

प्रत्युप्त । त्रि० खचिते ॥

प्रत्युष । न० प्रभाते ॥ प्रत्योषत्यन्ध कारम् । उषदाहे । उष किदि त्वसि अन्योपसर्गनिवृत्तयेप्रतीति ॥

प्रत्यूढ । त्रि० छले । वहिष्कृते ॥

प्रत्यूष । पुं० अहर्मुखे । प्रभाते ॥ वसौ ॥ प्रत्यूषति०रुजतिकामुकान् । ऊषरुजायाम् । इगुपधेतिकः ॥

प्रत्यूष । न० प्रत्यूष ॥

प्रत्यूह । पुं० विघ्ने ॥ प्रत्यूहनम् । ऊह० । घञ् ॥

प्रत्येकम् । न० एकमेकम्प्रतीत्यर्थे ॥

प्रत्येना । त्रि० चौर्यादिशिक्षके ॥ प्रत्येनसः शिक्षका । सुचौर्यादौ तत्तदेनसि ॥

प्रथनम् । न० विस्तारे ॥

प्रथम । त्रि० आदौ ॥ प्रधाने । मुख्ये ॥ प्रथते । प्रथप्रख्याने विस्तारे वा । प्रथेरमच् । प्रथमचरमेति सर्वनामत्वात्पक्षे०जस शी । प्रथमे प्रथमा ॥

प्रथमा । स्त्री० सु० औ० जस् इति विभक्तौ ॥

प्रथयन् । त्रि० विस्तारयति ॥

प्रथा । स्त्री० ख्यातौ । प्रसिद्धक्रियायाम् ॥ प्रथनम् ॥ प्रथ० । भिदाद्यङ् ॥

प्रथित । त्रि० विख्याते ॥ प्रथतेस्म । प्रथ० । अकर्मकत्वात्कर्त्तरिक्तः ॥ ढ्रूट् ॥

प्रथिति । स्त्री० ख्यातौ । प्रथते प्रथ० । पदिप्रथिभ्यामिड्तिति ॥ तितुत्रेष्वग्रहादीनामितीट् ॥

प्रथिमा । पु० पार्थवे । पृथुत्वे ॥ पृथोर्भावः । पृथ्वादिभ्यइमनिज्वेति इमनिच् । रऋतोरितिरआदेश । टेरितिटिलोप ॥

प्रथिष्ठ । त्रि० अतिशयेनप्रथौ । अतिष्ठइति ॥

प्रथीयान् । त्रि० पृथुतरे ॥ ईयसुनि० रऋतोहलादेरितिरिफादेश ॥

प्रद । त्रि० प्रदातरि । प्रकर्षेणददाति । डुदाञ्० । क ॥ प्रदाञ्जतिकर्मण्युपपदेविधानान्नक त स्मादसाधुरेवायम् ॥

प्रदक्षिण । पु० न० दक्षिणावर्तेनदेवतामुद्दिश्यभ्रमणे ॥ यथा । एकादे व्यांरवौसप्त चौणिकुर्याद्विनायके । चत्वारिकेशवेकुर्यात् शिवेचार्द्धप्रदक्षिणम् ॥ सर्वदेवतुष्टिदप्रदप्रदक्षिणम् यथा । प्रसार्यदक्षिणहस्त स्वयनम्रशिरा पुनः । दक्षिणदर्शयेन्पार्श्वं मनसापिचदक्षिण ॥ सकृत्विर्वाविष्टयेतादेव्याप्रीति । प्रजायते । सचप्रदक्षिणोज्ञेयः सर्वदेवौघतुष्टिद ॥ अष्टोत्तरशतयस्तुदेव्याः कुर्यात्प्रदक्षिणंसर्वान्कामान्समासाद्यपश्चान्मोक्षमवाप्नुयात् ॥ मन

सावित्र्योदृष्ट्वाई व्यं भक्त्या प्रदक्षि-
णम् । प्रदक्षिणाद्यमगृहेनरकाधि-
नपश्यति ॥ अपिच । दक्षिणाद्वाय
वींगत्वादिश तस्याश्च शाम्भवीम् ।
ततश्चदक्षिणागत्वानमस्कारत्रिको
णवत् ॥ अर्द्धचन्द्रमहेशस्य पृष्ठतश्च स
मीरितम् । शिवप्रदक्षिणे मन्त्रीअ-
र्द्धचन्द्रक्रमेणतु ॥ सव्यासव्यक्रमेणै-
वसोमसूत्रनलङ्घयेत् ॥ प्रसार्यदक्षि
णहस्तस्वयनम्रशिरा पुनः । दर्श
येद्दक्षिणपार्श्वमनसापिचदक्षिण ॥
त्रिधाचवेष्टयेत्सम्यक्देवताया प्र
दक्षिणम् ॥ एकहस्तप्रमाणश्चएकवा
विप्रदक्षिणम् । अकालेदर्शनविष्णो
र्हन्तिपुण्य पुराकृतम् ॥ प्रगतोदक्षि
णम् । तिष्ठद्गुप्रभृतीनिचद्वत्वव्ययी
भाव ॥

प्रदत्त । त्रि० प्रकर्षेणदत्ते ॥

प्रदर । पु० विदीर्णभूभागे । विदारे
॥ शरे । वाणे ॥ भङ्गे ॥ नारीरुग्-
भेदे । असृग्दरे ॥ तत्तुफलितयोन्या
रक्तादिधातुक्षरणं ॥ अस्यनिदान
यथा । विरुद्धमद्याध्यशनादजीर्णा
द्गर्भप्रपातादतिमैथुनाच्च । याना
ध्वशोकादतिकर्षणाच्चभाराभिघाता
च्छयनाद्दिवाच ॥ असृग्दरभवेत्स
र्वसाङ्गमर्द्दसवेदनम् ॥ तस्यातिवृ
द्धौदौर्बल्यं श्रमोमूर्च्छामदस्तृषा ।
दाह . प्रलाप पाण्डुत्वतन्द्रारोगा
श्चवातजा ॥ सचतुर्विधउक्तोयथा
। तत्रश्लेष्मपित्तानिलसन्निपातैश्चतु
प्रकारप्रवदन्तितद्धाद्रति ॥ प्रदीर्य
ते० प्रदरणमनेनवा । दृविदारणे
। ऋदोरप् ॥ गर्त्ते ॥ प्रकृष्टभये ।
त्रि० तद्वति ॥

प्रदर्शनम् । न० सन्दर्शने ॥ दिङ्माच
दर्शने ॥ प्रदृश्यते । दृशिर् । ल्युट्

प्रदर्शित । त्रि० आलोकिते ॥

प्रदल । पुं० वाणे ॥

प्रदानम् । न० दाने ॥ प्रदीयमाने ॥
डुदाञ्० । प्रपूर्वं । प्रकृष्टदाने ॥

प्रदानोचित । त्रि० दानपात्रे ॥

प्रदिग्धम् । न० मांसव्यञ्जनभेदे ॥
यथा । मांसवहुघृतेभृष्टसिक्ताचो-
ष्णाम्बुनामुहुः । जीरकाद्यैःसमा
युक्तपरिशुष्कतदुच्यते ॥ तदेवघृत
तक्राढ्य प्रदिग्ध सच्चिजातकम् ॥
त्रिप्रकर्षेणलिप्ते ॥

प्रदिक् । स्त्री० विदिशि ॥ दिग्भ्य
प्रगता । शान्ता ॥

प्रदिष्ट । त्रि० निर्द्दिष्टे । प्रदर्शिते ॥

प्रदीप । पुं० गृहमणौ । दशेन्धने ।
कज्जलध्वजे । दीपे । दीवा० इ०
भा० ॥ दीवद्वज्ञश्चकर्त्तव्यास्तैलसा
वैश्वभैरव । वृचेचदीपोदातव्योनतु
भूमौकदाचन ॥ सर्वसहावसुमती
सहतेनत्विदद्वयम् । अकार्यंपाद-
घातश्चदीपतापतथैवच ॥ प्रदीप्यते

ऽनेनवादीपयतिप्रकाशयतिवा। दीपोदीप्तौ। इगुपधत्वात्क घ-ञ्वा। अज्वा। प्रोन्योपसर्ग निवृत्त्यर्थं॥

प्रदीपन। पुं० स्थावरविषभेदे॥ तल्लक्षणंयथा। वर्णतोलोहितोय. स्या दीप्तिमानदहन 'प्रभ'। महादा हकार पूर्वैकथित सप्रदीपन॥ अपिच। प्रदीपनस्तुदहनोरक्तवर्णो ञ्जनाद्रिज॥ इ०॥ त्रि० प्रका शके॥ प्रकर्षेणादीपयति। णिज न्तादीपेल्युं '॥

प्रदीप्त। त्रि० प्रज्वलिते। दह्यमाने॥

प्रदीप्ता। स्त्री० रवियुक्तदिशि॥

प्रदूषित। त्रि० उपहते॥

प्रदेय। त्रि० पारितोषिके॥

प्रदेश.। पुं० देशमात्रे। स्थितौ। आश्रामे। अवकाशे॥ तर्जन्यङ्गुष्ठ सम्मिते॥ भित्तौ॥ एकदेशे॥ प्र-दिश्यते। दिश०। हलश्चेतिघञ्। उपसर्गस्यघञीति पाक्षिकोदीर्घाभा व'॥

प्रदेशनम्। न० प्राभृते। उपायने। उपहारे॥ प्रदिश्यते। दिश०। कृ त्यल्युट्॥

प्रदेशनी। स्त्री० तर्जन्याम्॥ प्रदिश्य तेऽनया। दिश०। करणेल्युट्॥

प्रदेशिनी। स्त्री० तर्ज्जन्याम्॥ प्रदि शति। दिश०। सुपीतिणिनि प्र देशोस्त्यस्यावा। इनि०॥

प्रदेह.। पुं० आलेपभेदे। प्रलेपे॥ आर्द्रोघनस्तथोष्णा स्यात्प्रदेह. श्ले ष्मवातहा॥ अनुलेपनाभ्यङ्गादौ॥

प्रदोष.। पुं० रजनीमुखे॥ त्रिमुहू र्त्तं प्रदोषस्याद्रवावस्तंगतेसतीत्ये के॥ प्रदोषोऽस्तमयादूर्ध्वंघटिका द्वयमिष्यतइत्यन्ये॥ प्रकृष्टदोषे॥ दुष्यति। दुष०। अच्। टाप्। प्रारम्भोदोषायाः 'प्रादिसमास। प्रारब्धादोषायस्मिन्वा। गोस्त्रियो रितिह्रस्व॥

प्रदोषव्रतम्। न० प्रदोषदिनेक्रियमा णे व्रतानुष्ठाने॥ यथा। यत्रदेवोमहा देवोदेवींसंस्थाप्यविष्टरे। नृत्यंकरो तिपुरत सार्धंदेव्यानिशामुखे। तत्रो पोष्यरजन्यादौ प्रदोषेपूजयेच्छिवा म्। प्रतिपक्षविशेषेणतद्देवप्रीति कारकमितिश्रीदेवीभागवतेश्रीदेवी गीता॥

प्रद्युम्न। पुं० कामदेवे। कन्दर्पे। बुद्ध्यधिष्ठातरि। वासुदेवांशवि०। यथा। अनिरुद्ध 'स्वयंब्रह्माप्रद्यु-म्न: कामएवच। बलदेव. स्वय-शेष कृष्णस्यप्रकृते पर.॥ प्रकृ-ष्ट द्युम्न बलमस्य॥

प्रद्योत.। पुं० आतपे। प्रकाशे॥ प्रकृष्टोद्योत॥ रश्मौ॥

प्रद्योतन.। पुं० सूर्ये॥ कृप्रष्टोद्योत-

न. ॥ न० द्युतौ ॥

प्रद्राणक. । त्रि० कुत्सितामवस्थाप्राप्ते । अन्नलाभादन्यावस्थांप्राप्ते ॥

प्रद्राव : । पुं० पलायने । अपक्रमे ॥ प्रद्रवणम् । द्रु० । प्रेद्रुस्तुस्रुव- इतिघञ् ॥

प्रधनम् । न० युधि । रणे । दारणे । डुधाञ्० । कृपृवृजीतिक्युः ॥

प्रधर्षणम् । न० अभिभवे ॥

प्रधानम् । न० प्रकृतौ । गुणसाम्यावस्थायाम् ॥ परमात्मनि ॥ बुद्धौ ॥ प्रधत्ते सर्वमात्मनि । अन्यत्रापीतियुच् ॥ त्रि० उत्तमे ॥ प्रदधाति । डुधाञ्० । ल्युट्० युज्वा । प्रधत्ते० प्रधीयतेऽनेनास्मिन्वा । करणादौल्युट् ॥ पुं० न० महामात्रे । सेनापत्यादौ ॥ प्रधीयते । कृत्यल्युटइतिकर्मणिल्युट् ॥ प्रधानानुयायिनोजनव्यवहाराभवन्ति ॥ प्रधानस्यप्रधानेनसह्निरोधोनतुदुर्बलेन ॥

प्रधानात्मा । पुं० जगत्प्रकृतौ । मायायाम् ॥

प्रधावन. । पुं० वायौ ॥ त्रि० प्रकृष्टगमनविशिष्टे ॥ प्रकृष्ट धावनयस्य ॥

प्रधि. । पुं० रथस्यचक्रान्तेभूमिस्पर्शिभागे । नेम्याम् ॥ प्रधीयतेऽनेन । डुधाञ्० । उपसर्गेघो. किः ॥

प्रधी : । त्रि० उत्कृष्टबुद्धियुक्ते ॥ प्रकृष्टध्यायति । ध्यै० । ध्यायते 'सम्प्रसारणञ्चे'तिक्विप् । हलश्चेतिदीर्घः । नित्यस्त्रीत्वाभावान्ननदीत्वम् । प्रकृष्टाधीर्यस्येतिविग्रहेतुनदीत्वम् ॥ स्त्री० प्रकृष्टबुद्धौ० तद्युक्तायाञ्च ॥ प्रकृष्टाधी : प्रकृष्टाधीर्यस्यावा ॥

प्रधूपित । त्रि० प्रकर्षेणतप्ते । दीप्ते च ॥ क्लेशिते ॥ प्रकर्षेणधूपित ॥

प्रधूपिता । स्त्री० क्लेशितायाम् ॥ रविगन्तव्यदिशि ॥

प्रधूमित '। त्रि० सञ्जातधूमे ॥ ता० स्त्री० सूर्यगन्तव्यदिशि ॥ प्रकर्षेणधूम : सजातोस्यता० इतच् ॥

प्रध्वंस. । पु० विनाशे । प्रकृष्टोध्वस ॥

प्रध्वसाभाव ' पुं० अभावविशेषे ॥ सच० सादिरनन्त प्रध्वस. उत्पत्तेरनन्तरम्कार्यस्य । घटादावतिव्याप्तिवारणायानन्तर्भूत । आकाशादावतिव्याप्तिवारणायसादिरिति ॥ प्रध्वसस्यासावभावश्च ॥ कपालेषुघटादेर्विद्यमानस्यैवाभावं प्रध्वसाभावस्तिरोभावजनकइति सत्कार्यवादिन ॥

प्रनतोदर. । त्रि० विस्तृतोदरे । स्थूलोदरे ॥ प्रकर्षेणनतनम्रमुदरयस्य ॥ रीस्त्री० ॥ युवादित्वान्नण : ॥

प्रनिघातनम् । न० प्रणिघातने ।

वधे ॥

प्रपञ्च । पुं० सञ्चये ॥ विस्तारे ॥ प्रतारणे । विप्रलम्भने ॥ विपर्यासे ॥ विपर्यासो ॥ वैपरीत्ये भ्रमो वामायेतिस्वामी ॥ संसारे । नामरूपलक्षणेद्वैतभेदविस्तारे । आकाशादिदेहान्तेजगद्विस्तारे ॥ प्रपच्यते । पचिव्यक्तौ करणे । पचाद्यच् ॥ अध्यारोपापवादाभ्यानिष्प्रपंचप्रपचते । अत प्रपञ्चोनवास्तव । यथाहुर्गौडपादाचार्या : । प्रपञ्चो यदिविद्येतनिवर्त्तेतनसंशय : । मायामात्रमिदं द्वैतमद्वैत परमार्थत । विकल्पोविनिवर्त्तेतकल्पितोयदिकेनचित् । उपदेशादयं वादोज्ञातेद्वैत नविद्यते ॥ प्रपञ्चस्य किं कारणं किंस्वरूपमित्यादितर्कजालं चनकर्त्तव्यं तस्यमायामयत्वादित्याहुराचार्याः यथा ॥ किमिदं किमस्यरूपं कथमिदमभूदमुष्यकोहेतु । इतिनकदापिविचिन्त्यंचिन्त्यं मायेतिधीमताविश्वम् ॥ दंतिनिदारुविकारेदारुतिरोभवति सोपितत्रैव । जगतितथापरमात्मापरमात्मन्यपिजगत्तिरोधत्ते ॥ आत्ममयेमहतिपटेविविधजगच्चित्रमात्मनालिखितम् । स्वयमेवकेवलमसौपश्यन्प्रमुदं प्रयातिपरमात्मा ॥ तथा चोक्तं योगिनीहृदये । जगच्चित्रं समालिख्यस्वेच्छातूलिकयात्मनि । स्वयमेवसमालोक्यप्रीयातिभगवान्शिवइति ॥

प्रपञ्चितम् । त्रि० विस्तारिते ॥

प्रपञ्चोपशम . । पुं० आत्मनि ॥ प्रपञ्चस्यउपशमोयस्मिन् ॥ चिन्मात्रममलमद्वयमद्वयमानन्दमनुभवारूढम् । ब्रह्मैवास्तितदन्यन्नकिञ्चिदस्तीतिनिश्चयोविदुषाम् ॥

प्रपथ । त्रि० शिथिले ॥

प्रपथ्या । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ प्रकर्षेणपथ्या ॥

प्रपदम् । न० पादाग्रे ॥ प्रकृष्ट प्रारब्धं प्रगत वापदम् । प्रादयोगताद्यर्थेप्रथमयेतिसमास . ॥

प्रपदनम् । त्रि० प्राप्तिसाधने ॥ प्रपद्यतेऽनेन । पद० । ल्युट ॥ शरणागमने ॥

प्रपद्यमान . । त्रि० मन्यमाने ॥

प्रपन्न । त्रि० शरणागते ॥ सकृदेव प्रपन्नायतवास्मीतिचयाचते । अभयं सर्वथातस्मै ददाम्येतद्व्रतं मम ॥ प्रपद्यतेस्म । पद० । क्त : । आगते ॥ प्राप्ते ॥

प्रपन्नाड । पुं० एडगजे । चक्रमर्दके ॥

प्रपा । स्त्री० पानीयशालिकायाम् ॥ प्रपिबन्त्यस्याम् । पापाने । आतश्चेत्यङ् ॥

प्रपाठक : । पुं० सामवेदाध्याये ॥
प्रपाणि । पुं० करसाधोदेशे । पाणितले ॥
प्रपात । पु० अतटे । भृगौ । निरवलम्बनपर्वतपार्श्वे । यस्मात्पतनेऽवस्थानक्रियाविशेषोनास्ति० तस्मिन् । प्रपतन्त्यस्मात् । पत्लृ० । अकर्त्तरीतिघञ् ॥ निर्झरे ॥ अभ्यवस्कन्दे ॥ कूले० । इतिहेमचन्द्र. पतनप्रदेशे । यत्रपततितत्र ॥ प्रपतत्यस्मिन् ॥
प्रपान . । पु० अश्वस्योत्तरोष्ठतले ॥
प्रपायी । त्रि० पानकर्त्तरि ॥ रक्षकर्त्तरि ॥
प्रपावनम् । न० वनान्तरे । कामारण्ये ॥ त्रि० प्रकर्षेणशुद्धिजनके ॥
प्रपितामह . । पु० पितृपितामहे । पितामहपितरि ॥ विधातरि । ब्रह्मणि ॥ हिरण्यगर्भस्यापिपितरिब्रासुदेवे ॥ प्रकर्षेणपितामह । प्रादयइति समास ' ॥
प्रपितामही । स्त्री० पितृपितामह्याम् ॥ प्रपितामहपत्न्याम् ॥ स्वनभर्त्रासहश्राद्ध माताभुङ्क्तेस्वधामयम् ॥ पितामहीचस्वेनैवस्वेनैवप्रपितामही ॥ प्रकर्षेणपितामही ॥
प्रपित्सु . । त्रि० प्राप्तुमिच्छौ ॥ पततेः सन्नन्तादुः प्रत्यय । सनिमीमेत्यादिना० इसादेश :

अचलोपोऽभ्यासस्ये त्यभ्यासलोप'
प्रपुन्नाट । पु० चक्रमर्दे ॥
प्रपुनाड ' । पु० एडगजे । पद्माटे विपचजातप्रपुन्नाडशाक सुस्वेदित पिण्डितवाढवाढ । ससैन्धव राजिकयासुदिग्ध विमर्द्य सेव्य कथित द्विपाद्यम् ॥ प्रपुंनाडीलघु ' स्वादु वातश्लेष्महर पर . तिक्त कफापह : श्वासकासकुष्ठकृमीन्जये ॥ पुमासनाडयति । नडभ्रंशे । चु० । कर्म्मण्यण् । मस्यानुस्वारपरसवर्णौप्रकृष्ट प्रगतोवापुन्नाड
प्रपूरिका । स्त्री० कण्टकार्याम् ॥
प्रपूरित ' । त्रि० दग्धे । पूरिते ॥
प्रपौण्डरीकम् । न० पुण्डर्ये । हस्तिनामलुप्याख्याम्बचक्षुष्ये क्षुद्रविटपे । शालपर्णीपत्रतुल्यच्छदे । चक्षुष्ये पुण्डरिया इति गौ० भा० प्र० । स्थलपद्मे तिप्र० ॥ पुण्डरीकेणसदृशम् । शैषि० इत्यण् । प्रकृष्ट पौण्डरीकम् । यद्वाम्वार्थेऽण् ॥
प्रपौत्र . । पुं० पुत्रस्यपौत्रे । पौत्रस्य पुत्रे । प्रतिनप्तरि ॥
प्रपौत्री । स्त्री० पौत्रस्यपुत्र्याम् ॥
प्रफुल्ल' । त्रि० उत्फुल्ले । सम्फुल्ले । फुल्लोविकसिते ॥ फलति । त्रिफला० । ञीत.क्त : । आदितश्चेतीडभाव . । तिचेत्युत्वम् । अनुसर्गात्फुल्लक्षीवेतिनिष्ठातस्यल : । प्रादिस

मास ॥ प्रफुल्लतिवा । फुल्लविक
सने । प० अच् ॥
प्रबन्धः । पुं० सन्दर्भे रचनायाम् ॥
काव्यादिग्रथने ॥ पूर्वापरसङ्गतौ ॥
प्रबाहे ॥ प्रकृष्टोबन्ध
प्रबन्धकल्पना । स्त्री० कथायाम् ॥ प्र
बन्धेनकल्पना ॥ प्रबन्धस्यअभिधे-
यकल्पनास्वयरचनावा ॥ प्रबन्धक-
ल्पनास्तोकसत्याप्राज्ञा कथावि
दु । परस्पराश्रयायास्यात्सामता
ख्यायिकाक्वचित् ॥ इतिकोलाह
लाचार्य ॥
प्रबल । पुं० पल्लवे ॥ त्रि०प्रकृष्टबल
सयुक्ते ॥ प्रकृष्ट बलमस्य न० प्रकृ-
ष्टबले ॥
प्रबला । स्त्री० प्रसारिण्याम् प्रकृ
ष्ट बलमस्य . अस्यावा ॥ प्रकृष्टब
लयुक्तायाम् ॥
प्रबाल . । पु० न० अभिनवपल्लवे ।
किसलये ॥ वीणादण्डे ॥ अङ्गारक
मणौ । विद्रुमे । लतामणौ । रक्तव
र्णवर्तुलाकाररत्नवि० । मूंगा० इ०
भा० ॥ तस्यशुभाऽशुभलक्षणं यथा
। शुद्धघनदृढवृत्त स्निग्ध गात्रसुरङ्ग
कम् । समगुरुसिराहीनप्रबालधार
येच्छुभम् ॥ गौररङ्गजलाक्रान्त वक्र
सूक्ष्म सकोटरम् । रूक्षकृष्ण लघु-
श्वेतप्रबालमशुभत्यजेत् ॥ विशेषो
युक्तकल्पतरोरनुसन्धेय ॥ प्रक-

र्षेणबल्यतेसन्नियते । बलसवरणे ।
घञ् ॥ यद्वा । प्रबलति । बलप्रा-
णने । ज्वलतीतिण ॥ यद्वा० श्य-
न्तात्पचाद्यच् ॥ जीवशाके ॥
प्रबालक . । पुं० जीवशाके जीवन्ते ॥
प्रबालफलम् । न० रक्तचन्दने ॥
प्रबाह्निका । अ० समकाले ॥ ऊर्द्धार्थे ॥
प्रबाहु । पुं० कुर्प्परस्याधोभागे ॥
प्रबाहुकम् । अ० समकाले ॥ ऊर्द्धार्थे
प्रबाहुकगृह्णीयात् ॥
प्रबुद्ध । त्रि० निद्रोत्थिते ॥ प्रफुल्ले ।
विकसिते ॥ ऊहापोहकुशले । पण्डि
ते ॥ आत्मबोधयुक्ते । नि . सन्दे
हापरोक्षज्ञानिनि ॥ प्रकर्षेण०अस
म्भावनादिरहितत्वेनबुद्ध ॥
प्रबोध : । पु० विनिद्रत्वे ॥ ज्ञाने ॥
यथार्थज्ञाने ॥ चैतन्यप्रधाने । ब्रह्मा
कारान्त ' करणवृत्त्युपहितअनावृत
चैतन्ये ॥ प्रकृष्टोबोध . ॥
प्रबोधनम् । न० अनुबोधे । गतगन्ध
स्यप्रयत्नेनोद्बोधने ॥ यथाकस्तूरिका
देर्मेदादिनाप्रवुद्धि । बुधअवगमने
। भावेल्युट् ॥ विबोधने ॥
प्रबोधनी । स्त्री० दुरालभायाम् । का
र्त्तिकशुक्लैकादश्याम् । देवउठनी०
इ० भा० ॥
प्रबोधित : । त्रि० सञ्जातप्रबोधे ॥
प्रकर्षेणज्ञापिते ॥
प्रबोधिता । स्त्री० अतिजगतिप्रभेदे

॥ यथा । सजसाजगौचभवतिप्रबो धिता ॥ यथाप्रयितामृषाचटुलमा ननिद्रया०रतिकेलिकुञ्जनिलयेवि- लासिनी । मुरवैरिणावदनचुम्बना स्मितमाततानसपदिप्रबोधिता ॥

प्रबोधिनी । स्त्री० उत्थानैकादश्याम् । प्रबोधन्याम ॥

प्रभच्चण . । त्रि० असच्चयशीले । खा उद्गतिख्याते ॥

प्रभञ्जन ' । पु० वायौ ॥ प्रकृष्टभन क्ति । भञ्जोआमर्द्दने । युच् ॥

प्रभद्र ' । पु० निम्बे ॥ त्रि० श्रेष्ठे ॥

प्रभद्रा । स्त्री० प्रसारिण्याम् ॥

प्रभव । पु० जलमूले ॥ जन्महेतौ पित्रादौ । पराक्रमे ॥ ज्ञानस्यादि मस्थाने । प्रथमज्ञानार्थस्थाने ॥ मुनिविशेषे ॥ जन्मनि ॥ उपादाने निमित्ते ॥ प्रभवत्यस्मात् । अकर्त्त रिचकारकइत्यधिकारादपादानार्थे भुवऋदोरप् ॥ अन्यत : सिद्धस्य प्रथममुपलब्धौ ॥ विष्णौप्रकृष्टोभवो जन्मास्य ॥ यद्वा । प्रकर्षेणभवन्ति जायन्ते महाभूतान्यस्मात्पूर्वपदम् ॥ गुरोर्मासैन्वर्षष्ठिवत्सराणामादिमे वत्सरे ॥ तत्फलंयथा । बहुतोया सधामेघाबहुशस्याचमेदिनी । बहु चीराःसयागावो व्याधिरोगविवर्जि ता' ॥ प्रशान्तापार्थिवास्सेवप्रभवेप रिकीर्त्तिता : ॥ १ ॥ तीर्थविशेषे

प्रभविष्णु : । पु० उत्पत्तिकालेसर्व स्यप्रभवनशीले ॥ प्रपूर्वाद्भवतेर्भुव श्चेतिइष्णुच्०यद्यपिभुवश्चेतिछन्द सि०इष्णुजिष्यते०तथा पि०जगत् प्रभोरप्रभविष्णुवैष्णवमितिलोकेपि प्रयोगदर्शनात् । अत्रनिरङ्कुशा . कवयइतिसमाधानमकारिभट्टोजि दीक्षितेन ॥ प्रभौ ॥ यथा । नभ र्त्तानैवचसुतौनपितामातरोमच । आदानेवाविसर्गेवास्त्रीधनेप्रभवि ष्णव ' । इ० ॥ त्रि० प्रकर्षेणभव नशीले ॥

प्रभा । स्त्री० रुचि । त्विषि दीप्तौ । प्रकाशे ॥ तेजसोर्भार्येयम् यथा । प्रभाचदाहिकाचैवद्वेभार्येतेजस स्मृते । याभ्याविनाजगत्स्रष्टु वि- धातुन्नचहीश्वर: इति ।। यत्ताणाष ड्विधायाछायायाम् ।। यथाहचरपि पुत्र' । याचच्छायाप्रभासैवषड्विधा साप्रकीर्त्तिता । स्वच्छास्निग्धा प्रसन्नाचकान्ता दीप्ताविदीपनीति कुबेरपुर्याम् ॥ जगतीछन्द प्रभे दे । मन्दाकिन्याम् । लक्षणयथा । स्वरशरविरतिननौरौप्रभेति । य० । वलिदमनविधौबभौसङ्गतापद्ज लरुच्यिस्यमन्दाकिनी । सुरनिहि तसितामबुजस्त्रग्भिभाहरतुजगदघम पीताम्बर ' ॥ प्रभाति । भादीप्तौ । आतस्रोपसर्गइक ' ॥ दुर्गायाम्

॥ सूर्यपत्न्या ॥ गोपीविशेषे ॥
प्रभाकर । पुं० अग्नौ ॥ सूर्ये प्रभा करोति । दिवाविभेतिटः अर्कोश्चे ॥ चन्द्रे ॥ समुद्रे ॥ मीमांसैक देशिनि ॥
प्रभाकीट । पुं० खद्योते ॥
प्रभाञ्जन । पुं० शोभाञ्जने ॥ प्रभा मनक्ति । अञ्ज्० 'कर्त्तरिल्युट्' ॥ बहुलमन्यत्रापीतियुच्वा ॥
प्रभातम् । न० प्रात : काले । दिनादौ । प्रत्यूषे । उषसि ॥ भासुंप्रवृत्त मृषादिकर्मणिक्त :॥ वैद्य पुरोहितौमन्त्रीदैवज्ञोथचतुर्थकः । प्रभातकालेद्रष्टव्योनित्यं स्वश्रियमिच्छता ॥
प्रभाव । पुं० शक्तौ ॥ नीतिवेदिनाप्रभावोत्साहमन्त्रजासुशक्तिषु ॥ कोशदण्डजतेजसि ॥ प्रतापे ॥ महिमनि ॥ भवत्यनेन । भू० । श्रिणीभुवोनुपसर्गेइ० घञ् ॥ भवनभावः ॥ प्रकृष्टोभावः ॥ प्रभुत्वशक्त्यतिशये ॥
प्रभावान् । त्रि० प्रभायुक्ते ॥
प्रभावती । स्त्री० मालिकानामकोनविंशत्यार्हन्मातरि ॥ गणानावीणायाम् ॥ छन्दोभेदे ॥ यथा । एतेक्रमात्तभसजसच्चका गणागश्चान्तोयदिनिहितोमहीपते । वेदैर्ग्रहैर्भवलियस्त्रिश्शोभमानागाधिपोवदतितदाप्रभावतीम् ॥
प्रभावन । त्रि० सम्पादयितरि ॥ प्रभावयति । कर्त्तरिल्युट् ॥ ङीपिप्रभावनी ॥
प्रभावी । त्रि० महानुभावे ॥ प्रभावोस्त्यस्य । इनि ॥
प्रभाष । पुं० वसुविशेषे ॥
प्रभाषितम् । न० वचने ॥ प्रकृष्टभाषितम ॥
प्रभास । सोमतीर्थे ॥ पुष्करेक्षणा देव्या . स्थाने ॥ प्रभासेसोमतीर्थेसौदेवीचपुष्करेक्षणेत्यागमात् ॥ जैनगणाधिपविशेषे ॥
प्रभिन्न : । पुं० मत्तहस्तिनि । गर्जिते । मत्ते ॥ त्रि० विदीर्णे ॥ प्रकृष्टभेदविशिष्टे ॥ प्रकर्षेणभिद्यतेस्म । भिदिर्० क्त ॥
प्रभु : । पुं० ईश्वरे ॥ आत्मनि ॥ पारदे ॥ शब्दे ॥ त्रि० निग्रहानुग्रहसमर्थे । स्वामिनि । मदीयोयमिति स्वीकर्त्तरि । अधिभुवि । नायके ॥ नित्ये ॥ शक्ते ॥ प्रभवति । भू० । विप्रसम्भ्यड्० डु ॥ परमेश्वरे ॥ प्रभवति० सृष्टिस्थितिसंहारप्रवेशप्रशासनेषु० इतिप्रभु .
प्रभुता । स्त्री० विभुतायाम् ॥
प्रभुत्वम् । न० ऐश्वर्ये ॥ स्वाम्ये ॥
प्रभुभक्त । पुं० उत्तमाश्वे ॥ त्रि० स्वामिन्यनुरक्ते ॥ प्रभोर्भक्त : ॥
प्रभुशक्ति : । स्त्री० कोशदण्डबले ॥

प्रभो . पत्न्याम् ॥ प्रभो.शक्ति ॥

प्रभूतम । त्रि० उद्गते ॥ प्रचुरे । प्राज्ये ॥ पुं० ज्ञानैश्वर्यादिगुणैः सम्पन्ने भगवति ॥ प्रभवतिस्म । भू० । गत्यर्थेतिक्त . ॥ प्रकृष्टेषुमहाभूतेषु

प्रभूष्णु . । त्रि० शमे । शक्ते ॥

प्रभृति : । अ० तदादीतत : प्रभृति पितर : पिण्डसञ्ज्ञान्तुलेभिरे ॥ इ तितिथ्यादितत्वम् ॥

प्रभृति . । पुं० तदादौ ॥

प्रभेद ' । पुं० भेदे । प्रकारे । विशेषे । भिदायाम् । अन्तरे ॥ प्रकृष्टोभेद : ॥

प्रभ्रष्टकम् । न० चूडालम्बिमाल्ये । शिखातोलम्बमानमाल्ये ॥ प्रभ्रशितुंप्रवृत्तम् । आदिकर्मणिक्त . ० कर्तरिच । स्वार्थेकन् ॥

प्रमत्त ' । त्रि० अनवहिते । अनवधानतायुक्ते । प्रमादिनि । व्यसनासक्ते ॥ शीलसंरक्षणेनरहिते ॥ यथा । सन्ध्यापूजाविहीनश्चप्रमत्त . पतित ' स्मृत . इतिमचराज्ञानाज्ञानयितव्योयथा । मत्तोन्मत्तप्रमत्ता. र्त्तभृत्यान्नाज्ञानयेन्नृप : ॥ प्रमाद्यतिस्म । मदी० । गत्यर्थेतिक्त : । नध्याख्येतिनत्वाभाव . ॥

प्रमथ . । पुं० षट्त्रिंशत्कोटिसङ्ख्याके हरपारिषदे ॥ दुष्टान्प्रकर्षेणमथति । मथे० । प० अच् ॥ भूतविशेषे ॥ प्रमथ्यतेमन्त्रादिना । खनोघचेतिघ : ॥ घोटके ॥

प्रमथनम् । न० वधे । मारणे ॥ मथहिंसायाम् । ल्युट् ॥

प्रमथनाथ ' । पुं० महाभैरवे ॥ प्रमथानांनाथ . ॥ यथा । भवद्भवनदेहली प्रकटचण्डदण्डा हतस्फुटन्मुकुट कोटिभिर्मघवदादिभिर्भूयते । व्रजामिभवदन्तिकप्रकृतिमेत्यपैशाचिकीं किमित्यमरसम्पद प्रमथनाथनाथामहे ॥

प्रमथा । स्त्री० हरीतक्याम् ॥

प्रमथाधिप : । पुं० शिवे ॥ प्रमथानायोगिविशेषगणानामधिप: ॥ ते गणा यथा । षट्त्रिंशत्सहस्राणि प्रमथाद्विजसत्तमा ' । तत्रैकाच सहस्राणिभागेषोडशसस्थिता : ॥ नानारूपधरायैवैजटाचन्द्रार्द्धमण्डिता ' । तेसर्वेसकलैश्वर्ययुक्ताध्यानपरायणा : ॥ योगिनोमदमात्सर्यदम्भाहङ्कारवर्ज्जिता : । क्षीणपापा महाभागा शम्भो : प्रीतिकरा : परा ॥ नतेपरिग्रहरागकाङ्क्षन्ति स्मकदाचन । ससारविमुखा . सर्वे यतयोयोगतत्परा : ॥ ध्यानावस्थमहादेव परिवार्यधृतव्रता ' । क्षान्त्वा परिषदस्त्यातिष्ठन्तिविगतक्लमा : ॥ यदेवपरमंज्योतिश्चिन्तयन्त्यम्बिकापति : । तदेवतेपारिषदा : स

वेंसंवेष्टयन्तितम् ॥ तेषोडशसमाख्याता कोटयोयेषुतव्रता । सि ह्व्याप्रादिसाढ्याश्चणिमादिसमायुता ' ॥ इत्यादिकालिकापुराणपाठोद्रष्टव्य . ॥

प्रमथितम् । न० निर्जलतक्रे ॥ त्रि० नुम्ने ॥ प्रकर्षेणमथितम् ॥

प्रमथ्या । स्त्री० पेयद्रव्यान्तरे ॥ तस्या विधिर्गुणाश्चयथा । प्रमथ्याप्रोच्यतेद्रव्यपलात्कल्कीकृताच्छृतात् । तोयेष्टगुणितेतस्याः पानमाहुःपलद्वयम् ॥ द्रव्यं० पाच्यद्रव्यम् । तस्याः पलद्वयशेषायाः ॥ गुणे प्रमथ्यापेयाचततोलघ्वीविशेषत ॥

प्रमद । पुं० सम्मदे । हर्षे । मुदि । प्रीतौ ॥ धत्तूरफले ॥ त्रि० मत्ते ॥ मदोहर्षे ॥ प्रमदसम्मदौहर्षइत्यप् ॥

प्रमदकाननम् । न० प्रमदवने ॥

प्रमदनम् । न० प्रमादे ॥

प्रमदवनम् । न० राज्ञोन्त पुरोचितवने । यत्रसस्त्रीकोराजाक्रीडति० तस्मिन्नुद्याने ॥ प्रमदानावनम् । ष्ठ्यापोरितिह्रस्व ॥

प्रमदा । स्त्री० उत्तम योषिति ॥ प्रमदोहर्षोऽस्त्यस्याः ॥ यद्वा । प्रमदयतिपुरुषम् । मदी० । अच् । टाप् ॥

प्रमदाकाननम । न० प्रमदवने ॥

प्रमदावनम् । न० प्रमदवने ॥ प्रमदानावनम् ॥

प्रमना । त्रि० हृष्टमानसे ॥ प्रकृष्टमनोयस्य ॥

प्रमय । पु० वधे ॥

प्रमा । स्त्री० यथार्थानुभवे । प्रमितौ । बोधे । ज्ञाने ॥ यथाहु साङ्ख्यविद् : । असन्दिग्धाऽविपरीताऽनधिगतविषयाचित्तवृत्तिर्बोधस्य पौरुषेय . फल प्रमेति । असन्दिग्धेत्यादिप्रमेत्यन्वेति ! स्मृतिसाधारणीत्वनधिगतपद नदेयम् । अविपरीतोऽबाधित . । साङ्ख्यसिद्धान्ते० चक्षुरादे करणत्वाभावादाह०चित्तवृत्तिरिति । प्रमास्वरूपमाह०बोध . पौरुषेयइति० चैतन्यप्रकाशरूपइत्यर्थं । ननु चैतन्यप्रकाशस्यनित्यत्वात्कथप्रमाणफलत्वव्यवहारइत्यतआह०फल प्रमेति । तथाचैतन्यप्रकाशस्यनित्यत्वेपितत्तदर्थोपरक्तवृत्तिप्रतिबिम्बाश्रयत्वेनप्रमाणकार्यत्वादित्यर्थ ॥ प्रमीयते । माङ् माने । आतश्चोपसर्गइत्यङ् । टाप् ॥ अनधिगताबाधितार्थानुभवरूपाप्रमेतिव्याख्यातार । साचप्रत्यक्षानुमित्युपमितिशाब्दाद्यापत्त्यनुपलब्धिभेदेनषोढा ॥

न्यायमते०तद्वतितत्प्रकारकज्ञानं
। भ्रमभिन्नज्ञानं ॥ अस्या कार
णं गुणाः। तत्रप्रत्यक्षे० विशेष्ये
विशेषणस्यसम्बन्धः। अनुमितौ०
साध्यविशिष्टपक्षेपरामर्शः। शाब्द
बोधे०योग्यतायाःतात्पर्यस्यवायथा
र्थज्ञानम्। उपमितौ० शक्ये साद्र
श्यबुद्धिः। यथा। दोषोऽप्रमाया
जनकःप्रमायास्तुगुणोभवेत्। प्रत्य
क्षे तुविशेष्ये णविशेषणवतासमम्-
॥ सन्निकर्षोगुणस्तुस्यादथत्वनुमि
तौपुनः। पक्षेसाध्यविशिष्टेचपरा
मर्शोगुणोभवेत् ॥ शक्ये सादृश्य
बुद्धिस्तुभवेदुपमितौगुणः। शाब्द
बोधेयोग्यतायास्तात् पर्यस्याथवाप्र
मा ॥ गुणः स्याद्भ्रमभिन्नन्तुज्ञा
नमत्रोच्यते प्रमा। अथवातत्प्रका
रकज्ञानंस्यात्तद्विशेष्यकम् ॥ इति॥
प्रमाणमप्रमाणञ्चप्रमाभासस्तथैवच
। कुर्वन्त्येवप्रमांयत्रतदसम्भावना
कृतः ॥

प्रमाणम्। न० नित्ये। शास्त्रे ॥ सा
क्षि ॥ सत्यवादिनि ॥ इयत्तायाम्
। परिच्छेदे ॥ यथा। कियत्प्रमाण
मुदकम् ॥ मर्यादायाम्। अवधौ-
॥ यथा। राजानमाद्यप्रमाणं
कृत्वा० अवधिं कृत्वेत्यर्थः ॥
हेतौ। प्रमितिनिमित्ते ॥ यथा। अ
ग्नौप्रमाणंधूमः ॥ प्रमातरि ॥

यथा ॥ अत्रार्थेप्रभुः प्रमाणम् ॥
नित्यक्लीवैकत्ववानयंशब्दः। य
था ॥ वेदाः प्रमाणम्। तयः प्रमा
णमित्यादि ॥ बहुवचनान्तमपि।
यथा। प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दाः
प्रमाणानीति ॥ प्रमाकरणे ॥ प्रमा
तायेनार्थंप्रमिणोतितत्प्रमाणम्।
प्रमीयतेऽनेनेतिनिर्वचनात्प्रमाप्र
तिकरणत्वंगम्यते। असन्दिग्धा
विपरीतानधिगतविषयाचित्तवृत्ति
र्बोधश्चपौरुषेयफलंप्रमा०तत्साध
नंप्रमाणमिति। एतेन०संशयवि
पर्ययस्मृतिसाधनेष्वप्रसङ्गः ॥ *॥
प्रत्यक्षानुमानशास्त्रोपमानार्थाप्रत्य
भावाख्यानि० षट्प्रमाणानीतिवै
दिकाः। प्रत्यक्षानुमानागमाः
प्रमाणानित्रीणीतियोगाः। प्रत्यक्षा
नुमानोपमानशब्दाः प्रमाणानी
तिनैयायिकाः। अत्रतद्वतितत्
प्रकारकत्वरूपप्रकर्षविशिष्टज्ञानं०
प्रशब्दविशिष्टमाधातुनाप्रत्याय्य-
तेतत्करणत्वंप्रमाणत्वम्। ज्ञान
ञ्चात्रानुभवोविवक्षितः। तेनस्मृ
तिकरणेनातिव्याप्तिः। लक्षितानां
प्रमाणानांविभागः। प्रत्यक्षानुमानो
पमानशब्दाइति० विभागश्चोद्देश
एवान्तर्भूतत्वादयविशेषोद्देश। प्र-
त्यक्षलक्षणन्तुयथास्थानेद्रष्टव्यम्। ए
षांचान्तर्भावबहिर्भावाभ्यांसङ्कोच

विकाशौद्रष्टव्यौ ॥ + ॥ प्रमितिसा
धने ॥ श्रुतिलिङ्गवाक्यप्रकरणस्थान
समाख्याश्च॰प्रमाणानि । श्रुतिर्द्वि
तीयाक्षमताचलिङ्ग वाक्य पदान्येव
तुसहतानि । साप्रक्रियायाकथमित्य
पेक्षास्थानंक्रमोयोगबलसमाख्या ॥
लक्षणायाम् ॥ बोधके ॥ बाधकज्ञानर
हितमगृहीतग्राहिज्ञानप्रमाणम् ॥
आयामस्तुप्रमाणस्यादितिवार्त्तिका
र्थेतु॰आयामोदैर्घ्यम् सयेनमीयते
तत्प्रमाणम् । तच्चक्वचित्तिर्यगव
स्थितस्यवस्तुन । यथा । वस्त्रादे
र्हस्तादि । क्वचिदूर्ध्वाधरदिगवस्थि
तस्य । हास्तिनमुदकम्॰ जरुद्वय-
समुदकमित्युक्तम् ॥ प्रमीयते॰प्रमि
मीतेऽनेनवा । करणे॰कर्त्तरि॰भा
वेचल्युट् ॥ प्रत्यक्षमेकंचार्वाका क
णादसुगतौपुनः । अनुमानञ्चतच्चा
पिसाङ्ख्या.शब्दञ्चतेअपि ॥ न्यायै
कदेशिनोप्येवमुपमानञ्चकेचन । अ-
र्थापत्त्यासमेतानिचत्वार्याहु.प्रभाक
रा.॥अभावषष्ठान्येतानिभट्टावेदान्ति
नस्तथा । सम्भवैतिह्ययुक्तानितानि
पौराणिकाजगु ॥ प्रभाकरोमीमां
सकैकदेशी । वेदान्तिनोपिव्यवहार
कालेआहुरितिसम्बन्ध. ॥ वेदोऽ-
नादितयावायथापरमेश्वरप्रणीतत
या । भवतिपरमप्रमाणंबोधोनास्ति
स्वतश्चपरतोवा ॥ नापेक्षतेयदन्यद

द्रपेक्षन्तेऽखिलानिमानानि । वा
क्यंतन्निगमानांमानब्रह्माद्यतीन्द्रि
यावगतौ ॥ मानप्रबोधयन्त बोधमा
त्मनयेवुभुत्सन्ते । एधोभिरेवदहनद
ग्धुवाञ्छन्तिमहात्मान ॥ वेदो
ऽनादिरमुष्यव्यञ्जकईश : स्वयप्रका
शात्मा । तदभिव्यक्तिमुदीक्ष्यप्रोक्तो
सौसूरिभि प्रमाणमिति ॥ रूपा
णामवलोकेचक्षुरिवान्यन्नकारणंदृष्ट
। तद्वद्दृष्टावगतौ वेदवदन्योनवेद
कोहेतु ॥ निगमेषुनिश्चितार्थंतन्त्रे
कश्चिद्यदिप्रकाशयति । तदिदमनु
वादमात्रप्रामाण्य तस्यसिद्धातिनिश्च
श्चित् ॥ अनुभूतौप्रमाणानांपरिनि
ष्ठासमाप्यते । ततस्तयैववेद्याश्रमि :
किन्तचान्यैप्रमान्तरै ॥

प्रमाणबाधितार्थक : । तर्कविशेषे ।
आत्माश्रयादिचतुष्कान्यप्रसङ्गत्वञ्च
तस्यलक्षणम् । सद्विविध. । व्याप्ति
ग्राहकोविषयपरिशोधकश्चतत्राद्यो
यथा । धूमोयदिवह्निव्यभिचारीस्या
त्तदावह्निजन्योनस्यात् । द्वितीयस्तु॰
पर्वतोयदिनिर्वह्नि स्यात्निर्धूम
स्यात् ॥

प्रमाणभूत . । त्रि॰ प्रामाण्य प्राप्ते ॥

प्रमाणमूल । पुं॰ परमात्मनि । च
क्षुरादीनाचक्षुरादिरूपे ॥

प्रमाणविषय । त्रि॰ अविज्ञातवस्तु-
नि ॥ अविज्ञात प्रमाणानांविष

योवादिनामत ॥

प्रमाणसामान्यम्। न० त्रिविधप्रमाणे ॥ दृष्टमनुमानमाप्तवचनञ्चसर्वं प्रमाणसिद्धत्वात्। त्रिविधप्रमाण मिष्टं प्रमेयसिद्धि, प्रमाणाद्धि ॥

प्रमाणिका। स्त्री० अनुष्टुभ' प्रभेदे ॥ यथा। प्रमाणिकाजरौलगौ। यथा। पुनातुभक्तिरच्युतासदाऽच्युताङ्घ्रिपद्मयो,। श्रुतिस्मृति प्रमाणिकाभवाम्बुराशितारिका ॥

प्रमातामह। पु० मातामहपितरि ॥ प्रकृष्टोमातामह'। प्रादिसमास ॥

प्रमातामही। स्त्री० मातामहजनन्याम् ॥ प्रकृष्टामातामही। प्रादिस० ॥

प्रमाता। पु० वृत्तिमद्दन्त, करणोपहिते०प्रमाणव्यापाराश्रये० बुद्धिप्रतिविम्बितेचिदात्मनि ॥ लौकिकवैदिकव्यवहारेष्वभ्रान्तेजीवे ॥ प्रमा रैर्थैप्रमिणोति०सचचेतनोजीवउच्यते ॥ प्रकृष्टोमाता ॥ प्रमातारम् विनाशास्त्र कस्यमार्थावबोधकृत्। प्रमातापिविनाशास्त्र केनार्थमवबुध्यते ॥ स्मृतिनिश्चयसन्देहराग द्वेषादिवृत्तिषु। अहरूपेणयोन्वेति सप्रमातास्यनिश्चचित् ॥ वृत्तिमद्दन्त : करणावच्छिन्नाचित्प्रमातेति ॥ स्वराम्यहंनिश्चिनोमिसंशयेरागवानिति। अहरूपान्वय : स्पष्ट : कर्त्ताभोक्ताप्यसौभवेत् ॥ प्रकृष्टो माता ॥

प्रमाथ :। पु० प्रमथने। बलाद्धरणे ॥

प्रमाथी। त्रि० प्रमथनशीले। देहेन्द्रियक्षोभके। व्याकुलत्वकारणे ॥ अतिबलीयसि। उपमर्दनक्षमे ॥ शरीरमिन्द्रियाणिचप्रमथितुक्षोभयितु शीलमस्यतस्मिन् ॥ मथेविलोडने। प्रलपेत्यादिनातच्छीलादिषुधिनुण् ॥ ॥ पु०वत्सरविशेषे ॥ राष्ट्रभङ्गश्चदुर्भिक्षतस्करैश्चोपपीडनम्। जानीयाद्विप्रदघोरंप्रमाथिनिवरानने ॥ १३॥ निष्पत्ति सर्वशस्यानां सुभिक्षभवतिप्रिये। प्रमाथिनिजलोद्गारोजलदोमोदतेप्रजा ॥ ४७ ॥ बानरान्तरे

प्रमाद'। पु० अविमृष्टकृत्ये। अनवधानतायाम् ॥ यथा० समाधिसाधनानुष्ठानसामर्थ्येपि अनुष्ठानशीलता०विषयान्तरव्यावृत्ततयायोगसाधनेष्वौदासीन्यमितियावत् ॥ वस्तुविवेकासामर्थ्ये ॥ चित्तविक्षेपे ॥ सत्त्वकार्यप्रकाशविरोधिनि ॥ तत्कालकर्त्तव्यस्वेनप्राप्तस्यार्थस्यानुसन्धानाभावे। पूर्वंकर्त्तव्यतयानिश्चिते प्यकर्त्तव्यताबुद्धौ ॥ मदीर्हर्षे। भावेघञ्। प्रकृष्टोमाद ॥ स्वाभाविकब्रह्मभावात्प्रच्युतौ ॥

प्रमादवान्। त्रि० जाल्मे। प्रमादयुक्ते ॥ प्रमादोऽस्त्यस्याश्मिन्वा। मतुप् ॥

प्रमार्दिका । स्त्री० दूषितायांकन्यायाम् । संवेदायाम् ॥

प्रमादी । त्रि० प्रमादवति । अनवधानतायुक्ते ॥ यथा । कुरङ्गमातङ्गपतङ्गभृङ्गमीनाहता पञ्चभिरेवपञ्च । एकः प्रमादीसकथंनहन्यतेयःसेवतेपञ्चभिरेवपञ्च ॥ मदोहर्षे । तच्छीलादिषु०अमिच्ध्यष्टाभ्योघिनुण ॥ अनात्मसमाचप्रवणे । मुख्यपक्षादिप्रयोजनेष्वासक्तमनसि ॥ यथा । प्रत्यक्षगोचर देवलोकख्यातिप्रमादिनम् । दृष्ट्वाश्रुतिः शिरसाऽमनुक्रोशतिदुःखिता ॥ स्वप्ने परीक्षितैद्रष्टादेवादभिन्नः स्वयमप्रभः । सुविवेचस्तथाप्यर्थे न परीक्ष्ये नपामरा ॥ अपिच । प्रमादिनोवञ्चिताः पिशुनाः कलहोत्सुकाः । सन्यासिनोपिदृश्यन्ते दैवसन्दूषिताशयाः ॥

प्रमापकः । त्रि० प्रमाजनके ॥

प्रमापणम् । न० निवर्हणे । मारणे । वधे ॥ मीञ्हिंसायाम् । स्वार्थण्यन्तः । भावेल्युट् ॥

प्रमायुकः । त्रि० प्रमरणशीले ॥

प्रमितः । त्रि० ज्ञाते ॥ माङ्माने । आदिकर्मणिक्तः कर्त्तरिचेतिक्तः । द्यतिस्यतीतीत्वम् ॥

प्रमिताक्षरा । स्त्री० जगतीछन्दोभेदे ॥ य० । प्रमिताक्षरासजससैः कथिता । यथा । अमृतस्यशीकरमिवोद्गिरतीरदमौक्तिकांशुलहरीक्षुरिता । प्रमिताक्षरामुररिपोर्भणितिर्व्रजसुभ्रुवामभिजहारमनः ॥ त्रि०प्रकर्षेणमिताक्षरे ॥

प्रमितिः । स्त्री० यथार्थज्ञाने । प्रमायाम् ॥ प्रमाणम् । डुमिञ्० । क्तिन् ॥

प्रमीढः । त्रि० मूत्रिते ॥ घने ॥

प्रमीतः । त्रि० प्रोक्षिते । यज्ञार्थंहतपशौ ॥ मृते ॥ प्रमीयतेस्म । मीञ्० । गत्यर्थेतिकर्त्तरिकर्मणिक्तः ॥

प्रमीला । स्त्री० तन्द्रायाम् । अत्यन्तश्रमादिनेन्द्रियापटुत्वे । विषयाज्ञाने ॥ प्रमीलनम् । मीलनिमेषणे । गुरोश्चहलः ॥

प्रमुखः । पु० पुन्नागवृक्षे ॥ न० तदात्वे । तत्काले ॥ त्रि०प्रथमे ॥ श्रेष्ठे । मुख्ये ॥ प्रकृष्टं मुखमस्य ॥

प्रमुखतः । अ० सम्मुखे ॥

प्रमुद्०त् । त्रि० हृष्टे ॥ आनन्दे ॥ यथा । आत्मनयेमहतिपटे विविधजगच्चित्रमात्मनालिखितम् । स्वयमेवकेवलमसौपश्यन्प्रमुदंप्रयातिपरमात्मा ॥

प्रमुदितः । त्रि० हृष्टे ॥ प्रमोदतेस्म । मुदहर्षे । क्तः ॥

प्रमृतम् । न० कर्षणाख्यकृष्णौ ॥ प्रम

संकर्षण स्मृतमितिमनुः । कर्ष-
णस्वभूमिगतप्रचुरप्राणिमरणनिमि-
त्तत्वाद्बहुदुःखफलकम् ॥ त्रि०प्र-
कर्षेणमृते ॥
प्रमृष्टः । त्रि० व्यामृष्टे ॥
प्रमेय । त्रि० प्रमाविषये । प्रत्यक्षा-
दिप्रमाणैः परिच्छेद्ये ॥ यत्प्रमी-
यतेतत्प्रमेयम् । यथाजीवब्रह्मैक्यम्
शुद्धचैतन्य वेदान्तानाप्रमेयम् ॥ आ
त्मशरीरेन्द्रियार्थबुद्धिमन प्रवृत्ति-
दोषप्रेत्यभावफलदुःखापवर्गास्तु
प्रमेयम् ॥ इ० गोतमसूत्रम् । ९ ॥
प्रकृष्टमेयम् ॥ प्रमीयते । माङ्०
। अचोयत् । ईद्यति । गुणः ॥ प्र-
मातुर्योग्योवा ॥ प्रमाणाधीनाप्रमे
यसिद्धिः ॥ प्रमाणमप्रमाणञ्चप्रमे
योनिश्चितिस्तथा । यत्सान्निध्यात्प्र
सिध्य तितत्सिद्ध्यैकिमपेक्ष्यते ॥
प्रमेयत्त्वम् । न० अज्ञातत्वे । प्रमावि
षयत्वे ॥ भावे ० त्व . ॥
प्रमेह . । पुं० शुक्रघटितरोगविशेषे ।
मूत्रदोषे । मेहे ॥ प्रकृष्टोमेहः . ॥
अस्यनिदानम् । आस्यासुखस्वप्नसु-
खंदधीनिग्राम्यौदकानूपरसाः प
यांसि । नवान्नपानंगुडवैकृतञ्चप्र
मेहहेतुः कफकृच्चसर्वम् ॥
प्रमोदक । पुं० मोचने ॥ प्रकर्षेणमु
च्यते । मुच्लृ० । कर्मणिघञ् ॥
प्रमोचन : । त्रि० प्रमोक्षणे ॥ प्रकृष्ट
मोचनकर्तरि ॥
प्रमोचनी । स्त्री० गवाच्याम् । गोडु
म्बायाम् ॥
प्रमोद . । पुं० हर्षे ॥ मुद० । घञ् ।
प्रकृष्टोमोदः . ॥ वत्सरवि० । उन्म
त्तञ्चजगत्सर्वंधनधान्यसमाकुलम् ।
नित्योत्सव प्रजावृद्धि . प्रमोदेजा
यतेप्रिये ॥ ४ ॥
प्रमोदन . । पुं० विष्णौ ॥ प्रमोदतेह
ष्यतिस्वरूपानन्दानुभवात्० । मुद०
। अनुदात्तेतश्चहलादेरितियुच् ॥
ध्यायिनोयोगिनः प्रमोदयतिहर्षय
ति । मुदेःप्रपूर्वाण्णिजन्तात्कर्त्त
रिल्युट्० औणादिकोयुज्वा ॥
प्रमोदित . । पुं० कुवेरे ॥ मुद० । क्त
उदुपधादितिवाकित् ॥ त्रि० प्रमो
दयुक्ते ॥
प्रमोदी । त्रि० प्रकृष्टहर्षयुक्ते ॥
प्रमोदिनी । स्त्री० जिङ्गिनीवृक्षे ॥
प्रम्लोचा । स्त्री० अप्सरोविशेषे ॥
प्रयन् । त्रि० गच्छति ॥ प्रैति । इण.
शतरि० यणादेश . ॥
प्रयत । त्रि० पवित्रे ॥ अहिंसारते ॥
प्रयच्छतिस्म । यम० , अकर्मकात्त्वा
त्कर्तरिक्त । मलोपः ॥ यद्वा । प्र-
यतते । यतीप्रयत्ने । अच् ॥
प्रयतनम् । न० साधने ॥ प्रपूर्वाद्यतते
र्नपुसकेभावेल्युट् ॥
प्रयतात्मा । त्रि० शुद्धबुद्धौ ॥ प्रयतआ

स्मायस्य ॥

प्रयत्ना । त्रि० ऋक्तते ॥

प्रयत्न । पुं० पुरुषकारे । कृतौ । प्रयासे । करणा० कारणे० इ० भा०॥ सर्वमेवेह हि सदा संसारे रघुनन्दन । सम्यक्प्रयत्नात्सर्वेणपौरुषात्समवाप्यते ॥ प्रयतनम् । प्रयत्यतेऽनेन वा । यतीप्रयत्ने । यजयाचेतिनङ् ॥ व्यायमतेसत्त्रिविधो यथा । प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च तथा जीवनकारणम् । एवं प्रयत्नत्रैविध्यं तान्त्रिकैः परिदर्शितम् ॥ चिकीर्षाकृतिसाध्येष्टसाधनत्वमतिस्तथा । उपादानस्य चाध्यक्षप्रवृत्तौजनकोभवेत् ॥ निवृत्तिस्तुभवेद्द्वेषा द्विष्टसाधनताधियः । यत्नोजीवनयोनिस्तुसर्वदातीन्द्रियोभवेत् ॥ शरीरप्राणसञ्चारे कारणपरिकीर्तितम् । इ० भा० प० ॥ वैयाकरणरीत्यातुवर्णानाकरणान्तरे । सचाभ्यन्तरबाह्याभ्यामेदाभ्यांद्विविधोमतः ॥ तत्राद्यश्चतुर्धा । स्पृष्टेषत्स्पृष्टविवृतसंवृतभेदात् । तत्रस्पृष्टप्रयतनंस्पर्शानाम् ईषत्स्पृष्टमन्तस्थानाम् ॥ विवृतमूष्मणाम्स्वराणाञ्च । ह्रस्वावर्णप्रयोगेसंवृतम् । प्रक्रियादशायान्तुविवृतमेव । एतेषामाभ्यन्तरत्वम्वर्णोत्पत्ति प्रागभाविकत्वात् । तथाहि । नाभिप्रदेशात्प्रयत्नप्रेरितोवायुः प्राणो-

नाम० ऊर्ध्वमाक्रामन्नुरः प्रभृतीनि स्थानान्याहन्ति० ततोवर्णस्य० तदभिव्यञ्जकस्याध्वनेर्वा० उत्पत्ति । तत्रोत्पत्तेः प्राग्यदाजिह्वाग्रोपाग्रमध्यमूलानि० तत्तद्वर्णोत्पत्तिस्थानताल्वादिसम्यक्स्पृशन्ति० तदास्पृष्टता । ईषद्यदास्पृशन्तितदेषत्स्पृष्टता । समीपावस्थानमात्रेसंवृतता । दूरत्वेचविवृतता । अतएवइचुयशानांतालव्यत्वाविशेषेपि० तालुस्थानेनसहजिह्वाग्रादीनां० चवर्गोच्चारणेकर्तव्येसम्यक्स्पर्श शकारेकारयोस्तुदूरेऽवस्थितिरित्याद्यनुभवं० शिक्षाकारोक्तिश्चानुसृत्यविवेचनीयम् ॥ बाह्यस्त्वेकादशधा । विवार, संवार, श्वासो० नादोघोषोऽघोषोल्पप्राणोमहाप्राण० उदात्तोऽनुदात्त, स्वरितश्चेति । वर्गेष्वाद्यानाञ्चतुर्णांपञ्चमेपरेमध्ये यमोनामपूर्वसदृशोवर्णः । प्रातिशाख्येप्रसिद्ध ' २० । यथापलिक्नी० चख्खनुः ' अग्ग्नि० घ्घ्नन्ति० इत्यत्रक्रमेण० कखगघेभ्य, परेतत्सदृशाएवयमा । तथाच० खफछठथचटतकपा . एतद्यमा ⌒क ⌒पौ० विसर्ग . शषसा २६ एषाविवारश्वासघोषा । (०)०)०) हयवरलञमङणनझभघढधजबगडदा . ० एतद्यमा . ० स्वरानुस्वारा ४० एषास'वारनादघोषा . ।

कचटतपगजडदबङञणनमाः० सद्य मा ' यरलवा :० स्वरा ३८ एषा मल्पप्राण' । खछठथफघझढधभा. एतद्यमा भ्रषसहा : ० अनुस्वार विसर्ग≍क≍पा' २८ एषांमहाप्रा णा. । अइउऋलृएऐओऔ ९ एषामु दात्तानुदात्तस्वरिता' ॥ विवारसवा राद्यस्तु० वर्णोत्पत्ते : पश्चान्मू र्ध्निप्रतिहतेनिवृत्ते प्राणाख्ये वाया वुत्पद्यन्ते० इतिबाह्याद्यस्तुच्यन्ते । गलविलस्यसङ्कोचात्स वार . । तस्यैवविकाशाद्विवार : । एतौ चस ह्रतविवृतरूपाभ्यन्तराभ्याभिन्ना वेव । तयो ' सन्नीपदूरावस्थाना न्मकस्वादिव्यवधेयम् ॥

प्रयत्नवान् । त्रि० प्रतियत्ने । प्रकृष्टय त्नविशिष्टे ॥ प्रयत्नोस्यास्ति । म तुप् ॥

प्रयस्त । त्रि० सुस स्कृते । घृतचतु र्जातादिद्रव्यान्तरेणप्रयत्नात्स स्कृते पक्वव्यञ्जनादौप्रयस्यतेस्म । यसुप्र यत्ने । कर्म्मणि क्त ' ॥

प्रयाग : । पु० तीर्थविशेषे । भा स्करक्षेत्रे ॥ अत्रमुण्डनकर्त्तव्यम् । मुण्डनञ्चोपवासश्चसर्वतीर्थेष्वयवि धि . । वर्जयित्वागयांगङ्गाविशा लांविरजांतथा॥ प्रयागेतीर्थयात्रा यांपितृमातृवियोगत : । कचानां वपन कुर्याद्वृथाविकचोभवेत् ॥ गङ्गायांभास्करक्षेत्रे मातापित्रोर्गुरोर्मृतौ । आधानेसोमपानेचवपन सप्तसुस्मृतमितिस्मृतिसमुच्चय- लिखितवचनं प्रयागावच्छिन्नगङ्गाय विधायकम् । गङ्गायांभास्करक्षेत्रेमु ण्डनं योनकारयेत् । सकोटिकुल स युक्तआकल्पं रौरवेवसेत् ॥ यज्ञे ॥ शतमखे । शक्रे ॥ अश्वे ॥

प्रयागभय : । पु० इन्द्रे ॥

प्रयाज : । पु० यज्ञाङ्गे ॥ दशप्रया जा ' । यजेर्घञ्० प्रयाजानुयाजौ यज्ञाङ्गइतिकुत्वाभावोनिपात्यते ॥

प्रयाणम् । न० प्रस्थाने । गमने ॥ प्रपूर्वाद्यातेर्ल्युट् ॥ उद्घाटितेन खद्वारेपञ्जरेविहगोऽनिल . । यत्ति ष्ठतितदाश्चर्यंप्रयाणेविस्मय . कु त ॥

प्रयाणकाल . । पु० अन्तसमये ॥ मौहूर्त्तिकाविदितिगमनसमये ॥ प्रयाणस्यकाल : ॥

प्रयान् । त्रि० धावति ॥ यातेर्लट : शत्रादेश : ॥

प्रयात : । पु० सौप्तिके । रात्रियुद्धे ॥ भृगौ ॥ न० गमने ॥ त्रि० गतेऽस्थिते । गया० इ० भा० ॥ प्रकर्षेणयात : ॥ यात : कर्मणि क्तोवा ॥

प्रयाम : । पु० नीवाके । महर्घ्याद्वितो धान्यसंचये ॥ क्रयादरे ॥ प्रयम

याम् । यमेर्घञ् ॥

प्रयास । पु॰ आयासे । क्रमे । श्रमे ॥ यसनम् । यसुप्रयत्ने । घञ् । प्रकृष्टोयास : ॥

प्रयुक्त । त्रि॰ प्रेरिते ॥ निरूपिते ॥ कृतप्रयोगे ॥ युज्यतेस्म । युजिर्॰ । क्त ॥ प्रकर्षेणयुक्ते ॥ य॰ । गुण प्रयुक्ता परमर्मभेदिन शराइवा व शभवाभवन्तिहि । तथाविधाये तुविशुद्धव शजा व्रजन्तिचापाइव तेऽतिनम्रताम् ॥ प्रकर्षेणमिलिते ॥

प्रयुक्ति । स्त्री॰ प्रयोजने ॥ प्रकृष्ट युक्तौ ॥

प्रयुतम् । न॰ नियुते । दशलक्षे ॥ १०००००० ॥

प्रयोक्ता । त्रि॰ उत्तमर्णे ॥ प्रवर्त्तके ॥ अनुष्ठातरि ॥ महाक्रतोर्विप्रजित प्रयोक्तेतिरघु ॥

प्रयोग । पु॰ कार्मणे ॥ प्रयुक्तौ ॥ निदर्शने ॥ वशीकृतौ ॥ अश्वे ॥ अनुष्ठाने ॥ प्रकृष्टोयोग ॥ शब्दे ॥ प्रयुज्यते प्रयोजनंवा ॥ युजिर्॰ घञ् ॥

प्रयोगविधि : । पुं॰ प्रयोगप्राशुभाव बोधकेविधौ ॥ सचाङ्गवाक्यैकवाक्यतापन्न : प्रधानविधिरेव । सहि साङ्गंप्रधानमनुष्ठापयन् विलम्बे प्रमाणाभावादविलम्बापरपर्यायंप्रयोगप्राशुभावविधत्ते । यथा॰वेदं कृत्वावेदींकरोतीत्यादि । नचतदविलम्बेपिप्रमाणाभावइतिवाच्यम् । विलम्बेह्यङ्गप्रधानविध्येकवाक्यतावगततत्साहित्यानुपपत्ति । विलम्बेनक्रियमाणयो पदार्थयोरिदमनेनसहकृतमितिसाहित्यव्यवहाराभावात् । सचाविलम्बोनियतेक्रमआश्रीयमाणेभवति । अन्यथाहि किमेतदनन्तरमेतत्कर्त्तव्यम्॰एतदनन्तरवेतिप्रयोगविक्षेपापत्ते । अत : प्रयोगविधिरेवस्वविधेयप्रयोगप्राशुभावसिद्ध्यर्थंनियतक्रममपिपदार्थविशेषणतयाविधत्ते । अतएवाङ्गानाक्रमबोधकोविधि प्रयोगविधिरित्यपिलक्षणम् । तत्रक्रमोनाम विततिविशेष पौर्वापर्यरूपोवा । तत्रश्रुत्यर्थपाठादीनिषट्प्रमाणानि भवन्ति ॥

प्रयोगार्थ । पुं॰ प्रत्युत्क्रमे । प्रधानप्रयोगानुकूलेप्रयोजनानुष्ठाने ॥ प्रयोजनम् । युजिर॰ । घञ् । प्रयोगोर्थोस्य ॥ प्रयोगशब्देतौ ॥

प्रयोगी । त्रि॰ प्रयोगवति ॥ प्रयोगोऽस्त्यस्य । अतइनिठनौ ॥ प्रयोक्तरि । ऋत्विजे ॥

प्रयोग्य । त्रि॰ अश्वादौ ॥ प्रयुज्यते । युजिर्॰ । ऋहलोर्ण्यत् ॥

प्रयोजक : । त्रि॰ प्रयोगकर्त्तरि । नि

योगकर्त्तरि । य. कर्त्तारंकारयति तस्मिन् ॥ प्रेरके । कर्त्तुर्व्यापारानुकूलव्यापारवति ॥ प्रयोजयति । युज्० । ण्वुल् ॥

प्रयोजनम् । न० कार्ये ॥ हेतौ ॥ सर्वस्यैवहिशास्त्रस्यकर्मणोवापिकस्यचित् । यावत्प्रयोजननोक्तंतावत्तत्केनगृह्यते ॥ सिद्धार्थंसिद्धसम्बन्धंश्रोतुंश्रोताप्रवर्त्तते । ग्रन्थादौतेनवक्तव्य.सम्बन्ध.सप्रयोजन: ॥ फले ॥ यथा । वेदान्तानांप्रत्यग्ब्रह्मणोरैक्यप्रमेयगताज्ञाननिवृत्तिस्तत्स्वरूपानन्दावाप्तिश्चेतिप्रयोजनम् ॥ प्रयोजनमनुद्दिश्यनमन्दोपिप्रवर्त्तते ॥ युजिर्० । ल्युट् ॥ प्रयोजनलक्षयति गोतम. । यमर्थमधिकृत्यप्रवर्त्तते-तत्प्रयोजनम् ॥ २४ ॥ अधिकृत्य० उद्दिश्य । तथाच०प्रवृत्तिहेत्विच्छाविषयत्वप्रयोजनत्वम् । विषयत्वसाध्यताख्यविषयताविशेष' ॥ कारयव्युत्पत्त्याप्रयोजके ॥

प्रयोजयिता । त्रि० नियोजयितरि ॥

प्रयोज्य . । त्रि० भृत्ये । प्रयोक्तुंशक्ये ॥ प्रपूर्वाद्युजेर्ण्यत् । प्रयोज्यनियोज्याविति०कवर्गाभावोनिपातनात् ॥ न० मूलधने ॥

प्ररूढ' । पु० जठरे ॥ त्रि० बद्धमूले ॥ बद्धे ॥ प्रकर्षेणरूढ' ॥ जाते ॥

प्ररोह : । पुं० उद्गमे । अङ्कुरे ॥ न्यग्रोधादौशाखावलम्बिन्यधोमूलेऽङ्कुरे ॥ प्रकृष्टोरोह ॥

प्ररोही । पुं० नन्दीवृक्षे ॥

प्रलपनम् । न० प्रलापे ॥

प्रलपित : । त्रि० कथिते ॥ प्रपूर्वाल्लपेकर्मणिक्त ॥

प्रलब्ध : । त्रि० वञ्चिते ॥

प्रलम्ब । पु० दैत्यभेदे ॥ सचमनुष्यवध्य : । यथा । एकाचक्रबभोरिष्ट . प्रलम्बनरकौतथा । वृन्दवाधनकेशीचपुर . शङ्खोथधनुक : ॥ गवेष्टिकोगवाक्षश्चतालकेतुश्चवीर्यवान् । एतेमनुष्यवध्यास्तुदनो पुत्रान्वया . स्मृता ॥ त्रपुषे ॥ पयोधरे ॥ तालाङ्कुरे ॥ शाखायाम् ॥ हारप्रभेदे ॥ प्रलम्बने ॥ त्रि० लम्बमाने ॥

प्रलम्बघ्न . । पुं० रामे । बलदेवे ॥ प्रलम्बं हतवान् । मू० क . ॥

प्रलम्बभित् । पुं० बलभद्रे ॥ प्रलम्बंभिनत्ति । भिदिर्० । क्विप् ॥

प्रलम्बाण्ड '। पुं० दीर्घाण्डकोषिणि ॥ प्रलम्ब . अण्डोयस्य . ॥

प्रलम्बित । त्रि० प्रकर्षेणलम्बमाने माल्यादौ ॥

प्रलम्भनम् । न० मिथ्याफलाख्याने ॥ वञ्चने ॥

प्रलय . । पुं० मरणे ॥ मृत्यौ ॥ प्रकर्षेणलीयन्तेऽनेनेतिव्युत्पत्त्यासंहृत्त

रि ॥ मूर्च्छायाम् । नष्टचेष्टत्वे । सा त्त्विकभावे ॥ प्रलय ' सात्त्विकोभा कोभावद्व्युत्क्रौ ॥ अपाये ॥ तिरो भावे ॥ सत्कार्यवादेष्विकपालेषुविद्य मानस्यैकघटादेस्तिरोभावप्रलयोय थातथैवकारणात्मनाविद्यमानाना- तत्त्वानांतिरोभावएव' लयोविवच्चि त : ॥ कल्पान्ते । सवर्त्ते । च्चये ॥ सचतुर्विधोयथा । नैमित्तिक प्रा कृतिकस्तथैवात्यन्तिकोद्विज । नि- त्यश्चसर्वभूतानांप्रलयोऽयंचतुर्विध ॥ ब्राह्मोनैमित्तिकस्तत्रयच्छेतेजगत पति । प्रयातिप्राकृतेचैवब्रह्माण्डप्र कृतौलयम् ॥ ज्ञानादात्यन्तिक . प्रोक्तोयोगिन' परमात्मनि । नित्य सदैवजातानांयोनिनाशोदिवाऽनि शमिति॥ पश्चान्यच्चदैनंदिनप्रलय॥ प्रलयनम्०प्रलीयन्ते पदार्थाअत्र । लीङ्० । एरच् ॥

प्रलयान्त । त्रि० यावज्जीवमनुवर्त्त माने ॥ प्रलय अन्तोयस्य ॥

प्रलाप: । पुं० अनर्थकवचसि । प्रयोज नशून्ये उन्मत्तादिवचने ॥ रोगाणा मुपसर्गोयम् । स्वहेतुकुपिताद्वाता दसम्बद्ध निरर्थकम् । वचनयन्नरोब्रू तेसप्रलाप प्रकीर्तित ' इत्युक्ते ॥ प्रलपनम् । लपव्यक्तायावाचि । घञ् ॥

प्रलापघ्ना । पुं० कुलत्थाञ्जने ॥

प्रलीन . । त्रि० निगूढे ॥

प्रलीनता । स्त्री० प्रलये । इन्द्रियस्वा पे । चेष्टानाशे ॥

प्रलेप । पुं० लेपे ॥ प्रलेपनम् । लि प० । घञ् ॥ शीतस्तनुविशोषीचप्र लेप . पित्तहन्मत ॥

प्रलेपनम् । न० लेपे ॥ लिपेर्ल्युट् ॥

प्रलेह ' । पु० मांसस्यप्रकारवि शेषे ॥ यथा । स्थूलानिमांसखण्डा निच्चालितानिचवारिणा । तप्तस्ने हेविनि च्चिप्यदर्व्यासञ्चालयन्प- चेत् ॥ तप्त तत्रविनि च्चिप्यलावण जलमल्पकम् । पचेतपटपटाशब्द' तस्मिन्मांसेप्रकुर्वति ॥ प्रच्चिपेद्दाडि मीनीरंवहुलेनपचेत्पुन । मांस पिण्डशुसिद्धे तुदेयाशुण्ठीसजीरका ॥ ततश्चोत्तार्यतन्मास पृथक्कुर्याद्व लेहत । प्रलेहवाससापूतस्थापयेद् न्यभाजने ॥ हिङ्गुनाघृतयुक्तेनधूपेन तच्चधूपयेत् ॥ गौडदेशीयप्रलेहस्तु । हिङ्ग्वाद्र्रवीजपूरैला लवणै स- स्कृतैनतु । कुट्टितामिषपिष्टेनतच दाडिमवीजत' ॥ सोषणाविसवारा भ्याप्रलेहोगौडदेशज . ॥ प्रलेहोरु चिदोवल्य कफानिलरुजापह . । सञ्चयाद्दोपित्तकृत् किञ्चिच्छिलाध् मानगदाञ्जयेत् ॥ पूर्णप्रलेहस्तु । मांसपूरणयोगेन कोष्ठाकारविधाय च । स्विन्नकृत्तंघृतेभृष्ट प्रलेहविधि

नापचेत् ॥ पूरणस्यप्रलेहोयविज्ञेयो
वातनाशनः । अम्लमालकारकश्चैव
मुखवैरस्यहृद्रुकः ॥ शुक्लवर्णः प्र
लेहः । घृतेवेसरधान्याकहिङ्गुभृष्ट
धिसयुते । वस्त्रपूतेऽर्द्धसम्पक्वेखिन्नं
मांसविनिः क्षिपेत् ॥ पीतवर्ण
स्तु । प्रलेहः पीतवर्णोपिकार्यः शु
क्लप्रलेहवत् । विशेषोचहरिद्रायाः
समर्गं कुङ्कुमस्यवा ॥ रक्तवर्णोपि ।
तप्तसर्पिषि क्षिपेद्धिङ्गु संयुतकासमर्दक
म् । धान्यकलवणाजाजीधौतमा
सञ्चतत्क्षिपेत् ॥ ततोर्द्धस्फुटितेमां
सेदाडिमोवीजसयुते । सपक्वेचाति
मृदुलेतक्रंशुण्ठीचनिः क्षिपेत् ॥
ततउत्तार्यवस्त्रेण गालयेद्धूपयेदपि
। रक्तवर्णप्रलेहश्च ससिद्धार्थविनि
क्षिपेत् । कासमर्ददाडिमस्यस्थानेप्रे
यन्तुपूर्ववत् ॥ हरितवर्णस्तु । मेथि
काकासमर्दाम्लकल्केनचकराजिते ।
घृतेमांसविनिः क्षिप्यपचेच्छुक्लप्रले
हवत् ॥ सिद्धेचगालयेद्वस्त्रेकृत्वा
वर्णप्रयोजनम् । ताम्बूलकाष्ठजङ्गा
रदेयहरितहेतुना ॥ असचौकचिद
सद्योनानावर्णप्रसाधितः । प्रलेहः
कफवातघ्नः किञ्चित्पित्तकरोल
घुः ॥ वटकप्रलेहोपि । माषस्यपि
ष्टिकासूक्ष्मा वेसवारेणसयुता ।
बहुधाक्रियतेतस्यावटिकावटकादि
कम् ॥ आम्रविम्बीफलाकारलड्डु-

कावटकादिकम् । शृङ्गाटकफला
कारयथाबुद्धिप्रकारजम् ॥ कृत्वा
हिवहुधाधारेस्वेदितघृतभाक्षित
म् । सवेसवारेजेतक्रे क्वथितेचमनो
रमे ॥ निःक्षिप्यचालयेदीषदुत्ता
र्यैलादिवासिते । एवन्तुवहुधाकार्यो-
माषमुद्गप्रलेहकः ॥ प्रलेहोवातजि
द्बल्यः शुक्रमांसप्रदोरसः । प्रीण
नः प्राणयुक्तानाशुक्रदः क्षीणरेत
साम् ॥ मत्स्यप्रलेहस्तु । मांसप्रले
हवत्कार्यः प्रलेहोमत्स्यसम्भवः ।
चादौतैलेपरपक्वसर्वमन्यत्तुपूर्ववत्
॥ वर्णस्यकरणेदेयपूर्वोक्तद्रव्यकच्चिय
त् । उद्बूलनसुगन्धायदातव्यपूर्वस
ञ्चयम् ॥ मत्स्यखण्डप्रलेहस्तु । स
म्यक्प्रक्षालितंमत्स्य वेसवारेणवेष्टि
तम् । तप्ततैलेक्षिपेतखण्डहिङ्गुसै
न्धवमिश्रितम् ॥ प्रलेहविधिवत्सा
ध्योमत्स्यखण्डप्रलेहकः ॥

प्रवक्ता । त्रि॰ वाग्मिनि । वावदूके ॥
वेदादिवाचके ॥ यथा । जातिमा
त्रोपजीवीवाकामस्याद्ब्राह्मणब्रुवः ।
धर्मप्रवक्ता नृपते र्नतुशूद्रकदाचने
ति ॥ उपदेष्टरि ॥ प्रकृष्टोवक्ता ॥

प्रवचनम् । न॰ आगमे । वेदे ॥ न॰
प्रकृष्टवचने ॥ प्रोच्यते । वच॰ ।
ल्युट् ॥ अनेकवेदस्वीकरणे ॥ शि
क्षादिवेदाङ्गेषु ॥ अध्यापने ॥ ब्राह्म
णस्यैवप्रवचनेऽधिकारोनक्षत्रियादे-

ब्राह्मणात्मनासमस्तानार्वेदानाप्रव चनकुर्वन्वेदस्यायमितिब्राह्मणवृति ब्राह्मणनामार्थभाष्यम् ॥ प्रकर्षेण उच्यतेवेदार्थएभिरितितथा ॥ त्रि० प्रकृष्टवक्तरि ॥ यथा । अपिचक्रु ' प्रवचनमेकशुश्रूषवोऽपरे ॥

प्रवचनीय ' । त्रि० प्रक्तरि ॥ प्रवाच्ये ॥ प्रवक्ति० प्रोच्यतेवा । वच ० । अनीयर् । भव्यगेयप्रवचनीयेतिसा धु । प्रवचनीयोगुरु' स्वाध्यायस्य० । प्रवचनीय : स्वाध्यायोगुरुणा ॥

प्रवञ्चनम् । न० प्रतारणे ॥ वञ्चु० प्रपूर्व ' ल्युट् ।

प्रवण . । पु० चतुष्पथे । क्रमे ॥ आवर्त्ते ॥ त्रि० क्रमनिम्नमहीभागे ॥ उदारे ॥ प्रह्वे ॥ प्रगुणे ॥ आयत्ते ॥ क्षीणे ॥ प्रवन्ते ऽनेनात्र वा । प्रुङ्गतौ ' ल्युट् ।

प्रवत्स्यन् । त्रि० प्रवास करिष्यति ॥

प्रवत्स्यत्पतिका । स्त्री० नायिका प्रभेदे ॥

प्रवयणम् । न० प्रवतोदे ॥ प्रवीयते ऽनेन । अजगतिक्षेपणयोः . । ल्युट् ॥ वायाविति माघिवीवि . क्रस्यचक्षुतिणत्वम् ॥

प्रवया . । त्रि० स्थविरे । वृद्धे ॥ प्रगत वयोऽस्य ॥

प्रवर : । पुं० सन्ततौ ॥ गोत्रप्रवर्त्तक मुनिव्यावर्त्तके मुनिगणे ॥ तथा

जयमदग्निगोत्रस्यप्रवरा : ० यमद ग्न्यौर्वंवशिष्ठा : ३ । भरद्वाजगोत्र स्य० भरद्वाजाङ्गिरसबार्हस्पत्याः ३ विश्वामित्रगोत्रस्य० विश्वामित्रमरी चिकौशिका ३ । अत्रिगोत्रस्य ४ अत्र्यात्रेयशातातपा : ३ । गौतम गोत्रस्य ५ गौतमवशिष्ठबार्हस्प त्या . ३ । वशिष्ठगोत्रस्य ६ वशि ष्ठ १ । केषाञ्चित्वशिष्ठात्रिसाङ्कृत य ३ । काश्यप गोत्रस्य ७ काश्य पासारनैध्रुवाः ३ । अगस्त्यगोत्रस्य ८ अगस्ति दधीचिजैमिनय : ३ । सौकालिनगोत्रस्य ९ सौकालिना ङ्गिरस बार्हस्पत्यासारनैध्रुवाः ५ । मौद्गल गोत्रस्य १० और्वच्यवनभा र्गवजामदग्न्याप्नुवत : ५ । पराशर गोत्रस्य ११ पराशरशक्तिवशिष्ठा. ३ । बृहस्पतिगोत्रस्य १२ बृहस्पति कपिलपार्वणा : ३ । कात्यनगोत्र स्य १३ अश्वत्थदेवलदेवराजा ' ३ विष्णुगोत्रस्य १४ विष्णुवृद्धि कौर वा . ३ । कौशिक गोत्रस्य १५ कौ शिकात्रिजमदग्नय : ३ । कात्याय यनगोत्रस्य १६ अत्रिभृगुवशिष्ठा. ३ । आत्रेयगोत्रस्य १७ आत्रेय शातातपसाङ्ख्या : ३ । कावल गोत्रस्य १८ कावलाश्वत्थदेवलाः ३ । कृष्णात्रेयगोत्रस्य १९ कृष्णा त्रेयात्रेयावासा : ३ साङ्कृतिगो

प्रवर:	प्रवर्त्तकत्वम्

स्य २० अव्याङ्गाराचिसाङ्कृत य ' ३ । कौण्डिन्यगोत्रस्य २१ कौण्डिन्यस्तिमिककौत्सा ' ३ । गर्गगोत्रस्य २२ गार्ग्यकौस्तुभ माण्डव्या ' । ३ । आङ्गिरसवशिष्ट बार्हस्पत्या: ३ । अनावकाच गोत्रस्य २४ गार्ग्यगौतमवशिष्ठा: ३ । अव्यगोत्रस्य २५ अव्यबलि सारस्वता: ३ । जैमिनिगोत्रस्य २६ जैमिन्युतथ्यसाङ्कृतय ' ३ । हरितगोत्रस्य २७ कुरुवद्धाङ्गि रोर्वाहस्पत्या. ३ ॥ शाण्डि गोत्रस्य २८ शाण्डिल्यासितदे वला . ३ । वात्स्यगोत्रसावर्णगो यो: २९ ३० औवैच्यवनभार्गव जामदग्न्याप्नुवत: ५ । शाल वा यन गोत्रस्य ३१ शाल वायनशा लङ्कायन शाकटायना ' ३ । वैया घ्रपद्यगोत्रस्य ३२ साङ्कृति . १ । घृतकौशिकगोत्रस्य ३३ कुशिक कौशिकघृतकौशिका ' ३ कैषाङ्कित् कुशिककौशिकबन्धुला ३ । शक्ति गोत्रस्य ३४ शक्तिपराशरवशिष्ठा: ३ कात्यायनगोत्रस्य ३५ का त्यायनाङ्गिरसबार्हस्पत्यभरद्वाजा- जमीढा ' ५ । वासुकिगोत्रस्य ३६ अक्षोभ्यानन्तवासुकय ३ गौतमगोत्रस्य ३७ गौतमाप्सारा ङ्गिरसबार्हस्पत्यनैध्रुवा : ५ कै

षाङ्कित्गौतमाङ्गिरसावासा ३ । शुनकगो० ३८ शुनकशौनकगृत्स मदा: ३ । सौपायनगोत्रस्य ३९ और्वच्यवनभार्गवजामदग्न्याप्नुव- त ' ५ । प्रवरा . ॥ इतिधनञ्जय कृतधर्मप्रदीपेगोत्रप्रवरविवेक ' ॥

न० गोत्रे ॥ अग्नुरुषि ॥ त्रि० श्रे ष्ठे ॥ प्रव्रियते० होत्रध्वर्युभ्यामुत्० कीर्त्यते । वृञ्० । ग्रहवृद्रित्यप् ॥ प्रवरणं वा ॥

प्रवरललितम् । न० अष्टिप्रभेदे ॥ यथा । यमौनसौगसप्रवरललितनाम वृत्तम् । भुजौत्क्षेप . शून्यं चलव- लयझङ्कारयुक्तस्खलत्पादन्यास ' प्रकटिततुलाकोटिनाद । स्मितव क्त्रोऽकस्माद्दृशिपटुकटाक्षोर्मिलीला हरौजीयादीदृक्प्रवरललितवल्लवी नम् ॥

प्रवर्ग . । पुं० होमाग्नौ ॥

प्रवर्ग्य । पु० वैदिककर्मविशेषे ॥ म- हावीरे ॥

प्रवर्त्तक । त्रि० प्रेरके । प्रवर्त्तनका रिणि ॥ प्रवृत्तिजनके ॥ यथा । प्र- वर्त्तकवाक्यमुवाचचोदनांनिवर्त्तक नैवमुवाचभाष्यकृत् । ततश्चविष्णो- नहिचोदनास्तिसाप्रवर्त्तिकायानभ वेदितिस्थिति. ॥ इतिसङ्क्षेपशा रीरक ॥

प्रवर्त्तकत्वम् । न० प्रवृत्तिजनकत्वे ॥

प्राय प्रवर्त्तकत्व विधिवचसांलो-
कवेदयोर्दृष्टम् । सिद्ध बोधयतीर्थक
थमेतद्भवतितत्त्वमस्यादे ॥ ३८ ॥
विधिरेवनप्रवृत्तिं जनयत्यभिलषित
वस्तुबोधोपि । राजाभवतिसुतोभू-
दितिबोधेनप्रवर्त्ततेलोक . ॥

प्रवर्त्तनम् । न० प्रेरणे । आज्ञा
पने ॥ प्रवृत्तौ ॥ आरम्भे ॥

प्रवर्त्तना । स्त्री० पर्य्येषणायाम् ॥ उत्
कृष्टस्यनिकृष्ट प्रत्याज्ञायाम् ॥ प्र-
वृत्तिजनकत्वे । प्रवृत्तिहेतुव्यापा-
रे ॥ प्रवर्त्तकराजादिनिष्ठायाम् ॥
णिजर्थे ॥ सर्वानुगत प्रवर्त्तनासा-
मान्य णिचोर्थ । प्रेषणादयोवि-
शेषास्तु० अथ प्रकरणादिगम्य-
इतिबोध्यम् ॥

प्रवर्त्तयिता । त्रि० कर्त्तरि ॥

प्रवर्त्तित : । त्रि० जाते ॥ उत्पादि-
ते ॥ यथा । प्रवर्त्तितोदीपइवप्र-
दीपादितिरघु . ॥

प्रवर्द्धनम् । न० विवर्द्धने ॥

प्रवर्षण . । पु० पर्वतविशेषे ॥ न०प्र-
कृष्टवर्षणे ॥ तत्रलक्षणमाहवराहा
चार्य . । ज्येष्ठानासमतीतायापूर्वा
षाढादिस वृष्टेनशुभमशुभवावाच्य
परिमाण चास्यसस्तज्ज्ञ . ॥ जलप्र
माणार्थमाह । हस्तविशाल कुण्डक
मधिकृत्याम्बुप्रमाणनिर्देश: ॥ प
ञ्चाशत्पलमाढकमानेनमिनुयाज्-
जल पतितम् ॥ प्रवर्षणप्रमाणमा
ह । येनधरित्रीमुद्राजनितावाविन्द
वस्तृणाग्रेषु । वृष्टेनतेनवाच्यं परि
माण वारिण प्रथमम् ॥ मुद्राजनि
ता०विगतधूलिजाला । मतान्तरमा
ह । केचिद्यथाभिवृष्ट दशयोजनम-
ण्डलं वदन्त्यन्ये । गर्गवशिष्ठपराशर
मतमेतद्द्वादशान्नपरम् ॥ येषुचभेष्व
भिवृष्ट भूयस्तेष्वेववर्षतिप्राय ।
यदिनाप्यादिषुवृष्ट सर्वेषुतदात्वना
वृष्टि . ॥ नक्षत्राणावृष्टिप्रमाणमा-
ह । हस्ताप्यसौम्यचित्रापौष्णधनि-
ष्ठासुषोडशद्रोणा . । शतभिषगैन्द्र
स्वातिषुचत्वार कृत्तिकासुदश ॥
श्रवणमघानुराधाभरणीमूलेषुदशच
तुर्युक्ता . । फाल्गुन्या पञ्चकृति षु
नर्वसौविंशतिर्द्रोणा . । ऐन्द्राग्न्याख्य
वैश्वे विंशति :सार्पेभेदशत्यधिका ।
॥ आहिर्बुध्न्यार्यम्णप्राजापत्ये षु
पञ्चकृति । पञ्चदशाजेपुष्ये चकी
र्त्तितावाजिभेदशद्वौच ॥ रौद्रे षो-
डशकथिताद्रोणानिरुपद्रुतेष्वेते ॥
अतविशेषमाह । रविरविसुतकेतुपी
डितेभेक्षितितनयत्रिविधाद्भुताहते
च । भवतिचनशिवनचापिवृष्टि शु
भसहितेनिरुपद्रवेशिवश्चेति ॥

प्रवलाकी । पु० भुजङ्गे । चित्रमेख-
लके ॥

प्रवर्ह : । त्रि० प्रधाने । श्रेष्ठे ॥ प्रव-

हैति । इहवहती । पचाद्यच् ॥
प्रवह . । पु० वहिर्यीचायाम् । पुराद्वहिर्गमने ॥ वायुमाचे ॥ सप्तवायून्तर्गतवायुविशेषे ॥ सतु०आवहवायोरूर्ध्वस्थित ॥ सनित्यप्रत्यग्गति . तस्तुमध्यसंस्था । नक्षचकचा खचरे समेतायस्मादत - स्तेनसमाहूतोयम् । भपञ्जर : खेचरचक्रयुक्तोभ्रमत्यजस्त्र प्रवहानिलेनेतिशितिरोमणि' ॥ यस्माज्ज्योतींषिवहतिप्रवहस्तेनसस्मृत : ॥ * ॥ अस्यार्थ ॥ यस्माज्ज्योतींषिप्रकर्षेणवहतितेनसवायु प्रवह. स्मृत . ॥ प्रवहस्यैवभेदा . सर्वेवायुस्कन्धा . ॥ इतिविष्णुपुराणेद्वितीयेंशे १२ अध्याय ' ॥ वायोर्द्वितीयस्कन्धे ॥ ऋतुजित्सत्यजित्सेनजिद्मित्रावमित्रजित् । भूरिमित्रसुषेणौचेत्याभानो : प्रवहोगण . ॥ प्रकृष्टोवह ' । गोचरसञ्चरेतिसाधु ॥ पुरतोगच्छन्प्रवहोवायु : ॥
प्रवहणम् । न० कर्णीरथे । डयने । स्त्रियोवहनाययानविशेषे । चौडोला० इ० भा० । अधुना० पीनस खर्खरिया० इ० प्र० ॥ प्रोह्यतेऽनेनवा । वहप्रापणे । ल्युट् ॥
प्रवह्लिका । स्त्री० प्रहेलिकायाम् । पहेली० इ० भा० ॥ प्रवह्लते० आच्छादयति । वर्हवह्लपरिभाषणहिं

प्रादानेषु । क्वुन्शिल्पिसञ्ज्ञयो ॥ दुर्विज्ञानार्थप्रश्नादिवाक्यरूपाह्निसो
प्रवाक् । त्रि० वाग्मिनि ॥
प्रवाचक' । त्रि० प्रकृष्टवक्तरि ॥
प्रवाच्य . । पुं० पाठविशेषोपलक्षिते ग्रन्थविशेषे ।। प्रोच्यते । वच० । ॥ ण्यत् । यजयाचेतिनकुत्वम् ॥
प्रवाणी । स्त्री० तन्तुवायशलाकायाम् प्रकर्षेणाजयतेअस्याम् । प्रपूर्वाद्वयते ल्युट् ॥
प्रवाद . । पुं० परस्परवाक्ये ॥ जनरवे ॥ वादविशेषे ॥ प्रकृष्टोवाद ' ॥
प्रवादित ' । त्रि० शब्दिते ॥
प्रवारणम् । न० निषेधे ॥ काम्यदाने ॥ महादाने ॥ प्रव्रियते । वृञ्० चु० ॥ ल्युट् ॥
प्रवास ' । पुं० खगृहाद्दूरगमने । विदेशस्थितौ ॥ विदेशे ॥ प्रवसन्त्यस्मिन् । वस० । हलश्चेतिघञ् ॥
प्रवासनम् । न० वधे । मारणे ॥ वासच्छेदे । चु० । प्रपूर्वाद्वासेर्ल्युट् ॥ प्रवासनायाम् ॥
प्रवासी । त्रि० प्रवासविशिष्टे । प्रोषिते । पथिके ॥ वस० । प्रपूर्वादस्मात् प्रेलपसदुमथवदवस इतितच्छीलादिषुघिनुण् ॥
प्रवाह । पुं० प्रवृत्तौ ॥ व्यवहारे ॥ अम्बुवेगे । जलस्यस्रोतसि ॥ अविच्छिन्नसन्ततौ । अविच्छेदेनजलादि

प्रवृत्तौ ॥ प्रवहणम् । वह० । घञ् ॥ प्रकृष्टाश्वे ॥

प्रवाहक । पु० राक्षसे ॥ त्रि० प्रकृष्टवहनकर्तरि ॥

प्रवाहणः । पु० जीवलस्यराज्ञोपत्ये । वेदप्रसिद्ध राजर्षिविशेषे ॥

प्रवाहिका । स्त्री० ग्रहण्याम् । सङ्ग्रहणीरोगे ॥ वायु प्रवृद्धोनिचितबलास नुदत्यधस्तादहिताशनस्य । प्रवाहतोल्पबहुशोमलाक्तप्रवाहिकाताप्रवदन्तितज्ज्ञा ॥ प्रवाहत कण्ठहृदलेनसशब्द वायुमपानमार्गेणत्यजत ॥ प्रवहति । वह० । ण्वुल् ॥ प्रवहणम्० प्रवाहयति० मुहुर्मुहु प्रवर्त्तयतिबा । रोगाख्यायाण्वुल् ॥

प्रवाही । स्त्री० बालुकायाम् ॥

प्रविख्याति । स्त्री० विश्रावे । अतिप्रसिद्धौ ॥ प्रविख्यानम् । ख्या० क्तिन् ॥

प्रवितत । त्रि० विस्तृते ॥

प्रविदारणम् । न० सम्पराये । युद्धे ॥ अवदारणे ॥ दूविदारणे । ण्य-न्तादभावेल्युट् ॥

प्रविर । पु० पीतकाष्ठे ॥

प्रविरल । त्रि० घनेतरे ॥ प्रकर्षेणविरल ॥

प्रविविक्षुः । त्रि० गृहादौप्रवेष्टुमिच्छौ ॥ यथा । कारयेद्वनगोधनमादौ मातुरन्तिकमपिप्रविविक्षु । आत्मसस्त्यनुगत : प्रविशेद्दासङ्कटेचगहनेचनतिष्ठेदिति राजनीतौकामन्दक ॥

प्रविवत्सन् । त्रि० प्रवासकर्तुमिच्छति । वसे सन्नन्ताच्छट : श्चादेश ॥

प्रविश्लेष : । पु० विधुरे । प्रकृष्टविश्लेषे ॥ प्रविश्लेषणम् । श्लिषआलिङ्ग । घञ् ॥

प्रविषा । स्त्री० अतिविषायाम् ॥

प्रविष्ठ । त्रि० कृतप्रवेशे ॥ प्रविश० । क्त । निविष्टे ॥

प्रवीण । त्रि० निपुणे । विज्ञे । निष्णाते । शिक्षिते ॥ प्रकृष्टावीणाऽस्य ॥ यद्वा । वीणयाप्रगायति० प्रवीणयतेवा । सत्यापेतिणिजन्तात्० पचाद्यच्० कर्मणिघञ्वा ॥

प्रवीर । पु० योद्धृपुरुषे । सुभटे ॥ त्रि० उत्तमे ॥ प्रकृष्टोवीर ॥

प्रवुद्ध । त्रि० पण्डिते ॥ प्रकर्षेणवुद्ध ॥ सुप्तादितरस्मिन् ॥

प्रवृत्त : । त्रि० आरब्धे ॥ प्रवृत्तिविशिष्टे ॥ प्रकृष्टवर्त्तनविशिष्टे ॥ जाते ॥ प्रवर्त्ततेस्म । वृतु । क्त ॥

प्रवृत्ति : । स्त्री० प्रवाहे । अविच्छिन्न-सन्ततौ ॥ उदन्ते । वार्तायाम् ॥ प्रवर्त्तने । वृत्तौ ॥ अन्त करणवृत्तिर्न्यांप्रयत्नलक्षणायाम् ॥ अवन्त्यादिदेशे ॥ हस्तिमदे ॥ कर्मणांमार्गे ।

नितराप्रयतमानतायाम् । रज कार्ये आरम्भे ॥ गतौ ॥ प्रवर्त्तते व्याप्नोति॰ प्रवर्त्तनंवा । वृतु॰ । क्तिन्॰ । क्तिन्वा । व्यायमलेयतवि शेषे ॥ अस्या कारणम् । चिकीर्षा कृतिसाध्यताज्ञानम्॰ इष्टसाधन ताज्ञान॰उपादानप्रत्यक्षम् । यथा प्रवृत्तिश्चनिवृत्तिश्चतथाजीवनकार- णम् । एवम्प्रयत्नत्रैविध्यंतान्त्रिकैः परिदर्शितम् ॥ चिकीर्षाकृतिसाध्ये साधनत्वमतिस्तथा । उपादानस्य चाध्यक्षप्रवृत्तौजनकभवेत् ॥ इति ॥ प्रवृत्तिर्वाग्बुद्धिशरीरारम्भ । इति गोतमसूत्रम् ॥ १७ ॥ यद्ज्ञानात् प्रवृत्तिःस्यात् तज्ज्ञानात्साकुतो भवेत् ॥

प्रवृत्तिक्रम । पुं॰ श्रुत्यादिभ्योदुर्वले प्रवृत्ते क्रमे ॥ तथाहि । सहप्रयु ज्यमानेषुप्रधानेषुसन्निपातिनामङ्गा नामावृत्त्याऽनुष्ठानेकर्तव्येहि॰द्विती यादिपदार्थानाप्रथमानुष्ठितपदार्था नाप्रथमानुष्ठितपदार्थक्रमाद्यः क्र मः । यथा॰ प्राजापत्यपशवः हु॰ प्राजापत्याहिवैश्वदेवींकृत्वाप्राजाप त्यैश्वरन्तीतिवाक्येनतृतीयानिर्देशा त्सैतिकर्तव्यताकाएककालत्वेनवि हिता । अतस्तेषांतदङ्गानाञ्चोपा करणनियोजनप्रभृतीनासाहित्य स म्पाद्यम् । तत्रप्राजापत्यपशूनास- म्प्रतिपन्नदेवताकत्वेनयुगपदनुष्ठाना दुपपद्यते । तदङ्गानाञ्चोपाकरणा दीनायुगपदनुष्ठानमशक्यम्॰ अत स्तेषांसाहित्यमव्यवहिताऽनुष्ठाना त्सम्पाद्यम् । तच्चैकस्योपाकरण विधायापरस्योपाकरणविधेयम्॰ एवनियोजनादिकमपि । तथाच प्राजापत्येषुकस्माच्चित्पशोरारभ्य । एकसर्वेचानुष्ठायद्वितीयादिः पदा र्थस्तेनैवक्रमेणानुष्ठेयः सप्रवृत्तिक्र म ॥ प्रवृत्तेः क्रम ॥

प्रवृत्तिजनक । त्रि॰ प्रवर्त्तके ॥

प्रवृत्तिज्ञ । पु॰ चारभेदे । वार्त्तिके । वार्त्तायने ॥ त्रि॰ प्रवृत्तिज्ञानवि शिष्टे ॥

प्रवृद्ध । त्रि॰ प्रौढे । एधिते । वृद्धि युक्ते ॥ प्रसारिते । प्रसृते ॥ प्रवर्द्ध तेस्म । वृधुवृद्धौ । गत्यर्थेति क्त ॥

प्रवृष्ट । त्रि॰ प्रवृष्टवति ॥

प्रवेक । उत्तमे । प्रधाने । प्रमुखे ॥ प्रविच्यते । विचिर्पृथग्भावे । घञ् ॥

प्रवेट । पुं॰ शितशूके । यवे ॥

प्रवेणि । स्त्री॰ कुथायाम् ॥ वेण्याम् प्रोषितभर्तृकादिधार्यकेशरचनावि शेषे ॥ वेणाति । वेणृनिशामनवादि त्रादानगमनज्ञानचिन्तासु । इन् । प्रउपसर्गान्तरव्यावृत्त्यर्थं ॥

प्रवेणी । स्त्री० कुथायाम् । परिस्तोमे । गजपृष्ठस्थचित्रकम्बले ॥ वेण्याम् ॥ प्रकर्षेणवीयतेऽस्याम् । वीगत्यादिषु । वीज्याज्वरिभ्योनि । कृदिकाराद्क्तिनइतिपाक्षिकोङीष् ॥

प्रवेल । पु० पीतमुद्गे । सोनामूगा इ० भा० ॥

प्रवेश । पु० अन्तर्विगाहने । गृहाद्यन्तर्गमने ॥ प्रवेशश्चतुर्धा । अपूर्वप्रवेश ' सुपूर्वप्रवेश द्वन्द्वाभयप्रवेश ' वधूप्रवेश . इतिभेदात् । तत्र वधूप्रवेशस्यान्वर्थसञ्ज्ञकत्वात्० तदन्येषालक्षणान्युच्यन्ते । यथा । अपूर्वसञ्ज्ञ . प्रथम ' प्रवेशोयात्रावसानेतुसुपूर्वसञ्ज्ञः । द्वन्द्वाभयस्त्वग्निभयादिजात स्त्वेवप्रवेशस्त्रिविध . प्रदिष्ट ॥ भूरिपुष्पनिकरसतोरणतोयपूर्णकलशोपशोभितम् । धूपगन्ध बलिपूजितामर ब्राह्मणध्वनियुतविशेद्गृहम् ॥ प्र० विश० । हलश्चेतिघञ् ॥

प्रवेशनम् । न० प्रवेशे ॥ सिंहद्वारे ॥ प्रविश० । ल्युट् ॥

प्रवेश्य ' । त्रि० प्रवेशयितव्ये । प्रवेशनीये ॥

प्रवेष्ट ' । पुं० भुजे । बाहौ ॥ प्रवेष्टते । वेष्टवेष्टने । पचाद्यच् ॥ हस्तिदन्तमांसे ॥ गजपृष्ठतल्पने ॥

प्रव्यक्तः । त्रि० उल्बणे । स्पष्टे । स्फुटे ॥ प्रव्यक्त्यतेस्म । अञ्जूव्यक्त्यादौ । क्त ॥ प्रव्यच्यतेस्मवा । अञ्चु,विशेषणे । क्त ॥

प्रव्यथित । त्रि० प्रपीडिते ॥ व्याकुलीकृते ॥ अनंगौते ॥

प्रव्रजन् । त्रि० संन्यस्यगच्छति ॥

प्रव्रजित । पुं० प्रव्रज्याश्रमविशिष्टे । बुद्धभिक्षुशिष्ये । चेलुके । श्रामणेरे ॥ त्रि० निष्क्रान्त ॥

प्रव्रजिता । स्त्री० मास्याम् ॥ मुण्डीर्याम् ॥ तापस्याम् ॥

प्रव्रज्या । स्त्री० वेदबाह्यरक्तपटादौ ॥ प्रव्रजनम् । व्रज० । व्रजयजोर्भावेक्यप् ॥ सन्न्यासे ॥

प्रव्रज्यावसित । पुं० सन्न्यासभ्रष्टे ॥

प्रव्राजी । पु० प्रव्रजनशीले । सन्न्यासिनि ॥ ताच्छील्य वैराग्यातिशयशालित्वम् ॥

प्रशसनीय ' । त्रि० प्रशंसितुयोग्ये ॥ शंसु० । अनीयर् ॥

प्रशसा । स्त्री० प्रशसने । वर्णनायाम् ॥ ईडायाम् । स्तवे ॥ परोक्षस्तुतौ ॥ द्विप्रकाराहिप्रशसाभवति । वस्तुनिविद्यमानगुणोत्कर्षएक प्रकारस्तावकेनशब्देनसम्पादितोगुणोत्कर्ष पर प्रकारइति ॥

प्रशस्ता । पु० समुद्रे ॥ प्रशीयते । शद्लृशातने । प्रइशदोस्तुट्चेति क्वनिप् ॥

प्रशस्वरी । स्त्री० नद्याम् ॥ ङीप्री ॥
प्रशम । पुं० उपशान्तौ ॥ प्रशमनम् । शम० । भावेघञ् ॥
प्रशमनम् । न० मारणे । बधे ॥ शमतायाम् । प्रशान्तौ ॥ प्रशमयति । शम० । णिजन्ताल्ल्यु भावेल्युङ्वा ॥
प्रशमित । त्रि० अपाकृते । राज्ञ . कर्तव्ये ॥ रक्षापौरजनस्य० देशनगरग्रामेषुगुप्तिस्तथा० योधानामपिसङ्ग्रहश्च० तुलयामानव्यवस्थापनम , साध्य सन्निषु० दानवृत्तिकरणेत्याग ' समानार्चनम्० कार्याण्येवमष्टौभुजा प्रशमनान्येतानिराज्ञेनव ॥
प्रशस्तम् । न० मङ्गले ॥ त्रि० क्षेमे । शुभे ॥ प्रशसनीये । अतिश्रेष्ठे । उत्तमे ॥ प्रशस्यतेस्म । शसु० । क्त. । प्रकर्षेणशस्तोवा ॥
प्रशस्ति । स्त्री० पत्रलेखनप्रक्रियायां ॥
प्रशान्त ' । त्रि० प्रकृष्टशमताविशिष्टे । परहिसारहिते ॥ सर्वत्रसमबुद्ध्या रागद्वेषशून्ये । निर्विकारे ॥ स्वल्पलाभेनापिसन्तुष्टे ॥ तमोरजसो . लयाक्षयविक्षेपशून्यत्वेनशुद्धसत्त्वरूपे चित्ते॥ प्रकर्षेणशान्तः ॥ प्रत्यस्तमितके शे ॥
प्रशान्तचित्तः । त्रि० शान्ते । उपरतदर्पादिदोषे । समाहितमनसि ॥ प्रशान्तं चित्त यस्यस : ॥
प्रशान्तवाहिता । स्त्री० तमोरजसो : लयाक्षयविक्षेपशून्यत्वेनशुद्धसत्त्वरूपं चित्तं प्रशान्त । पूर्वपूर्वप्रशमसंस्कारपाटवेनताहृशचित्तस्याधिक्य प्रशान्तवाहितेत्यर्थ ॥
प्रशान्तात्मा । त्रि० प्रशान्तचित्ते ॥
प्रशान् । अ० समानार्थे ॥
प्रशान् । त्रि० शाते ॥ प्रकर्षेणशाम्यति । शम० । क्विप् । अनुनासिकस्यक्विझलोरितिदीर्घ ' । मोनोधातो ' ॥
प्रशासनम् । न० प्रकृष्टाज्ञायाम् ॥ शासु० । ल्युट् ॥
प्रशासिता । त्रि० प्रकृष्टशासनकृति ॥ ईश्वरे ॥ यथा । प्रशासितारसर्वेषामणीयासमणोरपि । रुक्माभस्वप्नधीगम्य विद्यात्तपुरुषपरम् ॥ देवतायागकर्त्तारपितर श्राद्धकारिणम् । नाप्नुयुर्हव्यकव्यार्थयदिनस्यात्प्रशासिता ॥
प्रशास्ता । पुं० ऋत्विजि ॥ मित्रे ॥ त्रि० शासनकर्तरि ॥ प्रशास्ति । शासु० । तृच् । अप्तृन्निति दीर्घ : ॥
प्रश्न : । पुं० अनुयोगे । पृच्छायाम् ॥ प्रच्छनम् । प्रच्छ० । यजयाचेतिनङ् । क्ङितिश . । प्रश्ने चेतिलिङ्गान्नसम्प्रसारणम् ॥
प्रश्नदूती । स्त्री० प्रहेलिकायाम् ॥
प्रश्नी । स्त्री० कुम्भिकायाम् । वारिपर्ण्याम् ॥

प्रश्रय । पुं० प्रणये। प्रीत्याप्रार्थने ॥ प्रश्रयणम्। श्रिअएरच् ॥

प्रश्रवम्। न० प्रवाहे ॥

प्रश्रित । त्रि० विनीते ॥ प्रथमगुणे रम्याथि। श्रित्र्० । क्त ॥

प्रश्लथ । त्रि० शिथिले ॥

प्रश्लिष्ट । त्रि० प्रकर्षेणमिलिते ॥

प्रश्लेष । पुं० संयोगे ॥ प्रश्लेषणम्। श्लिष्० । घञ् ॥

प्रश्वास । पुं० प्राणिनकोष्ठस्थवायो र्वहिर्निःसारणे । समाध्यङ्गपूरकवि रोधिनि ॥ श्वासस्यविशेषे ॥ प्रश्व सनम् । श्वस० । घञ्० ॥ अमाप नये ॥

प्रष्टव्य । त्रि० प्रश्ने ॥

प्रष्टा । त्रि० कथङ्कथिके । प्रश्नकर्तरि । पृच्छति । प्रच्छ० । तृच् । प्रश्ने ति कृत्स्य ॥

प्रष्ठ । त्रि० अग्रगे ॥ श्रेष्ठे । चाण्डा लिकौषधौ ॥ प्रतिष्ठते० गच्छति । स्था० । आतश्चोपसर्गइतिक । सुपि स्थइतिकोवा। प्रष्ठोग्रगामिनीति ष । ष्टुत्वम् ॥

प्रष्ठवाट् । पुं० युगपार्श्वगे । दमनका लिकाष्ठारोपितकाष्ठवाहे ॥ प्रष्ठमग्र गामिनवहति । वहश्चेतिण्वि ॥ स्वामोतु० पश्चमषष्ठ वावर्णवहतीति विग्रहश्चरेफरहितपठति० तत्रपृषोद रादित्वबोध्यम् ॥

प्रष्ठी । स्त्री० प्रष्ठभार्यायाम् ॥

प्रष्ठौही । स्त्री० बालगर्भिण्याङ्गवि । प्रथमगर्भधृतवत्याम् ॥ प्रष्ठ वहति । वहश्चेतिण्वि । वाहऊठितिङीष् ॥

प्रसक्त । त्रि० आसक्ते ॥ तद्वति । सर्वथातदेकपरे ॥ न० । सतते ॥ प्रा सक्ति । षञ्ज० । कर्मणिक्त ॥

प्रसक्ति । स्त्री० प्रसङ्गे ॥ प्रवृत्तौ ॥ अनुमितौ ॥ आपत्तौ ॥ प्र० षञ्ज० । स्त्रियाक्तिन् ॥ आसक्तौ ॥

प्रसङ्ग । पुं० प्रसक्तौ । अन्योद्देशेनाऽ न्यदीयस्यापिसहानुष्ठाने ॥ अन्योद्दे शेनप्रवृत्तवन्यस्यापिसिद्धौ ॥ यथा । दृष्टातुहरतेपापं स्पृष्टातुत्रिदिवनये त् । प्रसङ्गेनापियागङ्गामोचदाप्य वगाहिता ॥ गीतवादित्रादौ ॥ प्रस ज्यतेपुरुषोयत्र । षञ्ज० । घञ् ॥ नेष्टैतार्थान्प्रसङ्गेनर्नविरुद्धेनकर्म णा । नविद्यमानेष्वर्थेषुनार्त्यामपि यतस्ततः ॥ यतस्ततः पतितादेः ॥ प्रस्तावे ॥ प्रस्तावे ॥ य० । यथा च्युतोदारकथाप्रसङ्ग ॥ पुनः पु नः प्रवृत्तौ ॥ प्रकृष्टसम्बन्धे ॥ स ङ्गतिविशेषे ॥ स्मृतस्योपेक्ष्यानर्हत्वप्रसङ्गत्वम्। तदर्थस्मृतिविषयतापन्नत्वेसतितद् षविषयतानापन्नत्वमित्यनुमितिग्र न्थे गदाधरभट्टाचार्य ॥ प्रकृष्ट सङ्गः ॥

मैथुने ॥

प्रसङ्गत्वम् । न० स्मृतस्योपेक्षाऽनर्हत्वे । स्मृतविषयतापन्नत्वे सति द्वेषविषयतानापन्नत्वमिति तदर्थः ॥

प्रसङ्ख्यानम् । न० आवृत्तौ ॥ आवृत्तिर्हि प्रसङ्ख्यानमित्युक्तिः ॥

प्रसज्य । पुं० प्रसज्यप्रतिषेधे ॥ पर्युदास . सदृशग्राही प्रसज्यस्तु निषेधकृत् ॥

प्रसज्यप्रतिषेधः । पुं० निषेधान्तरे ॥ अप्रधान्य विधेर्यत्र प्रतिषेधे विधानता । प्रसज्यप्रतिषेधोयं क्रियया सह यत्र नञ् ॥

प्रसञ्जनम् । न० प्रसङ्गे ॥

प्रसत्तिः । स्त्री० नैर्मल्ये । प्रसादे । प्रसन्नतायाम् ॥

प्रसत्वा । पुं० प्रजापतौ ॥ धर्मे ॥ मूढे ॥ प्रसीदति । षद्लृ० । प्रङ्कुरसदो रुट् चेति० दशपादी पाठात् सदेरपि क्वनिप् ॥

प्रसत्वरी । स्त्री० प्रतिपत्तौ ॥ वनोरचेति ङीब्रौ ॥

प्रसन्नः । त्रि० अच्छे । स्वच्छे । निर्मले । अच्छा० अच्छौ० ह्र० भा० ॥ सन्तुष्टे ॥ प्रसन्नयातुष्टे ॥ प्रसादवति ॥ प्रसादत् । प्रसीदति स्मवा ॥ षद्लृ० गत्यर्थेति क्तः ॥

प्रसन्नता । स्त्री० नैर्मल्ये । प्रसादे ॥ प्रसन्नस्यभावः , तल् ॥

प्रसन्ना । स्त्री० सुरायाम् ॥ मद्यप्रभेदे ॥ प्रसन्नागुल्मवातार्शोविबन्धानाहनाशिनी । शूलप्रवाहिकाटोपकफवातार्शसांहिता ॥ प्रसादविशिष्टायाम् ॥

प्रसन्नात्मा । पुं० शमदमाद्यभ्यासात् शुद्धचित्ते ॥ प्रसन्न रजस्तमोभ्यामकुलुषित आत्मान्त करणमस्य ॥ विष्णौ ॥ अवाप्तसर्वकामत्वात् प्रसन्नात्मा स्वभावोऽस्य ॥

प्रसभं । पुं० न० बलात्कारे ॥ प्रगता सभा यस्मात् । सभाया प्रगतोवा ॥

प्रसरः । पु० प्रणये ॥ वेगे । जवे ॥ सङ्गरे । युद्धे ॥ विसर्पणे ॥ प्रसरन लभन्ते ह्रियावत्क्वचनमर्कटाः । नाभिद्रवन्तितेतावत् पिशाचावास्वगोचरे ॥ प्रसरणम् । सृगतौ । वा० अप् ॥ अविकरणे पुंसिसञ्ज्ञायामिति घोवा ॥ प्रकर्षे ॥ समूहे ॥

प्रसरकः । पुं० पियाले ॥ अत्रप्रसवकइत्यपिपाठ . शब्दमालायाम् ॥

प्रसरणम् । न० आसारे । सैन्यानासर्वतोव्याप्तौ ॥ तृणकाष्ठादिहेतवे सैन्यानामितस्ततोगमने ॥ सर्वतोगमने । पसर्ना० फैलना० ह्र० भा० ॥ सृ० । ल्युट् ॥

प्रसरणी । स्त्री० प्रसरणार्थे ॥ प्रसरति । सृ० । अर्तिसृभ्रिभ्यनिः । कृदिकारादितिङीष् ॥

प्रसर्पणम् । न० गमने ॥ प्रसरणे ॥
प्रसव. । पु० उत्पादे ॥ अपत्ये ॥ फले ॥ कुसुमे ॥ गर्भमोचने । गर्भाद्बालकनिःसृतौ । प्रसूतौ ॥ अष्टमासनियमो यथा । नवमेदशमेमासिनारीगर्भंप्रसूयते । एकादशेद्वादशेवाततोऽन्यचविकारत ॥ इति ॥ अस्यौषध यथा । पीतन्तुकाञ्जिकरुद्रक्वथितश्च रपुङ्खया । हिङ्गुसैन्धवसंयुक्तंशीघ्रस्त्रीणांप्रसूतिकृत् ॥ मातुलुङ्गस्यवैमूलकटिबद्धप्रसूतिकृत् । अपामार्गस्यवैमूलयोनिस्थञ्चप्रसूतिकृत् ॥ अपामार्गस्यमूलेगर्भवत्यास्तुनामत । उत्पद्यमानेसकलेपुत्र स्याद्न्यथासुता ॥ अपामार्गस्यवैमूलेनारीणांशिरसिस्थिते । गर्भशूलविनश्येत्तनात्रकार्याविचारणा । इति गारुडे १९६ अध्याय ॥ अभ्यनुज्ञाने ॥ प्रसवनम्०प्रसूयतेवा । षूङ्० । प्राणिप्रसवे०षूप्रेरणेवा । ऋदोरप्० । पचाद्यच्वा ॥
प्रसवक । पुं० पियालवृक्षे ॥
प्रसवनम् । न० प्रसवे ॥
प्रसवबन्धनम् । न० वृन्ते ॥ प्रसूयते । षुप्रसवे । ऋदोरप् । बध्यतेनेन । बन्धबन्धने । करणेल्युट् । प्रसवस्य पुष्पफलपत्रस्यबन्धनम् ॥
प्रसवस्थली । स्त्री० मातरि ॥
प्रसविता । पुं० ताते । पितरि ॥

प्रसवित्री । स्त्री० जनयित्र्याम् ॥
प्रसव्यः । त्रि० प्रतिकूले ॥ अनुकूले ॥ प्रगतसव्यात् । सव्यशब्दस्या वाच्छब्दवत्वामदक्षिणोभयार्थं ॥
प्रसह । पु० काकगृध्रादिषु ॥ तेच । काकोगृध्रउलूकश्च चिल्लश्चशशघातक । चाषोभासश्चकुररइत्याद्या. प्रसहा स्मृता ॥ प्रसहा कीर्त्तिताश्चैतेप्रसह्याच्छाद्यभक्षणात् । प्रसहा खल्वीर्यीणास्तन्मांसमश्नयन्तिये । तेशोषभस्मकोन्मादैः शुक्रक्षीणाभवन्तिहि ॥
प्रसहन । पुं० हिंस्रपशौ ॥ यथा । शार्दूलसिंहशरभर्क्षतरक्षुमुख्याये न्यान्प्रसह्यविनिहत्य निवर्तयन्ते । तेकीर्त्तिता प्रसहना पलल तदीयमर्शः प्रमेहजठरामयजाड्यहारि ॥ इति० राजनिर्घण्ट ॥ न० क्षमायाम् । सहने ॥ त्रि० तद्वति अभिभवे ॥ आलिङ्गने ॥
प्रसहा । स्त्री० बृहतिकायाम् ॥
प्रसहिष्णुः । त्रि० अभिभावके ॥ अलङ्घितीणच् ॥
प्रसह्य । अ० हठादर्थे । बलात्कारार्थे ॥ प्रकर्षेणसोढ्वा । षहमर्षणे । क्त्वा० ल्यप् ॥
प्रसह्यचौरः । पुं० हठाच्चौर्यकारिणि । माचले । चिल्लाभे । डाकाइत० दौडा० लुटेरा० इत्यादिभाषा ॥

प्रसातिका । स्त्री० सूक्ष्मधान्ये ॥

प्रसाद । पुं० अनुग्रहे । तुष्टिदाने । प्रीतिदाने ॥ यथा । सत्कीर्त्ति र्विमलयश सुकवितापाण्डित्यमारो ग्यता०वाग्देवाक्पटुताकुलेचतुरता गाम्भीर्यमक्षोभ्यता । प्रागल्भप्रभु तागुणे निपुणता यस्यप्रसादाद्भवेत् तवन्दे शिवरूपिणं निजगुरुं सर्वार्थ सिद्धिप्रदमिति ॥ स्वास्थ्ये । आ रोग्ये ॥ सौम्यतायाम् ॥ प्रसत्तौ । प्रसन्नतायाम् । नैर्मल्ये ॥ चित्त स्यप्रसन्नतायाम् । चित्तस्वच्छताया म् ॥ देवनिवेदितद्रव्ये ॥ गुरूणा भुक्तावशेषे ॥ प्रसदनम् । षद्लृ० । भावेघञ् ॥ वैदर्भीरीतियुक्तका व्यगुणे । ग्राम्यशब्दभिन्नप्रसिद्धार्थ पदत्वे ॥ यथा । ओज . प्रसाद माधुर्यंगुणत्रितयभेदत । गौडवैद दर्भपाञ्चालारीतय परिकीर्त्तिता ॥ तत्र० व्यक्तार्थपदमग्राम्य प्रसा द परिकीर्त्तित । इतिलक्षणम् ॥ अपिच । शुष्केन्धनाग्निवत्स्वच्छ जलवत्सहसैवय । व्याप्नोत्यन्यत्प्र सादोसौसर्वत्रविहितस्थिति ॥ अ न्यत्इति० व्याप्यमहचित्तम् । सर्व त्रेतिसर्वेषुरसेषु०सर्वासुरचनासुच । गुणवृत्त्यापुनस्तेषांवृत्ति शब्दार्थ योर्मता ॥ गुणवृत्त्याउपचारेण । तेषाम्० ओजआदिगुणानाम् ।

आकारेणौर्यस्थैव ॥

प्रसादन । पुं० भक्तकारे ॥ न० अन्ने ॥ त्रि० प्रसन्नताकारके ॥

प्रसादना । स्त्री० परिचर्यायाम् ॥ से वायाम् ॥

प्रसादित । त्रि० प्रार्थिते ॥ सौमन स्यङ्गमिते ॥

प्रसादी । त्रि० अनुग्रहशीले ॥ प्रसा दगुणयुक्ते ॥ शीलेणिनि । अस्य र्थेइनिर्वा ॥

प्रसाधनम् । न० वेशे । अलङ्कारर्च नादिकृतशोभायाम् ॥ प्रसाध्यते ऽनेनाङ्गम् । षाध० । करणेल्युट् ॥ प्रकृष्टनिष्पत्तौ ॥

प्रसाधनी । स्त्री० कङ्कतिकायायाम् ॥ सिद्धौ ॥ ङीप्

प्रसाधिका । स्त्री० नीवारे ॥ वेशकारि ण्याम् । अलङ्कर्त्र्याम् ॥

प्रसाधित । त्रि० अलङ्कृते । भूषि ते ॥ प्रसाध्यतेस्म । षाधससिद्धौ ॥ स्वार्थण्यन्त । क्त ॥ प्रकृष्टनि ष्पन्ने । निष्पादिते ॥

प्रसार । पुं० प्रसरणे ॥ प्रसरणम् । सृ० । घञ् ॥ तृणकाष्ठादे :प्र वेशे ॥

प्रसारणम् । न० पञ्चविधकर्मान्तर्गत विस्ताररूपैकर्म्मणि ॥ यथा । उत् क्षेपण ततोऽवक्षेपणमाकुञ्चन तथा । प्रसारणञ्चगमन कर्माण्येतानि

पञ्च ॥

प्रसारणी । स्त्री० गन्धालिकायाम् । सरणायाम् । कुब्जप्रसारणीतिख्यातायाम् । गन्धभादालिया ० इ० गौ० भा० ॥ प्रसारणीगुरुर्बल्यावलसन्धानकृत्सरा । वीर्योषणावात हृत्तिक्तावातरक्तकफापहा ॥ चीणानाश्वविरागाञ्च वातसङ्कोचितात्मनाम् । प्रसारयेद्यतोऽङ्गानितदुक्तंणाप्रसारणी ॥ प्रसार्य्यतेऽनयाकरणेतिल्युट् ॥

प्रसारिणी । स्त्री० लज्जालुलतायाम् ॥ प्रसारण्याम् ॥

प्रसारित । त्रि० तते । विस्तारिते ॥

प्रसारी । त्रि० प्रसरणशीले । विस्तरे ॥ प्रसरति० तच्छील । स्मृतौ । प्रेलपस्द्रुमथवट्वसदृतिचिनुण् ॥ चायते ॥ व्याप्ते ॥

प्रसितम् । न० पूये । त्रि० ततपरे । आसक्ते ॥ प्रासायि । षिञ्बन्धने । कर्म्मणिक्तः ॥

प्रसिति । स्त्री० बन्धने ॥ बन्धनसाधनरज्जुनिगडादौ ॥ प्रसयनम् । षिञ्० । क्तिन् ॥

प्रसिद्ध : । त्रि० भूषिते ॥ ख्याते ॥ प्रसिद्ध्यति० प्रसिध्यतेस्मवा । षिधुसराद्धौगत्यांवा । कर्त्तरि० कर्म्मणिवाक्तः ॥

प्रसिद्धि । स्त्री० टङ्कारे । ख्यातौ ॥ उत्कृष्टसिद्धौ ॥ प्रकृष्टासिद्धि ॥

प्रसुप्त । त्रि० निद्रिते ॥ प्रकर्षेणसुप्त ॥

प्रसू । स्त्री० अश्वायाम् ॥ जनन्याम् ॥ कन्दल्याम् ॥ वीरुधि । प्रसूते० प्रसूयतेवा । षूङ्प्रसवे । सत्स्विति क्विप् ॥

प्रसूका । स्त्री० वाजिन्याम् । बडवायाम् ॥

प्रसूतम् । न० कुसुमे । पुष्पे ॥ त्रि० सञ्जाते ॥ सूते ॥ प्रासविष्ट । षूङ्० । क्त ॥

प्रसूता । स्त्री० जातसन्तानायाम् । जातापत्यायाम् । प्रजातायाम् ॥ टाप् ॥

प्रसूति । स्त्री० प्रसवे । उद्भवे ॥ तनये ॥ दुहितरि ॥ स्वायम्भुवमनो: पुत्र्याम् ॥ प्रसवनम् । प्रसूयतेवा । षूङ् । क्तिन् ॥ कारणे ॥ प्रकर्षेणसूतिर्जन्मयस्मात ॥

प्रसूतिका । स्त्री० प्रसूतायाम् ॥ प्रासविष्ट । षूङ्० । गत्यर्थेतिक्त । स्वार्थेकन् । सूतिकापुत्रिकेतीत्वम् ॥

प्रसूतिजनम् । न० दु:खे । पीडामात्रे ॥ प्रसूतेर्जातम् । पञ्चम्यामजातावितिड: ॥

प्रसूनम् । न० फले ॥ पुष्पे ॥ त्रि०

जाते ॥ प्रसूयते । पुञ् अभिषवे । सुञोदीर्घश्चेतिन. ॥ यद्वा । प्र सूयतेस्म । षूङ्० । क्तं । ओदितश्चेतिनिष्ठानत्वम् ॥ स्वादयश्चोदित ॥

प्रसूनेषु . । पु० कन्दर्पे । कामे ॥ प्रसूनानि इषवोयस्य ॥

प्रसृत । पु० । अर्द्धाञ्जलौ । निकुब्जपाणौ । पसर सं० इ० भा० ॥ न० पलद्वये ॥ त्रि० सुप्रसारे । तते ॥ विनीते ॥ वेगिते ॥ निसृते ॥ प्रकृष्ट सृतमस्य ॥ प्रसरतिस्म । सृ० । गत्यर्थेतिक्त . ॥

प्रसृता । स्त्री० जङ्घायाम् ॥ प्रसरतिस्म० प्रस्रियतेस्मवा । सृ० । गत्यर्थेति० कर्मणिवाक्तः ॥ प्रकृष्ट सृत गमन मनयावा ॥

प्रसृति । स्त्री० आकुञ्चितपाणौ ॥ अर्द्धाञ्जलौ । प्रसृते ॥ प्रकृष्टासृतिरस्य ॥

प्रसृष्ट . । त्रि० प्रेषिते ॥ अनुज्ञाते ॥

प्रसेक । पु० सेचने ॥ स्रुतौ ॥ चरणे ॥ प्रसेचनम् । षिच० घञ् ॥

प्रसेदिका । स्त्री० क्षुद्रोपवने । बगीची० इ० भा० ॥

प्रसेदिवान् । त्रि० प्रसन्ने ॥ सदेर्भाषायासदवसश्रुवइतिलिट क्वसुरादेशलिटिधातोरितिद्वित्वम् । अत

एकहल्मध्यइत्येत्वाभ्यासलोपौ । वस्वेकाजाद्घसामितीडागम । उगित्वान्नुम् । सान्तेतिदीर्घ ॥

प्रसेव . । पु० वीणाङ्गे ॥ स्यूते । वस्त्रशणादिनिर्मिते० थैला० इतिख्याते ॥ सूत्ररचितभाण्डविशेषे । धोकडा० इ० गौड० भा० ॥ दृतौ ॥ प्रसीव्यतेस्म । षिवु० । अकर्त्तरिचेतिघञ् ॥

प्रसेवक । पु० वीणाक्रान्तेवक्रकाष्ठे । दण्डाध . शब्दगाम्भीर्यार्थकाष्ठभाण्डे । ० वीणास्थितालावुफले । ० ककुभे ॥ सूत्रनिर्मितभाण्डे । धौतकटे । स्यूते । धोकडा० इ० गौड भाषा० ॥ प्रसीव्यते । षेइसेवने । क्वुन् ॥

प्रस्कण्व . । पु० ऋषिविशेषे ॥ प्रस्कण्वहरिश्चन्द्रावृषीइतिसाधु ॥

प्रस्कन्दनम् । न० विरेके ॥

प्रस्कन्नम् । त्रि० अपगते ॥ पतिते ॥ प्रकर्षेणस्कन्न : ॥

प्रस्तर . । पु० पाषाणे । ग्रावणि । पत्थर० इ० भा० ॥ मणौ ॥ प्रस्तृणाति । स्तृञ्० । पचाद्यच् ॥ दर्भमुष्टौ ० इ० कर्ममीमासका ॥ पल्लवाद्यैर्विरचितेतल्पे ॥ प्रस्तारे ॥

प्रस्तरिणी । स्त्री० गोलोमिकायाम् ॥

प्रस्तार । पु० पत्ररचिततल्पे ॥ तृणवने ॥ अध्यायाम् ॥ छन्द . प्रभृ

तीनाप्रभेदस्थापकेसङ्कृतविशेषे ॥
प्रस्तीर्यते । स्तृञ्० । प्रेस्त्रोऽयज्ञे
इतिवञ् । भावेवा ॥

प्रस्तारित । त्रि० प्रकीर्णे । विक्षिप्ते ॥

प्रस्तार्य्यम्म । न० नेत्ररोगभेदे ॥ त-
स्यलक्षणम् । प्रस्तार्यम तनुस्तीर्णश्यो
वरक्तनिभसिते । इतिमाधवकर ॥
अपिच । समन्ताद्विस्तृत श्यावो
रक्तोवामाससञ्चय । सन्निपातेन-
दोषाणाप्रस्तार्यम तदुच्यते ॥ तस्यौ
षधंयथा । कतकस्यफलशङ्ख-
त्र्यूषणसैन्धवान्वितम् । फेनोरसा
ञ्जनक्षौद्रविडङ्गञ्चमन ' शिला ॥
कुक्कुटाण्डकलापानिवर्त्तिरेषाव्यपो
हति । तिमिरपटलकाचमर्म शुक्र
तथैवच ॥ कण्डुक्लेदार्वुदंहन्तिमल-
माशुसुखावतीति ॥

प्रस्ताव । पु० प्रसङ्गे ॥ प्रकरणे ॥ अ
वसरे ॥ प्रस्तवनम् । ष्टुञ्० । प्रेद्रुस्तु
स्रुवइतिघञ् ॥ पाञ्चभक्तिकस्यसा-
म्नोद्वितीयभक्तौ ॥ प्रारम्भे ॥

प्रस्तावना । स्त्री० आरम्भे ॥ प्रतिपा
द्यशार्थस्याकथायाम ।सूत्रधारेणस-
हनटोविदूषकाणापरस्परविचित्रभा
षणे ॥ तस्यालक्षणयथा । नटीवि-
दूषकोवापिपारिपार्श्विकएववा ।
सूत्रधारेणसहिता . सलापयत्रकु-
र्वते ॥ चित्रैर्वाक्यै स्वकार्योत्थै
प्रस्तुताक्षेपिभिर्मिथ । आमुखत
त्तविज्ञेयनाम्नाप्रस्तावनापिसेतिसा
हित्यदर्पणे ॥

प्रस्तिर । पु० पल्लवादिरचितशय्या
याम् ॥

प्रस्तीत । त्रि०
प्रस्तीम । त्रि० } ध्वनिते ॥ सहते ॥ स्त्यैष्टैशब्द
सङ्घातयो । क्त । आत्वेकृ-
ते०सयोगादेरित्यस्यासिद्धत्वात्०-
पूर्वं०स्य प्रपूर्वस्येतिसम्प्रसारणे
पूर्वरूपेचकृतेहलइतिदीर्घे । प-
श्चादात्वत्वादतस्त्वयोर्विरहान्ननत्व-
म् । प्रस्त्योन्यतरस्यामिति०निष्ठा
तस्यपाक्षिकोम ॥

प्रस्तुत । त्रि० उपस्थिते ॥ प्रति
पन्ने ॥ प्रकरणप्राप्ते । प्राकरणिके ।
प्रासङ्गिके ॥ निष्पन्ने ॥ प्रकर्षस्तुति-
युक्ते ॥

प्रस्तुति । स्त्री० प्रत्यक्षस्तुतौ ॥

प्रस्तृत । त्रि० आस्तरिते ॥

प्रस्तोता । पुं० ऋत्विग्विशेषे ॥ प्रस्तौ-
ति । ष्टुञ्० । बहुलमन्यत्रापीति-
तृन् ॥

प्रस्तोभ । पु० परिहासे ॥ प्रोत्साहे ॥

प्रस्तोभित । त्रि० उपहसिते ॥

प्रस्थ । पु० न० चतुष्कुडवरूपेधान्य
मानभेदे ॥ चत्वार कुडवा प्र-
स्थ ॥ आढकचतुर्थभागे । पर्वते
कदेशे । सानौ ॥ उन्मितवस्तुनि ॥
द्विशरावपरिमाणे ॥ इ०वै०प० ।

वमनेचविरेकेचतथाशोणितमोच-
णे । अत्र त्रयोदशपलप्रस्थमाहुर्मनी
षिण ॥ अत्र त्रयोदशपलसार्द्धषट्
काम् ॥ विस्तारे ॥ यथा । दीर्घप्रस्थे
समानञ्चनकुर्यान्मन्दिरं बुधइति ॥
प्रकर्षेणतिष्ठति । ष्ठा० । आतश्चोप
सर्गे इ०क ' प्रतिष्ठन्तेऽस्मिन्ननेन
वा । घञर्थेकोवा ॥ प्रकर्षस्थितिवि
शिष्टे ॥

प्रस्थपुष्प । पु० स्वल्पपत्र तुलस्याम्
। मरुवके । मरुवा० इ० भा० ॥
प्रस्थेसानौपुष्यति । पुष्प० । अच् ॥

प्रस्थानम् । न० विजिगीषो प्रयाणे ।
यात्रायाम् । प्रस्थायाम । अभिनि
र्याणे ॥ गमनमात्रे ॥ प्रपूर्वात्ति
ष्ठतेर्ल्युट् ॥

प्रस्थानविघ्न । पु० गमनव्याघाते ॥

प्रस्थापित. । त्रि० प्रतिष्ठिते । प्रेरिते ।
पठाया० इ० भा० ॥ प्रकर्षेण
स्थापिते ॥

प्रस्थायी । त्रि० प्रस्थास्यतितस्मिन् ॥
ष्ठा० । प्रेस्थइति इनिर्णित् ॥

प्रस्थिका । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ॥

प्रस्थित : । त्रि० कृतप्रस्थाने ॥ प्रष्ठा०
। क्त । इतिस्थतीतीत्वम् ॥ नि-
र्गच्छति ॥

प्रस्न . । पुं० स्नानार्थकटाहविशेषे ॥
प्रस्नान्त्यस्मिन् । स्ना० । घञर्थेकवि
धानस्थास्नापाव्यधिहनियुद्धार्थम् ॥

प्रस्फुट . । त्रि० प्रफुल्ले ॥ प्रकर्षेणस्फु
ट ' ॥

प्रस्फुटित । त्रि० विकसिते । प्रक
र्षेणस्फुटित ॥

प्रस्फुरित . । त्रि० प्रचलिते ॥ प्रोल्ल
सिते ॥

प्रस्फोटनम् । न० शूर्पे ॥ ताडने ॥
विकाशने ॥ प्रस्फोट्यतेऽनेन । स्फु
ट् । करणेल्युट् ॥ पचने ॥

प्रस्रव । पु० प्रवाहे ॥ स्रवणस्रव ।
स्रुगतौ ॥ ऋदोरप् । प्रकृष्ट : स्र-
व ' ॥ क्षीरादेर्द्रवद्रव्यस्यक्षरणे ॥

प्रस्रवण । पुं० किष्किन्धासमीपव
र्तिनिगिरिविशेषे ॥ माल्यवत्पर्व
ते ॥ स्वेदे ॥ न० पर्वतस्थानभेदे
स्रवज्जलस्थितौ०पर्वतमूलादधि '
स्रवज्जलेवा । उत्से । झर्ना० इ०
भा० ॥ तज्जलगुणायथा । प्रस्रवण
जलस्वच्छ लघुमधुररोचनञ्चदीपन
कृदितिराजनिर्घण्ट ॥ स्रवन्त्यापोऽ
स्मात् । स्रु० । भीमादयइ०कृत्यल्यु
टजा०अपादानेल्युट् ॥ प्रकर्षेणक्षरणे ॥

प्रस्राव : । पु० मूत्रे । पिसाव० इ०
भा० ॥ प्रस्रूयते । स्रुप्रस्रावे ।
प्रेद्रुस्तुस्रुवइतिघञ् ॥

प्रस्रुत : । त्रि० वहति ॥

प्रस्वान . । पु० उच्चै शब्दे ॥ प्रकृ
ष्ट ' स्वान ' ॥

प्रस्वेद । पुं० अतिशयघर्मे ॥ तदी

ष्टंधयथा। चन्दनकुङ्कुममासीकर्पू रोजातिपत्रिका। जातीकक्कोलप् गागालवङ्गस्यफलानिच ॥ अगुरु शीरकाश्मर्यं कुष्ठ तगरनालिका गोरोचनाप्रियङ्गुश्च चोलंमदनकन खम्। सरल: सप्तपर्णस्त्वलाक्षाचा मलकीतथा। कर्वूरक पद्मकस्त्वएते स्वलप्सावितम्। पृस्वेदमलदौ र्गन्ध्यकराडुकुष्ठहरपरम्। पुमान् युवास्याच्छुक्राढ्य सौभाग्यात्मव लभ ॥ स्त्रीशतगच्छतेरुद्रवम्या पिलभतेसुतम् ॥ इतिगारुडे १९८ अध्याय ॥

प्रहत। त्रि॰ वितते ॥ क्षुण्णे ॥ प्रहन्यतेस्म। हन॰। क्त॰ ॥ प्रकर्षेणाहिंसिते॰ गते॰ च ॥

प्रहर। पु॰ दिवसस्यचतुर्थांशे। अहोरात्रस्याष्टभागैकभागे।यामे। पहर॰ इ॰ भा॰ ॥ प्रक्रियतेढकादिरस्मिन् । हृञ्॰। पुंसिसञ्ज्ञायामितिघ ॥

प्रहरकुटवी। स्त्री॰ कुटुम्बिनीक्षुपे ॥

प्रहरणम्। न॰ शस्त्रमात्रे। आयुधे ॥ प्रहृियतेऽनेन। हृञ्॰। करणेति ल्युट् ॥ अग्नौप्रक्षेपेइतिकर्ममीमांसका ॥ युद्धे ॥ प्रहारे ॥ समरो ॥ ऽ ॥

प्रहरकलिका। स्त्री॰ शर्करीप्रभेदे॥ ननभनलगितिप्रहरणकलिका॥ यथा। व्यथयतिकुसुमप्रहरणकलिका

प्रमदवनभवातवधनुषितता। विरह विपदिमशरणमिहततो॰मधुमथन गुरुस्मरणमविरतम् ॥

प्रहरी। त्रि॰ प्रहरवति। पहरेदारो॰ इ॰ भा॰ ॥

प्रहर्त्ता। त्रि॰ प्रहारकर्त्तरि। मारके ॥ प्रहरति। प्रहृञस्तृच् ॥

प्रहर्ष। पुं॰ प्रमोदे ॥ प्रकृष्टोहर्ष ॥

प्रहर्षण। पु॰ एकदेशे। बुधग्रहे ॥ त्रि॰ हर्षविशिष्टे ॥ हर्षकारके ॥

प्रहर्षणी। स्त्री॰ अतिजगतीप्रभेदे ॥ तस्यालक्षणंतथा। म्नौज्रौगस्त्रि दशयति प्रहर्षणीयम्। अपिच। त्र्याशाभिर्मनजरगा प्रहर्षणीयम्। इ॰ ॥ लक्ष्य यथा। गोपीनामधर सुधारसस्यपानैस्तुङ्गस्तनकलसोप गूहनैश्च। आश्चर्यैरपिरतिविभ्रमैर्मु रारे ससारेमतिरभवत्प्रहर्षणीह ॥ हरिद्रायाम् ॥

प्रहसनम्। प्रहासे॥ आक्षेपे ॥ रूपकान्तरे ॥ हसे॰। ल्युट् ॥

प्रहसन्ती। स्त्री॰ यूथ्याम् ॥ वासन्त्याम् ॥ प्रहसति। हसेहसने। लट शतृ। उगित्वान्ङीप्। शप्श्यनोरितिनुम् ॥ प्रकर्षेणहसन्त्याम् ॥

प्रहस्त। पु॰ चपेटे। प्रतले॥ प्रसृतोहस्त। प्रादयोगतेतिसमास ॥ रावणस्यसेनापतौ ॥

प्रहाण। पु॰ चये ॥ हलायुध॰ त्यस्

म् ॥
प्रहार. । आघाते । चोट० फट० इ भा० ॥ प्रहरणम् । हृञ्० ॥ घञ्० ॥ शस्त्रभीतेष्वन्नमग्ने पतितेवालके तथा । प्रहरन्तिनवीरास्ते धर्मएषसनातन . ॥
प्रहारवल्ली । स्त्री० मांसरोहिण्याम् ॥
प्रहास . । पुं० अट्टहासे । शिवे ॥ नटे ॥ सोमतीर्थे ॥ अत्यर्थहासे । अनुचिताचरणप्रकाशनेनलज्जोत्पादने ॥ प्रहसनम् । हसे० । घञ्० ॥
प्रहासी । पुं० वासन्तिके । विदूषके । प्रीतदे । भाण्ड० इ० भा० ॥ प्रकृष्टहासयति० हसतिवा । णिनि ॥ प्रहासोऽस्यास्तिवा । इनि ॥
प्रहि . । पु० कूपे ॥ प्रह्रियते । प्रहरति . कूपेइति० इनि० ॥
प्रहितम् । न० सूपे ॥ त्रि० प्रक्षिप्ते ॥ प्रेरिते ॥ प्रधीयतेस्म । डुधाञ्० क्त : । दधातेर्हि ॥
प्रहीण । त्रि० विगते । परित्यक्ते । । विहीने ॥ ओहाक्० । क्त . ॥ घुमास्थेतीत्वम् । ओदितश्चेतिनिष्ठातस्यन ॥
प्रहीणदोष. । त्रि० नितान्तनिर्मलस्वान्त ॥ प्रहीणा . दोषारागादयोयस्य ॥
प्रहुत . । पु० पञ्चमहायज्ञान्तर्गतभूतयज्ञे ॥ प्रकर्षेणहूयते । हु० । क्त.

प्रहृष्ट । त्रि० सन्तुष्टे ॥ प्रकर्षेणहृष्टे ॥
प्रहेणकम्) प्रहेलकम्) न० पिष्टकविशेषे । वायने । वाचनके । व्रतोपायने । वायना० इ० भा० ॥
प्रहेलिका । स्त्री० प्रवह्लिकायाम् । प्रश्नदूत्याम् । दुर्विज्ञानार्थप्रश्ने । पहेली० इ० भा० ॥ लक्षणयथा । व्यक्तीकृत्यकमप्यर्थंस्वरूपार्थस्यगोपनात् । यत्रवाह्यान्तरावर्थौकथ्येते साप्रहेलिका ॥ साद्विधार्थीचशाब्दी चप्रख्याताप्रश्नशासने । आर्थीस्यादर्थविज्ञानाच्छाब्दीशब्दविभागत ॥ आर्थीयथा । तरुण्यालिङ्गित कण्ठे नितम्बस्थलमाश्रित । गुरूणासन्निधानेपिक . कूजतिमुहुर्मुहु. ॥ पानीयकुम्भइति ॥ शाब्दीयथा । सदारिमध्यापि नवैरियुक्तानितान्तरक्ताप्यसितैवनित्यम् । यथोक्तवादिन्यपिनैवदूतीकानामकान्तेतिनिवेदयाशु ॥ सारिका । इति ॥ एवम् । सोदर्यवर्येणनितान्तमादौ सम्भावितोनिर्गतभी सभीम : । राजन्भवद्वाहुवलेनतुल्यो निगूढनामाचकविर्ब्रवीति ॥ अस्यार्थ . । आदौसोत् । ठकारसहित : । भीमोनिर्गतभी मकार । अर्थवर्येणस्तासिवाचकेनपतिशब्देनसम्भावित पश्चाद्युक्त । भवद्वाहुवलेनतुल्यो

प्रह्वीभूत :	प्रकार .

द्दीर्घ . । तथाच॰ उमापतिरितिक वेर्नामाचनिगूढम् । प्रहेलिकायाम् नेयार्थत्वदूराऽन्वयादिनदूषणमिति ज्ञेयम् ॥ प्रहेलयति॰ अभिप्रायंसूचति । हिलभावकरणे । क्रुन्प्रिलि सञ्ज्ञयोरितिक्रुन् ॥

प्रह्वन्न । वि॰ हृष्टे । प्रमुदिते । प्रीते ॥ प्रह्लाद्यतेस्म । ह्लादी सुखेच क्त. । रदाभ्यामितिनत्वम् । ह्लादो निष्ठायामितिहृस्व ॥

प्रह्लाद. । पुं॰ निनदे । शब्दे । हर्षे । प्रमोदे ॥ प्रह्लादे । परमभागवतेहिरण्य कशिपो : पुत्रे ॥ प्रकर्षेणह्लादयति॰ आनन्दयति॰ परमसात्त्विकत्वेनसर्वान्॰ इति प्रह्लादोदैत्यानामस्मि भगवतोविभूति ॥

प्रह्व । वि॰ प्रवणे । नम्रे । नते । नमनशीले ॥ अनुकूले । प्रह्वयति । ह्वेञ्स्पर्धायाशब्देच । कविधौसर्वप्रसारणिभ्योडइतिड . ॥ प्रह्वयतेऽसौ । ह्वेञ्॰ । सर्वनिघृष्वेतिसाधु । आकारवकारयोर्लोप । जहातेर्वा ॥ आसक्तौ ॥ शिरसानम्रे ॥ मह्ति ॥ यथा । तदाप्रह्वा सर्वकार्येविद्वानश्चस्तुमेशिवे॰ इतिदेवीभागवतम् ।

प्रह्वत्वम् । न॰ शिरसानतौ ॥

प्रह्वीभूत । वि॰ प्रणते । शिरसानम्रे । नमस्कृतवति ॥

प्रांशु : । वि॰ उच्चे । उन्नते । तुङ्गे ॥ प्रकृष्टाअंशवोऽस्य ॥ जगतत्त्रयक्रमणायभगवतिवामने ॥ तोयेतुपतितेहस्तेवामनोभूदवामन । सर्वदेवमयरूपदर्शयामासवैविभु ॥ भूपादौ॰ द्यौ शिरस्याश्चन्द्रादित्यौचचक्षुषी । इत्यादिविश्वरूपदर्शयित्वा॰ तस्यविक्रमतोभूमि॰ चन्द्रादित्यौस्तनान्तरे । नभ . प्रक्रममाणस्य नाभ्यान्तौसमवस्थितौ ॥ दिवमाक्रममाणस्यजानुमूलेव्यवस्थितावितिप्रांशुत्वं दर्शितं॰ इ॰ व॰ ॥

प्राकरणिक : । वि॰ प्रकरणागते ॥

प्राकषिक । पुं॰ षिड्गे ॥ मायानर्तके ॥ परदारोपजीविनि ॥ प्राकषति । कषहिंसायाम् । प्राङ्गिपर्षिकष इतिकिकन् ।

प्राकाम्यम् । न॰ महादेवस्याष्टविधेश्वर्यान्तर्गतैश्वर्यविशेषे ॥ स्वच्छन्दानुमतौ । अवसर्गे । स्वाच्छन्द्यानुमनने ॥ प्राकाम्यमिच्छानभिघात । यतोभूमावुन्मज्जति॰ निमज्जतिच॰ यथोदके ॥ प्रकामस्यभाव । ष्यञ् ॥

प्राकार . । पु॰ वरणे ॥ साले । वप्रोवर्यन्यचवा॰ इष्टकादिरचितवेष्टने ॥ अस्यपरिमाण यथा । ऊर्द्ध्व विंशतिहस्तेभ्योनैवकुर्याद्गृहंगृही । ऊर्द्ध्वंविंशतिहस्तेभ्य : प्राकारनशुभप्रदम् ॥ तस्यद्वारमानम् । प्रस्थेन

सवयात्पूर्वदीर्घह्रस्वत्वयंतथा । गृ
हिणाशुभदंद्वारप्राकारस्यगृहस्यच ।
नमध्यदेशेकर्तव्यं किञ्चिन्न्यूनाधि
केशुभमिति । व्र० पु० ॥ प्रक्रिय-
ते । डुकृञ्० । कर्मणिघञ् । उप
सर्गस्यघञीतिदीर्घ . ॥

प्राकृत . । त्रि० नीचे । प्रकृष्टमकृत
मकार्यमस्य ॥ स्वाभाविके । शा-
स्त्रासंस्कृतबुद्धौ । बालसमे । स
स्कृतेतरभाषायाम् । संस्कृतप्रकृ
तिके । भाषाप्रभेदे ॥ प्रकृतौसंस्कृ
तेभव ततआगतोवा । तत्रभव.
ततआगतइतिवाऽण् ॥ पुं०प्रलय
विशेषे । प्रकृतौसंस्थितव्यक्तमतीत
प्रलयेतुयत् । तस्मात्प्राकृतसंज्ञोय
मुच्यतेप्रतिसञ्चर ॥ प्रकृत्यासिद्ध. ॥
पुं० प्रकृतिप्रवर्त्तकेभगवति ॥ गु
णविशेषे ॥ यथाशैवानामतेधर्मज्ञा
नवैराग्यादयोबुद्धिगुणाभावसञ्ज्ञया
विज्ञाता . तेचसासिद्धिका दैन
यिका प्राकृताश्चेतित्रिधाभवन्ति
। तत्रप्राकृतोदेहसयोगेव्यक्त . स्तन्या
दिबोधवत् । य. स्वप्नमदमूर्च्छाप्रवृ
त्तस्य० यथाप्रसुप्तसंस्कारइवदेहस
योगएव व्यज्यतेनदेहापायेपिसम्प्रा
कृतोनामगुणोविज्ञेय । इतिशै
वा . ॥ त्रि० प्रकृतिसम्बन्धिनि ॥

प्राकृतज्वर । पुं० ऋतुज्वरे ॥ यथा ।
वर्षाशरद्वसन्तेषुविश्वकृतुशुक्लमेघवा
तपित्तकफजज्वरा । यथा । वर्षा
शरद्वसन्तेषुवाताद्यै प्राकृतक्रमा
त् । इति ।

प्राकृतदोष । पुं० वर्षाशरद्वसन्तेषुक्र
मेणकुपितेषुवातपित्तकफेषु ॥ यथा
। चयप्रकोपप्रशमा पित्तस्यप्रावृडा
दिषु । श्लेष्मण : शिशिराद्येषुवायो
र्घर्मादिषुविषु ॥ इतिरक्षित : ॥

प्राकृतप्रलय . । पुं० प्रकृतेर्लये ॥ य०
निर्गुणस्यचनित्यस्य चाद्यन्तरहित-
स्यच । निमेषाणांसहस्रेणप्रकृतेर्द
ण्डउच्यते ॥ षष्टिदण्डात्मकस्तत्रवा
सरश्चप्रकीर्तित । मासस्त्रिंशद्दि-
वारावैर्वर्षैर्द्वादशमासकै ॥ एवञ्च
तेशताब्दे चश्रीकृष्णप्रकृतेर्लय. ॥ प्र
कृत्याचप्रलीनायातदैवप्राकृतोलय
। सर्वा. संहृत्यसाचैकामहाविष्णोः
प्रसूश्रया । कृष्णवक्षसिलीनाचमू-
लप्रकृतिरीश्वरी ॥ इ०ब्र० ॥ अपि-
च का० पु० ॥ प्रकृतौसंस्थितोय
स्मात्सर्वस्तन्मात्रसञ्चय. । अह-
ङ्कारमहत्तत्त्व गतोयत्प्राकृतोलय
॥ प्रकृतौसंस्थितोव्यक्तमतीतप्रलय
स्तुयत् । तस्मात्प्राकृतसंज्ञोयमुच्य
तेप्रतिसञ्चर ॥ इ० ॥

प्राकृतमानुष . । पुं० सामान्यमनुष्ये
॥ यथा । एकादशचमूनाथंभीमपादे
नमास्पृश । पञ्चानामपियोभर्त्ता
नासौप्राकृतमानुष : ॥

प्राकृतमित्रम् । न० स्वदेशव्यवस्थितदेशावस्थितराजनि ॥

प्राकृतशत्रु । पु० एकविषयाभिनिवेशिनिनृपादौ ॥

प्राकृतिक । पु० बन्धविशेषे ॥ सच-प्रकृतावात्मज्ञानात्० येप्रकृतिमुपासतेतेषाभवति । योवायुपुराणे०प्र-कृतिलयादित्युच्यते । पूर्णंशतसहस्रन्तुतिष्ठन्त्यव्यक्तचिन्तकादूति ॥ त्रि०प्रकृतिविकारे । प्रकृतिसम्बन्धिनि ॥

प्राकूल । त्रि० प्रागग्रे ॥

प्राक्तन । त्रि० प्राग्भवे ॥ कालवाचिनोऽव्ययात्ट्युट्युलौ ॥

प्राक्तनकर्म । न० अदृष्टे । भाग्ये ॥ पुराकृतकार्ये ॥

प्राक्फल । पु० पनसे ॥

प्राक्फल्गुनी । स्त्री० पूर्वफल्गुन्याम् ॥

प्राकफल्गुनीभव । प्राक्फाल्गुन । प्राक्फाल्गुनेय । } पु० वृहस्पतौ । जीवे । त्रि० शिखण्डिनि ॥ तीच्णतायाम् । प्रखरत्वे ॥

प्रागभाव । पु० कार्यस्योत्पत्तेः पूर्व्ववर्त्तिनि०अभावविशेषे ॥ सच०अनादिः . सान्तः । आकाशादावतिव्याप्तिवारणायसान्तइति । घटादावतिव्याप्तिवारणायानादिरितितार्किका ॥ विद्यमानस्यघटस्यमृत्पिण्डेध्वभाव ' प्रागभाव . आविर्भावजनकतूतिसत्कार्य्यवादिनः ॥

प्रागल्भ्यम् । न० प्रगल्भतायाम् । प्रतिभातिशये ॥ यथा । प्रागल्भ्यहीनस्यनरस्यविद्या०शस्त्रं यथाकापुरुषस्यहस्ते । नद्यप्तिमुत्यादयतेशरीरेढ्वस्यदारादृवदर्शनीया ॥ इ० ॥ स्त्रीणामयत्नजेभावविशेषे ॥ य० । प्रागल्भ्यौदार्यमाधुर्यशोभाधीरत्वकान्तय । दीप्तिश्चा०यत्नजा०भावहावहेलाख्ययोऽङ्गजा ॥ इ० ॥ प्रगल्भस्यभाव । ष्यञ् । प्रागल्भ्यपराभिभवसामर्थ्यमितिगीताभाष्यटीका ॥

प्रागुदीची । स्त्री० पूर्वोत्तरदिशि ॥

प्राग्गमनम् । न० अग्रतोनिस्सरणे ॥

प्राग्ज्योतिष । पु० कामरूपे । नरकासुरपुरे ॥ अत्रैवस्थित्वातोब्रह्माप्राङ्नक्षत्रसंसर्ज्ज ह । तत । प्राक्ज्योतिषाख्येयं पुरीशक्रपुरीसमा ॥

प्राग्भद्रपदा । स्त्री० पूर्वभाद्रपदनक्षत्रे ॥

प्राग्भाग । पु० पर्वतादेरग्रभागे ॥

प्राग्भार । पु० प्राकृतिविशेषे ॥ पर्वताग्रभागे ॥ तटे ॥

प्राग्रहर । त्रि० प्रधाने । श्रेष्ठे ॥ प्रकृष्टमग्रम् । प्राग्र हरति । हरतेरनुद्यमनेच् ॥

प्राघाटम् । न० अघनेदध्वनि ॥
प्राग्र । त्रि० अग्रे । श्रेष्ठे ॥ प्रकृष्टोग्र ॥
प्राग्वंश : । पुं० घृताधारगृहात्पूर्वं गृहे । पत्नीशालाख्ये । हवि शालाया पूर्वभागेयजमानादीनास्थि त्यर्थेगेहे ॥ प्राञ्चति । अञ्चु० । ऋत्विगादिनाक्विन् । प्राग्वंश गोष्ठस्थूणावाऽत्र ॥ यद्वाशालाया पूर्व पश्चिमस्तम्भयोरर्पितेपूर्वपश्चिमायते काष्ठे ॥
प्राघात । पु० युद्धे ॥ प्रकृष्टआघा-तोयस्मिन् ॥
प्राघार । पु० घृतादिक्षरणे । क्षेराते॥ प्राघरणम् । घृक्षरणदीप्त्यो । घ-ञ् । उपसर्गस्यघञोतिदीर्घ ॥
प्राघुण : ।) पुं० अति-
प्राघुणिक ।) पु० थौ ॥
प्राघूर्ण : । पु०) पु० अति-
प्राघूर्णिक ।) थौ ॥
प्राङ्क ।) पुं० पणव-
प्राङ्ग ।) पुं ०वाद्ये ॥
प्राङ्गणम् । न० अङ्गने । चत्वरे । अजिरे । अगना० आगन० इ० भा० ॥ सूर्यविद्यस्तस्यदोषोयथा । अभद्रदंसूर्यवेधप्राङ्गणस्यतथैवचेति ॥ अभिव्यक्तिस्थाने । गृहाद्बहिस्थले ॥ पं-णववाद्ये ॥ प्रकृष्टमङ्गनम् ॥
प्राङ्न्याय : । पुं० चतुर्वीत्तरान्तर्गतो त्तरविशेषे ॥ यत्राभियुक्तएवब्रूयात् । अस्मिन्नर्थेऽनेनाहमभियुक्तस्तचचाय व्यवहारमार्गेपराजित इति । उक्तञ्चकात्यायनेन । आचारेणावसन्नोपिपुनर्लेखयतेयदि । सोभिधेयोजित : पूर्वप्राङ्न्यायस्तुमउच्यते ॥ इ० ॥
प्राक् । अ० पूर्वदिशि ॥ पूर्वदेशे ॥ पूर्वकाले ॥ प्राचिदेशे० प्राचोदेशात्० प्राङ्देशोवा । दिक्शब्देभ्य : सप्तमीपञ्चमीप्रथमाभ्योदिग्देशकालेष्वस्तातिरिति०अस्ताति । अञ्चेर्लुक् । एवदिशि०कालेच ॥ इहकस्मान्नभवति०पूर्वस्मिन्देशेवसतीति । नैषदोष । देशविशेषणमेतत् । इ०भाष्यम् ॥ योहिदेशेनविशेष्यमाणोदेशोभवतितत : प्रत्ययो०नविशेषणादित्यर्थ ॥ पूर्वस्मिन् ॥ अवान्तरे ॥ अग्रे ॥ प्रभाते॥ अतीते ॥
प्राङ् । त्रि० पूर्वदिशि ॥ पूर्वदेशे ॥ पूर्वकाले ॥ प्रकर्षेणाञ्चति । सुप्युपपदेअञ्चेः ऋत्विगादिनाक्विन् । अनिदितामितिनलोप । उगिदचामितिनुम् । संयोगान्तस्यलोप । नुमोनस्य०क्विनप्रत्ययस्येतिकुत्वेनङकार ॥
प्राचिका । स्त्री० दंशे । डांस० इ० भा० ॥ पक्षिविशेषे ॥ प्राञ्चति । अञ्चु० । क्वुन् । इत्वम् ॥

प्राची । स्त्री० पूर्वस्यांदिशि ॥ पूज्य पूजकयोरर्थं ॥ यत्रैवभानुस्तुवियत्युदेतिप्राचीतितांविदुर्विदोवदन्ति । तथा पुर ' पूजकपूज्ययोश्च सदागमस्था प्रवदन्तितन्त्रे ॥ प्राथम्येऽञ्चप्रशब्द . । प्रथममञ्चतिप्राप्नोतिसूर्यम् । अञ्चु० । ऋत्विगादिनाक्विन् । उगितश्चेङीप् ॥

प्राचीनम् । न० वृतौ । प्राचीरे ॥ त्रि० प्राग्भवे । पूर्वदिग्देशकालभवे ॥ प्राचि ॥ प्रागेव । विभाषाञ्चेरदिक् स्त्रियामिति० ख ॥

प्राचीनपनस . । पु० विल्वे । गोष्टीतक्याम् ॥

प्राचीनयोग्य : । पुं० वेदप्रसिद्धसत्ययोग्याख्यमुनौ ॥ प्राचीनयोगस्य गोत्रापत्यम् । गर्गादित्वाद्यञ् । बहुत्वे प्राचीनयोगा ॥

प्राचीनवंश . । पु० कर्ममीमांसाप्रसिद्धे । मण्डपविशेषे । यस्य मण्डपविशेषस्योपरिवंशा ' प्रागग्राभवन्ति, सप्राचीनवंश इत्युच्यते ॥

प्राचीनबर्हिः । पुं० इन्द्रे ॥ पृथोः प्रपौत्रे० प्रचेतसांपितरि० राजर्षिविशेषे ॥ प्राचीनाग्रा : कुशास्तस्यपृथिव्यांविश्रुतामुने । प्राचीनबर्हिरभवत्ख्यातो भुविमहाबल . ॥

प्राचीनशाल ' । पुं० वेदप्रसिद्धेमुनिविशेषे । औपमन्यवे ॥

प्राचीना । स्त्री० वनतिक्तिकायाम् । पाठायाम् । आकनादि० इ०गौ० भा० ॥ नाकुल्याम् । रास्नायाम् ॥ प्राचिभवा । विभाषाञ्चेरितिख । टाप् ॥ प्राग्भवायाम् ॥

प्राचीनामलकम् । न० वारिबदरे । पानीयामलके ॥ प्राचीनामलकंदोषत्रयजिद्गरघाति च ॥

प्राचीनावीतम । न० अपसव्ये । श्राद्धादौवामकरेदक्षिणस्कन्धे सति० दक्षिणस्कन्धार्पितयज्ञसूत्रे । विपरीतधृतयज्ञोपवीते ॥ तथाहि । सव्यं बाहुं समुद्धृत्यदक्षिणे तु धृतं द्विजा । प्राचीनावीतमित्युक्तं पित्र्ये कर्मणियोजयेत् ॥ प्राचीनं प्रदक्षिणमावीयते स्म । अज० । अजेर्व्यघञपो ' ॥ वीगत्यादिषुवा । क्त : ॥ यद्वा । प्राचीनं प्रदक्षिणमाजतिस्म० आवीतिस्मवा गत्यर्थेतिक्त ' ॥

प्राचीनावीती । पुं० अपसव्यवतिद्विजे ॥ वामपाणावुद्धृतेदक्षिणस्कन्धस्थितेवामकक्षावलम्बे यज्ञसूत्रेवस्त्रेवाप्राचीनावीतीद्विजोभण्यते ॥ प्राचीनावीतमस्यास्ति । अतइनिठनावितीनि ' ॥

प्राचीपति । पुं० इन्द्रे ॥

प्राचीरम् । न० प्रान्ततोवृती । ग्रामादेरन्तेकण्टकादिवेष्टने ॥ दुर्गार्थं नगरादे ' प्रान्तभागेवेणुकण्टकवेचादिमयीवृत्तिर्वेष्टनिकेतिकश्चिद्भरत : ॥ स्मृत्यामपिवृतीप्राचीरमुपचारादितिसाम्याद्य ' ॥ प्राचीयते । प्राङ्पूर्वश्चिञ्चयने । शुसिचिमीनादीर्घश्चेतिक्रन्दीर्घौ ॥

प्राचेतस . । पुं० प्राचीनबर्हिराजपुत्रेषु ॥ सान्तनित्यबहुवचनान्तो० यम् ॥

प्राचेतस . । पु० वाल्मीकिमुनौ । रामायणप्रवक्तरि ॥ प्रचेतसोऽपत्यम । अण् ॥

प्राच्य ' । पुं० शरावत्यानद्यामर्यादाया . प्राग्दक्षिणदेशे ॥ देशान्तरे ॥ यथा । अङ्गावङ्गामद्गुरकाबन्तगिरिवहिर्गिरा . । तत: प्रवङ्गामातङ्गामलयामलवर्त्तका : ॥ सुह्मोत्तरा . प्रविजयाभार्गवाङ्गेयमालवा . । प्राग्ज्योतिषाश्चपुण्ड्राश्चविदेहास्ताम्रलिप्तका ॥ शाल्वामागधगोनर्दा. प्राच्याजनपदा' स्मृता. ॥ इ० मत्स्यपुराणम ॥ त्रि० पूर्वदेशीये ॥ प्राच्याभव . । दुप्रागितियत ॥

प्राट् । पुं० प्रश्नकर्तरि ॥

प्राजक : । पु० सारथौ । सूते ॥

प्राजनम् । न० तोदने । वृषभादिप्रेरणदण्डे ॥ प्रजीयतेऽनेन । अज० । ल्युट् । वायावितिवीन ॥

प्राजापत्य : । पुं० प्रयागे ॥ जैनराजभेदे । त्रिपृष्ठे ॥ प्रजापतेरपत्ये । देवे ॥ असुरे ॥ विवाहविशेषे । का थैं ॥ सहोभौचरतांधर्ममितिवाचानुभाष्यच । कन्याप्रदानमभ्यर्च्यप्राजापत्योविधि स्मृत ॥ पञ्चमवत्सरे ॥ नीरोगाश्चनिराबाधामानवाविगतद्विष : । बहुक्षीरास्तथा . गाव प्राजापत्येवरानने ॥ पु ॥ देवसर्गान्तरे ॥ प्रजापतेरपत्यम् ० प्रजार तिर्देवताऽस्य ० प्रजापतेरिवायवेत्यार्थे ० दित्यदित्यादित्यपत्युत्तरपदाण्ण्य . ॥ न० तपसि ॥ पु० न० द्वादशाहसाध्ये व्रतविशेषे ॥ यथा० त्र्यहप्रातस्त्र्यहसायत्र्यहमद्यादयाचितम् । त्र्यहपरञ्चनाश्नीयात्प्राजापत्यचरन्द्विज: ॥ अथग्रासपरिमाणापैचायामाहपराशर । सायद्वाविंशतिर्ग्रासा . प्रात. षड्विंशतिस्तथा । अयाचितेचतुर्विंश परचानशनस्मृतम् ॥ कुक्कुटाण्डप्रमाणस्स्याद्यावान्वाप्रविशेन्मुखम् । एतद्ग्रासविजानीयाच्छुद्ध्यर्थेकायशोधनम् ॥ हविष्यान्नमश्नीयाद्यथारात्रौतथादिवा । त्रीस्त्रीण्यहानिशास्त्रीयान्ग्रासान्सङ्ख्याकृतान्यथा ॥ अयाचित

तथैवाद्यादुपवासस्त्र्यहम्भवेदिति ॥ पुं॰ रोहिणीनक्षत्रे ॥ त्रि॰ प्रजापतिसम्बन्धिनि ॥

प्राजापत्या । स्त्री॰ यजुर्वेदीयोपाख्यानयान्योक्तायाम् । सन्यासश्रमपूर्व कर्तव्यप्रजापतिदेवताकसर्वस्वदक्षिणायामिष्टौ ॥ यथा । प्राजापत्यान्निरूप्येष्टिं सर्ववेदसदक्षिणाम् । आत्मन्यग्नीन्समारोप्यब्राह्मण प्रव्रजेद्गृहादिति ॥

प्राजिता । पुं॰ सारथौ । यन्तरि । सूते ॥ प्राजति । अज॰ । तृच् । अजभावितरणयोर्वा । वलादार्धधातुकेविषयेतद्दतिवीभावेन ॥

प्राज्ञ । पुं॰ कल्किदेवस्यज्येष्ठभ्रातरि ॥ परमात्मनि ॥ विदितवेदततदुपकरणार्थे॰विवेकिनि ॥ प्रज्ञाअविनाशिस्वरूपानुभवरूपायस्यसप्रज्ञः । प्रज्ञएवप्राज्ञः । प्रज्ञाद्यण् ॥ पक्षिविशेषे । राजशुके । शतपत्रे । राजसूया॰ दू॰ भा॰ ॥ कारणशरीराऽभिमानिनिजीवे । मलिनसत्त्वप्रधानाविद्योपाधिकेजीवे ॥भूतभविष्यतिचविषयेज्ञातृत्वतथासर्वस्मिन्नपि वर्तमानेविषयेज्ञातृत्वमस्येवेतिप्रकर्षेणजानातीति॰प्रज्ञः । सएवप्राज्ञः ॥ सुषुप्तौपिण्डिभूतप्रवृंगत्याप्राज्ञउच्यते ॥ प्रायेणाज्ञ । त्रि॰ पण्डिते ॥ पण्डितेचगुणाःसर्वेमूर्खेदोषाश्चकेवलम् । तस्मान्मूर्खसहस्रेषुप्राज्ञएकोविशिष्यतइतिविष्णुशर्मा ॥ दक्षे ॥

प्राज्ञता । स्त्री॰ विज्ञत्वे ॥ यथा । पदपदार्थमेकवाक्याद्दरेश्चसुभाषितम् । मूर्खोऽपिप्राज्ञतांयातिनदीभिः सागरोयथा इति ॥

प्राज्ञमानी । त्रि॰ पण्डिताभिमानिनि ॥

प्राज्ञा । स्त्री॰ बुद्धिमत्याम् । धीमत्याम् ॥ प्रज्ञाऽस्त्यस्याः । प्रज्ञाश्रद्धार्चाभ्योण । टाप् ॥

प्राज्ञी । स्त्री॰ सूर्यपत्न्याम् । प्राज्ञायाम् ॥ प्रजानाति । ज्ञा॰आतश्चोपसर्गइतिक ॥ प्र॰ अण् ॥

प्राज्यः । त्रि॰ प्रचुरे । प्रभूते । अदभ्रे ॥ प्रवीयते । अज॰ ण्यत् । वा॰वीभावेन ॥ आज्यसम्पन्ने ॥ प्रभूतमाज्य यस्य ॥

प्राञ्जल । त्रि॰ सरले ॥

प्राञ्जलि । त्रि॰ बद्धाञ्जलौ । कृतसम्पुटकरयुगले ॥ भक्तिनम्रे ॥ प्रकृष्टोमङ्गलतोऽञ्जलिर्येन॰यस्य वा । प्रवद्ध अञ्जलिर्येनवा ॥

प्राड्विवाक । पुं॰ अक्षदर्शके । विचारार्थेराजनियुक्तपुरुषे । व्यवहारद्रष्टरि । ऋणादानादीन्यष्टादशविवादपदानिव्यवहाराः तेषांनिर्णेतरि । जज॰ इति अङ्गरेजीभाषा ॥ प्रच्छनं । प्रच्छनीयायाम् । क्विप्वचिप्रच्छि

प्राण :

श्रिस्त्रुद्रुकटप्रुज्वादीर्घौऽसम्प्रसार
णञ्चेत्युणादिसूत्रेणक्विब्दीर्घौ० सम्प्र
सारणाभावश्च । विवचनम् । घञ् ।
प्राट्चविवाकश्चप्राड्विवाकौ० प्रश्न
विवेकावस्यस्त । अर्शआद्यच् ।
प्रश्नविचारयो कुशलइत्यर्थ. ॥
यद्वा । पृच्छतिवादिप्रातिवादिवा
क्यम्प्राट् । च्छो . शूडनुनासिकेचे
ति० शादेश । विविच्यवक्तीतिवि
वाक. । घञ् । प्राट्चासौविवा
कश्चेति० प्राड्विवाक ॥ यथा-
हु । विवादानुगतपृष्ट्वापूर्वंवा
क्य प्रयत्नत. । विचारयतियेना
सौप्राड्विवाकस्तत ' स्मृत ' इति
॥ अपिच । अर्थिप्रत्यर्थिनौपृच्छती
तिप्राट् । तयोर्वचनविरुद्धाविरुद्ध
ञ्चसभ्यै सहविविनक्तिविवेचयति
वेतिविवाक. । प्राट्चासौविवाक
श्चेतिप्राट्विवाक' ॥ उक्तञ्च । विवा
दानुगतपृष्ट्वा ससभ्यस्तत्प्रयत्नत :
। विचारयतियेनासौप्राड्विवाकस्त
त स्मृत . ॥ इति ॥

प्राण । पु० प्राणगमनवति० नासाग्र
स्थानवर्त्तिनिवायौ ॥ नासाग्रे प्रत्य
क्षमुपलभ्यमानस्त्वात् । प्रागनिती
तिव्युत्पत्तेश्च ॥ .तस्यकर्मवहिर्गम
नम् । तस्यरूपम् ० इन्द्रनीलप्रतीका
शंप्राणरूपंप्रकीर्तितम् । तस्यस्थाना
नि० आस्यनासिकयोर्मध्येवर्त्ततेनाभि

प्राणा .

मध्यगे । प्राणालयइतिप्राहु पादा
ङ्गुष्ठेपिकेचनेतियोगार्णव ॥ शरी-
रान्त सञ्चारिणिवायौ ॥ सचैको
ऽप्युपाधिभेदात्प्राणापानादिकास-
ञ्ज्ञालभते ॥ इन्द्रियेषु ॥ प्राज्ञे० वी
आत्मनि ॥ समष्टिलिङ्गशरीराभिमा
निनिचैतन्ये० क्रियाशक्तिप्रधाने०
हिरण्यगर्भे ॥ हृसरथे । ब्रह्मणि ॥
इन्मारुते ॥ बोले । गन्धरसे ॥ का
व्यजीवे ॥ बले ॥ धातु : पुंसे ॥ प्रा
णितिअनेनवा । अच्० घञ्वा ।
अनितेरितिणत्वम् ॥ प्रसरणेन० च
नितिवा ॥ यस्मिन्सतिजीवनम्०
यदपगमेचनभवति० सचवायुविशे
षोलोकेरूढ ' प्राणइति ॥ निश्वासो
च्छ्वासकासैस्तुप्राणोजीवसमाश्रित. ।
प्रयाणकुरुतेयस्मात् तस्मात्प्राण
प्रकीर्तित : ॥ त्रि० पूरिते ॥

प्राणा । पुं० भूम्नि० असुषु ॥ अस
व : प्राणाइति० असुप्राणशब्दाभ्या
बहुवचनान्ताभ्यापञ्चप्राणादयउच्य
न्ते पुनरेकैकाभिधानेबहुवचनम् ।
अतएव० प्राणोऽपानइत्युक्तम्० इदि
प्राणोगुदेपानइत्यादिचदृश्यते ॥ अ
स्योत्पत्तिर्यथा । मिलितैस्तैस्तुप्राणो
भवतिपञ्चधेति । मिलितै : पञ्चभू
तानारजोंशै : प्राणापानादिपञ्च
वृत्त्यात्मक . प्राणोभवतीत्यर्थ : ॥
शरीरस्थपञ्चप्राणायथा । प्राणोपान.

समानश्चोदानव्यानौचवायव । श
रीरस्थाइमे० इत्यमर । इमेप्राणा
दयपञ्चवायव शरीरेतिष्ठन्तितेचनि
यतस्थानस्थाः । यदाह । हृदिप्राणो
गुदेपान समानोनाभिसंस्थित ।
उदान कण्ठदेशेचव्यान सर्व-
शरीरगइति ॥ तेषांव्यापाराश्च-
यथा । अन्नप्रवेशन०मूत्राद्युत्सर्गो
ऽन्नविपाचनम् । भाषणादि०निमे
षादि०तद्व्यापारा क्रमादमी ॥
इति ॥

प्राणक : । पु० सत्त्वजातीये । प्राणि
मात्रे ॥ जीवकद्रुमे ॥ चोले । ब-
स्त्रविशेषे ॥ बोले ॥

प्राणथ । पुं० वायौ ॥ तीर्थे ॥ प्रजा
पतौ ॥ बलवति ॥ प्राणिति । अन०
। शीङ्शपिरुगमिवञ्चिजीविप्राणि
भ्योऽथ ॥

प्राणद । पु० जीवकद्रुमे ॥ भगवति
॥ न० जले ॥ रक्ते ॥ प्राणान्ददा
ति०चेष्टयति । प्राणान्कालात्मना
द्यति०खण्डयतिवा । प्राणान्दापय
ति०शोधयतिवा । प्राणान्दातिलु-
नातिवा । आतइतिक . ॥

प्राणदा । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ ऋद्धि-
वृक्षे ॥ टाप् ॥

प्राणधारणा । स्त्री० असूनाधृत्यर्थमा
चारे ॥ यथा । अथ प्रदायभूतिभ्य .
सीताथवरवर्णिनी । तयोरप्यददा
द्भ्याशोर्मधुमांसञ्चसम्भृतम् ॥ तयो
स्तृप्तिमथोत्पाद्यवीरयो कृतशौच
यो । विविधज्ञानकौपश्चाच्चक्रे
साप्राणधारणामित्यार्षेरामायणे०
अयोध्यावर्णेद्दृष्टम् ॥

प्राणनम् । न० जीवने ॥ पु० गले ॥
त्रि० आप्यायनकरे ॥

प्राणनाथ । पु० पत्यौ ॥ यमे ॥ त्रि०
प्राणाधिपे ॥ प्राणानानाथ ॥

प्राणन्त । पुं० रसाञ्जने ॥ वायौ ॥
प्राण्यात् । अन० । रुहिनन्दिजीवि
प्राणिभ्य . षिदाशिषीतिझच् ॥

प्राणन्ती । स्त्री० हिक्कायाम् ॥ क्षुति ।
छिक्कायाम् ॥ षित्त्वान्ङीष् ॥

प्राणपण । पु० अतिप्रयासे ॥ प्राण
पणोयस्मिन् ॥

प्राणप्रतिष्ठा । स्त्री० प्रतिमायांजीवन्या
से ॥ प्राणानांप्रतिष्ठा ॥

प्राणप्रद : । त्रि० प्राणदातरि ॥

प्राणप्रदा । स्त्री० ऋद्धिनामकौषधौ ॥
प्राणप्रददाति । डुदाञ्० । क ॥

प्राणभास्वान् । पुं० अब्धौ । समुद्रे ॥

प्राणभृत् । पुं० जीवे ॥ प्राणान्बिभ
र्ति । डुभृञ्० । क्विप । तुक् ॥

प्राणमय . । पु० द्वितीयकोषे । कर्मे
न्द्रियै : सहितेप्राणादिपञ्चके । क्रि
याशक्तिमतिकार्यरूपे ॥ अस्यक्रिया
त्मकत्वे नरजोंशकार्यत्वम् ॥ स्थूल-
समष्टिकारणीभूतेऽपचीकृतपंचमहा

प्राणहारकम्

भूततत्कार्यात्मकेहिरण्यगर्भेसूत्रेऽ-
मूर्तिरात्मसूक्ष्मसमष्टौ ॥ पूर्व्वदेहे
वलयच्छन्नचाणायाय . प्रवर्तक ।
वायु . प्राणमयोनासावात्माचेतन्य
वर्ज्जनात् ॥

प्राणरोध ' । पुं० नरकान्तरे ॥

प्राणलय ' । पुं० मरणे ॥ परमात्मनि
। प्राणानांलये ॥ प्राणलयेजाति०स
ङ्कल्पविकल्पावप्रिमनसोनायासेन
लीनौभवतएव० प्राणमनसोर्दुग्धा
म्बुवन्मिलितत्वात् । तदुक्तम् ।
दुग्धाम्बुवत्सम्मिलितावुभौतौतु
ल्यक्रियौमानसमारुतौतौ । तत्रैक
नाशात्परस्यनाशस्तत्रैकवृत्त्यपर
प्रवृत्तिरिति ॥ प्राणलयेसङ्कल्पविक
ल्पलयेचसमाधिर्भवति ॥

प्राणवान् । पुं० जीवे ॥ प्राणोस्यास्य
स्मिन्वा । मतुप् ॥

प्राणवित् । पुं० हैरण्यगर्भादिषु ॥ .

प्राणसंयम । पुं० प्राणायामे ॥

प्राणसमा । स्त्री० पत्न्याम् ॥

प्राणस्पन्दनिरोध ' । पुं० चित्तशान्
त्युपाये ॥ यस्तुवासनानामतिप्राब
ल्यात्०तास्त्यक्तुनशक्नोति०तस्यप्रा
णस्पन्दनिरोधएवोपाय : । प्राणस्प
न्दवासनयोश्चित्तप्रेरकत्वात्०तयो
र्निरोधेचित्तस्यशान्तिरुपपद्यते ॥

प्राणहार : । पुं०) वत्स नाभे ॥ चि०

प्राणहारकम् । न०) असुनाशके ॥

प्राणायाम '

प्राणा । स्त्री० विट्खदी विशेषे ॥ साचा
सुवर्णरूपयो ' ख्यश्च ॥

प्राणाचार्य्य . । पु० वैद्ये ॥

प्राणात्यय । पुं० आपत्काले ॥ प्रा
णानामत्ययोयस्मिन्स ॥

प्राणादिपञ्चकम् । न० प्राणापानव्या
नोदानसमानात्मके ॥

प्राणाधिनाथ ' । पु० पत्यौ ॥ प्राणा
नामधिनाथ ' ॥

प्राणाधिप : । पुं० प्रिये । पत्यौ ॥

प्राणान्त . । पुं० प्राणावसाने ॥

प्राणापानौ । पुं० अश्विनीकुमारयो ॥

प्राणायाम । पुं० प्राणसंयमे । रेचक
पूरककुम्भकलक्षणेप्राणनिग्रहोपाये
॥ तथाचयोगसूत्रम् । तस्मिन्सति
श्वासप्रश्वासयोर्गतिविच्छेदलक्षण.
प्राणायामइति । तस्मिन्नासनस्थैर्ये
सतीत्यर्थ ' ॥ प्राण . प्रागुदितोवा
युरायामोस्यप्रखेदनम् । प्रेरणात्त
ष्टिसरोधलक्षण . क्रतुदोषनुत् ॥
यवीयान्मध्यमोज्ये ष्ठ : सतालैर्द्वा
दशादिभि ॥ उक्तंच । तालद्वाद-
शकोर्द्ध्य . प्राणायामस्तुकन्यस ।
मध्यश्चतुर्भिर्विंशत्याश्रेष्ठस्तद्द्विगुणो
भवेत् ॥ सोपिध्यानतपोपेत ' सग
र्भोऽन्यस्तदुज्झित . । यथासगर्भ
स्थैर्यायमनसोन तथेतर ' ॥अपिच
। सव्याहृतिसप्रणवांगायत्रीं शिर
सासह । त्रि : पठेदायतप्राण:प्राण

याम सउच्यते ॥ सर्वपापहर प्रोक्त प्राणायामद्विजन्मनाम् । ततस्त्व भ्यधिकंनास्तितप ' परमपावनम् ॥ अत्रविशेषोदेवीगीतायाम् । इड यावार्षयेद्वायुवाह्य षोडशमात्रया । धारयेत्पूरितयोगीचतु षष्ट्यातु-मात्रया ॥ सुषुम्णामध्यगेसम्यक्द्वा त्रिंशन्मात्रयाशनै । नाड्यापिंगल याचैवरेचयेद्योगवित्तम ' ॥ प्राणा-याममिमप्राहुर्योगशास्त्रविशारदा । भूयोभूय . क्रमात्तस्यवाह्यमेवस-माचरेत् ॥ मात्रावृद्धिक्रमेणैवसम्य-क्द्वादशषोडश । जपध्यानादिभि सार्वसगर्भ त विदुर्बुधा ' ॥ तदपि त विगर्भ च्चप्राणायाम परेविदु : । क्रमादभ्यसत पुसोदेहेस्वेदोद्गमो धम ॥ मध्यम कम्पसंयुक्तोभू-मित्याग . परोमत । उत्तमस्यगु-णावाप्तिर्यावच्छीलनमिष्यतइति ॥ अध्यात्मविदस्त्वाहु । चित्तादिस र्वभावेषुब्रह्मत्वे नैवभावनात् । नि-रोध सर्ववृत्तीनाप्राणायाम स उच्यते ॥ इति ॥ प्राणस्यवायुविशेष स्यआयामोरोध ॥

प्राणायामयज्ञ : । पुं० अपानेजुह्वति-प्राणं प्राणेऽपानतथापरे । प्राणापा नगतीरुद्ध्वाप्राणायामपरायणा . ॥ अपरेनियताहारा प्राणान्प्राणेषु जुह्वतीतिभगद्वक्ते ' ॥

प्राणिद्यूतम् । न० समाह्वये । पशुपू-र्वाजादिप्राणिसयुगे ॥ प्राणिभिर्मेष कुक्कुटादिभि कृतद्यूत ॥

प्राणी । पुं० प्राणविशिष्टेमनुष्यादौ ॥ चेतने । जन्मनि । जन्तौ । शरी-रिणि ॥ अहंवैनाशिकमते० अस्यगु णायथा । बुद्ध्यादिषट्कसङ्ख्या दिपञ्चक भावनातथा । धर्माधर्मौ-गुणाएतेआत्मन स्यु:चतुर्दशेति ॥ अयमिन्द्रियायाद्यधिष्ठाता०पुण्यपा पाश्रय । ज्ञानसुखादियोगतोमान सप्रत्यक्षविषय । परदेहादौप्रवृ-त्त्यादिनानुमेय . । अहमित्याकार-प्रत्ययाश्रय . । मनोमात्रस्यगोचर । विभु परममहत्त्ववान् ॥ इति-भाषापरिच्छेद ॥ प्राणा सन्त्य-स्य । अतइनिठनाविति०इनि ॥

प्राणिमाता । स्त्री० गर्भदात्रीक्षुपे ॥

प्राणिहित . । त्रि० लोकहितकारि-णि ॥

प्राणिहिता । स्त्री० पादुकायाम् । प्रन ह्यिया०इ०भा० ॥

प्राणीत्यम् । न० ऋणे ॥

प्राणेश । पु० पत्यौ ॥

प्राणेशा । स्त्री० भार्यायाम् ॥

प्राण्यङ्गोद्भव । पु० गन्धविशेषे ॥ यथा । मृगनाभिसमुद्भूतस्तत्कोषो द्भवएववा । गन्ध ' प्राण्यङ्गज : प्रो क्तोमोदद:स्वर्गवासिनामिति ॥

प्रात : सवनम् । न० गायत्र्यच्छन्दस्के प्रात : कालोपलक्षितेकर्म्मणि ॥

प्रात : । अ० प्रगे । प्रभाते । पञ्चधाविभक्तस्यदिनस्यप्रथमेभागे ॥ प्राति । अत० । प्राततेररन्निति०-अरन्प्रत्यय : ॥ सार्व्वप्रहरे ॥ यथाहभागवते । ललाटसम्मितेभानौप्रथम : प्रहर : स्मृत : । सएवा ध्यर्द्धसयुक्त प्रातरित्यभिधीयत इति ॥ पञ्चपञ्चउष : कालः सप्तपञ्चारुणोदय : । अष्टपञ्च०भवेत् प्रात : शेष : सूर्योदय : स्मृत इतिदेवीभागवतम् ॥ श्रोत्रियशुभगांगाद्यग्निमग्निचित तथा । प्रात रुत्थायय : पश्येदापद्भ्य सविमुच्यते ॥ तथा ॥ पापिष्ठ दुर्भगांमद्यं नग्नमुत्कृत्तनासिकम् । प्रातरुत्थायय : पश्येत्तत्कलेरुपलक्षणमितिच्छन्दोगपरिशिष्टम् ॥

प्रातरनुवाक : । पुं० मन्त्रे ॥ यत्प्रात : कालेशस्यतेयाज्ञिकै : ॥

प्रातराश : । पु० प्रात : कालीनभोजने । कल्यावर्त्ते । कलेव०इ०-भा० ॥

प्रातर्गेय : । पुं० स्तुतिपाठके । स्तुतिव्रते । वन्दिनि । भाट०इ०भा० ॥ प्रात : कालेगेयईश्वरादिर्येन ॥ अहर्मुखेगातव्ये गीतानामसङ्क्षादौ ॥

प्रातर्भोक्ता । पु० काके ॥ प्रात भुङ्क्ते । भुज०तृच् ॥ त्रि०प्रभातेभोजनकर्त्तरि ॥

प्रातर्भोजनम् । न० कल्यावर्त्ते ॥

प्राति : । स्त्री० पूर्त्तौ ॥ प्रादेशे ॥

प्रातिका । स्त्री० जवायाम् ॥

प्रातिकूलिक : । त्रि० प्रतिकूलचारिणि । प्रतिकूले ॥ प्रतिकूल वर्त्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकूलमितिठक् ॥

प्रातिजनीन : । त्रि० जनेजनेसाधौ ॥ जनञ्जनम्०इति० प्रतिजनम् । वीप्सायामव्ययीभाव : । प्रतिजने साधु : । प्रतिजनादिभ्य : खञ् ॥

प्रातिपथिक : । त्रि० प्रतिपथिके ॥ प्रतिपथमेति । प्रतिपथिमेतिठ - ञ्चेतिपन्थेठक् ॥

प्रातिपदिक : । पुं० अग्नौ । शिखावति ॥ न० । अर्थवद्धातुरप्रत्यय प्रातिपदिकम्०कृत्तद्धितसमासाश्चेति सूत्राभ्यालक्षिते० नामनि ॥ प्रतिपदंभवम् । ठक् ॥ धौर : कीदृग्व धोऽन्नृतैकोरोगीकश्चनास्तिक : । कीदृक्चन्द्रनपश्यन्तितत्सूत्रपाणिनेर्वद ॥

प्रातिभम् । न० प्रतिभाविशेषे ॥ ज्ञानप्रभावविशेषे ॥ प्रतिभैव०प्रतिभाया भववा । स्वार्थे०भवार्थेवा अण् ॥

प्रातिभाव्यम् । न० प्रतिभूत्वेनदेयेधने ॥

प्रतिभुवोभावे । जामिनी॰ बू॰ भा॰ ॥ यथा। साक्षित्वप्रातिभाव्यञ्च दानग्रहणमेवच । विभक्ताभ्रातर: कुर्युर्नाविभक्ता: परस्परम् ॥ बू॰ ॥

प्रातिभासिक: । त्रि॰ प्रतिभासमात्र कालसिद्धे । नपुरस्तान्नपश्चात्स्थिते ॥ यथाशुक्तिकायारूप्यं रज्जौवासर्पं ॥

प्रातिलोमिक: । त्रि॰ प्रतिकूले ॥ प्रतिलोमवर्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीप लोमकूलमितिठक् ॥

प्रातिवेश्य: । पुं॰ निरन्तरगृहवासिनि । पड़ोसी॰ बूतिभा॰ ॥ प्रतिवेशभव: । यत् ॥

प्रातिशाख्यम् । न॰ वेदभाष्ये ॥ प्रतिशाखभवम्। अव्ययीभावाच्चेतिञ ॥

प्रातिष्ठितम् । न॰ आवेशिकेस्वीये ॥

प्रातिस्विक: । त्रि॰ असाधारणे । आवेशिके । स्वीये ॥

प्रातिहारिक: । पुं॰ मायाकारे । ऐन्द्रजालिके ॥ प्रतिहरणम् । हृञ्॰ । भावेघञ् । प्रतिहारोव्याज: प्रयोजनमस्य । प्रयोजनमितिठक् ॥

प्रातीप: । पुं॰ प्रतीपपुत्रे । महाभीष्मे । शान्तनुराजे ॥

प्रातीपिक: । त्रि॰ प्रतिकूले प्रतीपं वर्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकूलमितिठक् ॥

प्राथमकल्पिक: । पुं॰ शैक्षे । प्रथमारब्धवेदे ॥ प्रथमकल्पआद्यारम्भ: प्रयोजनंयस्य । प्रयोजनमितिठञ् ॥ यद्वा । प्रथमकल्पमधीते । विद्यालक्षणकल्पान्ताच्चेतिवक्तव्यमितिठक् ॥

प्राथमिक: । त्रि॰ प्रथमभवे ॥ प्रथमस्यव्याख्यान: प्रथमेभवोवाद्व्यजृद्ब्राह्मणक्प्रथमाध्वरपुरश्चरणनामाख्याताट्ठक् ॥

प्राथम्यम् । त्रि॰ प्रथमस्यभावे ॥

प्रादुर्भाव: । पुं॰ प्राकट्ये । आविर्भावे ॥

प्रादुष्कृत: । त्रि॰ प्रकटिते ॥

प्रादु: । अ॰ नामनि ॥ विष्णोर्दशप्रादुर्भावा: । दशनामानीत्यर्थ: ॥ प्रकाशे ॥ प्राकाश्ये । स्फुटतायाम् । आविरर्थे ॥ सम्भाव्ये ॥ वृत्तौ प्रान्दति । अदिवस्ने । वा॰ उस् । आगमशास्त्रस्यानित्यत्वान्ननुम् । प्राप्तिवा । अदभक्षणे ॥

प्रादेश: । पु॰ तर्जन्यङ्गुष्ठसम्मिते । तर्जनीसहितविस्तृताङ्गुष्ठे ॥ प्रदिश्यते । दिश॰ । हलश्चेतिघञ् । उपसर्गस्यघञीतिपाक्षिकोदीर्घ: ।

प्रादेशनम् । न॰ दाने ॥ दिशअतिसर्जने । प्राङ्पूर्व: । भावेल्युट् ॥

प्रादेशिक: । पुं॰ अव्याप्यवृत्तौ ॥

प्रादोष: } त्रि॰ { प्रदोषसम्बन्धिनि ॥ निशाप्रदोषा
प्रादोषिक: }

श्चास्थितिशेषिकेर्थेठञ् । पक्षेऽण् ॥

प्राद्युम्नि: । पुं॰ अनिरुद्धे ॥

प्राधान्यम् । न० प्रधानतायाम् ।। अ
गुणीभावे ॥ भाविष्यञ् ।।
प्राधीत । त्रि० प्रक्रान्ताध्ययने ।।
प्राध्ययनम् । न० प्रकृष्टाध्ययने ।
प्राध्वम् । त्रि० दूरपथे ।। प्रह्वे । प्रणते
॥ बन्धने ॥ प्राध्वनति । ध्वनशब्दे ।
डम्प्रत्यय । ॥
प्राध्वङ्कृत्य । अ० बन्धनेनानुकूलङ्कृत्वेत्यर्थे
॥ प्राध्वम्बन्धने० इतिगतिसञ्ज्ञा ।
कुगतीतिसमास । ।
प्राध्वम् । अ० बन्धने ॥ अनुकूले ॥
प्राध्वनति । ध्वन० डम् ॥
प्रान्त । पु० चरमे । अन्तभागे । शेष
सीमायाम् । उपान्ते ॥ यथा । प्रान्त
च्छायाविनिर्मुक्तानमनोज्ञाजलाश
याः । तस्माद्धोलवप्रान्तेष्वारामा
न्विनिवेशयेदिति ॥
प्रान्तत । अ० प्रान्तभागे ॥
प्रान्तरम् । न० ग्रामस्यदूरे० वृक्षजल
तादिशून्ये वर्त्मनि । दूरशून्यपथे
॥ विपिने । अरण्ये ॥ कोटरे
॥ प्रकृष्टमन्तरम्० व्यवधानमवका
शोवायत्र । प्रादिभ्यइतिबहुव्री
हि । ।
प्रान्तशून्यम् । न० छायादिरहिते०
दूरशून्ये ऽध्वनि ॥
प्रान्त्य : । त्रि० प्रान्तभवे ।।
प्रापणम् । न० नयने । प्राप्तौ ।।
प्रकर्षेणव्यापने ॥

प्रापणिक । पु० पण्यविक्रयिणि ।
प्रापणाय्यते । पण० । आङिपणि
काषइतिकिकन् ॥ प्रपणोव्यवहार
प्रयोजनमस्यवा । तदस्यप्रयोजन
मितिठञ् ।।
प्रापणीय । त्रि० फलमात्रे ॥ प्रा-
प्ये ॥ प्राप्यतेयत् । प्रपूर्वापधा
तो : कर्मण्यनीयर् ॥
प्रापय्य । अ० गमयित्वेत्यर्थे ॥
प्रापित । त्रि० निवेशिते ॥ नीते
प्रकर्षेणआपिते ।
प्रापिपयिषु । त्रि० प्रापयितुमिच्छौ
॥ प्रापयते : सन्नन्तादुप्रत्यय. ॥
प्रापेय । पु० गन्धर्वगणविशेषे ।
यथा प्रवाच्यजनयत पुत्रान्दिव्या
न् वैशाखनोत्सुकान् ॥ चतुर्दश
देवगन्धर्वा : प्रापेया . परिकीर्ति
ता : ॥
प्राप्त : । त्रि० स्थापिते । प्रणिहिते
॥ विन्ने । लब्धे ॥ यथा । प्राप्ते
कर्मणिनाऽनेकोविधातुंशक्यते
गुण । अप्राप्ते तुविधीयन्तेबहवो
प्येकयत्नतइतिन्याय । ॥ समञ्जसे
॥ प्राप्यतेस्म ॥ आप्लृ० । गत्य
र्थाकर्मकेतिक्त ॥ कर्तरिक्त इति
स्वामी ॥
प्राप्तपञ्चत्वम् । त्रि० मृते ।। प्राप्त
पञ्चत्वमनेन ।।
प्राप्तपात । पु० चण्डांशो : पारिपा

ण्विकी ॥

प्राप्तभाव: । पुं० जातोक्षे ॥ त्रि० लब्धसत्तादौ ॥ मनोहरे ॥ पण्डिते ॥

प्राप्तरूप: । त्रि० प्राज्ञे ॥ रम्ये ॥ प्राप्तोरूपम् । प्राप्तापन्ने चद्वितीय येतिसमास: ॥ प्राप्तं रूपं येन वा ॥

प्राप्तव्य: । त्रि० प्राप्ये ॥ प्राप्यते यत् । प्रपूर्वापधातो: कर्म्मणित व्यप्रत्यय ॥

प्राप्ति: । स्त्री० महोदये । धनादि लब्धौ ॥ अधिगमे । लाभे ॥ भूत्यन्तरे । अणिमाद्यष्टैश्वर्य्यान्तर्गतैश्वर्यविशेषे ॥ यतोऽङ्गुल्यग्रेण स्पृशतिचन्द्रमसम् ॥ प्रापणम् आपलृ० । स्त्रियांक्तिन् ॥ लग्नादेकादशे ॥

प्राप्ता । त्रि० प्राप्नवति ॥ प्राप्नोति । टच् ॥

प्राप्य । त्रि० गम्ये । समासाद्ये । प्राप्तव्ये । आसुशक्ये ॥ प्राप्यते । आपलृ० । ऋहलोर्ण्यत् ॥

प्राबोधिक । पुं० उष:काले ॥ प्राबोधकोपिपाठ. शब्दमालायाम् ॥

प्राभञ्जनम् । न० स्वातिनक्षत्रे ॥ त्रि० प्रभञ्जनसम्बन्धिनि ॥

प्राभवम् । न० श्रेष्ठत्वे ॥

प्राभवत्यम् । न० प्रभवतोभावे ॥ ष्यञ् ॥

प्राभाकर । पुं० आत्मनोचिद्रूपत्वा दिनि० मीमांसकविशेषे ॥ प्राभाकरास्ताकिंकाश्चप्राहुरस्याचिदात्मताम् । आकाशवद्द्रव्यमात्माश ब्दवत्तद्गुणश्चितिः ॥

प्राभूतिक । त्रि० प्रभूतवादिनि ॥ प्रभूतमाह । वाङ्गीप्रभूतादिभ्य-श्चेतिठक् ॥

प्राभृतम् । न० उपढौकने । प्रदेशने । देवताभ्योनिमित्तादिभ्यश्चदीयमाने । भेट० इ० भा० ॥ प्राभ्रियते स्म । भृञ्भरणे० डुभृञ्धारणपोषणयो र्वा । क्त ॥

प्राभृतकम् । न० कौशलिकायाम् । प्राभृते ॥

प्रामाणिक: । त्रि० प्रमाणलब्धे ॥ प्रमाणादागत: । ठक् ॥

प्रामाण्यम् । न० प्रमाणत्वे ॥ काल चयाबाधितार्थविषयत्वम् प्रामाण्य मितिव्याख्यातार: ॥ संवादाभावे न प्रामाण्यमितितार्किका: ॥ स्वत: प्रामाण्य मितिमीमांसका: ॥ प्रमाणस्यभाव: ष्यञ् ॥

प्रामाण्यवाद: । पुं० प्रमाणस्यता कथने ॥ तद्वतितत्प्रकारकत्वरूप प्रमात्वकथने । चिन्तामणिन्याय ग्रन्थविशेषे ॥

प्रामादिकम् । त्रि० प्रमादादवगते ॥

प्रामाद्य' । पुं० आसक्ति । अठरूपे ॥

प्रामीत्यम् । न० ऋणे ॥ मृतत्वे ॥

प्राय । पुं० सङ्गासवति० मरणायानशने ॥, प्रायोपविष्ट गङ्गायामिति लक्ष्यम् ॥ बाहुल्ये ॥ यथा । प्रायेणाकृतकृत्यत्वान्मृत्योरुद्विजतेजन' । इति ॥ मृत्यौ । मरणे ॥ तुल्ये ॥ वयसि ॥ प्रायणम् । अय० । घञ् ॥ प्रकृष्टमयनम् । ल्युट्० । एरच्वा ॥

प्रायत्यम् । न० पवित्रतायाम् ॥ प्रयतस्वभाव : । ष्यञ् ॥

प्रायश्चित्तम् । न० शुद्धिसम्पादककर्मविशेषे । अशुद्धत्वनिरसनेनशुद्धेरापादकं०पापक्षयसाधनेकर्मणि ॥ प्राय : पापंविनिर्दिष्टं चित्तं तस्यविशोधनमितिस्मृतिव्युत्पत्ति : ॥ अपिचाङ्गिरा : । प्रायोनामतप : प्रोक्तंचित्तं निश्चयउच्यते । तपोनिश्चयसंयुक्तंप्रायश्चित्तमितिस्मृतम् ॥ निश्चयसंयुक्तंपापक्षयसाधनत्वेननिश्चितमित्यर्थः ॥ प्रायस्यचित्तम् । पारस्करादित्वात्साधु ॥ प्रायश्चित्तकर्माणितु०पापक्षयसाधनानिचान्द्रायणादीनि । विहिताऽकरणप्रतिषिद्धसेवारूपनिमित्तविशेषानुबन्धीनि० प्रायश्चित्तकर्माणि । पापक्षयमात्रोद्देशेनविहितानीतिवा ॥ पापानामनुरूपाणिप्रायश्चित्तानिकृत्स्नशः । यथा तथैवसम्मृत्यप्रोक्तानिपरमर्षिभि' ॥ पापैसुरुणिगुरुणिस्वल्पान्यल्पे च तद्विद : । प्रायश्चित्तानिमैत्रेयजगु. स्वायम्भुवादय : ॥ प्रायश्चित्तान्यशेषाणितप : कर्मात्मकानिवै । यानितेषामशेषाणांकृष्णानुस्मरणं परमितिपराशर : ॥ प्रायश्चित्तन्तुपापानांश्रीदेवीनामसस्मृतिरितिभागवतेव्यास : ॥

प्रायश्चित्तीय : । त्रि० प्रायश्चित्तयोग्ये । प्रायश्चित्तसाधनत्वेनभव : । प्रायश्चित्तायपापशोधनायश्रुतिस्मृतिविहितायकर्मणे हितोवा । छवाच्छ : ॥

प्राय : । अ० भूम्नि । बाहुल्यार्थे ॥

प्रायनम् । अय० । असुन् ॥

प्रायिक : । त्रि० प्रायोभवे ॥

प्रायुद्धेषी । पु० घोटके ॥

प्रायोज्यम् । त्रि० प्रयोजनार्हे ॥ यथा । प्रायोज्यंनविभज्येत । यद्यस्यप्रयोजनार्हंपुस्तकादितन्मूल्यै : सहनविभजनीयम् ॥ इति दायभाग : ॥

प्रायोपविष्ट : । त्रि० प्रायोपवेशविशिष्टे ॥ प्रायेणमृत्युपर्यन्तानशनेन उपविष्ट . ॥ अचादित्यपुराणम् ॥ य० । समायुक्तोभवेद्यस्तुपातकैर्महदादिभि : । दुश्चिकित्स्यैर्महारोगै . पीडितोवाभवेत्तुय : ॥

प्रारब्धम्

खय देहविनाशस्यकालेप्राप्ते महा गति . । आब्रह्मणाद्यस्वर्गादिमहा फलजिगीषया ॥ प्रविशेज्ज्वलनं दीप्तं कुर्यादनशनं तथा । एतेषा मधिकारोस्तिनान्येषांसर्ववस्तुषु॥ नराणामपिनारीणां सर्ववर्णेषुस र्वदा ॥ इति ॥

प्रायोपवेश । पु० सन्न्यासपूर्वकाऽ नशनस्थितौ ॥

प्रारब्धम् । न० वर्त्तमानदेहारम्भके कर्म्मणि ॥ कर्म्मजन्मान्तरीय यत् प्रारब्धमितिकीर्त्तितम् । दुर्बल सबलंचेतिप्रारब्ध द्विविध विदुः ॥ दुर्बलस्यप्रतीकार . सनास्तिसब लस्यतु ॥ अवश्य भाविभावाना प्रतीकारोभवेद्यदि । तदादुःखै र्नलिप्येरन् नलरामयुधिष्ठिरा ॥ आत्मान सतत जानन्काल नय महामते । प्रारब्धमखिलंभुञ्जन् नोद्वेगं कर्त्तुमर्हसि ॥ इच्छाप्रार ब्ध परेच्छाप्रारब्धमनिच्छाप्रारब्धमि तिभेदात्तत्त्रिविधं । तत्रस्वेच्छा- कृत भिक्षाटनादि० समाध्यवस्थायां शिष्यादिभिर्दीयमान परेच्छाकृतम् समाध्यवस्थायांव्युत्थानदशायांवा आकाशफलपातवदकस्मात्जायमा न पाषाणपतन कण्टकवेधादिकमा निच्छाकृत प्रारब्धमितिविवेकः ॥ त्रि० प्रकर्षेणारब्धे ॥

प्रालेयम्

प्रारब्धि । स्त्री० गजबन्धनरज्जौ ॥

प्रारम्भ । पु० प्रकृष्टारम्भे ॥ प्रक- र्षेणआरम्भ ॥ प्रारम्भे कर्मणाविप्र पुण्डरीकस्मरेद्धरिम् ॥

प्रारिप्सित । त्रि० प्रकर्षेणआरब्धुमी प्सिते ॥

प्रार्थनम् । न० प्रकर्षेणयाचने । प्रार्थ नायाम् ॥

प्रार्थना । स्त्री० याच्ञायाम् । अर्थना याम् । याचनायाम् ॥ प्रकृष्टाचर्थ ना ॥ अभियाते ॥

प्रार्थनीयम् । न० द्वापरयुगे ॥ त्रि० प्रार्थनाविषये ॥

प्रार्थित . । त्रि० याचिते ॥ शत्रुसंरुद्धे ॥ अभिहिते ॥ प्रार्थ्यतेस्म । अर्थया च्ञायाम् । क्त ॥

प्रार्थ्यमान । त्रि० याच्यमाने ॥

प्रालम्ब । पुं० पयोधरे ॥ त्रपुषे ॥ न० कण्ठादृज्वस्युत्तुलम्बमानमाल्ये ॥ प्रालम्बते । लविअवस्रसने । पचा द्यच् ॥

प्रालम्बिका । स्त्री० हैमविरचितेनाभि लम्बिनिमाल्ये ॥ प्रालम्बते । लवि । ण्वुल् ॥

प्रालेयम । न० मिहिकायाम् । हि- मे ॥ प्रलीयन्ते पदार्थाअत्रेति० प्रल योहिमाद्रिः । ततआगतम् । अण् । कैकयमित्रयुप्रलयानांयादेरियद्व तियस्ये यादेशः ॥ उदक्ते ॥

प्रालेयांशु । पुं० हिमांशौ । चन्द्रे ॥ प्रालेयानि० हिमानि० अंशवोयस्य ॥

प्रालेयाचल । पुं० हिमालये । मेनाधवे ॥

प्रावट । पुं० यवे ॥

प्रावर । पुं० प्राचीरे ॥

प्रावरणम् । न० सव्याने । उत्तरीयवस्त्रे ॥

प्रावादुकः । त्रि० शुष्कतर्कजल्पनशीले ॥

प्रावारः । पुं० उत्तरासङ्गे । उपरिवस्त्रे ॥ उत्तरीये ॥ प्रव्रियतेऽनेन । वृञ्० । वृणोतेराच्छादने० इ० घञ् । उपसर्गस्यघञीतिदीर्घः ॥

प्रावारकीट । पुं० कीटविशेषे ॥

प्रावृडत्यय । पुं० शरदृतौ ॥

प्रावृत । त्रि० निवीते । परिहितेवस्त्रे ॥ आव्रियतेस्म । वृञ्० । क्त ।

प्रावृति । स्त्री० प्राचीरे ॥ शैवानाममते० स्वाभाविक्यामशुद्धौ । मले । प्रथमपाशे ॥ प्रावृणोति०प्रकर्षेणआच्छादयतिआत्मनोदृक्क्रिये० इ० प्रावृति ॥

प्रावृट् । स्त्री० वर्षाकाले । श्रावणभाद्रयो ॥ वर्षणम्०वृट् । वृषुसेचने । सम्पदादित्वात्क्विप् । प्रकृष्टावृड्व । नहिवृतिवृषिव्यधिरुचिसहितनिषु क्वाविति दीर्घः ॥ प्रवर्षतीतिवा ॥

प्रावृषा । स्त्री० वर्षाकाले । जलार्णवे ॥

प्रावृषायणी । स्त्री० कण्डूरायाम् । शूकशिम्बायाम् ॥ प्रावृषामिति०अयतीवा । कर्मण्यण् । टिड्ढाणञ्द्वयसज्दघ्नञ्मात्रच्तयप्ठक्ठञ्कञ्क्वरपः । ङीप् ॥

प्रावृषिक । पुं० मयूरे ॥ त्रि० प्रावृषिजाते ॥ प्रावृषष्ठप् ॥

प्रावृषिज । त्रि० प्रावृषिजाते ॥ प्रावृट्शरत्कालदिवाञ्जे० इत्यलुक् ॥

प्रावृषेण्य । पुं० नीपे । कदम्बवृक्षे ॥ कुटजवृक्षे ॥ धाराकदम्बे ॥ त्रि० प्रावृट्कालभवे ॥ प्रावृट्देवतास्य०प्रावृषिभवोवा । कालेभ्योभववत्०इति० प्रावृषएण्यः ॥ प्राचुर्ये

प्रावृषेण्या । स्त्री० रक्तपुनर्नवायाम् ॥ कपिकच्छ्वाम् ॥ प्रावृषिभवा । प्रावृषएण्य । टाप् ॥

प्रावृष्य । पुं० कुटजे ॥ धाराकदम्बे ॥ विकङ्कते ॥ न० ॥ वैदूर्यमणौ ॥

प्राट् । पुं० प्रश्नकर्तरि ॥ प्रश्ने ॥ पृच्छति । प्रच्छनवा । प्रच्छज्ञीप्सायाम् । क्विब्वचिप्रच्छीतिक्विब्दीर्घावसम्प्रसारणञ्च । च्छ्वोःशूडितिश । प्राशौ०प्राश प्राड्भ्यामित्यादि ॥

प्राश । पुं० अवलेहे ॥

प्रागल्भ्यम् । न० उत्तमत्वे ॥ बलवदनिष्टाननुबन्धित्वे ॥

प्राशितम् । न० पितृयज्ञे । नित्य-
श्राद्धे ॥ त्रि० भक्षिते ॥
प्राश्निक । पु० सभ्ये ॥ त्रि० प्रश्नक
र्त्तरि ॥
प्रास । पुं० कुन्तास्त्रे । भाला०हि०
भा० ॥ कौ च०हि०गौ०भा० ॥ प्रा
स्यते । असु० । हलश्चेतिघञ् ।
प्रायोऽस्त्वचेप्येशल्येहि०सामो ॥
प्रासङ्ग । पु० युगे । वत्सानामिच्छा
र्थकाष्ठवि० । वत्सानादमनकालेस्क
न्धे यत्काष्ठमासज्यतेतच ॥ प्रस-
ज्यते । प्रकृसङ्गे । घञ् । उपसर्ग
स्येतिदीर्घ ॥
प्रासङ्ग्य । पुं० युगवोढरिवृषे । यु
ग्ये ॥ प्रासङ्गं वहति । तद्वहतिरथ
युगप्रासङ्गमितियत् ॥
प्रासाद । पु० देवमन्दिरे ॥ राजगृ-
हे ॥ प्रसीदन्त्यस्मिन्मनांसि । ह
लश्चेतिघञ् । उपसर्गस्यघञीति-
दीर्घ ॥ आहश । क्लत्वाप्रभूत-
सलिलमारामाणिनिवेश्यच । देव-
तायतन कुर्याद्यशोधर्माभिवृद्धये ॥
प्रासादकुक्कुट : । पु० पारावते ॥
प्रासिक : । पुं० कौन्तिके ॥ प्रास.
प्रहरणमस्य । प्रहरणमितिठक् ॥
प्रास्त । त्रि० प्रक्षिप्ते ॥ निरस्ते ॥
प्रास्तलेम । असु० । क्त ॥
प्रास्तारिक । त्रि० प्रस्तारव्यवहर्त्तरि
॥ प्रस्तारेव्यवहरति । कठिनान्त
प्रस्तारसंस्थानेषुव्यवहरति० इतिठ-
क् ॥
प्रास्थानिकम् । त्रि० प्रस्थानकालोचिते
॥ प्रस्थानेभवम् । कालाट्ठञ् ॥ प्र
स्थानशब्दस्यगुणवृत्त्याकथञ्चित्का-
लेवर्त्तमानत्वात् ॥
प्रास्थिकम् । न० प्रस्थपरिमितव्रीह्या-
दिवापयोग्ये क्षेत्रे ॥ प्रस्थस्यवापः ।
तस्यवापइतिठञ् । त्रि० कटाद्यादि
पाचान्तरे ॥ प्रस्थसम्भवति०तस्मि
न्समावेशयति० अवहरति० पच
तिवा । सम्भवत्यवहरतीत्यादिना
ठञ् । टिड्ढेति-ङीपि० प्रास्थि-
कीब्राह्मणी । प्रस्थमुपसंहरति०पच
तिवेत्यर्थ ॥ प्रस्थेनक्रीते ॥ ठञ्
॥ प्रस्थपरिमाणमस्य । प्रास्थिकोरा
शि । तदस्यपरिमाणमितिठञ् ॥
प्राह । पु० नृत्योपदेशे ॥
प्राह्ण । पु० पूर्वाह्णे ॥ प्रथमस्तद
हस्यप्राहण । राजाहःसखिभ्यष्ट
च् । अह्नोऽह्नएतेभ्यइत्यह्नादेश ।
अह्नोदन्तादितिणत्वम् ॥
प्राह्णे । अ० पूर्वाह्णे ॥
प्राह्णेतन : । त्रि० पूर्वाह्णसम्बन्धि-
नि ॥ सायंचिरम्प्राह्णेप्रगेऽव्ययेभ्य
ष्ट्युट्युलौतुट्च ॥
प्रिय । पु०धवे । पत्यौ ॥ वृद्धिनामौ
षधौ ॥ जीवकौषधे ॥ प्रीतिविष
ये । आत्मनि ॥ यथा । प्रियोह्या

त्मैवसर्वेषांनात्मनोऽस्त्यपरं प्रियम् । लोकेस्मिन्नात्मसम्बन्धाद्भवन्त्यन्ये प्रिया . शिवे ॥ प्राणबुद्धिमन स्वात्मदाराऽपत्यधनादय । यत्सम्प र्कात्प्रियाआसन्तत . कोन्वपर प्रिय ॥ प्रीणाति । प्रीञ् तर्पणे । इगुपधेतिक ॥ न० शीतुस्तत्काल श्रुतिसुखेवाक्ये ॥ त्रि० हृद्ये । इष्टे । प्रीतिविषये । स्ने हपात्रेपुत्रादौ ॥ प्रीतिकरे ॥ सर्वं प्रिय खलुभव त्यनुरूपचेष्ट ॥ भृत्ये ॥ प्रीणयति शुश्रूषादिनास्वामिनम् ॥ प्रियोऽ प्रियस्त्वकार्यवशाद्भवति । यथा । न हिकश्चप्रिय कोनाऽप्रियोभाजगत् त्रये । कालेकार्यवशात्सर्वेभवन् त्येवाऽप्रिया प्रिया . ॥

प्रियवद् । पु० खेचरे । गधर्व विशेषे ॥ त्रि० प्रियवादि ॥ प्रियं वदति । वदव्यक्तायावाचि । प्रिय वशेवद खच् । मुम ॥

प्रियवदा स्त्री० खर्वश्यायाम् ॥

प्रियक . । पु० प्रीतसालतरौ । जीव के । असनकुसुमे । विजयसार० इ० भा० ॥ नीपे । धाराकदम्बे ॥ चित्रमृगे । कम्बलप्रकृतौमृग विशेषे ॥ प्रियकोरोमनिर्युक्तोस्ट इ वमतयोर्न रितिर्वै जयन्ती ॥ पक्षौ । चञ्चरीके ॥ प्रियङ्गौ ॥ कुङ्कुमे । काश्मीरजन्मनि ॥ प्रीणा

ति । प्रीञ्० । क्वुन्शिल्पिस ञ्ज योरितिक्वुन् ॥ यद्वा । प्रीणाति० प्रीयतेवा । इगुपधेतिक । स्वा र्थेकन् ॥

प्रियकार । त्रि० प्रियङ्करे । प्रिय करोति । डुकृञ्० । कर्मणप्रियं स्य ण् ॥

प्रियकृत् । पु० नारायणे । भक्ता प्रिय करोति । क्विप् ॥ त्रि० प्रि यकारिणि ॥

प्रियङ्कर । त्रि० हितकारिणि । प्रियकारके ॥ प्रियङ्करोति क्षेम प्रियमद्रेणाचेतिपक्षे खच् ॥

प्रियङ्करी । स्त्री० वृहज्जीवन्त्याम् ॥ श्वेतकण्टकायाम् ॥ अश्वगन्धा याम् ॥

प्रियङ्गु . । स्त्री० राजिकायाम् । राजसर्षपे ॥ कणायाम् । पिप्प ल्याम् ॥ कङ्गुसस्ये ॥ स्वनामख्या तसुगन्धिवृक्षविशेषे । प्रियके । श्यामायाम् । लतायाम् । फलि न्याम् ॥ प्रियङ्गु शीतलातिक्ता तुवरानिलपित्तहृत् । रक्तातियोग दौर्गन्ध्यस्वेददाहज्वरापहा ॥ गु ल्मतृड्विषमोहघ्नीतद्वद्गन्धप्रियङ्गु का । तत्फल मधुर रूक्ष कषा यम्शीतल गुरु । विबन्धाध्मानब लकृत्सङ्ग्राहिकफपित्तजित् ॥ प्रिय गच्छति ॥ मृगय्वादौनिपात

सिद्ध: ॥ त्रित० द्रुर्वा ॥ प्रियमङ्गलिवा । चगिगतौ । ग्यन्तीवा । कुपर्वत् । शकन्ध्वादि: ॥ काटुक्याम् ।

प्रियचिकीर्षु । चि० प्रियकर्तुमिच्छौ ॥

प्रियजन. । पु० हृदयलोके ॥ प्रौढभावच्चे ॥ यथा ॥ प्रौढभावानुचिस्तीय त्तस्यपि यजनोचस ॥

प्रियजीव । पु० श्योनाकवृत्ते ॥

प्रियतम । पु० मयूरशिखावृत्ते ॥ चात्मनि ॥ यथा । वित्तात पुत्र प्रिय पुत्रात् पिण्ड पिण्डात् तथेन्द्रियम् । इन्द्रियेभ्य . प्रिय. प्राणचात्माप्रियतमस्तत ॥ चि० प्रेष्ठे ॥ चतिशयेनप्रिये ॥

प्रियता । स्त्री० हार्दे । प्रेम्णि । स्नेहे ॥ प्रीणातीतिप्रिय । तस्य भाव । तल् ॥

प्रियतोषण । पु० षोडशबन्धातिरिक्तरतिबन्धविशेषे ॥ यथा । नारीपादौस्वहस्तेनधार्यं च्यघनोपरि । स्तनापीडकर . कामीकामयेत् प्रियतोषण . ॥ चि० प्रियस्तुष्टिकारिणि ।

प्रियत्वम् । न० प्रियतायाम् ॥ प्रियस्यभाव . । त्व: ॥ प्रीतिकरत्वे ॥

प्रियदर्शन: । पु० क्षीरे । शुकविहङ्गमे ॥ क्षीरिकाद्रुमे ॥ चि० चक्षुष्ये । सुदर्शने ॥ प्रियंदर्शनमस्य ॥

प्रियप्रायम् । न० चटुनि । चाटुनि । प्रियवाक्ये ॥ इतिहैमचन्द्र ॥

प्रियप्रेप्सु । चि० इष्टार्थोद्युक्ते । उत्सुके ॥

प्रियमधु: । पु० एककुण्डले । बलदेवे । अच्युताग्रजे ॥ प्रिय मधु मद्य यस्य ॥

प्रियरूप । पु० कामे ॥ न० चप्सर प्रभृतीनांरूपे ॥ चि० मनोहररूपवति ॥

प्रियवर्णी । स्त्री० श्यामायाम् । गुन्द्रायाम् । प्रियङ्गौ ॥

प्रियवल्ली । स्त्री० प्रियङ्गौ ॥

प्रियवादी । चि० तत्कालमधुरवाक्यवक्तरि ॥ मनोज्ञवक्तरि ॥ यथा । कोतिभार समर्थानांकिन्दूरंव्यवसायिनाम् । कोविदेश सुविद्यानाम्क ' पर ' प्रियवादिनाम्रिति ॥

प्रियव्रत । पु० स्वायम्भवमनो पुत्रे । यथा । प्रियव्रतोत्तानपादौमनोस्वायम्भुवस्यतु द्वौपुत्रौसुमहावीर्यौ धर्मज्ञौकथितौतव ॥

प्रियश्रवा । पु० भगवतिवासुदेवे ॥ प्रियश्रवोयस्यस . ॥

प्रियसख । पु० खदिरे ॥

प्रियसख्यम् । न० सूनृतवाक्ये ॥

प्रियसन्देश । पु० चम्पकवृक्षे ॥ प्रियसंवादे ॥

प्रियसालक । पु० असनवृक्षे । विजयसार० इ० भा० ॥

प्रिया । स्त्री० भार्यायाम् ॥ नार्याम् । एलायाम् ॥ मदिरायाम् । मल्लिकायाम् ॥ वार्त्तायाम् ॥ प्रियङ्गौ ॥ मध्याक्षरप्रभेदे ॥ यथा । जौ हलङ्घ्यते । साप्रियाकथ्यते ॥ यथा । नौमिगोपालकम् । देवकीबालकम् ॥ मृगीतिनामान्तरम् । रोमृगीति लक्षणात् ॥ सुप्रतिष्ठाप्रभेदेपि । स लगौ . प्रिया ॥ यथा । व्रजसुभ्रुवो विलसत्कला . । अभवन्प्रियामुरवैरिण ॥

प्रियाम्बु । पु० आम्रवृक्षे ॥ न० आम्रफले ॥ ह्रदजले ॥

प्रियार्ह । पु० नारायणे ॥ स्वेष्टदेवे प्रियाणीष्टान्यर्हतिअर्पयितुंयोग्योभवतीतितथा । कर्मण्यण् ॥ यथा० यद्यदिष्टतमंलोकेयच्चास्यदयितंगृहे । तत्तद्भवतेदेयंतदेवाक्षयमिच्छता ॥ इतिमार्कण्डेयपु० ॥ अपिच । यद्यदात्मप्रियद्रव्यं तत्तदिष्टायकल्पयेत् ॥

प्रियाल : । पु० राजादने । पियाले ॥ चारश्चफलंपक्वं द्रव्य गौल्याम्लकं गुरु । तद्बीजं मधुरं द्रव्यं पित्तदाहार्ति नाशनम् ॥ प्रीणाति । प्रीञ्० । बा० कालन् ॥

प्रियाला । स्त्री० द्राक्षायाम् ॥

प्रियोदितम् । न० प्रियवाक्ये ॥ प्रियश्च तत्उदितश्च ॥ त्रि० प्रियवाक्यविषये ॥

प्रीण । त्रि० पुरातने । प्रतने ॥ नञ्च पुराणेप्रादिभ्रि० खेनसमुच्चित ख ॥ प्रीते ॥

प्रीणनम् । न० तर्पणे । तृप्तौ ॥ प्रीञ् । स्वार्थण्यन्तात्ल्युट् ० धूञ्प्रीञो- रितिनुक् ॥

प्रीणयन् । त्रि० तर्पयति ॥ प्रीञोण्यन्ताल्लट शतृशानचावित्यादिनाल ट शत्रादेश० धूञ्प्रीञोर्नुग्वक्तव्य इतिनुगागम ॥

प्रीणस । पु० गण्डके ॥

प्रीत । त्रि० हृष्टे । मत्ते । तृप्ते ॥ नर्मणि ॥ प्रीयतेस्म । प्रीङ्प्रीणने । क्त ॥

प्रीति । स्त्री० मुदि । प्रमदे । हर्षे । सुखे ॥ इष्टदर्शनजन्ये सुखे ॥ भोजनकालेऽनभिरुचिराहित्ये । इच्छो- त्कण्ठा ॥ विष्कम्भादिषु द्वितीययोगे ॥ तत्रजातस्यफलयथा । प्रसूतिकालेयदिप्रीतियोगोनरोह्यरोग . सुखवान्प्रमोदी । रक्तानुरक्तोविदुषा प्रपन्न . सम्प्रार्थितोयच्छतिवित्तमेव ॥ रत्या सपत्न्यांस्मरपत्न्याम् ॥

प्रेमणि ॥ यथा । याप्रीतिरविवेकानामविषयेष्वनपायिनी । त्वामनुस्मरतः सामेहृदयान्मापसर्पतु ॥ मा पं०त्वेश्रीपते । मापसर्पतुवा ॥ प्रेम लक्षणाप्रीतिस्त्वात्मनिमुख्यान्यत्रगौणी । तथाचोक्तंवार्तिकसारे । स्वात्मभोगस्यहेतुत्वात्प्राणादौप्रीतिरिष्यते । नस्वतोतोन्यसामुख्यात्स्वात्मप्रीतिर्यथातथा ॥ प्रतीचिनिर्निमित्तेवसर्वावस्थासुवोच्यते । प्रीतिरन्यत्रगा त्वत्त्तस्मान्मुख्यासावितिगम्यताम् ॥ सर्वान्तरतरत्वेनयुज्यतेनिर्निमित्तता । वाह्येषुसनिमित्तत्वप्रीतेस्पष्टंगवादिषु ॥ व्याध्याद्युपद्रुतोलोकेमृतिमप्यभिवाञ्छति । निर्निमित्तप्रियत्वेतुदेहादेस्तन्नयुज्यते ॥ इति ॥ प्रीतौतर्पणे । भावेक्तिन् ॥ यद्रीक्षेविपुलाप्रीतिश्चोणितवनकावयेत् । वाग्विवादोर्थसम्बन्धपरोक्षेदारभाषणम् ॥

प्रीतिजुषा । स्त्री० उषायाम् । अनिरुद्धपत्न्याम् ॥

प्रीतिद । पुं० वासन्तिके । कैलिकिले । विदूषके । भाण्ड० इ० भा० ॥ कामुके ॥ त्रि० सुखप्रेमदातरि ॥

प्रीतिदत्तम् । त्रि० प्रीत्यादत्तवस्तुनि । यथा । प्रीत्यादत्तंतुयत्किञ्चिच्छ्वश्र्वावाश्वशुरेणवा । पादवन्दनिकञ्चैव, प्रीतिदत्तंतदुच्यते ॥ प्रीतिदाने ॥ भावेक्तः ॥

प्रीतिदानम् । न० प्रसादे ॥

प्रीतिभोज्यम् । न० प्रीत्याभक्षणीयेऽन्नादौ ॥ यथा । अन्नानिप्रीतिभोज्यानिआपद्भोज्यानिवापुनः । नचसम्प्रीयसेराजन्नचैवापद्गतावयम् ॥

प्रीतयुक् । त्रि० स्निग्धे ॥

प्रीत्यात्मक । पुं० सत्त्वगुणे ॥ प्रीतिसुखमात्मायस्यसः ॥

प्रुचि । पुं० प्लुचौ ॥

प्रुष्ट । त्रि० दग्धे ॥ प्रुष्यतेस्म । प्रुषदाहे । क्तः । यस्येतिनेट् ॥

प्रुष्व । पुं० ऋतौ ॥ सूर्ये ॥ प्रोषति । प्रुष० । अशूप्रुषिलटीतिक्वन् ॥

प्रुष्वा । स्त्री० जलकणिकायाम् । टाप् ॥

प्रेक्षणम् । न० चक्षुषि ॥ दर्शने ॥

प्रेक्षणकूट । पुं० चक्षुर्गोलके ॥

प्रेक्षणीय । त्रि० दर्शनीये ॥

प्रेक्षा । स्त्री० उपलब्धौ । बुद्धौ ॥ नृत्येक्षणे ॥ ईक्षणे ॥ प्रकृष्टमीक्षणमनयावा । ईक्ष० । गुरोश्चहल इति । टाप् ॥ वृक्षशाखायाम् ॥

प्रेङ्खन् । त्रि० चलनविशिष्टे ॥ ससक्तिविशिष्टे ॥

प्रेङ्खा । स्त्री० पर्यटने ॥ अश्वगतौ ॥ स्ववेशनान्तरे ॥ नृत्ये ॥ दोलायाम् ॥ प्रेङ्ख्यते । इखिगतौ ॥ घञ् । टाप् ॥

प्रेङ्खित : । त्रि० कम्पिते ॥ प्रेङ्खतिस्म । इति० । क्त : ॥

प्रेङ्खोलनम् । न० दोलायाम् । दोलने ॥

प्रेङ्खोलित : । त्रि० दोलिते । तरलिते । लुलिते ॥ न० रतवन्धान्तरे ॥ सर्वत . कटिपरिभ्रमोयदिप्रेङ्खपूर्वमिदमुक्तमारतम् ॥

प्रेत । पुं० नरकस्थप्राणिनि ॥ भूतप्रभेदे ॥ स्वधर्मात्प्रच्युतोविप्रोदेहपातादूर्ध्वंवायवीयदेहमापन्नउल्कामुखप्रटभूतनादिसञ्ज्ञ . प्रेतउच्यते । यथा । वान्ताश्युल्कामुख . प्रेतो विप्रोधर्मात्स्वकाच्च्युत । इति ॥ भूतप्रेतपिशाचानालोकायथा । अ रीश्वरायेचभूतप्रेतपिशाचका . । वर्जयित्वारुद्रगणाँस्तेतत्रैवचरन्तिहि ॥ नोर्द्ध्वविक्रमणेशक्तिस्तेषांसम्भूतदा प्मनाम् । अतऊर्द्ध्वहिप्रेन्द्राच सायेकृतेनस . ॥ तेतुसूर्यादय ' स र्वेविहरन्त्यूर्द्ध्ववर्जिता . । इतिपा द्मे स्वर्गखण्ड ॥ वैदिकविधानेनौर्द्ध्वदैहिकाभावात् वेष्णुदेपाद्बहु नरकभोगान्ते प्रेतशरीरभवतीति पुराणेप्रसिद्धमस्ति ॥ त्रि० मृते ॥ अर्वाकसपिण्डोकरणात्प्रेतोऽभवति वैमृत ॥ प्रेति । इण० । गत्यर्थेति क्त . ॥

प्रेतकार्यम् । न० मृतस्यदाहादिसपिण्डीकरणान्तकर्म च ॥ यथा । स्वज्ञ- स्याप्रेतकार्याणिप्रेतस्यधनहारक . । वर्णानांयद्वधेप्रोक्तं तद्व्रतनियतश्चरेत् ॥ इति ॥

प्रेतकृत्या । स्त्री० पितृपक्षार्थायांक्रियायाम् ॥ प्रकर्षेणइत : प्रेत . पितृलोकस्थएवोच्यते ॥

प्रेतगृहम् । न० श्मशाने ॥

प्रेततर्पणम् । न० मरणावधिसपिण्डीकरणपर्यन्तंप्रेतमुद्दिश्यतिलजलदाने ॥

प्रेतनदी । स्त्री० वैतरिण्याम् ॥ प्रेतानांनरकस्थप्राणिनांनदी ॥

प्रेतपटह : । पुं० भवरुदि । मृत्युभङ्कृके । मृत्युकालेवादनीयवाद्यविशेषे । गौड० इ० भा० ।

प्रेतपति : । पुं० यमे । प्रेतराजि । प्रेतानांपति : ॥

प्रेतपिण्ड । पुं० मरणावधिसपिण्डीकरणपर्यन्त प्रेतसम्प्रदानकपिण्डाकारान्ने ॥ यथा । नखधान्यप्रयुञ्जीतप्रेतपिण्डे दशाह्निके । भाविते तत्र दैपिण्डयस्तद्दत्तप्रपूरकम् ॥ प्रेतपिण्डानदीयन्ते यस्य तस्यविमोक्षणम् । श्मशानिकेभ्यो देवेभ्यआकल्पं नैव विद्यते ॥

प्रेतपुरम् । न० यमालये ॥

प्रेतमाता । स्त्री० काल्यादिषु ॥ कालीकरालीभद्राचभीमाचैवभयोत्कटा । रुधिरधारादुराधर्षासमेता

प्रेतमातर ॥

प्रेतराक्षसी । स्त्री० तुलस्याम् ॥

प्रेतवनम् । न० श्मशाने ॥

प्रेतवाहित । त्रि० भूताविष्टे ॥

प्रेतशिला । स्त्री० पिण्डदानार्थगयास्थितप्रस्तरविशेषे ॥ यथा । येयप्रेतशिलाख्यातागयायासाचिधास्थिता प्रभातेप्रेतकुण्डेचगयासुरशिरस्यपि ॥

प्रेतशौचम् । न० मृतसंस्कारादौ ॥

प्रेता । स्त्री० वैतरणीनद्याम् ॥ मृतायाम् ॥ प्रेतभावापन्नायाम् ॥

प्रेत्य । अ० अमुत्र । जन्मान्तरे ॥ देहत्यागात्यर्थे ॥ प्रकर्षेणहत्वा । इण्० क्त्वाप्रत्यय .। समासेइतिल्यप् । तुक् ॥ व्यावर्त्यर्थे ॥

प्रेत्यभाव । पु० पुनरुत्पत्तौ ॥ तथाचगौतमसूत्रम् । पुनरुत्पत्तिः प्रेत्यभाव । १९ ॥ प्रेत्यमृत्वाभावोजनन०प्रेत्यभाव । तत्रपुनरित्यनेनाभ्यासकथनात्० प्रागुत्पत्तिस्ततोमरणततउत्पत्तिरिति । प्रेत्यभावोजननादिरपवर्गान्त । एतज्ज्ञानञ्चवैराग्यउपयुज्यते०इति०प्रेत्येतिनव्यर्थम् । तदीयमरणञ्चतदीयजीवन०इष्टनाशस्तदीयचरमप्राणसंयोगध्वंसस्तदीयप्राणध्वंसोवा । तदीयोत्पत्तिस्तु०तदीयविजातीयशरीराद्यप्राणसंयोगइति ॥

प्रेत्वा । पु० वासवे ॥ वाते ॥ प्राणिषु ॥

प्रेत्वरी । स्त्री० पुरि ॥

प्रेमा । पु० न० प्रियतायाम् । हार्दे । स्नेहे ॥ हर्षे ॥ नर्मणि ॥ रम्येषुदिदृक्षायाम् ॥ प्रियस्यभाव । पृथ्वादित्वादिमनिच् । प्रियस्थिरेतिप्रादेश ॥ प्रयणम् । प्रीङ्तर्पणे । मनिन्वा ॥ नपुंसकलिङ्गम् ॥ गुणतन्त्रा प्रेमाणोनपरिचयतन्त्रा । पुंस्त्वमपि ॥ स्नेहवाचकलक्षणयथा । सर्वथाध्वंसरहितसत्यपिध्वंसकारणे । यद्भावबन्धनयूनो. स प्रेम.परिकीर्तित ॥ इत्युज्ज्वलनीलमणि ॥

प्रेमपरिप्लुत । त्रि० प्रेमरससमन्ने ॥

प्रेमपातनम् । न० नेत्रजले ॥

प्रेमालिङ्गनम् । न० स्नेहेनपरिष्वङ्गे ॥ नायिकानायिकयोरालिङ्गनविशेषे ॥ तल्लक्षणयथा । नायकःकटिनायिकयैकपादेनवेष्टयित्वाद्वितीयपादतस्यजङ्घो परिस्थापयित्वायदालिङ्गनतदितिकामशास्त्रम् ॥

प्रेयान् । पु० पत्यौ । प्रिये । दयिते । कान्ते ॥ कान्ते ॥ त्रि० प्रियतरे । पशुपुत्रादिलक्षणे ॥ अयमनयोरतिशयेनप्रिय । ईयसुन् । प्रियस्थिरेतिप्रादेश ॥ न० सर्वान्तरे०ब्रह्मात्मनि ॥

प्रेयसी । स्त्री० प्रियतमायामार्याम् । दयितायाम् । कान्तायाम् ॥ वल्लभायाम् ॥ ङीप् ॥

प्रेरक । पुं० राजादौ ॥ प्रयोजकेः ॥ विधौ ॥ प्रेरणामेवकुर्वन्प्रेरकोविधिः ॥ प्रेरयति । प्रोपपदादीरर्तेर्हेतुमण्णिजन्तात्०कर्मणि० एवुल् ॥

प्रेरणम् । न० प्रेषणे । पठावना० इ० भा० ॥ आज्ञापने । स्वस्वकार्येषुनियोजने ॥ अश्वानामष्टविधप्रेरणया । वाहनप्रतिवाहानामष्टविध प्रेरणविदु । रागावस्थाकषापाणि प्रतोदरवभेदतइति ॥ प्रकृष्टम् ईरणम् ॥

प्रेरणा । स्त्री० चोदनायाम् । विधौ ॥

प्रेरित । त्रि० चोदिते । नियोजिते । प्रेषिते ॥

प्रेर्वा । पुं० सागरे । समुद्रे ॥ प्रेरयति । ईरक्षेपे । प्रईरश्च्दोस्तुट्चेति क्वनिप् ॥

प्रेर्वरी । स्त्री० नद्याम् ॥ वनोरचेति ङीप्री ॥

प्रेर्ष्य : । त्रि० प्रेरकाधीने ॥

प्रेष । पुं० प्रेषणे ॥ पीडायाम् ॥ प्रेष्ये ॥

प्रेषणम् । न० प्रेरणे ॥ जानीयात् प्रेषणेभृत्यान्बान्धवान्व्यसनागमे । मित्रञ्चापदिकालेचभार्याञ्चविभवक्षये ॥

प्रेषणा । स्त्री० भृत्यादेर्निकृष्टस्यप्रवर्तनायाम् । आज्ञायाम् ॥

प्रेषित । त्रि० प्रभृते । प्रेरिते । प्रस्थापिते । प्रतिशिष्टे । पठाया० इति भा० ॥

प्रेष्ठ । त्रि० प्रियतमे । अयमेषामतिशयेनप्रिय । प्रियस्थिरेत्यादिनेष्ठनिसाधु ॥

प्रेष्ठा । स्त्री० प्रेयस्याम् ॥ प्रमृतायाम् ॥

प्रेष्य । त्रि० विधेये । सेवके । भृत्ये ॥ प्रेष्यते । ईषगत्यादिषुवा ण्यत् । गुण ॥

प्रैयङ्गवीनम् । न० प्रियङ्गुक्षेत्रे । प्रियङ्गूणाभवनक्षेत्रम् । धान्यानाभवनेक्षेत्रेखञ् ॥

प्रैष । क्लेशे ॥ मर्दने ॥ उन्माने ॥ विधौ ॥ प्रेषणे ॥ प्रेषणम् । इषिभ्यो घञ् । प्रादूहेतिवृद्धि ।

प्रैष्य । त्रि० प्रेष्ये ॥ प्रेष्यते । इषु इच्छायाम् । इषगतौ० आभीक्ष्ण्ये च । ण्यत् । प्रादूहेतिवृद्धि ॥

प्रोक्त । त्रि० कथिते ॥ प्रकर्षेण० अध्यापनेन० अर्थव्याख्यानेनवाउक्त । प्रकाशित ॥

प्रोक्षणम् । न० सेचने ॥ वधे । यज्ञार्थपशुहिंसने ॥ प्रकृष्टमुक्षणम् । उक्षसेचने । ल्युट् ॥

प्रोक्षणी । स्त्री० जलक्रीडाविशेषे । क्रीटाखेलना० इ० भा० ॥ प्रोक्षणी

भिरुद्दे जितास्मद्धतिप्रयोगात् ॥

प्रोक्षित । त्रि० निहते । यज्ञे हतप-शौ । उपसम्पन्ने ॥ यज्ञार्थमन्त्रैसंस्कृतमांसादौ ॥ यथा । भक्षयेत् प्रोक्षितमांस सकृद्ब्राह्मणकाम्यया । दैवे नियुक्तः श्राद्धे वानियमेतु विवर्जयेत् । आरण्यानामिदानीतनप्रोक्षणापेक्षानास्तीत्युक्तम-हाभारते । यथा । आरण्याः सर्वदेवत्याः प्रोक्षिताः सर्वशो मृगाः । अगस्त्येनपुराराजन्मृगयायेनपूज्यते० इति । सिक्ते ॥ प्रोक्षितेस्म। उक्ष० । क्त ॥ मन्त्रसंस्कृते ॥

प्रोच्छलत् । त्रि० उद्गच्छति । उच्छलता० इ० भा० ॥

प्रोञ्छनम् । न० प्रवर्जने । लोपने । पूछना० इ० भा० ॥

प्रोज्ज्ञासनम् । न० मारणे ॥

प्रोज्झित । त्रि० त्यक्ते ॥

प्रोण्ठ । पु० कटकोले । पतद्ग्रहे ॥

प्रोतम् । न० ‹ स्वे । वाससि ॥ त्रि० खचिते । व्याप्ते ॥ गुम्फिते । ग्रथिते ॥ स्यूते । प्रविष्टे ॥ प्रगते । प्रतिष्ठिते ॥ प्रक्षिप्ते ॥ पटेतिर्यक्तन्तौ ॥ वह्निर्व्याप्तौ ॥ प्रपूर्वाद्वेञ . कर्मणिक्त । यजादित्वात्सम्प्रसारणम् ॥

प्रोतोत्सादनम् । न० छत्रे । वस्त्रकुट्टिमे ॥

प्रोत्फल । पुं० सिंहलास्थाने ॥ तलवृक्षसदृशवृक्षविशेषे । छडी० छडा० इ० गौ० भा० ॥

प्रोत्फुल्ल । त्रि० विकसिते ॥

प्रोत्साह । पुं० प्रकृष्टोद्यमे ॥

प्रोथ । पु० क्लीम् ॥ सिचये । शाटके । स्त्रीगर्भे ॥ छागलेवस्ते ॥ गह्वरे ॥ पु० न० घोणायाम् । अश्वनासिकायाम् ॥ त्रि० अध्वगे ॥ प्रथिते ॥ प्रोथति । प्रोथृ पर्याप्तौ । पुसौतिघ । प्रवतेवा । प्रुङ् गतौ । तिथ नृष्ठगूथयूथप्रोथा० इ० थक् । निपातनाद्गुणः ॥

प्रोद्यत । त्रि० सोद्यमे ॥

प्रोष । पु० सन्तापे

प्रोषित । त्रि० प्रवासगते । विदेशस्थे ॥ अपगते ॥

प्रोषितभर्तृका । स्त्री० विदेशस्थभर्तृकायाम् ॥ हास्य परगृहेयानसमाजोत्सवदर्शनम् । क्रीडाशरीरसंस्कार त्यजेत्प्रोषितभर्तृका ॥ प्रोषितोभर्तायस्याः ॥ स्त्रीयादिनायिकाभेदे ॥ देशान्तरगते पत्यौ सन्तापाकुलाप्रोषितभर्तृकेतिलक्षणम् ॥

प्रोष्ठ । पु० गवि ॥ शफर्याम् । प्रोष्ठीमत्स्ये ॥ प्रकृष्ट ओष्ठोऽस्य । ओत्वोष्ठयोः समासेवा ॥

प्रोष्ठपद । पुं० भाद्रमासे ॥

प्रोष्ठपदा । स्त्री० पूर्वभाद्रपदोत्तरभाद्रपदयो : ॥ प्रोष्ठोगौस्तस्येवपादा यासाम् सुप्रातसुश्वसुदिवशारिकुक्षीत्यादिनावहुव्रीहावच् ०पन्नात्र-स्ननिपातित ' ॥

प्रोष्ठपदी । स्त्री० भाद्राम्पूर्णिमायाम् ॥

प्रोष्ठपाद : । पुं० प्रोष्ठपदासुजाते ॥ सन्धिवेलेत्यादिनाऽण् । के प्रोष्ठपदानामित्युत्तरपदस्याचामादेरचीवृद्धि . ॥

प्रोष्ठी । स्त्री० शफरे । शफर्याम् । वैवरीमच्छी०सफरी०पोठी०पूठी०. इ०भा०पृ०मत्स्ये ॥ प्रोष्ठीतिकाकटु . स्वादु ' शुक्रश्लेष्मकफवातजित् । स्निग्धास्कण्ठरोगघ्नीरोचनीचलघु'स्मृता ॥ प्रकृष्टओष्ठोस्या. । ओत्वोष्ठयो : समासेवा । नासिकोदरोष्ठेति०जातेरितिवाङीष् ॥

प्रोष्य । अ० देशान्तरेउषित्वेत्यर्थ ॥

प्रोह ' । पुं०गजाङ्घ्रौ । हस्तिपादे ॥ पर्वणि ॥ गजचरणपर्वणि ॥ प्रोह-श्चरणपर्वणीतित्रिकाण्डशेष ॥ त्रि ०निपुणे ०तर्के ॥

प्रौढ : । पु० वत्सरे ॥ त्रि० प्रगल्भे ॥ प्रवृद्धे । वर्द्धिते । एधिते ॥ निपुणे । प्रोह्यतेस्म । वह० । क्त ' सम्प्रसारणम् ' प्रादूहेतिवृद्धि : ॥

प्रौढपाद : । पुं० आसनारोपितपादतले । आसनोपरिपादतलद्वयसंयोगपूर्वकोपवेष्टरि ॥ वस्त्रादिनाकृतपृष्ठजानुजङ्घात्रये । वस्त्रादिद्वारापृष्ठजानुजङ्घाद्वयदृढबन्धनपूर्वकोपवेष्टरि यथा । आसनारूढपादस्तुजानुनोर्जङ्घयोस्तथा- । कृतावसक्थिकोयस्तुप्रौढपाद : सउच्यते ॥ स्नानमाचमन होमभोजन देवताऽर्चनम् । प्रौढपादोन कुर्वीतस्वाध्याय पितृतर्पणम् ॥ इतिकात्यायन ॥ अनेकोद्वार्च्छेदाकृशिलेभूमिसमेदृष्टकास्वसङ्कीर्णेभूतादुतिवौधायनवचनात्तथाविधेआरूढपादोपिकुर्यात् । इत्याह्निकतत्त्वम् ॥

प्रौढा । स्त्री० नायिकाभेदे । चिरस्याम् । श्यामायाम् ॥ यथा । बाला-तुतरुणीप्रौढात्रिधाभवतिनायिका । गुणयोगैनरन्तव्या नारीत्र्यश्याभवेत्सदा ॥ त्रिंशद्वर्षादूर्द्ध्वम्पञ्चपञ्चाशद्वर्षपर्यन्तप्रौढावस्था । यथा । आषोडशीभवेद्बालातरुणीत्रिंशतामता । पञ्चपञ्चाशतीप्रौढा भवेद्वृद्धाततः परम् ॥ आसावशत्वकारणयथा । अलङ्कारादिभिर्बाला तरुणीरतियोगत . । प्रेमदानादिभि प्रौढा वृद्धाचदृढताडनात् ॥ आसांरमणेगुणदोषायथा । बालातुप्राणदाप्रो

ज्ञातनपोप्राणहारिणी । प्रौढाकारोतिग्रहत्वच्चनामरणादाभवेत् ॥ मुग्धादिविविधान्तर्गतप्रगल्भायानायिकायाम् ॥ स्मरमन्दीकृतव्रीडाप्रौढासम्पूर्णयौवना ॥

प्रौढि । स्त्री॰ उत्साहे । प्रगल्भतायाम् ॥ उद्यमे । उद्योगे । कियदेतिकायाम् ॥ सामर्थ्ये ॥

प्रौष्ठपद । पु॰ भाद्रमासे । प्रौष्ठपदीपौर्णमास्यस्मिन् । सास्मिन्पौर्णमासीत्यण् ॥

प्रौष्ठपदिक । पु॰ प्रौष्ठपददेवताके ॥ प्रौष्ठपदोदेवतास्य । महाराजप्रौष्ठपदाट्ठञ् ॥

प्रौष्ठपदी । स्त्री॰ भाद्रपौर्णमास्याम् ॥ प्रौष्ठपदाभि पूर्वभाद्रपदोत्तरभाद्रपदाभिर्युक्तापौर्णमासी । नक्षत्रेणयुक्त कालइत्यण् । ङीप् ॥

प्रौह । पुं॰ प्रौहे ॥ प्रकर्षेणजह : । ह्रवि ॥

प्लक्ष । पुं॰ जटिनि । पर्कट्याम् । पाखर॰ इ॰ प्र॰ वृक्षे ॥ प्लक्ष . कषाय . शिशिरोव्रणयोनिगदापह । दाहपित्तकफास्रघ्न शोथहारक्तपित्तहृत् ॥ गर्दभाण्डे । कन्दराले । गैंडो॰ इ॰ वृक्षे ॥ कुम्भरामने । अश्वत्थे ॥ पक्षके । सर्पान्तरे॰ । प्लुष्यति । प्लुष॰ । प्लुषेरच्चोपधाया इतिस ॥ प्रचरति॰ वा॰ । चर-

सम्बलने । अन्यत्रापीतिड । कपिलकादि . ॥ यद्वा । प्रक्ष्यते । प्रक्षभक्षणे । कर्मणिघञ् । प्लक्षस्थयोगक्षतिरा । अच् ॥ द्वीपविशेषे ॥ जम्बुद्वीपस्य विस्ताराद्द्विगुणेनसमन्तत . । सवेष्टयित्वाक्षीरोदप्लक्षद्वीपोव्यवस्थित ॥ प्लक्षद्वीपेचविप्रेन्द्रा : सप्तासन्कुलपर्वता . । ऋज्वायता सुपर्वाण सिद्धसङ्घनिषेविता ॥ गोमेदइत्यस्यैवनामान्तरम् ॥

प्लक्षसरस्वती । स्त्री॰ तीर्थविशेषे ॥

प्लक्षोदुम्बर . । पु॰ तीर्थविशेषे ॥

प्लव । पुं॰ प्लवने । प्लुतौ ॥ भेले । भेलके । डोंगा॰ इ॰ प्र॰ जलतरणसाधने ॥ भेके । दर्दुरे ॥ अवौ ॥ श्वपचे । चाण्डाले ॥ कापौ । मर्कटे ॥ जलकाके कुलके ॥ प्रवणे । ग्रामनिम्नमहीभागे । पर्कटीद्रुमे ॥ कारण्डवखगे ॥ शब्दे ॥ प्रतिगतौ ॥ स्लेच्छजातौ ॥ जलान्तरे ॥ जलकुक्कुटे । हंसादिजलचरपक्षिषु ॥ तेयथा । हंससारसकाचाक्षवकक्रौञ्चशरारिका : नन्दीमुखीसकाद्म्बावलाकाद्या प्लवा स्मृता ॥ प्लवन्ते सलिलेयस्मा देतेतस्मात्प्लवा स्मृता . ॥ प्लवा पित्तहरा स्निग्धामधुरागुरवोहिमा . । वातश्लेष्मप्रदाश्चापिवलशुक्रकरा सरा

प्लवङ्गम | प्लीहघ्न

॥ ३५ वत्सरवि० । दुर्भिक्षजाय तेसर्वामेदिनीपुष्पतिप्रिये । प्लवेप्लवन्तितो यानि पीडितामानवाभुवि ॥ ३५ न० कैवर्तीमुस्तके गन्धतृणे ॥ प्लु वते प्लुङ् अच् । यद्वा । प्लवनम् प्लुङ्‌गतौ करीरप् । प्लुयतेऽनेनवा ॥

प्लवक । पुं० खड्गधारादिनर्तके । कीलके ॥ चण्डाले ॥ प्लक्षे ॥ भेके ॥

प्लवग । पु० कपौ । वानरे ॥ भेके ॥ मण्डूके ॥ सूर्यस्यसारथौ ॥ शिरीषवृक्षे । सुमतिनाम्नोर्हंसिशिशस्य ६८३ ॥ प्लवेनगच्छति । गमल्लृ० अन्ये भ्योपीत्यन्ये ष्वपीतिवाड ॥

प्लवगति । पु० भेके । मण्डूके ।

प्लवङ्ग । पुं० प्लवगे । शाखामृगे ॥ प्लक्षवृक्षे ॥ ४१ ॥ वत्सरे ॥ तृणधान्यानिपीडयन्तेयीष्मे वर्षतिवासव प्लवङ्गपीडिता सर्वा प्रजाश्चसुरवन्दिते ॥ ४१ ॥ प्लवनम्०प्लव । प्लुङोप । प्लवेनगच्छति । गमल्लृ० अन्ये भ्योपीत्यन्ये ष्वपीतिवाड गमश्चेतिखच् खच्चडिद्वा । मुमागम ॥ मृगे ॥

प्लवङ्गम । पु० मण्डूके ॥ शाखामृगे प्लवेनमुख्यागच्छति । गमल्लृ० । गमश्चेतिखच् । मुमागम ॥ मात्रावृत्तान्तरे ॥ यथा षट्कलमादिगुरु प्रथमङ्कुरुसन्ततम्० पञ्चकलमतोपिचतुष्कलसङ्गतम् । नायकमत्रचतुर्थमितोगुरुमन्तके० एकाधिकविंशति प्लवङ्गमवृत्तके ॥ यथा । विष्णुविरञ्चिदिवाकरवासवनन्दितम्० विस्मृतविषयविषाष्टकमुनिजनसेवितम् । चञ्चलमानुजितस्वसुखनहिकामये० शङ्करपादसरोजरज परिभावये । इति ॥

प्लवन । त्रि० प्रवणे । क्रमनिम्नभूमौ ।

प्लवमान । त्रि० तरति ॥ तरत० तरता० इ० भा० ॥

प्लवित । त्रि० भेलेनतरमाणे ॥ प्लवेनतरतिनौद्व्यचष्ठन् ।

प्लाक्षम् । न० प्लक्षफले ॥ प्लक्षस्यफलम् । प्लक्षादिभ्योण् । विधानसामर्थ्यात् तस्यफलेनलुक् ॥

प्लावनम् । न० द्रवद्रव्यस्योर्द्ध्वप्रापणे । उच्छलना० उचटाना० इ० भा० ॥ य० । तापनघृततैलानाम्प्लावनगोरसस्यच । तन्मात्रमुद्धृतशुध्येत्कठिनन्तुपयोदधि ॥ मज्जने । बहुतरजलसंयोगे ॥

प्लावित । त्रि० जलादिमग्नस्थानादौ ॥ सिक्ते ॥

प्लिहा । पु० प्लीहरोगे । गुल्मे ॥ यथा । यकृत्प्लिहान्नाशिमुखादिबन्धिपञ्जितिर्वाकम् ॥

प्लीहघ्न । पु० रोहिणि । रोहितके ॥

प्लुत

। दाडिमपुष्पके । रोहडागाच्छ०
वृ० गौ० भा० प्र०वृत्त्वं ॥
प्लीहा । पुं० गुल्मे । कुक्षिवामपार्श्व
स्थमांसखण्डे । पिल्ही० तापतिल्ली
०वृ०भा० ॥ शोणितात्जायते प्ली
हा वामतोहृदयादधः । रक्तवाहि
शिराणांसमूलंख्यातोमहर्षिभिः
॥ विदाह्यभिष्यन्दिरतस्यजन्तो'
प्रदुष्टमत्यर्थमसृक्कफश्च । प्लीहा
भिवृद्धिंकुरुत प्रवृद्धौ प्लीहसत्र
मदमामनन्ति ॥ प्लेहते । प्लिहगतौ
। श्वन्नुक्षन् पूषन्प्लीहन्नित्यादि
नासाधु ॥
प्लीहशत्रु । पुं० दाडिमपुष्पके ।
रोहितकद्रुमे ॥ स्वल्पफलाम्बुषा
याम् ॥ शरपुङ्खे ॥ प्लीहशत्रु
॥ विभीतकी कोकिलाक्ष० ।
प्लीहघ्नी । स्त्री० अश्वत्थफलायाम्
। हवुषायाम् ॥
प्लीहा । स्त्री० प्लीहरोगे ॥ यकृत्
प्लीहेचसत्त्वं० इतिप्रयोगात् ॥
प्लीहारि । पुं० अश्वत्थवृक्षे । प्ली
हायाअरि ॥
प्लीहाशत्रुः । पुं० प्लीहघ्ने ॥ कोकि
लाक्षे० ॥
प्लुषिः । पुं० अग्नौ । प्लोषति
प्लुष० । प्लुषिकुषिशुषिभ्यः
किः ॥
प्लुत । पुं० त्रिमात्रवर्णे ॥ न० अ

फञ्जिका

श्वगतिविशेषे ॥ त्वरयाक्रम्येनाश्व
गतौ ॥ उत्पतने ॥ तिर्य्यग्गतौ ।
त्रि० आप्लुते ॥ प्रसृते ॥ क्रम्यगति
युक्ते प्लवनम् । प्लुङ्गतौ ॥ भावेक्त ॥
प्लुति । स्त्री० प्लवने ॥
प्लुष । पुं० दहने ।
प्लुषि । पुं० पुत्तिकायाम् । अल्प
मशके ॥
प्लुष्ट । त्रि० दग्धे ॥ प्लुष्यतेस्म । प्लुष
दाहे । क्त यस्येतिनेट् ॥
प्लोष । पुं० शोषे । दाहे ॥ प्लोषणम्
प्लुष० । घञ् ॥
प्सा । स्त्री० भक्षणे ।
प्सातम् । त्रि० भक्षिते ॥ प्सायतेस्म ।
प्सा भक्षणे । क्त ।
प्सानम् । न० भोजने ॥

०*—‡—*०

फ । पुं० पवर्गद्वितीयाक्षरे ॥ यक्षसा
धने ॥ स्फाने ॥ झञ्झावाते ॥ वर्द्ध
के ॥ जभायाम ॥ स्फुटे ॥ फलप्रा
प्तौ । न० रूक्षोक्तौ ॥ फूत्कृतौ ॥
निष्फलभाषणे ॥
फक्किका । स्त्री० पूर्वपक्षे । असद्व्यव
हारे । चौर्य्ये । फाकौ० वृ० भा०
॥ न्यायसम्बन्धिव्याख्याविशेषे ॥
फञ्जिका । स्त्री० भार्ग्याम् । ब्राह्मणय
ष्टिकायाम् ॥ भनक्तिरोगान् । भञ्जो
आमर्दने ॥ ण्वुल् । पृषोदरादि ।
देवताडे ॥ दुरालभायाम् ॥

फञ्जिपत्रिका । स्त्री० आखुपर्ण्याम् ॥

फञ्जी । स्त्री० भार्ग्याम् । भनक्तिरो-
गान् । भञ्जो० अच् । पृ० गौ०
ङीष् ॥

फट् । अ० अनुकरणशब्दे ॥ विघ्ननि
राकृतौमन्त्रे ॥

फटा स्त्री० फणे ॥ दम्भे ॥ स्फुट
ति । स्फुटविकसने । चु० । णिज
भावे० पचाद्यच् । पृषोदरादि ॥

फडिङ्गा । स्त्री० झिञ्झिकायाम् ॥

फण: । पुं० फणायाम् ॥ फणति ।
फणगतौ । पचाद्यच् ॥ फटायान्तु
फणाद्वयोरित्यमर ॥ अयोर्या कार
नफणमितिक्षीरकाण्डे चन्द्रगोमी ॥

फणकर । पुं० भुजङ्गे ॥

फणधर । पुं० सर्पे ॥

फणधरवर । पुं० शिवे ॥

फणभारी । फणाभृति ॥

फणभृत् । (पुं०) सर्पे ॥
फणवान् ।

फणा । स्त्री० सर्पविस्तृतमस्तके फटा
याम् ॥ फणति । फण० अच् ।
टाप् ॥

फणाकर । पुं० सर्पे । भुजङ्गमे ॥
फणाकरोऽस्य ॥

फणाधर) पुं० सर्पकुम्भीनसे ।
फणाभर) हिरसमे ॥

फणावान् । पुं० श्वसनाशने । विषा
ऽऽस्ये । सर्पे ॥ फणास्त्यस्य । मतु
प् ॥

फणिकेसर । पुं० नागकेशरे ॥ फ-
णिसञ्ज्ञक केसर ।

फणिखेल । पुं० भारतीपक्षिणि
गरुद्योधनि । भार० इ०गौ०भा० ॥

फणिजिह्वा । स्त्री० महाशतावर्याम् ॥
महासमङ्गायाम् ॥ सारिकायाम् ॥

फणिज्झक । पुं० प्रस्थपुष्पे । मरु
वा० इ० भा० फणिजातोऽस्मा-
त्० फणाभपत्रपुष्पत्वात् । फणीउ-
ज्झकोवर्जकोऽस्येतिकेचित् ॥ उभ
यत्रपृषोदरादि ॥ स्त्री० रामदूत्या
म् ॥

फणी । पुं० सर्पे ॥ फणास्त्यस्ति ।
व्रीह्यादित्वादिनि ॥ सर्पिण्यामो
षधौ ॥

फणिप्रिय । पुं० वायौ ॥

फणिफेन । पुं० अहिफेने ॥

फणिभुवनम् । न० पाताले ॥

फणिवल्ली । स्त्री० नागवल्ल्याम् ॥

फणिहल्ली । स्त्री० रास्नायाम् । गन्ध
नाकुल्याम् ॥

फणिहृत् । स्त्री० क्षुद्रदुरालभायाम् ॥

फणीश्वर । पुं० अनन्ते ॥ फणिना
मीश्वर ॥

फण्ड । पुं० जठरे ॥

फत्कारी । पु० पक्षिमात्रे ॥

फरम् । न० फलके ॥

फञ्चकम् । न० पूगपात्रे ॥

फलम्

फर्फरीक । पुं० चपेटायाम् । न० मार्दवे ॥
फर्फरीका । स्त्री० पादुकायाम् ॥
फल । पु० कुटजवृक्षे ॥
फलम् । न० जातीफले ॥ सस्ये । वृक्षादीनांफले ॥ फलेषुपरिपक्वयद्गुणवत्तदुदाहृतम् । बिल्वादन्यत्रविज्ञेयमामतद्धिगुणाधिकम् ॥ फलेषुसरसयत्स्यादुगुणव त्तदुदाहृतम् । द्राक्षाविल्वशिवादीनाफलशुष्कं गुणाधिकम् ॥ फलतुल्यगुणसर्वेमज्जानमपिनिर्दिशेत् । फलंहिमाग्निदुर्वातव्यालकूटादिदूषितम् । अकालजकुभूमीजपाकातीतनभक्षयेत् ॥ पाकमतिक्रम्यघटितम् ॥ व्युष्टौ ॥ लाभे ॥ यथा । अग्निहोत्रफलावेदादत्तभुक्तफलधनम् । रतिपुत्रफलादाराशीलवृत्तफलंश्रुतमितिवह्निपुराणेऽग्निवाक्यम् ॥ त्रिफलायाम् ककोले ॥ शस्त्राग्रे । वाणाग्रे ॥ फलके ॥ निरीषे । फाले ॥ दाने ॥ मुष्के ॥ यथा । अफलोभुज्यतेमेषः सफलस्तुनभुज्यते । इतिरामायणम् ॥ हेतुकृते । हेतूत्थे । साधननिष्पाद्ये-काम्ये ०स्वर्गादौ । अभिसन्धीयमाने० शरीरग्रहणे । मायामये ॥ फ-ला, तयालयमदर्शनंगच्छतीतिनिरुक्तं ' । तच्चफलंकर्मणस्त्रिविधत्त्वात्त्रिविधम् । पापस्यानिष्टफलना

फलम्

रकतिर्यगादिलक्षणम् ॥ २ ॥ पुण्यस्येष्टफलदेवादिलक्षणम् ॥ १ ॥ मिश्रस्यतुपापपुण्ययुगलस्यमिश्रम् ० इष्टानिष्टसयुक्तम्मानुष्यलक्षणम् ३ कर्माधीनेपुत्रपशुस्वर्गादिलक्षणेविनश्वरे ॥ जीव कर्मफलभुङ्क्ते आत्मा निर्लिप्तएव । आत्मन प्रतिबिम्बस्वदेहीजीव सएवच ॥ षड्विधलिङ्गेषुचतुर्थलिङ्गे । प्रकरणप्रतिपाद्यात्मज्ञानस्यतदनुष्ठानस्यचतत्रतत्रश्रूयमाणेप्रयोजने ॥ यथाछान्दोग्येषष्ठे प्रपाठके० आचार्यवान्इत्यादिवाक्ये न० अद्वितीयवस्तुज्ञानस्यतत्प्राप्तिः प्रयोजनश्रूयते० इति ॥ प्रवृत्तिदोषजनितार्थ. फलम् ॥ २० ॥ इति गोतम । अत्रचमुख्य फलसुखदु'खोपभोग । तथाचभाष्यम् । सुखदु. खसवेदनफलम् । तत्रचधर्माधर्मावृत्ते.प्रयोजकत्वात् ०तत्रचदोषस्यहेतुत्वात्० प्रवृत्तिदोषजनितेत्युक्तम् । लक्षणन्तुसुखदु. खान्यतरसाक्षात्कारइति । गौणफलन्तु शरीरादिकसर्वमेव । तथाचभाष्यम् । तत्पुनर्देहेन्द्रियबुद्धिषुसतीषु भवतीति । सहदेहेन्द्रियादिभि. फलमभिप्रेतम् । तथाहि । प्रवृत्तिदोषजनितोर्थ ' फलमेतत्सर्वंभवतीति । इत्यस्यजन्यत्वमेवफलत्वम् । प्रवृत्तिदोषजनितइतितुनिर्वेदोपयो

गादुत्ताम् २० ॥ नियतोत्तरभाविनि ॥ फलति । फलनिष्पत्तौ० त्रि फलाविशरणेवा । पचाद्यच् ॥ फल द्विविधम् । सातिशयनिरतिशयञ्च । तत्रसातिशयस्वर्गादि० निरतिशय मोक्ष सचपरमानन्दस्वरूप ब्रह्म यस्तद्रूपत्वात् ॥ फलफलेधनेबीजे निष्पत्तौभोगलाभयो' । सस्य इति केशव. ॥ फलेच्छासाधनसङ्क्रामति ।

फलक' । पुं० न० चर्मणि । फले । ढाल० इ० भा० ॥ फलति । त्रि-फला० । क्षुआदिभ्योवुन् ॥ पुं० दारुघटितदीर्घासने । फला० पट्टा० पटडा० इ० भा० ॥ काष्ठादिपट्टके ॥ यथा । पाण्डुलेखेनफलकेभूमौ वाप्रथमलिखेत् । ऊनाधिकन्तुस शोध्य पश्चात्पत्रे निवेशयेत् ॥ इति ॥ अस्थिखण्डे ॥ नागकेसरे ॥ रजकस्यपट्टे ॥ शाल्मलीफलकेश्लक्ष्णेनिन्याद्वासांसिनेजक । नचवासांसि वासोभिर्निर्हरेन्नचवासयेत् ॥

फलकपाणि । त्रि० चर्मिणि । फलकधारिणि । ढलैत० इ० भा० ॥ फलकपाणीयस्य ॥

फलकी । पुं० फलु इ० गौ० प्र० मत्स्ये ॥ त्रि० फलकान्विते ॥

फलकीतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥

फलकृष्णा : । पुं० पानीयामलके ॥

फलकेशर : । पुं० नारिकेलवृक्षे ॥

फलकोषक' । पुं० अण्डकोषे ॥

फलग्राही । पुं० वृक्षे । त्रि० फलग्राहकर्त्तरि ॥

फलचमस' पुं० दधिमिश्रितवटत्वक्चूर्णे

फलचोरक : । पुं० चोरकनामगन्धद्रव्ये ॥

फलत्रयम् । न० द्राक्षापरूषकाश्मरीषु ॥ त्रिफलायाम् ॥ फलानान्त्रये ॥

फलत्रिकम् । न० त्रिफलायाम् ॥ हरीतक्यादित्रये ॥ फलानान्त्रिकम् ॥

फलद पुं० वृक्षे ॥ वृक्षे त्रि० फलदातरि ।

फलपञ्चाम्लम् । न० अम्लपञ्चफले ॥

फलपाक । पुं० पानीयामलके ॥ करमर्द्दके ॥

फलपाकान्ता । स्त्री० धान्यकादल्यौषधौ ॥ फलपाकइवान्तोयस्या. ॥

फलपाकी । पुं० गर्दभाण्डे ॥

फलपुच्छ । पुं० बरडालौ ॥

फलपुष्पा । स्त्री० पिण्डखर्ज्जूर्याम् ॥ द्रोणपुष्प्याम् । गुम्मा० इ० भा० ॥

फलपूर : । पुं० बीजपूरे । बिजौरा० इ० भा० । फलेनपूर्यते । पूरी० । इगुपधेतिक' ॥ कर्म्मणिघञ्वा ॥

फलपूरक . । पुं० छोलङ्गे । बीजपूरे ॥

फलप्रद' । पुं० ईश्वरे ॥ धनेदानेन नष्टेपितत्फलप्रदईश्वर . । यतोऽस्तिनदातारतप्रशसन्तिवेदिका'

॥ नापूर्व्वं फलदं तस्मिन्मानाभावा-
त्फलपुन । ईशादप्युपपन्नत्वा-
न्नैवापूर्व्वस्य कल्पनम ॥ सेव्याद्वा-
च फलप्राप्तिरीश्वरेणेत्त्वपूर्व्वत ।
दानादिक्रियया सेव्यादीशात्तद्वत्-
फलं भवेत् ॥

फलप्रिया । स्त्री० प्रियङ्गौ ॥

फलभूमि । स्त्री० कर्म्मफलभोगस्थाने ॥ यथा । भरतान्यैरावतानिविदेहाश्चकुरून्विना । वर्षाणिकर्म्मभूम्य ग्य, शेषाणिफलभूमयइति हेमचन्द्र ॥

फलमुख्या । स्त्री० पिण्डखर्ज्जूरे ॥ अजमोदायाम ।

फलमुद्गरिका । स्त्री० पिण्डखर्ज्जूरे ॥

फललक्षणा । स्त्री० प्रयोजनवत्यालक्षणायाम् ॥ यथा व्यङ्गास्यगूढागूढत्वाद्द्विधास्, फललक्षणा इति साहित्यदर्पण ॥

फलवान् । त्रि० फलिनि । फलसहितवृक्षे ॥ फलिनि ॥ फलवत् सन्निधाप्रावफलतदङ्गम् ॥ फलान्यस्यसन्ति । मतुप् ॥

फलवर्त्तुलम् । न० कालिङ्गे ॥

फलविषय: । त्रि० फलव्याप्ये ॥ घनात्मनि ॥

फलवृक्षक । पु० पनसे ॥

फलव्याप्यत्वम् । न० वाह्येन्द्रियसन्निकृष्टार्थाकारवाह्यधीपरिणामावच्छिन्नचिदंशकृते० प्राकव्याश्रयत्वे ॥ फलत्वस्मिप्रतिविम्बितचिदाभासस्तद्व्याप्यत्वमित्यर्थ ॥

फलशाकम् । न० षड्विधशाकान्तर्गतफलरूपशाके ॥

फलश्रेष्ठ । पु० चाम्रे ॥ फलेषुश्रेष्ठ ॥ तद्वृक्षे ॥

फलषाडव । पु० दाडिमे ॥

फलशैशिर । पु० वदरवृक्षे ॥

फलश्रुति । स्त्री० कर्म्मप्रवृत्तिनिमित्तप्रलोभजनकवाक्ये, कर्म्मफलश्रवणे ॥ यथा । फलश्रुतिरियं नृणान-श्रेयोरोचनपरम् । श्रेयोविवक्षया-प्रोक्तं यथाभैषज्यरोचनम् ॥ अपिच । वेदोक्तमेवकुर्व्वाणोनि, सङ्गोर्पितमीश्वरे । नैष्कर्म्यालभतेसिद्धिरोचनार्थाफलश्रुति ॥

फलस्नेह । पु० अक्षोटवृक्षे ॥

फलहारी । स्त्री० काल्याम् ॥

फला । स्त्री० झिञ्झिरिष्टाक्षुपे ॥

फलाढ्या । स्त्री० काष्ठकदल्याम् ॥

फलाध्यक्ष: । पु० राजादने । क्षीरिकायाम् । खिरणी० इ० भा० ॥ फलानामध्यक्ष ॥

फलादन । पु० शुके । कीरे । सूआ ० इ० प्र० पक्षिणि । त्रि० फणफलानिवाअदनयस्य तस्मिन् ॥

फलान्त: । पु० वंशे ॥ फलेनफलैर्वा अन्तोयस्य ॥

फलाम्ल : । पुं॰ अम्लवेतसे ॥ न॰ वृ
चाम्ले ॥

फलाशन . । पु ॰ शुकपक्षिणि ॥ त्रि॰
फलभक्षके ॥

फलासव । पु ॰ फलरसविकृतौसुरा
प्रभेदे ॥

फलि . । पु ॰ फलुइ इ॰ प्र॰ मत्स्ये ॥

फलिका । स्त्री॰ निष्पाव्याम् ॥

फलित । पुं॰ वृक्षे ॥ न॰ शैलेये ।
शिलापुष्पे ॥त्रि॰ सफले । सञ्जात
फले ॥ फलानिसञ्जातान्यस्य । ता
रकादित्वादितच् ॥

फलितार्थ । त्रि॰ निष्कृष्टार्थे ॥ फलि
तश्चासावर्थश्च ॥

फली । त्रि॰ फलवति ॥ फलान्यस्यस-
न्ति । अतइनि ॥

फलिन । त्रि॰ फलवति ॥ विद्यमा
नफले । फलान्यस्यसन्ति । फलब-
र्हाभ्यामिनच् ॥ पु ॰ पनसे फलवति
वृक्षेच ॥ इतिराजनिर्घण्ट . ॥

फलिनी । स्त्री॰ प्रियङ्गुवृक्षे ॥ अग्नि
शिखावृक्षे ॥ मान्तलक्षणोङीप् ॥

फली । स्त्री॰ प्रियङ्गुवृक्षे ॥ गौरा-
दित्वान्ङीष् ॥ फलिमत्स्ये ॥

फलीकरणम् । न॰ तुषे ॥

फलीश . । पु ॰ पारिशे ॥

फलूष : । पुं॰ लताप्रभेदे ॥

फलेग्रहि । पुं॰ यथाकालफलधरे ।
अवन्ध्यवृक्षे ॥ त्रि॰फलग्रहणकर्त्त

रि ॥ फलानिगृह्णाति । ग्रह॰ ।
फलेग्रहिरात्मम्भरिश्चेति उपपदस्य
एदन्तत्व ग्रहेरिन्प्रत्ययश्चनिपात्य
ते ॥

फलेन्द्र । पुं॰ राजजम्ब्वाम् । फरेंदा॰
इ॰भा॰ ॥

फलेपुष्पा । स्त्री॰ द्रोणपुष्प्याम् ॥

फलेप्सु . । त्रि॰ सकामेजने ॥ फलप्रा
प्तुमिच्छतीतितथा ॥

फलेरुहा । स्त्री॰ पाटलायाम् । पाट
लिवृक्षे ॥ फलेरोहति । इगुपधे-
तिरुहे क . । तत्पुरुषेकृतीत्यलु
क् ॥

फलोत्तमा । स्त्री॰ काकलीद्राक्षाय ।म
। निर्वीजायाम् । किश्मिस् ॰इ॰
भा॰ ॥

फलोत्पत्ति । पु ॰ आम्रवृक्षे ॥

फलोदय . । पु ॰ लाभे ॥ त्रिदिवेशा
लये ॥ फलस्यउदय . अस्मिन्वा ॥

फल्क . पुं॰ विसारिताङ्गे ॥

फल्गु । स्त्री॰ गयास्थनद्याम् मल
य्वाम् । काकोदुम्बरिकावृक्षे ॥ गुला
ल॰फाग॰इ॰प्र॰रेणुप्रभेदे ॥ मि-
थ्यावाक्ये ॥ त्रि॰तुच्छे । असारे ॥
यथा । तृणमात्रगति त्वजगदेतद
तिफल्गु । धनलोभमपहायनमप-
ह्नयनाय ॥ फलतिञिफलाविशर
णे ॰फलनिष्पत्तौवा । फलिपाटीति
साधु ॥

फल्गूत्सव : 　　　　फाण्ट

फल्गुतीर्थम् । न० गयानद्याम् ॥ सार्द्धक्रोशद्वय मान गयायापरिकीर्त्तितम् । पञ्चक्रोशगयाक्षेत्र क्रोशमेकगयाशिर । ॥ तत्रपिण्डप्रदानेन तृप्तिर्भवतिशाश्वती ॥ नागाज्जनार्दनाच्चैवकूपाच्चोत्तरमानसात् ॥ एतद्गयाशिर प्रोक्त फल्गुतीर्थतदुच्यते । तत्रपिण्डप्रदानेनपितॄणापरमागति ॥ पृथिव्यांयानितीर्थानियेसमुद्रा सरासिच। फल्गुतीर्थंगमिष्य तिवारमेकदिने दिने ॥

फल्गुदा । स्त्री० गयानद्याम् ॥

फल्गुन । पु० अर्जुनपाण्डवे ॥ अर्जुनपादपे॥ फलतिनिष्पादयति फल० फलेर्गुक्चेत्यन् उन० गुगागमश्च ॥ त्रि० फल्गुन्याजाते ॥ श्रविष्ठाफल्गुनीत्यणोलुक् । लुक्तद्धितलुकि ॥

फल्गुनी । स्त्री० नक्षत्रविशेषे । पूर्वफल्गुन्यौ ॥ काकोदुम्बरिकायाम ॥ फल्गुन्याजातायाम् ॥ श्रविष्ठाफल्गुनीत्यणोलुकि० लुक्तद्धितलुकीतिस्त्रीप्रत्ययस्यचलुकि० फल्गुन्यषाढाभिटिट ॥ टित्त्वान् ङीप् ॥

फल्गुवाटिका । स्त्री० काकोदुम्बरिकायाम् ॥

फल्गुवृन्तक । पु० श्योनाकप्रभेदे ॥

फल्गूत्सव । पु० दोलयात्रायाम् ॥

फल्यम् । न० कुसुमे ॥

फल्यकी । स्त्री० फलिमत्स्ये ॥

फश्चफल । पु० सूर्पजवाति ॥

फा. । पु० वृद्धौ ॥ वर्द्धके ॥ सन्तापे ॥ निष्फलभाषणे ॥

फाटकी । स्त्री०स्फटिकायाम् । फ[illegible] री इ० भा० ॥

फाणि । स्त्री० गुडे ॥ करभे ॥

फाणितम् । न० मत्स्यण्ड्याम् । राव० इ० भा० यथा । इक्षोरसस्तुयपक्व किञ्चिद्गाढोबहुद्रव । सएवेक्षुविकारेषुख्यात फाणितसञ्ज्ञया ॥ फाणितगुर्वभिष्यन्दिबृ हण कफशुक्रकृत् । वातपित्तश्रमान्हन्ति मूत्रवस्तिविशोधनम् ॥ फण्यते । फाणागतौ । प्यन्त क्त ॥

फाण्ट । त्रि० अनायासकृते ॥ पु० न० कषायविशेषे ॥ क्षुण्णमौषधजातमुष्णोदकेप्रक्षिप्य सद्योभिपुत्यपूत्वायत्पीयतेतत्फाण्टमित्याहु. ॥ यथा । क्षिप्त्वोष्णतोयेमृदित फाण्टइत्यभिधीयते ॥ अपिच । चुर्णद्रव्यपलसम्यक्जलमुष्ण विनिक्षिपेत् पात्रेचतुष्पलमितेततस्तुस्रावयेज्जलम् ॥ सोयंचूर्णद्रव : फाण्टोभिषग्भिरभिधीयते ॥ इति वै० प० ॥

फाण्यतेस्म । फण० । क्त । क्षुब्धत्वाक्तिसाधु ॥ नवनीतभावात्प्रागवस्थापन्नेद्रव्ये ॥

फाल । पु० महादेवे ॥ वलदेवे ॥ उ
त्पत्तौ ॥ पु० न० कृषिके । सीरो
पकरणे ॥ नवविधदिव्यान्तर्गताष्ट
मदिव्ये ॥ यथा । आयसन्द्वादशप
लघटितफालमुच्यते । अष्टाङ्गुलम
वेद्दीर्घं चतुरङ्गुलविस्तरम् ॥ अग्नि
वर्णंततश्चौरोजिह्वयालेहयेत्सकृत्
। नदग्धश्चेच्छुद्धिमियादन्यथातुस
हीयते ॥ चौरोऽत्रगोचौर । गो-
चौरस्यप्रदातव्य तप्तफालावलेहनमि
तिस्मृति ॥ त्रि० कर्पासवाससि
॥ फालयति । त्रिफला० । ण्यन्ता
त्० पचाद्यच् फलस्यविकार ।
तस्यविकारइत्यण् ॥

फालकृष्ट । पु० हले ॥

फाल्गुन । पु० गुडाकेशे । पार्थे ।
अर्जुने ॥ नदीजवृक्षे ॥ अर्जुनभूरुहे
॥ तपस्ये० मासि । फागन० इ०
भा० ॥ तत्रजातस्यफलम् । प्रिय
वद: सज्जनवल्लभश्चपरोपकारीवि
मलाशयश्च। दातानितान्त प्रमदाभि
लाषीस्यात्फाल्गुनेयस्यजनस्यजन्म
। अनन्तपुरे ॥ फलतिनिष्पादयति
। फल० । फलेर्गुक्चेतिउनन् ० गु
णागमश्च । तत प्रज्ञाद्यण् ॥
यद्वा । फाल्गुनीपौर्णिमास्यस्मिन्
विभाषाफाल्गुनीतिपक्षे० अण् ॥

फाल्गुनानुज : । पुं० सुरभौ । वसन्त
काले ॥ अर्जुनस्यकनिष्ठभ्रातरि ॥

फाल्गुनिक । पुं० तपस्यमासि । फा
ल्गुने ॥ फाल्गुनीपौर्णमास्यस्मिन्
। विभाषाफाल्गुनीश्रवणाकार्तिकी
चैत्रीभ्य इतिठक् । ठस्येक ॥

फाल्गुनी । स्त्री० तपस्यपूर्णिमा
याम् ॥ अत्रगौडदेशीयादोलाया
त्राकुर्वन्ति । नरोदोलागतदृष्ट्वागो-
विन्द पुरुषोत्तमम । फाल्गुन्यास
यतोभूत्वा गोविन्दस्यपुरव्रजेत् ॥
अपिच । फाल्गुन्याक्रीडनकुर्याद्दो
लायाममभूपते इति ॥ पूर्वफाल्गु
न्याम॥ उत्तरफाल्गुन्याम ॥ फल्गुनी
भिर्युक्तापौर्णमासी ॥ नक्षत्रेणयुक्त
अण् । ततोङीप ॥

फि । पु० पापे । निष्फलवाक्ये ॥
कोपे ॥

फिङ्गक । पुं० कलिङ्गे । भृङ्गे । भू-
म्याटविहगे । फिङ्गा० इ०गौ० भा०
प्र० खगे ॥

फिरङ्ग : । पु० रोगान्तरे ॥ द्वीपान्तरे
कद्वीपविशेषे ॥ तत्रत्यजने ॥ यथा
। पूर्वाम्नायेनवशतषडशीति ' प्रकी
र्तिता: । फिरङ्गभाषयामन्त्रा तेषा
ससाधनात्कलौ ॥ अधिपामण्ड
लानाञ्चसङ्ग्रामेष्वपराजिता ' ।
इङ्गरेजानवषट् पञ्चलण्ड्रजाश्चापि
भाविन । इतिमेरुतन्त्रे २३ प्रका
श : ॥

फु : । पुं० मन्त्रके ॥ तुच्छवाक्ये ॥

फुक्क । पुं॰ पक्षिणि ॥
फुट । त्रि॰ सर्पफणायाम ॥
फुत् । अ॰ अनुकरणशब्दे ॥
फुत्कर । पुं॰ अग्नौ ॥
फुत्कार पु॰ फुत्करणे । फूत्का॰ इ॰ भा॰ ॥
फुत्कृति । स्त्री॰ फूत्कारे ॥
फुप्फुस । पुं॰ पुप्फुसे । कोष्ठविशेषे ॥ सव्यहृदयनाडिकासलग्नाशयविशेष । फोंपडा॰ भस्॰ इ॰ भा॰ ॥ यथा । स्थानान्यामाग्निपक्वानामूत्रस्य रुधिरस्य च । हृदुण्डुकफुप्फुसश्च कोष्ठइत्यभिधीयते ॥ अस्यार्थ । आमस्यस्थानमामाशयो नाभेरूर्ध्वम् । अग्ने . स्थानपच्यमानाशयोनाभिमध्यम् । पक्वस्यस्थान पक्वाशयोनाभेरध । मूत्रस्यस्थान वस्ति । रुधिरस्यस्थानयकृत्प्लीहानौ । हृत्हृदय । इक्षुरसपाकमलवद्य शोणितमलस्तज्ज उण्डुक सचान्त्रदेशेव्यवस्थित . पुरीषाधानम् । फुप्फुस हृदयस्यवामपार्श्वे फुप्फुस इतिख्यातइतिविजयरचित ॥
फुल्ति । स्त्री॰ फलने ॥
फुल्ल । त्रि॰ विकसिते ॥ पुष्पे ॥ यथा । श्रीपञ्चम्यांप्रियदेवींफुल्लै सम्पूजयेत्सदा ॥ फलति । त्रिफला । ञीत: क्त . । आदितश्चेतीडभाव । तिचेत्युत्वम् । अनुपसर्गात् फुल्लक्षीबेति॰ तस्यल ॥
फुल्लदाम । न॰ छन्दोभेदे ॥ यथा । मोगौनौतौगौ॰ शरहयतुरगै . फुल्लदामप्रसिद्धम् ॥ यथोदाहरणम् । शश्वल्लोकानांप्रकटितकदमनध्वस्तमालोक्यकसद्दृष्यच्चेतोभिश्छिद्विवसतिभिर्व्योमसख्यैर्विमुक्ताम् । मुग्धामोदैनस्थगितदशदिशाभोगमाहूतभृङ्ग मौलौदैत्यारेर्न्यपतदनुपमंस्वस्तरो फुल्लदाम ॥ पुष्पमालायाम् ॥
फुल्लदृक् । त्रि॰ विकसितनयने ॥
फुल्लफाल: । पुं॰ शूर्पवाते ॥ इ॰ त्रि॰ शेष ॥
फुल्ललोचन । त्रि॰ विकसितनेत्रवति ॥
फुल्लीक । पुं॰ देशे ॥ सर्पे ॥
फूत्कार . । पु॰ श्वासनिर्गमे । श्वसिते ॥ फूत्कारणम् । कृञ्॰ । घञ् ॥
फेत्कारिणी । स्त्री॰ तन्त्रविशेषे ॥
फेन । पु॰ डिण्डीरे । अब्धिकफे । समुद्रफेने ॥ तरलद्रव्योपर्युत्थितबुद्बुदाकारवस्तुनि । फ़ाग॰ इ॰ भा॰ ॥ स्फायते । स्फायी॰ फेनमीनाविति निपातनात्साधु ॥
फेनक । पु॰ फेने ॥ पिष्टविशेषे ॥
फेनका । स्त्री॰ जलपक्वतण्डुलचूर्णे ।
फेनदुग्धा । स्त्री॰ दुग्धफेनीक्षुपे ॥
फेनल : । त्रि॰ फेनवति । फेनिले ॥

फेनोऽस्यास्मिन्वास्ति । फेनादिल-
च्चेतिचकाराल्लच् ।
फेनवान् । त्रि० फेनले ॥ फेनोऽस्यास्मि
न्वास्ति । फेनादिलच्चेत्यचान्यतर
स्यामित्यनुवृत्तेः पक्षेमतुप् ॥
फेना । स्त्री० क्षुपविशेषे । सातलाया
म् ॥
फेनाग्रम् । न० बुद्बुदे ॥
फेनायमान । त्रि० फेनमुद्वमति ॥
फेनाच्चेतिवक्तव्यमितिक्यङ् ॥
फेनवाही । पु० वस्त्रे ॥
फेनाशनि . । पु० इन्द्रे ॥
फेनिका । स्त्री० पक्वान्नविशेषे । फेनी
इ० भा० ॥ यथा समितायाघृता
ढ्यायावर्त्तीर्दीर्घा समाचरेत् । ता
सुसन्निहितादीर्घा पीठस्योपरिधार
येत् ॥ वेल्लयेद्वल्लनेनैतायथैकापर्प्प-
टीभवेत् । ततश्छुरिकयातान्सुसल
ग्नामेवकर्तयेत् ॥ ततस्तुवेल्लयेद्भूय'
शङ्कुनैनचक्षेपयेत् ततः सवृतता
लोम्नीर्विदधीतपृथक्पृथक् ॥ पुन-
स्तांवेल्लयेल्लोम्नीयथास्याम्मण्डलाकृ-
ति ' । ततस्तांसुपचेदाज्यं भवेयुश्च
पुटा स्फुटा. ॥ सुगन्ध्याशर्करया
ततुङ्गूलनमाचरेत् । सिद्धैषाफेनि
कानाम्नीमठकेनसमागुणै . ॥ तत'
किञ्चिल्लघुरियम्विशेषोयमुदाहृतः ॥
फेनिल . । अरिष्टभूरुहे । रीठा० इ०
भा० ॥ वदरवृक्षे ॥ न० मदनफले
॥ वदरफले ॥ त्रि० सफेने ॥ फे
नोऽस्यास्ति । फेनादिलच्चेतिइ
लच ॥
फेरः । पु० शृगाले ॥
फेरण्ड । पु० शृगाले ॥
फेरव' । पु० शृगाले । असुरे । रा-
क्षसे ॥ फे० इति० अव्यक्तोरवोऽस्य
॥ त्रि० धूर्त्ते ॥ हिंस्रे ॥
फेरु' । पु० जम्बुके । शृगाले । फे०
इत्यव्यक्तं रौति रुशब्दे । मितद्रा
दित्वात्० डुः ॥
फेलम् । न० भुक्तसमुज्झि
फेलक पु० ते । उच्छि
ष्टे ॥
फेला । स्त्री० भुक्तोज्झिते ॥ फेल्यते ।
फेलृगतौ । गुरोश्च ल्य ।
फेलि । भुक्तोज्झिते ।
फेलिका । स्त्री० उच्छिष्टे । अ
फेली । ट० । इ० भा०

—।०(—)०।—

बवयोरैक्यमभेददर्शनात् ॥
ब : । पु० पवर्गस्यतृतीयाक्षरे ॥ वरु
णे ॥ सिन्धौ ॥ भगे ॥ तोये ॥
वपने ॥
बंहिमा । पु० वहुलतायाम् ॥ बहुल
स्यभाव । पृथ्वादित्वादिमनिच् ।
प्रियस्थिरेतिवहुलस्यवंहिमादेश .
वंहिष्ठ . । त्रि० अत्यन्तबहुले ॥ अयमे
षामतिशयेनबहुल : । अतिशायने

तमविष्ठनाविंतीष्ठन् । प्रियस्थिरेति
वहिश्चादेश ॥
बहीयान् त्रि० बहुलतरे ॥ अयम
नयोरतिशयेनबहुल . । द्विवचन
विभज्योपपदेतरवीयसुनाविंतीयसु
निप्रियस्थिरेतिवह्यादेश . ॥
बक पु० काहे । वगला० इ० प्र०
पक्षिणि ॥ अस्यमांसगुणास्तु । शरा
रिबकाकाश्च दात्यूहा . पवना-
पहा . ॥ इ० ॥ बकपुष्पे । शिव
मल्ल्याम् । अगस्तिद्रुमे । यथा ।
सितपीतनीललोहितकुसुमभेदाच्च
तुर्विधोऽगस्ति . । मधुरशिशिरदो
षश्रमकासविनाशनस्वभूतघ्न ।
तथाचराजनिर्घण्ट । अगस्तिशि
शिरगौल्य चिदोषघ्नश्रमापहम् ।
बलासकासवैवर्ण्य भूतघ्नञ्चबलावह
मिति ॥ श्रीदे । कुबेरे ॥ रक्षोविशे
षे । योभीमेनहत । असुरविशेषे ॥
सचश्रीकृष्णेनहत ॥ वङ्कते । व-
ङ्किकौटिल्ये गतौच । अच् । आग
मशास्त्रस्यानित्यत्वान्ननुम् । बवयो
रैक्यम् ॥ यद्वा वाति । वायतिवा ।
वागतिगन्धनयो । ओवैशोषणे वा
क्कुन् । आतोलोप . ॥ वेति० वा-
यतिवा । मूलविभुजादित्वात्क . ।
वक्तिवा । वचेरच् । न्यङ्क्वादि . ॥
बकचिञ्चिका । स्त्री० मत्स्यविशेषे० ।
बकाच्याम् ॥

बकजित् । पुं० भीमसेने ॥ श्रीकृष्णे ॥
बकनिसूदन । पुं० श्रीकृष्णे ॥
भीमसेने ॥
बकपुष्प । पु० बकवृक्षे ॥ न० अग
स्तिकुसुमे ॥
बकवृत्ति । पु० बकसमानवृत्तेनवि
शिष्टे यथा । पाषण्डिनोविकर्म-
स्थान्वैडालव्रतिकान्शठान् । हैतु
कान्बकवृत्तींश्चवाङ्मात्रेणापिना-
र्चयेत् ॥
बकवैरी । पु० श्रीकृष्णे ॥ भीमसेने ॥
बकव्रतचर । पु० बकव्रतिनि ॥ बक
व्रतचरतीति० तथा । चरेष्ट ।
बकोहिप्रायेणमीनहननरुचितयामि
थ्याविनीत . सन्नवशीलोभवतीति
गौणोबकव्रतशब्द तल्लक्षणन्तु ।
अधोदृष्टिर्नैष्कृतिक स्वार्थसाधनत
त्पर । शठोमिथ्याविनीतश्चबकव्र
तचरोद्विज ॥ इ० ॥
बकव्रती । पु० बकव्रतचरे । बकव्रत
वति ॥
बकाची । स्त्री० बकचिञ्चिकायाम् ॥
बकारि । पुं० श्रीकृष्णे ॥
बकुल । पुं० शीधुगन्धे । सिंहकेशरे
। मौलसरीति० प्र० वृक्षे ॥ बङ्कते
बकिगत्यर्थे । वा० उलच् । आगम
शास्त्रस्यानित्यत्वान्ननुम् । बकुलस्तु
वरोऽनुष्ण कटुपाकरसोगुरु . ।
कफपित्तविषश्वित्रक्रिमिदन्तगदाप-

ह: ॥ पण्यवम् ॥

वकुला । स्त्री० कटुकायाम् ॥

वकुली । स्त्री० काकोल्याम् ॥

वकूल । पुं० वकुले ॥

वकेरुका । स्त्री० बलाकाभिदि ॥ वा तावन्जिंतशाखायाम् ॥

वकोट । पुं० शुक्लवायसे । वके ॥

वठर: । पु० अम्बष्ठे शठे ॥

वणिग्बन्धु: । पुं० नीलीवृक्षे ॥

वणिग्भाव । पुं० सत्यानृते । वाणिज्ये ॥ वणिजोभाव । ष्यञ् ॥

वणिग्वह । पु० उष्ट्रे ॥

वणिक्ग् । पुं० वाणिजके । वाणिज्यकर्त्तरि । क्रयविक्रयकर्त्तरि । वैदेहके सार्थवाहे । नैगमे । क्रयविक्रयके । वाणिज्ये ॥ करणान्तरे ॥ पञ्चते पण० । रेवरिज्यादेश्च ॥ रेश्च ॥

वणिन्दा । स्त्री० वणिज्यायाम् ॥

वणिज । पु० ववाद्येकादशकर्णान्तर्गतषष्ठकरणे । तज्जातफलयथा । प्राज्ञ कृतज्ञोगुणवान्गुणज्ञोवणिग्जनप्राप्तमनोरथ स्यात् । यस्यप्रसूतौवणिजाभिधानभाण्डप्रधानद्र विणाहितस्येति ॥ वणिजि ॥

वणिज्यम् । न० वाणिज्ये । क्वचन्तरे ॥ वणिजांकर्मभावोवा । दूतवणिग्भ्याञ्चेति०य । इतिकाशिका । भाष्ये तु०दूतवणिग्भ्याञ्चेतिनास्ये

व ।

वणिज्या । स्त्री० वाणिज्ये ॥ क्वचन्तरे वणिजांभाव । दूतवणिग्भ्याञ्चेति य. वणिज्याशब्द । स्वभावात्स्त्रीलिङ्ग ० भावएवायंप्रत्ययोनतुकर्मणीतिमाधव । भाष्येतुवार्तिकमेवनास्ति ॥ वणिक्कर्मणि ॥

वण्ठ । पु० असहायगमने ॥ अकृतोद्वाहे ॥ खर्वे ॥ कुन्तायुधे ॥ भृत्ये । वांठ० इ० भा० ॥ वण्ठते । वठि । अच् ॥

वण्ड: । त्रि० विकृतलाङ्गूले ॥ बाँडा इ० भा० ॥

वदर । पु० कोलिपादपे ॥ वदरस्य पत्रलेपोज्वरदाहविनाशन । त्वचा विस्फोटशमनीवीजनेत्रामयापहम् ॥ वदतिस्थिरीभवति०छिन्नस्यापिपुन: प्ररोहणात् । वदस्थैर्ये । वा० अर ॥ देवसर्षपवृक्षे ॥ कार्पासस्यास्थ्नि । विनौला० कपासिया०वाडवा० इ०भा० ॥ न० कोलिफले ॥ कार्पासीफले ॥ वदर्या फलम् । फलेलुगितिविकाराद्यवप्रत्ययस्यलुक ॥ लुक्तद्धितलुकीति० स्त्रीप्रत्ययस्यलुक् ॥ सेविफले ॥ क्षुद्रवदरे । भाडीवेर इ० भाडवेरी० इ० भा० ॥ गोपगोष्ठायाम् ॥ वदरमात्रे । कर्कन्धौ । वदर्याम् ॥

वदरफली । स्त्री० भूवदर्याम् ॥

बदरवल्ली । स्त्री०) भूबदर्याम् ॥

बदरा । स्त्री० गृष्टी । वराहक्रान्तायामोषधौ ॥ कार्पास्याम् ॥ एलापर्ण्याम् ॥ विष्णुक्रान्तायाम् ॥ टाप् ॥

बदरामलकम् । न० प्राचीनामलके ॥

बदरि । स्त्री० कोलिवृक्षे ॥

बदरिकम् । न० तीर्थविशेषे ॥

बदरिकाश्रम । पुं० न० तीर्थविशेषे । नारायणाश्रमे । व्यासाश्रमे ॥

बदरी । स्त्री० कोलवृक्षे ॥ कपिकच्छ्वाम् ॥ कार्पास्याम् ॥ गौरादित्वान्ङीष ॥ बदरीफले ॥ बदर्या फलम् हरीतक्यादिभ्यश्चेति० विकारार्थस्य लुप् ॥

बदरीखण्ड । पुं० बदरीणां समूहे ॥ वृक्षादिभ्य खण्ड ॥

बदरीच्छदा स्त्री० शङ्खनख्याम् ॥ हस्तिकोलिवृक्षे ॥

बदरीपत्रकम् । न० नखीनामगन्धद्रव्ये ॥

बदरीपाचनम् । न० तीर्थविशेषे ॥ तत्रवशिष्ठाश्रम ॥

बदरीफला । स्त्री० नीलशेफालिकायाम् ॥

बदरीशैल । पुं० अलकनन्दाया पश्चिमतीरेहिमाचलैकदेशे ॥

बदरीषण्ड : पुं० बदरीखण्डे ॥ बदरीणांषण्ड समूह ॥

बदर्याश्रम । पु० नारायणाश्रमे ॥

बद्ध । त्रि० कीलिते । संयते । कारागारादौनिगडिते ॥ बध्यते स्म । बधबन्धने । क्त ॥ मोक्षाद्यावृते० सुखदुःखादिधर्मवति० पाशाष्टकेनयन्त्रितेसंसारिजीवविषये॥

बद्धगुदम् । न० उदरामयविशेषे । तन्निदान यथा । यस्यान्त्रमन्नैरुपलेपिभिर्वाबालाश्मभिर्वापिहित यथावत् । सञ्चीयते तस्यमल सदोषात्शनैशनै शङ्करवच्चनाड्याम् ॥ निरुध्यते तस्यगुदेपुरीष निरेतिकृच्छ्रादपिचाल्पमल्पम् । हृन्नाभिमध्ये परिवृद्धिमेति तस्योदरबद्धगुद वदन्ति ॥

बद्धफल । पु० करञ्जवृक्षे ॥

बद्धमुष्टि । त्रि० कृपणे ॥

बद्धमूल । त्रि० दृढमूले । उत्पाटनानर्हमूले । बद्धोमूलोयस्य स ॥

बद्धमौन । त्रि० नि शब्दे ॥

बद्धरसाल । पु० त्रिविधराजाम्रान्तर्गताम्रमध्ये समासे । मध्वाम्रे । मन्मथानन्दे ॥

बद्धशिख । त्रि० शिशौ । बाले ॥ संयतचूडेनरे ॥ यथा । सदोपवीतिनाभाव्य सदाबद्धशिखेनतु । विशिखोव्युपवीतश्चयत्करोतिन तत्कृतमिति ॥ बद्धाशिखायस्य ॥

बद्धशिखा । स्त्री० उच्चटौषधौ ॥

वध * । पुं० प्राणवियोगफलकव्यापारे । प्रमापणे । मारणे । हननम् । हन० । हनश्च वधश्चेत्यप् ॥ पुण्यप्रद वधस्तु यथा । एकस्य यच्च निधने प्राप्ते दुष्टकारिणाम् । बहूनां भवति क्षेमं तस्य पुण्यप्रदो वधः ॥ एकाऽस्त्रीसुरापश्च ब्रह्महा गुरुतल्पगः । आत्मानं घातयेद्यस्तु तस्य पुण्यप्रदो वधः ॥ इति ॥ अपि च , नैकस्यार्थे बहून् हन्यादिति शास्त्रेषु निश्चयः एकं हन्याद्बहूनां हि न पापी तेन जायते ॥ इति वामनपुराणे ५५ अध्याय । पारिभाषिकवधस्तु । वपनं द्रविणादानं स्थानान्निर्यापणं तथा । एष हि ब्रह्मबन्धूनां वधो नान्योऽस्ति दैहिकः ॥ इ० ॥ करचरणादिच्छेदनादिरूपे ताडने ॥ सप्तमतारायाम् ॥

वधक पुं० व्याधे । मृत्यौ ॥ वधकर्त्तरि । बधक० इ० भा० ॥ त्रि० हिंस्रे ॥ हन्ति । हन० । ण्वुल् । बहुलं तणीति ण्वुलि वधादेशः * ॥ वधश्छि सायाभा । तदा० जनिवध्योश्चेति वृद्धिनिषेधः ॥

वधत्रम् । न० आयुधे ॥ बध्यतेऽनेन । वध० । अमिनक्षियजिवधिपतिभ्योऽत्रन् ॥

वधस्थली । स्त्री० वधस्थाने ॥

वधस्थानम् । न० आघातने । सूनायाम् ॥ वधस्य स्थानम् ॥

वधाङ्गकम् । न० कारावेश्मनि ॥

वधार्ह * । त्रि० हननयोग्ये ॥ वध्ये ॥

वधी । त्रि० वधकर्त्तरि ॥

वधिर । त्रि० एडे । श्रवणशक्तिहीने बहरा० इ० भा० ॥ बाधिर्यनिदानन्तु । यदा शब्दवह वायु स्रोत आवृत्य तिष्ठति । शुद्धश्लेष्मान्वितो वापि बाधिर्यं तेन जायते ॥ औषध यथा० । कर्णशूले कर्णनादे बाधिर्ये क्ष्वेड एव च । चतुर्ष्वपि च रोगेषु सामान्यं भेषजं स्मृतम् ॥ शृङ्गवेरञ्च मधु च सैन्धवं तैलमेव च । कदुष्णं कर्णयोर्धार्यमेतत् स्याद्वेदनापहम् ॥ इ० ॥ बाधिर्यं बालवृद्धोत्थं चिरोत्थञ्च विवर्जयेत् ।। बध्नाति कर्णम् । बध्यते वा बन्धबन्धने । इषिमदिमुदीति किरच् ॥ भिक्षुकलक्षणं ॥ हितं मितं मनोरम्यं वचः शोकापहञ्च यत् । श्रुत्वा यो न शृणोतीत्थं वधिरः सम्प्रकीर्त्तितः ।

वधोद्यत । त्रि० परवधायोद्युक्ते । सन्नद्धे । आततायिनि ॥

वध्य । त्रि० वधार्हे । शीर्षच्छेद्ये ॥ किन्त्वयानश्रुतं लोके अवध्या शत्रुयोषितः । हीनवर्णोपभुक्ताया त्याज्या

बध्यापिवाभवेत् ॥ अवध्याययथा। गोब्राह्मणाङ्गनमथापिसुप्त बालस्तव म्भुलननासुदुष्टाम्। कृतापराधान पिनैवबध्याचार्यमुख्याद्गुरवस्तथै वेति ॥

बध्यपाल . । पुं० कारागृहरक्षके ॥

बध्रम् । न० नागे । सीसके सीसा० इ०भा० ॥ बध्यतेऽनेन । सर्वधातु भ्य ष्ट्रन् ॥

बध्री । स्त्री० बध्रीम्। वरत्राय।म । चर्मरज्ज्वौ । वरत० लाव० इ० भा० ॥ बध्यतेऽनया । ष्ट्रन षित्वान्ङीष्

बन्ध । पुं० आढी ॥ बन्धने ॥ अन्त करणाशुद्धिरूपेज्ञानप्रतिबन्धे । क र्तृत्वाद्यभिमाने ॥ विपर्ययाद्दिष्यते बन्ध । विपर्ययात्०अतत्त्वज्ञानात् सच०प्राकृतिकवैकारिकदाक्षिणिक भेदात्त्रिविधउक्तस्त च्छ्न्दव्याख्यान तोऽवगन्तव्य' ॥ पुनर्बन्धोद्विविध । तीव्रोमृदुश्चेति । तत्रसुरसम्पत्० साक्षादेवकर्महेतुत्वात्तीव्रोबन्ध । द्वैतमात्रप्रतीतिस्तुस्वयमकर्मरूप त्वान्मृदुबन्धइति ॥ बध्यतेऽनेनवा। बन्ध० । हलश्चेतिघञ् ॥ ग्रहादि- वेष्टने ॥ शरीरे ॥ निगडादिबन्धने ॥ अनेकान्तवादिमतेतु० नानानिर यससरणकारण मोहादिरष्टविधोग ण स्वातन्त्र्यविघातहेतुत्वाद्बन्ध । उक्तञ्च । मोहादिकोगणश्चबन्धो

जीवस्यकल्पित । लोहपञ्जरसम्ब द्ध यथाक्षिप्त जलाशये । अलावुक मधोयातितद्वज्जीव सबधनइति ॥ जालधरोड्डीयनमूलबधाम्जल्पन्ति कण्ठोदरपायुमूले । बधत्रयेस्मिन् परिचीनमानेबध . कुतोदारुणका लपाशे ॥ इतियोगविद् ॥ षोड शप्रकारैरतिबधे ॥ तेयथा । पद्मा सनोनागपदोलतावेष्टोऽर्द्धसपुट । कुलिशसुन्दरश्चैतथाकेशरएवच हिल्लोलोनरसिंहो पिविपरीतस्तथा पर । क्षुब्धोवैधेनुकश्चैवसमुत्कण्ठ स्तत परम् ॥ सिंहासनोरतिना गोविद्याधरस्तुषोडश इतिरतिम ञ्जरी । एतेषालक्षणानितत्तच्छब्दे द्रष्टव्यानि ॥ सन्नाप्रभेदेनान्येऽपि- बधा सन्ति । यथा कामप्रदीपे परीतोनागरोरतिपाशक । केयूर: प्रियतोषश्चतत समरदस्तथा । ततश्चैकपदोन्नेय सम्पुटश्चोर्ध्वस म्पुट । ततस्तनभवश्चैवततोनुर तिसुन्दर ॥ जरुपीडश्चरचक्रोत तश्चोरुक्रम स्मृत । वेष्टकोहस कीलस्तुततोलीलासनस्तथा ॥ अष्टा दशक्रमाद्बधा स्त्रीणाबहुसुखप्रदा ॥ पुंसाकाराश्चैवकथितास्तुक्रमात्तत ॥

बधक । पु० विनिमये ॥ आधौ ॥ रत हिण्डके ॥ सत्यङ्कारे ॥ न० आधौ । यदुत्तमर्णायभूम्याद्याधीयतेतत ॥

त्याग्रहणायस्यापितैवस्तुनि ॥ बध्नाति । बध० । ण्वुल् ॥

बधकी । स्त्री० पुंश्चल्याम् ॥ हस्तिन्याम् बध्नातिमनोयत्र । बधबधने ॥ ण्वुल् । गौ० ङीष् ॥ पञ्चपुरुषगामिन्याम् ॥

बधनम् । न० बधे ॥ बधनक्रियायाम् । । उद्दाने । बधे । बाधना० हू० भा० ॥ निमित्ते ॥ यथा । नप्रकाशेह मित्युक्तिर्यत्प्रकाशैकवधना । स्वप्रकाश तमात्मानमप्रकाश : कथस्पृशेत् ॥ अहनप्रकाशि० नभासीत्युक्तिर्वचन० यत्प्रकाशैकवधना० य स्वप्रकाशस्वरूप प्रकाशएकएवबधननिमित्तंयस्या सातथोक्ता ॥ नप्रकाशइतिव्यवहारस्वप्रकाशानुभवनिमित्तत्वादित्यर्थ । तप्रकाशस्वयमेवभासमानमात्मानमप्रकाशोऽज्ञानंकथस्पृशेत् आवृणुयात्नकथचिदित्यर्थ . ॥ चि० प्रसित्याम् । बधनसाधनेरज्जुनिगडादौ ॥ यथा । बधनानिकिलसन्तिबहूनिप्रेमरज्जुकृतबधनमन्यत् । दारुभेदनिपुणोपिषडङ्घ्रिर्निष्क्रियोभवतिपङ्कजवद्धति ॥ बध्यतेऽनेनास्मिन्वा । बध० । ल्युट् ॥

बंधनवेश्म । न० कारागारे ॥

बंधनालय : । पुं० कारायाम् । बंधनागारे ॥ बधनस्यआलय : ॥

बधस्तम्भ . । पु० आलाने । हस्तिबधनस्तम्भे ॥ बधस्यबंधनस्यस्तम्भ ॥

बधित्रम् । न० कामदेवे ॥ चर्मव्यजने ॥

बधु । पु० बधूके । बधुजीवके ॥ मित्रे । सन्ध्यागासहने । भ्रातरि ॥ सगोत्रे । बान्धवे । ज्ञातौ ॥ हितकारिणि ॥ ससारबधनान्मोचनहेतुरात्मैवबन्धुर्नान्य . ॥ सम्बन्धेनोपकर्त्तरि ॥ बध्नातिमनइनम्नेय बध्यतेऽस्मिन्ज्ञातिरितिवा । बध० । शृस्वृस्निहीत्यु . ॥ लग्नाच्चतुर्थभवने वर्णान्तरान्तरे ॥ भचयशोभितसङ्कतकर्णा शुद्धसुसङ्गतपङ्क्तिकवर्णा । पन्नगराजनिवेदितबन्धु राजतिभूपतिससदि बन्धु . ॥ यथा । भक्षितवासरनायकचन्द्र ' कामिसमूहसमाहिततन्द्र । दर्शितलोलतडित्करवाल . सोयमुपैतिघनाघनकाल : ॥

बधुजीव । पु० बधूकवृक्षे । माध्याह्निके । दुपहरिया० फूल० हू० भा० ॥ बंधुरिवजीवजलमस्य ॥

बधुजीवक . । पु० बधूके ॥ स्वा०क

बधुता । स्त्री० बधुसङ्घे ॥ बधूनासमूह : । ग्रामजनबधुभ्यस्तल् ॥

बधुर . । पुं० स्त्रीचिह्ने ॥ तैलकल्के ॥ बधूके ॥ बधिरे ॥ हसे ॥ विडङ्गे ॥ ऋषभौषधौ ॥ न० मुकुटे ॥ बंधने ॥

॥ त्रि० उन्नतानते ॥ रम्ये ॥ नम्रे ॥ वध्नाति । बध० । मद्गुरादयश्चे तिसाधु ॥
वधुरा । पुं० भूमि०सक्तुषु ॥
वधुरा । स्त्री० पण्ययोषायाम् ॥
वधुल : । पुं० असतीपुत्रे ॥ वधून्लाति । आतदूतिक : ॥ त्रि० नम्रे ॥ सुन्दरे ॥
वधूक । पुं० पीतसालके । सर्जके । प्रियके । विजयसार०इ०भा० ॥ पेयासाल०इ०गौ०भा० ॥ न० पुष्पद्रुमवि० । रक्तके । वधुजीवके । दोपहरिया०मभानिया० इ० भा० ॥ वाँदुली० इ० गौ० भा० ॥ वधूक ' कफकृद्ग्राहीवातपित्तहरो लघु : ॥ वध्नातिचित्तम् । वध० । उलूकादयश्चेत्यूक . ॥ खधूपे । बन्धूक०इ०भा० । यथा । वधूकोवधुजीवेस्यात्खधूपेस्यान्नपुंसकमितिहट्टचन्द्र ' ॥
वध्रूकपुष्प : । पुं० पीतसाले । जीवकतरौ । विजयसार० इ० भा० ॥ वध्रूकस्येवपुष्पाण्यस्य ॥ वीजके ॥
वधूर . । पु० विवरे ॥ त्रि० शोभने ॥ नम्रे ॥ वध्नाति । वध० । खर्जूरादित्वादूर : ॥ उन्नतानते ॥ वधूरवधुरौरम्येनम्रेहसेतुवधुरइतिरभस . ॥
वन्ध्य ' । त्रि० अफले । अवकेशिनि । निष्फले । ऋतुप्राप्तावपिफलरहिते वृक्षादौ ॥ वधेसाधु : । तत्रसाधुरितियत् ॥ वधनीये ॥
वन्ध्या । स्त्री० अप्रजस्त्रियाम् । वांझ इ० भा० ॥ अपत्यशून्यायांगवि । वशायाम् ॥ वृषलीविशेषे ॥ यथा । वन्ध्याचवृषलीज्ञेयावृषलीचमृतप्रजा । अपराष्टृषलीज्ञेयाकुमारीयारजस्वला ॥ वलाख्यगन्धद्रव्ये । बान्ध्यालके ॥ वध्नाति । वध० । ण्यत् । अघ्न्यादित्वाद्यग्वा ॥ योनिरोगविशेषे ॥
वन्ध्याकन्द : । पुं० वन्ध्याकर्कोटक्याम् । बाझखखसा० इ० भा० ॥
वन्ध्याकर्कोटकी । स्त्री० विषकण्टकिन्यामोषधौ । ककोडी०खखसा० इ० भा० ॥ वन्ध्याकर्कोटकीलघ्वी कफनुद्व्रणशोधनी । सर्पसर्पहरीतीक्ष्णाविसर्पविषहारिणी ॥
वभस : । त्रि० भक्षणशीले ॥
वभ्रु ' । पु० वैश्वानरे । अग्नौ ॥ शूलपाणौ । शिवे ॥ गरुडध्वजे ॥ विष्णौ ॥ विशाले ॥ नकुले ' स्थूलपुच्छोरक्तनेत्रोवभ्रुर्भेद : सनाकुल ' ॥ मुनिभेदे ॥ देशभेदे ॥ यादवविशेषे ॥ सितावरशाके ॥ त्रि० पिङ्गले । पिङ्गलवर्णवति ॥ विभर्ति० भरतिवा । डुभृञ्० भृञ्०वा । कुर्भश्चेति०कुद्वित्वञ्च ॥ खलतौ ॥
वभ्रुज : । पुं० ब्राह्मणे ॥

Accession No. 039167
Shantarakshita Library
Tibetan Institute, Sarnath

बभ्रुधातु : । पुं० सुवर्णगैरिके ॥
बर : । पुं० जामातरि ॥ व्रती ॥ देवतादेरभीप्सिते ॥ षिड्गे ॥ न० कुङ्कुमे ॥ त्वचे ॥ बालके ॥ आर्द्रके ॥ ईषदिष्टे ॥ मनागिष्टे वरक्लीबेकेचिदाहुस्तदव्ययम् ॥ त्रि० । श्रेष्ठे ॥
बरा । स्त्री० फलत्रिके ॥ गुडूच्याम् ॥ मेदायाम् ॥ ब्राह्म्याम् ॥ विडङ्गे ॥ पाठायाम् ॥ हरिद्रायाम् ॥
बरी । स्त्री० शतावर्याम् ॥
बर्हापक : । पुं० पांशुचामरे ॥
बर्बट : । पुं० राजमाषे ॥
बर्बटी । स्त्री० पण्ययोषायाम् ॥ व्रीहिभेदे ॥
बर्बरा । स्त्री० वृहन्मक्षिकायाम् । नीलायाम् ॥ पश्चान्तस्थादिबर्बराम् ॥
बर्ह : । पुं० न० मयूरपिच्छे ॥ दले । पत्रे ॥ परिवारे ॥ वर्हति । वृह वृद्धौ ॥ पचाद्यच् ॥ वर्हतेवा । वर्ह-हिंसायाम् । घञ् ॥
बल : । पुं० हलायुधे । बलदेवे ॥ दैत्यप्रभेदे ॥ मयपुत्रे ॥ अस्यस्थानमतल । यथा । प्रथमेविवरेविप्रअतलाख्ये मनोरमे । मयपुत्रोवलोनामवर्ततेऽखर्वगर्वकृत् । षण्णवत्योयिनसृष्टामायासर्वार्थसाधिकाः । मायाविनोयास्तद्योधारयतिचकाश्चनेति० दे० भा० ॥ वायसे ॥ वरुणाद्रुमे ॥ न० गंधरसे ॥ रूपे ॥ शौर्ये । स्थामनि । शुक्ले । शक्तौ । पराक्रमे ॥ बाहुबलमनोबलोपायबलबधुबलेषुचतुर्षु ॥ सामादिषु ॥ स्थौल्ये ॥ सैन्ये ॥ तत्तषड्विधम् । मौलभृत्यसुहृच्छ्रेणीद्विषदाटविकबलमितिभेदात् । तच० मित्राटवीबलंचैवमौलंभृत्यबलंतथा । सर्वमेतद्बलंयाह्यं बर्ज्ययित्वाद्विषद्बलम् ॥ इतिनीति : । देहसामर्थ्ये ॥ परपरिभव निमित्ते शरीरगतसामर्थ्यविशेषे ॥ अवश्यमिदंसाधयिष्यामीत्याग्रहे । स्वोचितेकार्येश्रमाभावप्रयोजकेदाढ्र्ये । कर्मेन्द्रियपाटवे ॥ स्वधर्मानुष्ठानायदेहेन्द्रियादिधारणसामर्थ्ये ॥ रसादिशुक्रपर्यन्तपुष्टधातुनिमित्तकम् । चेष्टासुपाटवंयत्तु बलतदभिधीयते ॥ शुक्रे ॥ त्रि० बलयुक्ते ॥ बलमस्यास्ति । अर्श आद्यच् । बलते० बलतिवा० बल्यतेवा० अनेन । बलसम्वरणे० बलप्राणनेवा । पचाद्यच्० कर्मणिघञ्वा । सञ्ज्ञापूर्वकत्वाद्वृद्ध्यभाव : । पुंसीति०घोवा ॥ बलतेऽनेन । खनोघचेतिघोवा ॥ पारिभाषिकबलानियथा । विद्याभिजनमित्राणिप्रज्ञासत्त्वधनानि च । तप : सहायवीर्याणिदेवस्तद्दशमबलम् ॥ अपिच । अबलस्यबलरा